

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 8

İÇİNDEKİLER

KIRKİKİNCİ KİTAP	7
Eflâk Voyvodası'nın Politikası.....	7
İbrahim Paşa'nın Vefatı, Yemişçi Hasan Paşa'nın Sadâreti	10
Kaniye Zaferi	13
Anadolu'da İsyanlar	17
Akdeniz'de Mücadele	19
İstolni-Belgrad, Budin Ve Peşte Muhasaraları	19
Kırım Hantnın Peçuy'da Kışlaması	22
İstanbul'da İsyan	22
Mahmud Paşanın İdamı	25
Yeniçerilerin Sipahilerin İsyanını Bastırması	25
Zorba-Başlıların Cezalandırılması	26
Anadolu Ve Macaristan'da Âsilerin Cezalandırılması	30
Şehzade Mahmud'un İdamı	32
İran İle Sulhun Bozulması	33
Sultan III. Mehmed Han'ın İktîhalî	36
III. Mehmed Devrine Dâir Mûlahazalar	37
III. Mehmed'in Şahsiyeti, Devrinin Şâirleri Âlimleri, Fakihleri, Şeyhleri	39
Sultan I. Ahmed'in Cülusu	41
I. Ahmed'in Sünnet Edilmesi	45
Yeni Düzenlemeler	45
İran Seferi	46
Sadâret Kaymakamının Değiştirilmesi	50
Sadrâzâmın Vefatı, Lala Mehmed Paşa'nın Sadareti	51
Macaristan Seferi	51
Fransa, İngiltere Ve Venedik'le Kapitülasyonların Tecdidi	52
İstanbul'da Olaylar	53
Anadolu'da Eşkiya Kıyımları	55
Sulh Müzâkereleri	56
Boçkayı'nın Zuhuru	61
Estergon'un Yeniden Fethi	66
İstirya Ve Avusturya'ya Akınlar	68
Transilvanya Prensine Tâç Giydirilmesi	68
Cağala'nın Hezimetî	70

Eski Âsî Deli Hasanın İdamı	72
Tütün.....	73
Bolvadin'de Eşkıyanın Askere Galebesi.....	73
Sultan Ahmed'in Bursa'ya Seyahati	74
İstanbul'da Âsî Liderlerin Öldürülmesi	75
Lala Mehmed Paşa'nın Vefatı.....	76
Derviş Faşa'nın Sadâreti.....	78
Derviş Paşa'nın İdamı.....	81
Kuyucu Mubad Paşa'nın Sadâreti	82
Sulh Müzâkereleri Ve Zitvatorok Anlaşması	82
KIRKÜÇÜNCÜ KİTAP	90
Ankara Kadısının Kalender Oğlını Şehre Sokmaması	94
Yılanboğazı'nda Canpulad'ın Hezimetini	95
Kalenderoğlu Bursa'yı Yakıyor	97
Murad Paşa'nın Tavi Halil'in Kardeşine Galebesi.....	102
Murad Paşa'nın Şahsiyeti	105
Murad Paşa'nın İstanbul'a Dönüşü.....	107
Avusturya İle Müzâkereler	110
Lehistan İle Anlaşma.....	114
Venedik, Fransa, Floransa Ve İngiltere Elçileri.....	117
Gürcistan Ve Mingreli Elçileri.....	118
Kırım Hanları	119
Mısır'daki Vak'alar	120
Murad Paşanın Hileleriyle Muslu Çavuş Ve Yusuf Paşa Celalilerinin İdamları.....	122
Zitvatorok Muahedesinin Tashihi.....	128
Batori Ve Cizvitler	129
Deniz Vak'aları	131
İstanköy'e Hristiyan Teşebbüsü.....	132
İran Tarafından Sulh Teklifi	135
Nasuh Paşanın Hıflesi.....	137
Kuyucu Murad Paşa'nın Vefatı	137
Düğünler	138
İran Elçisi İstanbul'da	140
Sultan Ahmed Edirne'ye Gidiyor	142
Mukaddes Emânetler	143
Nasuh Paşa'nın Hileleri.....	145
İran Elçisi.....	146

Felemenk İle İlk Muahede.....	147
Lehistan Ve Avusturya Elçileri.....	148
transilvanya (erdel) hakkında müzâkereler.....	149
Deniz Vak'aları	155
Kazaklar Sinofta.....	157
Nasuh Paşa'nın Düşmesi	158
Nasuh Paşa'nın Boğdurulması	159
Şeyhülislâm Hocâzâde Mehmed Efendinin Vefatı	161
İran Üzerine Sefer	162
Moldavya Seferi.....	164
Lehistan İle Sulh Anlaşması	166
Cizvitler'in Atılması	166
Endülüs Müslümanları İle İlgili Temaslar.....	167
Venedik'in Osmanlı Hükûmeti İle Münâsebetleri.....	167
Viyana Anlaşması	169
Avusturya Elçisinin Bayrak Açarak İstanbul'a Girişi.....	171
Sultan Ahmed'in İktihali	175
KIRKDÖRDÜNCÜ KİTAP.....	178
Sultan Mustafa'nın Cülusu Ve Hal't; Yerine Sultan Osman'ın Cülusu	178
İran İle Musalaha.....	181
Diplomatik Münâsebetler	183
Fas, Mekâkeş Ve İkan Elçileri.....	186
Sadaret Değişikliği	187
Saffiye Sultan Ve Ekmekçizâde'nin Vefatları	189
Göktaş Ve Kuyruklu Yıldız	190
Lehistan Seferi.....	191
Manfredonya'nın Tahrîbi	193
İstanbul'a Macaristan, Bohemya Ve Avusturya Elçilerinin Gelişi.....	194
Sadrâzam Alî Paşa'nın İcraatı.....	196
Şiddetli Kış	200
Sadrâzam Ali Paşa'nın Vefatı	201
Ohrili Hüseyin Paşanın Sadâreti.....	202
Lehistan (Hotin) Seferi.....	203
Lehistan'la Sulh	207
II. Osman'ın İstanbul'a Dönüşü.....	209
Yabancı Devlet Elçileri	210
İngiltere Elçisi Sir Tomas Rue	210

Ordunun Ve Halkın Hoşnudsuzluk Sebepleri.....	211
ii. Osman'ın Hacc İçin Mekke'ye Gitme Düşüncesi.....	212
Yeniçerilebin Ve Sipahilerin Atmeydanında Ve Sarayda İhtilâlleri	213
«Sultan Mustafa'yı İsteriz!».....	220
En Sağlam Tedbir, Anadolu'ya Geçip Beklemektir	222
Sultan Osman'ın Şehîd Edilmesi.....	227
KIRKBEŞİNCİ KİTAP.....	230
Sultan I. Mustafa'nın Tahta Çıkması.....	230
Davud Paşa'nın Azledilmesi	232
Mere Hüseyin Ve Lefkeli Mustafa Paşaların Sadareti.....	232
Sultan Mustafa'nın Aklî Dengesinin Bozukluğu	234
Sadrazam Hadım Mehmed Paşa'nın İdarî Tedbirleri.....	236
Donanmanın İstanbul'a Girişi.....	236
Suriye'de Seyfeddinoğlu İle Ömer Paşa Çekişmesi	237
Abaza Paşanın İsyanı	239
Dâvud Paşa'nın İdamı.....	241
Lehistan İle Sulh Anlaşması	246
Transilvanya Prensi Betlen Gabor'un Elçisi.....	247
İngiliz, Fransız Ve Venedîk Elçilerinin Müzâkereleri	249
Mere Hüseyin Paşa'nın İkinci Sadâreti	250
Ulema'nın İsyanı.....	254
Sultan Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi.....	258
Devlet'in Temel Müesseselerinin Bozulması.....	259
Osmanlı Edebiyatının Durumu; Ulemâ, Şairler, Edibler, Tarihçiler Ve Şeyhler.....	261

KIRKİKİNCİ KİTAP

Eflâk Voyvodası Mihail (Michail)'ın politikası. — İbrâhîra Paşa'nın vefatı. Yemişçi Hasan Paşa'nın sadâreti. — Ka-nije'nin muhasarası ve kurtarılması — Anadolu'da ihtilâl. — Afrika sahillerinde bahriye vak'aları. — Ustoni - Belgrad, Peşte, Budin muhasarası- — Kırım Hânı'nın Pe-çuy'a gelişi- — Sipahiler isyanının yeniçeriler ma'rifetiy-le bastınışı. — Sadrâzam Hasan Paşa'nın azli. — Anadolu'da ve Macaristan'da âsîlerin cezalandırılması. — Mah-mûd Paşa'nın îdâna. — tran lie sulhun bozulması. — Sultân iÜ-Mehmed'in irtihfili. — Siyâsî müesseselerin bozulması, iÜ. Mehmed zamanı ulemâsı- — Sultân I. Ahmed'in cülusu.'— Büyük Valide Sultân'm nakli. — Pâdişâh'in sünnet edilmesi. — Kumandan ve vâlîler tâyini. — İran seferi. — Sadâret kaymakamının değıştirilmesi. — Sadrâzamin vefatı» — Macaristan seferi- — Fransa, İngiltere, Venedik ile kapitülasyonların yenilenmesi. — İki kaymakamın îdânı- — İki şehzadenin doğumu. — Anadolu'da dört yeni âsi reîsi. — Sulh müzâkereleri. — Boçkayî'nin zuhuru. — Estergon'un fethi. —• Cağala'nın hezimete uğraması ve vefatı. — Deli Hasan'ın fdâmi. — Tütün içHmeğe başlanılması- — Bolvadin'de Anadolu âsîlerinin askere galebesi. — Sultân Ahraed'in Bursa'ya seyahati. — istanbul'da âst neferlerin öldürülmesi- — Lala Mehmed Paşa'nın vefatı. — Sulh müzâkereleri. — Dervîş Paşa'mn îdâna. — Murâd Paşa'mn sadâreti. — Zitvatorok Anlaşması-

Eflâk Voyvodası'nın Politikası

HAFİZ Paşa'mn Niğbolu'da hezimete uğramasından (21 Ekim 1596) ¹ ve Kira'nın katlinden ² sonra, kapdân Halîl Paşa'nın yerine Hadım Ahmed Paşa'mn ³ kaymakam tâyîn edildiğini, bundan evvelki kitapta görmüştük. Ancak Eflâk ve Transil-vanya müverrihlerince bilinmeyen ve burada kaydedilmesi mühim olan bir vak'a, Ahmed Paşa'nın azlini ve belki Eflâk Voyvodası Misel (Mihaî)'in katlini îcâb ettirmiştir. Mihail, isyanlarında muvaffak olması üzerine, Bâb-ı Hümâyûn ile uyuşmaya çalışmış ve Transilvan-ya'rtın kendi idaresine verilmesi müsâadesini satın almak

¹ Bakınız: Cilt: 7. 41. kitap-

² Bakınız: Cilt: 7, 41. kitap.

³ Hafız Paşa, Hadım Ahmed Paşa, Hadım Hafız Ahmed Paşa,,hepsi aynı adamdır. (Mütercim).

ümidiyle, Pâdişâh'a 600.000 akçe göndermişti ⁴; lâkin Eflâk Voyvodaliğında bırakılmaktan başka birşey kazanamadı (21 Temmuz 1597). Ondan sonra, Transilvanya'yı İmparator'a emirgüzâr şeklinde tasarruf edebilmek üzere, İmparator ile müzâkereye girişti. Lâkin Si-gismund Batori'nin Prag'da akdettiği bir ahidnâme gereğince, kendi beyliğini İmparator Rudolf'a terkettiği haberi duyulunca, milliyetçiler partisi, Almanya'nın tahakkümüne karşı açıkça protesto ederek. Osmanlı Devletinin itaati altına girmeye ve bu hususta —Osmanlılarca uyuşacağını bir tehdîd olarak ifâde etmekte bulunan— Eflâk Voyvodası'm kullanmaya karar verdi. Sigismund ise Oplen'e çekilmiş (10 Nîsân 1598) bulunduğu hâlde, dört ay sonra tekrar Klavzenburg'da göründü, şu kadar ki İmparator'dun infialinden korkarak idareyi amca-zâdesi Kardinal Andre Batori'ye bıraktı (20 Şubat 1598). Transilvanya ve Moldavya'yı Eflâk'a ilhak etmeyi hırsıyla arzu eden Mihal ise. İmparator'un tavsiyesi üzerine, Transilvanya'yı aniden istilâ etti ve 28 Ekim 1599 târihinde Şelen-berg ile Hermanştad arasında Kardinal'! bir muharebeye çekip hezimete uğrattı. Kaçışı esnasında Andre Batori'ye refakat eden Si-kilyeli Piyer Auerdeg, Zente-Tamaş denilen mevâtide arkadaşını Öldürdü. Papa VIIT. Kleman bundan dolayı Sikilyeliler'e yüz sene perhîz cezası vermiştir. Talbzenlikten İmparator ordusunun başkumandanlığına yükselmiş olan Jorj Baştâ, Mihal'ı memleketini terketmeye mecbur bırakmak üzere, derhâl Transilvanya'ya girdi. Mihal, bu taarruzun intikamını almak için, kendisinin Transilvanya beğliğini Bâb-ı Hümâyûn'a tasdik ettirdi.

Bu vak'alar üzerine İmparator sarayında Sigismund Batori'nin, Lehistan Kralı'mn ve onun Mihal'a karşı himaye ettiği Moldavya voyvodası Jeremi Mogila'mn yardımıyla, cebren Moldavya'ya girmeye hazırlandığı haberi alımdı. Rudolf hatt-ı hareketini değiştirerek, harbi Moldavya Prensi'nin arazîsine nakletmesi için Mihal'ı ikna etmek üzere her türlü tedbirlere teşebbüs etti. Mihal, İmparator'un tekliflerine muvafakat ederek ilk muharebede Mugila'yı hezimete uğrattı ve Suçava'da bir Lehistan ordusunu mağlûb ederek Moldavya'ya, kendisine tabî olmak üzere, Petrisko'nun oğlu Mark'ı yerleştirdi. Bir taraftan da kendisinin Moldavya beğliğinin tasdikini Osmanlı hükûmetine yazdı ve kabul ettirdi.

⁴ Bethlen. Engel, Istoanfi bu vergiden hiç bahsetmezler; Venedik elçisinin 24 Aralık 1596 tîrihK raporunda MihaVm vergi olarak 500.000 akçe ve Pfldl^flh'n ona sancak jEtonderdiği ve fakat Eflak blr befcilerbejl tarafından hücumu uğradığı ve zarar gördüğünden MihM'in Niğbolu'yu tahrbf ettiği gSrOlür- Selâ-nlkl (s. 756). daha sonra (Rebiffifthîr 1007 - Kasım 189») altı yük. yâni 600.000 akçe gönderildiğinden bahseder

Mihal'm voyvodalıĝının bu tasdiki —yukarıda yazdığımız veçhile Mihal'in elçisi Dimo'yı⁵, efendisinin tekliflerini arzetmek üzere reîsülküttâb Yozıcı-zâde'nin refakatinde İstanbul'a göndermiş olan—  br h m Paşa'nın siyâseti neticesi idi. Lâkin Hadım Hafız Ahmed Paşa, bu Dimo'nun kırmızı  ukalarla kaplı ve para sandıklarına benzetilmiş toplan hâmil arabaları ordug hının ortasına kadar sevkedip de, orada topları ate liyerek askerini perişan etmiş ve bu suretle Niĝbolu'daki hezimetinin başlıca sebebi olmuş olduğunu unutmayordu⁶. Bundan dolayı, el iden intikam almak arzusuna düşerek müftî Sun'ullah Efendi'den Mihal gibi bir h inin elçisine hiçbir surette i'timâd edi miyeceĝine dâir bir fetva⁷ talep etti ve aldı. Ahmed Paşa, bu fetvaya istinaden Efl kh Dimo'yu domir  engellere astırdı; Dimo müthiş işkenceler içinde can verdi⁸. Osmanlıların mukaddes tuttuĝu beynelmilel hukuk kaaide- crinin böyle açıktan a ıĝa ihlâli, payitahtta Ahmed Paşa aleyhinde söylentilere yol açtı. Ahmed Paşa, budud üzerine göndermiş olduĝu bir  avuş vâsitasıyla sadrâzamanın hareketlerini ara tırmı  olduĝu i in⁹. onun da infialini davet etti.  br h m Paşa, Valide Sultân'a yazmış olduĝu bir mektupta, Eflâk elçisi hakkında gösterilen vah setten ve kaymakamın dikba h hareketinden kendi nüfuzunu tehdîd etmesinden dolayı şiddetle  ik yet etti. Hafız Ahmed Paşa azledildi ve yerine Yemi  i Hasan Paşa getirildi.

Mihal'in Kaniye fethinden sonra  brahim Paşa ile muhaberesi ve Dimo'yu İstanbul'a göndermesi Transilvanya hududundaki  m-parator askeri ba -kumandanı Basta'mn nazar-ı dikkatini celbet-mi ti. Başta, Mihal'in entrikalarına son vermenin en iyi   aresinin, onu  d m ettirmekten başka bir ey olamıyacaĝma hükmetti. Türk-ler'le müttefik olan Mihal —ondan evvel Gritti ve Kardinal Mar-tino i ve Batpri, vatanlarının tab i düşmanları yardımıyla hüküm sürmek ümidinde bulundukları kendi memleketleri topraĝında nasıl  ld r ld lerse, öyle— ikbâl h rsına kurbân

⁵ Bu Dimo. Engel'm Eflâk T rl U'nde (s. 246) yazdıĝı Demetrius Diovr   olmalıdır-

⁶ Kaymakam Hafız Ahmed Paşa Niĝbolu'da muhafız iken Mihal'dan elçilikle gelip efendisinin para g ndereceĝini bildirerek, hazîne arabası dediĝi arabalara kırmızı cuka  rtt rerek top getirmiş ve Mihal de akabinde orduyu basarak Paşa'nın mallarını yaĝmalamı  ve bu kadar n f su  ehl d etmişti. (Naîmâ, c. 1, s. 248) (Mütercim).

⁷ Sun'ullah Efendi, gerek Mihal'm, gerek elçisi olan h lek nn ‐ahdî  m m makbul olmayup mutlaka kati ve tenkilleri v c b . hakkında mufassal fetva vermişti. (Kezatıf . Mütercim).

⁸ ‐Hafız Paşa Dimo'vu b  r nden zenetre urup e edd ukuubet ile  crft -ı resm-1 siyâset HdU (Kezâlik, Mütercim).

⁹  br h m Paşa Kan fe altında iken sertiad kararlarının teftiş-i ahvMI    n istanbul'dan emri ser f ile  avuş g nderilmisidi. Kendis ne itlm d olunmayup da böyle adam g nderilmpsi thr th m Paşa'yı g cendir p Dimo kazıyyesine ilâve oldu.. (Kezâlik. M terdm).

oldu (19 Ağustos 1601). Osmanlı hududu valileri —ki biri Yerkökü (Yerköyü) istihkâmlarını inşâ etmiş olan Mahmûd Paşa ¹⁰ ve diğeri Tuna ince donanması kumandanlığını îfâ etmekte olan Kıbrıs beğlerbeği Şâ-bân Paşa'dır— Eflâk'ı istilâ ve «bân» (yâni vâlf, beğ) bulunan Ka-luta'yı ¹¹ mağlûb etmiş, düşmandan aldıkları bayraklarla davul ve trampeteleri harb armağanı olmak üzere İstanbul'a göndermiş idiler.

Pâdişâh, bu muzafferiyet ile Mihâl'in öldürüldüğü haberini îb-râhîm Çavuş ile Şah Abbâs'a ulaştırdı. Transilvanya elçileri Bâb-ı Hümâyûn ile anlaşmaları yenilediler; Sigismund, kendinden Öncekiler gibi bir çavuş vâsitasıyla Transilvanya Prenslığı'ne oturtuldu ¹².

İbrahim Paşa'nın Vefatı, Yemişçi Hasan Paşa'nın Sadâreti

Kaniye'nin fethinden az Önce İbrahim Paşa, Arşidük Matyas'a yazdığı mektupta, evvelki sene Viyana ve Prag üzerine yürümeye muktedir olduğu halde, sulha muhabbetinden dolayı bunu yapmadığını bildirmişti. Bu uzun ve garîb mektup Macarların ve Eflâk-lılar'ın zulüm ve vahşetlerine dâir azarlamaları ve Türkler'in bu muharebe müddetince onlar hakkında şiddetli bir intizam göstermekten başka birşey yapmadıklarını belirtmektedir ¹³. tşte

¹⁰ Mahmûd Paşa'nın Eflâk voyvodalığı hududunda ve Tuna Nehri'nin öte tarafında Jiorjevo (Yerkökü; Yerköyü) kalesinin modelini gönderdiği, Venedik Münâsebetleri Hôlasası'nda, 14 Elcim 1600 târihiyle dercedilmiştir.

¹¹ Naîmâ bu adamı «Kalita» diye isimlendirir (s. 250). Kaluta, kendisine «Yukarı Eflâk'm ırsî prensi, Transilvanya hâkiri, Moldavya vâlf ve hâkimi, Macaristan'dan bir bölgenin hâkimi, bütün Hristiyan hükümetleri serdârı» unvanını veriyordu. Kaluta'nın Pâdişâh'a hitaben yazılmış ve ele geçirilmiş birçok mektupları vardır ki, bunlarda Transilvanya, Eftök, Moldavya Prens-lığı'ni istemekte ve İmparator ile kardeşi hakkında birçok tahkîrâtta bulunmaktadır. (Naîmâ'da : «Mihâl'in vezîri ve seraskeri Kracve banı Kalita» diye yazılıdır. Maîmûd ve Şâbân Paşa'lar Kaluta ile vurularak galebe etmişler. Bunda Hammer'in dediği gibi bir entrika ve hıyanet yoktur; Mihâl Türklerle müttelik değil, âsî ve muhârib olup şu kadar zamandan beri isyanının ve Müslümanlar hakkındaki mezâliminin cezasını bulmuştur. Mütercim.)

¹² «Süleyman Çavuş Transilvânya elçisiye birlikte gitti, ve Seisrîm'd'a emfret (beylik, voyvodalık) âlâmeti götürdü- Ven«Bk Mfnasebetleri Hulasası, Kasım 1601.

¹³ Sadrazam İbrahim Paşa'nın Arşidük Matyas'a Kaniye*-nin fethinden sonra 1 Rebîülevvel 1009 târihiyle gönderdiği mektubun tercümesidir (Bunun aslı bizim târihlerde mevcûd olmadığından Hammer'den tercüme edilmiş baş tarafı emsaline uygun olarak yazılmıştır):

«İftihârü'l-ümerâ'il-izâmî'l-yeseviyye, muhtârül-kü-berâ-i'l-fehhâm fî'l-milleti'l-mesâhiyye, muslih-i mesâlih-i cemâhîrî'l-tâifeti'n-nasrâniyye, sâhibü ezyâli'l-haş-met ve'l-vakaar, sâhibü delâilî'l-mecd ve'l-iftihâr, Arşidük Matyas hatmetü avâkıbühu bi'l-hayr, peyâm-ı dostî-pîrâ ve muhabbet-intimâ irsâliyle iblâğ kılınur ki: Mektubunuz vâsıl ve iş'ârât-ı vâkı'amızın cümlesine ittılâımız hâsıl olmuştur. Geçen sene Viyana ve Prag kapılarına kadar bi'l-cümle memâlik, asâkir-i deryâ-imsâl ile tah-rîb idilmekde olduğu ve hareketimize hiçbir suretle mu-kaamevet mü m kin olmadığı vakit Palfi ve Doçi Peter (?) ve tabîb Pezen ve Negroni taraflarından ve tarafınızdan vârid olan mekâtibde musâlehaya dâir mezkûrâtı encam-pez ir kılmak için Budin'e bir büyük elçi irsal itmek istediğinizi iş'âr ile istilâ olunan mahallerden çeki-lüp Peşte'ye doğru ric'at itmimizi teklif itmiş idiniz.

Biz, sözlerinize tamâmiyle i'timâd idüp ilcinin irsalini teshil maksadıyla leşker-i bî-girâmın avdetini emr

iderek Peşte'ye azimet ve orada yiğirmi gün ikaamet eylediğimiz hâlde ne ilci, ne de diğer bir haber gelmedi. Muahharan hareketimize devam eylediğimizde şehirden üç dört merhale mesafede haber aldık ki, metbûunuz Kapuşvar"ı muhasara ve Bulundvar ile Santgrad'ı zabt eylemiştir. Bu hareketten müteaccib olarak ve bu suretle nakz-ı ahd idilmesi sebebinin keşf idemiyerek Bel-ggad'a azim olduğumu hâlde onlar lehülhamd yüz karasıyla ric'ate mecbur olmuşlardır. Mevsim-i şî tada tah-rîb-i memleket için hiçbir tarafa asker göndermediğiniz cihetle biz dahî leşkerimize hiçbir akın için ruhsat vir-medik.

Ahvâl bu merkezde olduğu ve bir müsâlehay-i kat'-iyye husulü zımnında Murad Paşa ile kedhudâmızın tarafınıza irsali musammem bulunduğu halde, seksenden ziyâde pişdarlarınız Paskalya'dan önce arazimize tecâvüz Udiler. Ösek kal'asım ve varoşlarını tahrîb ve Felş-marta (Feleşmart?) ve Papa'yı ihrâk eylediler; ancak illok'da Murâd Paşa ve kedhudâmız taraflarından üzerlerine hücum ohnarak lehülhamd def ve tard olunup bin türlü siyeh-rûyluk ile ric'at eylemişlerdir.

Bundan başka hudûd cihetinde vâkı* Gyula kal'ası-nı ale'l-gafle taarruz ile kasabayı tahrîb ve içinde her ne buldılarsa yağma itmediler mi? Bosna hududu üzerinde kumandan olan general —ki sizin dahî akrabâmz-dandır— kalfalarımızdan bir çoğuna taarruz ve mevâid-i sabıkaya ve ahd ü peymâna muhalif olarak birçok şenaaat îkaa' eylemedi mi? Novak ve Deli Marko nâmında-ki voyvodalarının Belgrad üzerine yürümekte bulunduklarını mütefâhîrâne ihbar etmekde ve orada darb-ı hay-yâm eylediğiniz zaman bize hücum itmesini istememde idiler. Muahharan şehir-i Nisanda Murâd Paşa ile kedhu-dâmızı mevâid-i vâkı'aya bu kadar muhalif olan şu hareketin esbabını anlamak üzere ifzâm ve eğer kral mte-sâleha arzûy-ı samimîsinde ise ordumuzun hareketinden mukaddem murahasalarıyle it'ilâf ve sulhnâme imza etmek üzere Budin'e gitmelerini emr eyledik. Bunlar ise esnây-ı râhda sizin akıncılarınıza tesadûf itmeleriyle yedi aydan beridir onlarla muharebe eylemekdedirler.

Şu güne kadar Heydöklerden binden ziyâde baş keserek ikiyüzden ziyâde esîr ve birçok bayrak ve yalnız SigetvaiMan binsekizyüz tüfenk almışlardır. Bu esirler el-yevm yanımızdadır. Bu ahvâli görerek siz istediğiniz zaman ilk vaadim mucibince akd-i sulh ve aksi hâlinde icâbına göre muamele etmek üzere hareket eyledim.

Ösek, köprüsünü geçtiğimizden sonra, Segsad köprüsünü yakmış ve Budin yolunu kesmiş olan Heşdökler bizi Sigetvar üzerine harekete mecbur eyledi. Zîrâ o kadar asker-i kesir ile onbeş yiğirmi gün yeni bir köprü inşasına intizâr itmimiz mümkün değil idi. İnâyet-i İllâhiye rehberimiz oldu; çünkü o hududa muvasalat ve kal'a muhafızlarının ne olduğunu suâl itdiğimizde cümlesinin memâlik-i mütecâvireyi urmağa gitmiş olduklarını öğrendik. «Hangi tarafa hareket itmişlerdir?» diye istifsarımızda Babuça ve Kanije askerinin bütün o memleketleri tahrîb ve hattâ iki tarafa virgi viren fukarây-ı ahâlîyi esîr etmekde ve (El-iyâzü-billâh!) babalarının karşısında kız ve oğullarının ırzına tasallut ve (yine el-iyâzü-billah!) oğullarının karşısında babalarına aynı surette taarruz etmekde oldukları cevâbı virilmişdir.

Mallarını nerelerde ihfâ itmiş olduklarını söyletmek için birçok fakîr adamları ateşe atup sonra ateşden çıkarak soğuk suya îkaa' etmek hangi dînde tecviz olun-muşdur? «Niçün böyle hareket idiyorsunuz, ve kralınız bize yazdığı mektubda akıncılarınızdan kimsenin muharebeye gönderilmeyeceğini vaad etmiş olduğunu bilmiyor musunuz?» diye kendilerinden suâlimizde «Biz krala dâir bir şey bilmeyiz; bizim yiyeceğimizi kral virmez, biz kılıcımızla geçiniriz» cevâbını verdiler. Tebea Dize arz-ı şikâyet ve kendilerini onların taaddiyâtından masun kılmazdan mukaddem çekildiğimiz hâlde, kendilerinin de terk-i hududa mecbur kalacaklarını beyân eylediler. Binâenaleyh size de mutî olmayan ve her dîn ve milletde memnu1 şenaaatlerle fukarây-ı ahâlîye zulm iden bu kavme mücâzât itmeği tasamm eyledik. Rabuça ve Kanije üzerine hareketimizde kararlarınızdan bir çoğuna metruk bulduk; avn-i îlâhî ile Kanije kal'asını teshir itdiğimiz müteâkib kendisiyle muharebe etmek için generalinizin üzerine yürüdük.

Hulâsa-i kelâm, Arşidük Matyas, senden ve Kral Cenâbî'ndan kütüb-i mukaddese-i erbaa, yâni Tevrat ve Zebur ve incil ve Kur'ân nâmına suâl iderim ki, reyanın çocuk ve babalarının alenen ve birbiri karşısında ırzına geçmek hangi dînde tecviz olunmuşdur? Ve nakz-ısulh bizim tarafımızdan mı? Yoksa sizin tarafınızdan mı vuku bulmuşdur? Tanrı ve İncil ve İsâ Rûhullah aşkına, rica iderim ki yakılan kal'a ve kasaba ve köprüleri muayene ile fukarây-ı tebeaya îkaa olunan zararın ve haklarında tecviz olunan mezâlimin derecâtını anlamak üzere bir adamınızı gönderiniz; o zaman sulhun ihlâli bize mi, yoksa size mi atf olunmak lâzım geleceğini görürsünüz. Bizim akıncılarımızdan hiçbirisi bu türlü taad-diyâtda bulunduğunu iddia edebilir misiniz? Memâlik, hükümdarların nişanlısıdır; arazimize bu suretle taarruzunuza lâkaydâne nekrân olamayız. Siz bizi rahat bırakırsanız biz de sizi rahat bırakırız; aksi hâlinde sizin gibi hareket ideriz. Hudây-ı Zişân'a ve Dîn ve İmânıma yemin iderim ki, virdiğim sözde duracağım; müsâlehayı samimî arzu idiyorsanız takrîr-i sulh zımnında müzâke-râta girişmek için yine Budin üzerine hareket ideceğim. Bugüne kadar, muâhedât-ı mevcûdeden hiç birini nakz etmek töhmetinde bulunmadık, burası ma'lûmunuz ola. Tahrîr fi gurret-i Rebûlevvel lisene tis'a ve elf (10 Eylül 1600).

bu muharebe esnâsındadır ki, İbrahim Paşa, Varna muharebesinden beri ilk defa olmak üzere, sulh için ilk teklifte bulunmuştur. Bu husus için Kırım Hânı'nı kullandılar. Kırım Hânı üç sene evvel de İmparator ile sulh müzâkeresine girişmişti. İmparator o vakit, bir ahidnâme esaslarını kararlaştırmak ve senede 10.000 duka vermek suretiyle Hân'ı Avusturya tarafına kazanmak için, Jan Bernhardfi'yi göndermiş, Hân da kendi nâmına hareket etmek üzere Aleksandır Paleolog ile Ahmed Ağa'ya tam selâhiyet vermişti. İki tarafın memurları Sent-Andre adasında defalarca müzâkerelerde bulundularsa da, her taraf için de müsâid bir netîce olmadı (1599). Kronolojik olarak ifâde etmekte bulunduğumuz zamanda İb-râhîm Paşa, Semlin'deki ordugâhından Budin valisi Murâd Paşa ile kethüdası Mehmed Ağa'yı sulh akdi için tam selâhiyetle gönderdi. Bunların gidişlerinden birkaç gün sonra, yâni 9 Muharrem 1010 - 10 Temmuz 1601 târihinde İbrahim Paşa vefat etti. Hayâtının sona ermek üzere olduğunu hissedince, ordunun kumandanlığını yeğeni Murtazâ Paşa'ya vermiş ve en mühim hususları kendisine bildirmişti. Na'sı İstanbul'a nakledilerek Şehzade Camii avlusunda yaptırmış olduğu türbeyle defn edilmiştir ¹⁴.

Kaymakam Yemişçi Hasan Paşa sadârete terfî ettirildi ve Macaristan ordusu kumandanlığını Murtazâ Paşa'dan almaya memur oldu. Hemen Macaristan'a gitmek şartıyla İbrahim Paşa'nın bütün seferi hazırlıkları, atları, develeri, katırları Hasan Paşa'ya verilmekle beraber, müteveffanın zevcesi olan Ayşe Sultân dahî va'd olundu ¹⁵. Hasan Paşa, mevsim çok ilerlemiş olduğu için sefere çıkmak kaabil olamıy a çağını mazeret sebebi kabul ederek ¹⁶, kendisine verilmek istenilen askerî hizmetin şerefinden vazgeçmek istedi. Lâkin müftî Sun'ullah Efcndi'nin ihtarları üzerine Pâdişâh, sadrâzâmın hemen hududa gitmesini emretti. Bununla beraber Hasan Paşa, müftîyi azlettirmedikçe ve devletin en büyük hizmetlerini kendi taraftarlarına tevzî etmedikçe, İstanbul'dan çıkmadı. Ho-ca-zâde Mehmed Efendi müftî; birinci vezîr Halil Paşa kaymakam; Hafız Ahmed Paşa üçüncü vezîr tâyin olundu. Bağdâd ve Belgrâd valileri değiştirildi. Hamzâ Efendi, Okçuzâde'nin yerine nişancılığa getirildi.

¹⁴ «Şehzade Camii hariminde rehğüzâra nazır türbesinde defn olundu» Nalmft, s. 252. Mütercim.

¹⁵ Serdârı sabıkın haytne ve hargâh ve sâir esvâb ve eşkal ve al&t-ı sefer ve cemmâl ve baggâlî hibe tarikıyla kendüye virilüp hattâ nuhaUefese Aise Sultân'ı dahî namzed kıldılar.» Naîmâ, s. 252. Mütercim.

¹⁶ Hasan Paşa «Bu sene Lala Mehmed Paşa serdâr olsun da gelecek sene te-dârik-i tara ile gidilsin, diyordu-Mütercim.

Kaniye Zaferi

9 Ağustos 1601 (9 Safer 1010) târihinde Hasan Paşa, bir takım müteferrika ve çavuşlar maiyyetinde bulunduğu halde, külliyetli askerle İstanbul'dan hareket etti ¹⁷. Sür'atli hareket etmek için hiçbir yerde çadır kurdurmayarak 6 Eylül (8 Rebî'ü'l-evvel'de selefinin ordugâhı olan Selmin'e ulaştı. Büyük bir düşman ordusunun Raab (Yanık Kale)'da toplanmış, Budin'i, yâhud Ustoni (İs-tolni) - Belgrad'ı tehdîd etmekte olduğuna dâir alman haber üzerine, Hasan Paşa Budin üzerine yürüdü. Budin valiliği eskiden Man-kır-kuşu (Mangırkuşu) Mehmed Paşa'ya verilmişti. Serdârm Bu-din'e varmasından önce Ustoni-Belgrad düşman eline geçti. Üç hafta sonra Osmanlı ve imparator orduları Valans Gölü'ne yakın Ustoni-Belgrad hisarları altında muharebeye giriştiler ¹⁸. Kapoçin râhiblerinden Brindli Loran —eskiden Fransisken rahibi Kapistra-no'nun Belgrad müdâfaasında ve Dominiken papası Bartolome'nin İşkodra'da yaptığı gibi— elinde haç, Hristiyan askerini cenge teşvik etti. İmparator ordusu, tabîî müstahkem olan bir boğazda mev-zîlermişti. İlk günlerde Mehmed Kethüda, sadrâzâmın kendisine verdiği segbân ve silâhdarlarla Avusturya ordusuna zâyîât verdirdi. Lâkin 15 Eylül'de Budin valisine haber vermeksizin düşmana yaptığı hücumda, kendisi maktul oldu. Mangır-kuşu (Mehmed Paşa), imdada koştuyorsa da o da öldürülerek (şehîd edilerek) muharebe kaybedildi ¹⁹.

Ekim ayının 16'smda Avusturyalılar Paluta'ya çekildiler ve burayı tahkim ettiler. Sadrâzam, boşalan Budin beğlerbeğliğini Rumeli beğlerbeği Mehmed Paşa'ya verdi. Hristiyanlar'dan harâc tahsil etmeye memur olduğu halde son muharebede bulunmuş olan müverrih Peçevî, Pozaga'ya gönderildi ²⁰. Sadrâzam bundan sonra Kaniye'yi muhasaradan kurtarmaya

¹⁷ «Günde bir aspero (akçe)'den bin asperoya kadar raâaş alan bilcünde müteferrika ve çavuşlarla sâirenin Macaristan'a müteveccihen hareket etmelerin! Hân eyledi.» Venedik Mfin&sebetlert Hülâsası, Temmuz 1601.

¹⁸ Naima, Ustoni - Belgrad'dan İki mil mesafede «Çarka Boğazı» diyor, (İstanbul basımı, s. 2STde •Çaka Boğan» denilmiş. Doğrusu Hammer'inki gibidir. Mütercim)

¹⁹ Hasanbeğ-zâde, bu muharebenin kaybedilmesine sebebin, Budin valisiyle Mehmed Kethüda arasındaki münâferet olduğunu yazar; lâkin muharebede bizzat bulunan Peçevî, bu rivayeti reddeder. (Hasanbeğ-zade'nin Mehmed Ket* hudâ ile aralarında münâferet olduğunu beyân eylediği, Lala Mehmed Paşa'dır. Peçevî, s- 239.)

²⁰ Peçevî. bunu şöyle hikâye eder: «Ol kış bu abd-i âciz Pozaga harâcm olup Būdūn'dan «Htdmet!» diye çıkdum ve serdâra ba'n ahbâr ile mekâtib götürdüm; lakin kar adamım göğsüne çıkardı, min ba'd karadan gidilmeğe kaa-biliyet olmadı. Sonra «Tuna'nun buzı Özerinden gidilmek mihrkın» mülâhaza-sıyla gıtdük. Her gün yigirmişer otuzar kerre bargirlerimüz aıfmda buz kı-nhrdı ve ntlanmuz suya düşerlprdi; birer irakdâr bun kıra kıra yüzerler, ve giderlerdi. Sonra başından ve arkasından çeküp taşra ctkanrduk. Bu

gitti. Pâdişâh, ordularının hezimetini esnasında, Cenâb-ı Hakk'tan muzafferiyet dilemekle iktifa ederdi.

Arşidük Ferdinand 30.000 kişi ile ²¹, Eylül başlarında Kani-je'yi muhasaraya almıştı. Bu kalenin bataklıklar içinde bulunması, taarruzu güçleştiriyordu. Muhafızı Tiryakı Hasan Paşa, hem kahramanlık, hem de mâhirâne hilelerle dolu olan müdâfaasından dolayı bu zamânın vekaayinâmelerinde, seferin baş-kumandanı Yemişçi Hasan Paşa'dan fazla şöhret kazanmıştır. Muhasara üç hafta devam ettikten sonra idi ki, Ustoni-Belgrad önünde telef olan Budin valisiyle Mehmed Kethudâ'nın başları, muhafızların cesaretini kırmak için düşman tarafından Kanije* istihkâmları üzerine konuldu. Hasan Paşa silâh arkadaşlarını toplayarak, bu başların iki paşanın başları olmadığına onları ikna etmeye çalıştı ve mevkii savunmadaki kat'î kararına onları da iştirak ettirdi. Hasan Paşa diyordu ki:

— İbrahim Paşa, Kanije'nin varidatını Medîne-i Münevvere-ye tahsis etmedikçe burasını alamamıştır; (Hazret-i) Peygamber, Ravza-ı Mutahharası'na âit olan bir şehrin küffâr eline düşmesine asla müsâade etmiyecektir. Bununla beraber düşmanlar muhasaraya Peygamber'in doğum gününde başlamadılar mı? Bu hâl onların muvaffakiyetini imkânsız bırakmıyacak mı? Hristiyanların kurmuş oldukları kırk iki topun te'sîrsiz kalması ve hemen hiçbir zarar verememesi, sâdık Müslümanların geceleri îlâ eyledikleri «Allah!» sadâlarından başka birşeye hami olunabilir mi?» ²². Nihayet kendisi Kanije kumandanlığını almak üzere sadrâzâmın or-

felâket ve musibet, ile onboş günde Peçuy'a geldük- Felekden neler çekdük, neler gördük!» (s. 239. Möt)

²¹ NaimS, ftO-fKOT fcisi der. (İstanbul bnsımında, s. 255. altmış bitiriir. Ru defa da Avrupa'nın her tarafından yardımcıları geldiği Nafinâ'dan anlaşılır. Hep Haçlı muharebesi!)

²² Hammer bu son fıkrayı yanlış anlamıştır- İlasan Paşa'nın maksadı «Biz akşamları gülbang çektiğimiz vakit düşmanın bütün toplarına ateş vererek sesimizi basdırmaya çalışması bizden korktuğunu gösterir» demektir. Hasan Paşa'nın nutkuna dâir Naîma'nın verdiği ma'lûmât şudur : «Ey Gaziler! Ma'lû-munuzdur ki, düşmen sizi kayırdığından dolayı nasihat itmez (Çünkü Mehmed Kethûda ile Mangır-kuşu'nun başını kaleye karşı dikkikleri zaman Hasan Pa-şa'nın inâdci bir adam olduğundan bahisle, onun sözüne uymayıp teslim olması yolunda nasihatler etmişlerdi). O başlara, düşmenin yaygarasına ehemmiyet vermeyiniz- Bunları gösterdikleri başlar gerçek midür, yalan mıdır? Kara Pence'yi göndürelim, sahih haberini getirir. Sahih olduğu sörette biz kal'a-ya onlar için kapanmaduk; Pâdşâh sağ olsun! Bir ednâ kulına buyurmuş. olsa da onlar gibi olur. Bizim buraya kapanup sabit kadem olmamız dîn-i islâm uğuruna ve Hakk yolımadur. Amma kal'anun inşâ'Allahu Teâlâ alınmayacağına bîr kaç dehilüm vardır: Biri budur ki İbrahim Paşa bu kadar gün do-ğup alamayınca .Eğer Hakk Teâlâ fethi müyesser iderse Medîne-i Münevvere'-ye vakf olsun!* didi; ba'dehu fethi müyesser oldu. Mercûdur ki Sultânı Enbi-yâ'ya vakf olan düşmene düşmez. Bir de düşmen rebîü'l-evvelön on ikinci gi-cesi gelüp muhasara itdi; Server-i Enbiyâ'nın âleme rahmet için geldiği gece hürmetine mahsur olan ümmeti dahî rahmetinden behreyfib olacaktur. Bir delil de şudur ki, her akşam gülbang-ı Muhammedi çeküp «Allah! Allah!-didiğümüz vakit düşünen kırk iki pare. topı birden atar ki, .Kafada ne çok adam kapanmışdur- denilmesün!» (s. 267- Metinde bundan sonra okunacak kuşlar fıkrasını Naimâ atmamıştır. Mütercim.)

dugâhından çıkıp gelirken düşman ordugâhından çıkan bir sürü saksâğının kaleye yönelmiş olduğu halde, ansızın ortaya çıkan bir takım kartallar tarafından dağıtılmış olduğunu gördüğünü ve bunu Müslümanların gâvurlara galebesi için yanılmaz bir alâmet saymamanın mümkün olamayacağı ilâve etti. Hasan Paşa, harb hiyle-leri bakımından maiyyetinde «beşli ağası» olarak bulunan Kara Ömer'den ve düşmanın durumunu araştırmada kullandığı «Kara Pençe»den faal şekilde yardım gördü. Hasan Paşa esirleri, başları kesilmeye mahkûm edip de gûyâ idâm edilmek emriyle Kara Ömer'e teslim ettiği zaman, Kara Ömer, kendi hayâtını tehlikeye koyduğunu söyleyerek bunları affeder ve kalenin ahvâli hakkında yanlış ma'lûmâtla Avusturya ordusuna gönderirdi. Bir gün Hasan Paşa, hizmetinde bulunanlardan Macar'dan dönme Ken'ân ve Handan isminde iki gencin düşman tarafına geçtiğini haber alınca, İmparator ordusundan en son esir edilmiş olanlara, göndermiş olduğu iki adamın Avusturya ordusuna vâsıl olup olmamış olduklarını, birçok kişi yanında sordu, bunlardan birini de sadrâzama bir mektup göndermek şartıyla affetti. Bu mektupta ise, iki gencin düşmana yanlış ma'lûmât vermek üzere firârî şeklinde gitmiş oldukları yazılı idi. Bu hiylenin muvaffakiyetle neticelenmesi tabî idi. Esîr, İmparator ordusuna döndüğünde elindeki mektubu teslim ettiğinden, Hasan Paşa bunların başlarının da mızrağa saplanarak Paşaların başları yanına konulduğunu büyük bir zevkle gördü.

Başka bir defa da, kaleden gece yarısı sevinç naraları işitildi. Kaleyi kuşatanların hayret ve şaşkınlığına yolaçan şenlik topu atıldı; düşmanın eline gûyâ sadrâzama yazılmış bir mektup düştü ki, Hasan Paşa, bunda gönderilen imdâd ve mühimmatın geldiğini haber veriyordu. Kendisini, koyuverdiği esirler vâsıtasıyla Arşidük'e dost olmak üzere göstermiş olan Ömer Ağa, Macarlar'ın Avustur-yahlar'a karşı tasavvur etmekte oldukları hıyanetleri haber vermekte ve Hristiyan esirlere de Macarlar'ı pek fena bir hâle uğratacağını söylemekte idi. Ömer Ağa, istediği zaman ağlayabilmek için dâima yanında soğan suyuyla ıslatılmış bir mendil bulunduruyordu.

Diğer taraftan Tiryâkî Hasan Paşa, Kara Pençe vâsıtasıyla sadrâzama gönderdiği mektuplarda durumun hakikatini ve hemen im-ı dâd göndermesini istiyordu. Sadrâzam, askerin birikmiş tahsisatlarını verdikten sonra Kaniye'ye yönelerek, ordunun homurdanmasına bakmıyarak Siget'e kadar ilerledi. Sadrâzamanın yaklaşması ve daha ziyâde karla beraber soğuk ve don, Arşidük'ü hemen geri dönmeye mecbur etti. Ric'at o kadar karışık oldu ki, bütün toplar ve eşyânın büyük kısmı terk edildi (18 Kasım 1601). Bu

hâl görölünce. Ömer Ağa kaleden çıkarak istihkâmlarda bulunduğu düşmanı kılıçtan geçirdi. Hasan Paşa kendisine getirilen başlara karşılık vermek üzere, altın ve gümüş dolu bir kese ile Siget Kapısı'nda bulunuyordu. Muslu Beğ ve Ömer Beğ kaçanları kovalıyorlardı. Hasan Paşa Arşidük'ün çadırına gitti ki, burada bir taht, kırmızı kadifeli oniki sandalye, kıymetli bir kalıçe vardı²³.

Kalenin kurtulmasından dolayı kaMçe üzerinde bir şükran duası okuduktan sonra, tahtı kılıç darbesiyle ikiye bölerek üzerine oturdu; ondan sonra boğlere, ağalara taht etrafındaki oniki sandalyeye oturmalarını emrederek, kalenin müdâfaasında göstermiş oldukları sebat ve metanetten dolayı kendilerini tebrik etti. Sadrâzam için alıkoymuş olduğu Arşidük'ün tahtı müstesna olmak üzere, Avusturya ordusundaki eşyanın yağması için askere ruhsat verdi²⁴. Düşman tarafından istihkâmlarda 47 top bırakılmıştı; 14:000 tüfek, o kadar küh'ink ve kürk, gümüş evânî, 10.000 çadır, trampeteler, davullar, çanlar, arabnlr, her türlü yiyecek eşya gâliblerin eline düştü. 6.000 esir hendeklerde idam edilerek cesedîri suya atıldı. Büyük kapının solundaki kule üzerine atılmış 18.000 ve sağındaki kule üzerine atılmış 20.000 ve ordugâhda saklanmış 50.000 gülle bulundu²⁵.

Bu aralık sadrâzam, kış başlarında açılan bu seferden dolayı orduda çıkan homurdanmaları yatıştırmak için Siget'ten Şikloş/a yönelmişti. Şikloş'ta Kanije'nin kahraman müdâfiini büyük bir hürmetle ve coşkunlukla kabul etti. Üç tuğlu paşalık (vezâret rütbesi) tevcih ederek üç hil'at ve kıymetli eyer vurulmuş üç at verdi. M uslu Beğ'e Köstendil ve Ömer Beğ'e Peçuy sancağını verdi. Reîs-ülkûttâb mühtedi İlyâs Efendi, Kanije'nin kurtuluşuna dâir Pâdi-şâh'a bir arıza kaleme aldı. Toplar Siget'e ve oradan Drava ve Tuna nehirleriyle Belgrad'a nakledildi²⁶. Pâdişâh, sadrâzamanın Kanije muhafızları hakkındaki tevcihlerini kabul ettikten başka, gayet iltifâtkâr bir hatt-ı hümayûn gönderdi. Bu hat, altın bir levhaya konulmuş, levhaya bir

²³ Naîmâ. Hnsan Paşa'nın 18-000 baş için para ödediğini ve ArşidüVün tahtının mücevherlerle süslü olduğunu yazır; bu iki ifâdenin ikisi de mübalağalıdır.

²⁴ Naîmâ'nin rivayeti böyle değildir. Gece düşman ordusuna gelen asker, gerek Arşidük Ferdinandos'un otağından, gerek diğer çadırlardan birşey almayıp serdârın taksimini beklemişjordi. Hasan Paşa. otağı, bütün eşyasıyla ilk gelen yedi nefere bağışladı. Naîmâ. s. 286. (Mütercim).

²⁵ Kalenin doğu tarafında bulunan Sigetvar kapısının iki tarafındaki kulelere muhasara esnasında kâtib ve emin tâyin olunup «kapu yemininde olan kuleye onsekiz bin gülle ve yesanndnki kulpye yiğirnü bin vp bundan mâada şâir dı-varlara otuz bin rtSne ttrıhp bakı top dSneleri melrısdo kaldı; cümlesi tok-sanaltubın dânedür. diye habör verdiler. Naîmâ, s. 2M- (Mütercim).

²⁶ Naîmâ'nın rivayetine göre bu toplardan üçünü Arşidük Ferdinandos bir kaleyi rehin vererek almış olduğundan top sahiplerinin dftvâsı üzerine Papa kalesinin onlara verilmesine hükmetmiş, ve bu hükmün icrası kaabil olmadığı için aralarına fitnıp düşmüştür, s. 289. (Mütercim)

de altın zincir m bt edilmiş ti, Kaniye'-dekî yeniçeri ağasının —eskiden bu kalenin fâtihî İbrahim Paşa'ya âit olup kale anahtarlarıyla altın levha rabtediymiş olan zincir bogazında olduğu halde— akşam sabah kapıları açıp kapaması emr olunmuştu. Bu garîb imtiyazın Osmanlı tarihinde başka misâli yoktur ²⁷.

Pâdişâh, seferin muvaffakiyetle neticelenmesinden dolayı sadrâzamı, selefi İbrahim Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultân'ı nikahlamak suretiyle mükâfatlandırdı. Yeniçeri ağasının Hasan Paşa'ya vekâletiyle, 40.000 altın ²⁸ üzerine nikâh akdedildi. Sultân Meh-med eski emîr-i âhûru Nasûh Ağa —ki Yahudi Kira'nın katli münâsebetiyle, yeniçerilerin talebi üzerine azledilmişti— tebriki bildiren bir pâdişâh nâmesini Hasan Paşa'ya ulaştırdı. Bu memuriyet üzerine eski hizmetine iade edileceğini ümîd ederdi; lâkin mâbeyn-cilik (kapıcı-başılık) rütbesiyle iktifaya mecbur oldu. Bununla beraber ileride kendisinin mühim vazifelerde istihdam olunduğunu göreceğiz.

Anadolu'da İsyanlar

Bu aralık Anadolu'da eşkıyalık eden Karayazıcı, Kayseri'de îb-râhîm Paşa'yı bozmuştu. îbrâhîm Paşa, Sokollu (Hasan Paşa) ile birlikte hareket etmekle görevlendirilmişken, galibiyetin şerefini kendine mâletmek için,

²⁷ Sabık serdâr İbrahim Paşa'nın tâyin ettiği (yâni fetih esnasında mutâd olduğu gibi atebe-i şahaneye gönderdiği) kale anahtarlarına takılan zincirin yanına bir kat altın zincir daha takılmış ve tuğrah emir suretini ihtiva eden altın bir levha rabtedümişti. İşbu emirde Kaniye yeniçeri ağalığında bulunan zabitin o altın zincirli levhayı boynuna asıp dua ve sena ile kapıyı açıp kapaması yazılıydı. Nafmâ'dan telhis, s- 290-Bundan anlaşılır ki, hatt-ı hümayûn o levhaya yazılmış değildir. İşbu hatt-ı hümayûn ululanmaya değer vesikalardan olduğu için aşağıda nakledilmiştir:

Elhamdüli'Uahî'uezi fazlına ala kesîrin min ibâdi'l-mü'minto, ve fevzun aleynâ mekaaüdin mesâlihi'l-müslimîn ve's-salâte ve's-selâmün alâ seyyide'l-mürselm- Amma ba'd, sen ki Kaniye beğlerbeğisi ihtiyar kulum ve müdebbir vezîrüm Hasan Paşa'sm, bu sâi-i ferhunde-fâlde rehnumûnî-i lkbâl tevfk-i zî'l-celâl, ümmeti Muhammede yaver olup, eylediğim hizmet südde-i ulyâya arz ohnup, sa'y-i bfidirigün meşkûr ve nâmun nîk-i nâmân defteri silkinde mestur olmuştur; berhurdâr olasin, sana vezâret virdüic, ve senünle mahsur olan kullanım, ki muktezây-ı tertib-i saltanat ile ma'nen oğullarumdur, yüzleri ağ ola! Melhuzdan ziyâde çabşup can ve başların dîn uğunna ve bizüm yolunuzda diriğ itmediler, ve maktûr-ı beşer olan sa'y-i cemîû yerine getirüp rah-ı Hakk'da azîm çalışmışlar; âbu âteş arasında gah garikü gâh harîk olmakdan perhiz eylemeyüp burç ve bedende ta'yîn ohndukları mahallden ay-riîmamışlar; ve gâh neberd-gâhe çıkan küffân kaçınıp ve cengcülerin kırıp yürüyüş eyledüklerinde cüyûş-ı âhen-pûslann girizân, ve emvali ganâlmî ri-zân eylemişler. Bârlık-Allahu fihüm, bundan böyle dahi senün sözine rftm olup her ne hizmet teklif idersen edasına dikkat ve ihtimam üzere olalar! Sana itaat ve inkiyâd üzere oldukları benüm nzây-ı hümayûnuma sebebdür. Bu pendnâmemi gâzî kullarum muhzırında okıyup ma'nây-ı şerifini anlara büdiresin. Senünle muhasarada olan kullanma vir-diğün virgü cümle makbûm hümayûnum olmuştur. Cümleñüzi Hak Teâlâ Hazretlerine ısrıcarladum»

Bu hatt'ı hümayûnu Hasan Paşa'nın divânında açıp okudukları zaman ağlamadık adam kalmadığını Naîmâ kaydeder, s. 291. (Mütercim).

²⁸ İstanbul basımı. Nalmâ'da 4000'dir; s. 294; Hammer mi bir sıfır ilave etti, yoksa burada mı eksildi, bilinemez. (Mütercim).

Sokollu'yı beklememişti. Karayazıcı bu galebeden sonra 30.000 kişiyle Elbistan yakınında Sepedli ²⁹ üzerine yürüyerek, Sokollu ile cenge tutuştu. Muharebe bir gün sabahtan akşama kadar devam etti. Âsîlerin üçte ikisi ve bütün eşyası harb meydânında kaldı. Karayazıcı, ordusunun kılıç artıklarıyla, Karadeniz sahilinde —eski Çanlar'ın ikaametgâhı olan— Canik Dağ-ları'na kaçtı. Arası çok geçmeksizin orada öldü. Lâkin kardeşi Deli Hasan kendisine halef oldu.

Bunu tâkîben Şâhverdi, Yular-kasdı, Tavîl nâmında üç kuvvetli eşkıya sergerdesi ortaya çıktı. Bunlar Karayazıcı'nın cesedini parça parça ettiler; reislerinin saygıdeğer na'sı Osmanlılar tarafından tahkir edilmesin diye —Oziris'in cesedi hakkında Tifo'nun yaptığı gibi— parçalarını birbirinden uzak yerlere gömdüler. Bunlar Canik Dağları'ndan çıkarak, Diyârbekir'den Tokat'a Sokollu'nun eşyasını nakletmekte olan arabalara saldırdılar, Tokat taraflarını yağma ettiler; Paşa'nın «Cennet Bağı» adını verdiği murassa ve mücevher şükûfelerini gasbettiler. Ondan sonra da —isyanın büyümesi üzerine Sokollu'nun sığınmış bulunduğ— Tokat'ı muhasara ettiler.

Pâdişâh, bu vak'aîardan endîşeye düşerek Diyârbekir vâfisi Hadım Hüsrev Paşa'yı Sokollu-zâde Hasan Paşa'nın yerine, eşkıyanın tenkiline memur etti. Lâkin kimse Hasan Paşa'ya azlini tebliğ cür'e-tini gösteremedi. Bu haberi ilk getiren kapıcı-başığı kati ile teh-dîd ettiği gibi, yine azlini haber vermeye gelmiş olan kendi biraderini de huzurundan attırdı. Tokat muhasarası, bir aydan beri sürmekte olduğu halde,,bir sabah iyi bir Türk nişancısı Hasan Paşa'nın ber-mutâd kapı önünde oturduğunu görerek tüfeğini boşalttı. Hasan Paşa, büyükbabası gibi fecî bir ölümle irtihâl eyledi. Bu vak'a şehrin düşmesine yol açtı. Âsiler Tokat'ı talan ettikten sonra Sokollu'nun hazînelerini, kıymetli kumaşlarını, kalıçelerini, silâhlarını satarak ³⁰ bütün Anadolu'ya yayıldılar. Şâm, Haleb, Maraş, askerlerini kumandası altına alarak Deli Hasan'ı tenkil etmek için ilerlemiş olan Husrev Paşa'nın maiyyeti, kışın yaklaşması üzerine dağıldığı gibi, Küçük Asya'nın orta bölgelerini korumak için İstanbul'dan Kütahya'ya gönderilmiş olan vezir Hafız Ahmed Paşa Anadolu Eyâleti merkezinde üç gün şakiler tarafından mahsur kaldı. Âsiler ancak şiddetli bir kıştan yoğun bir kardan dolayı muhasarayı kaldırmaya mecbur oldular.

²⁹ İstanbul matbuu Naîmâ'da .Seyyidli*dir. (Mütercim).

³⁰ (Eşkıya) Anadolu vilâyetlerini gârete gitdiler. Hasan Paşa'nın emvalini yağma efelikleri zaman nukûm kalkan ile ve dibâ ve çukayı ve mütenevvi' kumaşları huç zirâ'ı ile Ölçüp üleşdiler. Naîmâ, s. 296. (Mütercim).

Akdeniz'de Mücadele

Yine bu sene zarfında Osmanlıların Rumeli'nde Macarlar ve Anadolu'da âsîlerle muharebe ettikleri sırada İspanyollar, Maltak-lar, Floransalılar Cezayir'i, Tunus'u, Mayna'yı, İstank y  vurmak üzere donanmalarını birleştirdiler. Andrea Doria ve Kordo'lu (Kur* tuba'lı) Don Juan kumandasında tspanyalı, Romalı, Floransalı, Mal-talı 70 kadirga Cezayir sularında görünüp, fakat bütün sahili silâh altında buldukları için herhangi bir hasar veremeksizin geri çekildiler. 50 yelkenden mürekkep bir donanma ile bunların hareketlerini gözetleyen Ca ala-zâde italya sahillerini vurdu. 5 Malta kadirgası Lakonya'ya asker çıkarmakta öteki donanmadan ziyâde muvaffakiyet görüp Tırhala Papasının Rumlar'a çıkarttığı isyan hareketi sayesinde Neokastron (Paseva) şehrini ansızın zaptetti. Yine o sıralarda Floransa kadirgaları Trablus-Garb'lıların korsanlı ından dolayı intikam almak üzere Lango (İstanköy) adasını hasara u rattılar. Diğer taraftan Fransa doğrudan doğruya Bâb-ı H -m y n'a m r acat edip Cezayirliilerin haydudluklarıyla Fransız tacirlerinin d   r olduğu zayıatı talep etmesi  zerine, Pâdişâh, Cezayir be lerbe ine gasbedilen malların iade edilmesi için emir verdi ³¹.

Osmanlı Devleti'nin yabancı bir devlete böyle gasbedilen matları iade etmesi,. Osmanlı târihinde ilk defa görülmektedir. Mal-tal ar, ertesı sene Afrika sahillerinde Muhammediye şehrini zapt ve ya ma ederek, haklarını kendileri geri almış oldular ³².

İstolni-Belgrad, Budin Ve Peşte Muhasaraları

Yine bu 1602 senesi Afustos'unda (Muharrem 1010) sadrâzam Ustoni-Belgrad'i muhasara etti. Ağustos'un 29'uncu günü —ki Mo-ha  zaferinin ve Belgrad'ın zabtının sene-i devriyesidir— Macaristan krallarının t c giydikleri ve defn edildikleri yer olan bu şehir, ikinci defa olarak Osmanlıların eline

³¹ -Frence padişahı der-i devlete mektûb gönderüp sabıka Cezayir korsanları France kavmine taaddl eylediklerini defeât ile i'  m itme in mfi ekked ahk m gönderilüp Cestyfirl  m n ba'd France canibine dahi fi taarruz eyleme-yeler c y  tenbth «kmmufidi. Gırfi mütenebbih olmayup evvelkiden ziyâde rcAy&sına ve biriggjntonn dahi olund  n kazaya defteriyle i'  m itme in defterin bir sureti g nder  p ahde muhalif vaz* eyledikleri için alınan mallan ber kimde ise bf-kusûr ahviril p bu fesadı eyleyenler ber kimler olur İse Aman viri ney p esedd-i siy setle haklarından gelinmek üzere tekrar hükm-  şerif g nderilmisldi-. Nalm , s. 296 ve 297. Mütercim-

³² Yâni m tAd olan haksubkandan birini daha yaptılar. (Mütercim).

geçti. Ustoni-Belgrad'ın Kale kumandanı Kont İzolani ve diğer zabıtlar teslim şartları gereğince tam bir serbestiyet içinde çekilip gideceklerken, sadrâzam, bunların teslim olmalarının kendi arzularıyla değil, muhafızların zorlamalarıyla vuku bulduğunu bahane ederek, kendilerini tevkif etti ve Belgrad'a gönderdi. Ondan sonra Yemişçi Hasan Paşa Bu-din'e giderek Transilvanya'da Avusturya baş-kumandanı Basta'nın emir-komutasından çıkmış olan Moses Segeli'ye ³³ yardım etmek üzere Peşte sahrasında ordu kurdu. Ancak İmparator ordusu Es-tergon karşısında Cığerdelen (Jorj Anfeld) sahrasına gelip çadırlarını kurmuş olduğundan ve toplarının sadâsı Osmanlı ordugâhından duyulduğundan, Budin vâlisı Kadı-zâde Alî Paşa ve şehrin kadısı Hâbil Efendi, Macaristan'ın en mühim kalelerinden olan bu mevkii, imparator ordusunun gayretleriyle düşürülmek tehlikesi mevcutken, Transilvanya (Erdel) üzerine yürümenin ihtiyatlı bir davranış olmadığını sadrâzama arzetteler. Diğer taraftan keşif maksadıyla gönderilen asker, düşmanın Budin üzerine hareketi haberini -verdi

Bununla beraber, tasavvurlarından dolayı vazgeçmemek i'tiyâ-dında olan Hasan Paşa, İmparator ordusunun bu hareketinin, kendişinin Transilvanya'ya girmesini önlemek maksadıyla tertiblenmiş bir hileden ibaret olduğunu ve Uppa (Lipve)'yı» Yeno (Yanve)'yu zabtetmiş olan Segeli'ye kuvvet vermek lâzım geleceğini iddia etti ³⁴. Kendisine yapılan ihtarları dinlemiyerek 5 büyük top ile 100 sahra topunu alarak Solnok'a doğru yürüdü; Teis nehrini geçip, hareketinin beşinci günü Çarvas'da ordu kurdu. Bu kasabada iken düşmanın bir duba köprüsü ile Çepel adasına ³⁵ geçip, oradan da Peşte önüne gelerek buraya taarruz edip ele geçirmiş olduğunu ve Budin şehrini «Viyana Kapısı» ³⁶ ve «Su Kapısı» cihetlerinden

³³ «Memleket-! Erdel'in Sigel Mûzls-, Nalmâ. «Sigel Mûjeş* Pecevtî. (Mütercim)

³⁴ Düşman taburu (yftni ordusu) Estergon mukabelesinde Cığerdelen'de idi. Her akşam asker-i İslâm «Allah! Allah!» didikleri gibi onlar da «Yezuş» diye çağırırlar, ve ardından üç top atarlardı- «Yezuş» «Yesû» dımeğdir. Düşmanın toplan sadâsı Peşte sahrasından (gidilirdi. Bosna beğlerbeği Kadı-zâde Ali Paşa İstoni-Belgrad'da yaralanmış İdi; kendisini sal eli serdârın huzuruna naklettirdi; divanda mevk-i mahsusuna ikaame etdOer- Budin kadısı Hâbil Efendi dahî beraber İdi- .Düşmanın Yezûş toplan gidilirken Erdel'e gitmek münâsib değİldir; sonra nedamet olunur- didilerse de sadrazam cErdel-ogla Tamışvar eyâletinden bu kadar kal'a alup Ldpve ve Yanve'yi zabt eyledi (Ham-mer burasını yanlış anlamıştır); yanına kalmamalıdır. Düşman taburunda ancak altı yedi bin kişi vardır; bizi Erdel'e gİndermemek için hile yapıyorlar. Bir mahalle taarruza kudretleri yoktur.» cevâbını verdi. Al! Paşa «Sul-tânım, bu gioe benûm casusum geldi; eskiden adamumdur; mu'temeddîr; düşman seksen binden zivâdedûr, kırk toplan vardır. Muradlan Budin'i mu-hâsaradur. Bu sözleri Hâbil Efendi tescil Usun, eğer hilafı çıkarsa beni öldirinizN tfidi- Yemişçi anûd ve kônûd bir Arnavud olduğundan sözünden dönmedi. Rumili beğlerbeği Mehmed Pasa - Siz beni akına gönderün; Filek ve Secan arkasma kadar gideyum!» didİği halde buna da rızâ virmeyüp irlisi gün Sonluğa göçdi- Natmâ ve Pecevt. (Mütercim).

³⁵ Peşte'nin güneyindedir (Akdeniz —çanakkale— Boğazı gehîdkrinden Refik Ata).

³⁶ Natir.a'da «Ova Kapısı.dır. Bundan sonra zikr olunacak «Su Kapısı» (Kepçe-vid dahi bu İsimli zikr

muhasara altına alarak şiddetle döğmeye başladığı kötü haberini aldı. Sadrâzam, Anadolu beğlerbeği Nuh Paşa kumandası altında 2.000 süvari gönderdi. Kendisi de Peşte'ye doğru o kadar süVatle döndü ki, dördüncü günü oraya vardı. Osmanlılar Peşte ile «Kazlar Adası»³⁷ arasında dubalardan yapılmış köprüyü top gül-leleriyle yıktılar; karşısında Tuna Öte tarafında Budin, İmparator askeri tarafından şiddetle sıkıştırılmakta olduğu halde, bu suretle Peşte de beri tarafta Osmanlılar tarafından kuşatıldı. Osmanlı orduşunda o derecede kıtlık vardı ki/ bir kile dakik (un) 20-22 dukaya, bir kile arpa 15 dukaya satılırdı. Lâkin Osmanlılar Budin'den yiyecek aldılar. O vakit Mahmud Paşa'mn³⁸ Ahırlar ile Tuna arasındaki mahalli ve Su Kapısı'ndan nehre giden yolu muhafaza için geçen sene yaptırmış olduğu istihkâmların faydası anlaşıldı. Çünkü bunlar olmamış olsa kayıklar Osmanlı ordugâhına emniyet altında zahire götüremezlerdi.

Beğlerbeği Ali Paşa, kadı Hâbil Efendi, Budin yeniçeri ağası —şehrin kıtlığa düşmemesi için— Mehmed Paşa'yı bir miktar yardımcı kuvvetle bırakarak sadrâzamanın çıkıp gitmesini kendisinden rica ettiler. Sadrâzam, muvafakat göstererek Budin'e 2.000 yeniçeri, cebeci, topçu, bir fırka gönüllü sokarak 2 Kasım 1602'de Keşke-met, Petervaradin yoluyla Belgrad'a hareket etti.

Mehmed Paşa muhafızların cesaretini artırmak için bir hurûc hareketi yaptırdı ve bundan tam bir muvaffakiyet sağlandı. Bu hücum için seçilmiş olan askerin önünde bulunan kadı Hâbil Efendi 80 yaşında olmakla beraber kendi eliyle bir düşman öldürdü. Süleyman Paşa'mn îcâd ettiği patlamaya hazır bombalarda dolu fiçılar düşmanın ortasına atılarak, bu yeni îcâd edilmiş mermilerle birkaç yüz kişi telef edildi³⁹. Lâkin mevsimin şiddeti, mahsurların en kuvvetli yardımcısı oldu. Sürekli yağmurlar Arşidük Matyas'ı muhasarayı kaldırmaya ve geri çekilmeye mecbur bıraktı (18 Kasım). Bataklıkta bıraktığı birkaç top, kaleye götürüldü. Askerî intizâma son derece şiddetle dikkat etmesiyle mâruf olan Mehmed Paşa, kahramanlık gösterenlere mükâfat verdi; kendisi de üçüncü vezirlik ile o makamın tahsisatı verildiğine dâir bir berât aldı.

olunmuştur) başka olacaktır. (Mütercim)

³⁷ Nalmfi, varak : 106. Peçevt, varak: 239, Fezleke, varak : 96, Hasan beğ-zftde. varak: 106. İstoooft, kitap: 33, (Bizim matbû'tarda .Kızlar Adası- diye geçer. Mütercim-)

³⁸ Peçevî'nin tasrîhinden anlaşılır ki, bu İstihkâmları yaptıran Peçevfnin efendisi olan Mehmed Paşa'dır; Naîmâ'da Mehmed yerine Matenûd yazılmış, ve Hairaner ona aldanmıştır. (Mütercim)

³⁹ «Div Süleyman Pasa. ihdas itdiği varul humbaralarım düşman Özerine yu-varlayup içlerine vardıkda içinde olan timttr parçalan nice bin düşmanı kırdı» Nalmâ, s. 204- (Mütercim)

Kırım Hantnın Peçuy'da Kışlaması

Belgrad*da Hasan Paşa —son iki seferde yokluğu Şiddetle hissedilmiş olan— Kırım Hânı G   Gira/ın geldiğini gördü. G   Giray, metb unun hizmetine vermesi lâzım gelen yardım kuvvetlerinin başına geçmekte gecikecek olursa o zaman mahbûs veyâhud mülteci sıfatıyla biri Rumeli'de diğerleri Anadolu'da bulunan    kardeşi Selâmet Giray, Mehmed Giray* şahin Giray'dan birinin hanlığa tâyin olunabileceği korkusuyla, Osmanlı ordugâhına iltihak etmeye karar verdi. Sadrâzam kendisini büyük ihtiramlarla kabul etti. Tatarlara Siget, Kopani, Mohaç beldelerini, bizzat H n'a da Pe- uy'ı kışlak tâyin etti. G   Giray, fena mevsimleri zevku sefa ile geçirip, Fuz l 'nin «Beng   Bade»⁴⁰ manzumesine nazire olarak «Kahve ve Bade» nâmiyle bir şiir tanzim eyledi⁴¹

İstanbul'da İsyân

Aralık ayı İstanbul'da sipahiler isyânıyla işaretlendi. Biraz evvel, ulemâ, o vakit kaymakam bulunan Al  Paşa'ya verdikleri bir muhtırada sipahilerin intizamsızlığından ve serkeş  hareketlerinden şikâyet etmişlerdi. Kaymakam bu hususta Pâdişâh'a bir ar   takdim etti; cevaben, bu durumdan hoşnûd olmayanların müsterih olmalarını emreden bir hatt-ı hümâyûn  ıktı. Bunun  zerine si-p h ler, yeni karışıklıklar çıkaracakları tehdidini  ne sürdüklerinden, Sultân Mehmed bunları yatıştırmak için kaymakam Saatçi Hasan Paşa'yı Yedikule'de hapsedip yerine Güzelce Mahmûd Paşa'yı tâyin etmeye mecbur oldu. Müftî Hoca S 'deddîn Efendi-zâde Mehmed Efendi azledildi ve yerine selefi Sun'ullah Efendi ikinci defa olarak bu en büyük  miyye hizmetine davet edildi (20 Receb 1011 -3 Ocak 1603). Sipahiler bu t vizlerle de hoşnûd olmayarak bir ayak d v nında Anadolu eşkıyası hakkında kat'  tedb rler alınmasını ta-leb ettiler. Bunların gürültülü talepleri  zerine Pâdişâh, Harem kapısına çıkararak orada kurulan

⁴⁰ Dresden'deki Naîmâ nüshasının 158. s.'nde Fuz l 'nin manzumesi «N k u Bed» diye gösterilmiştir. (İstanbul matb u N lm 'da dahî böyle yanlı ise de Bağd dh Fuz l 'nin «Beng   Bade» m nazarası, meşhur ve) «N k   Bed» manzumesi diye bir manzumesi bilinmediğinden ve «Kahve ve Bade» m nazarası ancak «Beng   B de»ye nazire olabileceğinden, Naîmâ'mn istinsah hat sına uğradığı anlaşılır. Mütercim)

⁴¹ «(Beng   Bade m nazarasını) yazdı; amma biraderi Selamet Giray'dan emin olmayup dâima efk rında İdi, ve meclisinde zikri her b r tekrar oh nurch. Bir defa Ahmed Ağası —ki Tatar ana kapu ağası t l blr ederler— «Beni h l me komadun! Sen n karamda tutub. basım, sarı öküz gibi bogadasam bu h turanan kurulurduk- dldi.» Natma, s. 305- (Mütercim)

tahta oturdu ve —sipahilerin tâîn ettirdikleri kaymakam ve müftî ve ulemâdan otuz kadarı yanında bulunduğu halde— âsîlerin taleblerini dinledi. Bunların başlıca reislerinden Hüseyin Kalfa, Poyraz Osman, Kâtib Cezmî ⁴², vezîrleri araya koymaksızın doğrudan doğruya Pâdişâh'a bir arzihâl ⁴³ takdim ettiler ki, bunda, Anadolu'daki eşkıyalıklardan ve büyüklerin irtikâblarından Devlet'in başına musallat olan felâketleri cesurca tasvir ediyorlardı. Diyorlardı ki:

— Erzurum eyâleti Gazanfer Paşa'nın segbân ve levendlerinin elinde kalmıştır; Sivas Alaca Atlı'nın, âsî Ahmed'in elindedir; Ka-raman'da Deli Hasan isyan bayrağını kaldırmıştır; Merzifon ve Kastamonu sancaklarını Kara Saîd ve Uzun Hasan zabtetmiştir. Bu karışıklıklara son verilmek için defalarca gönderilen serdârlar sürekli olarak mağlûb oldular. Bu hâllere sebep ancak sipahi ve ak hadımlar ağalarıyle kapıağası Gazanfer Ağa, vezirler, Özellikle dördüncü vezîr Tırnakçı Hasan Paşa, hakikati Pâdişâh'a arzetmemiş olan kaymakam Hasan Paşa'dır. Bundan dolayı ceza olarak bunların başları kesilmelidir.

Asilerin cezalandırılması

Pâdişâh gürültüyü bastırmak için Saatçi Hasan Paşa'yı Yedi-kule'den getirterek şikâyetçilerin yanında sorguya çekti. Hasan Paşa, kendisi tarafından takdim olunup Pâdişâh tarafından imzalanmış olan arz tezkireferiyle, Anadolu ahvâlini tamamen Pâdişâh'a bildirmiş olduğunu isbât ederek, kendisi için hazırlanmış olan fecî Ölümden kurtuldu ⁴⁴. Tırnakçı Hasan Paşa, âsîlerin karşısında (boynu vurulmak üzere) diz çöktürülmüş olduğu halde, yeniçerilerin şefaatiyle kurtuldu. Lâkin sipahiler, mansıbları harem vâsi-tasıyle satmış olmakla itham edilen kızlar-ağası Osman'ın ve — Anadolu'ya gönderilen askerin serdârıhğına Husrev Paşa'yı tâyin ettirmiş olmasını kendisi için bir cinayet saydı kî an— kapı-ağası Gazanfer Ağa'mn başlarını istemekte ısrar gösterdiler. Pâdişâh gözdesi olan sultânların (hânım sultânlar) ve özellikle Vâlide-Sultân'ın gizli müşavirlerini kendi selâmeti için feda etmek zorunda kaldı. İki hadım ağasının başları cellâdın satın altında yuvarlandı. Askerin bu suretle arzusu yerine getirildikten sonra, zât-ı şâhâne dîvân erkânını selâmlayıp hareme çekildi.

⁴² Üstâd-ı Azam'ın (AbdÜlâk Hftmid'in) «Cezm!»si, işte bu târihi şahıstır. Mü-terdra.

⁴³ Bunlar «arahâl» vermiş olmayıp, bizzat Pâdişâh'a «arz-i hâl» etmişlerdir. Nalmâ. Mütercim.

⁴⁴ Yedi kule'den celb olunan Hasan Pasa, Valide Suttan ile kapı-agası tarafından telâkki edildiği evâmtri beyân itdi> Ocak 1603 - «Valide Sultan'ın kâtibesı kati olunarak diğer üç kadın ile beraber deniz» atınusdır.» 9 Ocak 1603-«Baslan kesilen sipahilerin reisine ve kendileriyle birlikte terk-ı hayât etmeğe arzûkes bir dervişe? 22 Şubat 1603, Venedik Mfektsebetleti HUAruı'ndan.

Budin'de bulunan Lala Mehmed Paşa'ya Macaristan'daki Osmanlı orduları başkumandanlığı tevcih etmiş olan sadrâzam, sipahilerin bu hareketlerini haber alır almaz, Belgrad'dan İstanbul'a hareket etmişti. Müftî Sun'ullah Efendi'yi tekrar müftîliğe getirdiklerini Yagodina'da ve iki hadım-ağasının îdâm edildiklerini Niş'de haber aldı. Harmanlı'da İstanbul'a davet edildiğini bildiren, biri Pâ-dişâh'ın, diğeri Valide Sultân'ın iki mektubu iki kapıcı-başı ile kendisine ulaştı. Edirne'de, sefer esnasında maiyyetinden ayrılmamış olan reîsülküttâb Hasan Beğ-zâde ile birlikte —sonraları müftî olan— şehir kadısı Zekeriyâ-zâde Yahya Efendi'nin hanesinde kaldı. Ka-ıçdıran ile Silivri arasında iken, İstanbul'a göndermiş olduğu memur, (Süleymâniye) evkaf mütevellîsiyle beraber dönerek, ertesi sabah sipahilerin, geçişine mâni olabileceklerini ve Silivri yolunun bağlandığı kapıya konulan muhafızlara giriş esnasında kendisinin muhafazası için lâzım gelen emirlerin verildiğini bildirerek o gece İstanbul'a girmesini ihtar ettiler (25 Şâbân 1011-7 Şubat 1603). Yemişçi Hasan Paşa, sarayına varınca Pâ-dişâh'a malûmat verdi; ta-raf-ı şahaneden gelişi tebrik olundu. O gece hasmı olan kaymakam Mahmûd. Paşa ve iki kazasker ile kendi sarayında görüştü. .Bu devrenin işleri müzâkere olunmak üzere müftîyi ertesi sabah bir mülakata çağdırmalarını ve şehre pek geç girdiği için kendisini ziyaret edememiş olmasından dolayı teessüflerini beyân etmelerini kazaskerlerden rica etti. Sabahleyin uzunca bir müddet müftîden cevâb beklediyse de, bir haber çıkmadı.

İsyancıların reisleri şafakla beraber müftîye giderek Macaristan seferinin kötü neticelenmesinden, Anadolu İhtilâlini bastırmak için aldığı tedbîrlerin yetersizliğinden dolayı sadrâzâmın katlinin meşru olduğuna dâir bir fetva aldılar. Kaymakam Mahmûd Paşa, Pâ-dişâh'a takdîm ettiği arz tezkiresinde bu fetvaya istinâd ederek eğer sipahilerin —müftînin fetvasıyla haklı olduğu belirtilen— istekleri yerine getirilmezse zât-ı şahanenin pek büyük bir tehlike içinde kalacağını bildirdi.

Mahmûd Paşa'mn tahriklerine muttali1 olmuş olan sadrâzam, Hasan Beğ-zâde'ye bir telhîs-i arz (arz tezkiresi) yazdırdı ki, şu mealde idi: «Mahmûd Paşa, bu gazez-î fasidinin icrası için zorba eşkıyasına otuz bin filori itasını taahhüd eyledi. Eğer müsâade bu-yurulur ise birkaç güne kadar lisâna gelmiyecek a'zanı-ı fesâdâta ikdamları mukarrerdür.» Mahmûd Paşa'mn telhisine cevâb olarak Vezîr-i azamdan sudur eyleyen umurun cümlesi bence mal'ûmdur. Cürmi zuhur iderse ben hakkından gelebilirim; benümle vezîrûmarasına asker niçün müdâhele ider? Karışdıklarına rız&y-ı

h m y num yokdur» diye işaret buyurulup gönderilmesinden sonra, kapıcılar kethüdası kullarına hemen fermân-ı hümâyûn olmak gerekdür ki, bu gice varup bilâ-mehil Mahmûd Paşa'mn hakkından gelüp def-i fitne itsün.» «Eğer bu kadar fitne ile nasıl mukabele mümkündür?» diye suâl buyurulur ise yeniçeri taifesini bu bendeleri kendime tah-v l eylemi  md r.»⁴⁵.

Mahmud Pa anın İdamı

Pâdişâh, Mahmûd Paşa'nın o gece idamını emreden bir hatt-ı hümâyûn çıkardı. Kapıcılar kethüdası Kaasım A a'yı fetva ile ona dâir Mahmûd Paşa'nın telhisini sadrâzama vermeye ve Mahmûd Paşa'yı öldürmeye memur etti. Mahmûd Paşa kaçma   resini bulmuş olduğundan kapıcılar kethüdası, memuriyetinin ancak birinci kısmını yerine getirebildi.

Sadrâzam tehlikede olduğunu bildiğinden, sarayının kapısını duvarla  rd r p, İbrâhîm Paşa'dan dul kalan ve kendisine namzed edilmiş bulunan sultânın odasına bitişik bir odaya kapandı. Sultânın yanma gidemezdi, çünkü henüz zifaf olmamıştı.   siler, Hasan Paşa'nın sarayını ku atarak hücuma hazırlandılar. Gur bdan sonra Hasan Paşa tebdîl-i kıyafetle mahremlerinden yalnız iki kişiyi alarak kapıdan çıkıp yeniçeri a asına iltica etti. İnziv  hında reîs Hasan Be -zâde'yi  a ırarak bir arz tezkiresi yazdırdı ki,  u fıkrayı da içine alıyordu: «Müftî Sun'ullah Efendi zorbalarla açıktan açığa ittifak etmiştir; ye eni  eleb -zâde üzerlerine serdâr t y n olunan Sinan Paşa-zâde vezir Mehmed Paşa'yı azl ettirmek için Anadolu e kıyasından otuz bin altın almıştır.»

Yeniçerilerin Sipahilerin İsyanını Bastırması

Yeniçerilerin, müftînin idamını ve hiç olmazsa Rodos'a sürülmesini alenen talep ettiklerini beyân ederek, yerine Eb 'l-Meyâmin Mustafa Efendi gibi  dil ve Allah'dan korkar bir adamın t y nini istiyorlardı⁴⁶. Hasan Be -zâde bütün gece vezirlere,  eyhlere, ulemâya, cebeci ve topçu a alarına, tersane reislerine mektuplar yazarak, güneş doğarken bütün

⁴⁵ Bu tezkirenin me  , Naîmâ'dan naklolunmu tur. (Mütercim)

⁴⁶ Halbuki Mahmûd Pasa, sadrâzamanın id mı hakkında Eb 'l-Mey n Must fa Efendi'nin yazdığı k  dı da Pâdişâh'a takdim etmiş ve bu k  d sadrâzama verilmek üzere Kaasam A a'ya İ't  Duyurulmu tu. Kaasmt Ata, diğer k  d-ıan verdiği sırada bocası bulunan Mustafa Efendi'nin k  dını u urmu tur. (Mütercim).

silâhlı adamlarıyla yeniçeri ağasının sarayı karşısında Süleymânîye Câmî-i Şerifi hariminde hazır bulunmalarım, Pâdişâh'a mecbur oldukları itaat nâmına, taleb etti. Sadrâzam, sabah namazını yeniçeri ağasının imamına uyarak kıldı. Yeniçeriler Süleymânîye avlusuna toplanınca sadrâzam, ağa ile birlikte camiin kapısına çıkan merdivenin en yukarıdaki basamağında durarak, yüksek sesle bir hatt-ı hümayûn okudu:

«Siz ki yeniçeri kullarumsız, berhurdâr olası; ni'metüm sizlere helâl ola! Âbâ'ü kiram ve ecdâd-ı izâmum zemânlarından bu âna gelince sizden hıyanet ve habaset ve hilâf-ı rızâ hareket sâdir ol-mamışdur. Dâima rızây-ı şerîfümü gözliyerek vezîr-i â'zama muin olup zorba eşkıyasının haklarından gelinmesine imdâd ve ikdam ey-leyesiz! Benüm duây-ı hayrum ve hüsn-i teveccühüm sizünle berâ-berdür»⁴⁷.

Zorba-Başlıların Cezalandırılması

Yeniçeriler, pâdişâhın irâdesine itaatlerini alkışlarıyla gösterdiler; ondan sonra —zâten sadrâzâmın kendisiyle müzâkere etmiş bulunduğu— ağalan vâsıtasıyla müftînin azlini istediler. Hasan Paşa «Ale'r-re's ve'l-ayn!» (Baş ve göz üzerine) diye cevâb vererek hemen ulemâ ve vezirleri umûmî bir meclise davet etti. Gelmemk isteyen Çağala, çavuş-başı vâsıtasıyla cebren getirildi. Zorbaların listesi yapıldı. Tımar ve zeametlerinin kaldırılmasına dâir emirler yazıldı⁴⁸. Yeniçerilerden birkaç ağa At Meydanı'nda Arslanhâne yakınında toplanmış olan sipahilere gönderilerek zorba-başlıların tes-lîm edilmesini, aksi takdirde şiddetli bir cezayı beklemelerini ihtar ettiler. Sipahiler kimseyi vermiyeceklerini söylediler. O aralık iki kapıcı-başı müftînin azlini ve yerine Mustafa Efendi'nin tâyinini bildiren pâdişâh irâdesini getirdiler. Sadrâzam müftîliğe tâyin olunduğunu Mustafa Efendiye hitaben ve alenen bildirerek, kendisini tebrik etti. Mustafa Efendi, Rumeli kazaskerinin alt tarafında oturduğu cihetle sadrâzâmın sözünü pek iyi anlayamamış olduğundan, sadrâzam kalkıp irâde-i seniyyeyi ifhâm ve musâfaha ettikten sonra, kolundan tutarak kazaskerler arasından çekti ve vezirlerin üst tarafında müftîlik makamına oturttu. Mustafa Efendi, ulemânın tebrîklerine karşılık verdikten sonra sadrâzam, fitne tahrikçilerini teslim etmekten imtina edenler hakkında

⁴⁷ Bu hattı hümayûn meali Natmâ'dan alınmıştır. (Mütercim)

⁴⁸ Bu yoldaki emirlere «Mürd-i timart» denildiği Naftnâ'dan anlaşılıyor. {Mütercim}

şer*î hükmün ne olduğunu Pâdişâh nâmına sordu. Yeni müftî, bunların kayıttan düşülmesinin meşru olduğunu beyân etti. Sadrâzam müftînin bu cevâbını sipahilere bildirmek ve Itâat etmek hususunda çekimser davrandıkları takdirde hizmetten çıkarılıp defterlerinin yakılacağını ve ön-ayak olanların başlarının kesileceğini bildirerek tehdîd etmek üzere, İstanbul muhafazasında asker zabitlerini sipahilere gönderdi.

Bunlar gittikten sonra Hasan Paşa, kapıcı-başıları gözden geçirerek Dâvud Ağa'yı (sonraları Sultân Osman'ın şehâdetinde sadrâzam idi) çağırdı. Yanma kırk kişi alarak müftî Sun'ullah Efen-di'yi Rodos'a gitmek üzere gemiye bindirmesini kulağına söyledi. Kapıcı-başı Hamza Beğ ile defterdar Murâd Efendi'y*. firârî kaymakam Mahmûd Paşa'nın. saray ve mallarını mühürlemeye memur ederek, yeniçeri zabitlerine de şehir kapılarını kapamalarını emretti. Yeniçeri ağası Ferhâd Ağa ata bindi; acemi-oğlanlarını, topçuları, cebecileri alıp önüne gelen sipahileri dağıtarak, zorbaların başlıca karargâhı olan Darbhâne yakınındaki Kurşunlu Hanı boşalttı. Ertesi gün (28 Ocak 1603) (Cuma Hasan Paşa, dîvânda vezirlerin, ulemânın, ağaların tebriklerini kabul etti. Öğleden sonra zorba-ba-şılardan Poyraz Osman ile öküz Mehmed sadrâzamin huzuruna getirildi. Sadrâzamin e3ki silâh arkadaşı olan Poyraz Osman cürmü-nü nedamet içinde ikrar etti. Ancak müfti Sun'ullah Efendi'nin teş-vîkine ve bu fitnenin çıkarılması için ortaya koyulan 30.000 altından hissedar olmak maksadıyla bu işe girdiğini söyledi. Yalnız, bir lütuf olmak üzere kadınlar gibi boğulmayıp kılıçla öldürülmesini istedi⁴⁹.

Sadrâzam iki zorba-başıyı saraya gönderdi. Bunlar Pâdişâh'ın

⁴⁹ Mütercimnin Notu: Poyraz Osman'ın sadrâzam ile görüşmesi hususunda Nal-mfi'nin ifâdesi telhisen sudur: Sadrâzam: —Osman Beğ, biz sana seferde bu kadar iltifat ettik; mansib. terakkî, harçlık verdik. Niçün düşmanlarımızla İttifak ettin?

— Paşa I Benim curm&n özür kabul eder birşey değildir. Yalnız kemâlî İhsanınızdan rica ederim ki, beni kadınlar gibi kemend ile boğdurmayıp kılıç ile öldürünüz!

— Allah esirgesin! Senin gibi bir yiğit hiç öldürülür mü? (Sadrâzam bunu samîmi değil, Poyraz'ı iğfal için söylüyordu) Husûsiyle ki seni kendi hâline bırakmamışlardır; lâkin erbâb-ı fesada tâbî' olmağa sebep ne idi? Hele burasını söyle!

— İstanbul'a geldiğim zaman ben bunlardan çekinmek İstedim; Kâtfb Cez-m! ve başkaları başıma üşüp (üşüşüp) .Osman Beğ! Bu iş olmuş bitmiştir. Şeyhülslâm, vezirler, kazaskerler, erkân ve küberâ bizimle beraberdir. Sen karışmazsan zarar görürsün!» derlerdi. Bir gün müfti Sun'ullah Efendi'nin mükellef bil ziyafetine götürdüler. Zorbalarla birleşmem orada vuku buldu. Yine ihtilât etmedim (karışmadım). Sonra Mahmûd Paga beni çağırdı: .Osman Beğ! Cumhura muhalefetin mânası yoktur; hususa ki yoldaşlara otuzbiu filori hazırlandı; ondan da mahrum kalırsın!» dedi.

Söz buraya gelince sadrâzam'ın, müfti Ebû'l-Meyâmın Mustafa Efendi'nin bu iş içinde olup oknadığıu sormasıyla Poyraz yemin ederek :

— «O ötekilerden ziyade çalışıyordu» dedi. Poyrazın sözleri l»*vK3jnf kurtarmak maksadiyledir, bunun için taramıyla itimada sâyân değildir.

huzurunda i'tirâf ettiler. Doğru söylediklerine mükâfat olmak üzere, başları kesilmekle yetinildi. Tahrikçilerden diğer üçü de aynı akıbete uğradılar. Cezmî, kapılar kapanmış olmasına rağmen, kendisini tâbut içinde Üsküdar'a naklettirerek kaçmaya muvaffak oldu. Lâkin dağlardan geçtiği sırada hizmetkârları kendisini öldürüp yanındaki birkaç bin altını aldılar.

Müfti Sun'ullah Efendi ve kaymakam paşa Bezirgan Camii yanındaki hankaahda gizlenerek orada emniyet ve yardım bulmuşlardı ⁵⁰. Bu defa sipahilerin isyanı, anlatıldığı şekilde, yeniçeriler tarafından bastırılmış ve bu durum iki asker arasında sonu gelmez bir husûmet bırakmıştır ⁵¹. O zamana kadar haklı olarak isyana karşı şiddet göstermiş olan sadrâzam, zorbaların perişan olmalarını şahsî gazezlerine vesile saymıştı. Bir gün huzûr-ı gâhânedan çıkarken, Tırnakçı Hasan Paşa'yı yakalattırarak idamını emretti ⁵².

Saatçi Hasan Paşa'yı Trabzon'a sürdürdü. Sabık kaymakam Hadım Hasan Paşa'yı Yedikule'ye habsetti. Birkaç defa Cağala'yı da ⁵³ idâm etmek istediye de, Pâdişâh izin vermedi. Bunun üzerine sadrâzam öfkelenerek bir hafta dîvâna gelmedi. Gündelik işler Cerrah Mehmed Paşa ile reîs Hamza Beğ-zâde tarafından görülürdü.

Yemişçi Hasan Paşa, düşüş sebeplerini kendisi hazırladı; Pâdi-şâh'ın iltifat ettiği kimselere ve hattâ kendisinin en iyi dostlarına ehemmiyet vermemeye başladı. Nihayet müftîliğe kendisinin getirmiş olduğu Ebû'l-Meyâmin, yeniçeri ağası Ferhâd Ağa, Râziye Hâ-tun'un oğlu Mustafa Paşa, kızlar-ağası Abdürrezzâk Ağa kendisinden yüz çevirdiler; hattâ husûmet gösterdiler.

Sadrâzam ile yeniçeri ağasının birbirine husûmetleri şu vak'a-dan çıktı:

⁵⁰ Naîmâ'nın rivayetine göre hankaah iltica eden yalnız kaymakam Güzelce Mahmûd Pasa'dır : «Sûft zeyne girüp Zencirli Serv semtinde müteraevvûân-dan Hacı Husrev Beg'in yaptığı cami —ki Bâzergân Camii demekle meşhurdur— civarında hankaahda ârif-i bi'llah Şeyh Ramazân hazretlerine iltica eylemiş; talebkârlar varup müştebih olmağla seçilmediği ma'rûfdur.» c 1, s. 321, Naîraa. (Mütercim)

⁵¹ »Sadr-ı â'zacs, Atmeydânı'nda alâtnet-i sâdmânî olarak 100 kurbân kesdirmiş, hayâtının selâmetinden ve sipahilerin tenkiüyle husule gelen meserretinden dolayı yeniçerilere 20.000 attun va'd etmiştir.» Şubat 1603, Venedik Hulâsası.

⁵² Hasan Paşa kemâl-î gururundan sevmediklerini cüz'î bahane ile öldürir oldu. Ezcümle bir gece yeniçeri ağalığından çıkma Ali Ağa'yı sebesiz boğdırdı. Tır-naksız'ın cürra-i ma'îûmı olmaksızın idamı da irtesi gün vuku buldı. O za-anân Azmî-zâde Haleti Efendi şu kıt'ayı söyledi:

Aceb olmaz bu rûz-ı matem içü
Kerbelâ'dan eğer dînile jedîd
Ne Alt kaldı, ne Hasan, ne Hüseyn
Bir Yezîd itdi cümlesini şehid!
(Naîmâ, s. 322- Mütercim)

⁵³ Zorbalarla imtetfikdir» diyerek Naîmâ'dan (Mütercim).

Ferhâd Aĝa, Hafız Ahmed Paşa'nın mallarını sattırđıĝı zaman hazîne nâmına müzayedede hazır bulunan defterdar Boĝa e-zâde, bu türlü m saderelerin aĝa v satasıyla deĝil, mâliye v sita-sıyla icrası lâzım geleceĝini iddia etti. Ferhâd Aĝa ise «tnş 'Allah yakında senin de, seni gönderenin de emvalini müzayedede edeceĝim» cevâbını verdi. Defterdar bu sözleri bir kat daha şiddetlendirerek sadrâzama nakl etti. Birkaç gün sonra sadrâzam, aĝa  le beraber bulunarak: «tnş 'Allah seni yakında bir sancak beĝliĝine ⁵⁴ gitmeye mecbur edeyim» dedi. Hasan Paşa'nın bu yolda diĝer sözleri aşırı gururu herkesi kendisinden nefret ettirmişti. Düşmanları ittifak ederek Pâdişâh'a ve V ilde Sultân'a sadrâzamanın kötü muamelesini tafs l tiyle söylediler. Zât-ı şâhâne Hasan Paşa'nın bildirilen hallerinin doĝru olup olmadıĝını ulemâdan tezkirelerle sordu. Bundan haberdâr olmuş olan sadrâzam m ft ye, ne cevâp verdiĝini sordu; «Gayri vâki'dir» diyerek cevâb verildiĝini bildirdi. Lâkin Hasan Paşa hatt-ı şerfi taleb edince müftî «Z y * ettim» dedi.  şte bu sırada aralarındaki gizli husûmet alenî bir şekil aldı. Müftî, yeniçeri aĝası, kızlaraĝası sadr zamanı Valide Sultân ile II. Mehmed'in gözünden düşürmek için ellerinden geleni yaptılar. Hasan Paşa'nın Valide Sultân'ı uzaklaştırmak niyetinde olduĝunu, vaadler ve bol paralar harcayarak yeniçerileri kendi tarafına kazanmış bulunduĝunu, eĝer mühr-i hümâyûn taleb olunacak olursa vermeyeceĝini söylediler. Bu telkinler, Valide ile Pâdişâh nezdinde tamâmiyle kabul gördü. Bir gün III. Mehmed —  syan vukuunda iltica etmek üzere, şehrin h rici mahallelerinin nih yetinde Valide Sultân'ın yaptırmış olduĝu— Dâvudpaşa sarayında iken sadrâzam b z  müstacel işler için huzura kabulünü istedi ⁵⁵. Dîvân günü arz etmek üzere beklemesi hakkında verilen cevâp, iltifattan düşmesinin işaretiydi.

4 Ekim 1603 (27 Rebî' '1- hir 1012) —ki bir dîvân günü idi— ilk önce yeniçeri aĝası huzura kabul olundu. Ondan sonra kazaskerler, vez rler kabul olunup, en sonra sadrâzam girdi. Her vakit Pâdişâh ile uzun müddet mülakat ederken, bu defa birkaç dakikadan ziyâde durmadı. Hasan Paşa Valide Sultân'a k ĝıd yazmakla meşgulken akşam yaklaştı ve akşam namazını kıldıĝı sırada, kapıcı-başı Türk Ahmed azledildiĝine dâir bir hatt-ı hümâyûn getirdi. Derhâl haremi sultana ait olan Sütlüce'deki bahçeye gitti.

⁵⁴ Sadrâzam «Yanya beĝliĝine muhtâc ideyüm» demiş. Anlaşılan Yanya'nın tahsisatı pek az  mş . Fakat bu m k letneyi sadrâzam Ferhâd Aĝa  le deĝil, bundan sonra isn  gelecek yeniçeri aĝası Kaasım Aĝa ile yapmıştır. (Mütercim)

⁵⁵ «Pâdişâh, Valide Sultân'ın iĝtiř dan korkusuna ve onun tavsiyesine mebni Dâvudpaşa yakınında bir saray inşâ etdirdi.» Ocak, 1601, Venedik Hülâsası*

Yeniçeriler sadrâzâmın azledildiğini duyunca alenen ayaklandılar. Ağalarını hanesinde hapsederek müftî ve kazaskerlere Hasan Paşa'yı yerinde bıraktırmalarını, aksi takdirde evlerini yağma edip yakacaklarını söylediler. Yeniçeri ağası, sadâret kaymakamlığına tâyin olunan Cerrah Mehmed Paşa'ya sığınmaya muvaffak olmuştu. Yeniçeri ağalığı Türk Ahmed Ağa'ya verilerek, yeniçeri ağası Kaasım Ağa'ya vezirlik verildi. Aslı Bosna'dan olup meşhur Malkoviç (Malkoç) hanedanından olan Mısır vâîsi Yavuz Alî Paşa, Devlet'in en yüksek mevkiine getirildi. Yeniçerilerin isyanı, yeni ağalarının ve yeni zabitlerinin müdahalesiyle bastırıldı. On gün sonra tavâşî-ler Sütlüce'ye giderek Hasan'ı Sultân'ın dâiresinden ⁵⁶ çekip çıkardılar ve Handan Ağa Bahçesi'nde boğdular ⁵⁷.

Anadolu Ve Macaristan'da Âsilerin Cezalandırılması

Reis Yazıcı-zâde Hamza (eskiden Mişel'in elçisi Dimo'ya Ordu'dan İstanbul'a kadar refakat eden zâttır) Yemişçi Hasan'ın ulemâya verilen berâtlar için harâc almasına sebep olmasından dolayı azledildi: Hamza, büyük fedâkârlıklarla habse girmekten kurtulduy-sa da, memuriyeti kâtib «Mim» Çelebi'ye verildi. Müftî, Cerrah Meh-med Paşa'nın nıkris ile malûl olması sebebiyle devlet işlerini tevkii (mühürdarı; özel kalem müdürü) vâsıtasıyla gördürdüğünü; hâlbuki kaymakam vazifelerinin vekil ile değil, asil tarafından yerine getirilmesi gerekeceğini arzetti. Yeniçeri ağası Kaasım Paşa o mevkie getirildi. Kaasım, müftî ile uyuşarak işlerin idaresini eline aldı (8 Cumâde'1-uhrâ 1012 - 13 Kasım 1603). Yeni sadrâzâmın Mir sır'dan gelmekte olduğu haber alınarak mühr-i hümâyûn Kılılı Dilsiz ile gönderildi.

⁵⁶ «Sultân'ın odasının musandirasında bulup dışarı çıkardılar.» Nainiâ. 337- (Mütercim)

⁵⁷ Yemdsçi'nin fdâmına «ol hasnaahü mevtühü» târih düşürülmüştür. Sun'ullah Efendi'nin dâncâdı olan Ganl-zâde Yemişçi'nin gareziine uğradığından, şu beyti tercl-i bend ittihâz ederek bir nazım söylemiştir : Hasan'ın azli hasen, katli dahî müstahsen

iüşşe târihî n'ola katli Yemişçi ahsen (1012)

Natmâ'nın imâlarına ve PeçevTnin (İstanbul basımı, s. 256) tasrihine göre, Yemişçi Hasan Paşa, Yeniçeriler'in müftî Sun'ullah Efendi'yi hilâfet koltuğuna oturtmak niyetinde bulunduğunu arzetmişti. Poyraz Osman'ın söylediği durumlar ve bilhassa 30.000 filori hep bu maksadı te'yid eder; yâbud Poyraz'a öyle söylettirilmiştir. m. Mehmede bir kere bu vehim telkin edilince, başkalarından dahî şübhelenmesi tabî idi. Bundan dolayı Hasan Paşa, Sun'ullah Efendi için kazdığı kuyuya düşmüştür- Birgün Hasan Paşa, huzûr-ı hümâyûna girdiği zaman nakkaş Hasan Ağa'ya dışarı çıkmasını işaret etmiş, ve nakkaş tereddüd ettiğinden Hasan Paşa kendisini saraydan ihrâc ettirmişti. Hâlbuki Nakkaş'ın çıkmayışı irâde-i seniyye (pâdişâh irâdesine) mebni idi (Naîmâ, s- 323). Bu vak'a da gösterir ki, Pâdişâh Hasan Paşa'dan Şüphelenmemişti. Sun'ullah Efendi'nin öyle bir tasavvurda bulunması kafi delillere yakın olmadığı gibi, böyle bir fikir, tedbîrden ve gumüllü düşünmekten mahrum olan Yemişçi hakkında ise, büsbütün uzak bir ihtimâldir. (Mütercim)

Yavuz Alî Paşa, Mısır eyâletinde Pîrî Beğ'i bırakarak bir askerî birlikle Suriye ve Anadolu'dan geçti. Bütün sefer boyunca idamlarla, diğer şiddetli tedbîrlerle —şiddete delâlet eden— nâmına liyâkatini isbât etti. Şam valisinin isyan hâlinde bulunan askerini itaat ettirmek için, tehdîd etmesi kâfi geldi. Adana'da âsâ-yiş bozuk olduğundan, zorbalarından bir takımının başlarını, bir takımının da ellerini kestirdi. Konya'ya girdiğinde, istikbâline gelmiş olan Husrev, Piyâle, İbrâhîm, bostancıbaşı Alî Paşa'lara —o tarafları zulûmleriyle bîzâr etmiş oldukları cihetle— ağır bir cezaya uğramamak için şehirden çıkmalarını emretti. Gurgur nâmında bir şaki —ki elinde taşımak mu'tâdı olan odundan yapılmış topuzu geçtiği şehirlerin duvarına çakarak ağırlığınca para isterdi⁵⁸— Akşehir'de Yavuz* Alî'ye itaat gösterdi. Gurgur, Yavuz'un üzenliğini • öperken, sadrâzâmın bir işaretiyle başı uçuruldu.

Anadolu'da başlıca eşkiya reisi olan Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, yedi ay evvel kethüdası Şahvirdi'yi İstanbul'a gönderip Tırnakçı-başı Hüseyin⁵⁹ vâsıtasıyla affa nâü olduktan başka isyanına kefarete olmak üzere Hristiyanlar'a karşı muharebe etmek için Bosna valiliğini elde etmeye muvaffak olmuştu. Maiyyetinden 400 kişi günde dokuz akçe ile Pâdişâh'm süvari muhafızları arasına kaydedildiler⁶⁰. Deli Hasan Gelibolu'ya varınca Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın kabrinde otuz kurban kesti⁶¹. Onbin kişiye varan ordusu garib kıyafetli her türlü şahıslardan mürekkebdî. Bir takımı yarı çıplak olup boyunlarında, boğazlarında, hamailer tılsımlar vardı. Bir takımının da, kadınlar gibi, uzun ve dalgalı saçları olduğu halde, ellerinde uzunca beyaz bez parçaları bulunan kargılar ve üzenlerinde hamail ve deve kemikleri asılmıştı⁶². Daha Akdeniz Boğazı (Çanakkale) 'nı geçmeden, Anadolu'dan geçtikleri katillerle, haydutluklarla âleme duyurmuşlardı. Edirne'ye, Filibe'ye, Sofya'ya giderken de vahşice alışkanlıklarından bir şey değiştirmediler. Deli Hasan, Ösek Köprüsü'nden —kışı Belgrad'da çıkarmış ve bu senenin Macaristan seferini açmış olan— serdâr Lala Mehmed Paşa ordusuna iltihâk etti. Kırım Hânı, Deli Hasan'ın arkasına takılmış olan bu ismi nâ-mâlûm kalabalığı görünce, onlarla aynı sancak altında

⁵⁸ Bu topuz yüzbin kuruş ağırlığında idi. (Bereket versin ki, o vakit henüz banknot yoktu! Mütercim)

⁵⁹ «Turnacı-başı», Tırnakçıbaşı değil. (Mütercim)

⁶⁰ «Ulûfeciyân-ı yemîn ve gurebây-ı yemîn ve yesâra ilhak olundu.» Natmâ, s> 325. (Mütercim)

⁶¹ «Âst Hasan, Asya'dan Gelibolu'ya geçtiğinde Süleyman'ın türbesinde otuz kurban kesti-. Venedik Mtnfisebetlerf, 11 Temmuz 1603.

⁶² «Bu kıy&fetde dünyâ duralı bir asker daha görülmüş değil, Jckninûn üzengisine bir deve ardelesi asılmış, kimi* çı çıplak. Arkasında ikişer dizi hamail gibi ziller dizilmiş, kimi üryan ve kaba baş (başı açık), kkninûn bağında zent (?) kiminûn baldırı çıplak ve ellerinde birer kargı mızrak; ucunda iki karış bez parçasından bayrak.. Peçevî. c. 2, s. 271 (Mütercim)

harbetmekten imtina etti. Serasker, kendisinin akrabasından ve mahremlerinden müverrih Peçevî ile defterdar Ek-mekçi-zâde'yi Hân'a gönderdiyse de te'sîri olmadı. Kardeşi Selâmet Giray, Mehraed Giray, Şahin Giray Anadolu'da eşkıya ile birlikte cenk etmiş, ve bunlar Bâb-ı Hümâyûndan affa nail olmuş olmakla beraber Hân söz dinlemiyerek Kırım'a döndü (30 Zilka'de 1012 - 11 Mayıs 1603).

Ser-asker ile Deli Hasan, düşmanın zahire koymaya çalıştığı Peşte üzerine. yürüdüler. Osmanlılarca İmparator ordusu arasında vuku bulan şiddetli bir muharebede Derviş Paşa ile Anadolu eşkıyasından 6.000 kişi harb meydânında kaldı (27 Eylül); Kasım'm 6'-smda vukua gelen başka bir muharebede düşman tarafından yüzlerce Heydök (Haydut) öldürüldü. Mevsimin ilerlemesi mecburî olarak askerî harekâtı ara verdiğinden Lala Mehmed, Budin'in müdâfaasını Rumeli beğleibeği Murâd Paşa'ya ve Ösek'in müdâfaasını Bosna Vâlîsi Deli Hasan'a bıraktı; Anadolu askerini yurdlarına dönmek üzere terhis ederek kendisi de Belgrad'a çekildi.

Şehzade Mahmud'un İdamı

Bir taraftan Anadolu isyânlarıyla, Macaristan muhârebeleriyle kana bulanan bu sene, bir taraftan da Pâdişâh'm bir şehzadesini öl-dürmesiyle lekedâr olmuştur. Savaş taraftarı düşünceleriyle tanınan bir delikanlı olup kendisinden pek büyük şeyler ümîd edilmekte olan Şehzade Mahmûd, birkaç defa babasından Anadolu eşkıyası üzerine gönderilmesini istemişti. Bu talep ve bir de bir şeyhin Şeh-zâde'ye yakında tahta çıkacağım haber verdiğine dâir kızlarağası-nın ifâdesi, Sultân Mahmûd'un felâketine sebep oldu. Şehzadenin validesi, Şeyh, onlarla müttelik olmalarından şübhelenilen adamlar hapsedildi ve bir ay sonra ortadan kaldırıldılar ⁶³. İhtimal ki Nedaşdi ailesinden olduğu için, Nadaşlı (Nadajlı) denilen müderris Sarı Abdurrahmân —Süleyman zamanındaki Kaabız gibi— dîvânda katle mahkûm oldu. Bu husustaki hükmü kazasker Ahî-zâde ve Es'ad Efendiler verdiler. Tırnakçı Hasan Paşa'nın bu hükmün sebeplerini sorması üzerine,

⁶³ Müverrih Peçevî sadrâzam Hafız Ahmed Paşa'dan, Hafız Ahmed Paşa Sultân Ahmed'den nakleder ki : Celâlîler'in isyanı. Kızıl Paga'nın tuğyanı vezirler tarafından pâdişâh-ı merhuma (III. Mehmed'e) ismâ' olundukça pek müteallim olur, yemekden içmekden kesilir idi- Sultân Mahmûd bu hâlleri gördükçe «Pâdişâhum, beni göndür; askere serdâr olayım, hepsinin hakkından geleyüm» dirdi. Sultân Ahmed rivayet ediyor ki : «Ben böyle sözler söylememesini ihtar ederdim; lâkin fart-ı hamîyyeti cihetiyle fâidesi olmazdı-- Peçevî «Amma şehzademin idamı Pâdişâh için müteymen olmayup kendisinin de müteakiben vefat ettiğini. yazar. 19 kardeşini öldürmüş olan m. Mehmed, cinayetlerinin zincirini oğlunun kanıyla tamamlamasını gerekirdi. (Mütercimim Notu).

Es'ad Efendi şu tezkireyi yazmıştı:

«Benim sultânım, Nadajlı hususu suâl buyurulmuş; böyle zındık görmedim; haşr u neşr ve cennet ve cehennemi ve sevâb ve, ikaa-bı bi'l-külliyeye inkâr edip «Uveleysellezî halaku's-semavâti veTrarz bekaadır» nass-ı kerîmine ne dersin? dedim; «Kaadirdir, lâkin vukua gelmez», dedi, «Bu kârhâneye zevat yokdur» dersin «Yevme tebeddüli'1-arze...» nassına ne dersin dedim. «Tevili ve tevcihi vardır, murad, yine bu neş'ede olan ahvâldir» dedi. «Yevme yekûnun nâse ke'1-firâşi'l-mebsûs...» ne demektir?» dediğimde «Dağlar gibi adamlar âlemde perîşân olurlar demektir.» dedi. Dahî çok nusûs-ı kaviyye ile şübhe-i reîsesini (kötü şüphesini) izâle ve hakka imâle kasd eyledik. Mecal olmadı. Bu mertebe zındıktır; kusûr-ı aklında egerçi şübhe yok, feemmâ dâire-i teklîfden hâriç olacak kadar mecnûn değil idi; zu'munca haylî idâre-i bahs eyledi. Mecnûn te'vîl-i nusûsa kaadir olmaz; zmdıkın ise ba'de'1-ahz tevbesi makbul olmayıp bilâ-te'hîr katli vâcib olmağla şerM şerîf mucibince katline hükm olundu. Hazretiniz hâzır olsanız, kendi elinizle katlederdiniz, Kendi zu'm-ı fâsidince dünyâ belâsından halâs oldu. Müslimîn dahî elinden ve dîn-i îslâm dilinden halâs buldu.»⁶⁴.

İran İle Sulhun Bozulması

Bosna Vâlfisi Hasan Paşa askerinin mahvına şâhid olan 1593 senesi, Osmanlı târihinde «Bozgun senesi», 1600 senesi ise «tuğyan (isyan) senesi»⁶⁵ diye mâruftur. Payitahttaki sipahilerin ve Anadolu'daki Haçova firarilerinin isyanına, îrân hududunda çıkan yeni bir isyan eklenmiş, bu da iki komşu hükümet arasında harbin patlak vermesine sebebiyet yermiştir. Şâh Abbâs'ın, Osmanlı Devleti ile münâsebetlerinin kesilmesini teşvik maksadıyla Avrupa'nın başlıca saraylarına gönderdiği memurlar biraz daha muvaffak olsalardı, İran aleyhine hasmâne hareketler belki bir iki sene önce başlardı. Şâh'ın gönderdiği Hasan ve Antuan Şerli nâmında bir İngiliz bütün Avrupa'yı dolaşıp efendilerinden Fransa Kralı'na, Venedik Docuna, İmparatorca, Toskana Grandukası'na, Papa'ya mektuplar götürmüş ve

⁶⁴ Bu tezkire Naîmâ'da (s- 328) ve Kâtib Çelebî'nin Fezleke'sinde (İst. basımı, s. 184) bulunmaktadır ve oradan aynen alınmıştır. Nadajh Abdurrahmân, İstanbul'da Behrâm Kethüda Medresesi'nde .hâriç» pâyesiyle müderris idi. Mütercim.

⁶⁵ Bin on fld sâli ki sene-i bagi eli mualleledir» Nairoâ, s. 340. «BagU kelimesi ebcçd hesabıyla 1012 senesini gösterir. (Mütercim.)

kendilerini Türkler aleyhine bir muharebe için sıkıştırmış idiler. İmparator, Şâh'a Zalokmeni'li (veya Zalvekmeni'-li) Etiyen (Stefan) Kakaş nâmında birini göndermişti. Kakaş, yolda ölmüş ve bir seyahatname bırakmış ve bu eser kâtibi Yabelli Jorj Tektander tarafından bize ulaştırılmıştır ⁶⁶.

Harbin îlân edilmesinden sonra birbirini müteâkib zafernâme-lerle Fransa ve Almanya saraylarına gönderilen üç İran sefareti ⁶⁷, öncekilerden daha fazla bir şeye nail olamadılar. Harbin ilk kıvılcımı Tebriz'de ortaya çıktı; bu şehirdeki Osmanlı muhafızları her türlü intizam kaaidelerini unutarak Azerbaycan'ı ve Kürd Şâh-kuh oğlu Selmâs Hâkimi Gâzî Beğ'in memleketini yağmaya koyuldular. Gâzî Beğ, Şâh Abbâs'm yanına kaçtı. Şâh buna, hân unvânıyla kavuk, kılıç, kemer ⁶⁸ verdi. Tebriz ve Nahcivân askerleri birleşerek Kürd Gâzî'yi Karm-Yarik adlı kalesinde kuşattılar ve oradan attılar ⁶⁹. Gâzî, ikinci defa olarak Şâh Abbas'a sığındı. Şâh birkaç bin süvari ile birkaç günde İsfahan'dan Tebriz'e gitti. Erdebîl Hânı Zülfekaar da birkaç bin kişiyle Şâh'ın ordusuna iltihak etti. Sofyân köyü yakınında, 22 Rebî'ü'l-âhir - 28 Eylül 1603'-de bir muharebede Acemlerin sayıca çokluğundan dolayı Osmanlılar mağlûb oldular ⁷⁰. Demirci-oğlu'nun mağlûbiyeti bu bozgunluğa yol açmıştı. Sabık Nahcivân beğlerbeği Mahmûd ve Ahışa beğlerbeği Halîl Paşalar maktuller arasında bulundular; Tebriz vâ-lîsi Alî Paşa o kadar kahramanlık gösterdi ki, Şâh Abbâs bile parlak bir şekilde takdir etti ⁷¹.

Osmanlıların mağlûbiyeti Tebriz'in düşmesine sebep oldu. Lâkin yirmi gün muhasaradan sonra teslim oldu (15 Cumâde'1-ulâ -21 Ekim). 25 Ekim'de Şâh Abbas Tebriz'den Nahcivân ve Revân'a' yöneldi.

Bu vak'alar üzerine Kasab Hacı, doğum yeri olan Erdubad şehrini, Çerağ

⁶⁶ Attenburg'da basılmıştır, 1610.

⁶⁷ İmparatorun cevâbında (imparatorluk ve Kraliyet Kü-tükhânesi Elyazmaları, Nu: 329) bu üç sefaret hakkında şu sözler görülür: «Quad ad Nos Serenitas Vestra lega-tum misit, Zeinelchanbeg sane quam libenter mittimus. Cum in expeditione prioris V. Serenitatis legeti Zeinel-chanbegi versaremur, supervenit alterejusdem legatus Ahmetkulibeg, Retulit quoque legati.» Ve Türklerin kazandıkları galebeleri sevinçle haber almış idi. «Nostrî in itinere mortuî (Kakasch) famulus (Tectander de la ja-bel) quam humaniter a Ste. Va exceptus fuerit, quam se ipsam in communem hostem animatam ostenderit, quod Nobis gratum et jucundum fuit Cum Stls Vrae legatus Hasanbeg, quem ad Franciae regem misit, huc iter eo tempore haberet, quo alli duo ejusdem legati rediis-sent, eadem illum humanitate qua reliquos duos accepi, donec conjunctim demitterantur.» Burada Zeynel Beğ, Ahmed Kuli Beğ, Hasan Beğ nâmında üç Acem elçisinden bahsedilmektedir. Bu elçiler, Malkolm dahî müstesna olmadığı halde, hiçbir Avrupalı müverrihçe ma'lûm değildir.

⁶⁸ Tâc ve Tîğ ve kemer. Nalmâ, s. 342. Mütercim.

⁶⁹ «Bîr haftalık muhasaradan sonra kaleyi muhasara edenlerin (yâni Osmanlı-lar'ın) ellerinden kurtarmanın imkânsızlığını anlayan Gazi Beğ, evlâd ve iyilini terk ederek duvarın üstünden kendini atıp Şâh'a koştı ve üftân ve hizftn (düşse kalka) Horasan'a gitti.. Nalmâ'dan, s. 343. Mütercim.

⁷⁰ Sofyân yakınında Ezbent (Eznit?) mevkii, İranlılar 15-000. bizimkiler 1500. Nalmâ, s. 344. Mütercim-

⁷¹ «Alt Pa«a nihayet esir obnuşdu<» Kaburgası Kalın» nâmında biri de altmış düşman öldürdü: Acemler üşüşüp şehid ettiler.» Nata*. (Mütercim.)

Sultân da Culfa, Olinca, Civân-şîr beldelerini Osrnan-hlâi'dan almış idiler ⁷². Lâkin Van Valisi Şerif Paşa Ordubad'ı zabt ve Kasab Hacı'yı ele geçirdi. Bununla beraber Şâh'ın Nahcivân ve Revân hakkındaki tasavvurları bütün Osmanlı askerinin Revân'a toplanmasını gerektirmişti. Nahcivân'ın duvarı topraktan ve istihkâmları zayıf olduğundan terkedilmesi zarurî görüldü. Revân'ın ise Araş nehrinin geçmediği tarafı 500 zira* uzunluğunda bir duvarla çevrilerek, bunun inşâatında o kadar sür'at gösterildi ki, Şâh gelmeden bitti. Abbâs, Revân valisine gönderdiği bir mektupta birçok tafrâ-furuşluklar ederek Nahcivân'ın teslimiyet göstermesinden dolayı iftihar etmekte ve Revân'ın zabtını da olmuş bitmiş bir şey addederek, kışı, henüz Osmanlılar'ın elinde bulunan Gence ve Ka-rabağ'da çıkaracağını yazmakta idi. Şerif Paşa, bir cevâp vermeksizin bu mektubu İstanbul'a gönderdi, civar eyâletlerden de imdâd istediye de, alamadı.

6 Kasım (11 Cumâdel'uhrâ 1012)'de yarısı Tölnekî yâhud Gök Tolak demlen takımdan olmak üzere altı bin Acem ve bir miktar Kürd'den mürekkebe olan düşman ordusu Revân önünde görüldü. Gâzî'nin kardeşi Seyfeddîn, daha önce Osmanlılar tarafından kendisine beğlik verilmiş olan Şeyh Haydar, Nahcivân fethinde Osmanlı askerleri ile beraber bulunan Alâeddîn Beğ, Makû hâkimi Mustafa Beğ, Eleşkird Beği Kılıç Beğ, bu taraftan Öte tarafa kaçan Ber-küşâd Beği Ferruhrûz Beğ, Zeynel Beğ, Kürdler'le birlikte îrân Şâhı'nın emri altında ceng ediyorlardı. Şâh Abbâs çadırını «Mihnet Tepesi» denilen tepenin üzerine kurdu. Revân valisinin yardım istemek için Van valisine göndermiş olduğu ulak Şuraîl*de Acem-ler'in eline düşmüştü. Şâh, bu adamın yanına Osmanlılarla müzâkereye girişmek üzere Molla Yahşi'yı katarak göndermiş ve ele geçen mektubun arkasına da şu sözleri yazarak Molla'ya vermişti:

«Tedâbîr-i şaibinizi Cenâb-ı Hakk mübarek itsin! Bu fikr-i fâ-sidden vaz geçiniz. Size muavenet muhaldir. Bütün ahâlî-i memleket bana muhâlefetden vazgeçerek ars-ı mutavaat itmişlerdir. Bu kâğıdın ele geçmesi de buna delâlet ider. Bundan sonra mektub da gönderemezsiniz; kal'ayı teslimden başka selâmet çâresi yoktur.»

Üç hurûc hareketinde ⁷³ Acemler'i mağlûb etmiş olan Şerîf Paşa, Şâh'ın lâfazanlığına ehemmiyet vermeyip Yahşi'yı Osmanlı

⁷² Bizin tarihlerde -Çulha» ve «Alınca» dır. Cüvanşîr (Civânşîr) aynendir. Mü-tereke-

⁷³ Fezleke, varak 117 ve 118. Natmâ. 3. 187. Bu üç hücumun birincisi 12 Curaâ-del-uhrâ (18 Kasım), ikincisi 17 Cumâdel-uhrâ, üçüncüsü de birkaç gün sonra bir cuma ertesi günü vuku bulmuştur.

müverrihlerinin tâbiri veçhile «ahmaka yakışan cevâb» ile ⁷⁴, yâni sükût ile iade eyledi. Kendisine ehemmiyet vermek isteyen Yahşi, Şâh'ın mektubu Şâh'ın mührü ile mühürlenmiş ve vezirler tarafından imzalanmış olmadığı için cevâbsız kalmış olduğunu efendisine söylediğinden vezir ile îran'da mu'temedü'd-devle denilen nazır ve korucu-başı (Şâh'ın muhafız askerleri kumandanı) tarafından imzalanmış ikinci bir mektup verildi. Bunda Şâh, Şerîf Paşa'ya derhâl teslim olmasını ihtar ediyordu. Vâlî, cevap yerine geçmek üzere, Yahşi'ya şu sözleri söyledi: «Kalenin her taşına bizden bir baş gitmedikçe, kızılbaş başlarından da kuleler yapılmadıkça Revân') n fethi muhaldir.»

Yahşi dönerken, muhafızlardan birkaç askerin eline geçerek hançerle öldürülmüştür. Revân ve Trabzon valilerinin arzuları Şâh Abbâs ile musalehanın kesilmesini, Tebrîz ve Nahcivân'ın kaybedilmesini, Tebriz ve Ahışa valilerinin harb meydanında kaldığını, Tebrîz vâlîsinin esîr olduğunu İstanbul'a bildirmesi üzerine kaymakam Sinan Paşa, vezirler ve ulemâyı büyük bir meclise toplayarak burada, Trabzon'da sürgün bulunan Saatçı Hasan Paşa, îrân seferi ordusuna serasker tâîn edildi.

Sultan III. Mehmed Han'ın İktîhâlî

Birkaç gün sonra (18 Receb 1012 - 22 Aralık 1603- pâdişâh vefat etti. Ellibeş gün onc& bir derviş, saraya dönüşünü görerek o günden ellibeş gün sonra büyük bir felâkete uğrayacağını haber vermiş olduğundan, ihtimâl ki bu kâhinâne haberin vehimli mizacına şiddetle te'sîr etmesi, ölümünü ta'cîl etmiştir ⁷⁵.

İÜ, Mehmed'in halasının kocası olup üç defa sadrazamlık makamında bulunan Si3'âvuş Paşa ⁷⁶ ve kocasının ansızın alınıp öldürülmesi ömrünün kısalmasına yol açan hemşiresi Ayşe Sultân kendisinden az önce vefat etmiş idiler.

⁷⁴ «Cevftbul-ahmak sökût; cevâb-ı afımak-ı hâmûgist.. Bunun Türkçe bir narfiri de vardır: Yanşağın hakkından sağır gelir.» Mütercim.

⁷⁵ Cumfide'l-ulâ'nın 22'inci pazar ertesi günü Sultân Mehmed-î SâHs saraya giderken bir meczûb rast gelöp «Elli altı gün sonra bir hâdise-i aztme zuhur edecektir; gaafil olma, pâdişâhım!» diye feryâd etmiş İdi. Receb'in ondfr-dOncti pazar günfl İrtihftl eyledi. Nafcnft'dan, c 1, s. 365-

⁷⁶ Fedeke ve Venedik elçisi raporu «Siyâvug Paşa vefat etti, pâdişâhın eniş tesi idi, üç defa sadârette bulunmuştur.» Kasım 1602, Venedik Münâsebetleri Hîllâsaı.

III. Mehmed Devrine Dâir M lahazalar

Eğri ve Kaniye fetihlerinden dolayı devrinin ş irlerinin med-dahhklarıyla Sultân II. Mehmed asrına benzettikleri III. Mehmed asrı değerlendirmesini bile tarafsız biri nazarında, Osmanlı saltanatının çöküntü devresinin başladığını gösterir. Hak kten Devlet'in eskiden beri carî olan niz mlarının sürekli olarak bozulması ve vil yetlerde olduğu gibi orduda isyan fikrinin yayılması, Devlet'i, dik bir izmihlal uçurumuna düşürmekten başka bir netice veremezdi. III. Murâd zamanında Sokollu'nun vefatında çözülme tohumları görülmeye başlan mışsa da, bunlar III. Mehmed zamanında zararlı meyveler vermişlerdir. Ceng ve cidal dağdağa içinde dâima bir hayât ve istirahat temennisinde bulunan II. Murâd fetihleriyle, oğlu II. Mehmed'in Osmanlı kudretini te's s edeceği esasları hazırlamış ise III. Murâd DevletUn kanunlarının es slarını ihlâl etmekle askerî ve m lk  isyanlara geniş bir yol açmış ve bu hâl oğlu III. Mehmed zamanında Devlet binasının çökmeye başlamasına sebep olmuştur. II. Murâd ve II. Mehmed, Süleyman'la kıyaslanınca, hanedanlarının en büyük hükümdarları olmadıkları gibi, III. Murâd ve III. Mehmed de —kendileriyle haleflerinin bâzıları ve özellikle III. Mehmed'in oğlu ve ikinci halefi olup hepsinden ziyâde teessüfe şâyân bir halde bulunan Mustafa arasında bir mukayese yapılm — bu hükümdarların en fenaları değildirler. II. Mehmed'in vezîr-i azamla rı olan Bosna ve Ağrıboz f tihi Mahmûd Paşa, Kam n-nâme sahibi Karamanlı Mehmed Paşa, Devlet'in saadeti şeref ve istihkakını efendileriyle birlikte nasıl paylaşmış iseler III. Mehmed'in sadr zamları ve bilhassa Haçova muharebesi firarilerine karşı ifrat derecedeki şiddetiyle Anadolu'da ilk isy h tohumunu atmış olan Ca-ęala ve yeniçerilerle sipahiler arasında nifak ateşini yakan Yemişçi Hasan, idarenin her şubesine giren   z lmeye sebep olmakta efendilerine iştirak etmişlerdir. Osmanlı inhitatının müverrihi Ko ı Beğ, bu zamanı timâr, zeamet ve askerlik us l nde en büyük gediklerin açıldığı bir zaman olmak üzere göstererek, Eğri fethinin vukuu târihi olan 1005 Hicr  senesine de Devlet'in kanunlarının es sının en ziyâde ihl line v s'at verilmiş bir zaman olmak üzere işaret eder.

1005 (1596)'den evvel —harb zamanı, çıkarmaya mecbur oldukları adamları    gün zarfında toplayabilmek ve on gün zarfında harekete hazır bulunabilmek için— timâr ve zeamet sahipleri kendi araz lerinde ikaamete mecbur idiler; 1000'den 100.000 akçeye kadar olan timâr ve zeametler, dâima memleketin beğlerbeği tarafından tevcih olunup saray buna

müdâhale etmez, timâr ve zeamet sahipleri kendilerinden şikâyetle her sebebiyet verdikçe azl olunurdu. Mâ-beyndlerin arpalıkları ve sultânların örtü ve terlik paralan (paş-maklık) hiçbir zaman bir şahıs için senelik 9.999 akçeyi geçmez, timâr ve zeametler hiçbir zaman arpalık ve paşmaklık olmak üzere verilemezdi. Hiçbir mabeyne i, kâtib, müteferrika, çavuş askerî hizmetlerden muaf tutulmuş değildi. Timârlar, zeametler, ancak iki zeamet ve on timâr sahibinin şehâdetiyle nesebini isbât eden si-pâhî evlâdına verilir. Cüceler, dilsizler, sarayın ve haremın diğer hademesi hiçbir vakit timâr ve zeamet alamazlardı. Fakat timar-hlara onda bir akçe olmak üzere terakkî verilir. Bir muharebede fevkalâde hizmet görenlerden, yâni düşmandan onbeş baş kesenden başkası zeamet alamazdı.

Vâkîa Yemişçi Hasan Paşa, sadrazamlığı zamanında timâr ve zeametler hakkında umûmî bir yoklama yaptırdı. Lâkin yoklama İstanbul'da ve Edirne'de yapıp her timâr ve zeametın bulunduğu eyâlette icra olunmadığı için, bundan hiçbir netîce çıkmadı ve saraydan timâr ve zeamet tevcihi usûlü devam etti. Bu suretle kaaide-ler hilâfına verilen timâr ve zeametler «sepet timâr ve zeametleri» diye isimlendirildi ⁷⁷.

Vezîr-i âzam Sinan Paşa, 1594 senesinde —ki III. Mehmed'in tahta çıktığı senedir— altı bölüğün, başka bir tâbirle sancağ-ı şerîf ve zât-ı şahaneye mahsûs süvârî muhafızların nizâmlarını altüst etti. Bu âna kadar cereyan eden terakkî usûlüne muhalif olarak rikâb muhafızlarını teşkil eden neferleri sadece üç sene bu hizmette bulundukları için bölüklere kaydetti; 1598 senesinde ulemânın silsilesini düzenleyen usûlün, en alt dereceden en yüksek dereceye kadar olan kadıların nasıl tâyîn edileceğini belirleyen maddeler ta-mâmiyle bozuldu. 1598 senesinden evvel bir tâlib, başka bir tâbirle sûhte (talebe) —dâhil ve hâriç medreselerinden birinde yâhud Semâniye'de (II. Mehmed'in camii etrafındaki medresede) d ân iş menci bulunup da muîd sıfatıyla mülâzimliğe hak kazandığını isbât etmedikçe— mülâzimlik alamazdı. Sonraları mülâzimlik alenen satılır oldu. Voyvodalar, subaşılar 10.000 akçeye mülâzimlik satın alıp bu suretle tahsilde bulunmaksızın müderris ve kadı oldular. Her gün ziyadeleşmekte olan harb gereçleri vergileriyle sikke değerinin düşmesi de bu yolsuzluklara eklendi.

⁷⁷ Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde Koçi Beg Risalesi, nu : 18, varak : 28; Venedik sefirinin raporu: «Sipahileri günden güne cüretlerini artırıp 12.009 kimseden gayrı meşru surette mutasarrıf oMuklapt "Budln tumarlarının kaldırılması hakkında müftiden bir fetva aldıkları gibi, camilere girebilmek için de büyük rezaletlerle müsâade aldılar- Venedik Münâsebetleri Hülasası, 1601 -> Timârlar yeniden tanzim ve tensik olundu; sadrâzam, gerek pâdişâha, gerek sâlre ibret olmak Özere kendi Umarlarından feragat etti.» Ocak 1604.

En gaddârâne vergilerden biri «avarız» adını alan vergidir ki, her on hâne donanmada hizmet etmek üzere bir adam vermiştir⁷⁸. Lâkin bu vergi sonra para ile ödenmiştir⁷⁹. Hristiyan kiliseleri de bununla mükellef tutulmak istenildiği halde Venedik balyosunun müdâhalesi üzerine kurtulabilmişlerdir⁸⁰. Aymyyât vergileri on hanede bir kile arpa ve buğdaya ve hâne başına bir koyuna çıkarılmış olduğu halde, tahsîli kaa-bil olmayıp onbeş hanede bir ölçeğe ve hâne başına bir koyuna indirilmiştir.

Sikke o kadar bozuldu ki, bir duka 130 ve bir guruş. 80 akçe tutardı. Sikkenin böyle bozulmasına sebep olduğu haksız olarak zannedilen terakkî ile ilgili israflara mâni olmak için bâzı emirler ilân olunmuştur ki, çavuşların gümüşten topuz, eyer ve başlık; sırmalı kadîfeden kayış kullanmalarının yasaklanması bu cümledendir. Bir müddet sonra duka 160 ve guruş 110 akçeye çıkarıldı. Hâlbuki hükûmet sandıkları dukayı 110 ve guruşu 60 akçeden ziyâde almazlardı. Yemişçi Hasan, yeniden sikke bastırdı ki, bu imâl edilen sikkenin gerçek değerine göre dukanın kıymeti 220 akçeden 120 akçeye düşüp, guruşun kıymeti de 80 akçe olmak üzere tâîn olundu. O sırada şarâbın yasaklanması hakkında yeni bir emir çıkarıldı.

III. Mehmed'in Şahsiyeti, Devrinin Şâirleri Âlimleri, Fakihleri, Şeyhleri

Sultân Mehmed, ne büyük babası Selîm gibi içkiye, ne de babası Murâd gibi afyona mübtelâ idi; bu husustaki îslâmî hükümlerin muhafazasına çok ehemmiyet verirdi. Muntazaman günde beş defa namaz kılar ve her ne vakit Peygamber'in adı anılsa ayağa kalkardı⁸¹. Ancak bu takva sahiplerine yaraşır muameleler ve-zîr-i âzamlarından üçünü⁸² Öldürmesine, tahta çıktığında 19 kardeşinin ve vefatından az önce bir oğlunun îdâmı için emir vermesine mâni olmadı. Selefleri gibi tanzim ettiği gazellerde «Adlî» mah-

⁷⁸ «Avarız resmi her on haneden bir adam ahnakdan ftâretidir. Bfin mahaller bundan müstesna olduğu gibi Cağala kendisine terettüb eden nukdfin nakden vermekde muhayyerdır* (Kendisi kapdân pasa olduğundan olmalıdır), Venedik Münâsebetleri Hülâsası, Arahk 1601.

⁷⁹ «Avarız resminin nakden lîfâsi mecaz olup Cağala'nın memurları değil, zararı kendilerine âit olmak üzere kadılar tarafından tahsil olunacaktır.», 1602.

⁸⁰ «Türkler, kiliselerin haneler gibi angarye te'diyesine mecbur olduğunu iddia ederler; bununla beraber Venedik balyosu onların muaf tutulmasına muvaffak oldu.» Temmuz 1601.

⁸¹ «Pâdişâhî merhum vakur ve edîb ve vecîb ve mehîb, sultânî sâlih, âbid, câmi-i roehâsin ve mehânâd, sehi ve kerim, şeâir-i dîniyye riâyetine begâyet mecid ve sâ'l, şerîaM şerîfe ahkâmını merâ'î hâkaan-i âli-şân idi. Evkaat-ı hamsede cemâate müdâvemet sünnet-i seniyyeleri ve hazret-î Resûl-î Ekrem Sallallahû Aleyhi ve Sellem'in nâm-ı şerifleri yâd olundukça kıyam âdet i nearziyyeleri idi-» Natmâ, c 1, s. 366. Mütercim,

⁸² Ferîad Paşa, Hadım Hasan Paşa, Yemişçi Hasan Paşa.

lasını almıştır ⁸³ ki, bugün saltanat tahtında oturmakta olan Sultân Mahmud'un (İT. Ma hm u d olup, müverrihin zamanı kasdedili-yor) mahlasıdır. III, Mehmed'in şiire temayülünü —talebesinin cülusundan az evvel vefat eden— Nevâlî ⁸⁴ ile biraderinin emri mucibince boğdurulurken şiir söyleyerek hayâtına son veren bedbaht şehzade Mustafa'nın hocası olup en iyi Osmanlı şâirlerinden olan Nev'î ⁸⁵ terbiye edip geliştirmişlerdir. NevTnin Semâniye medreselerinde ders verdiği sıralarda bu medreselerde ondört şâir bulunuyordu ki, o zamana kadar ve ondan sonra hiçbir vakit bu kadar şiir erbabının birleştiği görülmemiştir.

Sultân Mehmed asrının en büyük fakîhleri müftî Ebû'l-Meyâ-mîn Mustafa ⁸⁶ ve kazasker Ahî-zâde ⁸⁷'dir. Her ikisi de fıkha dâir kitâblar te'lîf etmiş ve Ahî-zâde «Halîmî» mahlasıyla şiirler yazmıştır. «Büyük» denilen Ebû'l-Meyâmin Mustafa Efendi'ye mukabil «Küçük Müftî» ünvlını verilen Mustafa ⁸⁸ isminde bir fa-kîh Ahlâku's-Saltana adlı siyâsî bir eser yazmıştır. Necîb ve kadîm «Tjemmîm-i Dârî» denilen Arab aileye mensup olan Takıyeddîn bin Abdülkaadir Hanefî fakîhlerinin tercüme-i hallerinden başka Sa'li-bî'nin Yetime yâni «Tek İnci» nâmıyla mâruf olan eserini kısalttı ve Arab'daki emsallerine uygun bir mecmua tertîb etmiştir ⁸⁹. Kırım'ı Osmanlı Devleti'ne bağlayan güçlü münâsebetten dolayı bâzı Tatar ulemâsı İstanbul'a gelmiş ve bunlardan İbrâhîm Efendi ⁹⁰ Nûr âyetine yazdığı tefsîri Sultân Murâd'ın adına yazmış ve Kefeli Hüseyin ⁹¹ Hâfız'ın Dîvân'ı üzerine bir Fal-nâme yazmıştır. Birçok şerhler yazmış olan Molla Abdurraûf ⁹² ve

⁸³ «Ecdâd-ı kirâmları gibi gâh! şiir dirler. ve Adî! tahallus iderlerdi.. Nafmâ. Mötercim.

⁸⁴ 1003 (1594)'de vefat eden Nevâlî, İmâmı Gazzâlî'nin Kimyayı Saâdet'ini tercüme etmiş olduğu gibi Aristo'nun «Polîtika»sım «Ferruh-nâme- ismiyle tercüme etmiştir. (Fransızca nüshada -Nevâyi-denilmesi hatâdır. Doğrusu bizim yazdığımız gibidir. Atâî'nin zeylinde (c 2, s. 390) yazılı tercüme-i hâlinde >hân-i ni'met-i devleti Osmâniyye'den Nevâle-bend-i tneâll olan fah-ru'1-roevalî Nevâlî Efendi.» denilmiştir. Mütercim.

⁸⁵ 1007 (1596)'de vefat etmiş olan Nev't birçok eser bırakmıştır ki, isimleri Riyazi ve Atâî'nin terackn-î ahvâllerinde ve Kâûb Çelebî'nin Fezleke'sinde yazılıdır. (Atât'nin pederidir; tercüme-i hâli Atâî'nin zeylinde (c. 2, s. 418-427) tafsîlâtıyla yazılıdır. İsmi Yahya'dır. Nev'î ve Atâî, her ikisi de pek çok yazmışlardır- Mütercim)

⁸⁶ 1015 (1606)'da vefat etmiştir. Atâî'de ve Fezleke'de tercüme-i hâli vardır.

⁸⁷ 1013 (1604)'de vefat etmiştir. Atâî'ye bakınız.

⁸⁸ Küçük Mustafa, öl. 1004 (1595); Atâî'ye bakınız.

⁸⁹ Takıyeddîn bin Abdülkaadir, (Tencmîm-i Dârî sahâbe-î kirâmdandır. Takl-yeddin Gazze'de doğmuş ve Mısırî unvânıyla mâruftur. Tabakat-i Hanefiye'si Arabça'dan tercüme edilmiş olup Anadolu âlimleri dahî dâhil edilmiştir. Atâî, c 2, s. 408. Mütercim)

⁹⁰ Tatar İbrahim, öl. 1001 (1593)

⁹¹ Hüseyin Kefevî. öl- 1010 (1601) (Kur'ân-ı Kerîm'den, LisânüT gayb olan Dt-vân-ı Hâfız'dan ve başkalarından fal çıkaranların rastladıkları garîb ahvâli toplayıp cem* edip Fal-n&me yazmıştır. Mûsikide dahî üstâd idi. Atâî. Mütercim.)

⁹² Molla Abdurraûf. 51. 1009 (1600).

Mehmed bin Gânemi ⁹³ Makrîzî'nin büyük Mısır târihini tercüme eden Cemâlîzâdeyi ⁹⁴, Ta'Kkaat sahibi Molla Ensârî'yi ⁹⁵ ilm-i hey'etten (astronomi) birçok eser yazmış olan Kavalalîzâde'yi ⁹⁶ saray ta-bîb ve müneccimi Bakkal-zâde'yi de zikretmemiz lâzım gelir. Molla Osman ⁹⁷ ve Bosna'da doğup Siget'te vefat eden Şeyh Alî Dede siyâsî müesseseler vaz edenler ve mühim keşiflerde bulunan zevatın tercüme-i hallerini ihtiva eden «Evâil» adlı kitaplar yazmışlardır. Meşâyih'den de bilhassa şu zâtları yâd etmeliyiz: Şeyh Emîr Vaiz ki, Pâdişâh'ın Macaristan seferine bizzat gitmesi lüzumunu ifâde eden şiddetli nutkuyla mârufumuz olmuş, ve devlet büyüklerinin kötülüklerini sayıp dökdüğü için defalarca istanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Galata Mevlevîhânesi postnişîni Şeyh İsmail ki, Mesneviyi yedi cild hâlinde şerh etmiştir. Şeyh-i Muazzam Şemseddîn-i Sivâsî ki, îmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin Mehâmid'ine dâir bir manzume yazmış ve askere teşviklerde bulunmak suretiyle Eğri seferinde hizmette bulunmuştur. Bir de Şeyh Hüseyin Kemhanı ki, Krestiş (Haçova) muharebesi meydânında kalmıştır.

Sultan I. Ahmed'in Cülusu

III. Mehmed'in irtihâlinin ertesi sabahı —ki bu mühim hâdiseye dâir dıgarda henüz hiçbir haber yayılmamıştı— kaymakam ve-zîr Kaasım Paşa ile diğer vezirler, dîvânda toplanmak üzere bulundukları halde kapıcılar kethüdası —mutâd olduğu üzere bir ipekli kumaş içine konulmuş— bir hatt-ı hümayûn ile çıkageldi. Kaymakam hattı okumak istediye de muvaffak olamadığından kethüdaya:

— «Bu okunmaz yazıyı sana kim verdi?» diye sordu, ve «Bu pâdişâhın yazısı değil.» dedi.

Kethüda:

— «Beni çağırılmış olan kapı-ağasından aldım» cevâbını verdi. Kaymakam paşa hatt-ı hümayûnu reîsülküttâb Hasanbeğ-zâde'-

ye verdi; reîs efendi hattı yalnız Kaasım Paşa işitebilecek bir sesle okudu. Hatt-ı şerifte şunlar yazılıydı:

⁹³ Mehmed bin Ganem. 51. 1004 (1595).

⁹⁴ Cemâlî-zâde. 61- 1010 (1601).

⁹⁵ Molla Ensârî. Öl. 1009 (1600)

⁹⁶ Kavalalt-zâde, öl. 1010 (1601).

⁹⁷ Molla Osman, fil. 1012 (1603). Kanun! Süleyman'ın bir halasının oğlu İdi.

«Sen ki Kaasım Paşa'sın, babam Allah emriyle vefat eyledi ve ben taht-ı saltanata cülus eyledüm; şehri muhkem zabt eylesen, bir fesâd olursa senün başını keserem.»

Kaymakam paşa, bu garîb hattan hayrete düşerek neye karar vereceğini bilemiyordu. Nihayet kızlar-ağasma şu kâğıdı yazdı:

«Bu abd-i zaîfe bir hatt-ı şerîf getürdiler; aslını bilemedük; yohsa gazez bizi imtihan mîdur yâhud bir murâd yiri mi vardır? Def-i ştibhe buyurasız.»

98

Kapıcılar kethüdası akabinde dönerek kaymakamı saraya götürdü. Sarayda Sultân Mehmed'in iki oğlunun büyüğü olan Sultân Ahmed ⁹⁹ bir taht üzerine oturmuş, etrafını enderûn memurları kuşatraig idi. Kaymakam müftî'ye çavuş-başı vâsıtasıyla hemen bir tezkire gönderdiği gibi, defin hazırlıklarının görülmesi saray mîmâr-başısına ait olduğundan ona da emirlerini bildirdi. Bir taraftan da bütün dîvân azaları saraya davet olundu. Sarayın iç kapısı önüne bir taht kurulmuş olduğu halde, kimse sebebini Öğrenememişti. Müftî üe vezirler toplanınca, dîvân ile saray arasındaki avludan geçerek yeni kurulan tahtın etrafına dizildiler. Birdenbire, haremın iç kapısı («bâbü's-saâde» adı verilen kapı) açıldı; başına siyah dülbend (gemle) giymiş 14 yaşında bir çocuk ortaya çıkarak, iki tarafına selâm verip tahta çıktı. Bu manzara üzerine çavuşlar sevinç ve tebrik âvâzeleri izhâr ettiler. Müftî, kaymakam, vezirler, kazaskerler, yeniçeri ve diğer asker

⁹⁸ «(1012 Recebinin onsekizinci günü) Kaasım Pasa salât-ı fecr edasından son ra ber-mu'tâd divâna teveccüh etdi. Henüz fukarây-ı şikâyet dîvâna girme-tc&\$ iken kapucîar kethüdası Hüseyin Ağa ber-veoh-i müsfireat bâb-ı saadete da'vet olundu. Bâbü's-saâde ağası kendisine bir destmâl icre melfûf bir tezkire virüp «Bu hatt-ı hümâyûnu kaaim-i makam paşaya vir» diye tenbîh eyledi. Kethüda bum kaaim-i makam paşaya virdükde paşa açup ancak kemâl-i iç-lâk üzere yazıldıtgından (anlaşılması güç şekilde yazıldığından) okuyamadı. Kethüdaya «Bum kim virdi? > diye suâl edince kethüda : «Kapağası virdi, ve hatt-ı hümâyûndur didi» sözleriyle mukabele eyledi. Paşa «Bu noktasız yazı (bu gibi durumlarda başvurulmuş özel bir yazı olduğunu kast ediyor. Hazırlayan) padişahımızın hattına benzemez ve elfâz-ı ibârâU nln^mav; babana tâ-biri ise, hayâtta babaları yokdur* hayli istiskalden sonra relsü'l-küttâb Hasan Beğ-zâde'yl çağırıp okumak Üzere hattı ona virdi. O da vezirin kulağına yakın giderek hattın mazmûn-ı actbin yavaşça okucu. (Hattın İbareti Naîmâ'dan aynen alınarak metinde gösterilmişUr.) Kaasun Paşa hattın mealini anlayınca mahzun ve muztarib oldi ve pek de sıhhatine inanamadı. Zîrâ pâdişâhın inhırafi mizacı hâilede hiç İşidiknemîş İdi. Nihayet dârü's-saâde ağasına bir tezkire yazdı. (Keza bu da metinde aynen nakledilmiştir)- Nal-mâ'dan. c. 1, s. 373 ve 374-

Lakin KâUb Çelebi Fedeke'de Hasan Beğ-z&de'den nakledilmiş olan bu bahisten evvel Edirneli'nin yazdığına göre pâdişâhın irthâlî gece kaymakama haber verildiğini, galebe-i divân tenbîh olunup Semerkand ve Buhârâ ve İran hükümdarlarından, Dağıstan hâkiminden gelen adamların getirildiğini, *mü-Sftvere var» diye şeyhülislâmın davet olduğunu beyân ediyor. «Galebe-i divân» elçi kabulünde, mevftcib tevzünde teşkil edilen büyük katebabgüi meydana getirdiği divândır. (Mütercim).

⁹⁹ EL Mehmed'in oğulları şunlardır: Mahmûd, 27 Zilhicce 1011 (7 Hazfrin 1603)'de katl olunmuştur; Cihangir, çocuk iken vefat etmiştir; Selim, 3 Ramazan 1006 (20 Ntsân UR)'d» vefat etmiştir; Ahmed. 996 (1589)'da doğmuştur; Mustafa, 1000 (1591)'de doğmuştur.

ağaları yeni pâdişâhın elini öptüler¹⁰⁰.

Bu merasimden sonra Pâdişâh yeniden sağa sola selâm vererek hareme çekildi. Vezirler ve devlet büyükleri derhâl matem kavuklarını (semle) getirttiler. Matem kavukları olmayanlar da alelade kavuklarına siyah şerit¹⁰¹ koydular. Defin levâzîmâtı hazırlanınca tâbut bir kürsü üzerine konuldu. Müftî'nin imâmılığıyla cenaze namazının edasından sonra Pâdişâh yine hareme girdi. Vezirler tâbutu Ayasofya'ya götürdüler. III. Mehmed'in na'sı —bir taraftan Kur'ân'dan âyetler okunmakta olduğu halde— pederinin na'sı yanına konularak fakirlere ve yetimlere pek çok sadaka dağıtılmak suretiyle merasime son verildi.

Tek şehzade olmak i'tibâriyle kardeş öldürmek kanununun tatbikine ihtiyaç görmemiş olan Sultân Süleyman ve Sultân II. Se-lîm'den beri hiçbir pâdişâh, öldürülmüş olan evlâdlarının mevtaları kendisine refakat etmeksizin mezara girmemişti. Yıldırım Bâ-yezîd'in koyduğu kanlı kaaideden beri ilk defadır ki, bir Osmanlı şehzadesi, kardeşlerinin kaniyla lekedâr olmaksızın tahta çıkmıştır.

Bütün millî müverrihlerin Sultân I. Ahmed Hân'ın bu insaniyetli hareketini zikre lâıyk bulmamış olmaları da aynı derecede dikkate değerdir. Kardeş öldürmek kanununun bu suretle Övülmeye lâıyk bir şekilde bozulması Pâdişâhın mı, yâhud hocası Mustafa'nın mı kalb zenginliğine atfedilmek lâzım geleceği, yoksa Şehzade Mustafa'nın saltanata iktidarı olmayacak kadar küçük yaşta olması sayesinde mi hayâtım kurtardığı belli değildir¹⁰². Osmanii müverrihlerinin umûmî sükûtları ise, yeni Pâdişâhın cûlusunun başındaki bu civânmerdce hareketi zımnen takbih etmek ve münâsip görmemek şeklinde yorumlanabilir. Eğer Yıldırım Bâye-zîd tarafından ihdas olunmuş ve II. Mehmed tarafından kaaide hâline getirilmiş olan bu durumun bozulmasında Sultân Ahmed ile ortak sayılabilecek olanlar varsa, bunlar da validesi ve muallimidir. Bu meziyyet, kaymakam Kaasım Paga'ya atf olunamaz. Çünkü definin Önce ve sonra mühr-i

¹⁰⁰ «Dîvân halkı taht-ı hümayûn taşra çıkup kumldığına bir ma'nî viremeyüp Sultân Mehmed çıkacak zan ederlerdi- Müftî Mustafa Efendi dîvâna geldiği gibi vüzerâ dahî kubbe altından çıkup şeyhülislâm ile beraber sertr-i hümayûn hizasında saf tertîb etdiklerinde, bir siyah gemleli mahdûm-ı salta-nat-ı rnevsum çıkup cânibeyne selam virerek tahta doğru geldi ve keraâl-i gevket ve mehabet ile cûlus eyledi. Müftî ve şâir havâss ve avâmm üslûb-ı kadim üzere biat eylediler.» Naimâ'dan, s. 374 ve 375- (Mütercim)

¹⁰¹ «Şemlesi olmayanlar bü'er siyah serbend getirüp destârlarına bend etdiler.» Naimâ'dan (Mütercim)

¹⁰² Beş kardeşini idam eden m. Murâd ve 19 kardeşini öldüren İS. Mehmed'in cûluslarında, her ikisinin de kendi şehzadeleri vardı- Sultân Ahmed cûlus ettiği zaman ise şehzadesi yoktu. Bundan dolayı şayet Sultân Mustafa idam edilecek olsa Sultân Ahmed'in henüz oğlu olmaksızın vefatı hâlinde sülâle munkatı" olmak gerekirdi- Diğer sebepler, bilhassa İH. Mehmed'in cûlusunda 19 şehzadenin birden öldürülmesinden dolayı âmme vicdanına gelen ızdırab ile beraber, sülâleyi muhafaza mülâhazası düşünülmüş olmalıdır. Mütercim.

hümâyûnu elde etmek ümidiyle Sultân Ahmed'den bir mülakat istemiş olduğu hâlde ¹⁰³, Pâdişâh'ın hocası olup daha Önceleri Kaasım Paşa'nın ihmâl etmiş olduğu ve bu defa da kendi tarafına kazanamadığı Mustafa Efendi, kaymakam paşanın emellerine karşı durulamaz bir mukaavemet gösterdiğinden ¹⁰⁴, gayesine ulaşamamıştı ¹⁰⁵.

Sadrâzam Malkoç Yavuz Alî Paşa, Sultân Ahmed'in cülusundan yedi gün sonra İstanbul'a vâsıl olarak hemen Pâdişâh huzuruna davet olundu (25 Receb 1012 - 29 Aralık 1603); mülakattan sonra divân odasında yerini alarak vezirlerin, kazaskerlerin tebriklerini kabul etti. Askere cülus bahşişi tevzii sadrâzamanın gelişine bırakılmıştı; çünkü Mısır'ın iki senelik vergisini, yâni birmilyon iki-yüzbin altını, Alî Paşa beraberinde getiriyordu. Ancak, eşyasını yolda bırakarak İzmit Körfezi'nde bulunan Dil berzahından İstanbul'a gitmekte acele göstermiş olduğundan, askeri yatıştırmak için hazîneden yediyüzbin altın çıkarıldı. Yavuz Alî Paşa, bir sene önce vefât eden sadrâzam Siyâvug Paşa'nın sarayına yerleşti. Kaasım Paşa ikinci, Kurd Paşa üçüncü vezîr olmak üzere dîvâna memur oldular. 4 Ocak 1604 (1 Şâbân 1012)'de Pâdişâh, Peygamber'in mihmandarı (Eyyub Sultân) m'n kabrinde kılıç kuşanmak üzere mu'tâd debdebe ile Eyüp Câmi'i'ne gitti.

Altı gün sonra Sultân Ahmed'in büyük validesi olan Safiyye Sultân (Venedikli Bafa) —ki III. Murâd zamanında Haseki Sultân ve III. Mehmed zamanında Vâlîde-sultân sıfatıyla 28 seneden beri devleti yönetmişti— bütün cariyeleri ve hademeleriyle birlikte hareme (Eski Saray') a nakl olunarak, hayâtının geri kalanını mazideki ikbâlinin hâtıralarıyla orada geçirmeye mahkûm oldu ¹⁰⁶.

Bafa'nın uzaklaştırılması sarayın ak hadi m-ağa lan reisi (kapı-ağası) ile siyah hadım-ağaları reisinin (kızlar-ağasının) azledilmesini mûcib oldu. Bir müddet sonra —vaktiyle o kadar nüfuzlu olan— Vâlîde-Sultân dâiresi

¹⁰³ «Erkân-ı divân Sultân Mehmed'in cenazesine muntazır iken Kaasım Paşa ve-zir-i âzam olmak sevdasına düşüp bu 15i rica için şeyhülislâmı huzura gönderdi, ve müşavere bahanesiyle kendisi de gelmek istedi; lâkin müsâade olunmadı. Cenaze kaHcHıfırd'n sonra da Kaasım Paşa huzura çıkmak arzusunda bulunduğu hâlde yine mahrum oldu.» Naîmâ'dan, (Mütercim).

¹⁰⁴ «Kaasım Paşa, hâce-i pâdişâh! Mustafa Efendi'ye cülus esnasında iltifat et-meyüp sonra huzûr-ı şahanede mükerrerem ve mültefit olduğunu öğrenmesiyle hâceler muayyenât ve vezâifi rûûsı göndererek atebe ve hediyelerle nü-vâzişler etdi; lâkin müfid olmayup Alî Paşa geldikde müsteşar ve tarafı saltanata hâmil-i esrar oknağla Kaasım Paşa'nın tard ve ib'âdına sebep aldı.» Naürâ'dan, s. 376. (Mütercim)

¹⁰⁵ Naknâ, Fezleke, Ravzatü'l-Ebrâr, Abdurrahmân Efendi Târihi, Takvîm't-Tevârib, Clhan-nüma. Bunların cümlesi bu bâbda ihtiyâr-ı sükût eylediklerinden Avrupalı müverrihlerin sükûtuna şaşılmaz. (Bizim müverrihlerin Şehzade Mustafa'ya ilişilmemek bahsinde sükût etmeleri bu mes 'elenin veraset usûlü mes'elesine taalluk etmesindendir. Mütercim)

¹⁰⁶ Vâlîde-Sultân bir daha avdet etmemek üzere saraydan çıkarıldı— Venedik Münâsebetleri Hulâsası, Ocak 1601.

kethüda ve müdürü îdâm edildiler ¹⁰⁷.

I. Ahmed'in Sünnet Edilmesi

23 Ocak cuma günü Sultân Ahmed, büyük bir debdebe ile Aya-sofya Câmiî'ne giderek o akşam sadrâzâmın sarayında ¹⁰⁸ sünnet edildi ki, bir Pâdişâh'ın tahtta iken sünnet edilişinin Osmanlı târihinde yegâne misâlidir ¹⁰⁹. Bu ameliyatın yolaçtığı uygunsuzluğu, başka bir ağır hastalık tâkîb etti. Pâdişâh çiçek hastalığına tutularak, bir müddet payitaht ve bütün memleket hayâtından dolayı ciddî endîşede kaldılar. Bu senenin bayramı, mu'tâd olan şenlikler yapılmaksızın keder verici bir ıztırab içinde geçip giderek, nihayet Sultân Ahmed çiçekten kurtuldu.

Yeni Düzenlemeler

An'aneye göre, her sene, altı bölük ihtiyarlarından 720 neferi ayrılarak ve biri «emîn», diğeri «kâtib» olmak üzere 360 kula taksîm edilerek, bunlar nakid ve koyundan ibaret olan cizyenin, defterlerine (cedvellerine) uygun olarak tahsiline çıkarılırlardı. Bu tahsil memurları cizye başına ve cizyeden başka «gulamiyye» adıyla 10 akçe alırlardı ve halka zulüm yapılmazdı. Seferler münâsebetiyle cizyenin tahsili vilâyet muhassıllarına bırakılmış ve bu tahsildarlık memuriyeti müzayedeye konulmaya başlanılmış olduğundan, tebea gadre uğramaktaydı. Yeni sadrâzam, ilk idâri tedbîrlerinden olmak üzere, bundan böyle cizye defterlerinin satılmasını ve onar akçeden ziyâde gulamiyye alınmasını yasakladı. Lâkin Rumeli ve Anadolu sipahilerinin ihtiyarları, defterlerin yalnız altı bölük ihtiyarlarına verilerek kendilerinin mağdur edilmelerinin insafî bir şey olmadığını ifâde ettiler. İstanbul bölük halkı, payitahtta dâima emre mun-tazir olduklarından, an'aneye göre hakkın kendilerinin olduğunu söy-ledilerse de, sefer münâsebetiyle ötekilerin hoşnûd edilmeleri yoluna gidilerek, bütün sipahiler mîrîden onbeşer altın gulamiyye verilip, Ramazânın onunda sadrâzam huzurunda tevzi' olundu ¹¹⁰.

¹⁰⁷ cValide-Sultân'ın kapı-agası ve kapı kethüdası boğduruldu ve raevcûdları paralan müsadere olundu.» Kasım 1601

¹⁰⁸ Sadrâzâmın sarayında değil, «Saray-ı âmire»de. NalicA, s. 377 (Müterтира)

¹⁰⁹ Birinci misâlidir. IV. Mehmed de pâdişâh iken sünnet edildi- (Mütercim)

¹¹⁰ Bu fıkra Naîmâ'da ve Fezleke'de verilen İzahatın mezci suretiyle tercüme olunmuştur. (Mütercim)

İran Seferi

Bahar mevsiminin girmesiyle beraber —ancak ta'tîl edilmiş bulunan— muhasamata başlanıldı. Bir hatt-ı şerîf kapdân Çağaia Paşa'yı ¹¹¹ İran'a karşı gönderilecek olan ordunun başkumandanlığına, sadrâzamı da Macaristan üzerine gidecek ordunun serdârlığı-na tâyin ediverdi. Yavuz Alî Paşa İstanbul'u terk etmekten pek memnun olmadığı için, dîvân erkânım sarayına toplayıp idarî işlerin yürütüldüğü merkezde bulunmak için İstanbul'da kalarak, Asya ve Avrupa ordularının harekâtını kolaylaştıracak her türlü tedbîrleri almasının münâsip olup olmayacağını sordu. Hazır bulunanların hepsi Alî Paşa'nın gizli niyetini anlayarak onun fikrine muvafakat gösterdiler. Yalnız Hoca Mustafa Efendi, Macaristan seferinin kendisinin varlığına muhtaç olduğunu gizlice paşaya söyledi ¹¹². Lâkin Yavuz Alî, zât-ı şahaneye meclisin ekseriyetinin rey-leriyle alınmış olan karara göre, bir arıza takdim etti. Sultân Ahmed:

— «Elbette senin cânib-i küffâra serdâr olup asker ile gitmen lâzımdır; bu bâbda bahane eylemeyüp muaccelen tedârik görüp çı-kasın.» ¹¹³ diye cevap verdi.

Bunun üzerine sadrâzam baharın ilk günlerinde sefere çıkmaya karar verdi; ancak gitmeden evvel büyük eyâletlerin valilerini ¹¹⁴ ve ulemânın büyüklerini ¹¹⁵ azlederek, bunların memuriyetlerini kendi taraflarına verdi. Bu tâyinler ise vahîm neticelere yol açtı. Yeniçerilerin dedikoduları ağalarının azliyle neticelendi ¹¹⁶. Sadrâzam olmak arzusundan vazgeçmiş olan ve Yavuz Alî ile araları bozuk bulunan kaymakam Kaasım Paşa Basra valiliğini istedi. Sadrâzam Basra'yı başkasına vermiş olduğundan Bağdâd valiliğine tâyin etti. Kaasım Paşa gitmekten imtina ederek Üsküdar'dan ancak birkaç ay sonra çıktı. Lâkin Yenişehir'i yağma ederek, ve o tarafların

¹¹¹ «Kaptân Çağala-zâde Sinan Paşa cülûs-ı hümayûn günü donanma ile Akdeniz'den gelüp aldığı emir üzerine leb-İ deryada Sultân Bâyeztd Köşküne yanaşarak şeref-i dârcen-i büsl ile müşerref oldukda hil'at giydirilmiş idi** Naîmâ'dan, c. 1, s. 376. (Mütercim).

¹¹² «Mustafa Efendi Düşmana mutlaka sadr-ı âzam gitmelidir, yoksa bir iş görülmez, re'yinde olduğunu sadrı Azama değil, avdetde beraber giderlerken seymTl-isl&ma söylemiş idi.* Nafnft, c. I, s. 380. (Mütercim)

¹¹³ Naîmâ'dan aynen nakledildi. (Mütercim)

¹¹⁴ Râziye Hâtun-zâde Mustafa Paşa Sâni vâlisı, Ferhâd Paşa Haleb vâlisı, Na-sûh Paşa Sivas vâlisı. Hacı İbrahim Paşa Misjr vâlisı, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa Karaman vâlisı oldu.

¹¹⁵ Rumeli kazaskeri dâmâd efendinin yerine Es'ad Efendi ve istanbul kadısı Kaf-zâde'nin yerine Yahiya Efendi getirildi. (Mütercim)

¹¹⁶ Venedik elçisi raporu yeniçerilerin dîvânda gürültü çıkarıp yemek yemekten imtina etmeleri üzerine ağalarının değiştirildiğini yaeaar. Mart 1604

halkını vergi tarhiyle iyice bezdirerek, oradan ileri gitmedi. Eski Yemen vâlisî Hasan Paşa ile Sofu Sinan Paşa vezir sıfatıyla dîvânda bulunmak üzere davet olundular. Budin vâlisî Murâd Paşa'ya da vezâret tahsisatı verilerek İstanbul'a çağrıldı. Anadolu âsîlerinin reisi Deli Hasan —ki Akdeniz Boğazı (Çanakkale Boğazı)'ndan geçerken bir gemi kapdâmm denize atmış, Gelibolu'yu yağma etmiş, Macaristan seferi esnasında serasker Lala Mehmed Paşa'nın emirlerine tam bir itaat göstermemişti. Yaptığı zulümlerle ahâlîsini isyana mecbur ettiği Bosna valiliği yerine Ta-mışvar valiliğini istedi. Bosna-Sarayı ahâlîsi, bir debbağı katletmiş olmasından dolayı mütesellimini öldürüp, kendisinin de konağını yaktılar. Banaluka'lılar da, üzerlerine musallat ettiği mütesellimi def etmişlerdi. Deli Hasan, memuriyetini değiştirmek çâresine bakmak üzere, kethüdası Şahvirdi'yi Lala Mehmed Paşa'ya gönderdi. Şâhvirdi, Lala Mehmed Paşa'nın yanında alıkonularak Tamışvar eyâleti Deli Hasan'a verildi.

Şah Abbâs, elçisinin Revân muhafızları tarafından katlinden sonra, şehrin muhasarasını şiddetlendii-miş ve şehre giden suyu kesmişti. Nihayet Şerif Paşa son dereceye gelerek ve askerinin 500 neferden ibaret kaldığı görerek, serbestçe çekilmek şartıyla altı ay muhasaradan sonra teslim oldu. Şerif Paşa ile Revân kadısı, Şâh'ın içinde bulunduğu harâb bir çadırın ¹¹⁷ önünde epeyce bekletildikten sonra Şâh'ın huzuruna kabul olundular. Abbâs, dîvânının bir köşesinde âdı bir kalıçe üzerine oturmuştu. Sağ tarafında eskiden Osmanlılarca müttefik olan Gürcistan prensi Levend-oğlu Alek-sandr, sol tarafında yine Gürcistan prenslerinden, İstanbul'da Yedikule'de mahbûs bulunmuş olan Simon Luvarsab'm oğlu Görgin ¹¹⁸ bulunmaktaydılar. Görgin'in alt tarafında Tebriz beğlerbeği Ali Paşa ile bu muharebenin başlıca müsebbibi olan Selmas beği Gâzî Kürd ikaame edilmişti. Şerîf Paşa, Aleksandr'ın alt tarafına oturmaya mecbur oldu. Şâh, Şerîf Paşa'ya mağrûrâne bir nutuk irâd edip, sonra kadıya:

— «Sen erbâb-ı akıl ve dânişden olduğun hâlde, bize itaat edip de sevaba nail olmak fırsatım neye kaçırdın?» dedi.

Kadı:

— «Erbâb-ı sadâkatden olan hizmetkârların efendileri uğruna mâl ve

¹¹⁷ «Şah ehl-i bîdiye arasında Olacak Evi dimekle ma'rûf tarzda isli ve paslı bir cadın divanhane ittihaz etmiş idi.» Naîmâ. (Mütercim)

¹¹⁸ Venedik raporu: cSimoa Giorgiano'nun yeğeni Müslüman olmaktan istinkâf eyledi.» - «Hazinedar ökfai ve nâme-i şahaneyi Venedik hükûmetine ulaştırmak için özel «çavuş» unvânıyla intihâb olundu» Şubat, 1604.

canlarım feda etmeleri vazifeleri iktizâsından olduğu için, yaptığım hareketten dolayı azarlanmayı beklemezdim.» cevâbını verdi.

Abbâs, Revân kadısının cevâb ve hareketini takdir etti. Lâkin daha önce esîr ettiği ulemâyâ:

— «Sizler kızılbaş taifesinden birinin katli yetmiş kâfir katline muâdildir diye fetva verdiniz!» suretinde azarlamalarda bulunarak, bunları işkencelerle îdâm ettirmişti. Erzurum ahâlîsinin şehre kabul etmemiş oldukları Şirvan vâfîsi Alaca-atlı Hasan ¹¹⁹ Paşa, eyâletinin idare merkezine vardktan az sonra vefat etmiş ve Cağala'nın oğlu olup Alaca-atlı Hasanın selefi olan Mahmûd Paşa ikinci defa Şirvan valiliğine tâ'yîn edilerek, Alaca-atlı'nın vefatı da onun zehirlenmesine atfedilmiş idi. Şâh Abbas, Semahı ve Şirvan'ı istilâ ederek Şeyhli Köyü'nün ahâlîsini katliâm etmiş ve hattâ çocuklarını harmanlarda üzerlerine döğen yürütmek suretiyle işkenceyle öldürmüştü. Revân'ın fethinden sonra Emir Güne Hân, Akçakale ve Kars'ın muhasarasına memur edildi. Emîr Güne Akçakale'yi cebren zabt etti, Ermeni ahâlîsinin tamâmını İsfahan'a nakletti. Kars kumandanı Osman Ağa'nın dil almaya çıkardığı alay-beği Ken'an, Emîr Güne'nin eline düştü. Emîr Güne, Ken'an'ı, Tebriz topçu-başısının dökmüş olduğu bir topun içine koydurarak ha-vaya attırdı. Şâh, Emîr Güne'yi Revân valiliğine tâ'yîn ederek, kendisi de Osmanlıların Gürcistan tarafından hudûd kaleleri olan Kars üzerine yürüyüp, buraları ele geçirdi. Ahışa, Karakaş Paşa tarafından kahramanca ve muvaffakiyetle müdâfaa edildi, O havalide bir kalenin Ermenîler'i, kadınlarının İranlılar tarafından bir hana hapsedilerek saldırıya uğramalarını Erzurum beğlerbeği Sefer Paşa'ya haber vermeleri üzerine, Sefer Paşa hanı bastırıp içindeki Acemler*! parça parça ettirerek başlarını İstanbul'a gönderdi.

17 Muharrem 1013 (5 Haziran 1604)'de, Cağala-zâde ¹²⁰ İran hududu başkumandanlığıyla (Şark serdarlığı) Üsküdar'dan hareket etmişti. Erzurum taraflarında, vaktiyle Deli Hasan'ın arkadaşlarından olan Karakaş Ahmed

¹¹⁹ Alacaath Hasan Sultan III. Mehmed zamanı târihinin bahsettiği «Hasamlardan birincisidir: 1) Tiryaki Hasan, Kanije kahraman müdafî, 2) Tırnakçı Hasan, 1602 nihayetlerinde sipahiler isyanı esnasında maktul, 3) Saatçi Hasan, yine o isyan esnasında hapse atılıp yenîçerilerin talebi üzerine affedilmiş ve nihayet idam edilmiştir. 4) Yemişçi Hasan, yenîçerilerle sipahiler arasına soktuğu nefretin kurbânı olmuştur, 5) Sokullu'nun oğlu Hasan, Tokad kapısında bir âşînin attığı kurşunla maktul düşmüştür, 6) Nakkaş Hasan, 7) Alaca-ath Hasan.

¹²⁰ Cağala-zâde Sinan Paşa pîr-î sâlhurde begteitegüerden olup Eğri fethinde az bir zaman İçfin sadr-ı âzam, sonra vîlîm Şîm, nihayet kapudân dkaus idi. •ttuiâ mûeahidü'l-berr ve'l-bahr. diye temeddün iderdi. Hükûmet-î deryayı sal-tanat-ı dünyaya değişmez idiyse de Öztimûr Osman Faşa Tebriz'den avdet iderken vefatından evvelce kumandanlığa onu tâ'yîn iderek o vakit hösn-î iudmeti görÖldüğünden bu defa da Sark serdarlığına nasb kılınmışdı.» Naîncâ, s. 391 Mütercim.

Paşa kendisinin istikbâline gelmesi  zerine, Cağaloğlu, onun eski isyanını affederek, kendisini  ıldır valiliğine tâyin etti. Kısa zaman önce vefat eden Saatçi Hasan'a halef olan Erzurum beğlerbeği K se Sefer ve Van beğlerbeği Ahmed Paşalar Erzurum'da Cağaloğlu ile birleştiler. Osmanlı ordusu ancak 15 Cumâde'1-uhrâ (8 Kasım) târihinde Kars önlerine gelip, serasker,  arhacı olarak içerilere doğru göndermiş olduğu Karakaş Pa-şa'nın dönmesini beklemek istedi. Sefer Paşa, ş h'ı, ayakları, elleri bağlı olarak tutup getireceğim vaad ederek, cenge müsâade istedi. Lâkin Cağaloğlu, Karakaş'ın gelmesinden önce hiçbir hareket yapılmasına izin vermedi. Karakaş ise kış ¹²¹ başlarında döndü. Mıntıka tamâmiyle harâb olmuş ve ş h bu sırada Tebriz'e çekilmiş olduğundan Cağalaoğlu'nun v l  bulunduğu şirvan'a gitmeye karar verdi. Lâkin ordu kumandanları bu tasavvura mâni olarak: «Deryaya sefer etsen ananı görmek için Messina'ya gidersin; karada serdâr olsan oğlunu görmek için şirvan'a gitmek istersin. ş h bizi beklemeyip ka dı; ona yetişmeye çalışmak beyhudedir; Tebriz muhasarasından da birşey çıkmaz; kış yaklaşmıştır, biz kışı Rûm'da (Küçük Asya'da)  ıkarmak isteriz.» dediler,

Cağala-zâde, şâh'ın kendi ellerinde bulunduğunu ¹²², l tif Gence mıntıkasının Rûm mıntıkası (Anadolu'dan) dan daha güzel kışlayacak yerleri bulunduğunu söyledi. Lâkin kumandanların azim ve ısrarlarına karşı bu sözlerin hiçbir te's ri olmadı. Serdârın çadırını başına yıkıp, şirvan'a gitme niyetini değiştirmeye zorladılar.

Erzurum beğlerbeği Sefer Paşa, Sivas beğlerbeği Ahmed Paşa, Alaca-atlı Hasan Paşa ş h üzerine yürümek için müsâade istedilerse de alamadılar. Ordu erkânı bir serdârın hudud üzerinde kışlamasının işitilmiş bir şey olmadığını, ya Haleb'e, yâhud Diyârbekir'e gidilmesini ihtar etmelerine rağmen, Cağaloğlu Van'da kışladı. Van valiliğine tâyin ettiği Ahmed Paşa Van'da Cağala-zâde'nin tabibi elinde vefat ederek, memuriyeti Al  Paşa'ya verildi

Bu sırada Acemler Van kalesi önüne kadar geldiler. O kadar muhataralı bir yeri kışla olarak seçmesinden dolayı —fakat vakitsiz olarak— pişman olan Cağaloğlu Van G l n'den  dilceva«'a gitti ve oradan Erzurum'a döndü. Cağala'nın gidişinden haberdâr olan ş h, bulunduğu yerden hareketle Van'ı muhasaraya geldi. Lâkin bu kale önünde kırk gün vakit geçirdikten sonra

¹²¹ Naima .Karakag.ı Kara-kı? içinde getiitneyi unutmamış İdi- (Mütercim)

¹²² ş h biiira otlanmış şıkanmızdır, onu bu kış ele getirmek bizim edn& ka-mtuzdır.. Nalm , (Mütercim).

gerek bu muvaf-fakiyetsizliğinden, gerek Mak  kalesi üzerine yaptığı neticesiz te ebb s nden mahcûb bir halde memleketine döndü.

Sadâret Kaymakamının Değiştirilmesi

11 Muharrem - 30 Mayıs 1604rte, vezîr-   zam —sadâret kaymakamlığını vezîr Sofu Sinan Paşa'ya vererek eskiden kaymakamlıkta bulunmuş olan Hafız Ahmed Paşa'yı hoca ile m n sebetinden dolayı  stanbul'dan uzaklaştırmak için Bosna valiliğine t y n ettikten sonra— nihayet  stanbul'dan  ıktı. Pâdişâh,  stanbul dışında ilk merhale olan Halkalı'daki kasırdan askerinin te y inde hazır bulundu. Sadrâzam, sefer mühimmatı için istediği akçenin gelmesini beklemek üzere Ha kallı'da durmuştu.  m d ettiği para yerine şöyle bir hatt-ı hümâyûn aldı:

«Ba ın sana gerek ise elbette yarm kalkıp gidesin.» Yavuz Al  bu emre hemen uydu. Hareketi esnasında  uy  buldu ki, Hafız Paşa, çekilmiş olduğu bahçeden —yine kaymakam olmak üzere— bir hatt-ı hümâyûn ile  stanbul'a davet olunmuştur. Hafız Paşa ise sarayına döner dönmez ertesini için bir dîvân toplanmasını emrederek Sofu Sinan Paşa'yı da davet etti. Sinan Paşa, davete gelen  avu a: «Seni sadrâzam mı gönderdi?» diye sorup da: «Hayır, Hafız Paşa gönderdi» cevâbım alması  zerine: «Yine kaymakam mı oldu?» diye sordu. Çavuş da: «Evet» dedi. D ny nın değişikliklerinden müteessir olmamak hasletinde olan ve bundan dolayı «sofu» unvanım ¹²³ almış bulunan Sinan Paşa derhâl kalkıp yeni kaymakamı tebrik etmeye ko tu.

Ertesi sabah, Hafız Paşa dîvân toplantısından sonra —kendisine tevcih olunan yeni memuriyetten dolayı, protokol gereği olmak üzere sadrâzama ziyaret etmek için— Halkalı'ya gitmeye ruhsat talebini bildiren bir telhis yazdırdı. Telh s m h rlenirken içine küçük bir varaka (yaprak) koydu ki, bunda, sadrâzaman —arzusu hilâfına hareket edilmiş olmasından dolayı— kendisini  d m etmemesi için, P di  hta kendi eliyle bir tavsiye-nâme yazması istirham ediliyordu.

Hafız Paşa, gideceğini arzetmi  olduğuna ve ertesini günü dîvâna riyaset etmek üzere geri dönmesi gerektiğini bilen hizmetk rlarının    k nl klarına rağmen, ordugâha gidecek yerde hanesinde kaldı. Meğer kendisinin dostu olan pâdişâhın hocası Mustafa Efendi'n in kethüdası Osman  avu  gelip

¹²³ Hai finer -Sofu,yu .hakim- mânâsına telâkki ediyor. Mütercim.

«Sadrâzam bir gaz b ve m -tehevvir adamdur; gitmeniz ne lâzım!» diyerek vazge irmiş; lâkin bir müddet sonra saraydan «Kıllı» denilen dilsiz gelerek, kaymakam bir kazaya uğrayacak olursa başı kesileceğine dâir bir emirle orduya gitmek üzere olduğunu haber verdi. Bunun  zerine Hafız gitmekten çekinmedi. Sadr zamn Çatalca'da bulup ertesi gün İstanbul'a döndü. Pâdişâhın hocası Mustafa Efendi'nin teklifi üzerine müftî Eb 'l-Meyâmin —sabık kaymakam Kaasım Paşa ile m n sebetinden dolayı— azledildi. Sipahilerin son isyanında sadr zamn katli hakkında fetva vermiş, Rodos'a sürülmek istenildiği halde saklanmış olan Sun'ullah Efendi şeyhülislâm oldu.

Sadr zamn Vefatı, Lala Mehmed Paşa'nın Sadareti

Sadrâzam yolda hastalanarak Belgrad'da vefat etti (28 Safer 1013 - 26 Temmuz 1604) ¹²⁴. M hr-i hümâyûn İstanbul'a getirilerek kaymakam Hafız Paşa'ya teklif edildi: Lâkin Ni bolu muharebesinde Macaristan hududu ba kumandanlığının büyük m  kil -tını   renmi  bulunan bu zât, o tehlikeli mansıbı kabul etmedi. P -di  h'ın, fikrine müracaat ettiği hoca Mustafa Efendi, sadr zamn bizzat Macaristan'da bulunmasını gerektiren bir muharebe zamanında bu memuriyete en ehil adamın, o zamana kadar hudûd üzerindeki askerin ba kumandanlığında bulunan Lala Mehmed Paşa olduğunu ifâde etti. Geçen sene askerî harekâtı bizzat sadrâzam idare etmemiş olduğu için Kırım Hânı memleketine d nd   nden, ah-v l-i harbe   in  ve bizzat sefer idare etmeye muktedir bir sadrâzam tâyini gerekmektedir. M hr-i hümâyûn Lala Mehmed Paşa'ya gönderildi.

Macaristan Seferi

Yeni sadrâzam evvelâ Feldvar ve Adon  (Cankurtaran) kalelerinin tahkim edilmesi için itin  göstererek, sonra Budin'e geldi ve düşmanın tahrîb etmiş olduğu, sallardan müteşekkil köprüyü ¹²⁵ tamir etti (1 Cumadelul  - 25 Eyl l). Ondan sonra Vayçen'i (Va ) muhasara etti (24 Cumadelul  - 18 Ekim). Geçen sene Ar d k Fer-dinand'ı Kanije muhasarasının kaldırılmasına mecbur eden ya murla kar, bu sene de Ar d k Matyas'ı Budin ve sadr zamn Pe te ve Gran (Esterгон)

¹²⁴ «Sadr zamn nazar-ı iltifattan d  mesi kendisini pek Ozmds, Sofya'da hastalanmı tı.», N lm . (Mütercim)

¹²⁵ Köprü, Budin ile Pe te arasında uzanıyordu.» Natma. Mütercim

muhasaralarını bırakıp çekilmek zorunda bıraktı. Gran muhasarasının muvaffakiyetsizliği en ziyâde Yeniçeri Ağası Nakkaş Hasan Paşa'nın idaresizliğine ve korkaklığına hamlolundu. Ağa, bir defa bile metrislere çıkmamıştı. Sadrâzam, Kırım Hânı Gâzî Giray'ın oğlu olup bu sene babasının yerine orduya gelmiş olan Tohtamış Hân'ı, civardaki düşman memleketlerinin tahribine memur ederek, kendisi Budin'den BelgracTa müteveccihen hareket etti ve 3 Receb 1013 - 25 Aralık 1604'de vâsıl oldu. Budin'de hizmet süreleri dolan 1.000 yeniçeri günde altı akçe ile zât-ı şahanenin ve livây-ı saadetin muhafızı olan bölüklere kaydedildiler.

Fransa, İngiltere Ve Venedik'le Kapitülasyonların Tecdidı

Yine bu 1604 senesinde Bâb-ı Hümâyûn Fransa, İngiltere, Venedik ile kapitülasyonları yeniledi ¹²⁶. Venedik balyosu Bonu, ticâret gemileri ve memleketinin konsolosları hakkında bâzı müsâadeler veren 19 maddelik, ahidnâme kuvvetinde bir berât-ı hümâyûn almıştı ¹²⁷. Birkaç ay sonra elçi Moçenigo, eski kapitülasyonu yenilemiş ve balyosa verilen yeni müsâadeleri tasdik ettirmiştir ¹²⁸. S. do Brev'in halefi olan Siur DÖ Solinyak,

¹²⁶ «Fransa ite İngiltere devlet-i Osmaniye arasında kapitülasyonlar tecddt olundu.- Venedik elcisi raporu, 2 Haziran 1604. Flassan, 2, 1604 senesi- Natmâ. c. 1, s. 279- Mezerey, s. 1801.

¹²⁷ Ahidnâme kuvvetinde olup 1 Şa'bân 1013 (23 Aralık 1604) tarihli olan bu vesikanın ihtiva ettiği 13 madde (Tercüme metninde 19 denilmesi yanlışlık eseridir. Mütercim), diploması târihinde şimdiye kadar meçhul kalmıştır. Bahis konusu maddeler şunlardır:

I — Deniz eşkıyası (eşkıya değil, korsan: deniz akıncısı) tarafından alınan esirler iade olunacak; Modon, Koron, Preveze, Santamavra şehirleri onları hiçbir suretle himaye etmiyecekler;

II — Sulh esnasında tutulan esirler âzâd edilecek,

III — Venedik tacirlerinin münazaaları balyoslar ma'rifetiyle tesviye olunacak,

IV — Galata, Tekfur dağı, Gelibolu iskelelerine gelecek gemiler «kasâbiyye» den müstesna tutulacak,

V — Osmanlı gemilerinin Venedik gemilerinden şeker, nea'kûlât (yiyecek) vesâir almaları memnu' bulunacak,

VI — Osmanlı memleketlerine iltica edecek neferât iade edilecek,

VII — Venedik gemilerinde seyr ü sefer edecek kişilerin hepsi tam bir emniyet altmda bulunacak,

VIII — Türk gemileri Venedik gemilerinden hediye istemiyecekler,

IX — II. Mehmed ile akdedilmiş kapitülasyonlarda yazılı olduğu üzere, Kandiye (Girid) gemileri vergi ile mükellef tutulacak;

X — Vergi muhassılları (Carageri Cataveri) ve terekenin taksimine bakan memurlar (kassam) Venedik tacirlerinin işlerine müdâhale etmiyecek,

XI — Avusturya Uskokları tarafından meydana getirilen hasarlar, Venediklilere yüklenilmiyecek,

XII — Kudüs'deki mukaddes makberlerin ziyaretçileri incitilmiyecek;

XIII — Müslümanların Haleb, Bağdâd, Kaahire kon-soloslarıyla dâvaları Bâb-ı Hümâyûn'a arz edilecek,

¹²⁸ «Sefir Zuana Moçenigo vftsatısıyla getirilen Sultân I- Abraed kapitülasyonu-Cumâdelufarâ, 1013 (Kasım 1604). Venedik Arsivi'nde. Balyos Bono'nun götürdüğü mektuba cevaben yazılan 28 Şubat tarihli nâme-i hümâyûn dahi oradadır.

korsanların haydutluğundan mütevellid hasarların telâfisini talep etti ¹²⁹. Mustafa Çavuş, Sultân I. Ahmed'in cülusunu Senato'ya tebliğ etmek üzere elçilikle Venedik'e gönderildi ¹³⁰. Moçenigo, Venedik'in zât-ı şahaneye tebriklerini hamilen İstanbul'a gelerek, son ahidnâmenin tasdi knâmesiyle döndü. Bir müddet sonra, Venedik ile Ragusa arasında Lagosta adasının temellük hakkına dâir ortaya çıkan ihtilâfın halledilmesi için Mehmed Çavuş, Venedik'e gitmek için emir aldı ¹³¹. Venedik'le Osmanlı Devleti arasında bu münâsebetle birçok yazışmalar olmuştur ¹³².

İstanbul'da Olaylar

Macaristan seferinin son olayları cereyan ettiği sırada, İstanbul'da da şunlar oluyordu: Eski- kaymakam Kaasım Paşa'nın Anadolu'daki zulümlerine dâir her taraftan gelen şikâyetler üzerine bos-tancıbaşı, ithâd edilenin îdâmı hakkında bir hatt-ı hümayûn ile gönderildi. Kaasım, bostancının bu seyahatindeki gizli niyeti hissettiğinden, ele geçirmek mümkün olmadı; giden memur vazifesini ifâ edemeden döndü; bundan dolayı azledilerek, onun vazifesi, Sultân Ahmed'in husûsî güvenini hâiz olup bütün devlet işlerinde nüfuzu geçerli olan bostancılar kethüdası Derviş Ağa'ya verildi. Derviş Ağa, Kaasım'a yeni bir hatt-ı hümayûn götürmeye memur oldu: Bu hat, kaymakamlığın verildiğini bildiriyor ve mukaddes yeminleri içine alıyordu. Kaasım, bu defa kurulan tuzağa düşerek payitahta gelip, gerçekten 24 saat kaymakamlık makamına oturdu. Birbirini müte-âkib aldığı üç pâdişâh tezkeresi, hakkında pâdişâh güveninin tamâmen hâsıl olduğu

¹²⁹ «Mösyö DÖ Solinyak Cezâyirde Kral'ın konsolosunun uğradığı kazadan dolayı tazminat talep etmek üzere Kral tarafından memur olmuştur.- Şubat 1604

¹³⁰ Sultan Ahmed'in tahta çıktığına dâir Mustafa Çavuş vasıtasıyla nâroe-I hümayûn gelmiştir.. Venedik Münasebetleri, Aralık, 1603.

¹³¹ «Pâdişâhın ve kaymakam Hafız Pasa'nın Lagosa adasına dâir Venedik yöneticilerine yazmış oldukları mektuplar.* Venedik Münasebetleri Hülasası. Mayıs 1604

¹³² Bu sene zarfında yazılan en garîb mektuplar Türkçe yazılmalar risalelerinde (Fascicoli dellescttiture turchesche) yazılıdır. (İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi) Ki, şunlardır: 1) Sadrâzam Hasan Paşa tarafından Ramazân 1010 (Mart 1621) târihiyle yazılmış, Halil Çavuş ma'-rifetiyle Venedik'e getirilen mektup ki, Uskoklar'm Viyana Kralı'na yardım etmekten men' edilmelerinden dolayı teşekkürü ve İspanya tarafından gelecek yardım kuvvetlerinin de Venedik memleketlerinden geçmesine müsâade edilmemesi talebini mutazammındır. 2) Sadrâzam (Yemişçi) Hasan Paşa'nın, Macaristan'dan dönüşünde Venedik'ten gönderilmiş olan mektupları aldığına dâir 1603 tarihli mektubu; 3) Yavuz Alî Paşa'nın, Öldürülmüş Bosnalı Müslümanlar lehine 1604 tarihli mektubu, 4) Alî Paşa'nın, Sultân Orhan zamanından beri vergi veren Raguzahlar lehinde Ramazan 1012 (Şubat 1604) tarihli mektubu, 5) Sultân Ahmed'in Osman Çavuş vâsıtasıyla ulaştırılan 13 Şa'bân 1013 (Ocak 1605) tarihli nâmesi, ki Uskoklar'a dâirdir, 6) Osmanlı Pâdişâhının 1013 (1604) tarihli nâmesi, ki 1572 muahdesine vâsıta olan Tabîb Rabi Saîfomon'un oğlu Yahûdî Nanan Ekinazi'nin Venedik Cumhuriyetine tavsiyesine dâirdir; 7) 9 Mart 1605 târihinde kapitülasyonun yenilenmesi üzerine Mo-çenigo'nun i'timâd-nâmesi cevâbı.

zannını pekiştirdi. Lâkin ertesi gün Sultan Ahmed. Kaasım Paşa'yı huzuruna çağırdı. Dîvân toplantı hâlinde olduğu, hoca ve şeyhülislâm hazır bulunduğu halde, iki defa emrine niçin itaat etmemiş olduğunu sordu. Kaasım'ın sükûtu üzerine Pâdişâh, bedbaht kaymakamın idamının meşrûiyyeti hakkında şifahî bir fetva taleb etti. Müftî, böyle bir fetva verdiğinden, Sultân Ahmed'in işareti üzerine bostancılar Kaasım'ı yakalayarak başını kes-tiler. Cesedi bir gübre beygiri üzerine konularak gezdirildikten sonra, şehrin hendeğine atıldı ¹³³. Pâdişâh, Sarıkçı Mustafa Paşa'yı kaymakam yaparak:

— «Eğer senin da bir fenalığın zuhur ederse bu yatan gibi kılıca uğrarsın!» dedi.

Sarıkçı Paşa bu sözlerden korkmayıp müftî ve hocanın Üstün durumuna karşı, kendisine yardım etmek için taraftar bulmak üzere idarede birçok değişiklikler yaptı. Hasodabaşı hadım Gürcî Mehmed Paşa'yı üçüncü vezîr tâyin etti. Baş kapıcıbaşı (Dâvud Ağa) ile büyük mîrahoru (Mustafa Ağa) beğlerbeği nasb ederek, bir hafta sonra bunları birer pâdişâh kızı ile evlendirdi.

Peşte muhasarasında korkaklığından dolayı azledilen yeniçeri ağası Nakkaş Paşa, İstanbul'a geldikten sonra Rumeli beğlerbeği tâ-yîn olunmuştu. Ona da vezirlik payesi ile 1,200.000 akçelik hasslar verildi. Az Önce Mısır valiliğine gönderilmiş olan Hacı îbrâhîm Pa-şa'mn Kaahire'de askerî bir isyanda öldürüldüğü haberinin gelmesi üzerine, Gürcî Mehmed Paşa'yı bu vâlîliğe getirdi. Rumeli beğlerbeği Tiro Hasan Paşa'yı dördüncü vezîr yaparak şîlâhdân (Tır-nakçı'nın kardeşi Hüseyin Ağa) yeniçeri ağalığına getirdi. Mustafa Paşa, ikbâlini korumak için vezirler tâyin etmiş olmakla beraber, hoca ile münâsebet kurduğu haber verilmiş olmasından dolayı az-lettiği defterdarın yerine gelen şahsın mevâcib te'diyesine muktedir olamaması ¹³⁴ ve müftî Sun'ullah Efendi'nin de azline teşebbüs etmesi üzerine, hoca ve müftî birleşerek «Sarıkçı Paşa tebea hakkında büyük zulümler yapıyor» yolunda, Pâdişâh'a telkinlerde bulundular. Bâzı meşâyih de onlarla İttifak ederek, benzer sözler söylediler. 11 Ocak 1005 (20 Şâbah 1013)'de, Pâdişâh kazaskerleri huzuruna kabul ettikten sonra Mustafa Paşa'yı davet etti. O sırada celbedilmiş olan cellâd, Sankçı'mn başını keserek cesedi kubbe-altında bulunan çeşmenin önüne bırakıldı. Sofu Sinan Paşa

¹³³ «Lâşesi emri pâdişâh! ile bir zenbilkeş bargir üzerine arzen komlup Edirne Kapısı hendekine tarh olundu.. Natmâ, (Müterdm).

¹³⁴ Kaymakam Mustafa Pasa, P&disAh'ın huzuruna getirtilerek askerin maaşını vermemesinden dolayı baji kesilmiştir-> Venedik Münasebetleri Hulasası

kaymakam tâyin olundu. Nakkaş Paşa vezâret'le dîvânda bulunmak üzere, Rumeli beğlerbeğiliğı selefi Tiro Hasan Paşa'ya verildi.

Sabık Haleb Vâlîsi Nasûh Paşa Anadolu e kıyası üzerine serdâr oldu. 4 Kasım 1604 (11 Cumâdeluhrâ)'da, henüz 15 ya ında bulunan genç Pâdişâh, bir oğlunun doğumuyla bahtiyar olarak «Osman» adını verdi. Bu sevinçli durum sebebiyle yedi gün  enlik yapıldı. Mart'-m 8'inde Sultân Ahmed'in ikinci bir oğlu daha dünyâya gelerek, buna da «Mehmed» ismi verildi.

Sadrâzam Lala Mehmed Paşa, son seferin nih yetinde Ders  -det* ( stanbul) e davet edilmiş ve büyük bir iltifatla huzûr-i  haneye kabul olunmu tu. Lala Mehmed Paşa'nin teklifi  zerine Rumeli kazaskeri Kaf-zâde Feyzullah Efendi —ki be y z Osmanlı   irinin eserlerinden derlediğı m ntehab t mecmu siyle mâruftur— azledilerek bu memuriyet müftî Zekeriyâ Efendi'nin oğlu Yahya Efendi'ye verilmiştir. Bu Yahya Efendi sonraları    defa Fetva Ma-k im'nda bulunmuştur ¹³⁵.

III. Murâd'ın kişi olup Halîl Paşa'dan dul kalmış olan Fatma Sultân, anla ma müzâkereleri için tam yetkiyle Macaristan'a gönderilen vezîr Murâd Paşa'ya namzed edildi.

Anadolu'da E kıya Kıyımları

Bu sırada Anadolu m ntikasındaki isyan, yo kedi  m es i şöyle dursun, gittikçe genişlemekte idi. Karayazıcı ile kardeşi Deli Hasan'a dört yeni e kıya reisi halef olmuşlardı: Kalenderoğlu, Kara Saîd, Saçlı, Uzun Halîl nâmiyle anılan bu dört kişi uzak yerleri değil, Aydın ve Saruhan gibi Akdeniz Boğazı'na en yakın yerleri de ateş ve kana boğmu lardı. Tehlike gittikçe büyümekte olduğundan Dâvud Paşa e kıyayı vurmak üzere gitmek için emir aldı. Dâvud Paşa zengin olmadığından sefer mühimmatı için para istedi. Re s l-küttâb Hasanbeğ-zâde, ihtiya ve m tekaid sipahilerin ¹³⁶ hizmetten muaf tutulmak üzere verecekleri paraların toplanmasıyla Dâvud Paşa'ya teslim edilmesine memur oldu.

Bu esnada, devlet haz nesinin doldurulması için başka m l  tedbirler de alındı ¹³⁷.  ran seferinde Cağala'ya iltihak etmesi gereken Anadolu

¹³⁵ Kafzâde 1020 (1611) ve Yahya Efendi 1053 (1643) t arihlerinde vefat etmişlerdir- Fezleke.

¹³⁶ «Sagtr ve amelm nde ve pir olan zuem . ve erbâb-ı Umarın.» Naîmâ. (Mütercim).

¹³⁷ «Camilerin t miratına mahsûs olup cami mütevellilerinin elinde bulunan paralara —barış zamanında iade olunmak üzere— el konulması müftî tarafından z t   haneye tavsiye olunarak bu  ekil kabule  ayan g r lm  tur.» Aralık 1604. - .Asya ve Avrupa'daki Müslim ve Hristiyan ahalie hâne bağına bir «zekim» vergi tarh edilmiştir.. Aralık 1604, Venedik Münâsebetleri hulâsası*

beğlerbeği Güzdehân Alî Paşa, Anadolu ve Karaman eyâletlerini tahrîb etmekte olan Uzun Halil'i vurmak üzere Nasûh Paşa askeriyle birleşmeye memur oldu. Sadrâzam da yine bizzat Macaristan ordusu serdarlığını ele almak için hazırlanarak 21 Mayıs 1605 (3 Muharrem 1014) târihinde İstanbul'dan hareket etti. Gerçi Pâdişâh Estergon'un fethini emretmiş ise de, İran ve Macaristan ile Anadolu eşkiyasına karşı yapılan seferlerden dolayı hükümet pek yorulmuş ve eşkiyayı itaat ettirmek, Acemler'le "âlibâne muharebe edebilmek için Avrupa taraflarında sulhun iadesi gerektiği hissedilmekte olduğundan, mümkün olduğu takdirde sulh akdedebilmek için, sadrâzam, Pâdişâh'dan izin almıştı.

Lala Mehmed Paşa, hâmîsi olan müteveffa vezîr-i âzam îbrâ-hîm Paşa gibi sulhu arzu eder ve onun gibi bir taraftan müzâkere ve bir taraftan muharebe ederdi. 1606 senesinde 14 senelik Macaristan seferine son veren anlaşma, yalnız Avusturya ile Osmanlı siyâsî münâsebetleri târihinde değil, Osmanlı Devleti târihinde dahî pek mühim ve pek kat'î bir vak'a olduğu cihetle, müverrih bu konuda basit bilgiler vermekle iktifa edemez. Bundan başka bu anlaşmaya yol açan sebeplere kadar çıkmak ve son yedi sene zarfında zaman zaman başlayan ve kesilen müzâkereleri ve sadrâzamların, Budin valilerinin ve diğer Osmanlı memurlarının müşavere meclisi reîsi Arşidük Matyas ve Avusturya împaratoru'nun murahhasları ile cereyan eden muharebelerini süVatli bir bakışla gözden geçirmek gerekir.

Sulh Müzâkereleri

Osmanlılar bu zamandadır ki, birinci defa olarak Avrupa beynelmilel hukuku diplomatik münâsebetlerinde geçerli olan usûlü kabul etmişlerdir. Bu hukuk, milletlerin kendi aralarında eşit bulunmaları esâsına dayanır. Yalnız bütün murahhasların istisnasız olarak aynı muamele görmelerini değil, tarafların ellerinde kalması lâzım gelen ahdî vesikaların tamamen birbirine mutabık olmasını da gerektirir. Yine bu hukuk, anlaşmanın taraflarından yalnız biri için uygulanması mecburî olacak ve gâlib tarafından mağlûblar hakkında muhakkırâne bir surette ve kendisiyle müsâvî bulunduklarını tanımaksızın mütehakkimâne vaz' olunacak her türlü şartları reddeder¹³⁸. O zamana kadar, Avusturyalılar tarafından iftihar verici hediye ve Osmanlılar tarafından «vergi» tâbir olunan bir akçenin her sene te'diyesi

¹³⁸ Beynelmilel hukukun bu türlü hükümleri .Haçlar'ın geri döndüğü yere Hilal giremez» sözünü de kabul etmemek gerekirdi- (Mütercim).

şartıyla nihayet sekiz sene müddet için karşılıklı olarak imza edilen Osmanlı ve Avusturya ahidnâmelerinde şu hakaretâmiz tâbir bulunuyordu: «Dâima muzaffer olan pâdişâh tarafından dâima mağlûb olan Viyana bî-dînîne lütfen ihsan buyu-ruldu».

Her iki tarafın elindeki vesikaların birbirinin aynı olması asla mevzû-ı bahs olmadığı gibi, sadrâzam vekîl-i mutlak olması hasebiyle her türlü şartları ve ahidleri zât-ı şâhâne tarafından tasdîk ve taahhüdü m uta zammın olmaksızın akdettiği cihetle, Osmanlı memurlarından pâdişâh adına hareket edebilmeleri için muntazam vekâletname de aranmaz idi. Bu elçiler, Osmanlı memurlarının Pâdişâh tarafından hâiz oldukları mezuniyetin metinde zikrini talep edecek olsalar dîvândan tard edilecekleri, yâhud Yedikule zindanına atılır veyâhud hiç olmazsa —çoğu zaman olduğu gibi— kendi hanelerinde habs olunacakları şüphesiz idi. Anlaşma vesikasını da ted-kîk edemeyip şifahen kararlaştırılan maddelerin hepsini içine aldıklarına dâir olan mücerred ifâde üzerine körü körüne kabule mecbur idiler. Hattâ ekseriya vesikaların bir çavuş, bir çaşnigîr yâhud bir müteferrika vâsıtasıyla Viyana'ya gönderildiği kendilerine te'-mîn edilerek, bununla iktifa etmeleri lâzım gelirdi.

Beynelmilel hukuka o kadar muhalif olan bu tahkirlerin sonuncusu, Avusturya ile bu son muharebe esnasında cereyan eden müzâkerelerden ve "bu muharebeye son veren Zitvatorok anlaşmasından başlar. Serasker Şatırcı Mehmed Paşa tarafından 1597 seferinde vâki olan ilk sulh teklifi, yeniçerilerin bir isyanından dolayı ca*lî (sahte, yapmacık) olarak yapılmıştı. Bundan dolayı Murad Pa-şa'nın murahhasları olan Diyârbekir Valisi Kadızâde Alî Paşa ve Budin kadısı Hâbil Efendi Vayçen (Vaç) yakınlarında bir adada Palfi, Basta» Nadasdi ile görüşmelerinde hiçbir yazılı talimata mâlik olmadıkları gibi, birkaç saat sonra hiçbir şey kararlaştırmaksın zın çekilmiş idiler. Ciddî olarak ilk sulh müzâkereleri daha önce hikâye ettiğimiz veçhile Aziz Andre adasında vukua gelmiş ve neticesiz kalmıştır. O müzâkereden az Önce Kırım Hânı Gâzî Giray ile Eflâk Voyvodası Misel (Mihal), Osmanlı Devleti nezdinde tavassut için İmparatora teklifte bulunmak memuriyetiyle Kaşo'ya birer elçi göndermişlerdi. Hân ile Voyvoda*nın bu teşebbüsleri üzerinedir ki, serasker, sulh müzâkeresi için Andre adasına murahhaslar gönderdi. Ertesi sene dahî, çarpışmalara rağmen, bir taraftan sadrâzam ve diğer taraftan Arşidük Matyas nâmına hareket eden Palfi ve Pezen karşılıklı

olarak birçok mektuplar yazdılar ¹³⁹. Nadasdi ve Pezen Budin valisiyle konuştular; vali mütârekenin bozulmasının suçunu tomâmiyle împarator'a yükleyerek evvelki şartların yenilenmesine ve Kanije'nin iadesine muhalefet etti ve Osmanlı hükûmranlığına giren Estergon, Neograd ve diğer dağ kasabaları gibi Transilvanya'nın da Osmanlılar elinde kalmasında ısrar gösterdi ¹⁴⁰.

Nihayet, 1601 senesinde Pâdişâh, kendi nâmına sulh akdi için sadrâzama ilk defa olarak muntazam bir murahhasiyyet-i mutlaka (kesin bir murahaslık belgesi) verdi. Sadrâzam, vefatından sekiz gün evvel, bu talebdan dolayı vezîr Murâd Paşa'yı ve onun kethüdası Mehmed'i müzâkerelere başlamak için göndermek üzere olduğunu împarator'a ve Arşidük Matyas'a bildirdi ¹⁴¹. İmparatorun murahasaları Murâd Paşa'ya yazdıkları mektupta başlıca dört madde teklif ettiler:

- «1 — Sulh e aykırı olarak zabt olunan bütün arazînin iadesi;
- 2 — Muharebeden doğan her türlü zararın tazmini;
- 3 — Kanije'nin iadesi;
- 4 — Transilvanya üzerindeki himaye hakkından feragat edilmesi.»

Murâd Paşa bu iddialara cevâb olarak —Eflâtun ve Aristo'nun ¹⁴²

¹³⁹ Sadrâzamanın üçüncü bir mektubu İmparatorluk ve Kraliyet Arşivindedir. Sadrazam 1009 (1600) senesinde Palfi'ye yazdığı mektubunda, zâtı şâhâne Tuna adalarından birini sahildeki arazi ile birlikte yeniçeri ağasına ihsan etmiş olduğundan bunun iadesinin mevzû-ı bahs olamayacağı beyân eder. Pezen'e olan mektubunda Voyvoda Mihal tarafından vâki olan sulh teklifinden bahseder.

¹⁴⁰ Budin valisinin 1601 Ocak tarihli mektubu. Gran piskoposu Volfgang Deyçing, Bartolome Pezen. Etiyea Illeshari 9 Ekim 1600 târihiyle Gran başkumandanı muavinine göndermiş oldukları raporlarında şöyle yazıyorlar: «Longe abhine Mourad Pascha praecipius ad tractaionem pacis tegatus destinatus scripsit, paraturo se force ad foedus hoc tractandum şive in Viennam şive Pragam una cum coUegis conferre, si moda Mohammed Kliaia oollega adesset, quem ra dtes proaestolaretur. Mox Pasda ibrahim Canlscham obsidione cuizit ac-cum Tataris ac Turcis in regno grassatur, e quibus tacile anfcnadvertitur, Illos cavÜları pacisque petitionem, quam hunquam ursimus. Simulasse ac dolose İnstituisse.»

¹⁴¹ Bu husustaki iki mektup 29 zilhicce 1009 (1 temmuz) târihiyle gönderilmiştir; İbrahim Paşa 10 Tejnmuz'da vefat etti-

¹⁴² Vezîr Murad Paşa'nın İmparator murahasaları Doktor Pazan ve Fransuva Nadaşdi'ye mektubudur (Tercümesinden tercüme edilmiştir):

«Kemâl-i riâyetlü dostum Doktor Pezen ve oğlum Nadaşdi, bezâr selâm ve duadan sonra, malûmunuz ola ki: Sulh şartlarının dört maddeye hasredilmesini muta-zammın mektubunuz vâsü olmuştur. Bu «mukaddemamı gayr-ı müntice»den sulh akdedilmek iatenilmeyip ceng ve cidal ateşinin söndürülmesi yerine alevlendirilmesin©

sarf-ı efkâr olunduğu anlaşıyor; lâkin eski dost olduğumuz ve birlikte tuz, ekmek yediğimiz cihetle, size dost sıfatıyla yazıyorum. Sizin mukaddemâtımıza (girişimlerimize) âkilâne surette cevap vermek bu zamanın ukalâsı için değil, Eflâtun ve Aristo için bile müşkildir.

Evvelâ, ülna ve Kulpa arasında kâin olup silâhla ele geçirilen kale ve karyelerin iadesini istiyorsunuz; bu İse pâdişâhların en büyük ve en kuvvetlisinin lutfuna münhasırdır. Rub'-ı meskûnda (dünyanın meskûn karalarının dörtte birinde), hattâ gökkubbesi altında bi-misâl olan Yanık Kale'nin muhafızlarının ihmâlerinden dolayı iki saat zarfında alel-gafle zabt olunmasını şevketi-i Pâdişâhımız tedbîr-i îlâhî'ye atfederek bu bâbda bir söz söylememişlerdir. Sizin dahî silâhımızla zabt olunan kalelerin kaybını îrâde-i Ezeliyyeye atfetmeniz daha mü-nâsib görünür ve Allah'ın emâneti (vedî'a-i îlâhîye) olan reayanın rahatının te'mînî zımında,

hususıyla bu fütuhatin Pâdişâhımız zamanında olmadığını tahattur ile, bu işden hiç bahs etmemeniz daha güzel olurdu. «El-umûru merhûnet bi-evkaatihâ». Her iki taraftan ta'yin olunan elçilerin müzâkerelere başlamalarından sonra, atıfeti cihâna şâmil olan Pâdişâhımızın bu kaleleri size iade etmesi belki mümkün olur.

Eğer bu cevap sizce noşnûdlıkla karşılanmazsa, hoş-nudlukla karşılanacak bir darb-ı mesel vardır: «Eşegini pekke bağla, ondan sonra Tanrı'ya ısmarla». Vâkıâ bir hırsız bir kaleyi zabt ettiğinde, onu bütün kuvvetiyle müdâfaa etmesi ve başkasının taarruzundan masun kılması iktizâ eder.

Mülakatlarımızda söylediğim gibi bu madde (kalelerin zabtı) sizin hatânızdan ortaya çıktığından, meşhur darb-ı meseli hatırlamanız lâzım gelir: «Kendi düşen ağlamaz.» İkinci olarak, siz bize yazdınız ki, tarafımızdan tasdik olunan sulh ahidnâmesi evvel emirde askerimiz tarafından bozulduğundan, bütün masraflara tahammül etmemiz lâzım gelir. Bu mukaddimenin cevâbı, bütün hükümdarlar ve sultânların târihleri mukaddimesinde yazılıdır. Onların muamele ve âdetleri gerektirir ki, zafer ve fetih arzusunda bulunan hükümdarların sarfet-tikleri hazîneler hesap edilmeyip hele bir vechile îade olunmasın. Eğer öyle olsa sizin bizim sarfiyatımızı tazmin eylemeniz icâb eder; zîrâ bütün cihan bilir ki, Sultân III. Murâd, şanlı atalarının eserine ittibâen —bizimle hüsn-i maişet etmeyi bilmeyen ve Âl-i Nebevî'yi inkâr eden— Acemler üzerine zafer getiren silâhlarımızı yönelttiğimiz zaman tarafımızdan hiçbir surette böyle bir şey yapılmadığı halde, sizin askeriniz Turpazarı (Tuz-pazarı?)'m yağma ederek birçok tüccar ve seyyahı katı ve bâzılarını esir etmiş ve her tarafı tahrîb ederek Kopan Palangasını ansızın zabt ve ihrâk etmişler, kadın ve çocukları esir alarak, birçok at ve beygir alıp götürmüşlerdir. Bundan başka Budin hisarları ve Pâdişâh'ın diğer kaleleri altında en büyük şenaatlerde bulunmuşlardır. Bunu hiçbir şekilde inkâr edemeyeceğinizden ve sulhi ve-illâ sizin nakz ettiğinizin sabit kalacağınıza, tazminin kime âid olacağını tâyin etmek kolaydır, Zîrâ meşhur kelâmdır ki: «Zulmü başlatanlar, başlattıkları zulme tâbi olurlar» Ahvâlin bu suretle carî olduğunu inkâr edemezsiniz.

Üçüncü olarak, geçen sene vezîr-i âzam «merhum tbrlhîm Paşa hazretleri sulh ü salâh ahvâlini isteyüp» o zaman muhibb-i hâlisinin, Arşidük Matyas cenâblan-na ve oğlum ve dostum Nadaşdi Ferenc'e mektup yazdım. Lâkin sizin voyvodalarınız üç-dört bin adam ile arazimizi istilâ ederek muvasalatı kesmiş, Tuna üzerindeki ince donanmamızı yok ederek üçyüz yükten ziyâde akçe (otuz milyon) almış ve ösek ve Peşte'yi yakmış ve Müslümanları evlâd ve lyâllerile birlikte esir edip bize vedî'a-i lâhiye (Allah'ın emâneti) olan reâyâ hakkında her türlü kötülükleri icra etmişlerdir. Ordumuz Kanije üzerine vardığında reâyâ bizden imdâd talebiyle gelmiş idiler. Bunların mes'ûllerini reddetmeğe imkân yoktu. Ceng erleri, Kanije'yi, fesâd ve ihtilâl erbabının, Hey-dökler'in, müfsidlerin penâhı olmak üzere göstermekte müttefik idiler. «El-fitnetü nâimetü...» sözünün mânâsına uygun olarak çarpışmaların başlamasının mes'ûliyetî tamâmiyle size yükleneceğinden Kanije'nin tarafımızdan fethi hakkında hiçbir ma'kul i'tirâz öne süremezsiniz. Benim Kârje muhasarasını kaldırmayı taahhüd ettiğimi iddia eylemek de doğru değildir.

Dördüncü olarak, Osmanlılar'ın Erdel işlerine karışmamaları lâzım geleceğini yazıyorsunuz, «în habâ li-şey'-in ucâb...». Evvel emirde bu mukavele Kızılca Paşa'nın hücumu zamanında yazılmıştır; lâkin bu kelimelerin mazmunu salim olan her fikire aşîkâr olup (iddianızın) aksini isbât eder. Bundan başka, merhum Sultân Süley-mân-ı zafer-dâsitân Mohaç sahrasında Kral Lui'ye lâzım gelen cevâbı verdikten sonra, Erdel Kralı sâdık ve mutî' Yanoş'u Macaristan Kralı nasb etmiş, Budin'e girerek bir müddet orada ikaamet etmiş ve daha sonra Almanya seferinde (Viyana üzerine olan sefer) Yanoş'u krallıkta bırakarak, hazîne-i hümayûnda mahfuz olan murassa Macaristan Tâci'nı ona ihsan edip Budin'i muhafaza etmek üzere segban-başını yenîçerilerle birlikte kaleye bırakmıştır. Bir müddet sonra Kral Yanoş Etiyen nâmında küçük bir çocukla onun validesini terk ederek ölüncü, Sultân Süleyman hazretleri mesfûre kraliçenin istirhamı üzerine Erdel'in diğer emâlik-i mahrûse arasına katılması gerekli olmakla beraber Rebîûlahir 948 (Ağustos 1541) târihinde mesfûr Etiyen'e Erdel'i sancak un-vânıyfe inayet buyurmuştur.

O zamandan 1003 (1594) târihine kadar memleket hiçbir taraftan rahatsızlık verilmeksizin bu ailede kalmış ve beğleri her sene vergilerini Pâdişâha göndermiş ve dâima sadâkat ibraz etmişlerdir. Kral hazretleri (İL Rudolf) bu hususlara asla müdâhale etmemiştir. Altmış yetmiş seneden beri dünyânın dörtte birine hâkim olan Pâdişâh hazretlerinin tâbiyyetine dâhil olan kullar, iki üç seneden beri itaatten istinkâf ederek sizin pâdişâhınız (İlk defadır ki, bir Osmanlı veziri İmparator'a «pâdişâh» unvanını veriyor) ile dostluk rabitaları akdetmiş iseler, onların isyanına yardım etmeye sizin ne hakkınız vardır? Eğer birkaç gün içinde onlar sizi yine terk ederlerse, âsilerin sadâkatini nasıl tecrübe edeceksiniz? Şu ma'rûf kaaide sizce meçhul değildir: «El-kadîm lâyuterk». Erdel'in her zaman Macaristan'a âid olup Almanlar'ın onda hisseleri olmadığını isbat edilmiş bir durumdur.

Malûmdur ki bu memleket —Sultân Süleyman'ın tuğrasını taşıyan berâtın isbât ettiği vechile— Etiyen'e sancak olarak ihsan olunmuştur. Estergon görüşmelerinde i'tiraz edilemez zannettiğiniz vesikaları

sözlerinden nakiller bulunan ve Arabça, Türkçe darb-ı mesellerle dolu—garîb bir mektup gönderdi. Osmanlı ve Avusturya murahhaslarının mülakatı için, Estergon'da yapılmak üzere, 29 Temmuz târihi tâyin edilmişti. Arşidük Matyas'ın emirleri mucibince Nadasdi, Vesprim piskoposu Pezen, Bernar Leon Gallo, Pol Nyari Estergon'a gittiler. Lâkin Türkler görünmediler, çünkü vakit kazanmak ve sefer neticesini beklemek istiyorlardı.

Bunu tâkîb eden sene ise Transilvanya'da müzâkereler ve yukarıda naklettiğimiz muharebelerle ve bir de Sadrâzam îbrâhîm Paşa'nın ¹⁴³ ve onun vefatından sonra —İmparatorun komiserleri Kont Nadasdi, Kont Altan, Baron Dö Mular, Eğri piskoposu ile müzâkerelere devamı mezuniyet verilen —Murâd Paşa'mn faydasız muhâbereleriyle geçti. Türkler, bir memurun Stuhlveysen-burg'a gelip kendileriyle görüşmesini ve kongrenin Azize Margret Adası'nda akdedilmesini istediler. İmparator'un vekilleri onların arzusuna muvafakat gösteremediler. Zîrâ sulhun Avusturya toprağı üzerinde müzâkeresi kendilerine husûsî surette emredildiği gibi, kat'î bir

gözlerimizin önüne serdiğiniz vakit, zikredilen berâtı okuyarak hatânıza kaanî oldunuz. Eğer şimdi bunu bilmiyor gibi görü-nürseniz, zâten mektubunuzdan dahi anlaşılmış olduğu üzere, ancak karışıklık çıkarmak arzusunda olduğunuz anlaşılır. Meşhur bir darb-ı meseldir ki «Söylemeden sözünü fikr eylegil; hayır ve şerri bilgil ve andan söyle-gil». Astîn-i libâs-ı Sultanîye (Pâdişâh elbisesinin yenine) yapışan kimsenin elini kesmemek hükümdarların kadim âdetidir. Hattâ Arablar'da bir şakî bir aşirete iltica edip de sana dahilim dediğinde, bütün aşiret ona taraf-dâr olup asla teslim etmezler. Erdel beğı Pâdişâh-ı â'zam ve ekrem hazretlerinin voyvodasıdır; birçok seneler kaldıktan sonra bâzı bedâhâların telkinleriyle itaatten ib-tinkâf etmişse de, hıyanetin nedamete yol açacağım idrâk ederek, kusurunu i'tirâf ve defalarca rikâb-ı hümayûndan affını istid'a eylemiştir. Kur*ân'm «Vel-kâzımî-nî'l-gayz ve'l-âfın inne'n-nâs» emri mucibince kendisine afv ihân buyurulmuş, voyvodalık yeniden te'min olunmuştur. Binâenaleyh bilâ-sebeup nazar-ı atfetten ıskatî âdil bir pâdişâhın i'tiyâdına muhaliftir.

Dostlarım, Kaadir-i Mûteâl'e yemin ederim ki, btt-tün bu ahvâlden maksad İki memlekette (Memleketeyn) asâyişin iadesini sağlamaktır. Bütün cihan sultânlarına malûmudur ki, Pâdişâh-ı â'zam (Eyedduhhu şânehu) daha ziyâde memlekete, daha ziyâde hazîne ve şeref ve kudrete muhtâc olmadığı gibi, kullarından en sonunu-nun (en büyüğünün) başı yere düşecek olsa, derhâl onun yerine bin tane diğeri geçer. Bununla beraber bu dereceye kadar ileri götürülmüş olan şu hayırlı işin geciktirilmeyip netice verici olmasına gayret etmekte kusur etmeyiniz. Bu husus, sizin ve bizim adımızı Tanrı ve insanlar nazarında hayır ile yâd ettirecektir. Meşhur darb-ı meseldir ki: «Er Ölür, adı kalır». Muhterem dostum (Pe-zen) ve oğlum (Nadaşdi), yaptığımız bu kadar görüşmelerden sonra, zikrettiklerimize tamâmiyle zıd bir surette yazmaya sizi icbar edecek bir sebep var mıdır? Bütün bu muhabbetten gaye reâyâ arasında âsfiyîş ve intizamı muhafaza etmek ve dostlarımızı dost, düşmanlarımızı düşman olmaktır. Siglsmund Voyvoda, Pâdişâh'a sadâkat arzettiği halde Mihal'e büyük miktarda askerle imdâd eylemek hakkaniyete muvafık mıdır? İki hükümdar, halisane olarak sulhun lâdesi arzusunda bulunarak rahat istiyorlar.

Dostlarım, bu hayırlı işte hiçbir veçhile ihmâl göstermemeye bezl-i mesâf ediniz. Ordularımızı hareket ettirmeden evvel neticeyi vermesinin îrâde-i İlâhiye'ye makrûn olması temenni olunur. Geçenlerde müzâkere için toplanmış bulunduğumuz sırada Vaç'tan birkaç şakî Budin hisarlarına kadar gelerek birkaç adamı öldürmüş ve bir miktar hayvan almışlardır. Bu düşmanca harekete ne demelidir? Bu bâbda size müracaat ederiz.»

El-muhlisü'l-fakîr El-muhlisü'l-fakîr
Murâd Budin Beğlerbeğı Mehme

¹⁴³ Osmân-zâde Efendi sadrâzamların tercüme-i hâllerinde (Hadikatü'l Vüzerâ, s. 46, 47) İbrâhîm Paşa'nın aslı Bosna (İsklavonya)'dan olup Ayşe Sultân'ı üçyüzbin altın mihr ile tezvîc eylediğini ve Şehzade Câmî-i Şerifi haremünde medfûn bulunduğunu yazar.

tesviye akdine değil, yalnız kendilerine vuku bulacak teklifleri dinlemeye mezun idiler, iki sene evvel Türklerin yaptığı gibi, bu defa da împarator müzâkereleri muharebe mevsiminin sonuna kadar uzatıp süründürmek istiyordu. Bununla beraber 10 Ocak'ta üç haftalık bir mütâreke akd edildi ve Şubat ayında Peşte'de yeni bir mülakat yapılması kararlaştırıldı. Hakikaten 14 Şubat'ta Eğri piskoposu, Baron DÖ Mular, Doktor, Pezen, Kont Altay (Altan), bir müddet evvel vefat eden Nadasdi'nin halefi Erdodi, Diyârbekir beğ-lerbeği Murad ve Budin valisi AH Paşa'larla belirlenen yere gittiler ¹⁴⁴. Yine bu ayın 17'sinde birinci müzâkerede Türkler, yeni Pâdişâh'ın cülusunu tebrik için İstanbul'a bir elçi gönderilmesini ta-leb ettiler. Buna, sulh anlaşması yapılmak ve buna benzer bir hâl vukuunda bilmukabele aynı muamele gösterilmek şartıyla muvafakat gösterildi.

Üç gün sonra ikinci bir konferansta Türk komiserleri kongrenin Peşte'den Budin'e naklini teklif ettiler ve Kaniye ile Eğri'nin iadesine kesinlikle muhalefet ettiler. Murahhaslar bu suretle bir şey kararlaştıramaksızın ayrıldılar. Sekiz ay sonra, 8 Ekim'de Budin vâli'si ile împarator'un özel müşavirlerinden Baron Dö Mular kesintiye uğrayan müzâkereye tekrar başladılarsa da, yine bir netice hâsıl olmadı. Estergon'un terkedilmesini teklif eden Alî Paşa'ya cevaben, Baron Dö Mular İstanbul'un terkedilmesini teklif etti. Alî Paşa'nın Füleke, Zeçeni, Neograd mevkilerine teklifini hasretmesi üzerine de Baron Dö Mular, împarator'un 12 seneden beri muzaffer bir şekilde muharebe etmiş ve bir o kadar müddet muharebe etmeye muktedir bulunduğunu beyân etti.

Boçkayı'nın Zuhuru

Macaristan'da bu müzâkereler cereyan ederken, Transilvanya'da kâin Klozenburg'da dahî împarator'un komiserleri ile Mihai Voy-voda'nın memurları ve Kırım Hânı'nın bir memuru arasında diğer bir müzâkereye başlanmış idi. Hân'ın murahhası Ahmed Ağa, împarator'un kendi efendisiyle husûsî bir ahidnâme akdetmesini, resmî bir sefaret hey'e ti göndermesini, Pâdişâh'ın Eflâk hükümetini voyvodalığa namzed olan şahsa bir sancak vermek suretiyle bahşetmesi hakkının tasdikini, Kırım Hânı'nın da mızrak ve gümüşten topuz vermek suretiyle bu tâyine iştirakini, împarator

¹⁴⁴ Beğlerbeği Murad ve Alt Paşalara verilen terhtsnameler İstanbul'dan 1012 (1603) tarihiyle târihlenraiatir. Murad Paşa'nın mektubu 4 Ramazan 1012 (8 Şubat 1604) tarihlidir. Alî Paşa ile Budin kadısı Hâbil Efendi'nin Peşte'ye gitmeğe hazır bulunduklarını bildirmektedir

eyâletlerinin Tatar akınlarından muhafazası bedeli olmak üzere Avusturya'nın Kırım'a senelik 40.000 duka altını ödemesini istedi. İmparator'un memurları, istenilen paranın pek çok olduğunu ve fakat Eflâk'a voyvoda tâyini hakkının Pâdişâh ile Hân'a terkedileceğini ifâde ettiler. Ertesi sene, Macaristan'ın ve özellikle Transilvanya prensi Boçkayî'nin de hissedar olmaları üzerine (19 Kasım 1604) müzâkereler değişti. Boçkayî, elçisi Korlat aracılığıyla, sadrâzam Lala Mehmed Paşa ile bir ahidnâme imza etti ki, buna göre âkid iki taraf karşılıklı olarak yekdiğerlerinin hududuna riâyet edecek ve hiçbir taraf diğeri dâhil olmadıkça sulh akdetmeyecekti, Etiyen Korlat ve Jorj Gededî Boçkayî tarafından görevlendirilerek İstanbul'a gittiler (27 Muharrem 1014 - 14 Haziran 1605). Budin Vâlisî, Mehmed Ağa nâmında birini bunların beraberine katmıştı. Sefirlere muntazam bir ahidnâme verildiği gibi

¹⁴⁵, dönüşlerinde kaymakam paşa tarafından Boçkayî'ye hitaben bir mektup

¹⁴⁵ Sultân I. Ahmed tarafından Boçkayî'ye îtâ buyurulan 1 Muharrem 1014 (16 Mayıs 1605) tarihli ahidnâmenin suretidir (Hammer, bu ahidnâmeyi San Abdullah Efendi'nin resmî yazışmalar mecmuasından tercüme etmiştir; bu mecmua Miinşeât-ı Feridun ile birlikte basılmış olduğundan Münseat'ın 2. cildinde, 356., 357., 358, sahife-lerinden aynen naklolunmuştur):

«İftihar ü'l-ümerâ-i't-tâifetil-tseviyye, muhtârü küberâ-i fî'l-milleti'l- Mesîhiyye. muslih-i mesâlih-i cum-hüril-tâifeti'n-Nasrâniyye, sâhib-i ezyâli'l-haşmet vel-vakaar, 3âhib-i delâli'l- mecd vel-iftihâr, hâlâ Macar kralı ve Erdel hâkimi olan Boçkayî Kral, hatmet-i avâ-bıhu bil-hayr, tevkî-i refî-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki:

Hâlâ merciM selâtîn-i izam ve melce-i havâkîn-i kiram olan şüdde-i vâlâmıza elçilerin ile mektûb-ı sadâkat üslûbunuz vârid olup mazmununda atebe-i alıyye-mize itaat ve mütâbaati sermâye-i devlet ve pîrâye-l İzzet bilüp her bâr asâkir-i nusret-i müesserimiz ile adüvv-İhâsi kâr üzerine teveccüh ve azimet iyiledüğünüzde mü-bâreklik bolup envâ-i fütuhât ve yüz aklıkları müyesser olup her vech ile nazar-ı inâyet-eserimize müstehak olmağın hâlâ vezîr-i âzam ve serdâr-ı ekrem, müşîr-i efham, müdebbir-i umûr-il-cümhûr bi'l-fikri's-sâkıb, mü-temmim-i mehammil-enâm bi'r-re'yi's-sâfîb, mükemmel-i nâmûsî's-saltanatı'l-uzmâ, mürettib-i merâtibi'l- hılâfeti'l-kubrâ bebîr-bîşe-i vega ve hizebr-i kûhistân-i heycâ, el-mahfûf bi-sunûs evâtîfû'l-mül-ki'l-â'lâ Mehmed Paşa idânullahu celâle ve yesr bi'l-hayrin âmâlenin ahvâl-i sadâkat-meâlinize vukuf ve şûrî derece-i nihâyetde ol-mağla hakkınızda eyledüğü şehâdeti izz-i huzûr-ı fâizi'n-nûrumuzda kabul ve virgünüz riâyeti hayz-ı husule mev-sûl olması ve uğur-ı hümayûn-ı nusrat-makrûnumuzda zuhura gelen sadâkat ve hıdemât-ı mebrûrunuz mukabelesinde memleket ve ahâlîsine dahi ü taarruz olunmamak babında ahd ü amanı müstemil ve şâir ta'yîn olman serhadd-ü memleket ve kura ve kılaâ'n hıfz ve sıyâne-tini mutazammam uhde-i nâme-i hümayûnumuz ırsali me'mûl ve mes'ûl olduğın tahîr ve beyân idüp ve ilcinize ağızdan ismarladüğunuz muradınız her ne ise ale't-tafîl pâye-i saâdet-masirimize arz ohndukda cümlesine alem-i âlemşümûl-i şahanemiz muhit olduğundan mâada serdâr-ı nusret-şi aramızın hakkınızda beyân eyledüğü hüsn-i şehâdeti ki ecdâd-ı izamımızdan firdevs-mekân-ı merhum Sultân Süleyman Hân hazretlerinin kulı ve cırağı olan vilâyet-i Erdel'in kadîmi Macar beğleri ve beğ-zâdeleri ve şâir ocak beğleri ve memleket sâhibleri cü-mâ-mecdimizin ni'met-i kadîmesine hakk-ı riâyet üzere olup ve Jigmond iğvâsiyle küfrânü'l-ni'me olan tâife-i eşkıyadan izhâr-i isyan ve fesâd ve tuğyan idenlerin pây-mâl ve bergeste-i rüzgâr olduklarını müşahade itmekle mumailayhin bu vechile takriri sizin hususunuzda hüsn-i teveccüh ve mezîd-i iltifât-i şahanem zuhuruna bâis ol-muşdur.

İmdi, müşarûnileyh serdâr-ı nusret-şianımız ahvâl ve amalinize muttali* olup riâyet ve himâyetinize sa'y ve ihtimam üzere olduğu müşâhede-i hümayûnumuz ol-mağla cürâhûr-ı umûrunuzı mumailayhin refy-i sâibine tefviz idüp muacclâ otağı çıkarup ber-vech-i müsâfaat sefer-i hümayûna teveccüh ve azimet üzere olmağla mu-râd olunan ahid-nâme-i hümayûnumuz yazılmaya zaman müsâade itmeyüp ol dahî müşarûnileyh vezîr-i âza-ma sipariş olunmuşdur.

teslim edildi ki, bunda iki milletin güçlü bağlarından, aralarında karşılıklı olarak tam bir yardımlaşmadan bahsedilmekte idi.

Birkaç ay sonra sadrâzam, Belgrad'dan Boçkayı'ye yazdığı mektupta Korlat vâsıtasıyla yazısını aldığını ve bundan böyle Macaristan'ın Avusturya'nın hâinâne siyâsetinden masun kalmasına ihtimam göstereceğini bildiriyordu. Diğer bir mektupta (22 Safer - 9 Temmuz)

İnşâallahu Teâlâ ber-vefk-ı dil-hâh cümle muradınızı müsaade idüp riâyet ve himSyetinizde hasbe'l-makdûr sa'y-i mevfûr eylemesi emrimiz olmağın bu bâbda it-minân-ı hâtınınız için yemin ideriz ki yirleri ve gökleri yoğiken var iden Cenâb-ı Rabbi'l-tzzet'in azamet ve vahdâniyyeti hakkıyçün ve iki cihan güneşi Hazret-i Resûl-i Ekrem salle'llahu aleyhi ve-sellim Efendimizin rûh-ı pür-fütûhları hurmetiyçün ve âbâ-i kiram ve ecdâd-ı ızamımızın ervâh-ı mutahharalarıyçün mâdâm ki siz ve şâir tevâbi* ve askeriniz atefae-i aliyyemize teba'iyyet üzere olan Macar begleri ve beğzâdeleri dostumuza dost ve düşmanımıza düşman olup memleketinizden ticârete varup gelen bezirganlarımızı ve adamlarımızı ve sair ahâlî-i vilâyetimize dahi ve tecâvüz olunmayup dostluk-da sabit kadem olasız, bu taraftan dahî ana mugayir bir vaz* itdirilmek ihtimâli olmayup size ve tevâbî'nınıza ve memâlik-i mahrûsemize gelüp giden tüccar ve adamlarınıza ve memleket ve reayanıza bir ferde dahi ve taarruz itdirilmeyüp ve dahi idenlere siyâset İdüp haklarından gelinür. Ve'l-ıyâzübillahi Teâlâ Nemçe eşkıyasının galebe ve tecâviizi vâki' olursa her veçhile imdâd ve îânet olunup şerâit-i sulh ve peymâne-i riâyet olunmak mukarrerdir. Ve Erdel hükûmeti ve Macar Krallığı size ve sizden sonra oğullarınıza ve andan sonra memleket halkı kimi murâd idünürlerse âsitân-ı izzet-âşiyâmmıza itaat ve inkıyâd üzere olup memleket halkına nâfi ve doğın olan kimesneye virilmek babında fermân-ı alışanımız sâdır olmuşdur,

Gerekdir ki ahid-nâme-i hümayûnumuz vusulünde atebe-i izzet-unvânımıza idegeldüğünüz sadâkat ve ihlâs ve meveddet ve ihtisas mucibince min ba'd dahî câdde-i itaat ve teba'iyyetde sabit kadem ve tarîk-ı inkıyâd ve istikaametde râsih-dem olup vech-i meşrûh üzere şeref-siidûr bulan ahd ü âmâm muhakkak ve müşarûnileyh serdâr-i zafer-çirdânımız tarafından gönderilecek ahid-nâme-i hümayûnumuzun mazmûnıtm musfiddak bilüp

kemâ-kân dostumuza dost ve düşmanımıza düşman olup hüsn-i ittifak ve ittihâd ile be-lnâyetullahi Teâlâ envâ-ı fütûhât-ı cemile ve yüz akıkları zuhur eyleye.

İrsal olunan hedâyânız ilciniz yedinden izz-i huzurumuza vusul ve hüsn-i mütalaamıza makrûn ve şeref-i kabul bulup mumaileyh ilciniz mer'î kılındukdan sonra Cenâb-ı Celâlet-meâbımız tarafından ağız haberi sipariş olunup hüsn-i icazetimizle tarafınıza avdette ruhsat vi-rildi. Mülakatınızla şerefâyâb oldukda fermân-ı kazâ-ere-yânımızın icrası sa'y ve ihtimam eylesin. Nemçe tarafından sulh murâd oldundukda size havale olunup bu taraftan sulha rızâ gösterilüp eğer Nemçe tarafından vilâyetimize hücum ve galebe vâki' olup memâlik-i mahrûsemize gelen adamlarınıza bir ferd mâni* olmayup emval ve erzak ve hayvanlarına ve kendülerine asla taar>' ruz olunmaz ve lâzım olan zâd ve zevâdeleri tedârik olunup riâyet idilür(İ). Ana göre malûmunuz ola. Feth olunan yirlerde küffâr zamanında muaf ve müsellemler olmuş sipahiler vardır, memleket-i İslâmiyye sipahilerin rencide itmeyeler ve virgü taleb olunmasın ve bundan sonra sizin mühürli defterleriniz gelüp bu cânibde her kimin için muâfnâme telef iderseniz istimâ' olunmasın.

Ve min bafî eğer vilâyetinizden eğer Mojodble vi-lâyetlerindendirler atebe-i aliyyemize doğruluğla iltica ve itaat idenler, sair itaat iden Macar ahâlîsi gibi kendü dîn ve âyinlerinde olup memleketlerinde oturup sulh ve ahde mugayir vazıl'an sâdır olmadıkça dahi olunmayup eyyâm-ı saâdet-encâmımızda âsûde-hâl ve atebe-i aliyyemize istikaamet üzere teba'iyyet ve inkıyâdde ber-ka-rar olduklarıncâ memleketlerinden esir ihrâc olunmayup ve üç seneden berü hilâf-ı ahd ü âmân ihrâc olunan esirleriniz dahî görölüp itlak olunmaları ve kapu kethûdanıza ve gelen ilcilerinize riâyet olunup zâd ü zevâdeleri tedârik olunmak babında rica ve iltimasınız üzere amel

(1) Burada ftâre muğlâk görünür. Hammer -Nemçe tarafından vilâyetinize^ sözlerinden «riâyet İdlûr» kelimelerine kadar olan cümleleri «Nemçe tarafından sulha dftir vâki* olan teklif size havale edilmiştir. Eğer onlar siz reemleket-torMaden çıkaracak olurlarsa bize iltica edecek olanlar hlmayet ve atifete maztor olacaklardır» meâHnde tercüme etmiştir. (Mütercim) olunmağın müşarûnileyh serdârı zafer-kirdânma sipariş olunmuşdur. Mâdâm ki tarafınızdan ahd ü âmânı münâkız bir hâl südür itmeye ve bu cânibden dahî ana mugayir bir iş olmak ihtimâli yokdur. Hatırınız hoş tutup hüsn-ı muamelede sabit kadem olasız ve muttasıl ah-vâl-i hayr-meâlinizi yüce âsitânemize arz ve i'lâm itmek-den hâlî olmayasız. Sene 1014.»

Macaristan'ın pâdişâh himayesine istinâd edebileceğini, Transilvanya'nın Sultân Süleyman zamanındaki hâline irca olunacağını, Lippa (Lepve)'mn terkinde müşkilât olmayacağını, Boçka-yi'nhi pâdişâh tarafından gönderilen sancak ve tacı almak ve Macaristan Kralı ünvânı verilmek üzere hemen Belgrad'a gelebileceğini iş'âr ediyordu ¹⁴⁶. tşte Lala Mehmed Paşa'nın

¹⁴⁶ Sadrazam Mehmed Paşa'nın Boçkayî'ye mektubu tercümesi (Aslı İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'ndedir.):

«İftihârü'l-ümerâTl-lseviyye, muhtârül-ekâbiril-Mesîhiyye, Erdel beği ve Macaristan kralı dostumuz Boçkayî, hatmet-i avâkıbuhu bil-hayr, her suretle nâil-i asâ-yîş-hâl olmaları temenniyâtından sonra i'lâm olunur ki: Rebîü'l-evvelin onbirinde Zemlin'de ordu kurduğum vakit adamlarınız vâsitasıyla bayraklarınız (yâni bayrak altında gönderilen yardımcı asker) ile birlikde mektub-larınızı aldım; cümlesini anladım; ve teşekkür ederim. Pâdişâha hizmet için tarafınızdan vuku bulan mesâî düşmandan intikam alacağımıza bir zamân-ı kavîdir (güçlü bir delildir). Yazmış olduğunuz ahvâlin bir takımını evvelce iş'âr etmiş olduğunuzdan cevâblan verilmişti. Binâenaleyh bu mektubunuzun bizim kâğıdımızın vusulünden evvel yazılmış bulunması muhtemeldir.

Bununla beraber, dostum, size tebliğ ederiz ki, sizi ve sâdık voynakları ve büyük küçük memleketin bütün ahâlîsini saâdetlü pâdişâhın nazar-ı âtîfetine arz etmek-de hiç ihmâlimiz yoktur. Hanedanın kîdemi ve sözünün sıhhat ü selâmetiyle ma'rûf olup mukaddema Bâb-ı hümayûna göndermiş olduğunuz elçiniz Etiyen Karlati bizzat Bâb-ı Hümayûn'u görmüş olduğundan avdetinde size söyleyecektir. Sulh müzâkeresi zımında Beç Kralı tarafından tarafınıza gönderilen elçiye verdiğiniz cevâbı bildiriyorsunuz. Gayet manidar ve cesur bir muharibe yakışacak surette cevâp vermişsiniz. Ben —ki sizin dostunuzum— fikrinize iştirak ederim. «Egrek» (??)'e azimetiniz muktezî bulunmuş olduğu cihetle Erdel üzerine yürüdüğünüzü bildiriyorsunuz. Bu haber bizce pek hoş görünmemiştir, sizi bu harekete teşvik etmeyiz, Saâdetlü pâdişâhımızın size gönderdiği âlâmetler —ki şâir bâzı

lisanlarda «tâc» adı verilir— birçok mücevherat ile müzeyyen olup bir müddetten beri ordunun Önünde bulunan hazîne-i hümayûn içindedir. Bâzı ta'mîrât muhtâc olduğu cihetle bizim İstanbul'dan azimetimizde gönderilmesi mümkün olmayıp muahharan irsal kılınmıştır.

Tâc ile zât-ı hazret-i pâdişâhının size tahsis eylediği hazîne siz dostumuza gönderilmek ve ümîd eylediğimiz veçhile birbirimize telâkki ettiğimiz hâlde bizzat tarafımdan teslim olunmak lâzım gelirdi. Sulha ve krallığa âld bâzı işler bu mülakata lüzum gösteriyordu. Ancak siz ErdeVe gitmiş olduğunuzdan bu işler başka zamana bırakılmış ve mücevherat elimizde kalmıştır. Biz de burada kalmayıp İnşâallah sür'atlı bir yürüyüşle Budin üzerine gideceğiz. Bu seferin ileri safhadaki hareketleri iş sizinle müzâkere etmekteğim gerekli ve pek mühim idi. Lâkin sizin Erdel'e gidişiniz buna mâni' olmuştur. Bu elîm hâl içinde sizin elçiniz Etiyen Karlati'yi alakoma-yıp kedhudâmız Mehmed'i yanına koyarak tarafınıza gönderdik. Onlardan buranın ve İstanbul'un işlerini anlarsınız. İfâdelerinden sizce tam bir malûmat hâsıl olduğunda, düzeltilmesi gereken işler hakkında bir karar alabilmeniz için, kendilerini orada geciktirmeyi? taraf-ı dos-tânemize göndermenizi rica ederiz. İnşâallah bu mübarek senede yalnız zât-ı hazret-i pâdişâhîye ve, dostum yalnız size değil, memleketlerimizin fukarasına büyük bir hizmette bulunarak nice seneler «illerde ve dillerde» halkın duasını işideceğiz.

^Dostum, saâdetlü ve kudretlü pâdişâhımızın size tah-sîs etmiş olduğu hazîne, tâc, kılıç, alem cümleten bendedir. Benim niyetim, bunların hepsini size teslim etmek ve bundan sonra alınacak tedbirleri kararlaştırmak üzere sizinle muayyen bir mahalde müzâkere etmektir. Ancak şimdi ben şimale doğru ilerlemiş olduğum hâlde, siz Erdel'de cenuba doğru gitmiş olduğunuzdan pâdişâh hediyelerini size göndermekten çekiniyorum. Çünkü her ne kadar muhafazası için asker tâyin olunacak ise de, bunlar düşman eline düşebilir. Binâenaleyh, dostum, daha ziyade beklemeyip benimle birleşmeye himmet ediniz; tâ ki bu hediyeleri teslim ederek pâdişâhımızın irâdelerini yerine getirebileyim. Vesselâmu âlâ min itba'ül-ha-diy.» Zeyb «Kedhudâmız Mehmed ve elçiniz Etiyen Kar-lati size şifâhen bâzı mühimm maddelerin tebliğine memur olmuşlardır. Ona göre hareket ve bizimle birleşmeye müsâraat ediniz. Tâ ki vaziyetinizi bilerek tasav-vurunuzı anlayalım. Belgrad önündeki ordugâhımızda yazılmıştır.»

(Almanca ve Fransızca nüshalann her ikisinde de mektubun târihi yazılı değilse de, Lala Mehmed Paşa'nın Belgrad'da sadârete tâyîni ve Estergon'a gidişi ve dönüşü 1013 senesindedir.)

Naîmâ o zaman Macarlar ile Almanlar arasındaki düşmanca münâsebetler ve Almanlar'ın Macarlar'a yaptıkları kötü muameleler hakkında şöyle yazar: (Naîmâ'-dan, c. 1, s. 402-404 aynen nakledilmiştir):

Semlîn'den Estergon'a gideceği zaman, ahvâl bu merkezde idi.

Sadrâzam, ösek'den ayrılışından sonra, 15 Ağustos (30 Rebûl-evvel), Boçkayı'ye yazdığı diğer bir mektupta muhatabına ilk defa olarak «Macaristan Kralı» unvanını vererek 2.000 duka gönderdiğini belirterek Neuhausel (Uyvar) kalesini muhasaraya davet ediyordu. Ösek'te bir harb dîvânı toplanarak Mur vadisinde ¹⁴⁷ Budin ve Ustoni-Belgrad üzerine mi, yoksa Kanije üzerine mi yürümenin daha münâsib olacağı müzâkere edildi. Ekseriyetin reyleriyle Kani-je'ye doğru gidilmesine karar verildi. Lâkin ordu kadısı Vildan-zâde Ahnjed Efendi şiddetle muhalefet etmişti. Ahmed Efendi, Pâdişâh'ın Estergon'un fethini irâde etmiş olduğunu, bundan başka askerin Mur vadisinde külliyetli ganimetler ele geçirmiş olacağından o zaman kendilerini ordugâhda tutmak müşkil olacağını, zâten mevsimin de ilerlemiş olduğu cihetle, hepsinin ganimetlerini muhafaza edebilmek üzere hanelerine dönmek arzusunda bulunacaklarını, bu suretle muharebe zamanının hiçbir mühim teşebbüste bulunmaksızın geçeceğini ortaya koydu. Budin yakınında Hamzabeğ merhalesinde ordunun hangi tarafa yöneltileceği tekrar bahis mevzuu oldu. Ekseriyet Viyana taraflarında akın

«Melikü'l-mülük-i nasârâ —ki imparator ve kayser unvanı ile müsemmâdur— Nemçe'de Avusturya ve Hungarya dukaları neslinden ola gelmekle bu taife kuvvet bulup Erdel ve Macar kılâ'm külliyet ile zabt itdiğinden sonra bu nev* küffârın ata tona mâlik olanlarını asker ve sipâhî ve zuafâsım raiyyet itdüklerinden gayri cefâ ve eziyyet ve Macar ve Erdel cinsinün ehl ü lyâlîle-rine taarruz ve ihanet idüp bunlar dahî müdâfaaya kaa-dir oldukları cihetden Nemçe taifesine sû re tâ serfûrû idüp lâkin derûnî adavetleri mertebe-i nihâyette idi; ve Nemçe Macara kadîmden ihanet üzere olup Macar ümerâsı Nemçe'nin edânîsi yanında bile reayadan hor ve ha-kîr idi. Faraza yolda geçerken kakma çaîup ve ardından gelürken şapkasın kaldırıp yüzine tükürmek gibi evzâ.* iderler idi. Zîrâ sabıka Macar Nemçe üzerine birkaç defa hurûc idüp vilâyetlerini almışlar ve azîm- kılıç çalmışlar idi; ana binâen araları hilaf ve şikak üztre idi; ol zamana dek ki Macar beğzâdel erinden Boçkayı nâm bir bahâdır kendi benî nev'i â'yânını cem* idüp «Biz bu Nemçe taifesi nün eziyyet ve ihanetine niceye dek^ tahammül idüp taht-ı tasarruflarında mağlûb ve hetk-i' ırz ü nâ-mûs ile ne zamana dek menkûb oluruz? ElhamdülîUahi Teâlâ pâdişâhân-ı Âl-i Osman kadîmden evliyâjr-ı ni'metimüz olup Yanoş Kral cennetmekân Sultân Süleyman Hân âsitânesine iltica itmeğle mülki ile'l-inkrâz evlâd ve ahfadı nezdinde bakî kalmışdur; biz dahî selefîmûze iktidâ ile ol sūdde-i kaviyyeye istinâd idüp â'dâmuzdan intikam evlâ ve hakkımızda enseb ve uhrâ değil mi-dür?» didükde Boçkayı'nün bu kelâmını â'yân-ı benî nev'i hakk ve sâye-i himâye-i sultanîye duhûl ile mâl ve ıyâl sıyânetini hallerine evfak bulup ittifak ile mezbûn krallığa ihtiyar ve kendülere serdâr itmek üzere sene-i mezbûre (1013) hilâlînde serdâra mektublar gönderüp «Pâdişâhun dostına dost ve düşmanına düşman olup kul-luğnı kabul ve zîr-i cenâh-ı himayelerine duhûl ile ka-dîmî â'dâmuz olup iktizâ-i zaruretle taht-ı hükmünde ol-diğumuz Nemçelilere kılıç koyup pâdişâh-ı islâm'a can ve baş ile hîdmeti teahhüd iderüz. Hakîkat-i hâlimûze vukûfdan sonra âsitâne-i devlete arz eylemenüz rica olunur» didükleri der-i devlet-i aliyyeye arz olundukda iltimasları mevkî-i kabulde vâkî' olup serdâra «Münâsib olduğu vech üzere muahede eyleseniz» diyü ferman buyurulmağla müşârûn ileyh serdâr dahî dil-hâhî üzere ce-vâb göndürmeğün Nemçe'ye izhâr-ı adaveti müekked ve Macarlardan kendüye tâbî' olanlar yevmen fe-yevmen mütezâyid oldı.»

Naîmâ, ondan sonra (s. 404 ve 405) 1013 Cumâdel-ulâsının yirmi üçünde (21 Ekim 1604) Beljiojozo ile vuku bulan muharebeyi ve Varat (Varad), Kaşau (Kaşe)x Tokay vak'alannı nakleder. (Venedik elçilerinin 1605 raporlarına bakınız: «Mehmed Çavuş'un Boçkayı lehine müdâhalesini talep etmek üzere Lehistan Kralı'na gönderilmesi»)

¹⁴⁷ Naîmâ'da Mekûmuriye.

yapılması reyinde bulunarak, ordu kadısı ile defterdar Bakî Efendi susmaya mecbur bırakıldı. Ertesi gün ordu kararlaştırılan yolu tuttu; lâkin yük arabaları çamura saplandığı ve yeniçeriler «Bu kadar yük ile akına gidildiği görülmüş şey midir?» yolunda sözler söylediklerinden, sadrâzam dönerek Es-tergon üzerine yöneldi ¹⁴⁸.

Estergon'un Yeniden Fethi

Bosna beğlerbeği Budin'den 25 top, 30.000 gülle, 10.000 kantar barut getirmeye memur olarak, bu mühimmat askere tevzi edildi. Sadrâzam, Boçkayî'ye bir mektup yazarak, kendisini 14 gün Budin taraflarında beklemiş olduğunu ve şimdi Estergon kalesine doğru gitmekte bulunduğunu bildirdi. Ordu, 30 Ağustos - 15 Rebîülahır'da Estergon önüne vararak, Lala Mehmed Paşa, askeri evvelâ iki mühim noktaya hücum ettirdi: Bu mevkiilerin biri Parkam (Ciğerde-len) kalesidir ki, Estergon'un karşısında ve Tuna'mn Öte tarafında kâin olup Estergonlular bunun vâsıtasıyla zahire alabilirlerdi. Diğerleri de Türkler'in «Tepedelen» adını verdikleri Azız Tomas Tepesi kalesidir. Budin beğlerbeği Boşnak Mustafa, Tepedelen cihetinden hücumu idareye memur oldu. împarator'a aylıkla askerlik etmekte olup Vişgrad muhafız kuvvetlerini teşkil eden Fransızlar kahramanca müdâfaadan sonra Papa muhafızları gibi ¹⁴⁹ kaleyi Bosna beğlerbeği Hadım

¹⁴⁸ Aşağıda Naîmâ'dan telhîsen nakledilen fıkraya göre, yukarıda zikrolunan harb müşaverelerinin ikisi ayrı ayrı olmayıp, tek müşaveredir: »Ösek'te icra olunan müşaverede bâzı zevat düşman Komran'da müttehid olduğundan Budin ve Ustoni-Belgrad taraflarında bulunmaz da başka cihete gidilir ise o tarafların istilâya uğrayacağını beyân eylediler, diğerleri ise Budin ve Ustoni-Belgrad'ın korunma vaziyetleri mükemmel olduğundan Kanije canibinde ica'roûr ve serveti külliyye ile meşhur olan Mekûmûriye'ye gidilmesini re'y etdiler. Serdar, Mekûmûriye canibine teveccüh olunmasında ittîfâk-ı ftrâ olduğunu tescü etmesini Vildân-zâde'ye teklif etdi. Kadı Efendi, dedi ki; «Düşman arkanızda bize mutarassid iken ârây-ı sahtfeye (bos düşüncelere) ittibt etmek mukte-zây-ı akıl değildir. Pâdisâh Estergon fethi inaksûd-ı hümâyûnları olduğunu siz bizzat şifâhen söylemişlerdir; sıyânât-İ memleket emrini bırakup da yağma için âharr tarafa gidilmek caiz olamaz. Memâük-i Islâmiyye'den bir köye zarar terettüb ederse, Pâdisâh'a cevâb veremezsiniz. Husûsiyle rûz-ı Kaasima seksen gün var; yağına İsi otuz günlük bir seydir; o zaman asker durdurulamaz; hepsi aldıkları eŞâyây memleketlerine götürmek için can atarlar* Siz yalnız kalınca düşman hücum etse, kimlerle mukabele edersiniz? Vakit mü-sâid iken Estergon'un teshirine çalışınız, müyesser olmazsa takdire havale ederek mes'ûliyetten kurtulursunuz.» Vildân-zâde'nin bu sözleri serdâra te'sîr etti; yeniçeri bir menzil gitmiş iken avdetleri emr olundu. Peçevî'nin rivayetine göre, bu müşavere Budin'e yakın Hamza Bet sarayının berisinde Şuş-kura Deresi menziliinde idi; cumhur «Estergon muhasarası güçdür; bu sene Vlyana'ya doğru akın edelim» re'yinde bulundular; defterdar Bâkt Efendi ve ordu kadısı bu re'ye razı olmadırlarsa da, diğerleri o tarafı tercih eylediler. Ertesi gün göçülüp gidilirken yolda arabaların bir kaç ırkûdîği, bir kaç da kaldığı cihetle yeniçeriler «Bu kadar ağırlıkla akına mı gidilir?» diye söylenmeğe başladıkları serdâr İsiderek kararını değiştirdi; musâsaraya karar verdi. Kâûb Çelebi dahî bu rivayetin sahih olduğunu Fezleke'de beyân etmiştir. (Mütercim).

¹⁴⁹ Halbuki bunlar Hammer'ın zannettiği gibi «Papa Kalesi, muhafızları değil, •Paşa. nm imdada gönderdiği askerlerdir. (Mütercim).

Husrev Paşa'ya teslim ettiler. Bunların içinde 1.000 neferden fazlası Papa askerine gösterilen menfaatlara kapılarak Türkler'in tarafına geçmiş ise de, ekserisi bu muharebede telef olmuşlardır¹⁵⁰. Vişgrad'm sukutundan sonra Husrev ve Mustafa Paşalar kuvvetlerini Tepedelen üzerinde müşterek bir harekete sokmaları üzerine kaleyi aldılar (19 Eylül - 6 Cumâdelulâ). Muhafızlardan 4.000'i kılıçtan geçirilip diğer 200'ü de Küçük adanın hendeklerinde öldürüldüler. Estergon varoşu, yâni haricî mahallesi (ki Azîz Tomas Tepesi'dir) birbirini müteâkib üç hücum ile zabt edildi. Estergon'un Su Kulesi'ni de Bosna beğlerbeği istilâ etti (16 Cumâdelulâ - 29 Eylül).

Sadrâzâmın altı gün sonra yapılmasına karar verdiği bir hücum iç kalenin aman ile teslim olmasına yolaçtı. Sadrâzâmın mahremi olup Estergon'un Avusturyalılar tarafından muhasarasında kalenin teslimini müzâkereye gitmiş olan Peçuylu müverrih İbrahim bu defa da —fakat Osmanlılar'ın lehine olmak üzere— o hizmete tâyin edildi. Estergon'dan 5.400 kişi bütün mallarıyla bir saldırı endişesine mâruz kalmaksızın çekilip gittiler. Muhafızlardan Fransız olanlar, Papa¹⁵¹ ve Vişgrad'da bulunup da Osmanlı ordusu hizmetine giren kardeşlerine iltihak ettiler. İhlâs sahipleri Estergon'un fethini, sadrâzâmın refakatinde olan ve «Tercümân-ı Şeyhî» denilmekle ma'rûf bulunan Ayasofya vaizinin duasının te'sîrine hamî ettiler¹⁵².

Osmanlı ordusunun yeni muvaffakiyeti kapıcı-başı Ca'fer Ağa, Çavuş Kara Hasan, müverrih Peçevî İbrahim Efendi tarafından İstanbul'a ulaştırıldı¹⁵³.

Eskiden Estergon'u düşmana teslim etmek bedbahtlığına mecbur kalmış olan sadrâzam Lala Mehmed Paşa, bu kaleyi Osmanlı hükûmetine

¹⁵⁰ «Bosna beğlerbeği Husrev Paşa Vişgrad'ı âmân ile feth itdikde içinde olan küffâr, Frenk nev'inden olup Papa tarafından Nemce imdadına gelüp kılâ'ı harbiyeye tevzi' olınanlardan idi- Sabıka İbrahim Pasa isûraâleti ile asker-i İslâm'a mülhak olup ağır ulufelerle mer'l olan Frenkleri görüp bunlar dahi benî nev'ine itibâen gelüp pâdişâha bende oldılar. Sabık ve İlahık binden ziyâde olup ekseri cengde düşmüşlerdir.* Naimâ, c- 1, s. 416-7. (Mütercim).

¹⁵¹ «Papa kalesi» değil, Paşa'nın Vişgrad'da bulunan askeri. (Mütercim).

¹⁵² Estergon'un fethine «Lesker-i küffâr cıkdı hısn-ı Estergon'dan. tâmiyeli mısırâ Ue târîh düşürülmüştü- «Hısn» 148, Estergon 1717 olduğundan, ikisinin toplamı olan 1865'den «İşker. 550, küffâr 301 ki, cem'an 851 çıkarılınca, fethi târihi olan 1014 görülür. (Mütercim),

¹⁵³ Peçevî, piyade ve süvari mukabelecisi, yâni «defterî» dairesinin dördüncü ve sekizinci kalemleri reîsi idi. Osmanlı Devletinin Teşkilât ve İdare Usûli, 2, s. 149 ve 155. (İbrahim Efendi piyade mukabelecisi olduğu halde İstanbul'a gelip fethi müjdelemesi üzerine süvari mukabeleciliği, memuriyetine ilâve olunmuştur. Hızır Ağa, Lala Mehmed Paşa'nın kapıcı-başısı idi; ona da sadrâzâmın İltiması neticesi Pozağa sancağı verilmiştir. Ocak tarafından olmak üzere müjdeye gelmiş olan Kara Hasan Ağa sonraları yeniçerilikte yüksek makamlara çıkmış, büyük nüfuz kazanmış. Köprülü zamanında bile İse karışmak istemiştir.) (Mütercim).

geri vermek ve baş-kiliseyi yine cami yapmak memnuniyetine mazhar oldu. Bu 3irada Boçkayı Neuhausel ¹⁵⁴ kalesini muhasara etmişti. Onun ısrarı üzerine sadrâzam, (Eğri beğlerbeği) Sinan Paşa ile Sirem, Semendire, Alacahisar beğlerini, maiy-yetinde 1.000 kadar Çerkeş ve Tatar bulunan Tırhala beği Çil Ağa'-yı, Bektaş Paşa'yı İmdada göndermişti. Estergon'un fethinden sonra da Husrev Paşa'yı, refakatinde 1.000 yeniçeri olduğu halde fetih haberiyle yolladı. Bu kadar kuvvete mukavemet etmeye iktidarı olmayan Neuhausel muhafızları, Türkler'e değil, Boçkayı'ye teslim oldular. Sadrâzam müttetikini hoşnûd etmek için Kanije müdâfaası ile meşhur olan Rumeli beğlerbeği Tiryaki Hasan Paşa'yı ve ordu kadısı Vildân-zâde'yi kaleyi Boçkayı'ye teslimine memur etti. Tiryaki Hasan Paşa, kendi ihtiyariyle teslim olan Vesprim ve Paluta'yı zabt etti. Budin beğlerbeği Boşnak Mustafa Paşa azledildi ve yerine Kadı-zâde Alî Paşa getirildi. Niğbolu, Silistre, Çirmen, Vize, Semendire sancak beğleri Budin muhafazasına tâyin edildiler.

İstirya Ve Avusturya'ya Akınlar

Estergon'un zabtından sonra sadrâzam, Husrev Paşa'yı Uyvar'a (Neuhausel) ve Tiryaki Hasan Paşa'yı Vesprim'e gönderdiği vakit yeğeni bulunan Kanije beğlerbeği Sarhoş îbrâhîm Paşa'yı da Hırvatistan tarafından İstirya ve Avusturya'ya akın etmeye memur ederek maiyyetine yansı Tatar, yarısı Macar 20.000 süvârî vermişti (5 Cumâdeluhrâ 1014 - 18 Ekim) ¹⁵⁵. Bunlar iki sene önce dahî Rad-geburg*a kadar ilerleyip orada Zerrini tarafından ric'ate mecbur edilmişlerdi. Birbirini tâkîb eden iki sene boyunca Türkler tistirya'ya girerek 20.000'den ziyâde esîr aldılar. Ve Ştayna Manger ile Ker-men'i zabt ettiler ¹⁵⁶. Ancak Siget hisarı önüne varınca birkaç bin zâyiât ile çekilmek zorunda kaldılar.

Transilvanya Prensine Tâç Giydirilmesi

Bu son senenin seferi yalnız Estergon, Vişgrad, Paluta, Vesprim ve Neuhausel'in fethiyle dikkate şâyân olmayıp, Boçkayı'nin, Rakuş sahrasında sadrâzam riyaset ettiği bir merasimle Macaristan Krallığı tacını giymesi ile de ehemmiyetlidir. Boçkayı, Sarospatak'ta ahid-nâmeyi, yânî kendisinin

¹⁵⁴ Kale'nin Almanca adıdır- Bizim müverrihler, Macarca'sı olmak üzere Uyvar yazarlar. (Mütercim)

¹⁵⁵ 5 Cumâdeluhrâ târihi Nalma'dan alınmıştır, c. 1, «• 430. (Mütercim).

¹⁵⁶ Nalmâ'da «Papa tasarrufunda Sunburhel ve Karmend nâm kaleler.» (MÜtr.)

Transilvanya Prensiği'ni tasdik eden ve Macaristan tacını veren ve husûsî bir şartı hanedanında veraseti mutazammın olan berâtı almış idi (22 Ekim 1605).

Transilvanya Prensi Türkler nezdinde o kadar saygı gördü ki, Pâdişâh, Sultân Süleyman zamanında Avusturya'dan alınan Macar kale ve beldelerinin hepsini —içinde cami bulunanlar müstesna olmak üzere— îade etmeyi Boçkayı'ye vâad etti. Bu ahidnâmenin verilmesinden sonra, yeni mansıbı tantanalı bir surette tevcih olunmak üzere Boçkayı sadrâzam tarafından Budîn'e davet olundu. Ka-şo darülfünunu müdürü ve hâkimi Jan Bokatyus ile beraber 16 Manyat (asilzade) bulunduğu halde, Osmanlı ordusuna gidip top atılmak suretiyle selâmlandı. Sadrâzam, Öpmek üzere elini uzattı; başına 3.000 duka kıymetinde elması ihtiva eden ve bu merasim için İstanbul'da yapılmış bir tâc giydirilmiş ve yine taşlarla müzeyyen bir kılıç verilerek, bu suretle Macaristan Krallığı kendisine devredilip ve Osmanlılara bağlı olmak üzere Transilvanya Beği ve Macaristan Kralı unvanı tevcih edildi. Boçkayı vezîr-i âzamin elini öperek:

—«Biz pâdişâhın bendeleriyiz; para ile alınmış köleler gibi korku ile hizmet etmeyiz; ancak bol bol nail olduğumuz lütuflarından dolayı coşkunluk ve muhabbet ile sadâkat gösteririz ¹⁵⁷» dedi.

Sadrâzam, pâdişâhın on sene önce kendisini her türlü vergiden muaf tuttuğunu, bu müddet geçtikten sonra da 10.000 dukadan ibaret bir «senelik hediye» ile iktifa edeceğini müjdeledi. Boçkayı, Pâ-dişâh'ın cömertliğine, Yeno ve Lippa kalelerinin Tamışvar beğlerbeği ne terk edileceğini taahhüd etmekle mukabele gösterdi. Sadrâzam ondan sonra Belgrad'a dönerek altı bölük ve Livây-ı Saadet süvârî muhafızlarına mukabeleci îbrâhîm Efendi nezâretiyle mevâcib taksitlerini tevzî ettirdi ¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Nalmâ'nın ibaresi: «Hâlâ biz Pâdişâh'a kul olduk- Akçe ile alınan kul ekseriya darb ü ta'nîf havfindan (vurma ve azarlama korkusundan) kerhen kulluk eder. Amma biz abîd-i ihsan olduğumuz cihetden ez dil ü cân kemâl-i itaat ve meserret ile kulluk ederiz» diye cevâb verdi. (Mütercim)

¹⁵⁸ «Estergon seferi avdetinden sonra Belgrad'a geldikde yeniçeri ağasına ve hep bölük ağalarına ruhsat verildi. Birkaç gün sonra mevâcib zamanı gelerek kıs-teyn tevzî'i iktizâ eylediğinden bu câniblerde olan bölük halkı Belgrad'a îr geldi («ten geldi»). Mevâcib tevzî'i içün attı bölüğe altı ağa, altı kıltib, bir de nazır tâ'yîü mu'tâd olduğundan her taraf dan mülâzimln ricaya geldi; fa-ktr, süvari ve piyftde mukabelesinin her ikisine memur ve dîvanda dahî meşgul idim. Sadrâzam huzuruna çağrıldım. Hakkımda hüsn-i zann üzere bulunan defterdar Baki Paşa, sadrâzama •Şimdi altı bölüğe rcevftcib tevzfrae on-seklz adam lâzım; bu onsekiz hırsıza bizim hazinemiz veft itmez; İbrahim Efendi iki kaleme birden mukaabelecidir, bütün mevâdbi bu tevzî itsün. Ne havale, ne nazır; cümlesi kendisi olsun, hemân tekeri ile canı diyelim» dedi-«Yâ Sultânım bu mümkün midir? Sipahi ulufe alıncaya kadar sffihdar bekler mi?, dedim; «Beklerler- dedi. Şöyle tevzi' itdim ki, kimse şikâyet itmedi. Şimdiye kadar altı bölüğe böyle birden mevâcib tevzi' okmnuşdı. Tevzi itdiğiniiz para yüzellî yük akçeden ve mevâcib alan sipâhî üçfoinden aiyâde idi. Nakkaş Paşa Bursa'da 24 yükden tevzi' itdirmiş. 12 yük mükerrer çıktı; D&vud Paşa Kütahya'da 48 yük dağıtdırmış, 15 yük mükerrer

Cağala'nın Hezimetİ

Macaristan seferi bu muvaffakiyetli neticeye mazhar olurken Cağala'nın İran seferi, esef edilecek bir şekilde sona eriyordu. Cağala Diyârbekir valiliğini oğlu Mahmûd'a ve Şirvan valiliğini Ah-med Paşa'ya tevcih ettikten sonra 21 Rebülevvel'de ¹⁵⁹ Selmas üzerine gitmişti. Şâh c zaman Hoy'da idi. Dört gün sonra Osmanlı ordusu Hamle'ye vâsıl oldu; oradan Şebüster'i arkada bırakarak Tebriz Gölü civarına gelip Şâh'ın askerlerini üç bölük hâlinde karşılarında buldular.

Abbas da bizzat bîr tepe üzerinde mevkî almıştı. Erzurum beğ-lerbeğî Köse Sefer Paşa Tekeli, Râziye-zâde, Mustafa, Ahuveyn Ah-med, Haydar-zâde Ali Paşalar'la hepsi on-onaltıyı bulan beğlerbe-ğilerini ve yirmidört sancak beğini toplayıp, Anadolu âsîlerinden maiyyetine gelmiş olanları da onlara iîhâk ederek —Cağala'nın ihtarlarına aykırı olmak üzere— mütehevvürâne düşmana hücum etti. Muharebe öğleden akşama kadar devam etti; İranlılar ric'at edince Sefer Paşa hücumda gösterdiğinden ziyâde şiddet göstererek kendilerini tâkîb etti. Şâh, bu sırada Osmanlı saflarında zuhur eden karışıklıktan istifâde ederek döndü ve büsbütün müdafaasız olan Osmanlı ordugâhı üzerine atılarak —tâkîbden yorgun yorgun dönmekte olan— Köse Sefer Paşa'yı esîr etti. Osmanlı tarafında, eşkiyadan gelme takımın ekserisi muharebe meydanında kaldı. Köse Paşa, Şâh'ın hizmetine girmesi için yapılan teklifi hakaretle reddetmesi üzerine Acemler tarafından öldürüldü. Karakaş, ordunun büyük bir kısmıyla Van yolunu tutarak Haleb Vâlîsi Canbulad-zâde'yi orada buldu. Canbulad-oğlu orduya iltihâk etmek üzere gitmekteyken serdârın bozgunluğu haberi üzerine ric'at etmişti. Cağala dahî ordugâhını terkederek yanında kalan piyadeleri develere bindirmek suretiyle Van'a gitti ¹⁶⁰. Canbulad-oğlu, emri altındaki orduyu kurtarmış olmasından dolayı takdire mazhar olacağını ümîd ederek serdârın istikbâline çıktı. Lâkin Cağala, Canbulad-oğlu'nu şiddetle takbih ederek kılıçla öldürdü. Serdârın ordusuna gitmekten çekinen

zuhur itdi- Benim mükerrerim ise 7 bin akçe idi. Bu ahvâli zevîr-i â'zama Etmekci-za'rie arz İtdikde «İbratıtm Efendi'ye yedi htt'at giydiren, demiş; biriyle iktifa Udiler.» PeçevT'den telhis, c. 2, s- 314 ve 315. (Mütercim).

¹⁵⁹ Naimâ'da Reblü'İ-abir'in yirmi biri'dir; bu tarih 5 Eylül'e tesadüf «der. (Mut)

¹⁶⁰ Fezleke, Naimâ. «Cigale (Cağala) geceleyin Erzurum'a ric'at etti, Cigala Van'a kaçtı- Venedik Münasebetleri Hülâsası, Eylül 1605.

bir m neccime ¹⁶¹ «Cağala, uyurken uyandıramaz» demişti. Bunun  ld r lmesi Osmanlı Devleti için muharebenin kaybedilmesinden ziyâde zararlı oldu. Çünkü kardeşleri Al  ve Hızır Beğ-ler, onun maiyyetinde bulunan 30.000 kişi ile Haleb'e dönerek, Dev-let'e karşı alenen isyan ettiler. Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa dahî seferin başlangıcında serd r n hus metine kurbân olmuştu. Cağala, Mehmed Paşa'mn ş m h k metini cebren ele geçirdiğinden şikâyet etmesi üzerine, ş m eyâleti hâce-i sultan nin akrabasından Osman Paşa'ya verilmiş ve Mehmed Paşa İstanbul'a çağırılmış ve bir dîvân nih yetinde —Valide Sultân'a ¹⁶² verilen söze aykırı olarak—  d m edilmiştir ¹⁶³.

Cağala, son bozgunluğundan çok müteessir olarak Diyârbekir'e ric'at ederken vefat etti (21 Receb - 2 Aralık 1605). Cağaloğlu'nun Halku'l-v d'da Osmanlılar tarafından esir edilerek hademe-i hassadan olmak üzere ha rem-i hümâyûna girişinden beri 30 sene geçmişti. Sultân Süleyman'ın iki torunuyla evlenmiş, birbirini müteâkib kapdân-p şa, tran ordusu serd r , Bağdâd valisi, Haçova muharebesini müteâkib Macaristan'da sadrâzam olmuştu; yine kapdân paşa olmuş, tekrar teklif edilen sadâreti kabul etmeyerek  ran üzerine sefer serd rlığ m tercih etmişti. Faal ve müteşebbis bir fikir sahibi olmakla beraber, karadaki muharebelerinde hemen dâima talihsizliğ e uğramıştır. Haçova firarilerini defterden çıkartmasından dolayı Anadolu'daki vahîm isyanlara sebep, Cağala olduğı gibi, vefatından az önce Canbulad'ın katliyle bu isyana yeni bir istismar sebebini alevlendirmiştir. Bundan dolayı hay t n  dolduran faaliyetler kendisine şiar edindiğı «Karaların ve Denizlerin M c hidi» kel m na muvafık değıldi ¹⁶⁴.

¹⁶¹ Nalm 'ya nazaran Canbulad-oğlu bizzat mahir bir müneccim olduğundan b r kaza göründüğünü kendisi anlamış, bunun üzerine adandan  nlemeğ   ahs-tılarsa da, gurura kapılarak gitmiş. (Mütercim).

¹⁶² Vâlide-Sultta, g m valisi Mustafa Paşa'nra affi hakkında taraf-ı şahaneden vâki' olan va'din hilâfına hareket edilmesinden kırılarak toprak altında saklanılan 30.000 zekln 'yi paşa'nın zevcesi olan sultândan talep etmiştir.» Venedik Hlaftsebetteri HftUzan.

¹⁶³ Naîmâ, Fedeke. Yine o zamana doğru Mahmûd Paşa'mn zevcesi sultân vefat etmiştir. «Mahm trt Paşa'nın tevcesi sultân vefat ederek bir milyon altın servet bırakmıştır.. Venedik Mta aebetler  Htt sast

¹⁶⁴ Pikart tarafından 1668 senesinde neşr edilen bir tasvirin altında Cığala (Cağala) ailesi hakkında (İspanyolca) aşağıdaki tafsîlât yazılıdır; ancak bir Cığala'nın Hristiyanlığı döndüğüne dâir olan if deler, tamamen uydurmadır:

«Meşhur kapdân Viskonde  ığala, oniki yaşında bulunan k  k oğlu Don Sipyon ile beraber gemiye binerek 18 Mart 1561 târihinde Messina'dan İspanya'ya gitti.

Yolda Müslümanlar tarafından tutularak Sultân Süleyman'a takdim edildi. Birkaç mahbusluktan sonra  ığala İstanbul'da kendisini zehirledi. Oğlu Sipyon saraya alınarak zorla muhafaza altında bulunduruldu. Zamanın akışı ile kendisine «Sinan Paşa» unvanı verilerek Osmanlı Devleti'nde aşağıdaki muhtelif hizmetlerde istihdam olunmuştur:

1) Kadırgalar kapud n ; 2)  ran şah  üzerine serdâr; 3) Sadrâzam; 4) Kapud n Paşa ve Cezâir-i Bahr-i Sefîd amirali. Sultân Ahmed'in (Sadrâzam Ahmed Pa-şa'nın. Sultân Ahmed'in değıl!) kızı ve Sultân Ahmed'e halef olan Osman ve Murad ile şimdiki pâdişâh  br h m'-in hemşiresi Ksano-Salie (S liha) Sultân ile izdivaç ey-

Eski Âsî Deli Hasanın İdamı

Eskiden Anadolu âsîlerinden biri olan Tamişvar beğlerbeği Deli Hasan şiddetli tutumuyla ahâlînin hoşnudsuzluğunu celbetmiş ve , bundan kurtulmak arzusunda bulunan sadrâzam, Deli Hasan'ı mahvetmek için bu hoşnudsuzluğu el altından körüklemiş idi; bir gün Deli Hasan ava giderken, halk üzerine hücum edip maiyyetindeki-lerin ekserisi öldürüldü. Bununla beraber kendisi —sadrâzamin o zaman İstanbul'da olması sebebiyle Belgrad'da serdârlık mevkiinde bulunan— Tiryâkî Hasan Paşa'ya sığındı. Tiryaki Hasan Paşa son Tamişvar olayları hakkında İstanbul'a bir mektup gönderdi. Dîvân-ı hümayûn, Deli Hasan ile kardeşinin îdâmı hakkında fetva ile tasdikli bir ferman çıkarıldı. Tamişvar Paşası'mn bu mahkûmiyeti, 100.000 altın mukabilinde Dalmaçya kalelerinden birini ¹⁶⁵ Papaya satacağına dâir bir mektup ele geçirilmiş olduğu doğru ise —affedilmiş olan Anadolu isyanından ve valiliğinde yaptığı yeni zulümlerden dolayı değilse bile— kâfi bir sebebe dayanıyordu. Osmanlı müverrihlerine göre bu mektubu götürmek üzere Deli Hasan'ın 100 altın vermiş olduğu bir gemi kürekçisi kâğıdı sadrâzama vermiş, o da cevâbını kendisine getirip vermek üzere, verilen görevi yerine getirmesine müsâade etmişti. Kürekçi İtalya'dan Papanın ve İspan-ya Krah'nın iki kâğıdıyle, Romalı bir memur dahî yanında bulunduğu halde geri döndü. Klis'e vardığında bir yeniçeri refakatine verilerek Semi in'e gitti. Kâğıdlar sadrâzamin kethüdasına teslim edilerek 100.000 altının Fransız tacirler ma'rifetiyle ödeneceği anlaşıldı.

ledi. İki oğlu olmuştur ki: Biri Sakız adası hükümetinde bulunmuş olan Hüseyin Beğ'dir. Diğer olan Mehmed Beğ Arz-ı Mukaddes, Iskenderiyye, Antakya, Kızıldeniz'e kadar Fir'avn hükûmeti memleketleri, bütün Keldaniye, Kıbrıs Krallığı, Trabzon vâlî ve murahhaslığında bulunmuştur. Kezâlik İsâ Mesih'in medfeni vergisi umûmî muhassıllığında bulunarak o vakit Cenâb-ı Hak tarafından Katolik dînine davet olunmuş ve birçok zâtlar tarafından ta'lim ve Sen-Fransuva ve Sen-Dominik tarikat-leri ve özellikle Cizvit Cemiyeti râhibleri tarafından kendisine yardımcı olunarak onsekiz sene onlarla birlikte bizim dînimiz üzere yaşamıştır.

Bu müddet zarfında Türkiye'den kaçmaya fırsat gözetip, nihayet 1658 senesinde buna muvaffak olmuştur. Macaristan'a ve oradan Lehistan'a geçerek Varşova'da vaftiz edilmiş ve orada İmparatorlar ve İmparatoriçe tarafından özel iltifata nail olmuştur. Papa VII. Aleksandr'-ın ve daha sonra Papa IX. Kleman'ın ayağını öpmek üzere Almanya'dan Roma'ya iki defa seyahat etmiştir. Papa Kleman tarafından kendisine bin altın tahsisat bağlanmış olduğu gibi, onun tarafından yapılan tavsiye üzerine Napoli'de Messina'da, Kalabria'da Papa'nın birinci kardinali ve Prens TViolo câniblerinden şerefle kabul edilmiştir. Bavyera elektörü ve eşi, İnsbruk Arşidukası, Venedik Cumhuriyeti, Toskana ve Savua Dukası, İngiltere Kralı da kendisine aynı şekilde muamele etmişlerdir. Oradan Ulandır mıntıkasına geçerek bu mıntıkanın umûmî valisi ve Kastilya Konetablı tarafından büyük ihtiramla kendisine ziyafetler verilmiş ve ikramlarda bulunulmuştur. Prens Lini canibinden dahî muazzam cömertlik ve iltifat görmüştür. Ondan sonra metbû'amız kraliçe hazretlerine, Katolik dînine ihtida etmiş hakir bir tâbî' sıfatıyla hizmet arz etmek üzere Madrid sarayına gelmiştir.»

¹⁶⁵ Kestelnovo köyünde Resen (t) kal'ası- Peçevt ve Nâlmâ. (Natma'da, c 1, s. 440, Resne.)

Kethüda mektupları ortadan kaldırarak h millerini öldürdü.

Tütün

Osmanlı ordularının Avrupa'da gaalibiyeti, Asya'da maġl biyeti, Estergon'un fethi, Boçkayı'nın ta  giymesi, Caġala'nın hezimet i ve Canpulad takımının isyanıyla dikkate ŗ y n olan bu sene, Osmanlı müverrihleri tarafından tütün' n ilk ortaya  ıktıġı sene olarak iŗaret edilmiŗtir. Türkler bu yeni keyfe, ibtil  ile nefislerini teslim edip, ayrıca yasaklanması hususunda ŗiddetli emirler çıkar mıŗlardır. Elli seneden ibaret bir müddet zarfında kahve ve tütün kullanımı Türkiye'de o kadar yayıldı ki, Avrupa'nın diġer taraflarında bu iki ŗey ile «Türk» mefhumları birbirinden ayırdedilemez ŗekilde birleŗtirilmiŗ, kahve ve tütün içilecek yerlerin üzerine ŗarklı resmi yapmak âdet hükmüne girmiŗtir. Kahve, tütün, afyon, ŗar b ŗark ŗ irleri tarafından « lem-i saf nın dört unsuru», «niŗ men-i ezvakın dört b l ni» olarak teŗhir edilmiŗtir. Fak hler ise bunları «ŗehvet-i nefs niye çadırının dört direġi», «ŗeyt nın dört muavini» olarak mahkûm ederler.

Bolvadin'de Eŗkıyanın Askere Galebesi

Nasûh Paŗa ile G cdeh n Al  Paŗa, Anadolu eŗkıyası reîsi Uzun Halil'in üzerine yürümek için kuvvetlerini birleŗtirdiler. Kütahya ve Konya beġlerbeġilikleri hududundaki Bolvadin (eski Dinias)'de   ilere rastladılar. İki asker, eskiden Sultân Sel m'in 140 adımlık bir köprü attırmıŗ olduġu nehirle (kadîm: Obrimas) birbirinden ayrılmıŗtı: Nasûh Paŗa zannediyordu ki eŗkıya süvarisi köprü  zerinden geçmeye cesaret edemiyecektir. Lâkin onlar dört nala nehir kenarından geçerek Paŗalar'm askerini periŗan edip bir oġunu esir ettiler. Büyük bir kısmının da Halil'in önünde ba ları kesildi. Nasûh Paŗa, atının kuvvetiyle Seydiŗehri'ne kadar kaçtı. As ler Bolvadin'i yakıp bütün mıntıkayı tahrib ettiler. Öfkeye kapılarak s ylediġi sözler Nasûh Paŗa'nın d ŗmanlıġını celbetmiŗ olan G cdeh n Al  Paŗa, maġl biyete sebep olmak bahanesiyle Nasûh Paŗa tarafından katledildi. Nasûh Paŗa daha önce Konya'ya uġradıġı zaman Mehmed  avuŗu' da  d m ettirmiŗti. Kendisinin maġl biyetini uygun bir tarzda göstermiyecek olan ihbarlara mahal vermemek üzere, s r'atle   k dar'a giderek Sarayburnu'na çıktı ve huzûr-ı ŗahaneye kabul olunarak, Anadolu isyanının hat sını vezirlere yükleyerek P diŗ h'in bizzat Anadolu seferine gitmesi fikrini telkin etmeye

muvaıfak oldu. Sultân Ahmed'in huzuruna davet edilen m ft  ve hoca, Pâdişâh'in Bursa'ya gitmek tasavvuruna karşı fikirler  ne sürerek, mevsimin böyle ilerlemiş olduğu bir zamanda gemi ile seyahatin tehlikelerini arzetsilerse de, ikna etmeye muvaıfak olama-yıp, donanma, denize çıkmak üzere hazırlanması için emir aldı. Nakka  Hasan Paşa, Bursa sarayını Pâdişâh'in ikaametine muvaıfık bir surette hazırlamaya memur oldu, İstanbul'un muhafazası Bostancı-ba ı Derviş Ağa'ya bırakıldı.

Sultan Ahmed'in Bursa'ya Seyahati

Bu sırada Sultân Ahmed'in validesi vefat etti ve kocası Sultân III. Mehmed'in türbesine defnedildi (1 Receb 1014 - 12 Kasım 1605). M ft  ve hoca, bu irtih lden fırsat bularak Sultân Ahmed'in Bursa'ya gitmesine mâni olmaya çalıştılar. Pâdişâh ise, matem haftasının ikm lini bile beklemeksizin, validesinin defn olunduğunun ertesini günü    kadırğa ile Mudanya'ya gitti ve büyük tantana ile Bursa'ya girdi. Dâvûd ve Nasûh Pa alar Anadolu hududunu müdâfaaya memur oldular, Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa, Pâdişâh'in Bursa'ya gitmesinden önce Güzelhisar'dan hocaya bir mektup yazarak, eğer kendisine vezâret verilir ise Cel l leri yalnız başına ortadan kaldırılabileceğini bildirmişti. Mehmed Paşa'ya derhâl vezâret rütbesi ve seraskerlik emri gönderildi. Lâkin bu iki r tbeyi aldıktan sonra vaadlerinin hiçbirini yerine getirmiyerek G zelcehisarMan (Meander  zerine Mağnisa) (Gediz  zerinde Manisa) 'dan kıvıldamadı. Hoca, himayesindeki bu zâtın hareketsizliğinden mes' l tutularak, bu h diseden itibaren Sultân Ahmed'in emniyetini kaybetti. Yemi  i Hasan Paşa'nın defterden çıkararak ulufeden mahrum bırakmış olduğu dört-be  bin siyahi âsîlere iltihak etmiş bulundukları halde, reislerinden dokuzu ¹⁶⁶ vâsitasıyla Pâdişâh'a bir arzihâl takdim ederek, eski haklarının yeniden verilmesini istediler ve bu  artla tekrar hizmetlerine gireceklerini bildirdiler. Birikmiş maaşları verildi ve iki kısma ayrılarak bir kısmı Dâvûd ve bir kısmı Nasûh Paşa'yı takviyeye memur oldular.

Sultân Ahmed, ilk altı Osmanlı P di  hının t rbelerim ve Bur-sa'nın meşhur olan kaplıcalarını ziyaretten sonra İstanbul'a döndü (16 Receb 1014 •. 27 Kasım 1605).

¹⁶⁶ GedOs l  AM, Dell Derviş, Ger fimd&r (?). K se Haraza, Kinba  Mehmed, Ar-navud Hüseyin. Küçük Hal . Tepesi Tuğlu, Kumkapu , Nalina, s. 225 ( stanbul tab'ı, c. 1, s. 4S5)

İstanbul'da Âsî Liderlerin Öldürülmesi

Kaymakam Sofu Sinan Paşa, Anadolu eşkıya reîsi Halil'e (Uzun Halîl) yazdığı bir mektupta, itaatine karşılık olarak bir beğlerbeği-lik verilmesinin mümkün olacağını bildirmişti. Halil, Anadolu, Sivas, Haleb eyâletlerinin verilmesi şartıyla itâet edeceğini imâ etti. Kaymakam paşa, bu arzusun yerine getirilmesi için bir telhis takdim etti (17 Şâbân - 28 Aralık). Pâdişâh, kaymakamın bu hususta şahsî menfaat saik asiyle ¹⁶⁷ hareket ettiğini zannederek, onu azledip yerine Hızır Paşa'yı tâyin etti. O sırada sadrâzama da kâ-ğîd yazılarak Cağala'nın mağlûbiyetinden dolayı intikam almak için İran ordusu serdarlığını ele almak üzere, İstanbul'a dönmesi yâhud ikinci vezâret ile Belgrad'da kalmak üzere mühr-ü hümayûnu göndermesi tebliğ olundu.

Pâdişâhsın İstanbul'a dönmekte olduğu sırada payitaht, yeniçeri ve sipahilerin isyanı muhatarasına mâruz kalmıştı. Elbise ve ulufeleri hakkında şikâyet eden bu asker, hoşnûdsuzluğun kesin göstergesi olmak üzere çorba içmekten uzak durmuşlar ve zabitlerinin üzerine taşlarla hücum etmişlerdir. Henüz 16 yaşında bulunan ve bu haber üzerine oldukça hiddetlenmiş bulunan genç Pâdişâh, İstanbul'a geldikten sonra (23 Ramazan -1 Şubat) Halife Hârûn-ü'r-Re-şîd'in idâm günlerinde yaptığı gibi, baştan ayağa kırmızı elbise giyerek vezirleri, ağaları, kâtibleri, askerin ihtiyaçlarını Sultân Bâ-yezîd Köşkû'ne çağırıldı. Bizzat dedi ki:

— «Ben size hat gönderüp tahsile giden defterdârım birkaç güne kadar gelince ulufelerimiz çıkarılır ve kaanûn üzere harâc def' terleri de tevzi' olunur dimiş idüm; i'timâd itmeyüp de kapumun önünde edebisizlik edilmesi niçündür? Mücrimleri teslim i din üz!»

Genç Pâdişâh'ın bu sözlerini hayret dolu bir sükût tâkîb ederek ¹⁶⁸ ondan sonra sağ-garîbler ağası Yûsuf ileri çıkıp:

— «Pâdişâhum, harem-i hümayûnda yetişen kullanın böyle nâ-ma'kûl işler yapmazlar; bu cür*eti yapanlar, Kırım Hâm'nın arziy-le gelerek

¹⁶⁷ Kaymakam Sofu Sinan Paşa. zikredilen üç eyâletin birleştirilerek kendisine tevcihi hakkındaki mektubunun .dürülmesi, ile. ailesinin su suretle deT olunmasının münâsib olacağını arzettiğinden kemâli cehlû hamakmdan bir erar-i münkeri maslahat zannedip kaleme getirdiği töhmeüyle azl olundu. Nalmâ, s. 437. Hakîkaten bu üç vOfyet, müstakil bir hükümet teşkil edebilecek kadar büyük olup, üçünün aynı şahısta toplanması uygun görülmemiştir. (Mütr-)

¹⁶⁸ Venedik sefirinin raporu: «Pâdişâh, kemâl-i meskenet ve ned&met-i aztme ile Şaşkınlık ve hayret içinde itaat arşeden âsileri affetti.» Aralık 1606 ve ayrıca Natma.

veyâhud sipahilik şartıyla ba'zı kal'alar muhafızlığında kapanarak bölüğe kayd olunan yabancılardır.» cevâbım verdi.

Pâdişâh, fesada ilk sebep olanların isimlerini zikrederek:

— «Bunlar kimlerdür?» deyince, vezir bunlardan hâzır bulunanları gösterdi. Silâhdâr-ağası Şahbaz Ağa, sipahiler kâtibi Karga-zâ-de, Yek-çeşm Mahmûd ve diğer birkaçı îdâm olundu. Atlı mukabelecisi Cûşî, mermer direğe sarılmış olduğu hâlde vezirlerin şefaatiyle kurtulduğu gibi, sipahiler kethüdası Müstedâm Ağa da şefaate mazhar oldu. Pâdişâh:

— «Yine haddinüzi tecâvüz idersenüz hepinüzi bilâ-istisnâ i'dâm itdirirem.» dedi.

Maktullerin na'şlarının asker vâsıtasıyla kaldırılması emr olundu. Ağalar da değiştirildi. Defterdar Ekmekçi-zâde'nin vürûdunda, girmiş olan îyd (bayram) mevâcibi ile beraber adam başına üç altın gulâmiye dağıtıldı.

Lala Mehmed Paşa'nın Vefatı

Defalarca yapılan müşavereler neticesinde Kürd Beği Mir Şerefî'nin damadı bulunan Nasûh Paşa'nın, o mıntıkeyi iyi bilmesinden dolayı, üçüncü vezâretle İran ordusu serdârlığına; vezir Murad Paşa'nın Macaristan ordusu başkumandanlığına tâyini ve sadrâzamın İstanbul'da bulunarak Şark ve Garb seferlerini idare etmesi kararlaştırıldı. Pâdişâh buna muvâfakat etmiş iken, Dervîş Paşa'nın entrikaları yapılan bu düzenlemeyi tamâmiyle değiştirdi. Dervîş Paşa, henüz bostancı-başı iken Sultân Ahmed'in teveccühüne nail olmuş ve Cağala'nın yerine «kapdân-paşahk» mansıbım ele geçirmişti. Es-tergon'un fethine başlıca sebep olan yeniçeri ağası Hüseyin Ağa'yı azlettirip sadrâzam buna Rumeli beğlerbeğliğini vermek istediği hâlde, Dervîş Paşa, o memuriyetine de mâni olmaya imkân bularak, Haleb'e göndermiş ve yeniçeri ağalığına Maryol Hüseyin Ağa'yı tâ-yîn ettirdi. Haleb Vâlîsi Hüseyin Ağa ise, Adana yolunda âsî Cem-şîd'in eline düşerek öldürüldü. Yine Dervîş Paşa'nın telkinleriyle sadrâzamın bizzat İran seferine gitmesine dâir bir hatt-ı hümayûn çıkarıldı. Lala Mehmed Paşa, arza girdiği zaman Pâdişâh:

— «Acem'e serdâr olup gitmen lâzım gelmişdür» dedi.

Mehmed Paşa, gitmeden önce Avusturya ile muahede işini bitirmek istediğini arz etti; te'sîr ettiremedi. Ertesi gün Nasûh Paşa sadrâzama gelerek İran seferine gitmesi için teşvik etti ve kendisinin de seferin meşkakatine iştirak etmek istediğini bildirdi. Lala Mehmed Paşa dedi ki:

— «Biz Mûr vadisinden (Mekûmoriye'den) Viyana üzerine yürümüş olsaydık, bir taraftan da Boçkayı Presburg ¹⁶⁹ üzerinden yine Viyana'ya doğru hareket etseydi, bu iki ordu Viyana önünde birleştiği takdirde Avusturya'da bize karşı savunma imkânı kalır mıydı? ¹⁷⁰. Korkarım ki, şimdi Boçkayı'ye ve oniki seneden beri Osmanlı Devleti'ne sadâkatlerini kazanmaya çalıştığım Macarlar'a müdârâ edilmez de, oniki senelik mesâinin semereleri kaybedilir.»

Pâdişâh'a takdîm ettiği bir arızada, Engürüs seferine çıkarak sulhu sağlamasına müsâade edilmesini istirham ettiyse de, hiçbir şeye nail olamadı. Derviş Paşa'nın tahriklerinin neticelerinden olmak üzere, Macaristan ordusu nüzl emînliğini (konakçı-başılık) kazanmış olan kapıcı-başı Mustafa Ağa, Kastamonu sancak-beğliğine tâyin olundu. Sadrâzam Mustafa Ağa'nın orduda bulunması gerektiğini, seferde yerini tutacak kimse olmadığından, onu ayırmak kendisinin kolunu kanadım kırmak demek olacağını zât-ı şahaneye arz eyledi. Pâdişâh ise buna cevaben telhisin üzerine «İhsan etdiğimiz sancağımızı beğenmez mi?» sözlerini yazıverdi. Lala Mehmed Paşa Üskûdar'a çadırını kurdurmaya mecbur oldu. Lâkin şiddetli ve derin bir keder hissetmiş olduğundan o haftanın içinde felce uğradı ¹⁷¹. Derviş Paşa, sadrâzâmın hastalığının sahte olduğunu te'mîn etti. Onun hâince telkinleri üzerine Sultân Ahmed, Lala Mehmed Paşa'ya şöyle bir hatt-ı hümayûn gönderdi:

— «Teallül ve temanızı bırakup elbette otağa göçmelisin.»

Son nefesini vermesi yaklaşmış olan sadrâzam, i'timâd buyuruları bir me'murun gönderilmesiyle durumun hakikatinin anlaşılmasını zât-ı şahaneden istirham etti ¹⁷². Pâdişâh tarafından kapı-ağası gelerek Lala Mehmed Paşa'nın vücûdundan üçte ikisinin felce uğramış olduğunu arzetti. Üç gün sonra (15 Muharrem 1015 - 23 Mayıs 1606) sadrâzam irtihâl etti; Eyüp'te Sokollu'nun türbesine defn-olundu. Sun'ullah Efendi'nin beyânına göre Derviş Paşa, sadâret makamına geçmek için, Lala Mehmed Paşa'yı

¹⁶⁹ Naîmâ'da .Pozonî-, s. 413- (Mütercim).

¹⁷⁰ Naîmâ'ya nazaran Lala Mehmed Pasa, Nemçe'de yalnız müdâfaaya kudret değü, memleket de kalmayacağı zannediyordu- (Mütercim).

¹⁷¹ «Bir gün ikindi dîvânı sürerken başından bir «nadde-i hâre nazil olup mefluç olarak bir şıkkı amelden kaldı.- Naîmâ, c 1, s. 444. (Mütercim).

¹⁷² Lala Mehmed Paşa, Pflidişâh'ın hiçbir vakit lûtfuna emin bulunmamış olduğu anlaşılır. Peçevt'yi Estergon'un fethi müjdesiyle İstanbul'a gönderdiği zaman on sene hudud muhafazasında bulunduktan (ve Estergon'un geri alınmasına muvaffak olduktan) sonra hayatta kalması, yahud ölmesinin kendi nazarında eşit olduğunu Padişâh'a arz etmesini söylemişti. Peevt'nin bu sözleri aynen an etmesi üzerine Sultân Ahmed: «Yok öyle dimesün, biz ondan daha çok hıdmeüer umanız, demiş İdi.

Portekizli bir tabîb vâsıtasıyla zehirlemiştir.

Dervîş Paşa'nın Sadâreti

Hakîkaten onun vefatında mühr-i hümayûn Dervîş Paşa'ya teslim edildi. Pâdişâh, Lala Mehmed Paşa'nın nakid paralarını ordunun sefer masrafları için hazînedan müsadere edilerek, geri kalan kısmının yetimlerine verilmesini emretmişti; lâkin Dervîş Paşa askerî ihtiyâcların pek çok paraya ihtiyaç gösterdiği bahanesiyle —Belgrad'dan getirilmiş bulunan— defterdar Ekmekçi-zâde'ye Lala Mehmed Paşa'nın yalnız 50.000 altınla 10 milyon akçeden ibaret olan nakidlerinin değil, diğer mallarının da müsaderesini emretti; talihsiz sadrâzâmın yetimleri hemen büsbütün çıplak kaldılar¹⁷³.

Ekmekçi-zâde'nin tavsiyesi üzerine, süvârî ve piyade mukabelecisi Peçevî Ağrıboz, înebahtı, Karlili sancaklarının tahriri için sadrâzâmın —înebahtı sancak-beği olan ve tecrübesizliğinden dolayı «Genç Beğ» diye anılan— kardeşinin refakatine verildi¹⁷⁴.

Dervîş Paşa vezîr-i âzamî makâmına tâyin olunduğu gün kap-dân-paşalığı Frenk asıllı olup üç defa Kıbrıs beğlerbeğliğinde bulunmuş olan Ca'fer Paşa'ya verdi. Riyaset ettiği ilk divânda çavuş-başıya:

— «Dîvân halkı beni şâir sadrâzamlara kıyâs etmesinler; bir işi ertesi güne bırakanın başını keserim!» dedi.

Şiddetli bir hükümet icrasına delâlet eden bu söz o gün öğleden sonra, azledilmiş bir beğlerbeğinin îdâmı ile te'yîd edildi¹⁷⁵. Dervîş'in il

¹⁷³ Peçevî, Dervîş Paşa'nın Civan Beğ nâmîyle mâruf olan kardeşine Ağrıboz sancağını tevcih ve Ağrıboz, İnebahtı, Karh-ili sancaklarının tahririne me'mûr ederek kendisini (Peçevî'yi) kâtib sıfatıyla maiyyetine vermiş olduğunu hikâye ettiği sırada der ki (aslından alındı):

«Karadan Ağrıboz'a varduk (Cuvân Beğ) bir gün derya kenarında kasrında câlis iken koyunundan bir zî-kıymet murassa' saat çıkardı ve «Saate vukufunuz var-dur, görün!» dedi. El-hakk ondan iyi saat gördüğümüz yok idi. Fesend itdük. «Amma bunun sergüzeşti vardur, nakl ideyüm» dedi. «Buyurun!» didüm. «Bum, asr-ı Mu-râd Hânî'de Rüstem Ağa dirler bir üstâd-ı âlem sâatçı var imiş (bu hakîr onu bilirdüm; ol asırda gayet şöhret bulmuş idi). Kapu ağası Gazanfer Ağa için o yapnuşdur; hattâ cevahirini kendisi virmiş. Gazanfer Ağa kati ohn-dukda koyunundan cellâd çıkarup fûrûht itmiş. Sonra Tırnakçı Hasan Paşa'ya değer; ol dahî kati olundukda yine cellâd alır, satar. Ondan Kaasım Paşa'ya değer. Bu da kati olındukda kardâşım cellâdlardan işтира ider. Şimdi bu tarafa gider oldıgumuzda «Gemide lâzımdur» diye bir iki saat virdi; bum da beraber virdi.» dedi. He-mân saat elimde iken üzerine bıraktım ve «Böyle şûmî, uğursuz adam düşmanına bile virür mi, ya eline alır mı?» didüm. Fî'l-hâl bir çekiç getirtti, ve cevahiri tefrik idüp saati hurda has itdi, ve çarhların deryaya atdı.4 (Dervîş Paşa saati kardeşine vermiş ise de kendisi şeametinden kurtulamamış, o da maktul olmuştur! Mütercim.)

¹⁷⁴ Peçevî, Lala Mehmed Paşa'nın yumuşak huyluluğunu över; onun hizmetinde bulunduğu onbes sene zarfında Peçevî bir defa bile acı söz işitmemistir. Fezleke

¹⁷⁵ Beğlerbeğlikten ma'zûl ve salâh-ı hâl ile ma'rûf bir pîr-i nûr&nî tebrike gelmiş idi. Çıkıkdan sonra çağırıp «Semin oğlundan şâiltîler (şikâyet edenler) var» dedi. Oğlu bir başka beğlerbeği imiş. İhtiyar

faaliyetlerinin göstermekte olduğu şiddetten ne kadar korkulursa, tebriklerin arzında o nisbette acele edilirdi. Hoca ile müftî dahî üçüncü gün Derviş Paşa'nın sarayına dolan tebrikçilere iltihâk ettiler. Sadrâzam bunlarla iki ordu kadısını ertesi gün hu-zûr-ı şahanede toplanacak bir dîvâna davet etti. Sultân Ahmed dîvânda şöyle konuştu:

— «Bu sene sefer geç kaldı; levazım tedâriki pek müşküddür, seferi gelecek seneye bırakmak daha münâsib olmaz mı?»

Pâdişâh'ın bu sözünü hazır bulunanların derîn sükûtu tâkîb etti: Üsküdar tarafında bayraklar dikilmiş olduğundan ve bu hâl ise öteden beri o tarafa sefer edileceğini göstermekte bulunduğundan, toplantıda hazır bulunanların hepsinin pâdişâhın bu kararından hayrete düşmeleri tabîi idi. Nihayet müftî, divânın hislerine tercüman olarak:

— «Bu kadar yabancı devlet elçileri karşısında diktirmiş olduğumuz tuğları şimdi payitahta avdet ettirmek tecviz olunur mu? Hiç olmazsa serdâr, kışlamak ve zahire tedârik etmek üzere Haleb'e kadar gitsin.» dedi.

Sultân Ahmed:

— «Haleb'e kadar gitmekten ne fayda hâsıl olur?» diye sordu. Müftî:

— «Dikmiş olduğumuz bayrakların şerefi muhafaza edilmiş olur.» cevâbını verdi ve şöyle devam etti: «Cedd-i muazzamınız Sultân Süleyman Nahcivân seferinde Haleb'de kışlamış ve düşman üzerine oradan ilkbaharda hareket eylemiştir.»

Pâdişâh müftî ile bir müddet mübâheseden sonra:

— «Ordu geri dönmüş olmamak için, Ferhâd Paşa askerin bir kısmıyla gitsin.» dedi.

Müftî:

— «Mühimmat mubayaası için iktizâ eden akçeyi alacak mı?» diye sordu, bunun üzerine Sultân Ahmed:

— «Hazînede bir şey yok; parayı nereden alalım?» cevabıyla mukabele etti.

Müftî:

— «Mısır hazinesinden!» cevâbını verdi.

— «Mısır hazînesi benim husûsî vâridâtımdır; ondan nasıl verilebilir?»

— «Ceddiniz Sultân Süleyman Sigetvar'a azimet ettiği zaman ne kadar altın ve gümüşü varsa, sikke darb edilmesi için vermiştir.»

■Sultânım, onun hakkından gelmek beniim elümde değildür» cevâbını verdi. Sadrazam Paşa cBen şimdilik senün hakkından gelirem» diye bu adamın boynunu vurrdurdu. Peçevî'den telhis, c. 2, s. 325* (Mütercim).

Sultân Ahmed kaşlarını çatarak:

— «Efendi, sen benim sözlerimi anlamıyorsun; o zaman bu zaman değildir; o zaman yapılması lâzım olan şey bu zaman münâsib olur mu?» dedi.

Ondan sonra meclise dağılmaları için izin verdi ¹⁷⁶.

Derviş Paşa, kendisinin sefere gitmesi hususundaki ısrarından dolayı müftîye kızarak değiştirilmesi çârelerini düşündü. Onun yerine evvelâ Sa'deddîn Efendi'nin oğullarından birini tâyin etmek istedi. Lâkin iki kazaskerin de Sa'deddîn Efendi'nin oğlu olduğunu düşünerek, bunların birleşmeleri dîvânda kendi nüfuzunu zayıflatacağından, korktu. Bundan dolayı gözlerini Ebû'l-Meyâmin Mustafa Efendi'ye çevirdi. Ebû'l-Meyâmin, ikinci defa olarak en büyük teşrii makama yükseltildi. Ulemâ, vezîr-i âzami kendilerine raûsâid bulundurmak için, askerî harekâtı İstanbul'dan idare etmesi lâzım geleceğini beyân ederek, onun düşüncelerine revâc verdiler. Hattâ içlerinden biri:

— «Benim sultânım, sen bir âfitâb-ı âlem-tâbsın; yerinde otur ve etrâf-ı âleme neşr-i nûr edip cihandan zulmeti götür» dedi ¹⁷⁷.

Deli Ferhâd, İran ordusu seraskerliğine tâyin olunarak 4 Safer 1015 (11 Haziran 1606) târihinde Üskûdar'a geçti. Ferhâd Paşa'nın emri altında 10.000 yeniçeri, Pâdişâhsın ve Livay-ı Saâdet'in muhafız askerleri olan altı bölük, topçular, cebeciler, Karaman ve Sivas askeri bulunmaktaydı. Serasker cehaleti, hiddeti, müfrit muâ-meleleriyle, her hususta «deli» unvanının kendisine haklı olarak verildiğini isbât ederek, ordusunda disiplinin korunmasına muktedir olamadığını gösterdi. Bir gün sipahilerin ulufe istemeye gelmeleri üzerine:

— «Ben de sipahiyim, ben de ulufe almadım; ben almamış iken siz mi alacaksınız?» dedi.

Bu cevâb üzerine askerin çadırına taş atmaya başlaması üzerine, o da çıkıp kendi eteğine taş doldurdu; sipahilerin karşısında kendi çadırını taşıladı ve âsîlerin âdeti olduğu veçhile, çadırın iplerini kesti. Bursa'ya vardığında

¹⁷⁶ Naîmâ, Peçevî. Osmanlı müverrihinin inkârı mümkün olmayan bu gehâdeti, Valieri'nin (Ranke, 5. 461) Sultan Ahiced'in «Sultân Süleyman'ı hatırlatan bir yüksek düşünceyle vasıflandırarak onu yalnız taklid değil, hattâ onunla yarışmak azminde* bulunduğu dair olan ifâdesini tamâmiyle yalanlamağa kâfidir. (Nalmâ bu konuşmayı yazdıktan sonra zülf-i yâre dokunduğunu hissederek «Fi'l-hakîka Sultân Süleyman asrının o aşıra uymı-yacağından ve 'El-Mülûk-i mülhemûn* k&aidesinden bahisle pâdişâhın sözleri sahih ve müstakim- olduğuna dâir zoraki olduğu besbelli bir mütalâa ilâve etmiştir, c. 1, s. «7) {Mütercim).

¹⁷⁷ Tercüme yerine aynen Nalmâ'dan nakledilen bu sözleri «ulema-i rfnede, bir mansıbı mevhum için bin müd&hene çalan yad-karlardan birinin bir gün es-nftı-yı kelâmda Derviş Paga'ya rls-hand ederek (bıyık altından gülerek)» söylediği, Natm&'da kayıtlıdır, s. 448. (Mütercim).

ahâlî, askerden bâzılarının kadın kaldırmakta olduklarından  ik yet etti. O da «Ya beni mi kaldırırsınlar?» diye cevâb verdi. Konya'da sefere gelen sipahiler, Kara Saîd ta-kuniyle cenk ederek yorgun orduya geldiklerinde, Ferhâd Paşa'yı Konya'ya çevirdiler. Ordunun hazînesi birikmiş olan dört maa lık miktarı ödemeye yetmedi inden Ferhâd, sipahilere alacaklarını  stanbul'a gidip istemek üzere izin verdi. Sipahilerin tedirgin edici talepleri, Kalender-oğlu isyanının Anadolu'da günden güne büyümesi, Eb 'l-Meyâmin Efendi'nin vefâtıyla yerine tekrar Sun'ullah Efen-di'nin gelmesi —zâten sâdece ehliyetsizlikten dolayı d  mesi gerekecek olan— Derv   Paşa'nın geleceğini tehlikeye soktu.

Derv   Paşa'nın  damı

Derv   Paşa'nın hizmetinde bulunan bir Yahudi'nin  ah   intikamı, bu d    n ilk sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Bu Yah di, bir saray in aatından dolayı sadrâzamanın hesabına k llyetli para vermişti. Bir gün alacağının hesap defterini göstermesi  zerine Derv   Paşa kaşlarını çatarak: «Bu ne kadar para!» dedi. Sadrâzamanın hasetli ini, gaddarlı ını bilen ve pa anın m dhi  kaç  atmasının kendisinin  dam kararı olduğunu kavrayan Yahudi, hemen hesabı yırtarak: «K lelerim ve bütün m lklerim efendinin malıdır; sizden para istemek hiçbir vakit hatırıma gelmiyece i gibi, eğer siz hesap sormamı  olsaydınız bu hesabı takdim etmezdim» dedi. Sadr zamanı bu suretle yatı tırdıktan sonra, u runda hazîne sarfetmi  olduğu bu sarayı, Derv   Paşa'nın mahvına v s ta olmak üzere kullanmayı kararla tırdı. Henüz bitmemiş olan binadan saray-ı hümâyûna doğru yer altından bir yol yaptırmaya ba ladı. Yol ilerleyince, kapı-a asına bu i i haber verdi. O da bunu p di  ha bildirdi. Sultân Ahmed bu te ebb s  kendisine karşı bir cinayet addederek hoca ve m ft  ile istişare etti. Ertesi sabah Derv  . Paşa saray-ı hümâyûna geldiğinde, vaktiyle a alıklarında bulunmuş olduğu bostancılar tarafından tutulup bo uldu. Derv   Paşa bo ulduktan sonra, Pâdişâh'ın bizzat eliyle ba ını kestiği zannedilmi tir. Devletin resmî müverrihi «re's '1-g l» (hortlar ba ı) ¹⁷⁸ gibi «kubbe-i gerd n me-s l sar y-ı h m y nda gaitan oldu» diyor ¹⁷⁹. Derv   Paşa'nın katlinden dolayı halkın

¹⁷⁸ (Yunan mitolojisinde kendisine bakanları ta a çevirme, hassasına mâlik    periden biri olan) Medos'un ba ım Arab, Acem ve Türk   irleri böyle isimlendirirler. (Yani «Re's l-g Ue kargılık Yunan esatirinde tMegos» vardır.)

¹⁷⁹ Bostancılar ol g l-yab nı maktul, ve kelie-i maktu*um pi   h-ı s reyy -bar-g hda sftnt-i re's '1-g l

duyduğu memnuniyet hicviyelerle tezahür etti ¹⁸⁰.

Kuyucu Mubad Paşa'nın Sadâreti

Kafes içinde yaşamakta olan Türk kadınlarının her şeyi görüp işitmek merakında oldukları için, evlerde şahnişin bulunması mutlaka lâzım olduğu halde, bu sadrâzam her şahnişin için 1.000 akçe ¹⁸¹ vergi koymakla halkın hoşnudsuzluğunu celb etmişti. Halka pek ağır gelmekte olan bu vergi, onun vefâtıyla (10 Şa'bân 1015 -11 Aralık 1606) kaldırıldı. Müftînin reyine uygun olarak, Sultân Ah-med, mühür'ü Macaristan'da Zitvatorok ahidnâmesini akdeden vezîr Murad Paşa'ya gönderdi ve şu hattı yazdı:

«Sen ki vezîrüm Murâd Paşa'sın, hâlâ kimsenün ilkaasıyla de-ğül ve bir ferdün ricası olmaksızın hassaten karîha-i hümayûnumdan vezâret-i uzmâyî sana virdüm ve hâtem-i hümayûnumı gön-derdüm; ümîddür ki Cenâb-ı İzzet her işünde muîn ve destgîr ola. Göreyüm seni, her umurda nice sa'y idersin ve atebe-i aliyyme bir gün mukaddem irişmeğe ikdam idesin!» ¹⁸²,

Daha önce Diyârbekir beğlerbeği ve sonraları vezîr ve Macaristan huûdunda serasker olan Murâd Paşa «Kuyucu» lakabıyla adlandırılmıştı. Çünkü Hamza Mîrzâ aleyhine yapılan Tebriz çenginde bir kuyuya düşmüştü. Hakkaniyetli düşünceleri ve askerinin arasında itaat ve intizâmı muhafazaya gösterdiği itînâ ile tanınmıştı. Sadrazamlık makamına yükseltilmesinden iki ay Önce, pek çok zamandan beri neticesiz olarak müzâkere edilen ve Asya hududundaki muharebelerden ve dahilî isyanlardan dolayı şiddetle lüzumu hissedilen sulhu Zitvatorok'ta ¹⁸³ akdetmişti. Şimdi burada son seferlerin askerî vak'aları sırasında cereyan eden müzâkerelerin hikâyesine devam edeceğiz.

Sulh Müzâkereleri Ve Zitvatorok Anlaşması

Boçkayı'nın siyâset sahnesinde ortaya çıkması ve Türkler'le ittifak

Udiler- «Naîmâ, s. 450. (Mütercim)

¹⁸⁰ Azmi zade Haleti Efendi'nin 80 beyiti ihtiva eden «Hudcmistân. unvanlı manzumesi- Naîmâ ve Hasanbeg-zâde Derviş Paşa'nın katlini 10 Şa'bân'da gösterirler. Hacı Kalfa, Defteri Vüzerâ'da (s. 178) bu ayın 15'inde yazar.

¹⁸¹ «Her taaddtsinden başka İstanbul halkından şahnişin başına bin akçe almağı kararlaştırılmış olduğu halde, katliyle halk bu teklîftden kurulu Hakk'a te sekkür Udiler.* Nalma'dan telhis- (Mütercim).

¹⁸² Hammer'in tercümesinden tercüme yerine, Naîmâ'dan aynen alınmıştır. (Mütr.)

¹⁸³ Bizim târihlerde «Zidve Boğazı, dır; .Ton*, mahallî lisanda (galiba Hırvatça) .boğaz, demek olacaktır. Orijinal imlâsı «Sivatorok olup, metinde yazdığımız gibi okunur. (Mütercim).

etmesi, yapılacak olan sulh anlaşmasında onun da muvafakatini almayı gerektirmekte ve bu da müzâkerelere yeni müşkilâtlar ilâve etmekteydi. Tercüman ve kâtib Sezar Gallo, Grandük Matyas nâmına hareket eden Baron Dö Mular ve Kont Altan tarafından 1605 Ağustosunda Budin'e gönderilmişti. Osmanlı ordusu seraskeri Murâd Paşa da, Abdi Kethüda ile Budin kadısını terhis etmiş ve göndermiş olduğundan Sezar Gallo onlarda bulundu. İki tarafın birbirine aykırı talepleri, müzâkerelerin verimli geçmesine mâni oldu. Türkler Estergon'u istiyorlardı. İmparator'un memurları ise buna razı olmuyorlardı. Lâkin müzâkereler esnasında bu kale Osmanlılar'ın eline düştü ve bu vak'a Sezar Gallo'nun Viyana'ya dönmesine yolaçtı.

Bizzat Arşidük Matyas da sulhu kesin şekilde kararlaştırmak için İmparator Rudolf tarafından gerekli me'zûniyeti hâiz değildi; yazdığı îmalı mektuplarla me'zûniyet talebinde ısrar etti ¹⁸⁴. Nihayet, kendisinin husûsi memurlarına devredebilmek müsâade-siyle, me'zûniyet verilmesi üzerine Sezar Gallo Ekim nihayetine doğru Budin'e döndü. Arşidük, murahhas olarak tâyin ettiği Mular ve Altan'a şu ta'limâtı vermişti: Serdâra parlak vaadler edilerek senelik vergiden vazgeçirmeye çalışılması, daimî ve hiç olmazsa mümkün olduğu kadar uzun müddet için sulh akdolunması, mümkün olursa Boçkayı'nın muahedeye karıştırılmaması; her halde Transilvanya'nın Macaristan'a âidiyeti ve Eflâk'ın tarafsızlığı tasdik ettirilecekti. Bundan başka Arşidük Matyas'ın kendisine miras kalan müklerdeki menfaatleri muahededden hissedar olacak idi. Budin Valisi Ali Paşa ve kadısı Hâbil Efendi sulhun ilk prensiplerini Sezar Gallo ile müzâkere ve tanzim etmek üzere Abdi Kethudâ'yı Ester-gon'a göndermeyi Mular ve Altan'a yazılı olarak teklif ettiler. Mular ve Altan, Sezar Gallo'yu Arşidük'e gönderip ¹⁸⁵, Budin vâlî ve kadısı da yol tezkirelerini talep ettiler.

Ertesi senenin Ocak ayında ¹⁸⁶ Sezar Gallo üçüncü defa Budin'e gitti ve

¹⁸⁴ Arşidük Matyas İmparator Rudolf'a şöyle yazıyor: «Osmanlı serdârı muhabere ve istizanlarla vakit geçirilmesini istemediğinden zaman öldürmeksizin gerekli mezoniyeti hâiz bir murahhasın gönderilmesini birkaç defa talep ve temenni ettiğim halde, talebim henüz is'âf edilmedi. Bu te'hirden dolayı korkarım ki Macaristan kalelerinden bâzıları kaybedilecektir.»

Yine Arşidük Matyas'ın İmparator Rudolf'a yazılmış 22 Ekim 1605 tarihli mektuptan: «Müteaddid arızalarla arz ve istirham etmiş olduğum mes'eleler hakkında bir an Krallığın aslı menfaatlarına muvafık kat'î bir karar ittihazına müsâade buyurulmasma kemâl-i tevazu ile südde-i haşmet-penâhlaruıdan niyaz eylerim.»

¹⁸⁵ Ali Paşa ve Hâbil Efendi 7 Aralık târihiyle Mular ve Altan'a şöyle yazıyorlardı: «Maximam difficultatem inter nos hane esse, quod nos magnis jura-mentis et promissionibus cura Ungaris confoederatt sumus. Itaque ut Caesar Gallus amicus, si cum Rege Botskaio, Sua Serenitate et cum al is dominis Ungaris pacem fecistis, hoe de re nobis sigillatas Utteras mittens.» İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi.

¹⁸⁶ Milâdi senenin bu aydan başladığı malumdur. (Mütercim).

Şubat içinde Viyana'ya döndükten sonra Arşidük'ün emri üzerine yeniden Budin'e gitti. Türkler Boçkayî'nin Avusturya ile muahedesinden evvel anlaşma olabileceğini ciddî surette düşünemezlerdi; Boçkayî ile İmparator arasında Viyana'da bir muahede imza edilince zât-ı şahane kendi nâmına hareket etmek üzere, Budin valisi olan damadı ¹⁸⁷ Alî Paşa'ya vezîr Murâd Paşa'ya, kadı Hâbîl Efendi'ye tam selâhiyet verdi. Evveleminde, 15 Harran'dan i'tibâren 32 gün devam edecek bir mütâreke akdedildi. O gün Sezar Gallo, Boçkayî ile akdedilen muahedeyi Osmanlı komiserine tebliğ etmek için, İtalyan Negroni ve Macar Silezi nâmında iki tercümanla beşinci defa olarak Budin'e gitti ¹⁸⁸. Budin valisi —Avusturya'nın yalnız bir defalık 200.000 gurus vermekle sulhu satın alabileceği hemen kararlaştırılmış gibi olmakla beraber— tercümanı Ömer ile eski hediyeleri istedi. Murâd Paşa ile İmparatorun komiserleri Mular, Altan, Pezen arasında fâal bir şekilde yazışmalar teessüs etmişti ¹⁸⁹. Murâd Paşa, Avusturyalıların mütârekeyi ihlâl etmiş olmalarından şikâyet etmekle beraber, bunun uzatılmasını sağladı ve komiserleri mülakata davet etti.

Nihayet, 20 Ekim'de iki milletin komiserleri musaleha müzâkeresi için Komorn'da birleştiler. Osmanlı murahhasları şunlardı: Bu* din Valisi Ali Paşa, Budin kadısı Hâbîl Efendi, paşanın kethüdası Kadîm Âdem, Nasreddîn-zâde Mustafa Efendi ¹⁹⁰. Bundan Ester-gon'dan kayıkla çıkıp Kornom altında ve Tuna'nın sağ sahilinde Almaş mevkiinde çadır kurdular. İmparator'un murahhasları Ko-morn valisi ve topçu kumandanı Mular, topçu kumandan muavini Adolf Altan, Jorj Turço, Nikola Istoanfi, Sigfrid dö Kolloniç, Fransuva Batyani, Kristof Erdudi Komorn'a varışlarında istikbâllerine gönderilmiş olan Mustafa Efendi vâsitasıyla hoşgeldin merasimine nail oldular. Ertesi gün maiyyetlerinde 1.000 süvari ile bir ince donanmaya binmiş olarak küçük Zitva Deresi'nin Tuna'ya karıştığı yerin karşısında, nehrin sol sahilinde

¹⁸⁷ Naimâ'ya (s. 454) nazaran, Murâd Paşa'nın damadıdır. (Mütercim)-

¹⁸⁸ Sair Gallo Kranberg kraliyet müşavirine 2 Mart 1602 târihiyle Söyle yazıyordu: «imcileri quoroodo missus sit Negroni, ut «t interpretes et deacendat Budam ad inspiendum plenipotentiam et nūnus Sulanî; ille Joannes Szűlesi. qui est Pragae, est etiara versatus in scripturiū turcids, quia servivft Transy/vaniae PrincipU

¹⁸⁹ Kraliyet ve imparatorluk Araivl'nde su evrak vardır: 1) Murâd Pasa'tun Cu-mâdelulâ 1015 târihiyle (Eylül 1606) NadasdTye bir mektubu; 2) Arşidük Matyas'a aynı tarihle başka bir mektubu; 3) Murad Pasa'mn 4 Cumâdelulfl a Eylül) târihiyle Altan'a bir mektubu ki, kendisini Budin'e davet ediyor; 4) Yine Murad Pasa'mn 17 Cum&delula (20 Eylül) târihiyle, mütârekenin ihlâlinden gikâyetini bildiren İmparator'un murahhaslarına mektubu; 5) AB Pasa ile Hâbü Efendi'nin 4 Cumâdelutt (7 Eylül) târihiyle Altan'a mektupları, 6) Murâd Pasa'mn Budin'e azimetlerini ta'cıl etmelerini bildiren Altan'a ve diğer murahhaslara mektubu*

¹⁹⁰ Budin beğlerbegi Kadı-zade Alt Pasa. Budin kadısı Hftbil Efendi, BudJn'de ayandan Nasreddfn-zâde Mustafa Etendi. Al! Pasa kethüdası Kadfcn (?) Ah-med kamuda. Natmft, 9. 451 (Mütercim).

karaya ıktılar. Boçkayı'nin murahhasları Tranin Palatini,  l ye Shazi, Pol Navari, Misel obur, Jorj Hofman Zitva'nın karşı taraflarında çadır kurmuş idiler ki, bu suretle Türklerden Avusturyalılar gibi nehriyle ayrılmış idiler.

  hafta sonra, 11 Kasım 1606 târihiyle, 17 maddelik bir muahede akdedildi ki, belli başlı maddeleri bundan evvelki ahi d n melerden tamâmiyle farklı idi. Bu maddelerin en m himmi «hediye-i ift h riye» n m  altında gizlenen senelik 30.000 dukalık verginin büsbütün kaldırılmasıydı. Muahedenin başlıca şartları şunlardır: Zât-ı şahaneye bir defa olarak 200.000 ek  (kara guruş) ¹⁹¹ ödenecekti; bundan sonra anlaşmaya taraf olan devletler her   senede bir sefirleri vâsitasıyla kendi ihtiyaşlarıyla hediyeler teâtî edecekler, hiçbir vakit bu hediyelerin kıymeti t y n olunamıyacak; sulhun imzasını müteâkib vezir Murâd Paşa İmparatorca bir hediye götürecek, Ahmed Kethüda dahî hediye götürmek için Arşidük Matyas'a gönderilecek; istikb lde Avusturya sarayı nezdindeki Osmanlı elçileri aşnıg r, müteferrika, avuş gibi küçük zabitlerden olamayıp sancak-beği payesinde bulunacaklar; İmparator (ki bundan sonra Viyana Kralı ta'b riyle y d olunamıyacaktır) ile Zât-ı şâhâne birbirine tam bir müsavat ve oğul-baba muamelesi gösterecekler. Her iki taraf her türlü ceve   ardan, her türlü yağmalardan vazgeçerek, ahidnâmenin ihlâlinden doğacak zayıatı tazmin ve elde bulunan esirleri karşılıklı olarak iade edecekler; Avusturyalılar tarafından Raab (Yanık Kale) kumandanı ve Türkler tarafından Budin vâlîsi ahidnâmenin ihlâli muamelelerinde hakem olacaklardır. İmparator ile Boçkayı arasında Viyana'da akdolunan anlaşmalar tasdik olunmuştu; iki tarafın mevcûd kaleleri tahkim etmek hakkında hâiz oldukları ihtiyardan Vayçen (Va) müstesna tutulmuştu. Daha  nce Zeçeni ve Neograd'a  it olup da sonradan Eğri, Hatvan, Budin, Estergon kazalarına ilhak edilmiş olan köyler, vergilerini bu şehirlere ödemeye devam edeceklerdi.

Anlaşma, yalnız imza eden iki hükümdar için değil, evlâd ve ahfadları, kardeşleri, akrabalık r bitalanyile bağlı bulunanların hepsi için geçerli idi. Eğer İspanya kralı sulhun'yararlarından hissedar olmak isterse, hiçbir müşkil ıkarılmıyacaktır ¹⁹².

Türkiye'nin yalnız Macaristan'la değil, Avrupa'nın geri kalan devletleriyle de diplomatik m n sebette bulunması için yeni bir devreye

¹⁹¹ O zamanlar duka altınının takriben üçte birine eşit Osmanlı sikkesi. (M tr-)

¹⁹² Anlaşma, NalmA'da derced mistir. (Mütercim)

başlangıç olan Zitvatorok ahidnâmesinin mündericâtı işte bu idi. Bu anlaşmanın ehemmiyeti yazarlar ve tarihçiler tarafından kâfi surette takdir edilmemiş ve bir asır sonra akdedilen Karloviç (Karlofça) muahedesi önünde tabîatiyle nazardan kaybolmuştur. Bununla beraber Zitvatorok anlaşması Bâb-ı Hümâyûn ile Avrupa Devletleri'nin münâsebetlerinde geçerli olan beynelmilel kaaidele-re esas addolunabilir. Bu anlaşmadan itibaren, Avusturya'nın yarım asırdan beri sefirleri vâsıtasıyla İstanbul'a gönderdiği ve Türk-ler'in vergi nâmını verdiği «hediye-i mefhâret-bahş»¹⁹³ kaldırılmış, siyâset münâsebetleri tam bir eşitlik esâsı üzerine te'sîs olunmuş, Transilvanya Türklerle Boçkayı arasında akdedilen anlaşmalar mucibince Osmanlı idaresinden kurtulmak derecesine gelmiş, Macaristan'ın büyük kısmı henüz Osmanlı hükûmeti elinde bulunmakla beraber, diğer kısmı o zamana kadar ödediği vergiden âzâde kalmıştı.

İlk defa olmak üzere anlaşma, diğer Avrupa milletleri münâsebetlerinde câri olan usûle göre ve Pâdişâh ile sadrâzam tarafından imza olunmuş vekâletnamelerin te'mînâtı altında akdedildi. Yine ilk defa olmak üzere Türkler, sefirlerinin payesini, diplomatik münâsebetlerin iktizâsına göre tâîn ettiler. Avusturya elçileri ahid-nâmenin Türkçe'sini, mealine vâkıf olmaksızın kabule mecbur tutulmadılar. İki tarafın tercümanları tekrar mütâlâa ettikten sonra Osmanlı komiserleri ve vezîr Murâd Paşa tarafından —kat'î kabul Pâdişâh'in tasdikine bağlı olmak kaydıyla— imzalanıp mühürlendi. Zitvatorok anlaşması, yalnız tâîn ettiği şartlar ve imzalanış şeklindeki usûl ile değil, müzâkerelere vâsıta olan kişiler ve imza edildiği yer ile dahî dikkat çekicidir. Osmanlı komiserlerinden biri olan Pirşad Sale (?) Hâbil Efendi'yi Budin ve Avusturyalılar tarafından muhasara edilirken, muhafız askerlerinin hârice yaptıkları hücumlarda ilk saflar içinde görmüştük. Türkler tarafından müzâkerelere riyaset eden vezîr Murâd Paşa'nın «Kuyucusunun da biraz sonra sadrazamlığa geçerek, bu unvanına yeni seferlerinde müdhiş bir surette liyâkatini isbât edeceğini göreceğiz.

Avusturya murahhasları Macaristan'ın en asîl ailelerine men-sûb oldukları gibi, bunlar arasında Macarlar'ın «Tit-LiyÖ»sü olan Nikola îstoanfi'yi bilhassa zikretmek lâzım gelir. Bu müellif, târihini —siyâsî hayâtının da sonu olan— Zitvatorok anlaşmasına kadar götürmüştür. Zitvatorok anlaşmasının imzalandığı yere birkaç saat mesafede bulunan

¹⁹³ Hakikat-î halde bunun «vergi* demek olduğu aşîkârdır; NemçelUer'in «hedJ-ye-i mefhâret-bahş. demeleri kendilerinin hüsn-î kuruntusudur. Hammer, ta-biatıyla bu zannı terviç eder (Müterci

Komorn Kalesi de Osmanlılar'ın taarruzlarına karşı bekâretini muhafaza ederek —istilâsının dalgalan Doğu'-da ve Batı'da Kafkas eteklerine ve Karpat tepelerine kadar bütün ülkeleri saran— Osmanlı hükûmetine bir sed olmuştur. Zitvatorok anlaşması, XVII. asrın başlarında Macaristan'ın Osmanlı tahakkümünden kurtuluşuna ve Osmanlı Devleti'nin çözülüşüne ve yıkılışına bir işaret olmuştur; Osmanlı kudret ve saadetinin aşağıya doğru bu çekilişi —Karlofça Muâhedesi'nin Avrupalılar nazarında resmî surette gösterdiği ve te'yîd ettiği âna kadar— muhtelif tecellîlerle (bazen ikbâl ve bazen idbâr şeklinde) o asrın sonuna kadar devam eder.

KIRKÜÇÜNCÜ KİTAP

Ankara Kadısının Kalender Oğlını Şehre Sokmaması

Yılanboğazı'nda Canpulad'ın Hezimetini

Kalenderoğlu Bursa'yı Yakıyor

Murad Paşa'nın Taval Halil'in Kardeşine Galebesi

Murad Paşa'nın Şahsiyeti

Murad Paşa'nın İstanbul'a Dönüşü

Avusturya İle Müzâkereler

Lehistan İle Anlaşma

Venedik, Fransa, Floransa Ve İngiltere Elçileri

Gürcistan Ve Mingreli Elçileri

Kırım Hanları

Mısır'daki Vak'alar

Murad Paşanın Hileleriyle Muslu Çavuş Ve Yusuf Paşa Celalilerinin
İdamları

Zitvatorok Muahedesinin Tashihi

Batori Ve Cizvitler	
Deniz Vak'aları	
İstanköy'e Hristiyan Teşebbüsü	
İran Tarafından Sulh Teklifi	
Nasuh Paşanın Hîlesi	
Kuyucu Murad Paşa'nın Vefatı	
Düğünler	
İran Elçisi İstanbul'da	
Sultan Ahmed Edirne'ye Gidiyor	
Mukaddes Emânetler	
Nasuh Paşa'nın Hileleri	
İran Elçisi	
Felemenk İle İlk Muahede	
Lehistan Ve Avusturya Elçileri	
transilvanya (erdel) hakkında müzâkereler	
Deniz Vak'aları	
Kazaklar Sinofta	
Nasuh Paşa'nın Düşmesi	
Nasuh Paşa'nın Boğdurulması	
Şeyhülislâm Hocâzâde Mehmed Efendinin Vefatı	
İran Üzerine Sefer	
Moldavya Seferi	
Lehistan İle Sulh Anlaşması	
Cizvitler'in Atılması	
Endülüs Müslümanları İle İlgili Temaslar	
Venedik'in Osmanlı Hükümeti İle Münâsebetleri	
Viyana Anlaşması	
Avusturya Elçisinin Bayrak Açarak İstanbul'a Girişi	
Sultan Ahmed'in İktihali	

KIRKÜÇÜNCÜ KİTAP

(NOT: 1)

(NOT: 2)

(NOT: 3)

(NOT: 4)

(NOT: 5)

(NOT: 6)

(NOT: 7)

(NOT: 8)

(NOT: 9)

(NOT: 10) Naîmâ'ya nazaran pâdişâhın gidişi ve dönüşü şu suretle vuku bulmuştur:

8 Zî'1-ka'de, Dâvud Paşa'dan hareket, ve Florya'da veda ile Çekmece'ye varış, ertesi günü Büyük Çekmece'-ye; bundan sonra sırasıyle Silivri, Karışdıran, Burgos, Babaeskisi, Hafsa merhalelerine konularak Edirne'ye muvasalat; Zî'1-hicce'nin başında, Çömlek köyü taraflarında sürgün avına azimet; Sultân Murad Bağçesi; Edirne'ye dönüş; Edirne'den «Kurd Kapısı» nâm mahalle gidiş ve sayd (av) (evâhir-i fasl-ı kânun idi); Edirne'ye dönüş; 24 Safer, Gelibolu'ya teveccüh: Mehmed Paşa Çayırı; Değirmenlik; Cısr-j, Ergene (Ergene Köprüsü); Karapınar; Altuntaş; Ahmed Paşa Menzili Ma'lkara yakınında Kayganlı; Kogırı Dağı'ndan geçilerek Rodoscuğa (Tekfurdağı: Tekirdağı'na) gidecek asker ayrıldıktan sonra Orşe, Bolayır'da Gâzî Süleyman Paşa civarında konularak şikâr; Gelibolu; Kilidülbahir; Gelibolu'ya avdet; 19 Rebî'ül-evvel, pazartesi günü Gelibolu'dan dönülerek ve Bolayır'a uğranılarak Kavak Tuzlası, Balaban Köyü; İnecek; Tekfurdağı sahrası; Tekfurdağı; Köprücü Çayırı; Umurca; Silivri; orada istikbâl vukûuyla Dâvud Paşa Bağçesine muvasalat; 24 Rebî'ül-evvel çarşamba günü Dârü's-saltana'ya duhûl. (Naîmâ, s. 99-103'e müracaatla izah ve tashih edilerek tercüme edildi.)

(NOT: 11)

(NOT: 12)

(NOT: 13) (NOT: 14)

(NOT: 15)

Murad Pasa'nın Anadolu Celâlîler'i üzerine seferi. — Ankara kadısının

Kalenderoğlu'nu şehre kabulden çekinmesi.

— Yılan Boğazı'nda Canpulat'ın hezimetı. — Kalenderoglu Bursa'yı yakıyor, Göksün Yaylası Boğazt'nda bozuluyor-

— Murâd Pasa'nın Tavû'in kardeşine galebesi ve İstanbul'a dönüşü. — Avusturya, Transilvanya, Lehistan, Venedik, Mekril, Gürcistan, Buhârâ elcileri. — Kırım ve Mısır'da olaylar. — Murad Paga'nın entrikacı siyâseti, Mus-lu Çavuş Üe Yûsuf Paga'nın idamı- — Zitvatorok muahedesinin tashihi. — Batarî ve Cizvitler. — Deniz vekaayü. — fstanköy üzerine teşebbüs. — Ahmediye (Sultân Ahtned) CâirJi'nin yapılısı. — İran tarafından sulh teklifi. — Na-sûh Paja'nım hileleri- — Murad Pasa'nın vefatı. — trân elçisi. — Felemenklilerle ilk muahede— Lehistan ve Avusturya elçileri. — Transilvanya hakkında müzâkereler. — Deniz vak'alan. — Floransalılar Ağa Limanı'nda Kazaklar Sinop'ta. — Sadrâzam Nasûh Pasa'nın düşmesi— Müftt Mehmed Efendi ile sadrâzamin vefatları. — trân sefe-rindeki muvaffakiyetsizluğünden dolayı Mehmed Pasa'nın azli. ~ Moldavya seferi. — Lehistan ite sulh anlaşması-

— Cizvitler. - Venedik'in Bftb-ı Hümâyûn ile münâsebet leri. — Viyana Anlaşması. — Avusturya elcisi Baron Çer-nl'nin bayrak açarak İstanbul'a girişi. — Sultân Ahmed'in İrtihâB-

OSMANLI Devleti, Zitvatorok anlaşmasını, Macaristan seferinin musibetlerinden ziyâde, Haçova firarilerinin Anadolu'da tutuşturdukları isyandan dolayı kabule mecbur olmuştu. Murâd Paşa, Lala Mehmed Pasa'nın vefatından sonra sadrazamlık makamına yükselmesinden sonra, Anadolu ihtilâlcileri ve isyânıyla nasıl muharebe edeceğini düşünüyordu. İran ve Suriye hududundan Boğaziçi sahillerine kadar bütün Anadolu eyâletleri ihtilâl içinde kalmıştı. Bu karışıklıkların başlıca müsebbibi olan Karayazıcı¹⁹⁴ Ruha (Urfa) muhasarasında maceraperesttik arkadaşı Hüseyin Paşa'ya Os-manlılar'a teslim ettikten sonra, isyanın yedinci senesinde Cânîk'te hayâtı sona erdiği gibi, atifete mazhar olarak Bosna valiliğine tâyin olunan kardeşi Hasan da Beğrad'da öldürölmüştü. Irak'ta Tavîl Ahmed'in oğlu Mehmed —ki Nasûh Paşa ile bir muharebesinde Süh-rân Kürd aşiretinin ve Ebû Rîş Arablan'mn hıyaneti eseri olmak üzere, Osmanlı askerine galebe ederek Nasûh Paşa iki yerinden yaralanmış ve Velî Paşa maktul düşmüştü—. Beğrad'da hançerle öldüröldü.

¹⁹⁴ Bunun adı AbdüDîaUra İdi. (Mütercim).

Aydın muhassılı Üveys Pasa'nın vefatından sonra, onun kethüdası olup efendisinin İnşâ ettiği kaleyi zabt etmiş bulunan Yusuf Paşa affedilerek beğlerbeği tâyin edildi. Lâkin yeniden isyan bayrağını kaldırdı. Bunlardan öldürülenlerin, yâhud telef olanların yerlerine diğerleri türeyerek bütün Anadolu'ya yayıldılar. Kalenderoglu ile Kara Saîd Saruhan'ı tahrîb ettiler. Kınalı, Bursa mıntikasını baştanbaşa ateşe ve kana boğdu. Muslu Çavuş Silifke'yi karıştırdı ¹⁹⁵; âsî Cemşîd Konya'dan Adana'ya giden boğazları tuttu. Lâkin tehlikenin en büyüğü Haleb ve Lübnan'da idi. Bu iki memlekette bulunan Kürd Canpulad ve Dürzî emir Fahreddîn'in birleşik kuvvetleriyle Suriye'de müstakil bir hükümet teşkil edebilmelerinden korkuluyordu. Canpulad Kürd ailesi, Suriye'nin Yavuz Seîm tarafından fethinden beri Haleb yakınında Kilis sancağına tasarruf etmekteydi.

Cağala, Acem serdariğine tâyin edilince, Canpulad Hüseyin'e Haleb valiliğini vermişti; o zaman Haleb beğlerbeği bulunan Nasûh Paşa, ırsî sancak mutasarrıflarına eyâlet verilmesinin alışılmış usûllere ve kanun hükümlerine aykırı olduğunu İstanbul'a yazdıysa da faydası olmadı. Cağala'nın ısrarı üzerine Hüseyin'in yeni memuriyeti tasdik edildi. Cağala'nın İran seferinden dönerken himaye ettiği Canpulad'ı münâsib zamanda ordusunu kendi askeriyle birleş-tirmemiş olduğu için, şiddetli bir zamanında nasıl Öldürmüş olduğunu ve Canpulad'ın kardeşi Alî'nin bu kati hâdisesinden sonra Haleb'e çekilmiş bulunduğunu yukarıda anlatmıştık. İşte bu suretle Cağala'nın kaderinde Osmanlı toprağına iki defa ihtilâl tohumu saçmak hatâsı zuhur etmiştir. Birincisi Haçova firarilerinin defterden ihrâc edilmeleriyledir ki, bunlar Karayazıcı'nın başına birikerek Rûm (Sivas) ve Anadoluyu talan ettiler; ikincisi de Canpulad'ın îdâmıyledir. AH Canpulad, Trablus-ı Şâm hâkimi Seyfî oğlu Yu-suf'u ¹⁹⁶ Trablus'da muhasara edip ve «mâl-i âmân» diye pek çok nakidini aldıktan ve bir akrabalık bağı kurarak barıştıktan sonra, Şâm taraflarını yağma etmek ve kendisini müstakil addetmek suretiyle, hükümet sürmeye başladı. Birçok memleketin h aşeratından asker toplayarak «segbân» adını verip Osmanlı ordusu gibi kısımlara ayırdı. 16.700 piyadesini 162 bölüğe dağıtarak, herbirine üç'ten sekiz akçeye kadar yevmiye ve «koyun akçesi» nâmiyle üç ayda bir verilir

¹⁹⁵ Kıbrıs'ta dahi karışıklıklar vuku bulmuştu: «Pek şiddetli mezâlimlerden sonra Kıbrıs'ın ayaklanması», Venedik Hülâsası, 1606; kezâlik Orta Asya'da «Utoft-mî tahsildar (muhassû) otuzattibin zekini (altın) mukabilinde âsilerin elinden kurtulmuştur; âsiler daha sonra Tire ve Manisa'nın alt tarafından geçerek daha yirmibin »kini elde edebilmişlerdir.. Aralık 1606.

¹⁹⁶ Trablus etnîri Yûsuf Canpulad tarafından vurulan darbe», Venedik Httfltsası. Eylûl 1606. «Hüseyin Paşa bin tüfenkçi ile Haleb'den geçtiği zaman Canpu-lad'ın hücumuna uğramıs.tır.> Venedik Hülâsası.

para tahsis etti; 18.000 süvarisini de 6 bölüğe ayırarak «hassa askeri» ve «sancak muhafızları» diye isimlendirdi¹⁹⁷.

Sadrâzam Murâd Paşa¹⁹⁸, Anadolu celâlîleriyle ve özellikle İslâm'ın iki hakk-ı saltanatını kullanmaya cür'et ederek nâmına hutbe okutup sikke kazdıran ve âsîlerin on tehlikelisi olan Canpulad-oğlu'na karşı sefer açmaya memur oldu¹⁹⁹.

Canpulad, Toskana hükümdarı Arşidük Ferdinand ile 10 Cumâ-deluhrâ 1016 (2 Ekim 1607) tarihli bir ahidnâme akdetmiş ve diğer Avrupa devletleriyle ittifaklar kurmaya çalışmakta olduğundan, Osmanlı hükümetince daha ziyâde endîşe duyuluyordu. Murâd Paşa, Tiryakı Hasan Paşa'yı Rumeli beğlerbeği, Maryol Hüseyin Paşa'yı Anadolu beğlerbeği, çakırcı-başı Halil'i yeniçeri ağası, Bakî Paşa'yı defterdar tâyin ettikten ve Bursa vâlisî Mustafa Paşa'yı sadâret kaymakamı tâyin ederek, sefere iltihakı için Kırım Hânı'na mektup yazdıktan sonra, 7 Rebîülevvel 1016 (2 Temmuz) târihinde Üsküdar'dan Haleb'e müteveccihen yola çıktı²⁰⁰.

Sadrâzam Murâd Paşa, Anadolu'nun isyan içindeki eyâletlerinden geçmesine mâni olabilecek müşkilâtı mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmak için, Kalenderoğlu'na affedileceğini îmâ eden kâ-ğîd gönderdiği gibi, Kalenderoğlu'nun doğum yeri olan Ankara san-cak-beğliği berâtını da gönderdi. Kalenderoğlu (bilhassa Ankaralı-lar'dan intikam almak için bu atıfet ve tevcihten dolayı son derece memnun olarak, Ankara yolunu serbest bıraktı. Konya'da sadrâzam, birçok âsîleri îdâm ettirerek kuyulara attırdı; ihtiyar M ur ad Paşa, Tebriz çenginde uğradığı kazadan yadigâr kalmış olan «Kuyucu» lâkabına istihkak kazınmak arzusundaydı. Sadrâzâmın af vaadiyle ordugâhına getirtmiş olduğu isyancılar arasında Sarac-zâde Ahmed Beğ nâmında biri vardı ki, Konya naibini hançerle katletmiş, Deli Ahmed Paşa'nın sarayını yakmış, zuhur eden karışıklıkların

¹⁹⁷ «Mezbûrun segbânlan atlı ve piyade iki fırka idi: Piyadesi yeniçeri kaaide-since yüz altmış İki bölük, herbirine bir çorbacı, ulufeleri ihtidadan üçer akçe, terakki ile bi'l-cümle 16-700 tüfenk endâz mevcûd ve ağaları Cum'a nâm kimse idi. Atlısı dahi sipâh ocağı tarzında altı bölük olup sağ ve sol cümle 18-000 adam; bunların ağası Hartavî İdi. Ba'de'l-istisâl defterleri Haleb'de bulunup sicile kayd olundu.» Naîmâ, c 2, s- 7 ve S. (Mütercim).

¹⁹⁸ Natmâ, Nasûh Paşa üe cenk eden diğer celâlî reisleri sayar: «Deli Derviş, Beğzîde, Arnavud Hüseyin, Kurrıtpılı Ahroed Beğ, Gedüsli (Gedizli) AH, Konyalı Tavîl Mustafa Çelebi, Gürz Divitdâr, Arnavud Sülevmân, Tepesi TQğîQ. Deli Arslan. Deli Kaplan, K8r Hüseyin. Kara Mîrahor. Büvük ve Küçük Haiti, Yağmur.» (Bunlar ve emsali Nasûh Paşa zamanında öldürülenlerdir) Naîmâ, c. 2, s. 5- (MÖterdm).

¹⁹⁹ Maritti. Tftrtfc-1 Fattrii'd-dln (Fransızca), s. 104, Gotha, 1790.

²⁰⁰ Sadrâzam Murâd Paşa'va serdâr unvanım veren ferman DÜstArtT-tnsa'da 132 numarada Yavuz Ali Paşa'mn Macaristan ordusu serdarlığına getirildiğini bildiren ferman dan Önce dercedÜRDşUr.

arasında 1.000 kişi öldürmüştü ²⁰¹. Konya ileri gelenleri, memleketi fesada vermekte olan şerirleri ancak Sarâc-zâde'nin zabtedebileceğini söyleyerek, bu adamın öldürülmemesini Kuyucu'dan rica ettiler. Murâd Paşa, şefaatçiler hazır olduğu halde Sarâc-zâde'yi getirterek:

— «Ahmed Beğ, seni Konya'da alıkoymak isterim; ben Canpu-lad'dan intikam alıp dönünceye kadar şehri bir güzel muhafaza et! Lâkin imdâd lâzım gelirse, ne kadar asker toplayabilirsin?» dedi.

Ahmed Beğ, hiç emniyetsizlik göstermiyerek:

— «Pek kolay otuz bin kişi!» cevâbım verdi.

Murâd Paşa teşekkür ve tebrik ederek, Sarâc-zâde'ye ruhsat verdi. O çıkınca, âsinin şefaatçilerine dedi ki:

— «Böyle derhâl otuz bin kişi toplamaya muktedir bir adamı arkamda bırakıp gittikten sonra, askeriyle Konya hisarım zabteder; kaleye kapanır ise, hâl neye müncer olur?»

Hazır bulunanların sadrâzamın bu mülâhazalarına hiçbir cevap bulamadıklarından, Serâc-zâde kuyuya atıldı.

Ankara Kadısının Kalender Oğlunu Şehre Sokmaması

Bu sırada Kalenderoğlu, rastladığı kervanları yağma ederek Ankara civarına varmıştı. Kendisinin geldiğini haber vermek üzere Ankara'ya 400 celâli ile, geçici olan muvakkaten işlerin idaresine memur olan mütesellimin! göndermiş ve kendisinin sancak beği olduğunu bildiren fermân-ı hümayûnu da ona vermişti. Lâkin Ankara ahâlisi bunlara karşı kapıları kapadılar. Ankara kadılığında, son seferde Estergon muhasarası esnasındaki harb meclisinde kendi fikirlerini oldukça cesur bir şekilde ifâde etmiş olan Vildân-zâde Mevlânâ Ahmed ²⁰² bulunuyordu. Vildân-zâde, Kalenderoğlu'nu şehre kabul etmekten çekindi. Kalenderoğlu'nun, kadiyı ordugâhına davet etmesi üzerine, Vildân-zâde âsî ile konuşmak için. birkaç süvârî ile Ankara hisarından çıkmaya cesaret etti. At üzerinde buluştular. Kalenderoğlu:

— «Bu memleketi Pâdişâh bana ve adamlarıma vermiştir; siz beni niçin

²⁰¹ Nâimâ, beğün bu 1.000 kişiyi «bi'nnefs. (bizzat kendisi) öldürdüğünü yazar: «Şemşîr-i yek-âvize üe gezüp İsteddiğini kati iderdi.» s. 9. .yek-âvize., yalnız bir kılıç taşırdı demek olacaktır- «Konya nâibi», Konya kadısı Çalık Abdur- ' -rjui Efendi'nin naibi idi. (Mütercim).

²⁰² Vildân-zâde Ahmed Efendi, ilmiye rütbelerinin üst basamaklarına yükselmiş, bir zât olduğu halde, inşftab bitmemiş olan Ankara kalesini tamamlamak ve celfilttere karşı korunmasına ihtimam etmek üzere mevleviyet İ'tibârıyla bu şehre tâyto olunmuştu. (Mütercim).

 ehre kabul etmiyorsunuz? Mütesellimi mi niçin içeri almıyorsunuz?» deyince, kadı fütursuzca  u cevâbı verdi:

— «Gerçi sancak sana tevcih olunmuştur; lâkin siz buraya m r-liv lar gibi gelmediniz. Delili budur ki, evvelâ Müslümanların tarlaları içine kondunuz; civardaki memleketlerden sürüp getirdi iniz mev   (sığır-davar) s r lerim Müslümanların ekinleri içine bıraktınız. Cel   den gözleri korkmu  fukara, sizden ürktü; onun için hisar kapısını kapadılar.  ehre girdi iniz vakit dahî kati ve gasb, ta'-z b ve tahrib edersiniz diye vehme d  t ler. Pâdişâh emrinde yazıldığı veçhile, sadrâzamanın ordusuna iltihak arzusunda iseniz, sefer lev zımatı her ne ise defter edip (bir listesini yapıp) mutemed bir adamınızı bizim yanımıza bırakınız; siz de halka vah et vermemek üzere bir merhale öteye gidiniz.»

Kalenderoğlu, Vildân-zâde Mevlânâ Ahmed Efendi'nin teklifini kabul ederek arkadaşlarından birini 30 kişi ile Ankara'ya gönderdi. Gönderilen bu adam birkaç gün içinde halkı o kadar b z r etti ki, ah  , az kaldı kendisini  ld recekdi. Kadı, kan dökmek için bunu i  kaleye habsetti ve beraberindekileri  ehre taksim etti. Lâkin bunların her biri mihmandarı tarafından  ld r l p, reisleri de hapiste  d m olundu ²⁰³.

Kadı bu suretle ah   arasında asayi i sağladıktan sonra, bu olaylar hakkında sadrâzama mufassal bir mektup yazdı. Lâkin buna cevaben Murad Pa anın Kalenderoğlu'nu tenkil için ordusundan bir fırka ayırdığını bildiren mektup, âsinin eline geçti. Kalenderoğlu hemen Ankara'yı ku attı. Kadı Vildân-zâde, kahramanca mukaave-rnet etti. Sekiz hücum def edildikten sonra, sadrâzam tarafından gönderilen Kastamonu sancak be i Tekeli Paşa Bursa, Mente e, Karesi askeri ve 40 top ile ortaya çıkararak  ehre girdi. Bu imdâd kuvvetlerinin gelişi    leri ric'ate mecbur etti.

Yılanbo azı'nda Canpulad'ın Hezimet 

Sadrâzam, Suriye'ye gitmekte olduğu halde, Silifke ve Adana'yı istilâ eden Muslu  avu  ve Cem  d  zerine iki fırka asker göndermişti. Cem  d takımı mahvedildi. Fakat talih, Muslu  avu 'a o kadar m s adesizlik göstermedi. Diğer taraftan Canpulad 20.000 piyade ve 20.000 s v  r ile

²⁰³ Kadı, Kalenderoğlu'nun adamını  -kalede hapsetti i gibi. arkadaşlarım da  ehr Ayanından birer adama başka başka zıy  virüp m   firine riayet ve halkın fitnesinden sıy net eyle diyü muhkem  smarladı- Ba'dehu    ret-l kadı ile her mtzbfın,  rjh m olan bed-peym nı nftb d ve ba ları olan hab s daht    kal'ada ro  r-d-i beis 'l-makra v r d eyledi,  ehre giren  akilerden bir ferd halâs olmadı.> Naîmâ, c. 2, s. 12.

Bagras Boğazı'nda ²⁰⁴ müstahkem mevkilere girmişti. Murad Paşa bunu anlayarak «Arslan-ili» ²⁰⁵ yolunu tutup Güğercinlik sahrasına indi. Orada Mar'aş beğlerbeği Zülfekaar Paşa, 40.000 Dülkadiriyeli Kürd askeriyle sadrâzam ordusuna iltihak etti (29 Cumâdeluhrâ 1016 - 21 Ekim 1607).

Ordu, pek yorgun olan askere nefes aldirmek için üç gün bu sahrada kaldıktan sonra, Boğazları geçerek Kanak ²⁰⁶ ırmağı yakınında Dereme mevkiine kondu. Canpulad, sadrâzamanın hareketi-nin yeni hedefini öğrendiği zaman çadırlarını kaldırıp onu karşılamaya gitti ve Oruç ovasında orduyu karşıladı. Âsîlerin öncülerinden pek ilerlemiş olan bir takımı ele geçirilerek hemen telef edildiler. Ertesi gün (3 Receb - 24 Ekim) iki ordu tutuştular. Canpulad, kethüdasını sadrâzamanın Anadolu askerinden tertiplenmiş olan sağ cenahına karşı göndererek kendisi de son cenahın karşısına geçmiş ve Kanije kudretli müdafii Tiryakı Hasan Paşa ile harbe girişmiş idi. Canpulad muharebeye girişmeden önce sadrâzamdan anlaşıma talebinde bulunduyorsa da, Murad Paşa; âsînin bütün tekliflerini reddetti. Sadrâzamlarla görüşebilmek ümidiyle Canpulad'ın safların dışına çıktığını gören âsîler, reislerine küfür ve hakaret ederek sancakları altına gelmeye mecbur ettiler. Muharebe pek şiddetli oldu. Yeniçeri ağası Halil'in tercüme-i hâlinin yazarı o gün yeniçerilerin âsîler üzerine atmacalara hücum eden akbabalar, avlarına hücum eden arslanlar gibi yürüdüklerini hikâye eder. Osmanlılar tarafında 20 cellâd, askerin takım takım getirmekte olduğu esirleri îdâm etmekle meşgul idiler. Sadrâzamanın çadırı önünde harb armağanı olarak 20.000 baş dikildi ²⁰⁷. Lübnan prensi Maan-oğlu Fahreddîn, Benî Kelîb ve bütün Dürzîler'le beraber firar ederek Şakîk ²⁰⁸ kalesine kapandı. Canpulad da, doğum yeri olan Kilis'e ve oradan Haleb'e sığınmaya muvaffak oldu. Haleb'de ancak bir gece kalarak ertesi gün —halkın tahkir edici velveleleriyle, kadınların ve çocukların damlardan attıkları çamurlarla tâkîb edilmekte olduğu halde— oradan çıktı. Çoktan beri âsîlerden bizar kalmış olan ahâlî, bunlardan kalede kalanların üzerine hücum ederek binden fazlasını ele geçirip îdam sehvasına götürdüler.

Oruç ovası çenginden onaltı gün sonra, sadrâzam Murâd Paşa, zafer alayıyla Haleb'e girerek Haleb'in «Gök Meydanı» denilen büyük meydanına

²⁰⁴ Naîmâ'da «Derbend-i Bakras. (M&tercim).

²⁰⁵ Yılan Boğazı'dır. (Pytoe Syriae) (İskenderun'a birkaç saat mesafede).

²⁰⁶ Naîmâ'da .Kınık, nehri. (Mütercim).

²⁰⁷ Ordu defterdarı Baki Paşa -Bin on altıda kırıldı segbân» mısraını tarih dü-günnüştü. (Mütercim).

²⁰⁸ Naîmâ'da .Şaklf.. (Mütercim).

çadır kurdu. Kaleye kapanmış ve hayatlarını pahalı satmaya karar vermiş olan segbânlara âmân verdi. Buna rağmen bunlar çıkınca îdâm olundular. Rumeli beğlerbeği Tiryakı Hasan Paşa, Kubbealtı vezirlerinden olmak üzere, İstanbul'a gittiğinden, yerine Maryol Hüseyin Paşa tâyin edildi. Murâd Paşa yeniçerilerle Haleb'de kışlayıp sipahilere Şam'ı, silâhdârlara Trablus-ı Şam'ı, sağ garîblere Ayıntâb (Anteb)'ı, sol garîblere Birecik'i kışlak gösterdi. Rumeli, Anadolu, Karaman askerine yurdlarına dönmek üzere ruhsat verildi. Sadrâzam, Cağala-zâde'nin oğlu Mehmed Paşa'yı Bağdâd valiliğine tâyin ederek Tavîl Ahmed oğlu Mehmed'in ölümünden sonra Bağdâd'ı istîlâ etmiş olan kardeşi Mustafâ'nın oradan çıkarılması için emir verdi.

Mehmed Paşa, Anh ve Hadîse beği Ebû Rîş oğlu Ahmed'in ve Kürd beği Şeref Beğ'in askeriyle kuvvetlerini artırarak Bağdâd'da Mustafa'yı muhasara etti. Mustafa, serbestçe çekilip gitmek üzere kaleyi teslim etti. Mustafa'nın bindiği gemi, içindeki segbânların ağırlığına dayanamayıp battı. Segbânların ekserisi boğularak, Mustafa ancak az bir miktarıyla sahile çıkabildi. Bunlar bu kazayı, gemiyi delmek suretiyle Osmanlıların tertiblediklerini zannettiklerinden tüfek atmaları üzerine, Osmanlılar da mukabele edip hemen hepsini Öldürdüler. Mustafa, bu defa da kurtuldu.

Kalenderoğlu Bursa'yı Yakıyor

Bu sırada Canpulad, Hâleb'den beraber kaçan segbânlarla birlikte Anadolu'ya girip Eskişehir'e kadar gelmişti. Af dilemek için ihtiyar amcası Haydar Beğ'i oradan İstanbul'a gönderdi. Ankara'dan çıkmış ve Kınalıoğlu ile beraber Bursa mıntikasını talan etmekte olan Kalenderoğlu, Canpulad'ın Eskişehir'den geçtiği sırada Haleb'deki hezimetini haber aldı. Birlikte aflarını dilemek üzere birkaç kişi ile davet etti. Lâkin Canpulad gelince Kalenderoğlu isyanda devam teklifinde bulundu. Canpulad görünüşte muvafakat ederek, bulunduğu hâne Kalenderoğlu'nun adamları tarafından muhafaza altında tutulduğu halde, bir gece duvarı delerek İstanbul'a kaçtı. Canpulad'ın yanındaki segbânlar başsız kalınca, Kalenderoğlu ile Kınalıoğlu'nun kuvvetlerine iltihak ettiler. Kalenderoğlu Bursa'-yı yaktı ²⁰⁹; lâkin kaleyi alamadığından çekilip Mihaliç üzerine yürüdü.

Mihaliç, Kirmastı, Biga arazîsi Bursa arazîsinden Uluâbâd (ülu-bad)

²⁰⁹ Venedik Hülâsası'ndan: «Âsî Bursa'yı aldı ve yaktı.» 22 Aralık 1607- «Kalenderoğlu Bursa'dan Mondania'ya (Mudanya) doğru geldi. > Aralık 1607

Gölü'yle ayrılır ki, bu g l bir taraftan hemen hemen Olimp (Ke    yâhud Uludağ) Da ı'na kadar gider ve diğer taraftan dağlardan inmekte olan Nilüfer (Rindak s) ırma ı vâsitasıyla Propon-tid sahiliyle (yâni Marmara sahiliyle) muvasalayı te'm n eder ²¹⁰. Kalenderoğlu, Gol' n Propontid mıntıkasmdaki mansabına yakın bir yerde Nilüfer  zerine kurulmuş olan köprüden geçmek lâzım geldiği halde, burası birçok muhafızları olan bir kale ile savunuldu u gibi nehrin yukarı mecrası da  neg l be i  ly s'ın oğlu Al  Be , emri altında bulunan Kirmast  ahâlîsi tarafından muhafaza edilmişti. Kalenderoğlu, uzak olmayan bayram gecesi, kale muhafızlarının gevşeklik göstereceklerini tahm n ederek, Tahtalı denilen yerde bayramın girmesini bekledi. Hakîkaten tahm n ettiği gibi oldu: Kirmast  ovasına inmeye ve oradan Mihaliç'a gitmeye muvaffak oldu. Mi-hali 'ı da kan ve ateş içinde bıraktı.

   lerin tenkili için  stanbul'dan gönderilmiş olan Nakka  Paşa, Ulu b d ovasında Kalenderoğlu'ua tesad f etti.  ki ordu kat'  bir cenge giri meksizin, uzun bir müddet karşı karşıya bulundular. Şiddetli bir kış, Nakka  Paşa ordusunda büyük bir telefata sebep oluyordu. Nihayet Silistre sancak-be i Dalgıç Mimar Ahmed Paşa'nın ve Dobruca Tatar gönüllülerinin iltihakıyla kuvvetini artırmış olan Nakka  Paşa, Minas (Manyas) Gölü sahilinde  silere hücum etti ve onları tam bir hezimete u rattı. Lâkin Dalgıç Ahmed harb meydanında kaldı.

Kalenderoğlu Aydın ve Saruhan sancaklarından geçerek Ham d ve Karaman hududuna gitti ve «A a dan P rb nâmındaki    nin Antalya'dan getirdiği 1.000 kişi ile yine kuvvetlendi.

Kalenderoğlu'nun elinden kaçmaya muvaffak olmuş olan Canpulad  zmit'e vardı; af dilemek üzere amcası Haydar Be 'le beraber  stanbul'a göndermiş olduğu kethüdasını orada buldu. Pâdişâh, taleb olunan affı ihsan etmiş olduğundan, Canpulad  stanbul'a gitti. Sultân Ahmed kendisini atıfetlerle kabul etti.    nin serg ze t tını merak ederek, Boğaziçi'nin Anadolu sahilindeki Sultaniye K   -k 'nde bir hafta her gün kendisini huzuruna kabul etti ²¹¹. Can-pulad'ın küçük kardeşi —ki sonraları IV. Murad'la yakınlık peyda etmiştir— harem-i hümâyûn hizmetlileri arasına kaydedildi. Canpulad da Tamı var be lerbe ili ine t y n edildi. Lâkin

²¹⁰ Ravzatü'l-Ebrâr. Venedik Hülâsası'ndan : -Kalender Tire ve Manisa'da. Tavil deniz kenarında», Mayıs 1608-

²¹¹ Fezleke. Venedik Münâsebetleri Hülâsası'ndan: «Canpulad dört kişi ile  stanbul'a gelip k  kte kabul olundu- Pâdişâh kendisine hil'at giydiren Dervı  Pasa sarayım  kemetgah gösterdi.. Ocak 1608.

Tamışvar'a gittiğinde ah li —vaktiyle Anadolu  s l lerinden Deli Hasan hakkında yaptıkları gibi— kendisini taredtiler. Canpulad da Deli Hasan gibi Belgrad'a kaçarak, Murâd Paşa'mn emri üzerine orada  d m edildi. Bu suretle Anadolu'nun iki isyancı elebaşısının ikisi de Tamışvar vâlîsi olmuş, ikisi de Belgrad'da öldürülmüştür.

Kalenderoğlu'nun Bursa civarında yaptığı hasar, İstanbul'da büyük yankılar uyandırmıştı. Vezir Dâvûd Paşa İzmit'e, Hızır Paşa Üsküdar'a gitmeye memur oldu. Pâdişâh, hepsinin cenge gitmesini emretti ²¹². Buna dâir çıkarılan fermân-ı  l de bizzat gitmiyecek olan mansıb sahiplerinin kendi yerlerine sil h  m kemm l birer s -v r  çıkarması emredilm şti. Birkaç gün asker toplandı, lâkin Kalenderoğlu güneye doğru yönelince endişe zail olarak, düşünülen tedbîr tâkib edilmedi. Yalnız div n n müzâkeresi üzerine gelecek baharda Rumeli muavin askerlerinin sadrâzam ordusunu takviye için Haleb'e gitmesi kararlaştırıldı. Gerek askerinin, gerek paranın Murâd Paşa'ya vaktinde ulaşması pek mühim olduğundan, Ekmekçi-zâde bu işin görülmesine nezâret etmeye memur olarak, uhdesine Rumeli eyâleti verildi.

Kalenderoğlu bu tedb rleri öğrenerek Ekmekçi-zâde'nin Kara-man'dan geçerken gaafil bir ânında üzerine hücum etmek için, bütün kuvvetiyle o tarafa gitti. Murad Paşa,  s l rin ve Ekmekçi-zâde'nin hareketlerinden haber alarak 1 Rebî'l-evvel 1017 (15 Haziran 1608) târihinde Haleb'den çıkararak, Mar'aş hav lisinde Kansu*-nun kumandasında Mısır askerini ve Göksün Yaylalarında Emîr Yûsuf un oğlu Emîr Hüseyin'in Trablus-ı şam'dan getirdiği Suriye f rkasını aldıktan sonra, Kalenderoğlu ve Kara Said kumandasındaki eşkıya üzerine yürüdü ²¹³.

Kalenderoğlu'na tabî eşkıya reislerinin akdettikleri bir meşveret meclisinde büyük ekseriyet sadrâzamanın karşısına çıkılmak istikametinde oldu ve Kara Saîd'in Anadolu'da yağma ile vakit geçirilmesi hakkındaki ihtiyatlı düşüncesi reddedildi. Kalenderoğlu,  zellikle Muslu  avuş'un Lârende'den kendi aleyhine gönderilen askeri I -il'de mağlûb ettiğinden beri c r'etk rhđi artmış bulunduğundan, Muslu  avuş'a şu mealde bir mektup yazdı: «Serg zeştim âleme malûmdur. Fitneci ve ahid-bozucu Osmanlılar tegallüb ederek gururları kem le erip âleme cevri cef yı

²¹² Bütün dirlik, yâni maaş sahiplerinin cenge gitmesi emrolunimistu- (Mütercim).

²¹³ Na rafi. Kalenderoğlu ve Kara Said maiyyetindeki eşkıya ordusunun başUca reislerini sayar: Göynüklü Halil, G rc 'd r. G c Ahed. Agacdan Piri, Dağlar Delisi, Tann-b mei, Baldırı-kısa. K r Mahmud, K se Ahncad, Gedizli Akdar-ması. Uz Hüseyin. K fir Murad, Sakaloz Ahmed ve diğerleri, (c 1, s- 28)

mu'tâd ettiklerinden biz itaatlerinden yüz çevirip izhâr-ı hulûsu terk eyledikten sonra Mihaliç, Aydın, Saruhan illerini talan eyleyip ganâîm-i bî-şümâr ile döndük. Cem'iyyetimiz yevmen fe-yevmen (günden güne) ziyâde oldu; Konya şehrine geldiğimizde Karaman beğlerbeğisi Deli Zülfe-kaar Paşa anda mevcûd bulunup kaleye kapandı. Üzerine varılıp etraf ve eknâf yağma ve gâret olundu. Ba'dehu göçüp Karaman'a nüzul eyledik. Bu âna kadar Âl-i Osman tarafından tamâmiyle kat'-ı ümîd olunmadığı cihetle serkeşlik edilmezdi. Lâkin Canpulad-oğlu vak'asından sonra Osmanlı tarafından kat'-ı ümîd olundu. Artık can tende oldukça ser-fürû etmek ihtimâli yoktur. Hakk Teâlâ muîn olursa yanımızdaki hesâbsız kârgüzâr dilâverler ile ol koca fertutu (Sadrâzam ihtiyar Murâd Paşa) ber-taraf edip Üsküdar'dan berisini Osmanlı'ya feragat ettirmek vardır; eğer fırsat koca'nın olursa, bizim ettiğimiz işlerin dillerde destan olduğu bize kâfidir.»²¹⁴

Sadrâzam, Kalenderoğlu ile Muslu Çavuş'un birleşmesini men* etmek için Muslu Çavuş'a iç-il sancağı berâtını gönderdi. Muslu, cenge gitmemek şartıyla bu berâtı kabul etti. Birkaç gün sonra da Karaman eyâleti vaadini aldı. Bununla beraber Kalenderoğlu Mus-lu Çavuş'un sancak beğliği haberini alınca, topladığı meşveret meclisinde sadrâzamanın üzerine gidilerek bir hile ile ceng edilmesine karar verdirdi. Kalenderoğlu, Murad Paşa'nın yanında yalnız kapıkulu (yeniçeriler) bulunup tımarlılar ve zeâmetliler bulunmadığını ve İstanbul'dan para ve erzak gönderilmiş ise de, bunların da kendi ellerine geçeceğini söylüyordu²¹⁵. Eşkiya baş-reîsi piyade ve sü-vârî 20.000'i bulan askerine geçit resmi yaptırdıktan sonra, bütün geçtiği yerleri yağma ederek boğazın girişini sadrâzam ordusuna kapatmak için, Elbistan'dan Göksün Yaylası'na indi²¹⁶.

Murad Paşa, Kaienderoğlu'nun tertibini öğrenerek derbend ağzını kendisinden Önce gelip almaları için Deli Piri Ağa'yı otuz takım yeniçeri ile ileri gönderdi. Bunlar aradaki dört merhaleyi sür*-atle kat'ederek üçüncü gûaü derbende ulaştılar ve iç tarafına kondular, sonra da ordu geldi.

²¹⁴ Naîmâ'dan alınmıştır, s. 29- (Mütercim).

²¹⁵ «Kalenderoğlu, yanında olan raûfsîdler ile istişare suretiyle nice güftâr-ı nâ-hemvârdan sonra şöyle karar verdi ki, hâlâ serdâr yanında çok leşker olma-yup ancak kapu-kuludur; onlar da Haleb'de kant ve berd çekmiş,, zaif olmus.-lardur. Maa-zalık cümle hazine ve defterhâne kendii iledür. Maslahat budur ki bir cür'et ve celâlet gösterüp orduyu uralar ve kıyamete kadar yâd olacak kadar şecaat göstereler ve bu fırsat ile hazine ve cebe-hâneyi ele götüreler-» Naîmâ, c- 2, s. 30. (Mütercim).

²¹⁶ Kalender askerini 6.000 süvârî ile 12.000 piyadeye çıkararak Sakronova'da Osmanlı memleketleri serdârı olan Murâd Pasa'ya tesadüf etti; Murad Paça hayâtını tehlikeye koyarak Kalenderin yolunu kesmiştir.. Venedik Hulâsası, Göksün Boğazı bu isimdeki sahraya müntehidir. (Sakronova, Göksün olacaktır.)

Sadrâzâmın otağı yüksek bir tepeye kurulup yeniçeri ve sair kapıkulu tepenin eteğine kadar, Mısır askeri tepenin sağ tarafından eteğine bitişik olan sahraya yerleştirildi. Ordunun ağırlığı tepenin arkasına konularak lâzım gelen yerlere hendekler açıldı. Yeniçeriler metrîse girdi (8 Temmuz 1608)²¹⁷.

Âsîler harb düzeninde ordu üzerine yürüdüler. Sağ cenahları Kara Saîd ve Ağacdan Piri kumandasında, sol cenahları Kalenderoğlu ile diğer reislerin emri altında idiler. Birincilere Malatya sancağı mutasarrıfı Karakaş Ahmed Paşa, serdârın kethüdası Ömer ve sipahiler; ikincilere Suriye askeriyle Seyfoğlu Mîr Hüseyin ve Mısır askeriyle Kansu Beğ mukabil oldular. Âsîler istihkâmlara ye Murâd Paşa'nın mâhîrâne bir şekilde uyguladığı tabiyeye aldanarak, serdârın çadırından boğazın mahrecine kadar yayılan Mısır askerini ordunun toplam kuvvetleri sandılar ve büyük bir güvenle cenge giriştiler. İki taraftan o kadar şecaat ve gayretle muharebe edildi ki, bu vak'aların hikâyesinde defalarca sözlerini naklettığımız Devlet'in resmî tarihçisi «Merîh-i felek tahsîn eyledi»²¹⁸ diyor. Harb her dakika daha çok ortada gözükrken, sadrâzam safların hâricine çıktı. Kırk sene Önce Yemen vâlisi iken Arab şeyhlerinin duâ okumuş oldukları Hind kılıcını çekerek, üç defa düşmana karşı salladı. Zaaf göstermeye başlamış olan askerini bir daha hücum ettirerek, aynı anda toplar da hep birden ateş ettiler. Bu âna kadar hendeklerde gizlenmiş bulunan yeniçeriler de hep birden çıkıp büyük bir şiddetle düşman üzerine hücum ettiler²¹⁹. O sırada âsîlerin arasında Murâd Paşanın, Zülfekaar Paşa kumandasındaki Karaman askeriyle kendi ordularının arkasını çevirdiği şeklinde bir haber yayıldı²²⁰. O andan itibaren eşkiya her tarafta bozulmaya başladı.

İki gün sonra Osmanlılar düşman ordugâhına girdiler. Murâd Paşa, Haleb beğlerbeği Hüseyin Paşa'ya ser-asger unvanı vererek ve Suriye Türkmen askeri ve 10.000 süvari ile Seyfoğlu'nu ve Trablus ve Sivas Paşalarını maiyyetine memur ederek Kaienderoğlu'nun takibine gönderdi. Firarilerin ekserisi piyade, yâhud atları işe yaramaz bir halde ve zahire ve

²¹⁷ Naîmâ'da 24 Rebîülâhîr 1017 Sah. (Mütercim)

²¹⁸ Naîmâ, c- 2, s. 31. «Merih tahsîn etmesi» hunharlığı itibariyledir- (Mütercim).

²¹⁹ «Serdâr'ı âzam eli altında olan süvariye birkaç kadem ile sürüp eskiden Yemen vâltisi iken bâzı eizze-i meşâyih tarafından kendisine vâsıl ve şark ve garb çeliklerinde nice âsâr-ı yümn ve berekât hâsıl olan tîğ-ı Yemânî'yi siD edüp cânib-i â'dâya üç kerre îşaret ve leşkar-i islâm'a istûnâlet ve nusret ile begâret idicek, zümre-i asâkir defaten hücum etdiler...» Naîmâ'dan, c. 2, s. 32. (Mütercim).

²²⁰ «Meşhurdur ki eşkiyanın içinde bir sadâ kopdı: Siz kimün için ceng îdersî-niz? Murâd Paşa hile ile sizi aldadup Karaman askeriyle Zülfekaar Paşa'yı dağ yolunda ordugâhımıza göndürdi, ve bütün çadırları yağma itdirdi.» Keza, (Mütercim).

silâhdan mahrum olduklarından Osmanlı kılıcıyla tenkilleri pek kolay oldu. Bayburd'da hafif bir mukaave-metten sonra Erzurum ve Ardahan yoluyla kaçıp, ancak birkaç bini Revân'a can attı. Revan kalesinde bulunan Acem Vâlisi Emîr Güne, Şâh kulu olmaları ve şîliğı kabul etmeleri şartıyla bunları kabul etti. Sadrâzam, Kayseri ve Sivas'tan geçerek Ankara civarında —Yıldırım Bâyezîd ile Timur arasındaki harbin geçtiğı yer olmakla meşhur olan— Çubuk Ovası'nda çadır kurmaya gitti.

Murad Paşa'nın Tavil Halil'in Kardeşine Galebesi

Çubuk Ovası'nda Murad Paşa'ya, Cağala-zâde'nin Tavîl Halil'in oğlunu Bağdad'dan kovduğı haberi geldi. Oradan Sivas'a doğru geri giderek birkaç gün orada istirahat etti. Sivas'ta bulunduğı sırada Tavîl Halil'in kardeşi Meymûn'un 6.000 âsî ile Kırşehir taraflarını yağma ederek, İran'dan Kalenderoğlu'na katılmak üzere Tokad'a gitmiş olduğunu haber aldı. Topladığı bir meşveret meclisinde reisler bunların birleşmelerine meydân verilmemesi re'inde bulunduklarından Meymûn'un takibine karar verildi. Bunun üzerine bütün ağırlık defterdar Baki Paşa nezâretiyle Sivas'ta bırakıldı. 2.000 süvari yeniçeri²²¹, sipahiler, diğ er tim ar ve zeamet sipahileri bir haftalık yiyecek alıp, lâkin çadırlarını terketmiş oldukları halde yeniçeri ağasının kumandası altında hareket ettiler. Sadr azam da yalnız hafif bir yaz çadırı (sâyebân) ve bir kilim alarak t k b ilerin başına geçti.

Altı gün ve yedi gece hiç çadır kurulmaksızın gidildi. Hemen hemen doksanlık bir p r olan Murâd Paşa zaman zaman müteharrik bir ceset gibi attan iner ve birkaç dakika hiçbir hayât eseri göstermeksizin istirahat ederdi. Hattâ kendisini birkaç defa son nefesini verdi sandılar. Ondan sonra yeni bir gayret ile atına binerdi. Şark  Karahisar'a varıldığında, âsîlerin bir gece evvel orada kalmış ve sabahın seherinde çıkıp Kara Hasan Gediğı Boğazı'nda çadır kurmuş oldukları öğrenildi. Sadr azam Çerkeş Piyâle Paşa'yı 2.000 kişi ile ileri gönderdi. Tâkîb edileceklerini düşünmeyen e kiya, eşyalarını hayvanlarına yüklerken Piyâle yeti ti. Eğ r askerin bir takımı kumandanlarının emrine mugayir olarak yağmaya koyulmamış olsaydılar, âsîlerin hepsi mutlaka tutulacaktı. E kiya, akıllarını başlarına toplamaya ve mukaavemet vaziyeti almaya muvaffak oldu. Adana hâkimi Mustafa Paşa ve

²²¹ Venedik Hftl&sası'ndan: .Murad Paşa ile âsîlerin reisi Meymûn arasındaki iB s demenln lkinci gfiaC-, Elim 1608

birkaç yeniçeri zabiti maktul düştüklerinden, asker firar etti. Lâkin yeniçeri ağası firarileri topladığı gibi, müteakiben sadrâzam da yetişerek taze askerle kuvvet verdi. Eşkiya boğazdan Gelürât Sahrâsı'na ric'ate mecbur olup, orada bir daha cenge başîadılarsa da yeniden bozularak, bütün ağırlıklarını terkedip kaçtılar. Üç gün tâKîb edilip birçoğu yakalanarak, sadrâzamın bu üç gün müddet zarfında karargâh ittihaz etmiş olduğu sahrada harb âbidesi olmak üzere başları yığıldı.

Sadrâzam, Sivas hisarı önünde çadır kurmuş olan askerini kendi ordusuna katılmasını emretti. Defterdar Baki Paşa Bayburt'a bir meihale mesafedeki Sadaklı mevkiinde serdârın ordusuna iltihak etti (3 Cumâdeluhrâ). Murad Paşa Bayburt'ta âsîlerin başından pira-midler teşkil ettikten sonra, birçok muharebelerde kahramanlıkları görülmüş olan zabitlere hil-atlar dağıttı. Vezîr Nasûh Paşa dahî (15 Cumâdeluhrâ - 26 Eylül) serdâr ordusuna iltihak etti; bu iltihakta geç kalındığı için ehemmiyetten ârî olduğu halde, Nasûh Paşa orduya geldiğinde fevkalâde debdebe gösterildi: Kapısı halkı kırmızı çuka (çuha) giyer 1.000 süvari tüfenk-endâzdaı, sarı urbalı 500 ve siyah takyeli diğer 500 segbân ile 1.000 süvariden ibaretti. Vezîr-i âzam, bu askerin geçişini görmek üzere yaz çadırı (sâyebân) altında idi. Vezîr Nasûh Paşa bir ok atımı kalınca atından indi. Murad Paşa, çadırından yalnız dört adım ileri gitti. Nasûh diz çöktü, serdârın ayağını öptü. Murâd Paşa, Nasûh Paşa'nın gösterdiği gecikmeden dolayı öfkeli ise de, ordusu kumandanlarının haysiyetine hâlel vermemek istediğinden alnından öptü ve elinden tutarak çadırı altına getirdi ve:

— «Hoş geldiniz, oğul!» dedi.

Nasûh Paşa yere diz çökerek:

— «Devletli sultânım, kusurumuz çokdur, harekette teehhür edip geç geldik!» dedi.

Serdâr:

— «Geç gelmenize sebep ne idi? Elhamdülillah askeriniz mükemmeldir; biz Haleb'de iken beraber kışlayan askerin az olduğunu işitmişsinizdir. Haleb ile Diyârbekir arası uzun mesafe değil iken, yanımıza gelmemekle bize hürmetsizlik mi ettiniz zannında bulunuyorsunuz? Bu hürmetsizlik pâdişâhıdır. Biz mağlûb olsa idik siz yalnız başınıza Kalender-oğlu'na karşı durabilecek miydiniz? Bir fetva istenilse ki, kuvvetli bir îslâm ordusu ondan zayıf olan bir ordunun imdadına gelmiyecek olursa şer'ân ne lâzım gelir? Acaba ulemânın cevâbı ne olur?» diye konuştu.

Nasûh Paşa başını eğmiş bulunduğu halde sükût ettiğinden, Murad

Paşa şöyle devam etti:

— «Benim oğlum, bu segbânları başına toplamakdan maksad nedir? Canpulad'oğlunun onaltı bin segbânı var idi; ne yapabildi? Seg-bânlarının hepsi velî-i ni'metlerini bırakıp kaçtılar. Kalenderoğlu'nun ahvâli ise malûmudur. Pâdişâh, Anadolu'da bir segbân bulunduğunu istemez. Eyâletine gidince bunlara ruhsat vermeğe bak!

Pâdişâhımız yed-i tûlâ (büyük kudret) sahibidir. Şu gördüğün altı tuğdan birini sana gönderip katlini ferman etse²²² ne yapabilirsin?»

Murâd Paşa, Nasûh Paşa'ya bu yolda nasihatler verdikten sonra, iki kat hil'at giydirdi. Nasûh Paşa ikinci vakti büyük hediyelerle gelip akşam yemeğinde bulundu, gece meşgalelerle çadırına gitti. Nasûh Paşa, daha önceleri Canpuladoğlu vakasında serdâra im-dâd için Diyârbekir'den Haleb'e gelmemiş olduğu gibi, bu defa dahî yukarıda yazılan harblere iştirak etmemiş olduğu için, onu îdâm etmek serdârın düşünmediği bir şey değil ise de, İstanbul'dan verilen emirler mûtedilâne hareket etmesini icâb ettirmişti²²³.

Yine o sırada Karaman vâlîsi Zülfekaar Paşa ile Ankara cihetinden hareket eden Ekmekçi-zâde, serdârın ordusuna iltihak ettiler. Umumiyetle beklenirdi ki, bunların gecikmelerinden dolayı haklarında şiddetle mücâzât olunacaktır. Lâkin Murad Paşa, «Affetmek, muzafferiyetin zekâtıdır» hükmüne riâyette, ikisine de birşey yapmadı. İntizâma riâyette vukua gelen en küçük kusurları işleyenleri cezalandırmakta gösterdiği şiddet sebebiyle herkesi korkutmuş olduğu için, sadrâzamanın bu âtîfetkâr hareketi halkın şaşkınlığına yol açtı. Vak'alarm bizzat şahidi olan bâzı zevatın düşünceleri, Murâd Paşa'nın Anadolu celâlîlerine gösterdiği ve «Seyfü'd-devle» (Devletin kılıcı) ve «Muhyîs-saltana» (Devletin, saltanatın koruyucusu, hâmisî) unvanlarına sayesinde hak kazanmış olduğu aşırı şiddetini, daha kuvvetli bir şekilde aydınlatıp açıklığa kavuşturacaktır.

Beğşehir'inde Emîr-Şâh nâmında bir beğ bulunuyordu ki, softa âsîleri te'dibde gösterdiği şiddetle şöhrat kazanmış ve bu sayede Murad Paşa'nın iltifatına mazhar olmuş ise de, segbânları Beğşehir ve Seydîşehir mıntıkalarını bîzâr ederdi. Murad Paşa, şikâyetçilere karşı Emir Şâh'ı iltizâm

²²² Yâni, bir tuğlu beğ katline me'rcûr olsa. (Mütercim)-

²²³ Naîmâ'nı kaydına göre Muradhanlılar diye tanınan üç şahıs —ki biri Trabzon beğlerbeğliğinde bulunan AH Paşa, biri yine beğlerbeğlerden Mustafa Paşa. biri de sancakbeğlerinden Abdurrahmân Beg idi— celâlîlerden ziyâde mezâlîm göstermekte bulundukları halde, her üçü de ele geçirilerek Nasûlî Paşa* nın orduya iltihakı zamanlarında îdâm olunmuşlardır. (Mütercim).

ederdi. Canpulad'ın, Kalenderoğlu'nun, Kara Saîd'in, Meymûn'un hezimetlerinden sonra Emîr Şâh'ı Alâiye sancağıyla mükâfatlandırdı. Emîr Şâh, Çorum ordugâhında sadrâzama veda edeceği sıralarda Seydîşehri ayanından ve kadılardan Fîl-zâde Abdurrahîm Çelebi, Emîr Şâh'm diğer zulûmlerinden başka öfkeli bir ânında kendisine de topuz sapıyla vurduğunu söyledi. Murad Paşa:

— «Sabr et, efendi!» cevâbıyla mukabele etti.

Daha sonra sadrâzamanın kethüdası huzuruna gelerek, Emîr Şâh'ın o gün harekete niyet ederek, veda için kendi çadırına gelmiş olduğunu söylemesi üzerine:

— «Boğ mel'ûnu, âmân verme!» diye ferman eyledi.

Kethüda çadırına gelip Emîr Şâh'a:

— «Yemek yiyelim, sonra beraber sâhib-i devlet hazretlerine gidelim!» dedi.

Çorba içildiği sırada kuvvetli bir hassa hadımı ²²⁴ felâketli kemendi Emîr Şâh'ın boğazına geçirip, o kadar şiddetle sıktı ki, pirinç taneleri Emîr'in burnundan fırladı ²²⁵.

Murad Paşa'nın Şahsiyeti

Murad Paşa, tam bir yumuşak görünüşlülük altında müfrit bir şiddeti gizlemesini bilir, vahşeti ²²⁶ derecesinde hakîkî niyetlerini göstermemeyi becerirdi ²²⁷. Yapüğü işleri haklı göstermek içiri Türkistanlı Azîz Hoca Ahmed Yesevî'nin «Hâkim, bâtınen Mûsâ ve zahiren Fir'avn olmalıdır» ve Hoca Bahâeddîn Nakşbendî'nin «Zahir halka, bâtın Allah'a âiddir» sözlerini dâima söyledir ²²⁸.

Canpulad ve Kalenderoğlu ile cenge girişmezden evvel atından inip

²²⁴ Bir şahbaz iç-oğlanı, Naîmfî, Lakin o saman •iç-oğlanı» tâbirinde hiçbir kötü mânâ yoktu ve «hususî muhafazaya memur gençler» demekten başka bir-şey olmadığını tekrar ederiz. (Mütercim).

²²⁵ Emîr Şâh ihtiyar idi- -Ol pîr zâlimin cezây-i ameli boyununa gecüp hûn-ı ct-ğeri fukara ve zuafâdan yidiğt burunundan geldi.* Naîmâ. Gâlibâ çorbaya ciğer de doğranmış idi! (Mütercim).

²²⁶ Sicilyalı papaz Ottavio Sapienza daht Türkiye'ye dâir 1622 de Madrid'de basılmış olan eserinde Murad Paşa'nın vahşetine şehâdet eder.

²²⁷ Murad Paşa'nın yaptıklarının neticesine göre «Celâli belâsını mahvetmek için şiddet yolunu tutması gerekiyordu; bu maksada varmak için hakiki niyetini gizleyerek isyancıların bir takımını vaad ve aldatmalarla ele geçirmekten başka çâre yoktu. Birçok politikacı böyle hareket etmişlerdir» demek lâzım gelir, sanırım. (Mütercim).

²²⁸ Hoca Ahmed Yesevî Hazretlerinin sözü: -İçî Mûsâ gerek, dışı Fir'avn. dur. Hoca Bahâeddîn Nakşbendî'rdn buyurdıkları: Zahir bî-halk, batın bâ-Hakk. dr. Fakat Natmfî, Paşa'nın işlerinin bunlara uymadığını yazar. O sözler Murad Paşa'nın dillind*n düşmediğini yazmaz. Hammer yanlış anlamıştır. (Mötr-)

harb meydânının tozlan üzerine gözyaşları dökerek, ağarmış saçını ve sakalını yerlere sürerek:

— «Allahım! Bugün düşman karşısında ben kulunu utandırma! Pîrliğime merhamet et! Dîn-i Mübîn ve Şer'-i Seyyidi'l-Mürselîn için hıdmetim ve nâmûs-ı Şer'îati hetk eden müfsidlerin izâlesi hakkındaki garazsız niyyetim dergâh-ı ehadiade ma'lûmdur; Sen'den avn ve nusret isterim» diye yalvardıktan sonra atına binmiş ve Yemen yadigârı kılıcını sağa, sola, Öne doğru üç defa sallayarak askeri hücum ettirmişti. Harbi kazandıktan sonra çadırlarının önüne oturarak, mağlûbların cesedleriyle doldurmak üzere karşısında kuyular kazdırmak mûtadı idi. Bir gün hoş bir manzarayı seyrederken, bir sipahinin atının arkasında bir çocuk bulunduğu halde geçtiğini gördü. Çocuğu huzuruna getirterek, nasıl olup da âsîler arasında bulunduğunu sordu. O da, babasının kıtlık sebebiyle eşkıyaya karışmaya mecbur olduğunu, masumane söyledi. Kuyucu:

— «Babanın san'atı ne idi?» diye sordu. Çocuk:

— «Şeştâr çalardı» diye cevâb verdi.

Murâd Paşa hayra yorulmayacak bir tebessümle:

— «Haa! Celâlîler'i şevke getirirdi» diyerek çocuğun öldürülmesini emretti ve çocuk cellâdfara verildi. Lâkin cellâdlar çocuğun döktüğü gözyaşlarından müteessir olarak:

— «Bu ma'sûmu niçin Öldürelim?» diye emri infaz etmediler. Murâd Paşa, celi adların muhalefeti üzerine çocuğun idamını hazır bulunan yeniçerilere teklif etti. Yeniçeriler:

— «Biz cellâd mıyız? Cellâdlar buna merhamet ettikleri halde biz cellâdlardan daha insafsız mı olacağız?» cevâbını verdiler.

Sadrâzam bu emri hademe-i hâssasına tekrar etti; onlar da uzağa çekilerek Murad Paşa'yı çocukla yalnız bıraktılar. Doksan senelik ömürle ihtirasları sükûn bulmamış olan inatçı ihtiyar, zavallı çocuğu kadîd elleriyle yakalayarak kuyunun kenarında başaşağı tutup boğdu ve kuyuya attı. Ondan sonra (kendi yerine geçip) hazır bulunanlara şöyle hitâb etti:

— «Kalenderoğlu gibi, Kara Saîd gibi eşkıya, analarının karnından at ile, mızrak ile çıkmadılar; onlar da bunun gibi çocuk idiler; bunun gibi yağma ve kati ile cinayet içinde terbiye gördüler. Bu çocuk onların tabîatlerinden almıştır; terbiyesine ne kadar çalışılsa tabîatmdaki fesadı izâle etmek mümkün değildir.»

Burada devletin resmî müverrihi, Murad Paşa'nın Hızır ve Gu-lâm kıssasına telmihte bulunduğunu yazar. Hızır Peygamberin bir Çocuğu

 ld rmesi, beraberinde olan Mûsâ Peygamberin i'tir zını celbetmiş. Bunun  zerine Hızır, bu  ocuk büyümüş olsa kaatil olacağım söyleyerek Mûsâ Peygamber'in i'th' zını bertaraf etmişti ²²⁹

Murad Paşa'nın İstanbul'a Dönüşü

Kümeli beğlerbeği defterdar Ekmekçi-zâde, gelişinin gecikmesinden dolayı sadrâzam tarafından şiddetli bir cezaya uğramaktan korktuğu için, İstanbul'dan Pâdişâh'ın yakım olan hamilerine k -đıdlar yazarak kendisinin payitahta çağırılmasını rica etmişti. 7 Re-ceb 1017 (17 Ekim 1608) târihinde Padişah tarafından gönderilen bir memur Kalenderoğlu ile Uzun Halil'in kardeşi üzerine kazanılan galebeden dolayı pâdişâhın hoşnudluğuna alâmet olmak üzere ²³⁰ iki hil'at ve bir murassa kılıç ile şu mealde bir hatt-ı hümâyûn gönderdi:

 Rumeli valiliğini istediğin kimseye ver; defterdar Ahmed Paşa'yı  sit ne-i saadetime gönder. Sen ordu ile Erzurum'da kalıp baharda  ran üzerine y r melisin. 

Murad Paşa cevaben yazdı ki:

 Rumeli Valisi Ahmed Paşa'nın burada kal m a siyle kalmaması müsavidir; kendisinden orduya bir imdâd mı erişmiş idi? Kulunuzun Erzurum'da kışlam aklığıma gelince, Anadolu cel lilerden tam -miyle temizlendi mi ki, ürün ile muharebe edeyim? Celâli bakayası yine toplanırlarsa  sit ne-i sa detdeki v zer  kullarınız onların define kaadir midirler? Ancak sa detl  pâdişâh hazretleri ne buyururlarsa ona göre hareket olunur. 

Kasım ayı girerek arpanın kilesi beş filoriye, peksimedinde okkası bir guraşa çıktığını da arzetti. Bununla beraber fermân-ı p di-ş h ye imtis len Erzurum'a gideceğini göstermek için tuğlarını kaldırıncı, asker arasında büyük hoşnudsuzluk görüldü.

 Kaht ve gala (kıtlık ve pahalılık) bu derecede iken Erzurum'da kışlamak nasıl mümkün olur? Pâdişâh bu diyarın ahvâlini bilmez; yanındaki hoş-âmed-

²²⁹ Naîmâ, bu münâsebetle Mevlânâ Cel ledd n-i R m 'nin Mesnevisinde Mûsâ ile Hızır'ın mülakatı hakkındaki beyitlerden şu mealde olanlarını nakleder:  Hızır'ın, çocuğu öldürmesi, kesmesi herkesin bileceği hikmetlerden değildi; denizdeki gemide delik a masında da büyük faydalar mündemiç idi. Hızır zat  garazlerden m berr  idi; iyilik yaptı, fakat fena görünür iyilik yaptı. 

Hızır ve Musa'nın mülakatı Kur n-ı Kerîm'de de zik-redilmiştir. (Ra'd S resi).

²³⁰ Sultân Ahmed Kalenderoğlu'mm hezimete uğradığına dâir olan serdârın arlza-smı alınca saf Asından gelen adamı huzuruna getirip cenk ahvalini tafsil n suâl etti- Sadrâzam Tav  oğlunun  hiz&mım da başkaca b dinrek bulunduğu mevkide yirmi gün kaldı. Nalm 'dan telhis. (Mütercim).

gûların (dalkavukların) sözlerine inanır. Onlar ve serdârın avdetinde nüfuzları kalmayacak olan kaa'im-i makaam-lar sadr-ı â'zamın İstanbul'a geldiğini istemezler. İki sene sefer ile bu kadar muzafferiyet kazandıktan sonra artık yurdlarımıza avdet etmek isteriz.» sözleri Oltaya çıktı.

Ordu kadıları bu şikâyetleri ve zahire fiatlarını tescile mecbur olarak sicil sureti ve sadrâzâmın yukarıda meali belirtilen telhisi, hatt-ı hümayûnu getiren kapıcılara verildi.

Murad Paşa Şarkî Karaağaç sancağını Türkçe-bilmez'e Van eyâletini Tekeli Mehmed Paşa*ya, Karaman'ı yine Zülfekar Paşa'ya vererek, Ekmekçi-zâde'yi Rumeli askeriyle İstanbul'a, Nasûh Paşa'yı Diyârbekir'e gönderdi. Kendisi de Tokad'a gidip, orada şöyle bir hatt-ı hümayûn buldu:

«Bu hatt-ı şerifimi aldığın yerde kışla!»

Payitahtta bulunmadığı zaman cereyan eden ahvâlden zâten haberdâr olan Murâd Paşa, Pâdişâhın yakınlarından kapdân Hafız Ah-med Paşa ve kaymakam Mustafa Paşa ile müftînin, kızlar-ağası Mustafa Ağa*yı kendi taraflarına celbetmiş olduklarını, Anadolu celâ-lîleri mahvedildiğinden artık sadrâzâmın o taraflarda bulunmasına lüzum kalmadığını ve bil'akis Acem hududuna gitmesinin gerekli bulunduğunu Pâdişâh'a arz etmiş olduklarını öğrenmişti. Murâd Paşa bu entrikaları boşa çıkarmak için hatt-ı hümayûna cevâb olarak şöyle bir arıza yazdı:

«Erzurum'da kışlayıp Şâh üzerine gitmem ferman buyurulmuş. Emir Pâdişâh'ındır; bu kulunuz doksan yaşında bir pîr-i fâniyim; gaza yolunda şehîd olmak isterim. Lâkin ben kulun, Şâh üzerine gittiğimde, henüz Anadolu'da der-kemîn olan (pusuda bekleyen) celâ-lîler fırsat bulurlar; bilhassa İç-il'de Muslu Çavuş, Aydın ve Saru-han'da Yûsuf Paşa ve diğerleri birleşerek Memâlik-i Mahrûseye el uzatırlarsa, İstanbul'dan yine serdâr mı çıkarılacaktır? Bizi kendi hâlimize bırakınız; iş sahibi işini bilir. Hoş-âmed-gûların sözlerine kalmayınız: Evvelâ kendi memleketimizdeki düşmanı bertaraf edelim, sonra İran'a gidelim.»

Hatt-ı hümayûn hâmilleri bu cevâb ile iade ederek kendisi de Üsküdar'a doğru hareket etti. 18 Aralık 1608 (9 Ramazan 1017)'de, Murâd Paşa, mağlûb celâlîlerden alman ve üzerlerinde alındıkları celâlî zorba-başılarının kalın yazılarla isimleri yazılı bulunan dört yüz bayrak ile ve büyük bir tantana ile İstanbul'a girdi²³¹.

²³¹ «Murâd Paşa'nın İstanbul'a tantanalı bir şekilde girişi. Anadolu muhassılı hazîneye 60 yük para gönderdi» Venedik Hulâsası.

Pâdişâh, bu parlak hizmeti lâyük olduğu şekilde takdir ederek, serdâra iki hil'at giydirilmesini emretti ve kendi eliyle murassa bir sorguç ihsan etti. Sadrâzâmın muzafferiyetleri şehir ahâlisinin günlük sohbetlerine ve sairlerin kasidelerine mevzu oldu. Canpulad, Ka-lenderoğlu. Tavîl Halil'in kardeşi ile vukua gelen cenglerde 30.000 celâli harb meydânında kalmıştı. Köylerde ve ele geçirildikleri diğer yerlerde de bir o kadarı öldürülmüştü. 30.000 başın bir kısmından sadrâzâmın otağı önünde ehiramlar yapılmış, bir kısmı İstanbul'a gönderilmişti ki, 48 eşkıya reisinin kesik başları bu otuz binin içindeydi. En mevsuk menbâ'lara, kesilen başların ve kuyulara atılan cesedlerin listelerine göre bu seferde 100.000'den fazla âsî telef olmuştur.

Murâd Paşa'nın İstanbul'a gelişinden biraz sonra, defterdar Bakî Paşa —Suriye bir milyon altın getirmiş olmakla beraber²³²— kendinin ve sadrâzâmın düşmanları ve özellikle Canpulad'ın harem-i hümayûna alınmış olan oğulları tarafından müsadere ettiği eşyanın bir kısmını saklamakla itham edildi. Bakî Paşa Yedikule zindanına atıldı. Bu muameleden haberdâr edilmemiş olan Murad Paşa, dîvânda Sultân Ahmed'in diliyle durumu işitince, münâsib muamele edilmiş olduğunu ve kendi eline geçen kıymetli mücevheratın satılmasını men' ederek huzûr-ı pâdişâhîye takdim eylediğini ifâde etti. Buna rağmen, Bakî Paşa, birçok paralar feda ederek hürriyetini satın almaya muvaffak oldu²³³.

Murad Paşa, İstanbul'da geçirdiği kış esnasında iki sene Önce Avusturya ile akdetmeye muvaffak olduğu ahidnâmenin —ki bâzı durumlardan dolayı uygulanması geriye bırakılmıştı— ikmâl edilmesiyle meşgul oldu²³⁴. Lâkin sadrâzâmın yeni müzâkerelerini ve o zaman Osmanlı Devleti'nin diğer Avrupa devletleriyle dostâne münâsebetlerini güzel anlamak için, gözlerimizi bir an maziye çevirmemiz gerekir.

²³² «Başdefterdâr avdet ederek fevkalâde vergiden aldığı bir milyon altını getirdi. Bu para ile bayram mevâcibi verildi. Muharebeden gelen 3.000 sipahi, kendi aidatlarının defterdar tarafından alındığını söyleyerek isyan ettiler ve defterdarın başını talep ettiler.» Aralık 1608. Venedik Hulâsası.

²³³ «Vezirler huzura girdikleri zaman Pâdişâh *Bâkî Paşa'yı Yedikule'ye gönderdim; Ahmed Paşa yine defterdar olsun, Bâkt'yi teftiş eylesin; Canpulad-oğlu'nun mâlini ne yaptı, görelim.' deyince Murad Paşa 'Pek ma'kûl buyurulicua; bazı zî kıymet mücevherat ve esvâb saâdetlü pâdişâhıma lâyük idi; onları fû-mht etmiyerek getirüp huzûr-ı hümayûna teslim eyledim; bakîlerinin cevâbını kendisi versin' dedi. Ahmed Paşa teftişde i'tinâ eylediyse de Bakî Paşa pervasızca «Mühimmatı sefere hare etdim' diye cevâbını ve muhasebesini verdi. Kırkbir gün Yedikule'de yattıktan sonra çıkarıldı- Naîmâ'dan telhis, c. 2. s. 49. Ahmed Paşa rikfîb-ı defterdarı bulunduğu halde Bakî Paşa'nın gelmesi üzerine, tabiatıyla defterdarlıktan çekilmesi lâzım gelirdi. (Mütercim).

²³⁴ «Bu kış esnasında evvel-bahîr için sefer tedârîki görölüyordu- Kapûdan Hâ-nz Paşa donanma ile Rûm ili sevâhlîni berây-ı muhafaza devr itdikten sonra İskenderiyye'den Mısır hazînesini getirmiş idi. Ona Şîm eyâleti, yeniçeri ağası Halil Ağa'ya kapûdânlik, silîbdâr Mehraed Ağa'ya yeniçeri ağalığı verildi. Nalmft. (Mütercim).

Avusturya ile Müzâkereler

Zitvatorok ahidnâmesinin akdinden altı hafta sonra Boçkayı —durumun bütün cephelerden görünüşüne göre zehirlenmek suretiyle— vefat ederek, ahidnâme hükmünce, bundan böyle Osmanlı tahakkümünde bulunmayacak olan Transilvanya Kransilvanya Kral-lığı'na tasarruf mes'eiesi Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında ihtilâfa sebep oldu. Transiivanya meclisi —Humoyani'nin kayınpederi olup onbeş aydan beri Boçkayı nâmına adalet ve insaf ile hükümeti idare etmiş olan— Sigismund Rakoçi'yi kendilerine hükümdar seçtiler. Lâkin Osmanlı Devleti Humoyani'yi kral yaptırmak istiyordu, işte iki devlet arasındaki karşılıklı şikâyetler bundan doğmuştur. Sadrâzam Murad Paşa, Arşidük Matyas'a gönderdiği mektupta împarator'la Boçkayı arasında bir anlaşma bulunmakla beraber, Transilvanya tahtına kral tâyin edilmesi münhasıran Bâb-ı Hü-mâyûn'a ait olduğundan Humoyani'yi bu memlekete hükümdar yapmak, hükümet alâmeti olmak üzere kendisine tâc, bayrak, topuz göndermek istediğini ve hâlbuki Rakoçi «prens» unvanım alarak Avusturya'nın bir kapıcıbaşı marifetiyle hükümdarlık makamına oturtulmuş bulunduğunu ve împarator'un elçisiyle hâlâ gelmediğim bildirdi

235

²³⁵ Sadrâzam Murad Paşa'nın Arşidük Matyas'a Zilka'de'-nin son günü, 1015 (29 Mart 1607) tarihli mektubu tercümesi;

«İftihârü'l-ümerâ'i'l-îseviyye, üh...; makaamınıza lâıyk selâm-ı muhabbet-pîrâmızın kabulü ricasından sonra i'lâm ederiz ki, berât-ı hümayûn mucibince nâil-i hü-kümdârî olan Macaristan kralı ve Erdel beği Etiyen Boçkayı zıkr olunan berât müfâdıncı halefini intihâb etmek-de muhtar olduğundan, tacı, bayrağı, topuzu, Valantin Homonayi'ye itâ eylemiştir. Homonayi, Boçkayı'nın vasiyetini bize ihbar etmiş olmağla kendisini berât ikti-zâsınca kral ve beğ nasb ittik. Hakk-ı hükümdarı nâ-kaa-bil-i i'tirâz surette Homonayi'ye âid olmağla krallık alâ-imî olan berât-ı hümayûn ile alem-i şerifi topuzu, hilkatleri, atları Belgrad'da kendisine teslim etmek üzere bir kapıcı-başı ile gönderdik. Lâkin Homonayi, Belgrad'a vâsıl olmazdan Önce Erdel ahâlisinin Sigismund Rakoçi'yi kendilerine beğ tâyin ettiklerini haber almağla, Erdel'e gitmiyerek arazisine geri dönmüştür. Kapıcı-başının mezkûr memlekete vusulünde Rakoçi, Homonayi'ye âid olan berât ve diğer alâmetleri hîle ile elinden almış ve bundan dolayı kendisi (kapıcı-başı) ceza görmüştür.

Dostum, işbu mektub-ı muhibbânemizle i'lâm ederiz ki, kudretlü pâdişâh-ı şevket-penâh hazretleri Sigismund Rakoçi'nin intihabına muvafakat etmiyerek, onun kral ve beğ olmak üzere ancak hîle-ile vukua gelen nasbim reddetmekte ve mukaddema Boçkayı'ye verilmiş olan berât mucibince berât-ı hümayûnun, bayrağın, topuzun, hil'atlerin Valantin Homonayi'ye irsalini irâde etmektedir. Bu mektubumuzun vusulünde, hırslarına hiçbir nihayet tanımaksızın sizinle Boçkayı arasında akdedilmiş olan muahedeye ve aramızdaki sulhe mugayir hareket edenlerden birkaç kişinin tahrik ettikleri şu fitneyi teskin edeceğinizi ve iki hükümetin tebeası olan fakirleri asayişe kavuşturduktan sonra da yemden fitne ve musibet tohumu neşr olunmayacağını ümid eyleriz.

Dostum, malûmunuzdur ki, son ahidnâmenin müd-det-i mer'iyetinde üç hükümdardan, yâni Pâdişâh ile İmparator ve Erdel Beği'nden birinin vefatı vukua gelirse, sulhun halefi tarafından idâme olunacağı işbu ahid-nâmeye dere olunmuştur. Size izâha hacet yoktur ki, dî^â nimizin ahkâmı mucibince yeminlerimizi sadâkatle icraya mükellefiz. Eğer siz böyle küçük bir işten dolayı yeniden fitne çıkarmak ve lûtf-ı ilâhî ile o kadar mesâiden sonra akdetmiş olduğumuz musâlehayı —ki devletin bu kadar erkânının mühürlerini ihtiva

İmparator, cevaben, elçinin gelişi Türkler'in yeni akınlarından ve ahidnâmenin son zamanlarda bozulmuş olmasından dolayı geciktirmiş olduğunu ve ahidnâme şartları mucibince haklı ve münâsib olan şeyleri Sultân Ahmed'den talep edebileceğinden Arşidük Fer-dinand'm re' yine uygun olarak Estergon'u, Kam'je'yi, Eğri'yi istemekte bulunduğunu ve eğer müzâkereler esnasında zabtedilmiş olan bu üç kale iade edilir ve son olarak ahidnâme hilâfında yaratılan durumların müsebbibleri cezalandırılır ise, kararlaştırılan 200.000 ekü-yü (guruşu) hâmil bir sefirin îstanbula gönderileceğim zât-ı şahaneye yazdı²³⁶.

Üç Macar kalesinin iadesine dâir İmparator tarafından ileri sürülen her türlü ma'kûl taleblerin kabul edileceği hakkında ahidnâmede yazılı bir madde-i mahsûsaya istinâd ettirilen talep, ciddiyetle karşılanmaya lâayk değildi. Bu kalelerin fethi, Türkler için son seferin en güzel neticesi olduğu

etmektedir— bozmak isterseniz, Cenâb-ı Hakk'ın dediği olur; zîrâ Allah'ın her istediği vuku bulur. Mâahaza, aramızda akd olunan ahidnâmenin bütün maddelerinin icrâsiyle fukara ve. zuafâmın ve umûmen iki memleket halkının kendilerine rahat sağlayanlar hakkında duaya meşgul olmak üzere âsâyışde bırakılması münâsib olur; yemininizde sebat ile aramızdaki hüsn-i imtizaca mâni' bir şey ihdas eylemiyeceğinizi ümîd ederiz.

Şurası dahî ma'lûm-ı dostâneleri olsun ki, son ahid-nâmede gönderilmeleri yazılmış olan elçiler, hediyelerle birlikte bir ay önce gelmesi gerekirdi. Sizden ve murahhasalarınızdan onların hareketlerini bildiren mektuplar almış isek de temhirleri aksini isbât eder. Bu muamele, büyük devlet memurlarının mevkilerine muhaliftir. Bununla beraber vaadettiklerin ize uygun olarak bu sefaretin azimetini ta'cile himmet ediniz; zîrâ kudretlü pâdişâhımızdan aldığımız mektuplarda «Sefaret vâsıl olmadı mı?» diye suâl buyurulmuştur. Cevaben arz eyledik ki, İmparator hazretlerinin biraderi Arşidük Matyas'ın bir mektubu sefaretin yolda olduğunu bildirmiş ve yakında gelmesi me'roûl bulunmuştur. Lâkin vürûdu gecikmekte olduğu cihetle, ne cevap vereceğimizi bitemiyoruz, eğer sefaret çıkıp gelmezse, söylediklerimizin hepsinin, yalan addedilmesi lâzım gelir. Lâkin dinimiz ve yeminimiz gerek bize, gerek size bu kadar mühim bir maddede verilmiş olan yemînî bir sözün nakzini men' eder. Eğer setirler gelecek iseler gelsinler, zira pâdişâhımıza hakikati arz etmek isteriz. Ahidnâmemiz bütün cihâna ma'-lûm olduktan sonra aksini iltizâm ile kendinizi halk-ı âlem huzurunda mahcûb etmek istemezsiniz. Olabilecek ahvâlî güzel düğünüz. Kendilerini bilmeyenlerin sözlerini dinlemeyiniz ve akıllı ve basîretkâr adamların na-sî ha ti an m reddetmeyiniz. İşlere hir iki memleket ve fukara için en fâideli surette nizâm verilmiş olduğundan, yeni karışıklıklar ihdas ederek halkın bed-duâsını cel-betmekten ihtiraz eylemelidir. Bundan dolayı sefirlerin hediyelerle birlikte bir an evvel irsaline himmetle her iki memleketin rahat ve emniyetini te'mîn ediniz. Şunu da ümîd ederiz ki, her kumandanın kendi mevkiinde hâl-i sükûnda kalması ve musâlehaya muhalif bir harekette bulunmaması zımnında bütün hududa şiddetli emirler verirsiniz.

Size gelince, dostum, sizden muhabbet âlâmetleri ve memleketlere zararlı olmayacak yardımlar bekler ve bu

mektuba cevâbınızı serfân bildirmenizi arzu ederiz. Doğru yola gidenlerin her veçhile nâil-i saâdet-hâl olmalarını temenni ederiz. Tahrîr fi Belgrad-ı Dâri'l-Cihâd, fi selh zî'l'-ka'de 1016 (29 Mart 1607).

²³⁶ Sultân Ahmed'e Rudolf un 10 Nisan 1607 tarihli mektubunda şu fıkra yazılıydı:

«Quod ut Homonaius dominatum affectaret Regalia dona in signum Vassallagiae dari solita illi obtulerint, quod subtidos necarint et abduxerint, nova propugna-cula extrukerint, mitites in ordinem non redegerint, li-mitibus maximum damnum intulerint —quas arces, Stri-gonium, Canisam et Agriam, quae tempore pacificationis înstitutae contra promissionem a Bassis et Beghis inter-positam fraudulententer interceptae fuere, quas si Nobis Serenitas Vestra restituerit, ac Transylvaniam Nostri ju-ris ut est esse permi şerit, suorumque in Hungaria inso-lentiam contra pacta conventa exercitem castigaverit, Le-gatum cum munerc apud Nos parato mittere parati su-mus et Nos ad ea, quae Nostra ex parte teneamur, praes-tando.»

(Bu fıkranın meali tercümede yazılıdır. Mütercim)

için, onların iadesine muvafakat etmiyorlardı. Harb ateşinin yeniden tutuşmasından korkulduğu bir sırada İmparator'un murahhasları İlleshazi, Turço, Preyner, Pueşhayn, Koloniç Türk memurları olan Budin valisi kethüdası Ahmed ve Hüseyin Beğ ve Mustafa ile Neuhausel (Uyvar)'de yeni bir mukavelename imza ettiler ki, buna göre, bir Avusturya elçisi Komorn'dan kırk güne kadar 150.000 ekü (guruş) ile hareket edecek, geri kalan 50.000 ekü onun dönüşünde tesviye olunarak Zitvatorok ahidnâme-si «hediye-i iftihâriye»nin ilk tediyesinden i'tibâren yürürlüğe girecekti (28 Mart 1608).

Türk ve Avusturyalı murahhaslar Estergon civarındaki köyler mes'elesini kararlaştırmak için 19 Hazîran'da bir daha toplandılar. Baron Töffel sefîr tâîîn edilmiş olduğu halde, Osmanlı Devleti'nin Transilvanya'daki tahrikleri yeniden gidişini te'hir etmesine sebep oldu. Neuhausel mukavelenamesi imza olunur olunmaz, Budin vâlî-si, Segedin beği Zülfekaar'ı maiyyetinde 30'dan ziyâde adamla Arşidük Matyas'a gönderdi ve onun vâsi t as iyi e sırmalı kadifeden eyerler ve mükellef hü'stlar hediye etti, Zülfekaar, elçinin İstanbul'a gidişini çabuklaştırmakla görevli idi. Kardinal Ditrihtayn'ın tavsiyesine binâen, tâîîn edilmiş bulunan Baron Töffel'in yerine İmparator —son muahedenin tasdiknamesini ve kararlaştırılan 200.000 ektiyü götürmek için— maslahatgüzar sıfatıyla Adam Dö Herberş-tayn ile Jan Rima'yı tâîîn etti. Kendilerinin ta'llmâtı, payitahta vardıklarında vezirlerin ve müftînin ziyaret edilmesini, Prag'a bir Acem sefirinin gelmiş olmasına münâsib bir sebep gösterilmesini, Matyas'm Macaristan Kralı olmak üzere karar verilip verilmediği sorulacak olursa mübhem bir cevap verilmesini emrediyordu ²³⁷. Adam Herberştayn ve Jan Rimay 6 Mayıs'ta Viyana'dan hare-keüe 17 Eylöl'de İstanbul'a vardılar.

Huzûr-ı şahaneye kabullerinde hediyelerini takdim ettiler. Lâkin Rimay'ın yaptığı uzun konuşmaya Pâdişâh bir kelime bile cevâb vermedi. Rimay, oğul babasından ister gibi, İmparator'un Pâdişâh'-tan her şeyi

²³⁷ Adam Dö Herberştayn'a verilen 26 Nisan 1608 tarihli ta'-lîmâtın:

«Similiter quoque si supremus Vezirum ab oratore scrutaretur, quia rerum agatur Fragae cum Persianis, quid cum illis ibidem sentiat aut conclusum sit, pote-rit illi moderate et cum discretionem humanitatis aliqua modeste respondere ad Serenissimam domum austriacam aditum legatis omnibus Hegum ac Principum patere quid autem sit actum se ignorare.— Si interrogaretur ulterius mim Ser. Archidux Mathias sit jam constitutus futurus Rex Hungariae, poterit respondere sie constitu-tum esse, ut Regnum Hungariae cum reliquis omnibus' vicinis provinciis arcta amicitia ac confoederatione aint conjuncta, ac faederis nexu ligata et constricta, ut omnes rumores et quivis tumultus atque turbationes sint sede-tae penitusque sublatae.»

(Bunun da meali tercüme metninde yazılıdır. Mütercim

isteyebileceği esası üzerine konuşmasını bina ederek, yine Kanije'yi. Estergon'u, Eğri'yi talep ediyor ²³⁸ ve Ustom-Belgrad'da alınan esirlerin iadesini temenni ediyordu. Sadrâzam tarafından tasdik ve imza edilen ve kaymakam Mustafa Paşa tarafından Avusturya memurlarına verilen ahidnâme, ilk ahidnâmeden o kadar farklı idi ki, Avusturyalılar bunu kabul edemeyeceklerini bildirdiler, ilk satırlarında împarator'un Murad Paşa'ya sulh teklif ettiği yazılı olup, lâkin müzâkereyi Kırım Hânı vâsıtasıyla Türkler açmış olduklarından, bu ifâde büsbütün hakikate aykırı idi. Dördüncü maddede İspanya Kralı'mn sulhun menfaatlerinden yararlanmasının kabul edilebileceği hakkındaki fıkra unutulmuş, Transilvanya'-ya dâir olan altıncı madde anlaşılmıyacak derecede bozulmuştu. Dördüncü madde yeni bir şekle sokulmuş, Füleke, Somoskö, Duvin, Haynaçko kasabalarına tabî köylerin Eğri, Hatvan, Estergon kazalarına dâhil olacağını belirtiyordu. Halbuki bu köylerde KökÖ, No-vigrad, Vayçen kat'î surette Türk idaresinden çıkarılmıştı. Estergon civarında ve împarator'un elinde bulunan köylerin bile istenilmesi derecesine gidildi.

Elçiler, ilk yazılmış hâlden bu kadar uzak olan bu şekli şiddetle protesto ederek, kalelerin ve esirlerin iadesi talebinde ısrar ettiler. Reis efendi bunlardan soruyordu ki: Eğri, Kanije, Estergon kalelerinin terkinin ısrarla talep eden İmparator, Füleke, Raab, Kornom ile diğer mevkiilerin teslimine hazır mıdır? Türkler'in teslim şartlarına muhalif olarak Ustoni-Belgrad'da aldıkları esirlere gelince, şöyle söylüyordu: Hasan Paşa'nın bunların hürriyetlerini vaad ettiği kendisince malûm olup, lâkin İtalya'lı Kaptan (Jan Dö Me -dici) Füleke muhafızlarını —serbest çekilip gitmelerine söz vermiş iken— katliâm etmiştir. Elçiler reîs efendinin bu son sözüne söyleyecek bir cevap bulamayıp 200.000 ekünün alındığına dâir alelade bir ilmühaber ile en mühim maddeleri değiştirilmiş bulunan ahidnâ-meyi alarak gitmeye razı olmak zorunda kaldılar.

İmparator sefaret hey'etinin İstanbul'da bulunuşu, Boçkayı'nın tahtına vâris Almanya İmparatoru'nun hükûmetine âsî olan Macar ve Transilvanya memurlarının gelişine rastlamıştı. Bu memurlar, Homonayi (Humoyani)

²³⁸ İlleshazlî dahî Bâb-ı Hümâyûna bir muhtıra getirmiştir ki, bunda Macaristan meclisi nâmına, Estergon, Kanije, Eğri'yi istiyordu; bunda şu fıkra dikkat çekicidir:

«Conquerendu etiam, quod Turcae Strigonium con-tra istas pacis condiciones Botskaio concessas ceperini, quod non effecissent, nişi Hungari arma capientes foe-dus ad finem perduissent. Quam etenim utilitatem gens hungarica experietur? Ulam sane quod nostra universa bona praeter propriam illorum conclusionem a nobis se movere et in suam potestatem redigere conentur, quod certo nunquam de iis promeruimus, neque hoc osten-dunt litterae Imperatoris Turcarum.»

²³⁹ 'nin kral seçilmesini müzâkere etmek üzere gelmişlerdi. Macar âsîleri reîs Andre Griçi'nin ²⁴⁰ memurları, efendileri için hil'at ve başlıca reisler için seksen sorguç aldılar; sorguçlara nail olanlar, Osmanlılar'a tâbiyyetlerini belirten bu işareti kalpaklarının üzerinde bulundurmaya bir iftihar vesilesi addediyorlardı. Gabriel Batori, memurları vâsıtasıyla Transilvanya beğli-ğini istedi ²⁴¹.

Lehistan İle Anlaşma

Ertesi sene zarfında Osmanlı Devleti, Zitvatorok ahidnâmesi esaslarından daha kuvvetli esaslara müstenid olarak Lehistan ile bir muahede imzaladı. Bu ahidnâme, III. Mehmed zamanında akdedilen muahedeleri yeniliyordu. Bâb-ı Hümâyûn Lehistan'ı Tatarlar'm, Lehistan da Moldavya'yı Kazaklar'in akınlarından muhafaza etmeyi taahhüd ediyordu. Lehistan Kralı Kırım Hânı'na eski vergiyi ödemekte devam edecek, Kırım Hânı da buna karşılık onu düşmanlarına karşı destekleyecekti. Anlaşmanın tarafları, bundan evvel vukua gelen akınlardan dolayı her türlü tazminat talebinden vazgeçtiklerini beyân ediyorlardı. Bundan böyle, dinlerini değiştirmiyen esirlerin hepsi de serbest bırakılacaktı. Osmanlı ülkelerinde vefat eden Lehlilerin mirasından Osmanlı hazînesi bir şey almayacağı gibi, Lehistan tarafından da aynı muamele uygulanacağı tensîb edildi.

Silistre ve Akkirman beğleri, Lehistan'a gitmek üzere tüccardan ve bunların götürebilecekleri beyaz kölelerden başkasına yol tezkiresi vermeyecekleri. Lehistan sikkelerinin Osmanlı memleketlerine sokulmasında gümrük resmi alınmayacak, fakat kâfi ağırlığı ihtiva etmeyen arslanlı sikkelerin (guruşlann) sokulması men* edilmişti. Lehistanlılar, esarete inleyen hemşehrilerini satın almak hakkına mâlik idiler. Moldavya ve Eflâk'a Lehistan tarafından tecâvüz olunmayacaktı ²⁴². Bununla beraber, Moldavya

²³⁹ «Rakoçi'nin Transilvanya'dan çıkarılmasıyla Humonayi'nin Macaristan Kralı nasb edilmesini teklif edilmesi ve dâimi itaatini arzetmek üzere Macar âsîsi (imparator'a âsî) Andreas (Griçi)'in dört sefirinin İstanbul'a gelişi.* Mart 1608. Venedik Münâsebetleri.

²⁴⁰ «Andreas'ın elçisi kendisine kırk elbise (hil'at) ve Macaristan reislerine tevzi edilmek için seksen sorguç ve Andreas için seçi1 ve sâdik evâmîr-güzâr unvanını veren bir emirname ile murassa bir kılıç gönder.» Nisan 1608, Venedik Münâsebetleri Hulâsası.

²⁴¹ Bağlılıklarını arz ederek beglik talep etmek üzere Gabriel Batori tarafından memur geknesi.» Mayıs 1606. «Kayser'in sefiri, Murad Paşa tarafından vaad edilmiş olmak üzere Kaniye ve Estergon kalelerini talep etmekle beraber Mat-yas'ın, Macaristan'ın cüzlerinden bir vilâyetin kendi düşmanı elinde bulunmasına müsaade edemeyeceği cihetle, Batori aleyhindeki tenkil tedbirlerinin tekrarlanması istedi.» Ekim 1606. Venedik Hul&sas'ından. .

²⁴² Naîmâ (c. 2, s. 26) ve Reîsülküttâb Sarı Abdullah Efen-di'nin Münşeât mecmuası, numara: 141. Bu.

muahedenin tasdiknamesi 21 Rebîülevvel 1016 (16 Temmuz 1607) tarihlidir.

1016 (1607) senesinde Lehistan ile akdolunan muaheden âm e (Münşeat-ı Feridun'dan, c. 2, s. 414-417, aynen alınmıştır):

«Hazret-i Hudây-ı Müteâl celle şânehu inne's-şibîh ve'l-misâl meyâmîn-i te'yîdât-ı ezeliyye ve tevfiakat-ı lemyezeliyyesiyle hazret-i sultân-ı taht-nişîn-i levlâk olan mufahhar-ı evlâd-ı benî Âdem, maksud-ı âferînîş-i halk-ı âlem, hatem-i cümle-i rûsûl ve enbiyâ, pîşvây-ı zümre-i asfiyâ, mahrem-i harem-i lî-ma'Allah, Muhammed Resûlullah aleyhi ve sellim efendimizin mu'cizat-ı kesirû'l-berekâtı mürâfakati ve çehâr-yâr-ı güzîn rıdvâ-nullahu aleyhim ecma'în ve cemî-i evliyây-ı izâm-ı di-yânetkarîn ve ittikaay-ı kirâm-ı saâdet-rehînin ervâh-ı mükaddeseleri muvafakati ile,

(Tuğrâ-i garrânın bulunduğu kısım) «Ben ki sultân-ı selâtîn-i şark ve garb, sâhib-krân-ı memâlik-i Rûm ve Acem ve Arab, tâc-bahş-ı husrevân-ı cihan, zıllullahi'l-mülûki'l-mennân, hâdimü'l-haremey-ni's-şerîfeyn, sâni-i İskender-i Zü'l-karneyn, eşrefü'l-bül-dân ve'l-emsâr akdesü'l-memâlik ve'l-aktâr, Mekke-i Mükkerreme ve Medîne-i Münnevver'e'nin ve Kudüs-i Şerifin ve. Ak Dehiz'in ve Kara Deniz'in ve taht-ı Mısır-ı Nâdire-i Asr'm ve vilâyet-i Yemen ve Aden ve San'â'nın ve Dâ-rû's-Selâm Bağdâd ve Basra ve Lahsâ'nın ve diyâr-ı Azerbaycan'ın ve Dest-i Kıpçak ve diyâr-ı Tatar'ın ve Di-yâle-i Bekr ve Kürdistân'ın ve Sivas ve Gûrcistan'ın ve Mar'aş ve Habeş ve Şâm-ı Dârû's-Selâm'ın ve Haleb ve Tarâbulus-ı Şam'ın ve Vân ve Erzurum ve Çıldır ve Şirvan'ın ve Anadoh ve Karaman vilâyetlerinin ve Eflâk ve Buğdan ve Erdel memleketinin ve ekaalim-i Türk ve Deylem'in ve hasretü'l-mülûk olan dârû's-saltanatı'l aliy-ye-i mahmiyye-i İstanbul'un ve dârû'l-cihâd ve'l-harb Cezâir-i Mağrib ve Tarâbulus-ı Garb ve Tunus'un ve Cezîre-i Kıbrıs ve Rodos'un ve külliyyet Rûm-ili ve Ta-mışvâr ve Bosna ve Budin ve Eğri ve Kanije ve Siget-var ve Kefe ve Trabzon câniblerinin ve bunların emsâli nice memâlik-i ma'mûre ve mesâlih-i gayr-ı mahsûrenin ve kilâ'-ı felek-irtifâ'nın pâdişâhı ve sultânı ve hâkaan-ı azîmü's-şâm (Sultân Ahmed Hân) ibnü sultân Mehem-nîed Hân ibni Sultân Murâd Hân ibni Sultân Selim Hân ibni Sultân Süleyman Hân'ım, kadîmü'l-eyyâmdan berü Leh kralı olanlar atebe-i aliyye-i selâtîn-penâh ve südde-i seniyye-i felek-destgâhımızza arz-ı sadâkat ve itihâd, ve ihlâs ve hemîşe iltica ve istinâd ve izhâr-ı ihtisas idüp dostluk ve muhabbet ide gelmeğin hâlâyâ Lihyovaniye, ye Rusya ve Posta ve Orak ve Sunûre ve şâirlerin ulu dukası ve Sivunce vilâyetinin (Hammer: «Polonya (Lehistan), Litvanya, Rusya, Prusya, Moskoviye, Samojiti kral ve gran-dukası ve Gulm ve Elbingen hâkimi» diye tercüme eder. Mütercim) kralı olan iftihârü'l-ümerâ'î'l-izâ-mî'l-lseviyye, muhtârü'l-küberâ'î'l-fehhâm fi'l-milleti'l-Mesîhiyye, muslih-i mesâlih-i cemâhîri'l- tâifeti'n-Nas-râniyye, sâhib-i ezyâlî'l-haşmet ve'l-vakaar, sâhib-i de-lâil ve'l-mecd ve'l-iftihâr Jigmon, hatmet-i avâkıbuhu bi'l-hayr, melâz-ı ekâsire-i devrân ve melce-i kayâsıra-i zaman olan âsitâne-i saâdet-âşiyâmm iza mu'teber ve güzide beğlerinden Kıdvetü'l-ümerâ'î'l-milleti'l-Mesîhiyye filân nâm elçisin göndürüp izhâr-ı sadâkat ve ihlâs ve arz-ı muhabbet ve ihtisas eyleyüp müşârün ileyh ilci ile irsal eyledüğü nâmesinde yüce dergâhımızla kemâ-kân başşikh babında dostluk olmasını rica ve istid'â idüp mukaddema Firdevs-mekân, alin-âşiyân merhum ve mağfûrûn-leh babam Hudâvendigar-ı tâb-serâ zamanında kendülere virilen ahid-nâme-i hümayûnda ahd ü şart olundüğü üzere kendünün memleketine ve vilâyetlerine ve kafalarına ve varoşlarına ve cümle-i taht-ı tasarrufunda olan yirlerine bir veçhile Cenâb-ı Celâlet-meâbım tarafından ve emâret-meâb Kırım Hânı ve vüzerâ-i izam ve mîr-i mîrân-ı fehhâm ve ümerâ'-i kiram ve şâir asâkir-i mansûremden bir veçhile zarar ve ziyan irişdirilmeye; ve müşârün ileyh kral tarafından ve beğ-lerinden ve Kazak eşkiyasından ve tevâbi'inden ve gayriden benim il ve memleketime ve karalanma ve varoşlarıma ve bil-cümle kasabât ve kura ve taht-ı tasarrufumda olan yirlerime veçhen mine'l-vücûh zarar ve ziyan irişdirilmeyüp dostuma dost ve düşmanıma düşman olup mâbeynde iki canibin adamı ve elçisi varup gelüp kendülerine ve mallarına ve rızklarına zarar ve ziyan irişmeye; ve bundan akdem vâki olan fetretde bu cânib-den aldıkları esirleri müşârün ileyh kral dikkat ve ihtimam üzere teftiş idüp buldurup emin ve salim bu canibe gönderdikten sonra zikr olunan fetretde Leh vilâyetinden ahnup tsâlâma gelmeyüp küfr üzere olan esirleri dahi anların idüğü sabit olduktan sonra kraldan gelen âdemisine teslim oluna; işbu ahid-nâme-i hümayûnun târihinden sonra iki tarafdan bir tarikle esir ahnursa be-hâlâri taleb olunmayup Lehlü idüğü sabit olduktan sonra sahihleri salivreler; iki canibin bâzîrgânları denizden ve karadan gelüp gideler; ve bey* ve şîrâ' idenler bulundukları yirlerde âdet ve kaanun üzere rûsûmı her ne ise vireler; kimesnenin mâline ve nefesine zarar ve ziyan olmaya; ve vilâyet-i Leh'den gelen bâzîrgânlardan memâlik-i mahrûsemde fevt olursa müteveffây-ı mezbûrun muhaleffâtı bu cânibden ahnmayup kârbân basılarına teslim oluna ki vilâyetlerine alup gidüp vârislerine vi-re; ve eğer bizim bâzîrgânlarımızdan Leh vilâyetinde fevt olursa kral dahî vech-i meşrûh üzere eyleye; bu ahid-nâme-i hümayûnun tarihinden sonra kral memleketine bu tarafa müteallik bir kiraesneden zarar ve ziyan olursa anın gibi yaramazlık iden bulunup hakkından gelinüp vâki' olan zararı yirine dördüreler, özr ve bahane itmeyeler; ve kral canibinden dahi Öyle ola; ve eğer memâlik-i mahrûsemden bir kimesnenin medyunu kral vilâyetine varsa her ne yirde ise ol hâkimi nezdinde murafaa olunup teftiş

olunduktan sonra sabit olursa sahibine hakkı alıvrile; ve bir kimesnenin borcu ve günâhı için âharr kimesneyi zarar-ı mâle kefil olmayınca tutup rencide itmeyeler; ve iki canibin vilâyetleri babında anlar gibi bî-günâhlan üşendirmeyeler; ve bil-cümle-i abâ-ı kiram ve ecdâd-ı izamın zamanlarından berü mâbeynde vâkı' olan ahd ü âmân mukarrer olup geçmiş zararlar için vekilleri bir yire gelmek ırçıyesser olmamağın ahid-nâme-i hümâyûn târihine gelince iki câ-nibde olan ziyandan geçüp istimâ* olunmaya; ve cenâb-ı emâret-meâb Kırım Hân-ına mâdâm ki kral-ı müşârûnileyh tarafından kadîmden virile gelen âdetleri vaktiyle edâ olunup kral tarafından ahde mugâyır bir iş sâdır olmaya; Hân tarafından ve Tatar askerinden kralın memleketine ve adamlarına dahi ve taarruz olunmaya ve zarar ve ziyan irişdirilmeye; şöyle ki zarar irişdirilmeye, Fermân-ı şerifimle hakları alıvrile; ve müşârûn ileyh Kırım Hân-ı'na bir canibe sefer-i hümâyûn emrolunup asker-i Tatar ile ol hıdmete teveccüh itmelü oldukda Leh vilâyetine uğramayup münâsib olan âharr yirden geçüp gideler, Leh vilâyetini rencide itmeyeler; ve kral-ı müşârûn ileyhın üzerine âharr yirden düşman müstevli olup mumailiyh tarafından Hân-ı müşârûn ileyhe mektup ve adam varup muavenet ve imdâd taleb itdükde cânib-i şerifimizden fermân-ı hümâyûnumuz oldukda Hân-ı müşârûn ileyh dahî asker-i Tatar ile münâsib gör-düğü üzere düşman üzerine iktizâ itdüğüne göre muavenet ve müzaheret eyleyüp dostluğu yerine getirüp Boğ-dân voyvodasından ve taifesinden kral-ı müşârûn ileyhın vilâyetine ve âdemisine zarar irişdirilmeye; eğer zarar irişdirilürse sabit olduktan sonra emr-i şerifimle yerine konula; ve kral tarafından ve adamlarından dahî Tatar halkına ve Boğdan memleketlerine ve adamlarına zarar olursa anlar dahî yerine koyup ehl-i fesadın haklarından geleler; ve Boğdan vilâyetlerinin bâzırgânları âdet ve kaanon üzere gümrüklerin virdükden sonra kimesne mâni* ve mezâhim olmaya; ve Boğdan vilâyetinden bâzı kimesneler kaçup Leh vilâyetine sığınup ba'dehu bir tarikle memleketine fitne bırağup müfisdilik ideler; anın gibiler taleb olunup haklarından geline; ve simdiye değin alınan esirleri kralın adamları memâlik-i mahrûsem-de buldukları yirde nice alduğına yemin virüp satun alanlar ziyâde bahâ taleb etmeyeler; ol esirlerden İslama gelmiş bulunanlar taleb olunmayup halâs olalar; ve Hristiyanlığı üzere kalanları gitmeye mâni* olmayalar; ve kral vilâyetinde olanları anlar dahî savhırüp yirleri-ne gitmeğe mâni* olmayalar, ve şerhadlere geldüklerin-de yarar adamlar koşula; öte tarafdân dahî böylece ola; ve bu tarafdâ bir kimesnenin krala tâbî' olan kimesne-lerde hakkı olsa taleb etdükte memleket hâkimleri aî-vireler; ve hırsız ve haramiler zarar ve ziyan itdükle-rinde hâkimler buldırup muaccelen hakkından geleler; ve hırsız elinden alman esbabı ba'de's-sübût bıkusür sahibine vireler; ve tüccar taifesinin bir kimesne ile bey' ü şirâ'sı nizâ'ı sicil olma ve sicil ve hüccet olmayınca istimâ* olunmaya; eğer kefalet ve eğer karzdur, da'vâ ve taleb itdüklerinde sicil ve hüccete nazar olma, bu ikisinden biri olmayınca şahid-i zor ile telbîs ve tezvîr. itmeyefer; kral canibinden dahî memleket hâkimlerinin ma'lûmları olmayınca istimâ* olunmaya; ve Silistire ve Akkirman sancakları ve iskele eminleri ve bâcdârları sūd-de-i saadetim kullarından ve iki canibin tacirlerinden gayrı kimesneyi Leh vilâyetine koyuvirmeyeler; ve eğer öteden ve eğer berüden gelüp kimesnelerin yanlarında esir bulunursa tarafeynden ellerinden alup girü döndürelor; ve eğer öteden ve berüden gelüp giden çoban taifesi Leh vilâyetine geçdüklerinde memleket hâkimlerine kendülerin ve koyunların bildirüp n^ahfî vir-miyeler, ve otlak hakkı vireler, ve çoban taifesi kendülerin bildirdükden sonra koyunları zayı' olursa memleket hâkimlerinden taîeb eyleyeler; gelüp gidenlerin bâr-girlerin ulak tut m ay al ar ve sefer üzerinde yenicirilerin atların almayalar; voyvoda olanlar sabıka olan krallar ile ne veçhile dostluk üzere olgelmişler ise ol minval üzere dostluk eyleyeler; şartlarına muhalif iş sâdır olmaya; ve iki cânib tacirlerinin virgülerin ve gümrüklerin ziyâde almayup ne veçhile ve ne mıkdâr vire gelmişler ise ana göre vireler; Buğdan vilâyetine ve şâir memâlik-i mahrûsemize gelüp ticâret itmek istedüklerin-de muhavvif yollardan gelmeyüp kadîmden bâzırgânlar ve âyende ve ravende geldüğü yollardan geleler; anın gibi birinin mâline ve canına zarar gelürse ehl-i fesâd olanlar ele getirilüp haklarından geline; ve istikaamet üzere gelüp giden bâzırgânlar rencide olunmayup gümrükleri kaanon üzere alına, ve getürdükleri metâ'larının kaanon üzere gümrüklerin virdükden sonra İstanbul ve Edirne'de reft akçesi ve kasâb akçesi virmeyeler ve getürdükleri guruslanndan gümrük taleb olunmaya; lâkin Leh tarafında câri olan arslanlı gurusun ayarı kem olup hâlis olmayup zarrar-ı âmm olup sikke-i hümâyûnun ihtilâline bâis olmağla min ba'd memâlik-i mahrûsemde arslanlı ve nâkışû'l-ayâr gurusû câri ve râyic olmamak için hatt-ı hümâyûnumla fermân-ı âlî-şânım sâdır ol-muşdur, min ba'd memâlik-i mahrûsemde ol tarafdân kem ayar gurusu gelmeyüp sahîhü'l-ayâr gurusu ile em-ti'a-i mütenevvi'a gele; ve gayrı kimesnenin borcu için zarar-ı mâle kefil olmayınca tüccar taifesi tutumaya; ve çavuşlar ve sipahiler reayanın yolda bârgirlerin almayalar; ve kralın bâzırgânları memâlik-i mahrûsemde kendü ra'yetlerinden sâbıkda esir olanları akçe ile satun alup halâs itmek istedüklerinde kadılar mâni* olmayalar ve bahâsı virilüp halâs olanları girü ellerinden çeküp almayalar. Amma müsülmân olanları kral tarafından taleb itmeyefer; ve müşârûn ileyh kralın tasarrufunda olan vilâyetine ve simden sonra sefer idüp şâir Hristi-yân vilâyetinden feth idecek yirlerine bu tarafdân dahi alınmayup cümle-i taht-ı yedinde ve kabze-i tasarrufunda ola diyü tasrîh olınan şartlar cenâb-

voyvodasının seçiminde Lehistan'ın oldukça faâlâne müdâhalesi vuku bulmuş ve Osmanlı Devleti, Lehistan'ın adayı Jeremi Mugila'nın yerine Simon Boğdan'ı voyvodalığa tâyin ettiği zaman, Lehistan Kralı defalarca zât-ı şahaneyle şikâyetle bulunmuş, fakat tesirsiz kalmıştır.

Venedik, Fransa, Floransa Ve İngiltere Elçileri

Venedik elçisi marifetiyle muahedenin yenilenmesinden sonra, Venedik'le Osmanlı hükümeti arasında dostâne yazışmalar başladı. Zât-ı şâhâne, Boçkayi'ye Macaristan Krallığını vermiş ve Transil-vanya'yı onun için irs! bir beylik yapmış olduğunu Doc'a bildirdi. Uskoklar*'ın haydutlukları, Venedikliler'in Lakusta adasını Kaguza-hlar'a iade etmekteki ısrarlı engellemeleri, birkaç korsan gemisinin zabtı, ıspanya'dan İslâm'ın çıkarılması yine çavuşların gelmesine sebep oldu. Pâdişâh, Frenk kıyafetine girmiş olup da Osmanlı memleketlerine gelmek isteyen Endülüs Müslümanlarının geçişlerine engel olunmamasını Doc'dan talep etti. Bostancı-başı, aslen Raguza'lı olduğu ve Raguza elçileri hemşire ve validesini Raguza'dan alıp getirmiş bulundukları cihetle, Raguzalılar bostancı-başımın himayesine mazhar idiler.

ı celâlet-meâbım tarafından dahî mukarrer ve mu'teber tutulup bunlardan gayrı Leh bâzırgânlan memâlik-i mahrûseme ticârete geldüklerinde metâ'llann Edirne ve Bursa'da ve her kime isterlerse satup bu hususda kimesne mâni' olmaya; tüccar taifesi yanında bir husus için yâ kıl ü kal vâki* olup da vâları dölserse aralarında kârbân-başüan kim olursa ol göre, ve lâzım olana cevâb vire; ve Leh-lüden borç taleb olundukda elinde mühürlü temessüki olmayandan borç taleb olunmaya; ve Leh bâzırgânlan kadîmül-eyyâmdan gümrüklerin İstanbul'da vire gelmişler iken hâliyâ ba'zı yerlerde tekrar gümrük taleb ider-lermiş, üslûb-ı sabık üzere amel olunup bir defa İstanbul'da gümrük virdükden sonra tekrar âharr yirde gümrük taleb ohnmayup rencide itmeyeler; ve Leh bâzir-gânları memâlik-i mahrûsemde ticârete geldüklerinde Tatar taifesi rencide iderler imiş; ol makûle Tatar taifesi memâlik-i mahrûsemizden her kangı vilâyetde olurlarsa ol vilâyetin hâkimi ve sancak-beği men* ve def idüp ahidnâme-i hümayûnum mucibince ticâret tarikiyle gelenlere Tatar taifesi dahi itmeyüp eğer bir nesneleri alınmış ise bî-kusûr ahvirlüp hilâf-i ahid ve mîsâk bir iş itdirilmeye; ve reft ve kasâbiye ve sair ahidnâme-lerimizde tahrir ve mestur ve mukayyed olandan ziyâde nesne alınmaya diyü bu hususların cümlesi makbûl-i hümayûnum olup müceddeden ahidnâme-i hümayûnum verilmeğe babında inayet rica eyledüğü ecilden mezil-i inâyet-i şâhâne ve mezîyyet-i mekârim-i pâdişâhînemiz-den istid'a ve iltiması şeref-i kabule peyveste ve zıkr oh-; nan uhûd ve şürût rişte-i devam ve istihkâm ile beste kılınup hâlâ cenâb-ı celâlet-meâbım tarafından rica ey-ledükleri cümle zıkr olınan hususlar bi't-temâm makbûl-i şerifim olup müceddeden işbu ahidnâme-i hümayûm virdüm ve büyürdüm ki müşârün ileyh kral tarafından ve beğlerinden ve gayrîden mücib-i inhilâl-i ahd ü pey-mân ve bâis-i ihtilâl-i şart ü eymân bir vaz' sâdir olma-yup zıkr olınan şerâit-i emn ü âmânı dostluk üzere riâyete iderlerse cenâb-ı celâlet-meâbım tarafından dahî ey-mân-ı galîza ile yemîn iderem ki yiri ve göği yaradan perverdegâr hakkıyçün ve ulu azîz peygamberimiz efendimiz mu'cizâtı hurmetiçün bu muahede olmanlardan tecâvüz ohnmayup müddet-i devlet-i rûz-efzûn ve za-mân-ı sebât-ı hilâfet ve saltanat-ı saâdet-makrûnumda bu sulhu salâh mukarrer ve payidar ve bu dostluk ve barışıklık müebbed ve ber-karâr ola. Bu ahidnâme-i şerifimiz bizim ulu peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ salleTlahü aleyhi ve sellim efendimizin hicreti târihinden bin on altı senesi rebûl-evvelinin yigirmind güninde dârû's-saltanatı'1-aliyye-i mahmiyye-i Kostanti-niyye'de yazılmışdur.»

Toskanalı bir Yahûdî Floransa nâmına müzâkere kapısı açmak üzere, bu sırada İstanbul'a geldi ²⁴³. İngiltere, Osmanlı Devleti nez-dine yeni bir elçi tâîn etti ²⁴⁴. Fransa dahî Baron Solinyak'ı göndermiş; ve bu elçi Pâdişâh'ın hizmetine giren vatandaşlarıyla, yâni Avusturya hududundaki kalelerden Osmanlı tarafına geçen Fransızlarla görüşmüştür ²⁴⁵.

Gürcistan Ve Mingreli Elçileri

Gürcistan ²⁴⁶, Mingreli (Mekril) ²⁴⁷ hâkimlerinin elçileri İran muharebesinin yeniden başlamasından dolayı, yeni bir ehemmiyet kazandılar. Sultân III. Mehmed'in Özbek Hânları Abdullah ve Ab* dülmü'min Hân'larla kurmuş olduğu iyi münâsebetler, bu hânlara halef olan Abdülbâki Hân ile de sürdürüldü ²⁴⁸.

²⁴³ «Abraim Benazor nâmında bir Yahûdî, Floransa için ticâretin serbestisi hususunda müzâkerede bulunmak üzere İstanbul'a gitti.» 1605, Venedik Hülâsası-

²⁴⁴ Yeni İngiliz elcisi geldi.. Aralık 1606. a.g.e.

²⁴⁵ «Maaşları dolgun ye elbise ve ikaametgâhları muntazam ikiyüz kişi maiyyetinde olduğu halde Macaristan'dan gelen bir Fransız miralayının İstanbul'a girişi.» Mart 1616, Venedik Hülâsası. Flassan (c. 2, s. 172), Brev ma'rifeti-ye yenilenen kapitülasyonun metnini dere ediyor. Sicilyalı Sapienza, müverrih Selânikî ile müttefik olarak Brev hakkında şunları yazan

«Onbes. sene İstanbul'da Fransa sefiri olarak bulunmuş olan Mösyö Dö Brev, Türkçe'yi güzel bildiğinden Osmanlı memleketleri hakkında birçok eserler te'lif etmiştir. Fransa'ya döndüğünde birkaç Türkçe lisan muallimi beraber götürüp bunların yardımlarıyla Türk harfleriyle onbeş muhtelif kitap bastırmıştır ve bunları Türkler tarafından memnuniyeti celbeder ümidiyle, satılmak üzere İstanbul'daki halefine göndermiştir.»

²⁴⁶ Gürcistan Prenslерinden Davfd, kardeşi olan Gürcistan hâkimi prensin Türkiye'ye kargı husûmet göstererek, İranlılar'la birleşeceğini balyoza bildirdi.* Mart, 1608, keza.

²⁴⁷ İranlılar'la muharebenin yakında vuku bulacak olmasından dolayı bir Mingreli (Mekril) elcisi geldi.» 11 Aralık 1005- Acıkbaş Prensi tarafından İstanbul'a elci gelİSİ, 1607. kezâlit

²⁴⁸ Sultân Murad'ın Özbek Hân'na nâmesi Sarı Abdullah Efendi'nin inşâsında 57 numaradadır. Bunda Abdülbâki'nin iki selefi, yâni Abdullah Hân ile oğlu Abdülmü'min zikr olunmaktadır. Adı geçen inşâ'da (Nu: 54) Mehmed Hân'ın Buhârâ hükümdarı Abdullah'a dahî mektubu vardır. Sankovskî tarafından tercüme edilen münşî Yûsuf -un eseri, Özbek hükümdarları sülâlesini Abdülmü'min ile kesilmiş göstererek Abdülbâki'den bahsetmez. Reîsü'l-küttâb Mehmed Efendi'nin inşâsı (Nu: 151), İmam Kulî Hân'ın pâdişâha gönderdiği Farsça mektubun Türkçe'ye tercümesini ihtiva eder. Bu mektupta İmam Kulî Hân, pederinin Acemlerle muharebesinde hezimete uğrayıp öldürülmüş olup, kendisinin Mâverây-ı Ceyhan'dan Deşt-i Kıpçak'a kadar bütün özbekler'e hükümdar olduğunu Sultan Ahmed'e bildiriyor. 152 numarada, elçi Hacı Ömer vâstasiyle getirilen mektuba cevaben, reisül-küttâb Hükmî (Hikemî) inşâsıyla ve 1026 (1617) târihiyle, «Tûrân hükümdarı» unvanı verilen -İmam Kulî Bahadır Muhammed Hân'a yazılmış nâme dercedilmiştir. Bahadır Hân cevâp-nâmesinde, Tûrân hükümdâr-ı sabıkının Bistâm ve Damgan dâhil olduğu halde bütün Horasan'ı feth etmiş olduğunu, onun vefatından sonra hükümdarlığın kendi hissesine isabet ettiğini pâdişâha bildiriyor; Özbek hükümdarı zât-ı şahaneye, bu cevâp-nâmenin hâmilî Hacı Ömer eliyle nâme-i hümayûnun kendisine geldiğini de bildiriyor. Yine bu mektup ondan sonra sadrâzam Halil Paşa kumandanlığı altında İran üzerine vukua gelen seferden ve Canbek Giray'ın akınlarından bahsederek, müşterek düşman üzerine muharebeye teşvik ederek son buluyor.

Yine zikredilen inşânın 153 numarasında, sadrâzam Ferhad Paşa'nın, İskender Hân'a halef olan Mâverây-ı Ceyhun pâdişâhı yâni Özbek hükümdarı Abdullah Hân'ın mektubuna Muharrem 999 (Kasım 1590) bir cevap-nâ-mesi vardır; Abdullah Hân, bu mektubunda Taşkend ve Türkistan üzerine asker göndermiş olduğunu Bâb-ı Hümayûna bildirmekteydi, tmam Kulî Hân'ın oğlu Alî Mu-hammed Hân —ki sekiz sene

Kırım Hanları

Arşidük Matyas nezdinde sulh m z kerelerini ilk olarak başlatmış bulunan Kırım Hânı G z  Giray, Zitvatorok muahedesinde ak-dedildiğinin ertesi senesi vefat etmişti. G z  Giray birinci defa 8 sene ve biraderi Feth Giray'ın kısa h k metini müteâkib ikinci defa 11 sene şanlı bir surette h k met etmiştir.  lim ve şâir unvanlarına m stehaktır. F nfkirhen (Peçuy)'da bir kış mevsiminde boş vakitlerini geçirmek için büyük bir manzume yazmış olduğu gibi, sadrâzam'a ve Hoca Sa'deddîn Efendi'ye mektuplarını namzen yazmak i'tiy dında idi. G z  Giray'ın ikinci cülusundan sonra (Kasım 1607) kardeşleri Selâmet, Mehmed, şahin Giray'lar Asya'ya geçerek cel l lerin sancakları altında Osmanlı Devleti'ne karşı silâh kullanmışlardı. Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hüseyin'in itaat göstermesi  zerine Kırım h n-z deleri de ertesi sene af talebi için İstanbul'a geldiler. Lâkin irâde-i şahaneye ve —talihlerinin muktez sına göre— idama ve belki Kırım'da saltanat ber tına muntazır olmak üzere habse atıldılar. Gazı Giray'ın dört oğlundan ikisi babalarının hayâtında kalgay olmuşlar. Bunlardan G z  Giray'ın vefatında kalgay bulunan Tohtamış, dîvân-ı h m  n emrini beklemeksizin, intikal hakkına mâlik olduğu miras addettiği Kırım tahtına geçti.

Bu hareket şiddetle takbih edilerek —entrikacı defterdar Ek-mek i-zâde'ye kanmış olan müftî Sun'ullah Efendi'nin muhalefetine rağmen ve kapdân Hafız Ahmed Paşa'mn²⁴⁹ benimsemesinden dolayı— Selâmet Giray Kırım Hânı ve kardeşi Mehmed Giray kalgay nasb olundu²⁵⁰. Selâmet Giray bir Çaşnigîr-başı ile denizden ve biraderi Mehmed askerle karadan Kırım'a g nderildi²⁵¹. Tohtamış ile kardeşi Sefer, ikisi de, amcaları kalgay Mehmed

 ran'da esir kaldıktan sonra İstanbul'a gelmişti— 1036 (1626) senesinde döndüğünde, pederine bir nâme-i p diş hiyi hâmil bulunmuştur. Naîmâ, c. 1, s. 441.

 zbek hükümdarlarının silsilesi hakkında işbu men-b 'ların zenginliği ve bu hükümdarların târihi, San-kovski'nin tercüme ettiği yazmanın pek i'tim da şâyân olmadığım kâfi surette isbât eder.

²⁴⁹ Vef t eden Kırım Hânı'mn k  k biraderi olup bir kalede mahbus olan Selâmet Giray'ın dahî kardeşi olan şahin Giray'ın elçisi, hanlık, Selâmet Gi-ray'a verildiği halde Edirne'ye kadar bir hayli  erkeş s v riisiyle getirilerek Kefe'ye dahî on   kadırğa ile gönderilmesi lâzım geleceğini zât-ı ş n neye arzetti.» Venedik Hulâsası,

²⁵⁰ «Sa'deddîn Efend -z dciler dahi Hafız Ahmed Paşa ile hemzeb n idiler. Sun'ullah Efendi «Selâmet Giray'ı Tatar kabul etmiş, re'yinde bulunmuştu- Selâmet Giray'ın suhuletle makaanvı h niye geçtiği haberi gelmesi  zerine Pâdişâh Sun'ullah Efendi'yi azl etdi.» Naîmâ, c. 2, s- 25 (Mütercim).

²⁵¹ Selâmet Giray'ın kardeşi. Canpulad'm Suriye'den İstanbul'a getirdiği anası, kardeşi, oğullan ve diğer akrabası kendi memleketine gitti.» Temmuz 1608, Venedik Hulâsası-

Giray ile bir muharebelerinde maktul düştüler. Mehmed Giray da az vakit sonra biraderi tarafından idâm edildi. Selâmet Giray iki sene hüküm sürdükten sonra, rebülevvel 1019 - Haziran 1610'da vefat etti. Mehmed Giray'ın Öldürülmesinden sonra kalgaylık Mübarek Gi-ray'ın oğlu Canbeg Giray'a ve nûreddînlik, kardeşi Devlet Giray'a verilmişti. Selâmet Giray'ın yerine Canbeg Giray Kırım Hânı oldu.

Mısır'daki Vak'alar

Mısır'da Kul-kiran Mehmed Paşa, küşûfiye, talebe, külfе nâm-larıyla Mısır idaresine girmiş olan büyük suiistimalleri şiddetli ve âdil tedbirlerle ortadan kaldırmıştı. Mehmed Paşa'nın valiliğinden birkaç sene Önce Hadım Gürcü Mehmed Paşa, askerin bir isyanında ölen selefi İbrahim Paşa'nın intikamını alarak askerî intizâmı sağlamıştı. Fakat ona halef olan ve bütün işlerinde atâlet nûnûnu-si ve liyakatsiz görünen Hasan Paşa'nın valiliği zamanında idarenin muhtelif şubelerinde karışıklıklar görülmüştü. Hasan Paşa vaktini Ezher Camii avlusuna taş döşetmeye hasretmişti. İstanbul'a döndüğünde, Pâdişâh'a bütün zümrüd ile müzeyyen ve kadîm Teb Hânedânı'ndan (?) Melik Hasan'ın hazînesinden çıkma bir kılıç ve bir üzenği takdim etti. «Küşûfiyye», mal tahsili memurları demek olan kâşiflerin, memuriyetleri için, 20.000'den 40.000 altına kadar, valilere vermekte oldukları para idi. Kâşifler bu büyük fedakârlığa mukabil mirî malların mahsûllerine «külfе» diye büyük bir yük yüklediler. Asker de «talebe» nâmıyla ayrıca bir para alırdı ²⁵². Mısır ordusunun yedi sınıf muntazam askerinden üç sınıfı, yâni gönüllüler, tüfekçiler, Çerkesler, bu suiistimali men' eden Pâdişâh emrine karşı alenen isyan ettiler. Mehmed Paşa, vazifelerine sâdik kalan diğer dört sınıf, yâni çavuşlar, müteferrikalar, yeniçeriler, azablar yardımıyla ötekileri itaat altına aldı; en söz dinlemezleri Kansu Beğ kumandasıyla sadrâzam Murâd Paşa'nın imdadına gönderildi;

²⁵² «Vâlî-i Mısır olanlar ibtidâ-i kudümlerinde her bir kâgıfden «küşûfiyye. lerine göre onbinden kırk bin altına kadar alup kâşifliklerini ifâ edeler idî. Kâşifler ümenânın iltizâmılarına tezyif, onlar da ol mâli reâyâ fukarasına tahmil ederlerdi. Bu tarif ile fukaradan, paşaya vîrilen mâlin iz'âfı alırdı idi. Keg-Şâf ve ümenâ hırîmetlerinde olan kul taifesi dahî tama'a düşüp bi-gâre reayanın takatlerin tak iderlerdi- .Külfе» ve «talebe» nâmındaki iki bid'ati kabi-lanın asl-ı vaz'ları bu idi ki, reâyâ zimmetlerindeki mâlin cem'i zamanı karib öldükde kâşifler hidmetlerindeki askere münâvebe tarikiyle metâlibeyi muta-zammın bir kâğıd virüp ehli kuraya göndürürlerdi; onlar da kaç pare karyeye ta'yîn olundular ise varup • külfе* ta'bir itdikleri ziyafetlerinden mâada «hid-met i taleb» diye her karyede hâili hâllerince iki üç altun «talebe* alırlardı. O mertebeye vardı ki «talebe» reayanın mirîye virecekleri akçeden ziyâde olurdu.» Naîmâ, s. 51. Hammer, • külfе» ve «talebe, yi pek iyi tarif edeme mistir. (Mütercim).

Göksün Yaylasında Tavîl Halil'in kardeşiyle yapılan cengde bunların verdikleri büyük telefât, Mısır'ın gelecekteki asayişine yol a mamış değildir. Muharebede sa  kalanlar, sadrâzamdan memleketlerine dönmek için ruhsat aldılar ve mükâfat olmak üzere Mısır idaresinde birer hizmete tâyin edilmeleri için v l ye hitaben emir aldılar. Lâkin döndüklerinde Kul-kıran Mehmed Paşa talep ettiklerinden hiçbirini yerine getirmedi. Onlar da buna kızarak validen intikam almak üzere Mısır yakınında Hankaah denilen yerde cenge hazırlandılar.

Kumandanlardan Yûsuf Be  ile Kansu Be  sancakları altına kaçmış askerle  diliyye'de çadır kurdular.   sileri itaate teşvik için  eyhler gönderildiyse det bir te's ri olmadı. Fakat Kaahire ahâlîsi ve Urban ile kuvvet kazanan Mehmed Paşa askerinin  st nl   anlaşılınca,   silerin ekserisi aman dilemeye mecbur olmuş ve diğerleri de kolayca ma l b edilmişti. İçlerinden ellisinin ba ı kesilip   y z  tahsisatı kesilmek suretiyle cezalandırıldılar.

Mehmed Paşa, bu sağlam tedbirlerinde kazandığı başarı  zerine «Kul-kıran» lakabıyla anılmıştır ²⁵³. Onun idaresi zamanında sikke isl h olunmuş, m r  anbarı demek olan « evne» (anbar) içine giren fesâd izâle edilmiş, yeniçeriler ve azablar için kışlalar yapılmıştır. Kabe direklerini güçlendirmek için gümüş ve altından yapılmış kuşakları ve hâlis altından yeniden yapılan su oluklarını —ki İstanbul'dan gönderilmiştir— mahalline ula tırdı ve bâzı tamamlayıcı mâhiyette hayır eserleri in   etti. Mekke ve Arafat su yollarını tamir ettirdi. Her sene Mısır'dan gönderilen asker ve zahire kaa-filesinin Kabe'den gelen hacılarla bulu tu u yer olup Mekke ile Mısır'ın orta yerinde olan «Azlem» adlı yerde eskiden İbrahim Paşa'mn valili inde yapılmış ve sonra harâb olmuş olan kuyuları tekrar yaptırdı.

Hacıların korunması için eskiden yapılmış olan ve sonraları yıkılmış bulunan kaleyi tamir ettirdi. Kaahire'de Mevlevihane civarında d kk nlar yaptırarak o hankaaha vakf eyledi. Bab 'z-Z veyle civarında  eyh Eb 'n-N r'un merkadini yaptırarak, üzerine de bir hankaah in   ettirdi. Dervişlerine vez  f ve taam iyye ve her sene (Mevlid-i  er f-i Nebevi) okunmak üzere vakıf tâyin etti. Suriye hududunda El-Ar   ve H n-ı Y nus

²⁵³ Fransızca tercümeden anlatıldı ına göre, Hatmcer bu lakabı hem (b zugiken) Ko ciran», hem de (asker kırıcı) «kul-kıran» mânâsına gelebilir addetmi tir. Halbuki kelime, birinci sekle göre yol, sol vezninde; ikinci sekle göre dul vezninde olmak l zun gelir. Naîmâ, Mehmed Paşa'ya, Mısır'U zulmün tasallutundan kurtardığı için «Kul kıran- denildiğini yazar. c. 2. s- 58- O zamanlar askere, Pâdişâh'n kölesi, yâni taht emrinde olmak üzere «kul» denilirdi. Kasıl ki, «kapıkulu, tâbiri meşhurdur. .Kul-kıran. m doğru m n sı «asker karan» olacaktır. Mehmed Pasa, Mısır'ı ellerinden kurtardığı z l mlerin bir *4 ' fnını yok etmişti. (Mütercim).

kalelerini ve Hal l 'r-Rahm n ile Gazze arasında vâki «Hubr n»²⁵⁴ kalelerini, Hal l 'r-Rahm n beldesinin cami ve imaretlerini tamir ettirdi; «Sahretullah»  zerinde Sultân Süleyman'ın yaptırdığı kubbenin harâb olan k   ( ini) lerini de yaptırdı. Bu eserlerin hepsi dört buçuk sene içinde yapılmıştır. Mehmed Paşa, bu kadar faydalı neticeleri görülen memuriyetinden, Mısır ahâlisinin dualarını alarak  stanbul'a döndüğünde, Sultân Ahmed, kerîmesi Gevher Sultân'ı nikahlamak suretiyle onu mükâfatlandırdı.

Murad Pa anın Hileleriyle Muslu  avu  Ve Yusuf Paşa Celalilerinin İdamları

Kı ın nihayetine doğru, vezîr-i  zam Murad Paşa istanbul'dan İran  zerine gitmeye hazırlandı. Lâkin evvelâ Kilikya'daki Muslu  avu  ile Aydın, Saruhan, Mente e taraflarına yayılmış bulunan Üveys Paşa kethüdası celâli Yûsuf Paşa'yı ortadan kaldırmak istedi. Bunun için h lek rca tedb rlere başvurarak Muslu  avu 'a, Acem seferine gelmek şartıyla Karaman eyâletini kendisine vereceğini yazdı. Bunu yazdığı sırada Karaman beğlerbeği Zülfekaar Paşa'ya da  u mealde gizli bir mektup gönderdi: *  -il sancağı verilen Muslu  avu 'u ele geçirmek için sarf ettiğim ihtimamlardan bir fâide görülmedi; dağlık yerde bulunduğu için üzerine asker göndermek m -n sib olmadığından, senin mansıbın olan Karaman beğlerbeğiliği vaad edildi. Sen de i  bitirici sözlerle aldat; yâni ki gelirse kemâl-i riâyet göster. Tamâmiyle emniyet edip de yalnız başına gelmeye başlayınca bir fırsatla ba ını kes, gönder; bu hizmet mukabilinde sana vezâret ile Anadolu eyâleti, oğluna da Karaman eyâleti verilecektir.»

Bir taraftan da Yûsuf Paşa'ya²⁵⁵ da  u mealde bir mektup yazdı: «Benim oğlum, senin bâzı vasıflarını i ittim; berhurdâr ol! Bu kadar adam toplamı  iken hiç zulmün i idilmedi.   te adalet bu kadar olur. Lâkin her ne kadar zulmün yoksa da adın yine cel lidir. K  ki (keşke)  u «zorba» nâmını  zerinden kaldırsan... Bir taze yiğitsin, sana acırım. Asker çekip kızılba  vuracak adamsın; üzerine asker gönderilmesi lâzım gelir, sonra pe m n olursun. Bu Osmanlı Devleti Allah vergisidir; bu devlete tuğyan ve isyan edenler felah bulmadılar. Canpulad-oğlu, Kalenderoğlu, Kara Sa id senden kuvvetli idiler. Ne oldular? S z m  dinle, dünyâ ve  hiret oğlum ol; seni

²⁵⁴ Nalm 'da «Beyt-i Cezla» (?) (Mütercim).

²⁵⁵ «   dört binden ziyâde tüfenk-end za ve bir kaç bin athya mâlik bir celâli idi.. Nalm , s. 63 (Mütercim).

inandırmak için yemîn-i bilâh ederim ki, Pâdişâh'dan sana bir zarar gelmez²⁵⁶. Evvel-i baharda bu pîr-i nâtuvân, kızılbaş üzerine gitmek ferman olunmuştur. Sana benimle gel sefer eyle diyemem. O taraflarda muhassıl-ı mâl olup —Mağnisa sancağı arpalık, kapun mükemmel— yerinde dur, Pâdişâh'a kol kanad ol! İhtimâl ki kılıç artıklarından biri bir taraftan zuhur eder; onun izâle-siyle hizmet edersin. Bu nasihatimi tutmazsan Acem seferini bir tarafa bırakarak senin üzerine gelirim; ona göre basiret üzere bulun! Ettiğim yemine i'timâd et; birkaç gün sonra Üsküdar'a geçmek üzereyiz; gelip Üsküdar'da orduya mülâki ol! Seferli (muharebeye gitmeye memur) olmadığın için kapun (yâni: yanındaki asker) yerinde dursun. Çok hengâme ile gelmek lâzım değil; birkaç gün bizimle müşerref olup saâdetlü Pâdişâh hazretlerinin elini Öperek selâmet ve ikbâl ile gidersin! Eğer inadına musırr olup da bildiğini yapmaktan geri durmaz isen küfrüne ve katline fetva verilir; üzerine asker gider. Akıllı kişilerle meşveret et; sana faydalı olan ne ise sen bilirsin! Mektubuma cevâp ver!»²⁵⁷.

Yûsuf Paşa, ne yapılmak lâzım geleceğini kendileriyle müzâkere edip kararlaştırmak üzere, bu mektubu askerinin belli başlı reislerine okudu. Kanaatler değişik oldu. Bir takımı «Bu sözler birçok kimsenin ölüm sebebi olmuştur; ihtiyar Murad'ın yeminlerine inan-mamahdır; Anadolu oldukça geniştir. Düşman üzerimize gelirse başka tarafa çekiliriz; Osmanlılar da kış yaklaşınca geri dönerler.» diyordu²⁵⁸.

Diğerleri ise bilâkis, iddia ediyorlardı ki, Yûsufun hakkında bir fetva verilirse, bütün memleket aleyhine ayaklanacak, dağlar taşlar bile hasım olacaktır. Bundan dolayı Murad Paşa'nın vaadlerine 'iti-mâd etmek lâzım gelir; fakat tedbirli davranılmalıdır; Zülfekaar Paşa, Türkçe-bilmez Hüseyin, Tekeli Mehmed Paşa da celâli değil mi idiler? Murad Paşa, bunları ele geçirmiş iken kendilerine birşey yapmadı. Şu hâlde sadrâzamanın tekliflerini kabul etmek evlâdır²⁵⁹.

Bu son düşünce kabul olunarak, Yûsuf Paşa bunun üzerine Murad

²⁵⁶ Kuyucu, üçüncü şahısların fiiline yemin etmenin hükmü olmayacağını elbette biliyor! (Mütercim).

²⁵⁷ Nalmft, s. 63 ve 64. Atından telhtsen alındı. (Mütercim).

²⁵⁸ Bölük başları dediler İd: «Bu tatlı sözlerle kim inandı ise akıbet tatlı candan oldu. Bu Nûhî kocanın (pek yaşlı ihtiyarın) yeminine i'timAd caiz değildir. Özerimize gelirse Anadolu vâsi'dir, bir tarafa gideriz; Kasım (ay)ı gelince onlar giderler, biz de sevfihilde kışlarız.» Natraâ'dan. (Mütercim).

²⁵⁹ «Bâzıları dediler ki: «Katlimize fetva verilir ise İl erleri (halk) ayağa kal-kup tağ ve taş bize hasım olur. İmdi re'y-i sevâb budur ki mektûb İle âmil olup gidelim. Anunfl begaayet ihtiyat üzere olmak gerekdir; ecel mukarrer değilse öldüremez. Zülfekaar Paşa nasıl celâli idi, onu öldürmedi, oğul dedi. Türkçe-bilmez Hüseyin, kezâlik. Karayazıcı zamanından kalma şaki İdi. Kendi ayağıyla geldiğinde öldürmeyüp sancak verdi. Tekeli Mehmed Pasa serî eşkiya değil mi idi? Eline girmiş İken onu da İdim etmedi. H-hâsî gitmek evladır.» Kezâlik (Mütercim)

Paşa'ya şöyle yazdı: «Madem ki bizi davet buyurmuşsunuz; asla emrinize muhalefetimiz yoktur. Yemininize i'timâd ederek Üsküdar'a geçtiğiniz zaman pâyinize yüz sürmek mukarrerdir.»

Yûsuf Paşa sadrâzâmın mektubunu getiren adama ziyâde hürmet ederek geri gönderdi. Sonra serdâr Üsküdar'a geçip, Pâdişâh da Üsküdar saray ve bahçesine naklederek, dîvânın, kendisi hazır olduğu hâlde kurulmasını emretti. Murad Paşa bunun usûl-i kadîme muhalif olacağı ve dîvân istanbul'da kurularak kaymakam Gürcü Mehmed Paşa'mn âmmenin işlerini ve defterdar Ekmekçi-zâde'nin mâliye işlerini tesviye etmeleri ve onların Üsküdar'da kendisine müracaatta bulunmalarını ve kendisinin de rikâb-ı hümâyûna arz etme-si lâzım geleceğini (bir protokol gereği olarak) ifâde etti. Sultân Ahmed. Murad Paşa'mn re'yini kabul etti. Lâkin birkaç gün sonra gitmesini emreden bir hatt-ı hümâyûn aldı. Murad Paşa, derhâl Pâ-dişâh'a giderek, husûsî br mülakat taleb etti ve bu mülakata dâir kimseye birşey söylemeyeceğine Pâdişâh'tan yemîn istedi. Sultân Ahmed'in yemîn etmesi üzerine, Murad Paşa, İran'dan Önce Anadolu'nun feth olunması lâzım geleceği için, evvelâ Yûsuf Paşa ile Muslu Çavuş'un başlarını kesmek tasavvur ve tertibinde bulunduğunu söyledi. Zât-ı şahane bu re'yetten pek mahzûz olarak, sadrâzama pek büyük övgülerle ruhsat verdi

260

Bir ay sonra Yûsuf Paşa Üsküdar'a geldi; çadırı sadrâzâmın otağı yanına kuruldu. Sadrâzam husûsî bir riâyetle kendisini kabul ederek, yanında diz-dize oturttu. Kendisine iki mükellef hü'at, adamlarına yüz hH'at verdi. Yûsuf Paşa'ya Pâdişâhın da elini öptürdü. Birkaç gün sonra Murad Paşa'ya

²⁶⁰ «(Azimetine dâir hatt-ı hümâyûnu alması üzerine) serdâr huzûr-ı şahaneye çıkarak •Padişahım, gizli bir sözüm vardır; huzûnunu&a kimse kalmassın ve kimse bu söze vâkıf olmasın!» dedi. Pâdişâh halveti hâss emr fle beraber «Kimseye söylemem» diye yemin eyledi. Aralarında söyle bir mükâleme vuku*

buldu:

— «Pâdişâhım biz bu sefere hzılbaş seferi dedik; lâkin değildir. Acem'den kuvvetli düşmanımız vardır. İç-il gibi dağlık bir yerde Muslu'nun altı-yedi kal'ası var; üzerine asker gönderilse ceng etmek lâzım değil, dağdan taş yuvarlamakla askeri öldürür. Bir çok yeminlerle İçil'i kendisine verdiğim. «Ka-lender-oğlu seferine gelme» dediğim, iki celâli birbirine karışmamak içindir. Karaman beğlerbeğ ile gel, Üsküdar'da orduya iltfak et; sana Karaman eyaletini verdim» diye yazdım. Bu tedbir De ele girerse işimiz a'lâdir.»

— «Sen giderken geleceği konakta başını kesmek mümkün olurdu.»

~ «Biz Üsküdar'dan kalkup İran'a gidecek olursak Yûsuf Pasa celâMsini ne yaparsınız?»

— «Vallahi iyi dedin. O sakî benim hatırımdan çıkmış, ya ona ne tedârik gördün?»

— «Ona da muhabbet-nflme gönderdim; vaadler etdim, «Buraya gel. sana mansıb vereyim, dedim- O da geleceğini vaad etdi. Bu ikisi def olursa Anadolu tamam feth olunmuş olur.» Pflidsah dofl «dip «Hakk Teâlâ isini rast getirsin» dedi.

Nalmâ'dan telhis, c 2. s. 66 (Mütercim)-

Zülfekaar'dan gelen mektupta Muslu Çavuş'un yapılan daveti kabul ederek Kararnan'a gelmek üzere yolda bulunduğu bildiriliyordu. Murad Paşa, cevaben yazdığı kâğıdda, bu işte yardımından dolayı teşekkür etti ve vaadlerini tekrarladı.

Bir ay geçti. Yûsuf Paşa, eyâletine gitmek üzere her gün sadrâzamdan ruhsat isterdi; sadrâzam bugün yarın diyerek geçiştirir²⁶¹ di: Bir taraftan Yûsuf Paşa'yı elden kaçırmak istemez, diğer taraftan da onun sür'atle îdâm edilmesinin, Muslu'nun kurulan tuzâğa düşmemesine sebep olabileceğinden korkardı. Bir gün, arpalık olmak üzere Manisa muhassılhğı emrini vererek, Yûsufun sabırsızlığını izâle etti ve bu suretle ordudaki ikameti müddetini uzattı. Yûsuf Paşa'mn memuriyeti işitilince, Anadolu kadıları homurdanmaya başladılar: «Bakınız şu ihtiyara, iki ayağı çukurda iken mala tama' ile bu âsîyi muhassıl tâ'yîn ediyor. Âhiretini yıkmakla beraber memleketi de harâb ediyor» diyorlardı. Ekserisi Murad Paşa'-nın düşmanı olan Pâdişâhın yakın çevresi, bu sözleri Pâdişâh'a duyurdular. Nihayet Sultân Ahmed şu mealde bir hatt-ı hümayûn çıkardı: «Lala, sen ihtiyar oldun, muharebeye gidemiyorsun. Kimi serdâr edelim, cevap gönder; yâhud üç güne kadar kendin git.»

Murad Paşa bunun üzerine, Pâdişâhsın yanına giderek evvelki mükâlemeyi hatırlamasını, kadıların sözlerine ehemmiyet vermemesini istirham etti ve Muslu Çavuş'un başı kesilinceye kadar vakit kazanmak lâzım geleceğini arzetti. Pâdişâh, sadrâzamin hakkını teslim etti. Hiçbir karar verilmeksizin bir ay daha geçti. Zülfekaar Paşa, Muslu'ya daha ziyâde emniyet vermek için, dâvetine icabet ederek Konya'dan Lârende'ye gitmişti. Her biri bir taşlık arâztda bulunan Mut. Mere, Günst, Tomruk kalelerini görerek birlikte Konya'ya geldiler. Bir gün Muslu Çavuş Konya'nın Meram Bağları'nda eğlenip işret ederken çoktan beri fırsat gözleyen Zülfekaar Paşa'nın adamları ansızın üzerine hücum ederek işini bitirdiler²⁶¹. On kişi, Muslu'nun başıyla hemen orduya müteveccihen yola çıkarıldı. Bunlar yola çıkışlarının beşinci günü orduy-ı hümayûna vardılar. Murad Paşa bu haberi alınca «Elhamdülillah» diyerek başı getirenlere ertesi gün orduda teşhîr edilinceye kadar kimseye bir şey açmamalarını tenbîh etti. Kendisi huzûr-ı pâdişâhiye gitti. Zât-ı şâhâne bu muvaffakiyeti mahzûzâne bir şekilde dinledi ve sadrâzamin akıllıca hareketini takdîr etti. Yûsuf Paşa ertesi gün

²⁶¹ Dâima muntazır-ı işaret olan bir kaç şahbazdan biri arkasından kemend atdı: Mush bir eliyle hançere ve Stekt eliyle boğazının altından kerende yapışdı; ötekiler hücum idüp boğazladılar.» Nahnâ, c- 2. s. 70 (Mütercim).

sabah kahvaltısına davet olundu. Sadrâzam kendi çadırında büyük bir muhabbetle kabul etti.

— «Be hey oğul! Sana muhabbetimi bilirsin. Sensiz kahve içebilir iniyim? Gel, çadırın arkasına gidelim, yalnız oturalım, geleni de bırakmasınlar! İnşâallah size yarın icazet olur, gidersiniz.» dedi.

Kahvaltı geldi, lâkin henüz el sunulmadan —evvelce tertîb olunduğu veçhile— kapıcılar-kethudâsı girerek:

— «Sultânım, Avlonya beği Hüseyin Beğ şimdi geldi; ne diyelim?» deyince Murad Paşa, Yûsufa:

— «İnsanı bir dakika rahat bırakmazlar; ben biraz çıkayım.» diyerek ve kethudâsıyla birkaç ağasına;

— «Siz oturunuz, oğluma arkadaşlık ediniz!» emrini vererek çıktı.

Mertebânî bir tabak içinde paça getirmişlerdi; Yûsuf Paşa: «Buyurun» diyerek el sunduğu anda çaşnigîrlər kethudâsı arkasından elini uzattı, sarığını (dülbendini) başından aldı; bir diğeri de sofranın yanına yıkarak ellerini tuttu. Ötekiler üzerine üşüşüp başını kestiler. Sofra ortada pâymâî iken Murad Paşa girip cesedi otağının önüne bıraktırdı.

O gün ikinci zamanı, Konya'dan gönderilen on kişi serdârın emri veçhile Muslu'nun başını bir tîzeye dikmiş oldukları halde Maltepe yolundan zuhur ettiler. İki maktulün başları, ikisi birlikte, İki gün meydanda kaldı.

Murad Paşa Ekmekçizâde'yi de aynı cezaya uğratmak isterdi; Tavîl Halil'in üzerine gidildiği zaman Ekmekçi-zâde'nin orduya geç iltihak ettiğini sadrâzam bir'türlü aff edememiş t i. Bu hususta Pâdişâh'd an ruhsat almış²⁶², ve Yûsuf'a verdiği benzer bir kahvaltı hazırlamıştı. Defterdar Üsküdar'a gitmek üzere İstanbul'dan kayığa binmişti. Kayık sahile yanaşacağı sırada diğər bir kayık (altı kü-rekli bir pereme)ok gibi sür'atle yanından geçerek mühürlü bir tezkire attı. Ekmekçi-zâde, Murad Paşa'nın

²⁶² Ekmekçi-zâde'nin âdeti korkaüğunu in'âm ile teshir, korkmadığını İstihza ile tahkir idi- Kanije senesi Murad Paşa Dlyârbekîr beğlerbeğiliğiyle orduda bulunup iki sene Diyârbekîr'den para gelmediğinden yeniçeri ocağından ödünç para alarak geçinirdi. Sadrâzam İbrahim Paşa. Murad Paşa'nın ihtiyâcını bilir, bîfican ihsan ederdi. Defterdar Ahmed Paşa'ya «Murad Paşa'yı arasira gözett* demiş İken Ekmekçizftde «Böyle adamdan ne fâide me'mûldür?» diye iltifat etmezdi- Hatta Belgrad'a avdet edildiği zaman Murad Paşa'nın bir adamı serdârın buyruttusuyla Ahmed Paşa'ya geldiğinde Ahmed Paşa «Sizin paşanızdan dünyâ çoktan bezdi. Paşalık zöğürd işi değildir. Müflis paşaları hazmeden mi gözetmelidir?, demişti. Rüz-ı kar hâli, Murad Paşa sadrâzam olup da serhadden İstanbul'a doğru hareket edince Ahmed Paşa beğenmediği ihüyânı ayağına yüz sürmek için Edirne'den o kadar hedâyâ ve levflızmvi sefer ile karşı çıktı ki, hesaba gelmez. Amma Murâd Paşa'nın derûnunda ukde kalmış idi. Ahmed Paşt'mn katlini arzetti. Ayak basıp «Pâdişâhım bunun izâlesi lâzımdır; evkaafı • beytü'1-mali harâb eyledi. Sadrâzâmın arzları dönmez-, diyerek, nihayet katlin* İrâde aldı. Natmâ'dan telhis, c 2. s. 73-74. <Mitr>.

kanlı tasavvurlarından haber veren bu kâğıdı okur okumaz, kürekçilere İstanbul'a dönüş emrini verdi. Sadrâzam, avının kaybedilmiş olduğunu görerek pek hiddetlendi; lâkin renk vermedi. Ertesi gün Pâdişâh, Murad Paşa'ya mâzîyi unutturamamış olduğu için ihtiyatlı bulunmasını defterdara ihtar ettirdi. Ekmekçi-zâde, Sultân Ahmed'in bu suretle kendisine teveccüh göstermesinden cesaret alarak; «îmdâd, Pâdişâhım, Ahmed kulunu bunun elinden kurtar, Bakî Paşa benim yerime gitsin, hazır bulunan otak ve mühimmat onun olsun» yolunda niyazda bulundu.

Birkaç gün sonra hünkâr, sadrâzamı saraya davet ederek:

- «Lala, otur, sen ihtiyarsın.» dedi. Murad Paşa yere kapanarak:
- «Pâdişâhım, kul oturamaz; haddini bilmelidir.» cevâbını verdi.

Pâdişâh:

— «Lala, senden bir ricam var» demesi üzerine Murad Paşa tekrar yere kapanıp:

- «Pâdişâh kulundan rica eder mi? Ferman sizindir.» dedi.
- «Rica ederim, Ekmekçi-zâde'yi bana bağışla, öldürmek niyetinden vazgeç!»

— «Emir pâdişâhımdır.»

— «Yarın sana gelecektir, lâkin bir zarar verme. Bakî Paşa Ek-mekçi-zâde'nin otağını, sefer eşyasını alarak defterdarlıkla sana refakat etsin!»

Bu konuşmanın yapıldığı günün gecesi Ekmekçi-zâde, sadrâzama 5.000 altın ile eski kinini unutturmak üzere istirhamını bildiren bir mektup takdim etti ²⁶³. Ertesi gece Murad Paşa, kendisini pek mühibbâne bir muamele ile kabul ederek giderken:

- «Şimdiden sonra aramızda herşey unutulmuştur» dedi ²⁶⁴.

Ekmekçi-zâde, Pâdişâh'ın tavassutuyla işte bu şekilde hayâtını satın aldı.

Murad Paşa, defterdarı intikamının pençesinden kurtaran hâinin kim olduğunu keşfetmek için düşünölebilecek her türlü gayreti gösterdi. Nihayet suçlu, sadrâzaman iç-oğlanlarından iki delikanlı arasında meydana

²⁶³ Bunun (Ekmekçi-zâde'nin Pâdişâh'a müracaatı) üzerine birkaç gün mürur edip, ittifak, bir gün hünkârserdân da'vet etdi, Muad Paşa dahî Üsküdar Bağçesi'ne varıp huzûr-ı hümayûnda yer öpdü. Sultân Ahmed kerîmü'n-nefs pâdişâh idi, «Hoş geldin, baba lalam!» dedi; tekrar Murad Paşa yer öpdü-Ba'dehu Pâdişâh «Benim babam lalacığım, sen pîr-i fântsin, ayağ üzere durma, otur» dedi; Pâdişâhım, edeb değildir; kul olan haddin bilmek gerekdir» deyecek (deyince) •Berburdâr ol, amma senden bir niyazım vardır» buyurdu. Paşa tekrar yer öpüp Pâdişâhlar kullarından rica etmek olur mu? Ferman sizindir, buyurun!» deyecek «Ricam budur ki Ahmed Paşa'yı bana bağışlayanın, katlinden feragat edesin!» dedikte Murad Paşa neylesön nâçâr •Emir l'âdisâhımdır» dedi. Natmâ'dan. c. 2, s. 75 (Mütercim)

²⁶⁴ «Sîne-sâfâne muamele gösterüp •Şimdiden sonra bizimle hoş d!» dedi.» Ke-zâlik. (Mütercim).

gelen bir çekişme üzerine meydana çıktı. Bu delikanlılardan biri diğerini hıyanetle itham etti. Hazinedar çekişmeyi haber alarak her ikisinin de döğülmesini emretti. Fakat iç-oğlanlarından biri hazinedarın kulağına birkaç söz söylemesi üzerine, hazinedar bunu bir tarafa çekti. Beş iç-oğlanın, sadrâzâmın dâhildeki sırlarını haber vermek üzere Ekmekçi-zâde'den günde bîr altın aldıklarını ve defterdarın hayâtını kurtaran tezkireyi bunlardan birinin yazıp diğerinin kayığa atmış olduğunu, onun ağzından işitti, işi meydana çıkaran affolunarak diğer dördü derhâl katledildi.

Yûsuf Paşa ile Muslu*nun malları müsadere edildi. Hazîneye 700 katar deve mâl edildi. Pâdişâh, sadrâzamı dâima sitayişle yâd ederdi. Bir gün kızlar-ağası, sarayın bir entrikası sebebiyle, Murad Pa-şa'nın ihtiyar olduğunu ve seferin yorgunluklarına duçar olmamak için dâima gidişini te'hîr ettiğini arzedecek olması üzerine hünkâr:

— «Sus! habis! Senin ne haddindir? Murad Paşa gayretli bir mücâhid, müttekî bir hacı, ihtiyar ve tedbirli bir vezirdir. Anadolu'yu bana yeniden feth etti, başı ve koluyla ²⁶⁵ hizmet etti. Bir daha onun hakkında bir söz söyleme; ister gider, ister oturur.» dedi.

Sadrâzam beş ayı Üsküdar'da geçirdi. Ancak Ekim nihayetine doğru, iki celâli reisini —muhârebesiz ve fakat ʔsâr-ı hıyanetten ârî olmaksızın— bu suretle mahvetmiş olmakla iftihar ederek, İstanbul'a döndü.

Zitvatorok Muahedesinin Tashihi

Sadrâzâmın Üsküdar'da ikaameti esnasında, împarator'un elçileri Herbeştayn ve Rimay 1609 Ocak ayının birinde Budin'e geldiler. Macarlar'ın Osmanlı arazisine akın etmiş olmaları bahanesiyle, dokuz ay o şehirde alıkonulmuşlardı. Avusturyalılar da, tasdik edilmiş Zitvatorok ahidnâmesi'ni ²⁶⁶ ulaştıran Ahmed Kethüda hakkında mukabele-i bi'l-misil muamelesi ederek, Prag'da gözaltında bulundurdular. Yeni ahidnâme birçok noktalarda evvelkine muhalif olduğundan Ahmed Kethüda, Bâb-ı Hümâyûn'dan ilk metine muvafık bir vesika almak için mümkün olan mesaîyi sarf edeceği için söz vermeye mecbur oldu.

Avusturya tarafından iki elçi tâiyn edildi ki, bunların biri vesikaları

²⁶⁵ Müverrih, Naîmîâ'nın .cân ve baş ile» tâbirini «tedbîr ve şecâatiyle» mânâsında olmak üzere bu şekilde anlamıştır. (Mütercim)

²⁶⁶ Sultan Ahmed'in Matyas'a mektubu, Mehmed Çavuş vâsıtasıyla Rudolfta ulaştırılan mektup gibi, 15 Reblülevvel (7 Haziran 1610) târihiyledir. Muahede tasdiknamesi 1 Safer 1019 (25 Nisan 1610) tarihlidir.

Viyana'ya getirecek ve diğeri rehin olmak üzere İstanbul'da kalacaktı. Bu yeni sefirler Piyer Boonoomo ile tercüman Andrea Negroni idi. İstirya Protestanlarından kâtib Misel Ştrazer de bunların beraberine verilmişti ki, İmparatorun memuru olmak üzere İstanbul'da kalacaktı. Herberştayn, Budin'de kaldığı müddetçe her türlü kötü muameleye uğradıktan sonra, nihayet Avusturya'ya dönebildi ²⁶⁷. Budin Vâlîsi Kadı-zâde Alî Paşa'nın yerine de Tırnakçı Ali Paşa tâîn olundu ²⁶⁸. İmparator Boonoomo ve Negroni ile Pâdişâh'a gönderdiği mektupta dördüncü, altıncı, onikinci maddelerin asıl ahidnâmede olduğu şekilde yazılmasını rica ediyordu ²⁶⁹.

İki elçi 1 Mayıs 1610'da İstanbul'a vâsıl oldular. Hediye getirmemiş olmakla beraber, sulhun başlıca sebebi olan Murad Paşa tarafından iyi kabul gördüler. Birlikte Üsküdar'a geçtiler ve elçi sı-fatıyla yanlarına bir çavuş konulmuş olduğu halde tashih edilmiş bir ahidnâme ile döndüler ²⁷⁰.

Batori Ve Cizvitler

O zaman Istoni, Beîgrad Vâlîsi bulunan Kanije müdafii Hasan Paşa, elçilerin oradan geçişinde, ilk ahidnâmenin tahrifinin Alî Paşa ile müftî'ye yüklenmesi gerekeceğini söyledi. Birkaç gün önce Tiryakı Hasan Paşa, Lippa ve Yeno kalelerini Pâdişâh'a teslim etmek gerekip gerekmiyeceğini sormak için, Batori tarafından gönderilen temsilcileri kabul etmişti. Ertesi sene, Negroni, ahidnâmenin ilk şartlarının iadesinden dolayı teşekkür etmek üzere İstanbul'a geldiği zaman, Batori'nin bu hâinâne hareketinden şikâyet etti. Lâkin Forgaç, Batori aleyhindeki İmparator taraftarlarının başına geçmek üzere Transilvanya'ya geldiği zaman, dîvân-i hümâyûn bu hareketi, Sultân Süleyman zamanından beri devlete bağlı olan bir memleket aleyhine taarruz sayarak ve Batori voyvodanın bu beyliğe Osmanlı Devleti tarafından getirildiğini hatırlatarak şiddetli takrîatta (azarlamalarda) bulundu. Batori ise yanma 7.000 Heyduk alarak Eflâk'a bir akın yapmış ve o memleketi ateş ve kan içinde bırakmıştı. Evvelâ Arşidük Matyas'a, sonra Budin valisine iltica etmiş olan Eflâk Voyvodası Radul Şirban, vâlî tarafından desteklenerek Batori'nin akınlarından şikâyet etti. Batori de, Eflâk'a ancak Pâdişâh'a

²⁶⁷ Maiyyeti adamları bir gece hücumunda yaralandılar. İstanbul'daki Venedik balyosu bu husus için şöyle yazmıştır; «Budîn valisinin kâhyası elçinin yüzüne şarabla dolu bir testi atmıştır.* Eylül 1609.

²⁶⁸ Venedik Hûlasası.

²⁶⁹ İT. Rudolf Ambat Tihaja (Ahmed Kethüda) için f'Umfdnâme cevâbı, 16 Ekim 1609; Saray ve hükümet gizli kançılıyasında Arşidük Matyas'ın mektubu.

²⁷⁰ Boonoomo'nun 4 Nisân 1610 tarihli raporu, imparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi

hizmet maksadıyle akm yapmış olduğunu ve Moldavya'da dahî benzeri akınlar yapmak düşüncesinde bulunduğunu Bâb-ı Hümâyûn'a arz etmek üzere, 18 kişilik bir temsilciler hey'etini İstanbul'a gönderdi. Eflâk voyvodalığına kardeşini, Moldavya voyvodalığına Hâkim Etiyen'i teklif ederek yaptığı müzâkerelerde ingiliz sefiri tarafından desteklendi.

önceleri Eflâk voyvodasına nasîhat etmiş olan Fransız elçisi, bu defa nüfuzunu Cizvitler lehinde kullandı. Sinyor Kanyak'ın riyaset ettiği beş Cizvit, Musevî çocuklarını ve birkaç mu'tezilî Hristiyan'ı Katolik yaparak bir riyaziyat mektebi açılmasına ve Patrik'i Rum ve Lâtin mezheblerinin birleştirilmesine teşvîk ettiler. Fransız elçisi Dö Brev, bunlara Beyoğlu'nda Sen-Bemıva Kilisesi'ni verdirmiş ve Sen-Jorj Kilisesi'ni de almaya çalışmıştı. Lâkin İngiliz elçisi ve Tine rahibi kendisiyle birleşmiş olan Venedik balyosunun tahrikleri üzerine, Sent-Marî-Draperi Kilisesi'nin Cizvitler'e verilmesine dîvân tarafından muhalefet gösterildi. Balyos, Cizvitler'e, kiliselerde hademe ve vaizler mevcut olup yalnız iyi ahlâk Örneği olabilecek ruhanîlere ihtiyaç bulunduğunu tebliğ ettirdi. Cizvitler, Osmanlı hükümetinin şüphesini çekerek İspanya'nın ve Roma'mn casusları gözüyle görülmeye başladıkları gibi, sadrâzam, Fransız se-fîriyle bir mülakatında Beyoğlu'nda yalnız bir Cizvit görmektense, on âdî ruhanî bulunmasına tahammül etmeyi tercih edeceğini söyledi. Cizvitler, Osmanlı hükümetine düşman olmak ve her tarafta nifak tohumları ekmekle suçlandılar ve muhakeme olunmak üzere dîvân-i hümâyûna çağırıldılar. Bunların alenî hâmîsi olan Fransız elçisi Solinyak, hükümetin düşüncelerinden haberdâr olarak, gecelik urbasını değiştirmek için bile vakit geçirmeksizin sadrâzaman nezdine giderek, maznunların Fransız tebeası olmaları sebebiyle serbest bırakılmasına müsâade aldı ²⁷¹.

Yine bu zamana doğru bir Lehistan elçisi, Tatarlar'ın Lehistan hududundaki tahrîblerinin Önlenmesi için, İstanbul'da görüldü ²⁷². Abdi Çavuş, bir hatt-ı hümâyûnu ve Fransa ve ingiltere sefirlerinin Fransız ve İngiliz konsoloslarına hitaben yazılmış mektuplarını hamilen, Hristiyan esirlerinin serbest bırakılmasını talep etmek üzere, Berberiyye eyâletine (Cezayir, Tunus, Trablus-ı Garb) gitmekle görevlendirildi ²⁷³.

²⁷¹ Bodiye, -Türkler'i» Târîki Umûmisi Hftfftsası», s. 751-752. Venedik Hulâsası, 1609. İstanbul'daki Venedik balyosunun 1609 senesi raporu.

²⁷² Lehistan Kralı asilzadelerinden Ciorclo Muliş, sefir olarak değil, icahzl Tatarlar'ın hududdan çekilmeleri için istinbâmda bulunmak üzere gönderilmiştir.» Temmuz, Venedik Hulâsası.

²⁷³ Venedik Hulâsası, Ekim 1609. O zaman İngiltere elçisi Sîr Hanrî Lüö (LÜleo) idi. 1611 senesinde yerine Tomas Glover tâyn olunmuştur.

Deniz Vak'aları

Kapdân Hafız Ahmed Paşa, hac kaafilesini nakle memur gemilerin birkaçını kaybetmesinden dolayı geçen sene azledilmişti (Not: 9). Onun yerine Kayserili Halîl Paşa tâyin olundu. Halil Paşa, Eğri ve Haçova cenglerinden doğancı-başılıkla maiyyet-i şahanede hizmet ettikten sonra, yeniçeri ağası olmuş ve Murad Paşa ile birlikte Anadolu'da celâli seferinde bulunarak, özellikle Bagras ve Göksün cenglerinde kahramanlıklar göstermişti. Kapdân Halîl Paşa, Osmanlı deniz seferleri vekayinâmelerinde Malta ve Floransa donanmalarına karşı kâh gâlibâne ve kâh mağlûbâne muhârebeleriyle meşhurdur. Kıbrıs sularında Bafa (Bai) Önünde 10 Malta kalyonuy-la «Kara Cehennem» unvâmyle maruf bir muharebede bulunmuştur ²⁷⁴. Bu ismi Türkler, Komandor Fresine kumandasında bulunan ve Hristiyanlar tarafından «Kırmızı Kalyon» adı verilen 90 toplu bir gemiye vermişlerdi. Eskiden Cezayir korsanı olup Sultân Ah-med'in Mora sancak beğliğini vermiş olduğu Murad Reis bir gün sabahtan akşama kadar Kara Cehennem'in ateşi altında kalıp, nihayet ateşi kestirmeye muvaffak olmuş ise de, gemi gemiye yanaştığı zaman vurulmuştur. 10 Malta gemisinden altısı zabt olundu; 50'-si şövalye rütbesinde olan 500 Hristiyan, 160 top, 2.000 tüfek galib-lerin eline geçti. O zamamn en seçkin devlet ricali arasında bulunan meşhur Üsküdarlı Şeyh Ma hm û d —Yılanboğazı çenginden ve Haleb'in zabtından sonra yazmış olduğu gibi— bu defa da kapdân paşaya bir tebrîknâme yazdı. Halîl Paşa İstanbul limanına, Kara Cehennem'i gemisinin arkasından çekmekte olduğu halde, muzaffer bir şekilde dâhil oldu. Husûsî bir memur muzafferiyetinden dolayı tebriki bildiren hatt-ı hümayûn ve samur hil'at ile Kapdân Pa-şa'yı istikbâle çıktığı gibi, Saraybunu'na vardığında Pâdişâh'in elini öpmek üzere huzura kabul olunmuş ve vezâret, yâni üç tuğlu paşalık verilmiştir. Ertesi gün yapılan dîvan toplantısında düşmandan alman ganimetleri Sultân Ahmed'e takdim etti.

1610'da Malta Üstâd-ı Âzami Viyankor, Porto-Farino'ya _ki Sen Lui'nin Haçlı Seferi'nden sonra vefat ettiği yerdir— beş kadirge göndermişti. Bunlar hurma ağacı kerestesi almak üzere her sene Porto-Farino'ya giden Bizerte gemilerini zabt edeceklerdi. Buna muvaffak olamadılar, fakat dönüşte

²⁷⁴ Esfârüi-Bihar (Varak : 46)

Tunus korsanı Kara Sinan'ın gemisini tuttular. Amiral İngrami kumandasındaki Floransa donanması, teşebbüslerinde daha ziyâde başarılı oldu. Bir gece hücumunda Bisger şehrini zabtederek ateş ve kana boğdu. Zabtedilen 4 gemiyi Livorna'ya götürdüler (1 Ekim 1608).

Amiral Burager, kumandasında 4 gemi bulunduğu halde —her sene hazîneyi İskenderiye'den İstanbul'a getiren— Mısır donanmasının gelişini gözetlemek üzere o taraflara gitmekle görevlendirildi. İki sene önce Taşoz sularında yalnız 8 gemi ile, Murad Reîs'in 17 kadırgadan mürekkebe donanmasına galebe etmiş ve Rodos yakınlarında Mısır donanmasına hücum ederek 700 esir ve 2 milyon duka ile Livorna'ya dönmüştü ²⁷⁵. Sayda'da demir atarak Toskana Gran-dukasının müttefiki olan Dürzi emîri Fahreddîn tarafından hüsn-i kabul gördükten sonra, Kıbrıs'a yönelerek o sularda «Ejder-i Seyyar» adı verilen bir Hristiyan gemisine tesadüf etmiştir. Dört Floransa gemisi Kıbrıs ile Karaman sahilleri arasında, Rum Mustafa'nın kumanda ettiği 40 Türk kadırgasıyla cenge tutuştular. Osmanlı amirali, donanmasını ikiye taksim etti ki, bunlardan yalnız biri harb edecekti. Bu hatâ, Buragar'ın galebesini kolaylaştırdı. Beş saat kavgadan sonra, beş Türk kadırgası battı; diğerleri Famagus-ta (Magosa) limanına iltica etti (1610). Livorna'ya dönerken, Rodos'tan Kıbrıs'a giden bir Osmanlı karamürsel gemisini tuttu; 150 Türk Öldürüldü, 300'ü esîr oldu. Floransalılar, aralarında 40.000 ko-ronluk bir ganimeti paylaştılar.

İstanköy'e Hristiyan Teşebbüsü

Balyoz Venunca kumandasındaki Malta ve Marki Dö Sent-Kroa kumandasındaki Napoli kadırgaları 6 Haziran 1610'da Langos (Kus) (İstanköy) adasına yanaşp şehri tahrib ettiler; lâkin kaleyi almak ümidinde oldukları halde muvaffak olamadılar. Venunca ve Sent-Kroa dönüşlerinde —Hristiyanlarıyla anlaşmış oldukları— Arnavud-luk sahiline çıkmak istediler.

Her sene Malta ve Floransa donanmalarının tamahkâr nazarları celbeden Mısır donanması ise, iki senelik bir vergi olan bir milyon ikiyüzbin altını hamilen Öküz Mehmed Paşa kumandasıyla İstanbul'a ulaştırılmıştı. Payitahtta bir nalbandın oğlu olduğu halde ha-rem-i hümayûnda terbiye

²⁷⁵ Marltti, Târlh-1 Fahreddia, bftb : 7, s. 111- Ferdinand'ın Fransız kralına mektubunda söylediği bu rakam Mısır vergisinin senelik 600000 duka olduğu dü-sfinülünce mübalâğalı görünmez; donanma hazîneden başka Hindistan malla-ryle tıka basa dolu İdi; ihtimal ki verginin de iki seneliğini taşıyordu*

görmüş olan öküz Mehmed Paşa, zikredilen hizmetinden dolayı Halil'in yerine kapdân-paşahğa tâyin edildi ve 13 yaşındaki Pâdişâh'ın kerîmesine namzed kılındı.

Murad Paşa'nın Üsküdar'dan çıkmaksızın celâli âsîleri reislerine galebe etmiş ve Halil'in Kara Cehennem'i almış olduğu yaz esnasında idi ki, Sultân Ahmed iki hayır eserinin temellerini attı. Birincisi Atmeydanı'nda eski sadrâzam Ahmed Paşa Sarayı'nın yerinde ve Sultân Kaanunî Süleyman'ın nedimi ve vezîr-i âzami îb-rahim Paşa Sarayı'nın karşısında yükselen ve kendi adına nisbet edilen camidir. 9 Receb 1018 (8 Eylül 1609)'da toprak kazılmaya başlanıp Mitras'ın doğduğu güne rastlıyan 8 Şevval (25 Aralık)'de saray müneccimlerinin tâyin ettikleri mübarek saatte vüzerâ, ümerâ, ulemâ, meşâyîh huzûruyle ilk taşı atılmıştır.

Kabe'nin iç örtüleri şimdiye kadar Kaahire'den gönderilirken, bu defa ve ilk defa olarak, İstanbul'da yapılmıştır ²⁷⁶. Sultân Ah-med'in cülusundan evvelce mutâd üzere Kaahire'de îmâl olunmuş olan örtüler (dokumalar) gönderilmek üzere iken, Sultân III. Meh-med'in irtihâl ve Sultân I. Ahmed'in cülus ettiği haberi Mısır'a vâsıl oldu. Yavuz Alî Paşa'nın gidişinden ve onun yerine bıraktığı Osman Beğ'in vefatından beri Mısır'ın idâri işlerine nezâret etmekte olan Mısır Kadısı Kara-çelebî-zâde, kumaş üzerindeki «Muhammed» ismini gizlice «Ahmed»e tebdil ettirdi. O zamandan beri Kabe'nin iç ve dış Örtüsü ile Ravza-i Peygamberi Örtüsü dâima İstanbul'da îmâl olunmuştur ²⁷⁷. Yalnız birincisi için 40.000 dirhem ağırlığında 1060 zira' ipek kumaş kullanılmıştır ²⁷⁸. Mekke-i Mükerrreme'-nin kuşağı —ki 51 zira' uzunluğunda, 5 çeyrek genişliğindedir—; Ravza-i Nebeviyye'nin örtüsü —ki 740 zira' ipekli kumaştan ma'-mûldür—; onun kuşağı —ki 50 zira' uzunluğunda ve altı çeyrek genişliğindedir.—; (Hazret-i) Peygamber'in kızı ve (Hazret-i) Alî'nin zevcesi (Hz.) Fâtîma'nın kabrinin örtüsü —ki 10 zira' ve bir çeyrek uzunluğunda ve üç çeyrek genişliğindedir—; yine İstanbul'da imâl edilmiştir. Bu muhtelif kumaşların terkiibinde kullanılan altın tellerin

²⁷⁶ «Selâtinî Osmâniyye •hâdiro'ül-Harameyni's-Şerîfeyn» unvânıyla muanven ol-dukdan sonra her biri astâr-ı dâhiliyye-i Ka'be-i Mükerrreme ve Ravza-i Mu-tahhara'yi cülusunda techîd eylemek kaanun-ı kadîmleridir, bu âna gelince diyâr-ı Mısır'dan işlenilip mahalline irsal olunurdu; lâkin tedkîk-i sanâatında nev'-i müsâheleden hâli olmadıkları etilden Sultân Ahraed Hân, dârü's-salta-na kâr-hânelerinde işlenmek ferman buyurdılar. Nukûş-ı bî-bedel ile nesc ve anilinde bir mertebe tekayyüd ve tahsîn ve kemâli tekellûf olduğu ki misli sebki itmemiş idi» Naimâ'dan, c. 2, s. 82- (Mütercim)

²⁷⁷ Bu örtülerin gönderildiği son merasim 1918'de yapılmış ve ondan sonra savaş-ve akabinde İmparatorluğun yıkılması sebepleriyle gönderilmemiştir. (Hazırlayan)

²⁷⁸ «Kâbe-i Muazzarnamın astar-ı dâhiliyyesi bin altmış zira' ve be-hesâb-i vezn kırsekiz bin dirhem harîr hartadan işlenüp sene-i mezbûre (1018) Cumâde'l-ulâ'sında mu'temedün aleyh adamlar ile Ka'be-i Muhtererae'ye irsal olduğu» Naimâ. c. 2, s- 82- (Mütercim)

tamâmı 1692 miskal idi; Kabe sütunlarının, özürlerinde «Han-nân» ve «Mennân» ism-i ilâhileri işlenmiş olan sırmalı örtüleri 15 zira' uzunluğunda olup bunda kullanılan altın 459 miskal idi. Bu kumaşların hepsi bir sene zarfında hazırlanarak sandıklara konuldu ve mahalline gönderildi ²⁷⁹.

Ertesi sene Kabe'nin sallanmaya başlamış, yâhud çatlamış olan direklerinin sağlamlaştırılması iktizâ eden demir çenberlerin döktürülmesine mübaşeret olundu. Harem'in etrafım kuşatan 360 sütundan 244'ü gayet güzel bir sarı mermerden olup, bunların altın sarısı renkleri o sütunlara «güneş mermeri» nâmını verdirmiştir. 20'si Mısır granitinden ve diğerleri âdî mermerdendir; bu sütunların bâzısı yuvarlak ve bâzıları altı ve sekiz köşelidir. Bu sütunları saracak olan demir çenberlerin üzerine gümüş ve altın kaplandı. Sultân Süleyman zamanında gümüş kaplanmış olan mîzâb-ı Kabe, Sultân Ahmed'in husûsî emri üzerine bu defa altın kaplama ile îmâl olundu. Zât-ı şahanenin her zaman imalâtını teftiş edebilmesi için Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde ve saray-ı hümayûn yanında kuyumcu imalâthanesi kurulmuştu. Vezirler ve ulemâ kürek ve körük getirdiler ve çalışanları huzûrlarıyla teşvik etmekten hâli kalmadılar. Pâdişâh câriyeleriyle safâyâb olmak için Dâvudpaşa'ya gittiği zaman ²⁸⁰ altın oluklar oraya naklolunmuş ve Kabe'nin ah-şâbdan yapılan timsâli (maketi) üzerinde tecrübe edilmiştir. Bunun karşısında zât-ı şahane için mükellef bir otağ kurulmuş, -ve Pâdişâh som altından yapılmış bir taht üzerinde oturduğu ve vezirlerle çevrili bulunduğu halde mîzâbın (olukların) hayret verici görünüşünü seyredebilmiştir ²⁸¹.

²⁷⁹ «Ka'be-i Muaz&ama'nın kuşağı ki dört kıt'a ve endâze-î Halebî ile tûlen ellibir zira' ve arzen beş rub'dur, ve Ravza-i Mutahhara kisvesi ki ellibir kıt'a olup cem'an yediyüz kırkbeş zirâ'dır, kezâlik Ravza-i Mutahhara'nın kuşağı ki dört kıt'a olup cem'an, tûlen ellibeş zira' ve arzen altı rub'dur, ve kisve-i şerife-i merkad-i Fâtunâtü'z-Zehrâ rstâiyel'hu anhâ ki on kıt'a ve cem'an yüz zirâ'dır, ve ol darîhi münevverin kuşağı ki tûlen on zira' ve rub*-ı zira' ve arzen üç rûb' ve bir kerâhdır ve cünde-i masruf olan sırma cem'an onyedibin altı yüz toksaniki miskaldır; kezâlik dâhil-i Beytu'llahî'l-Muazzam'da olan üstüvanelerin zerbeft kisveleri ki üzerlerinde «Hannân» ve «Mennân» ismi şerifleri nakş olunmuşdur, üç kıt'a olup tûlleri onbeş zira' ve anlara sarf olunan sırmanın mîkdân dört yüz elli tokuz miskaldır. sene-i sabıkada (1018) ve işbu senede itmam olunup sanduklara vaz' ve mahallerine irsal olundu.- F! 15 Re-blûlâhir 1019, Natmft. c. 2, s. 86 ve 87. (Mütercim)

²⁸⁰ «Pâdişâh, harereleriyle birlikte Davudpaşa sarayına gitdi, her vakıtden ziya* de onların tahakkümü altında idi» Venedik Hülâsası, Ağustos 1609. (Davudpaşa sarayına gidilmesi bahis konusu olan kumaşların ve örtülerin teşyi maksadına dayanmaktadır, «cariyelerle safâyâb olmak» Hammer'in Venedik Hu-Hnlâsası'adan çıkardığı kendi düşüncesidir- Mütercim)

²⁸¹ «Mizâb-ı rahmet Sultân Süleyman zamanında tebdil olunmak lâzım geldikde tahta-i simin ile tezyin olunmuştu. Bu defa zerrin tahtalarla tahliye olunması murâd buyuruldu.» Pâdişâh İstavroz bağçesine geçüp orada üstâd zerkerler cem' olundu; zât-ı şâhâne ve şeyhü'l-islâm ile vüzerâ ve ulemâ huzurunda küre ve müneffeh getirilerek işe başlandı. (Hamroer, kürek ve körüğü yanlış olarak vüzerâ ve ulemaya getirmiştir). Az vakitte tamam olmağla Murâd Paşa'ya götürülmek ferman olundu. Nasıl konulduğu bilinmek için Beyt-1 Muazzam'ın ma'lûm olan tül ve arzına göre ahşâbdan timsâli tertîb olunup nitaklar

Yine bu sene zarfında Tophane büyük çeşmesi yapılmıştır ki, zamanımızda dahî İstanbul'un en güzel çeşmelerinden biridir. Pâdişâh, bu şekilde, umûmî müesseselerle meşgul olarak ve dînî vazifelerle zamanını geçirerek, devlet işlerini sadrâzama terk ediyordu ²⁸². Sultân Ahmed, — kadınların hepsinin büyüleyici olduklarına ve babasını sihirleriyle büyüleyerek, bu şekilde devlet işlerine nüfuz ettiklerine ikna için tahta çıktığında vezirler tarafından yapılan ikazlara rağmen— tabîatinin olanca meyliyle kaptırmıştı ²⁸³. Lâkin vezirlerin bu yoldaki sözleri dayanılmaz derecede olan ihtilasına galebe edememişse de, hiç olmazsa, harem halkını hükümet işlerinden uzaklaştırmıştır. Bu zamanlarda zât-ı şâhâne bir şehzadesinin doğumundan memnun olmuş, fakat bu şehzade müteakiben ölmüştü ²⁸⁴. Ancak, 28 Cumâ-delulâ 1021 - 27 Temmuz 1612), diğer bir şehzade dünyâya gelmiştir ki, sonraları IV. Murâd unvânıyla saltanat etmiştir.

İran Tarafından Sulh Teklifi

Bahar mevsimi girdiğinde, Murad Paşa, nihayet ordu ile Üsküdar'dan İran hududuna yöneldi ²⁸⁵. Tebriz'e kadar Uerliyerek oraları tahrib ettikten sonra geriye doğru avdet etti. Şâh ise, Sürhâb Dağları'nda durumu gözetliyordu. Şemseddîn Ağa vâsıtasıyla Murad Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, sulhun bozulmasını Osman-lılar'a yüklüyor ve Acemlerin eski muzaferiyetlerini ve özellikle Kırım Hanları îslâm Giray ile Gâzî Giray'ın esaretlerini hatırlatarak, Tahmasb Şâh ile Sultân Süleyman arasında akdedilmiş olan sulh muahedesi esasları üzerine yine barış teklif ediyor ve

(çenberler) ve mîzâb vaz' olundu. Mukabelesinde bir sâyebân ve altında bir taht-ı zerrin kuruldu. Pâdişâh taht üzerinde ve müftî ve ulemâ ve vüzerâ etrafında karar iderek temâşâ olundu.» Naîmâ'dan telhis, c. 2, s. 91 (Mütercim)

²⁸² «Pâdişâh Davudpaşa'da haremleriyle zevk-ı safâyâ meşgul olarak hükümetin dizginlerini sadrâzamanı eline bıraktı» Ağustos 1609, Venedik Hulâsası.

²⁸³ «Pâdişâhın gayet güzel cariyeleri vardır : Fakat bunların sihirbaz oldukları ve müteveffa pederini şüursuz bıraktıkları kendisine söylenildiğinden, onlardan ictinâb eylerdi* Venedik Hulâsası, Ocak 1604 ve Sagredo, s. 566. İki sene sonra Venedik Hulâsası «Haremlerine nefsinin teslim ettikten sonra pâdişâhda tahavvül» meydana geldiğini yazar- 1606.

²⁸⁴ Bu şehzadenin ismi Selîm idi. Naîmâ o vakit: «Sukut etdiyse kevkeb, mühr-i filem ber karar olsun/Yere düşdiyse bir meyve, dırahtı payidar olsun.» beytinin hâle münâsib söylenildiğini kaydeder- (Mütercim.)

²⁸⁵) Serdârlık berâtı San Abdullah Efendi'nin inşâsında 132 numaradadır, Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas, Şâm, Haleb. Çıldır, Bâtûm. Erzurum, Kars, Van eyâletleri askerleriyle yeniçeriler, Kürd beğleri, altı bölük ağaları, çavuşlar, kırk nefer divân kâtibleri, onbeş nefer hazine kâtibleri, onbeş timarsız şâ-kird, alay-beğleri, çeribaşlar ve başka bir tâbirle timâr ve zeamet sahihleri miralayları, cebeciler, topçular, toparahacılar. gönüllüler, bin akçeden bir. akçeye kadar ulufe alanların cümlesi serdârın maiyyetine memur oldu

şunları söylüyordu:

«Pâdişâh'ın sâdık bendesi olan Şâh, düşmanhğındaki şiddetiyle dostluğunun kıymetini göstermek istemişti: Zîrâ kuvvetli düşmanlık edemiyen kuvvetli dostluk edemez. Eğer tekliflerime muvafakat etmezseniz verây-ı perde-i takdirde mahfî olan ahvâl ahvâl zuhura gelir.»²⁸⁶

Murâd Paşa, Şemseddîn'in refakatine verilen Hayreddîn Çavuş ile şu cevâbı gönderdi:

«Tatar askeriyle mübâhât olunur demişsiniz; Tatar, Pâdişâhın sair kulları gibidir; Hânları esîr oldu ise mâat-tekaddümden ola gelen budur ki, bir defada mağlûb olan bir defa da gaalib olur. Eğer sizin taraftan esîr olanlar ta'dâd olursa tatvîle müeddâ olduğundan gayri bâis-i hacâletdir. Saâdetlü pâdişâhın hutbesi okunduğu memleketlerden kasr-ı yed ve i'tizâr olunur ise ben dahî pâdişâhın bir amel-mânde kuluyam, sözüm geçer ümîdindeyem; mabeyninize girerek, sulh ü salâha sa'y idüp kemâ-fi'1-evvel kat'-ı smur ve ta'yîn-i sügûr olunduktan sonra dönüp gidereni, ve illâ, pâdişâhın dünyâ sarayında Abbâs nâmına hâkim olduğma rızây-ı hümayûnu yokdur. Asker-i İslâm nice yıllar bu tarafda kışlayup verây-ı perde-i takdirde mukadder olan sûret-pezîr oluncaya kadar sa'y iderler. Be-inâ-yetullahu teâlâ intikam alınmak muhakkaktır.»²⁸⁷

Sadrâzam, Erzurum kışlağına dâhil olunca, Hayreddîn Çavuş memuriyetinden döndü (27 Cumâdeluhrâ 1019 - 16 Eylül 1610). Getirdiği cevâbnâmede, o zaman her iki tarafça mevcûd olan ahvâle göre bir tesviye sureti teklif olunuyordu. Sadrâzam bu yeni teklîflere, daha önce cevâbnâmesinde yazdığı gibi, Şâh'ın Pâdişâh nâmına hutbe kıraat olunan mevkilerin hepsini iade etmesini talep ederek cevâb verdi. Şâh üçüncü bir mektubunda, zabt edilen memleketler için bir nevî tazminat olmak üzere, senelik 200 yük ipek ver-gi vermeyi teklif etti. Murad Paşa, bu mektubu

²⁸⁶ Naîmâ'ya nazaran mektubun mefhûmu şudur : «Ba'de'l-elkaab, mukaddema Şâh İsmâil-i sâni zamanında nakz-ı ahd itdiniz, diyÜ i'lâm olunmuş; o çok zaman saltanat itmedi ki ondan nakz-i ahdi mücib bir f'l sudur ilsin. Sizin serhadlerde olan hukkâmıruz tüccarımızın emvaline tama' idüp nicesini kati itmeleriyle bi'd-defeât saâdetlü pâdşâh hazretlerine arz ve inha olundu; te-kayyüd idilmediği ve nâmus-ı saltanat buna mütehammil olmadığı cihetle muharebe idilerek mülk-i mevrûsumuz zabt olundu. Tatar askeriyle mübâhât olunmuş; mukaddema İslâm Giray ve Gâz Giray, Şirvan üzerine asker çek-dikleri zaman buzilup esîr olmuşlar idi; yine gelirlerse cezalarını bulurlar. Âl-i Osman pâdşâhlannın kuvveti, askerinin vefreti ma'lûmumuzdur; lâkin bizim de gazilerimiz... kesretten endîşe itmezler- Hemân merhum Sultân Süleyman Hazretlerinin merhum dedem Şâh Tahmasb'a virdiği ahidnâme mucibince kat'-ı hudûd caiz ise ben saâdetlü pâdşâhın bir kuluyum, bir kimse düşmanlığına kavî olmasa dostluğuna dahî i'timâd yokdur, bizim dahî dostluğumuz müşahede olunur. Rızanız yoğise verây-ı perde-i takdirde (takdir perdesinin arkasında) olan zuhura gele. ve's-selâm,... (Mütercim).

²⁸⁷ Naîmâ'dan alınmıştır, c. 2, s. 86- (Müterciro)

getiren Acem elçisini istanbul'a göndermekle beraber, yeni bir sefer için her türlü ted iriki ikmâl etti.

Nasuh Pa anın Hilesi

Sadr zamn, ordusuyle Tebriz  zerine y r d   zaman, Diy r-bek r Vâlîsi Nasûh Paşa, zât-ı  ahaneye 40.000 altın takdim etmek ve orduyu kesesinden beslemek şartıyla sadrazamlıkla serd rh ın kendi uhdesine tevcihini Pâdişâh'dan istirham etmişti. Sultân Ah-med, Nasûh'un buna dâir olan mektubunu Murad'a yolladı ve kendi yazdığı bir hattı da beraber gönderdi. Sadrâzam, Sultân Ahmed'-in bu şekilde hareket edeceğim hiç tahmin etmeyen Nasûh Paşa'yı yanma davet ederek, Pâdişâh'a yazdığı arızaı gösterdi ve:

— «Bu yazı kimindir?» diye sordu.

Nasûh pervasızca:

— «Benim yazımdır.» cevâbını verdi.

Murad Paşa:

— «Vaad ettiğiniz kırk bin altınla levazımı veriniz.» dedi. Nasûh Paşa, asla öfkeye kapılmaksızın «Semi'an ve ta ten»

(ba  st ne) deyip emri yerine getirdi ²⁸⁸, Sadr zamn mahremleri,  l me müstehak olmak için cinayetin bu derecesine bile lüzum olmadığını söyleyerek, hırslı  ahsı  d m ettirmemi  olmasından dolayı, sadrâzama hayret göstermekten kendilerini alamadılar. Murad Paşa  u cevâbı verdi:

— «Bu her f silâh kullanmakta mahir olduğu gibi, devlet i lerini yönetmek bakımından da muktedirdir; bunun  d miyle Dev-let'e hizmet etmiş olmam. Vezîr-i  zam olmaya lâyık adamları öldürmek vazifemize aykırıdır.»

Murad Paşa'mn mahremlerine verdiği cevâp bundan ibaret ise de,  tife k r ne hareketinin hakîkî sebepleri Nasûh Paşa'nın hayâtına kasdetmemesi hakkında Pâdişâh tarafından verilen emir, yâhud onun  d mi vaad edilmiş şeylerin verilmesine mâni' olur korkusu olması muhtemeldir.

Kuyucu Murad Paşa'nın Vefatı

²⁸⁸ Naîmâ. B z  Avrupa müverrihlerinin, Murad Paşa'nın kendi makaranı Nasûh Paşa'ya teklif ettiğine dâir olan if delerine mugayir olarak ahvâl bu suretle cereyan etmiştir.

Sadrâzam Murad Paşa, kendisiyle İran Şahı arasında teâtî olunan muhâberâtın dolayı o zamana kadar te'hîr olunan tran seferi esnasında — doksan yaşında olduğu halde— (Diyârbekir'de) ansızın ecelin pençesine tutuldu (25 Cumâdelulâ 1020 - 5 Ağustos 1611). Na'-şı İstanbul'a nakledilerek yaptırdığı medrese yanına defn olunmuştur.

Nakşbendî tarîkâta mensup idi ve haftada bir Kur'ân'ı hatmederdi. Husûsî günlerde ²⁸⁹ Oruç tutardı. Osmanlı Devleti'nin en büyük hükümet ricalinden sayılabilir. Murad Paşa'nın vefatından sonra yeniçeri ağası Sipâhîzâde Mehmed, muvakkaten bir serdâr tâîni için harb meclisi topladı, ekseriyetin Nasûh Paşa üzerinde fikirleri birleşerek, İstanbul'dan dahî serdârlığı tasvîb edilip sadrazamlık da uhdesine verildi (12 Cu-mâde'1-ührâ 1020 - 22 Ağustos 1611). İran elçisi, sözleşmeye konu olan ipekler için tedârik olunması için biraz müsâade istedi. Nasûh Paşa, mevsimin geri kalan günleri için seferden feragat ederek, askerin yurdlarına dönmelerine ruhsat verdi.

Düğünler

1612 senesi, gerek Hristiyan memleketlerinde, gerek Osmanlı memleketlerinde mutantan izdivaç düğünleriyle geçmiştir. XIII. Lui'nin Avusturya Hânedânı'ndan Enfant (prens) Anna ile ve İspanya hükümdarının da Fransa Kralı'nın büyük hemşiresi Burbon Hânedânı'ndan Elizabet ile izdivaçları vuku bularak, bu münâsebetle Fransa'da, İspanya, Portekiz'de, Almanya'da çifte düğün icra olundu. İstanbul'dan Çağala-zâde Mahmûd Paşa, müteveffa hâkaan III. Mehmed'in bir hemşiresiyle evlendi. Kapdân Öküz Mehmed Paşa, tahttaki sultânın büyük hemşiresini alarak, vezîr-i âzam Nasûh Paşa da bütün vezirler ve müftînin huzûnyle Pâdişâhın küçük hem-şîresine nişanlandı. Sultân Ahmed'in iki hemşiresi evvelce Mustafa Paşa ile Kaniye'nin şecî müdâfîi Tiryakî Paşan Paşa'yı ve kerîmesi Gevher-hân Mısır Vâlisî Kul-kıran Mehmed Paşa'ya tevcih olunmuştur.

13 Haziran 1612'de Kapdân Paşa ile Sultân Ahmed'in büyük hemşiresinin düğünleri görülmemiş şenliklerle yapıldı. Defterdar Ekmekçi-zâde sağdıç vazifesini ifâ etti. Gelinin cihazı içinde murassa bir mücevherat

²⁸⁹ Eyyam beyz İd, her ayın onüçüncü, ondördüncü, onbeşinci, bir kavle göre onikinci, onüçüncü. Ondördüncü günleridir. «Eyyâmü'1-beyz», «Eyy&mü'Meyâlî -beyz. takdirindedir ki, rûşen olan gecelerin gündüzleri demektir. Eyyanvı beyz'de oruç tutulma» hakkında hadîsi şerif vardır. (Terceme-I Kaamas'dan) (Mütercim)

mahfazası, firuze ve yakut ile müzeyyen ter-'likler, kenarları müzehheb Mushaf-ı Şerif; elmas kopçalar; 160 bin duka kıymetinde elmas ve inciye hâvî billurdan bir sandukçe; bilezikler, gerdanlıklar, kemerler, taşlar, küpeler, yüzükler; Osmanlı edîblerinin «Harem perilerinin derûnunda hareket eyledikleri devâ-ir-i seb'a» adını verdikleri halhaller ²⁹⁰ bulunuyordu.

27 kişi de başkaca hediyeler taşıyorlardı. Hizmetçi ve cariyelerle dolu onbir kafesli tahtirevanın her biri iki Zencî hadım tarafından götürülüyordu. 28'inci hadım, ata bindirilmiş olan ipek ur-balı yirmisekiz cariyeye refakat ediyordu. 200 büyük hayvana çadırlar, sırmalı ve kılâbdânî mensucat, kalıçeler, şilteler yüklenmişti. Bütün bu hediyelerle gelinin maiyyeti mutantan bîr surette Kap-, dan Paşa'nın sarayına götürüldü. Birkaç gün sonra sultan da saw*-ya gitti. Kaafilenin önünde 500 yeniçeri bulunuyor, imamlar^ g6yh-ler, müderrisler, dânişmendler, kazaskerler, vezirler askerî tâkib ediyorlardı. Onlardan sonra, gelinin sağ tarafında kaymakam, sol tarafında müftî geliyordu. Eski ve akıllıca usûl gereğince umûmî merasimde sağ taraf saray ve ordu ümerâsına, sol taraf ulemâya tahsis edilerek, bu suretle ulemâ ve ümerâ arasında tekaddüm çekişmelerine mahal bırakılmamıştır. Ondan sonra Osmanlı muzikası, def ve zilleriyle Mısır muzikası (bandosu) geçiyordu. Saz çalanlar, zurnacılar da düğün şarkılarına refakatçihk ediyorlardı. Bunlardan sonra, kaafilenin geçişine ve —cesametleri kuvve-i recûliyyeyi (cinsî kudreti) ve asılı duran birçok meyveleri bereket-i nisâiyyeyi (doğurganlık) temsil eden— büyük gelin nahıllannın hareketlerine mâni olabilecek dükkân ve haneleri yıkmak üzere, kazma, çekiç, kanca ve manivelayı taşıyan tersane amelesi geliyordu. 20 hassa hademesi sağdıç'ın önünden gidiyordu. Sağdıç tâkiben birçok köleler altın işlemeli tül ile örtülü gayet büyük üç şamdan götürüyorlardı ki, bunların en büyüğü güneşe karşı ışıklarını neşreden sayısız taşla-nyle, mumlarından ziyâde aydınlık veriyorlardı. Daha sonra akid-nâmenin kâtibi bulunan reis efendi, gelin olan sultânın sarayı zabitlerinden 50 kişi ile geliyordu.

Nihayet kırmızı kadifeden gelin sâye-bânı ile altın kaplanmış diğer bir sâye-bân görölüyordu ki, sırmalı kumaştan yapılmış perdeleri her taraftan yere sarkmakta idi. Gelin at üzerinde ve zencî hadımlar etrafında olarak,

²⁹⁰ Osmanlı edîblerinin böyle bir tarifi hatırlanamadı; lâkin Türk şairinin : İgrüki elde. yÖki belde, yidekde dİvesÜ Ayağında hele Türkmen gızının halhali bah seklindeki tasviri beyti bunu hatırlatıyor. (Mütercim)

sâye-bân altında idi. Sultânın dört kır at koşulmuş ve baştan başa altın kaplanmış süslü arabası, câriye, hizmetçi ve hadımlarla dolu sekiz tahtırevan, yüzleri örtülü, saçları dalgalı 25 güzel câriye alayın sonunu teşkil ediyorlardı.

Bu çeşit tasvirler abes olmayıp, Türkler'in ahlâkına dâir daha derin malûmat vermek ve Şark âdetlerinin değişmezliği ve Yunan ve Roma âdetleriyle münâsebetini göstermek bakımından mühimdir. «Palofor»lar nahıllara, «Flamom»lar gelin sâye-bânlarının er-guvânî perdelerine, «Kupidon» ve «Hyrrien» mumları gelin mumlarına, kaba şarkılar ve «Koribanslar'ın raksları Mısırlıların defli, zilli çalgılarına müteradif şehvet-engîz tegânnîlere dönüşmüştür.

Bu düğünlerden sonra zuhur eden bâzı vak'alar bütün sarayı mateme boğdu. Pâdişâh'ın o zaman Anadolu'da bulunan Nasûh Pa-şa'ya nişanlanmış olan en büyük kerîmesi ²⁹¹ vefat etti. Sultân Ahmed de kapdân paşaya nikahlanan kerimesinin validesi sultâna, ziyâde hiddet gösterdi. Bu sultân, Pâdişâh'ın bir hemşiresinden hediye olarak aldığı ve pek sevdiği siyah bir cariye (Habeşîye) boğduğu gibi, boğduğu bu cariyenin elbisesini başka bir cariyeye giydirmiş, o da bu kıyafet değişikliği sayesinde Pâdişâh'ın yatağına girdikten sonra bunu da boğdurmuştu. Diğer birkaç cariyeyi de gebe kaldıkları öğrenir öğrenmez aynı akıbete uğratmıştı. Sultân Ahmed bu öldürmelerden dolayı oldukça hiddetlenerek zevcesini değnek darbeleriyle döğdükten başka, hançeriyle yüzünü yırtıp ayağı altına almıştır.

Yine bu sırada bir derviş cinnet şevkiyle, yâhud öldürmek kas-diyle Pâdişâh'a bir taş attıysa da, iyi bir tesadûf eseri olmak üzere yalnız omuzunu yaralamış ve dervişin başı kesilmiştir.

İran Elçisi İstanbul'da

Kapdân Paşa'nın düğününün mutantan manzarasını takiben Pâdişâh'ın İstanbul'a muhteşem bir girişi vuku buldu. O senenin Ey-lül'ünde Nasûh Paşa ile beraber gelmiş olan İran elçisi Kadı-hân'a, Osmanlı şevketi hakkında

²⁹¹ «Çok vakit geçmeksizin, Pâdişâh'ın Nasûh Paşa'ya va'd etmiş olduğu ikinci kın kabre götürüldü.» Grimston, s. 907- Lakroa, c. 2, s. 91, bu sultânı (yanlış olarak) -Köse» diye isimlendirir. Naîmâ ise, «Âişe. adını verir : ancak Natmâ, nişanlanmış (dan sultânın Nasûh Paşa sarayına gönderildiğini yazmış olmasına nazaran, iki sultândan birinin vefat etmiş ve diğerinin evlendirilmiş olduğu anlaşılır. (Natmâ'mn ibaresi şudur: «Şevvalde (1021) veztr-i âzam Nasûh Paşa'ya virilen Âişe Sultân mahalline tsâl olunup velîme-i azîme tertîb olundu.» c. 2, s. 95. Bizim târihlerde Ayşe Sultan'dan evvel bir diğer sultan nişanlanıp, onun vefat ettiğine dâir blrsey yazmaz. (Mütercim)

yüksek bir fikir vermek için, bu münâsebetle pek tekell f gösterilmiştir. Yukarıda Kadı-h n'dan evvel gelmiş olan iki sefaret hey'etinden bahs etmiştik. Lâkin Derviş Paşa'nın sulh m z keresine memur etmiş olduğu bir G rc  sefiresinin de bu aralık Bâb-ı Hümâyûn'da boy gösterdiğini zikretmemiz icâb ej'er. Bâb-ı H m y nca bir kadın elçi gönderilmesinin Osmanlı siyâsî münâsebetleri vak'aları arasında bu ikinci misâlidir. Birincisi Uzun Ha-san'ın v lidesidir ki, Anadolu'da  s y  in sağlanması için Trabzon'a seferi esnasında Sultân II. Mehmed nezdine gönderilmişti. G rc  sefiresinin, Pâdişâh'ı harbe devam etmeye k  kırtmakta olan  zbek elçilerine karşı uğraşması lâzım geldi. İran'ın, senede 200 y k ipek vergi vermek teklifiyle ortadan kaldırmaya uğra ıp da muvaffak olamamış olduğu düşmanlık da,    sene uzadı. Yûsuf Paşa ile birlikte gelmiş olan İran elçisinin selefine — Osmanlı sanayiinin üstün geli mi liğiyle gözlerini kama tırmak ve servete dayanan büyük eserleri göstermek ve bu suretle harbe devam arzusundan vazgeçirmek için bir esnaf alayı tertîb olunmu tu. Bu elçi, kaymakam pa ayı ziyaret ettiği zaman, Kırım Hânı'nın kardeşi mülakat salonuna geldi. Paşa ona hitaben:

— «Ne için geldiğinizi biliyorum; askerinizin aylıklarını isteyeceksiniz. Kendilerine söyleyiniz: Anadolu'da alacaklardır» dedi ve — Ceyhun sahilinde iken askere aylıklarının Suriye hududuna vardıklarında ödeneceğini söyleyen Timur'un bir vezirini takliden— İran hududunda bulunan bir  ehrin ismini söyledi. Sultân Ahmed'in, sarayın bütün debdebesini kendisine göstermek istediği İran elçisi de, İstanbul ah  sine kendi milletin ihtiy mından bir n m ne ar-zetmek arzusunda bulundu: İkaametg hının bulunduğu sokağın 400 zira* uzunluğu olan bir kısmına Pâdişâh'ın  ehre girişindeki alayın geçmesi için yüz top ipekli kumaş d  settirerek, bunları Hünkârın hassa askerlerine hediye etti.

Kadı-h n, Sultân Ahmed tarafından resmî surette kabul olunduğu zaman (16  a'b n 1021 - 12 Ekim 1612)^{292 293}, tahtın azameti hayret vermiş olmasından yâhud  st d bir diplomat olmak ci-hetiyle Pâdişâh'ın etrafındaki  evket sebepleri kendisini    ırtmı  gibi göstermek istemesinden dolayı, yalnız «  h Abbâs sizin kulu-nuzdur» sözlerinden

²⁹² Kadı-h n,  fih'in kazaskeri makamında İdi, Kazvin ve Isfahan kadıları da beraber gönderilmişti. Nalm 'dan. c- 2. s. 94 (Mütercim)

²⁹³ Z ti  ahanelinin İstanbul'a girişi 16  a'b n'da, sefirin kabulü 21  a'b n'da vuku bulmuştur. Na mfi, c. 2, s. 94 (Mütercim.)

başka bir şey söyleyememiş idi ²⁹⁴.

Sultan Ahmed Edirne'ye Gidiyor

Yine bu senenin sonunda Sultân Ahmed, babasının ve ceddinin saltanatları zamanından beri unutulmuş olan sürgün evini ihya etmek üzere Edirne'ye gitti (8 Zilka'de 1021 - 31 Aralık 1612), Vezîr-i âzam Nasûh Paşa, ikinci vezir Dâvud Paşa, üçüncü vezîr Yûsuf, dördüncü Halîl Paşalar'la müftî Mehmed Efendi, hâlen makamlarında olan ve azledilmiş olan kazaskerler refakatinde olduğu halde, Da-vud Paşa'dan hareket etti. Vezirler Florya'da ayrılarak İstanbul'a döndüler. Pâdişâh yalnız sadrâzam ile iki kazaskeri alıkoydu. Bur-gaz'da Nasûh Paşa Pâdişâh ile cirit» oynamak şerefine nail oldu. Sultân Ahmed az daha cirdi sadrâzama isabet ettirecekti, hele yalnız elbisesine temasla geçti ve bütün maiyyet halkı Pâdişâh'a hitaben «Aleyke avni'llah!» ²⁹⁵ diye bağırıştılar ²⁹⁶.

Edirne'de Pâdişâh, dârû's-saâde ağası ve şâir saray erkânı tarafından karşılandı. Dışkapıdan iç kapiya kadar bütün yol uzunluğun-ca yeni kesilmiş altın ve gümüş sikkeler saçılarak, bunlar hazır bulunanlara terk edildi. Dört sürgün ve 17 doğan avında 1.200*den fazla geyik ve 100'den ziyâde yırtıcı kuş öldürülmüştür ²⁹⁷. Pâdişâh dâima avcılarının Önünde bulunurdu. Doğandan avı almak için on defa bizzat atından inmiştir.

Edirne'de ikaameti esnasında Cuma gecesi Kur'ân(-ı Kerîm)'i ezber bilen ve bundan dolayı hafız adı verilen kaar'ilere Kur'ân'ın onda birini okuturdu ²⁹⁸. Bâzan memurlardan şikâyet etmek, bâ-zan da ta'zîmen kurban kesmek üzere huzûr-ı şahaneye gelen civar mahaller ahâlîsi, altın ve

²⁹⁴ «Huzûr-ı hümayunda anlara (elcilere) bir mertebe dehşet arız oldu ki içlerinde a'lem ve akdemi olan kadîhân sevk-ı kelâma kaadir olamayup Pâdişâhım, Şâh Abbâs senün kulundur» demekden gayrı bir harf söyleyemedi; nâmesini vezîr-i âzama, o da Pâdişâh'a teslim eyledi* Naîmâ, c 2, s. 94. (Mütercim)

²⁹⁵ «Aleyke avnillah ve rahmetuhu». Çavuşlar yalnız Pâdişâhı değil, dîvâna girdiği zaman sadrâzamı da böyle alkışlarlar (idi).

²⁹⁶ Yolda cirdi oyunu yapılyordu, vüzerâ ve ümerâya sirayet etti. Nihayet (Bur-gas'da) bu oyunun üstadı olan Nasûh Paşa meydana çıkınca Pftdişâh'a da şevk gelerek atım sadr-ı âzamin üzerine sürdü. Paşa kaçıvor tavrı gösterdi. Pâdişâh arkasından yetişüp.elindeki cirdi vezirin koltuğuna temas ettirdi. Atsa idi ururdi. .Caba. kaadesince bağışladı. Her taraftan «Aleyke avnillah!- sadftlan yükseldi. Sadr-ı âzam atından inerde rikâb-ı hümayûnu öpdü. (Natmft'dan telhis, c 2, s. 97) (Mütercim)

²⁹⁷ Avların defteri kemâl-i l'tinâ ile tutulduğu anlaşılıyor, Naîmâ'nın kaydına göre avlananlar, Hasekî Hüseyin Ağa'nın tuttuğu listeye göre, 915 avdır-Yollarda ricây-ı İn'âmla getirilmiş olanlarla beraber 1.200'e varmıştır. Bunlardan doğan avlarında doğancı-başı ile hademe-i hassanın aldığı avlardan başka, Pâdişâh'ın kendisi doğan salarak avladığı kuşlar, 100*e yakındır- c. 2, s. 99. (Mütercim)

²⁹⁸ «(Sultân Ahmed) İstanbul'da âdetleri olduğu gibi Edirne'de dahî on iki huffâz cem' ile alâ-tarîkil-cem' yahud ferda ferda birer aşr-i şerîf kıraat itdürüp ihyâ-i beyne'l-aşâ'ın buyururlar idi.» Naîmâ, c 2, s. 99-Hammer «âşr.1 #öşr» zannetmiştir. (Mütercim)

gümüş para hediye edilmek suretiyle iade olundular.

Pâdişâh ertesi sene bahân başlarında Edirne'den hareketle (15 Nisân 1613) avlanarak Gelibolu'ya gitti. Cebeci ve topçuları Tek-furdağ (Tekirdağ)'nda bırakarak, yalnız bir miktar yeniçeri ile Osmanlı ordularını birinci defa olarak Avrupa'ya geçirmiş olan ceddî Orhan oğlu Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki kabrini ziyaret etti. Süleyman Paşa'nın sandukasını yenileyerek üzerine sırmalı bir Örtü konulmasını emretti. Ondan sonra Boğaz'a gitti; gece iki sahildeki şenlik atışları (mum donanması) yapılarak, iki taraftaki kaleler birbirine müsabaka ile toplar attılar. Ertesi gün zât-ı şâhâne Gelibolu'ya dönsrek. Sultân I. Muvâd saltanatında zikr ettiğimiz Türk şâiri Ya-zıcı-zâde'nin türbesini ziyaret etti. Bugün (Hazret-i) Peygamber'in velâdetinin sene-i devriyesine rastladığından, Pâdişâh, Yazıcı-zâde*-nin medfûn olduğu yerde bir Mevlid-i Şerîf kıraat ettirdi. Tekrar ceddî Süleyman Paşa'nın kabrine giderek, sandukanın sırmalı örtüsü üzerinde kılıç kuşandı²⁹⁹; fukaraya sadakalar dağıttı.

Tekfurdağ'nda, Kırım'dan firar ederek Pâdişâhın himayesine sığınmak üzere gelmiş olan Selâmet Giray'ın biraderi Mehmed Gîray'ı kabul etti; 24 Rebûlevvel 1022 - 14 Mayıs 1613 târihinde İstanbul'a döndü.

Mukaddes Emânetler

Sultân Ahmed, payitahta vardığında, ilk icrââtı olmak üzere, Kabe'nin direklerinin sağlamlaştırılmasına, Kabe örtüsünün yenilenmesine; Ravza-i Mutahhara ve içindeki «Kevkeb-i Dürrî» ismi verilen kıymetli mücevhere bedel diğer bir mücevherin konulmasına memur olan Hasan Paşa'nın getirdiği evvelki mukaddes eşyaların³⁰⁰ teslimi merasimi yapıldı. Hasan Paşa bu Kevkeb-i Dürrî-nin yerine —ortasında Sultân Ahmed'in babası tarafından 50.000 altına satın alınmış— gayet büyük bir elmas ile etrafında daha az kıymetli 227 elmas bulunan bir altın levhayı koydurdu. Kabe'nin eski örtüleriyle Kevkeb-i Dürrî'yi ve —ihtiyarlığında kullanması temennisiyle— sakaf-ı Mekke ahşabından yapılmış bir asayı zât-ı şâ-hâneye getirdi. Asâ ve Kevkeb-i Dürrî Harem Dâiresi içinde bulu-man ve Bürde-i

²⁹⁹ «Gazi Süleyman Paşa'yı tekrar ziyaret idüp nesc olman kisve-î tulâ-düzî ki Ka'be-i Muazzama kisvesi kuşağından işlenilmiş kîsve-i zertâr idi, sanduka-i kabre eksâ ve üzerinde kılıç kuşanup ve fi'şr-i şerife okudup bezli atâyfleyledi.» Nalmâ'dan, c. 2, s- 102 (Mütercim)

³⁰⁰ «Mizâb-ı rahmet, kisve-i Ka'be ve Ravza-i Nebeviyye, Ravza-i Münevvere'deki kevkeb-i dürrî f levh-i kitâbe-i bâb-ı saadet ve şâir tuhaf-i celile tecdîd olun_ mağla eskilerinin İstanbul'a getirilmesi irâde buyurulmuşıdi.» Nalmâ'dan, s. 104. (Mütercim)

Nebeviyye orada muhafaza edildiğinden «Hırka-i Saadet Odası» denilen mukaddes emânetler odasına konuldu. Sultân III. Mehmed Eğri muhasarasına bu mukaddes hırkayı beraber götürmüş, Haçova Muharebesinin en kritik zamanında arkasına giymişti.

Ka'b bin Zühre ve Busayrî'nin ³⁰¹ kasidelerine övgü vesilesi olan bu mukaddes hırkadan başka, yine o odada Hazret-i Pey-gamber'in oku, Hazret-i Ebûbekir'in bir kılıcı ve bir seccadesi; Hazret-i Ömer ve Osman'ın kılıçları; Muâz bin Cebel, Şurahbîl bin Avs, Talha, Zübeyr bin Avvâm, Hâlid bin Velid, Ammâr bin Yâsir İbî İslâm'ın ilk kahramanlarının kılıçları bulunur. Bu muhtelif eşya —liva ve asây-ı saâdetden sonra— Devlet'in en kıymetli mübarek eşyâlarından. Peygamber'in sancağı kırk ipek örtü içinde bulunduğu gibi, Hırka-i Saadet dahî kırk adet kıymetli kumaş içerisinde muhafaza edilmiştir. Her sene, Ramazan'm 15'inci günü bütün saray erkânı huzurunda Hırka-i Saadet açılarak, hazır bulunanların öpmesine müsâade edilir. Silâhdâr, Mukaddes Emânetler'in yanında bulunarak, her öpüldükçe bir dülbend ile silerek dudakları bu dindârâne vazifeyi ifâ etmiş olanların hepsine, o dülbendlerden birini yadigâr olmak üzere verir. Bu merasimden sonra Hırka-i Saâ-deften mü'mînlerin öpmüş oldukları mahal büyük bir gümüş leğen içinde yıkanır; bunun için kullanılan suyu kızlarağası küçük şişelere koyar ve üzerlerini kendi mührüyle mühürleyerek hazır bulunanlara ulaştırır. Bu suyun birkaç damlası bir bardak suya konularak merasimin yapıldığı günün akşamı, onunla oruç bozulur. Bu suyun hastalıklara ve yangınlara karşı husûsî bir te'siri olduğu gibi, ebedî saadeti de bahşeder ³⁰².

Mukaddes Emânetler Odası'nın kapısı gümüş kaplamalıdır, eski Bizans imparatorlarının sarayında da parlak bir gümüş kapı altın salonuna açılır, ve orada Bizans İmparatorluğu'nun kutsal eşyaları ve mücevherleri ve özellikle de Musa'nın asası ve İmparatoriçe «He-len»in Kudüs'ten İstanbul'a getirmiş olduğu Mukaddes Haç bulunurdu.

Sultân Ahmed, bu senenin yazını Boğaziçi sahilindeki saray ve kasırlarda ³⁰³ geçirdi. Halalarından yedisini rikâb-ı hümayûn ağa-larıyla ve

³⁰¹ Ka'b b. Zühre'nin kasidesi Lete ve Kuze Garten taraflarından ve Busayrî'nin kasidesi Öri ve Rozanvayg taraflarından basılmıştır. (Bunlar, Avrupa'da müverrihin zamanından evvel basılanlardır); Sîlvestr Dö Sesi ile bu târihin müellifi tercüme etmişlerdir. Müellifin tercümesi «İstanbul ve Boğaziçi» eserinin zeylindedir. Ka'b'm kasidesi .Bânet suâd.... misrâiyle başlar. Şâir «İnne'r-resul liseyf.ı. ile başlayan beyt-i belîge gelince, Peygamber bu me diliadan irahzûz olarak hırkasını ona verdi. Ka'b, hırkayı mukaddes tutarak, onu içinde yıkadığı su ile hastalıkları tedavi ederdi. «İstanbul ve Boğaziçi», 1, s. 251.

³⁰² Su tevzii şimdi terk edilmiştir- (Mütercim)

³⁰³ Bunlar şimdi (müverrihin zamanında) olduğu gibi, Üsküdar'da, tstavroz'da (bugünkü Beğterbeği), Dâvud Paşa'da, Çatalca'da, Halkalıpınar'da, Beşiktaş'ta, Kâğıdhâne'de, Tersane yakınında İdi. Naîmâ (c- 2,

diğer  mer dan birer z tla evlendirdi. Saray im mı bulunan ve S 'deddîn'in târihine zeyl yazmış bulunan Sofu Mustafa Efendi vâsitasıyla 26 yetim ve yetimenin ³⁰⁴ cihazını verdi. şar b hakkındaki Kur n hükmünü noktası noktasına muhafaza etmek isteyerek kendinden öncekiler tarafından bu hususta verilen emirleri yeniledikten mâada, haz nenin gelir kaynaklarından birini kurutmuş olacağım düşünmeksizin, şar bdan alınan vergiyi kaldırdı. Fakat bu suretle, hiçbir vergiye tâbi olmayan şarâbın ucuz fiatla satılmasına hizmet etmiş oldu. Nasûh Paşa tarafından da daha şiddetli ve büsbütün başka bir şekilde tedb rler alındı. Vezîr-i  zam, İstanbul'a geldikten sonra, Anadolu ihtil llerinin İstanbul'a sevk etmiş olduğu gayrimüslim tebeamn, memleketlerine dönmelerini emretti.

Yine bu sırada yabancı devletler tercümanlarının dîvân-ı hümâyûna girmeleri yasaklandı. Bunlar, dîvânda hazır bulunmalarını önlemek üzere Sokollu tarafından çıkarılan emrin icr sız kaldığından beri mecliste bulunur, hattâ vezirlere mahsûs yerlere oturlardı. Hristiyanların Kudüs'  ziyaretet gitmelerinin  d m cezası ile yasaklanması hakkında dört sene önce müftî tarafından yapılan tek-l f tekrarlandıysa da, kabul edilmedi. Sultân II. Mehmed'in fetih sırasında Galata sakinlerine bahşetmiş olduğu şartlar tasdiklendi.

Nasuh Paşa'nın Hileleri

Sultân Ahmed, Edirne avlarından o kadar hazzetmiş idi ki, ertesı kış yine Edirne'ye gitti (29 şevval 1021 - 3 Ocak 1612) ³⁰⁵. Pekçok zamandan beri defterdar Ekmekçi-zâde'nin düşmanı olan vezîr-i  zam Nasûh Paşa, Pâdişâh'in seyahatinden istifâde etti; Sultân Ahmed'in yolu üzerine hepsi defterdardan şik yet i olan birçok n -hoşnudlar çıkardı. Ekmekçi-zâde azledildi ve evvelâ Karaman'a ve daha sonra Haleb eyâletine tâyin edildi. Birinci defterdarlık Lonka-zâde'ye, ikinci defterdarlık Bak  Paşa'ya verilerek, üçüncü dekteiv d rlıkta bulunan Kalender yerinde bırakıldı. Ekmekçi-zâde henüz İstanbul'dan gitmişti ki, cellâd Kayış Mehmed, sipahi kumandanı Beğ-

s. 107)

³⁰⁴ Bu 26 yetim ve yetime sad t'ın neslinden idiler- S d t'tan daha bir oktan evlendirildi. Naîmâ, c. 2. s. 107 (Mütercim)

³⁰⁵ Fransızca tercümede ve Almanca asıld* bu t arih yazılıysa da, Nalm 'da 9 şevval (1022)'dir. 9'un doğrusu 29 okrtak muhtemel ise de, herhalde bu azimet 1022 vekayhnden olacaktı. 9 şevval 1022, 22 Kasım 1613 târihine rastlar, ve metindeki 3 Ocak 1612 her hesaba göre de yanlıştır. (Mütercim)

zâde'nin ³⁰⁶ —yeniçeri ağası Muslu Ağa tarafından verilen amana mugayir olarak— îdâmı hakkında bir emir ulaştırdı. Kısa ibarelerle yazılmış olan bu mektup Ekmekçi-zâde'den, ya Beğ-zâde'nin, yâ-hud kendisinin başını istiyordu. Kayış Mehmed, bir ziyafette Beğ-zâde'yi öldürüp Nasûh Paşa tarafından sipâhî ağalığına tâyin olundu. Bu adanı, yine cellâdlıkta devam ederek en sonra Şehîvî.Zor beğlerbeği iken Acemler tarafından katledilmiştir ³⁰⁷.

Edirne'de bostancılar, Tunca nehrinin bir tarafından bir tarafına uzanarak gemilerin seyrine güçlük çıkaran ağaçları ve çalıları kestiler. Bu sayede, Pâdişâh İstanbul'dan getirilmiş olan bir sandalla Tunca üzerinde bir av mahalline gitti. Zât-ı Şâhâne Edirne'den dönüşünde üç gün Dâvutpaşa'da kaldıktan sonra, büyük bir debdebe ile payitahta girdi. Şehzadeleri Sultân Osman ve Sultân Mehmed solakların önünde idiler. Eski Saray'da bir müddet kaldıktan sonra, Boğaziçi'deki İstavroz sarayıyla beraber, inşâatı bu sene sona eren Yeni .Tersane Sarayı'na gitti.

İran Elçisi

Uzun zamandan beri müzâkere edilmekte bulunan îrân musâla-hanâmesi bu sarayda ûnzâ edildi. Bu ahidnâme, mu'tâd olduğu gibi, reîsülküttâb veyâhud nişancı marifetiyle değil —ihtimâl ki, İranlı-lar'ın Peygamber'in bâzı ashabı ve imamlarla Ümmü'l-Mü'minîi Âişetü's-Siddîka hakkında her türlü şutumdan içtinâb etmelerini mu-tazammın şartları ihtiva etmesi cihetiyle— Sa'deddîn Efendi-zâde müfti Mehmed Efendi tarafından tanzim olunmuştur. Başlıca maddelerinden biri, hududu Sultân SeKm zamanında olduğu gibi tâyin ediyor, yâni Osmanlılar III. Murâd ve III. Mehmed zamanında feth edilip de müteâkib muharebelerde kaybedilmiş olan yerlerin hepsinden vazgeçiliyordu. Sincâr-oğlu elinde bulunan nahiye, daha önceki gibi Bağdâd kazası dâhilinde bulunacaktı. Halvehân'dan Şehr-i Zor hükümeti ve Kürdistan'dan onun idaresi altında bulunan kısım geri alındığı zaman, İranlılar Halvehân'a yardım etmiyeceklerdi. İran hacıları, bundan böyle, Urbân'ın şekavetinden dolayı pek emniyetli olmayan Bağdâd

³⁰⁶ M&veraünnehr'den gelmiş gayet seçî ve tuvânâ bir adam İdi; on iki bin kadar sipahi kendilerine ser-çeşme bilirlirdi. Naîm&'dan, c- 2, s. 111 (Mütercim)

³⁰⁷ Kayış Mehmed, gidecek gibi ayakta bulunduğu halde, dönüp balta ile Beğ-zâde'nin kulağı tozuna vurmuştu; Beğ-zâde hemen yanı üzerine yıkıldı, can verdi. Kavis Mehmed, merhametsiz ve cellad-megreb bir adamdı; pekçok kişi kati etmiştir. Nasûh Pasa, Rumeli'nde taaddiyâta gönderirdi. (Naîma'dan, c. 2, a. 111) (Mütercim)

ve Basra yoluyla değil, Haleb ve D m şk ( am) yoluyla gideceklerdi. Osmanlı Devleti'ne tabî olan  emh l ve diğer Dağistan hâkimlerine İran tarafından taarruz edilerek Rus-lar'ın Terek s hilinde in   etmiş oldukları kalenin yıkılması hakkındaki Pâdişâh emirlerinin icrasına da İran tarafından hiçbir suretle engel olunamıyacaktı. Devlet'in doğu hududları valileri; yâni Bağdâd beğlerbeği Mahmûd, ve Van beğlerbeği Mehmed Paşa'lar Osmanlı h k meti tarafından hududun tâyin ve tesbitine memur idiler.   te İran seferi bu suretle —Osmanlı Devleti için Macaristan seferinden daha az şerefli olmak üzere— sona erdi. 200 y k ipek vergisi, 30.000 duka Macaristan hediyesi gibi, tayyedilerek, memleketleri iadeye değil, komşu h k metlerin sanayi mahs lleri  zerinden bir nevi vergi alınmasından da vazgeçmeye mecbur oldu.

Felemenk ile ilk Muahede

Anadolu ihtil llerini ta'k b eden ahvâl, Osmanlı hükümetlerinin siy setinde yeni bir hatt-ı hareket tutulmasını gerektirmi , Macaristan ve İran ile musalaha talebini ve diğer devletlerle dostâne münâsebetlerin korunmasını zarurî h le getirmişti. Kapdân Paşa'nın ve —sondan evvelki Fransız sefiri Brev D  Sasi'nin büyük oğlu olup eski muahedeyi³⁰⁸ yenilemi  olan— Baron Mollenin³⁰⁹ mes isine rağmen, Osmanlı Devleti, 6 Haziran 1612 târihinde Felemenk Birleşik Krallığı ile³¹⁰ —Fransa ve İngiltere'nin nail oldukları mealde— bir kapitülasyon imza edildi³¹¹.

³⁰⁸ Paris'te Arab, Türk, Acem ve diğer  ark Lisanları Maatbaasıda, «Karm Sokağında Lombard Koleji'nde Astien Polin* tarafından 1615 senesi büyük kafada basılmış olan işbu muahedenin o zamanın Fransızca'sıyla unvanı sudur : «Fransa ve Navar Kralı Büyük Hanrı ile Türk lıciaratoru Sultân Amat (Ahmed) arasında, Kral'ın   r y-ı Devleti'ude ve   r y-ı Hus siyye-sinde M  avir Sinyor D  Brev Ma'rifetiyle 1604 senesi Akd Olunan Mev dd-ı Ahdiyye.»

³⁰⁹ Bodiye, Türkler'in Umûmî Târihi Hülâsası, s. 761- Knolles de Gritnston, s. 901. Solinyuk'm 1610 senesinde vefatından sonra, oğlunun re'yiyle, sefaret i lerini Kapellano isminde bir râhib görmüş olduğu Venedik Hülâsası'ndan anlağılır : «Müteveffa Mösyö D  Solinyak'm Oğlu Milo piskoposluğu r hible-rinden birini vekil tâyin etmişti; kâtib, bu rahibe ir.  kil t çıkardı.», 1611.

³¹⁰ Grimston, Bodiye, N lm . Mülakat     dar bahçesinde vuku bulmuştur. •Fıyandar (Felemenk) nons'u Kapdân-ı Dery 'ya ve Fransa sefirine rağmen m z keresine devam edildi.* Venedik Hülâsası, 1612. Eyâleti Müttehide (Birleşik Krallık) Pâdişâh'tan  u unvanı istediler : «Altisimi potentissimi Du ces ordinum generalium liberarum confaederatum provinciarum inferiorie Germaniae, Dei gratia dominatores potentissimi multorum regnorum et prin-cipatum orientalium Indiarunv»

³¹¹ «Diyarı Frengin cânib-i  imalisinde bahri muhit kenarında Felemenk memleketine v l  olan Flandirya dukası tarafından tuhaf ve bed    ile irsal ok nan kaasım ve tüccarın sef  n-i kibarı gelüp esn f-ı emti'a-i ticâret getirüp yine diyarlarına tevcihe izin rica ildiklerinde     dar bahçesinde  lcileri bi-s t-ı b   -i atebe-  alıyye ile serb lend olup izin virildi.» Na c , c. 2, s. 108. (Mütercim)

Lehistan Ve Avusturya Elçileri

Lehistan, bir Moldavya prensinin t yinine müdâhale etmek isteyerek, o zamana kadar Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında carî olan dostça münâsebetleri ihlâl etti. Pâdişâh, bir  avu la Lehistan Kralı'na ferman şeklinde bir nâme gönderdi: Bunda Radul  irba'-nın ba ıyla haz nelerinin hemen Bâb-ı Hümâyûn'a gönderilmesi ihtar ediliyor ve muhalefet gösterildiği takdirde Tatarlar'ın memleketi istilâ edeceği tehdidinde bulunuluyordu ³¹². Divân, Moldavya voyvodası Kostantin Mugila'yı azledip yerine Prensler'in Ya 'da-ki saraylarının b n si olan Etiyen Tomza'yı t y n etti. Kostantin, Lehistan'da kayınpederi Potokin'in yanına kaçarak,  d mı için görevlendirilen kapıcı-ba ıyı da cebren beraberinde götürdü. Osmanlı h k meti, misilleme olmak üzere, Lehistan sefiri Samuel Targovski'-yi, iki kapıcı-ba ımın hürriyetlerinin iade edilmesine kadar, hapsetti ³¹³.

Avusturya elçisi Cenevizli Negroni —ki Zitvatorok muahedesinde geçen t birlerin tashihi için birinci defa olarak Boonomoo ile beraber  stanbul'a gelmiştir— ilk yazılan nüshaya göre, de i tirilen ahidnâmenin tasdiknamesini hamilen, yine Dîvân-ı Hümâyûn'a çıktı ve Radul  irba'mın Moldavya Prensl i'ne tasdik memuriyetini ta-leb etti. Lâkin teşebbüsleri neticesiz kaldı. Çünkü, dîvân,  mpara-tor'un yalnız Moldavya ve Eflâk i lerine değil, Transilvanya i lerine de karışması hakkını reddetti. Negroni  stanbul'a vardığında, Fransa, İngiltere, Felemenk, Venedik elçileri tarafından kendisine ‐ho geldin‐ merasimi yapılmıştı. Sekiz gün sonra, împarator'un mektubunu vermek üzere kaymakam ile mülakata kabul olunarak, Zitvatorok ahidnâmesinin dördüncü maddesi mucibince Transilvanya'nın (Erdel) efendisine terkedilmesini istedi. Lâkin kaymakam pa a gülerek ve ba ını sallıyarak dedi ki: ‐Sen, murahhasların Zitva-torok kongresinde ortaya koyamadıkları bir teklifi  ne sürmekle çok cesaret gösteriyorsun ³¹⁴. Negroni, o zaman —Lehistan'ın son yapılan ahidnâmeye dâhil olmasına rağmen— Batori'nin d rt y z Lehistan köyünü tahrîb etmesinden  ik yet etti. Ancak, ahdin bu suretle ihlâlinden dolayı lâzım

³¹² ‐Pâdişâh, bir  avu la Lehistan Kralı'na gönderdiği nâmede  irb tın ba ıyla haz nelerinin Bâb-ı Hümâyûn'a gönderilmesini emretmiş, bu emir yerine getirilmediği takdirde Lehistan'a girmeleri için Tatarlar'a emir verildiğini bildirmiştir-‐ Venedik Hülâsası

³¹³ Knolles'de (s. 908) Grimston. Greguvar Ruhanski isminde diğer bir Lehistan nons'u Tomza'nra ihracını talep etmişti- Kostantin Mugila. Moldavya'nın senelik vergisini otuz bin ek den otuziki bine çıkarmıştı.. Venedik Hülâsası 1609.

³¹⁴ Negroni'nin ifâdesi: ‐Kaymakam, gülerek ve ba ını sallıyarak bana dedi ki : Murahhaslarınızın Zitva'da isteme e cesaret edemedikleri bir şeyi sizin benden istemeniz büyük c r'ettir.‐

gelenlere haber verilmesi hakkındaki talebi de neticesiz kaldı.

Nasûh Paşa'nın İstanbul'a varışında, Negroni, diğer yabancı devletler sefirleriyle birlikte Dîvân-ı HümâyûnMa kendisine arz-ı ihtiram etmeye gitti (3 Ekim 1612). Birkaç gün sonra vezîr-i âzam, Negroni ile Avusturya'nın son memuru Ştrazer'i dîvân'a davet etti. Dîvân'da, bir taraftan Davud, Hasan, Ahmed, Halil, Cağaloğlu Sinan Paşalar ve diğer tarafında müftî, kazaskerler, ulemâ bulunmakta idi. Diğer Hristiyan devletleri elçileri de davet edilmiş idiler. Nasuh Paşa, Viyana Kralı'nın afiyetini sordu; Negroni Viyana Kra-lı'na değil Almanya împaratoru'na hizmet etmekte olduğunu söyledi. Reîs efendi, ondan sonra, Zitvatorok ahidnâmesinin metnini —yeni yapılan tashîhât ile değil, sadrâzam ve müftî, bu tashihleri Sultân Süleyman'ın kanununa mugayir olduğu cihetle kabul etmemiş oldukları için, Türkler tarafından değiştirilmiş haliyle— okudu. Negroni cevaben:

— «Biz Sultân Süleyman ile değil, Sultân Ahmed ile ve elimizde Kaanun-nâme değil, kılıç olduğu halde sulhu akdettik.» dedi.

transilvanya (erdel) hakkında müzâkereler

6 Ekim'de împarator'un elçisi zât-ı şâhâne tarafından mülakata kabul olundu. Aralık nihayetine doğru, o zaman Edirne'de bulunan Sultân Ahmed, Negroni'nin hemen oraya hareket etmesi hakkında emir gönderdi. Elçinin Edirne'de Sadrâzamlı yaptığı mülakatta, Nasûh Paşa —Transilvanya'ya müteallik maddeyi evvelce Pâdişâh'a haber vermeksizin ahidnâmeye soktukları için— selefi Murad Paşa hakkında «mecnûn» ve Kadı Habîl Efendi hakkında «serhoş» kelimelerini kullandı. Boçkayî'nin Transilvanya beğliğinde hiçbir hakkı olmadığını iddia etti. Sadrazam, Murad Paşa ile Budin Vâlîsi Alî Paşa'nın, Zitvatorok ahidnâmesinin akdi için İmparator'dan ne kadar para almış oldukları kendilerinin meçhulü olmadığını, her ne kadar orada bulunmamış ise de, Asya'da bulunduğu halde Avrupa'da geçen ahvâlden haberdâr olmuş bulunduğunu, İmparatorun Ra-tisbon'a giderek, orada etrafına Katolik müşavirlerini alıp Protes-tanlar'ı nâ-hoşnûd eylediğini ve Danimarka Krah'yla müzâkerelere girerek, sonra Linç'e döndüğünün kendisince tamâmiyle malûm bulunduğunu ilâve ediyordu. O sırada Negroni, Edirne bahçesinde el öpmek üzere Pâdişâh'ın huzuruna kabul olunarak, mülakattan çıktığı zaman, anlaşmanın dîvân tarafından ta'dil edilen nüshasıyla iktifa etmesi tebliğ olundu.

Birkaç gün sonra Pâdişâh bir mektup aldı ki, Batori bunda Tran-

silvanya'da bulunan Hoşt, Gevar, Nagibani, Tasnak kalelerinin İmparator askeri tarafından zabt edildiğini haber veriyordu. Sultân Ahmed Negroni'yi çağırttı, Batori'nin mektubu onun karşısında okundu ³¹⁵. Batori, İmparator'un sarayından bu vak'alara dâir îzâ-hât gönderileceğini vaad etti. Negroni'nin dönüşünde imparator'a hitaben zât-ı şâhâne ve sadrâzam tarafından yazılıp verilmiş oları mektuplarda, Boçkayı'nın Transüvanya'yı tasarrufa hiçbir hakkı olmadığı; Zitvatorok ahidnâmesi, müftinin muvafakati olmaksızın akdedilmiş ve bundan dolayı hükümden ârî (geçersiz) bulunmuş olduğu; Viyana'ya iltica etmiş ve beyliğine iadesi için Negroni tarafından beyhude çalışılmış olan Radul Şirba'nın affedildiği ve İstanbul'a dönmesine müsâade edildiği yazılmıştı ³¹⁶. Negroni tarafından gönderilen arzu üzerine

³¹⁵ 1613 senesinde İstanbul'da Pâdişâh nezdine gönderilen Andrea Negroni'nin Takrîr-i Sahih ve Mevsuku ve Gerek İstanbul'da, gerek Edirne'de Zâtı Şâhâne Vözerâsı Huzurunda Cevaben Irâd Ettiği Nutuk..

³¹⁶ Bu zamanlarda Transilvanya işlerine dâir yazılan resmî yazışmaların en garibi vezîr-i âzam Nasûh Paşa'nın İmparator Matyas'a 1 Ramazan 1021 (16 Ekim 1612) tarihli yazısıdır ki, tercümesi sudur:

«Kıdvetül-ümerâ'î'l-tseviyye, muhtârû't-tâifeti'n-Nasrâniyye, Muslih-i mesâlihîl-cümhûr-i'l-Yesû'iyye, müstenid-i ashâbi'z-zünnâr ve'n-nâkuus, sâhib-i ezyâlî'l-haşmet ve'l-vakar, sâhib-i delâilî'l-mecd vel-iftihâr, mu-hibb-i hâlis ve muhteremimiz İmparator Matyas (hat-metû avâkıbuhu bi'l-hayr). Müslümanlar hakkında hâ-lisâne itaat etmek esâsına mübteni nuhbe-i ahbârın alınmasından ve ehl-i îmân için muhabbetinizi belirten sözlerin işitilmesinden (bu fıkra da tereddüdümüz vardır) sonra inhây-i dostânemiz oldur ki Zillullah fil-âlem, mültecây-ı ebnây-i âdem, penâh-ı eazım-ı selâtîn-i cihan ve ekâbir-i havâkîn-i zaman, saâdetlü kudretlü şevketlü pâdişâhımızın bütün hükümdarların koşup geldikleri ve bütün husrevlerin sahasında istâde-i hidmet bulundukları bâb-ı hümayûnlarına vürûd eden sefiriniz, sefir-i sâhib-i reviyet ve dirayet ve nâsih-i zî-basîret Andrea Negroni, halk-ı cihan kendilerine bende-i fermân-ber olan saâdetlü pâdişâhımız (eyedduhullahi bi'n-nasr) efendimiz hazretlerinin südde-i taht-ı hümayunlarına hâtem-i muhabbet ve safvet ile mahtûm nâme-i ihlâs-câmelerini vaz* eylemiş ve mevadd-ı mündericesi ma'lûm alem-i cihân-şümûl-i şâhâne ve muhâtt-ı fikr-i hurşid-i tâb-ı şehryârâneleri buyurulmuştur. Muhibb-i samım! ve zî-ihlâsları dahî elçiniz ile bi'd-defeât mülakat ve mektub-ı sıdk-uslûbları mealine kesb-i itilâ eyledim.

Mukaddema Bâb-ı Hümayûndan irsal buyurulan nâme-i anber-şemîm mealinden beyân-ı hoşnûdî itmiş ve pâdişâh-ı rub-ı meskûn hazretlerinin musâleha-i amîmî'l-menfe'anm bekaasma muvafakat buyurmakda olduklarına emniyet göstermiş olduğumuz gibi tebea-i memâlikî-mizin ducâr oldukları mesâibe teessüf ile ihtilâf-ı dev-râdevrden neş'et eden tahribattan dolayı izhâr-ı elem ve sulhden müterettib hasenat nâ-mahdûd olduğu için devletiniz tebeasını o misi llü ahyâl-i müessif enin tekerrüründen muhafazaya sarf-ı mesâi edeceğinizi ifâde eyliyor-sunuz. BVL-hakîka hükümdarlara vedîa-i lâhiyye-i Kaa-dir-i Mûteâl olan ahâlinin (yani: hükümdarlara Kaadir-i Mûteâl olan Allah'ın emâneti olan ahâlinin (emniyyet ve mes'ûdiyyeti her iki taraf hükümdarlarının hüsn-i vesayet ve adaleatine mütevakkıf olup pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri ecâd-ı izâmlannın eser-i şerifine ik-trfâen ve muâhede-i munsifâne şartlarına istinaden te-bealanmın iltizâm-ı saâdet-i hâlini kendilerine kanun-ı hareket ittihaz eylemiş, ve bu fikr-i hümayûnlarına meb-nî muahedenin itmâm-ı ahkâmı maksûd-ı mes'ûd-ı şahaneleri olduğundan işbu ittifak-nâmeyi kararlaştırıldığı şekilde tasdik buyurmuşlardır. İki ahidnâmeden birinin miyâii sıdk ve ittihâd kemeri cevahiri ile müzeyyen bulundukça (yâni ahidnâme hükümlerinin korunmasına öte taraftan tamâmiyle riâyet olundukça) Zillul-lah-ı fil-âlem pâdişâh-ı şevket-penâh hazretleri şerâit-i ahdiyyeye vaz'-ı hâtem icra edip ukde-i râbîta-i ittihâd günden güne iktisâb-ı kuvvet ile rehîn-i sebat olacaktır. Hudud üzerindeki rüesâdan bâzılarının, Batori'nin Hey-dökleriyle ittifak ederek demir ve ateş ilkaa, kati ve yağma ile tahrib etmekte ve gâh Güle'yi muhasara ve gâh hezâr teeddiât ve mezâlim ikaa' ile dâima muâhede-i hümayûn hilâfında hareket göstermekte bulunduklarını i'lâm ediyorsunuz.

Bizim haber aldığımıza göre geçen sene bir miktar asker, Erdel civarındaki vezirinizi Turço maiyyetiyle emareti tahrib ve kumandanı tdâm etmiştir. Batori, oraya yeni bir reis tâyin etmek niyetinde bulunduğumuza muttali' olunca Budin muhafızı vezîr-i mükerrerrem Hasan Paşa'ya arz-ı şikâyet ve istimdâd

eylemiştir. Erdel vilâyeti saâdetlü pâdişâhımızın cedd-i emcedlerinin seyf-i nusratıyla feth edilmiş bir memleket olduğu cihetle vezir-i müşârûn ileyh orasını taht-ı himayesine almayı muktezi görmüştür. Ancak Cenâb-ı Hak şâhiddir ki, pâdişâhımızın Güle'yi muhasara için ümerây-ı askeriyye-den hiçbirine nftm-ı hümâyûnlarına emir vermiş oldukları sahîh değildir; ihtimâldir ki, Batori'nin gururu, kendisini yalnızca sizin memâlikinize karşı muhâsamaya sevk etmiştir. Ancak tarafımızdan bir ihtâr-ı şedîd, dostumuz imparator hazretlerinin zîr-i asây-i hükümetlerindeki arazî ve ahâlîye ba'demâ taarruzdan içtin âb etmesi lâzım geleceğini kendisine il'âm eylemiştir. Bundan böyle ayağı toprağınıza basmayacak ve Heydökleri hududunuzdan tecâvüz etmeyecektir; fikr-i asilâneleri bu bâbda tamâmiyle def-i endîşe eylesin. Ahidleri bozanların ve cidal ateşini neşredenlerin varlık sahîfesinden isimlerini kazımak bizim için bir vazifedir.

Bundan dolayı komşularımızın hukukuna eskisinden ziyâde riâyet ile hilâfında hareket edenleri te'dibe mü-sâraat etmesi için kendisine şiddetli emirler irsal olunmuştur. Hudûd beğlerbeğlerine, sancak-beğlerine, asker ağalarına, kale ve palanga kumandanlarına da bu emir verilmiştir. Bugüne kadar işbu rüesâdan hiçbirisi sulha mugayir harekette bulunmamışlardır. Bundan sonra da bulunmayacakları ma'ûmumuzdur, Mâahaza eğer onlardan biri aldığı emre muhalif hareket edecek olursa her ne rûtbeye bulunursa bulunsun emsaline mücib-i terhib olmak üzere asla himâlet ve merhamet gösterilmeksizin te'dib edilecektir. Zikr olunan mektubunuzda âkil seffriniz Groni (Negroni)'nin şahsına emniyyet-i tâmmeniz olduğu ciehtle sözlerine i'timâd etmekteyiz iş'âr ediyorsunuz. Bize tebliğine me'mûr olduğu ifâdât-ı şifâhiy-yeyi suâl ettiğimizde mukaddema taraf-ı pâdişâhîden kabul buyurulan kapitûlasyondan sonra, ahiren vefatı vuku bulan Erdel'e taalluk eden fikrasını ileri sürdü. İfâ-ret olunan ibarelerin bu emarete âid olduğunu ve binâenaleyh memleket-i mezkûreyi talebde ısrar eylediğini söyledi. Lâkin Boçkayî'nin tarafımızdan vekâleti olma-yup bu memleketi terk etmeye me'zûn değil idi. Erdel, pâdişâh-ı şevket-penâh hazretlerinin kâhçile feth olunmuş olduğundan kendileri o memleketi himaye azmin-dedirler. Erdel memleket-i mevrûsesini Boçkayî'nin küs-tâhâne Almanya'ya terk etmesine hiçbir veçhile mezuhiyet verilemezdi. Zîrâ, öyle bir terk, kanunlarımızda kat'iyen memnû'dur. Erdel, Boçkayî'nin istediği gibi isti'mâl edeceği bir memleket değildi; o da diğer valiler gibi bir eyâletimizin valisi idi. Şu halde, Boçkayî'nin sözlerine i'timâd etmek lâzım gelmezdi.

Herkesçe malûmdur ki, bu türlü taahhûdât hilâf ve şikaakdan başka bir şeyle neticelenmez. (Burada mektup sahibi, bir Osmanlı sefiri marifetiyle akdedilmiş ve Negroni tarafından yemin ile te'mîn olunmuş olan Viyana ahidnâmesinin mevcudiyetini inkâr ediyor.) Meraâ-lik-i mahrûseden olan Erdel hakkında mukaddema şey-hülislâm ve müftî'-enâmin ve vezirlerin muvâfakatla-nyla akd ve rikâb-i hazret-i pâdişâhîye arz edilmiş olan sulh muahedesinde dinîmize ve kanun-i devlete mugayir birşey yoktur. Ne şevketlü pâdişâhin, ne şeyhülislâmın, ne de sadrâzamların mukaddema Alî Faşa ve Ah-med Kedhudâ taraflarından akd olunan muahededen malûmatları mevcûd değildir. Mâahaza, yalnız Ahmed Kedhudâ okuyup yazmak bilirdi; bu bakımdan, Erdel bir ' neticeye müncer olabilecek surette müzâkere mevzuu olamazdı.

Pek mühterem dostum, hükûmdarlık sıfatınıza lâyük olan, bu türlü beyhude söz söylememek, Erdel nâmını bir daha yâd etmemek' devletin tebeasını kendi hallerine bırakmaktır, tâ ki saltanat-ı mes'ûdemiz zamanında fukara ve diğer ibâd-ı Rabbil-Âlemîn devâm-ı devletimiz için kemâl-i asayiş ile duâ edebilsinler. İmdi, ümid ederiz ki, tarafınızdan musâlehâya riâyet ile o tarafdaki nakzı arzu olunduğuna dâir ilâ-âhirü'z-zeraân bir şübhe ver-miyecek surette te'yîd olunacaktır. Zikr olunan mektuplarınızda Eflâk voyvodası Şirban'ın kusurunu affederek emaretinde bırakmağımızı dahî taleb ediyorsunuz. Âmece ma'lûmdur ki, mesfûr-ı Şirbân memleketimizde terbiye görerek şevketlü pâdişâhımızın kölesi ve voyvodası olduğundan bahtiyar dostumuz imparator hazretleri bu işlere hiçbir veçhile karışamazlar; ancak bizi rabt eden dostluk mülâhaza olunarak ve Şirban'ın o tarafça olan teşebbüslerine bakılarak kusuru affedilmiş, zât-ı hazret-i pâdişâhi kendisinin Bâb-ı Hümâyûna gelmesine müsâade buyurmuştur. Binâenaleyh kendisine İst-tanbul'a azimet etmesini ihtar edebilirsiniz. Lâkin bunlar, ehemmiyeti az olan işlerdir. Dostumuz İmparator hazretlerinin tahminimize mugâyir bir hareket tarzı ittihaz etmeyip sulh müzâkeresi esnasında yapılan mukavelelere uygun olarak zât-ı hazret-i pâdişâhîye münâsib hediyeleri hâmil bir muteber sefir gönderceklerini ümid ederiz. Bundan sonra o sefirin muharrerâtıyla tafsîlât-ı vâsia alırsınız. Muhâfaza-i âşâyîş ve tevsiğ-i sulhden başka bir maksadımız olmadığna şübhe etmeyiniz. Başka ne yazabilirim ki sizce ma'lûm olmasın? Cenâb-ı Hakk sizi makam-i hükûmetinizde ber-karar eylesin. Tahriren fi gurre-i Ramazan 1021 (26 Ekim 1612.)»

Nasuh Paşa'nın mührü ortasında şu sözler okunur: «Râcî'-i lûtf-i ilâhî Nasûh Paşa» (Osmanlı (yani Türk) okuyucusu, «paşa» lâfzının mevcûd olamayacağını bilir. Mütercim.) Etrafında da mealini aşağıya aldığımız Farsça bir nazım vardır: «Yârâb, varlık hakkı için bana altı şey ihsan buyur: İlim, amel, para çokluğu (ferâh-ı des-tî), îmân ve âmân, sıhhat»

(Nasûh Paşa'nın bu mektubunun bizim târihlerde sureti olmadığından Hammer Târihi'nin Fransızcasında yazılı olan tercümesinden tercüme edilmiştir.-Mütercim.)

sadrâzam, kendisine başka bir kâ-ğîd daha verdi ki, bunda İmparator elçisinin yapılan bütün müzâkerelerde Macarların şerefine gölge düşürecek hiçbir şey yapmamış olduğu tasdik ediliyordu.

Zitvatorok ahidnâmesinden Karlofça ahidnâmesine kadar, yâni bütün bir asır zarfında Transilvanya'ya (Erdel) —Boçkayı ile İmparator arasında yapılan ve Zitvatorok ahidnâmesinin altıncı maddesinde mer'iiyeti tasdik edilmiş olan— veraset muahdesine rağmen, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında dâima bir çekişme sebebi olmuştur. Bundan dolayı Transilvanya — sahne olduğu vak'-alardan ve şimdiye kadar meçhul kaldığı halde Avusturya arşivinden ve Osmanlı müverrihlerinden tedkîk edebildiğimiz ahi dnâ melerden dolayı— bir an nazar-ı dikkatimizi atfetmemize şayandır.

Batori, Ferenc Balasi'yi ve Tomas Borsus'u ³¹⁷ İstanbul'a göndererek Zitvatorok ahidnâmesine, Transilvanya'nın kendi sulbünden gelenlere intikal edeceğine ve 15 sene zarfında hiçbir şey vermekle mükellef olmayıp, bu müddetin sonunda Sultân Süleyman zamanında olduğu gibi 15.000 altın ödeyeceğine dâir bir madde ilâvesini rica etmişti. Ferenc Balasi ve Tomas Borsus, bundan başka, Heydukler'e ilişilmemesini ve eşkıyalıklarına son verilmek üzere bunlardan 30.000'inin Pâdişâh hizmetine alınmasını talep etmişlerdi.

Bir müddet sonra İstanbul'a Forgacz ile 100 esirin başlarını gönderdiği zaman da, Batori, Dîvân-ı Hümâyûn'a yeni tekliflerde bulundu. Senelik verginin azaltılmasını, 40.000 altın borç verilmesini, 4.000 süvârî ile birlikte Eflâk ve Moldavya voyvodalarının ve Ta-mış ve Eğri Paşalarıyla Gyula ve Solnok beğlerinin kendi emri altına verilmesini, Moldavya ve Eflâk vergisinden yarısının kendisine bırakılmasını talep ederek, bu şartlarla, Macaristan'ı 30.000 Hay-duk ile istîlâ ve Boçkayı zamanını ihya etmeyi, Transilvanya hududunu Tuna ve Prensburg*a kadar çekmeyi, taahhüd ediyordu. Batori'nin tekliflerinin kabulü —Hadım Mehmed'e rüşvet vererek Batori'nin azl ve î d ânım a elinden geldiği kadar çalışacağına dâir kendisinden yazılı vaad almış olan— Misel Ştrazer. adındaki Avusturya memuru tarafından önlenmişti. Negroni, Ştrazer ile Mehmed ³¹⁸ arasında yapılmış olan mukaveleleri göstermesi üzerine, Mehmed Van'a sürüldü. Batori'nin elçisi Geçi'yi çavuş sıfatıyla İstanbul'a ge-tirnûş ve daha sonra yapılan

³¹⁷ Erdel Istvan 1614'de Betlen'in elçisi sıfatıyla Bâb-ı Hümâyûn'a gönderilmişti.

³¹⁸ Naîmâ'ya göre, Negroni'nin Betlen Gabor'u tutmuş olduğu zannedilebilir; hiç değilse, Naîma, Betlen'in hâmisî olan İskender Paşa ile Negroni'nin ikisini birlikte zikr ediyor. Negroni ile beraber İstanbul seyahati yapmış olan Peçevî hakkında da bu fikir vardır.

müzâkerelerde Ştrazer'e hizmet etmiş olan Dayak Mehmed, ancak Bosna'ya sığınmakla ölümden kurtulabilmişti. Bu iki Mehmed affolunup da İstanbul'a geldikleri zaman Misel Ştrazer pek muhtarip bir durumda kalarak, hattâ hayâtı bile tehlikeye düşmüştü.

Türkler'in yalnız «Deli Kral» unvânıyla yâd ettikleri Batori, Osmanlı hükümeti tarafından şübheli görünerek, İskender Paşa'nın himâyesi, onun aleyhine asker gönderilmesine mâni olamadı. Bir müddet sonra, Batori'yı kendi adamları öldürdüler. Transilvanya meclisi Gabriel Betlen'i prens seçti (27 Aralık 1613).

Yaradılış olarak rahat durmaz ve hırslı bir adam olan Betlen, Yemişçi Hasan Paşa'nın Belgrad önünde ordu kurmuş bulunduğu sırada Osmanlılarca iltica etmiş ve bu sadrâzamdan «müteferrika» unvânıyla yevmî 120 akçe tahsisat almıştı. Kış Semendire'de geçirdikten sonra Transilvanya'ya gitti. Negroni'nin ikinci elçiliği sırasında yine oradan çıkarak İstanbul'a iltica etti. Osmanlı Devleti, daha Batori'nin hayâtında, Betlen'i Transilvanya beğliğine tâyin etti. Tıyaki Hasan Paşa'ya kethudâlık etmiş olan İskender Paşa, Eflâk ve Boğdan askerinin ve Şahin Giray emri altında bulunan Tatarların yardımıyla yeni prensi makamına oturtmaya memur oldu.

Batori'nin katlinden sonra İskender Paşa, Betlen ile bir mukavelename akdetti (17 Temmuz 1614); bunda şu fıkra görülür: «Bundan böyle Transilvanya'nın üç milletin kendi beğleri olmak üzere seçecekleri kimse, Osmanlı Devleti tarafından aynen kabul ve tasdik olunarak, kendisi ve Pâdişâhın memleketine sâdık kaldıkça civar beğler ve voyvodalar hiçbir suretle taarruz etmiyeceklerdir. îsâm'ı kabul etmemiş olan esirler iade edileceklerdir. Solnok, Gyula, Yeno, Lippa, Tamişvar dâhilinde olup Sigismond Batori'nin isyanına kadar zikr olunan mahallere vergi vermiş olan köyler ve yine Solnok kazasına tâbi olan Diyuçek, yine o şehirlere vergi vereceklerdir. Viyana hududu ciheti eskisi gibi kalacaktır³¹⁹.»

³¹⁹ Ahidnâmenin bu fıkralarının Nalmâ'da yazılı bulunan aslı sudur : «Erdel hakiminin mevti ile veya bir hâl ile tecdidi iktizâ eyledikte fermanı âlf mucibince Erdel hukkama silsilesinden içlerinde büyümüş kimseyi cümle Erdel beğleri ve üç millet a'yam kabul etdiklerini arz eylediklerinde tarafı Devleti Ally-ye'den hâkim nasb olunup a'yân ve reâyâ nzâsız hârice virünr-eye ve te-gallüb ile hükümete mütesaddî olanlar dahi ettirilmeye ve madem ki hâkimi ve ümerâ ve â'yân ve reayası inkıyâdda olalar, hem civarları beğler ve şâir askerden bir ferd asla Erdel diyârma tecâvüz itmeye, alınan esirleri küfr üzere bulunursa red oluna, ve Solnok ve Güle ve Yanve ve Lipve ve Tamişvar serhadlerinde Batori Zigmond isyan İdinoe (edinceye kadar) Solnoğa ve Güle ve Yanve ve Upve ve Tamişvara bir kerre harfic ve virgü virüp itaat İden köylerin ve varoşların ve Solnoğa tâbi' Dirsek varoşu dahi mukaddema Erdel ısyân idince virgüsün virmekle kemâ-kân bu tarafa müteallik olup mu'tâd üzere olan virgülerin vireler. Erdel tarafından asla dahi ve mümanaat olunmaya... Ve Bec tarafıyla Erdel hâkimleri kadîmden ne veçhile musâlehâ ve muahede İde gelmişler İse ve

Şimdiye kadar Macaristan ve Transilvanya müverrihlerince mec-hûl olan bu ahidnâme, Betlen'in elçisi Sigismund Balasi tarafından Macar âsîleri nâmına yapılan ve benden evvel hiçkimsenin mevcudiyetini bilmediği bir ahidnâmeden daha az garîbdir. Bu ikinci ahid-nâmenin bâzı maddeleri: «Yukan Macaristan asilzadeleri ve şefleri, Bâb-ı Hümayûn'a sadâkat edip dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olacaklardır. Bu şartlarla, malikânelerinin —muayyen vergileri artımlmaksızın— bilâ-taarruz tasarrufunu Osmanlı hükümeti kendilerine te'mîn eder. Eğer Lehistan Kralı ve Eflâk ve Boğdan voyvodaları Transilvanya'da kale satın almak isterlerse, Osmanlı hükümeti muvafakat etmiyecektir. Eflâk ve Boğdan voyvodaları isyan ettikleri takdirde Macarlar'a yardımcı olmayıp bil'akis kendilerini İstanbul'a göndereceklerdir. Osmanlı esirleri bedelsiz olarak iade edileceklerdir. Eğer Macarlar Transilvanya voyvodasını prens tanırlarsa, cnu usûl-ı kadîmeye uygun olarak, tuğ, alem, topuz, hil'at gönderilecektir ³²⁰,

Betlen'in elçisi bu ahidnâmeyi İstanbul'dan gayet gizli bir surette götürdü ³²¹.

Batori'nin idamı hakkında Ştrazer ile mukavelenameyi imza etmiş olan Hadım Mehrr.ed Ağa, Erdel'i ve Betlen Istvan isminde diğer iki Transilvanya elçisine İstanbul'a kadar refakat etti. Negroni üçüncü defa olarak yeni müzâkereler için görevlendirilerek İstanbul'a geldi. Pâdişâh, Mehmed Çavuş'a tevdi ettiği bir mektupta ³²² Macarlar'] n ahidnâmeyi ihlâl eden muamelelerinden dolayı İmparatora şikâyetle bulunmakla beraber, sulhun devamına arzulu göründü. İmparator Matyas, cevâbında, Negroni'nin iadesini ve Transilvanya mes'elesine son verecek bir elçi gönderilmesini istedi ³²³. Osmanlı hükümeti bunun üzerine Derviş Çavuş ile Alî Beğ'i

sunurları ne yüzden ta'yîn olunmuş ise girü ol minval üzere hudud ve sunurlarına dahi ve taarruz olunmaya.. Natmâ, c 2, s- 133 ve 134 (Mütercim)

³²⁰ «Madem ki Macar betleri ve kapudâolan ve şâir botatları derûn-ı düden tâbi* olup dosta dost ve düşmene düşmen ve Betlen Gabor İle ittihad ve İttifak üzere dalar, ve zuhur iden düşmen define sa'y ve ihtimam ideler, tâbi' olduklarını isbât İcün cümlesinin re'y ve ittifâkıyla memleketleri mahsûlünün tahammülüne göre Asitâne'ye bu sene piskeşjerin göndüreler, lazım gel-dikde her vech ile muavenet ve imdâd olunup ellerinde olan kal'alara ve nahiyelere kimse taarruz itmeyüp ftsûde-hâl olalar, ve vilâyet-İ merkumeden kadîmden gâlib gelen ziyâde virgü taleb olunmaya, Leh Kralı Eflâk ve Boğdan hâkimleri tarafından Erdel kararlarından kal'a satın almak murâd iderse rızâ viribneye, Eflâk ve Boğdan voyvodalarından biri asî olup Er-del'e giderse fcondurmayup ahar canibine giderse alakonup Asitâne'ye pön-dürÜle, ve esirler akçesiz ıtlak oluna, ve kadîmden Erdel hakimi olanlar yeni oldukda Asitâne'den virile gelen sancak ve alem ve topuz ve hil'at kemâlcân virile.. Nalmfi, . 2, s. 135 ve 136. Ahldnflraenin haklkt tabirleri bunlardır. (Mütercim).

³²¹ Bu ahidnâmenin gfeli gönderildi» Nalmâ'da dahi kayıtlıdır. (Mütercim)

³²² Sultan Ahmed'in mektubu 1 Muharrem 1023 (II Şubat 1614) tarihlidir: ildn-cisi 30 Muharrem (12 Mart 1614) tarihlidir.

³²³ İmparatorun Linz (Unç)'den 27 Mayıs 1614 tarihli mektubunda şunlar okunur:

Viy na'ya gönderdi: Lâkin Dervif  avuf ve Al  Be  hediye getirmemiş oldukları için- imparatorun huzuruna kabul olunmadıklarından, Iskender Paşa, kendi kethud sıyla Gaspar Gratyani'nin elçilikle gönderilmesini sadrâzama teklif ederek, bunlar o sıfatla ve tam selâhiyetle Viy na'ya gönderildiler.

Gratyani; doğum yeri itibariyle Istiryalı, yahut Hırvat idi ³²⁴. Evvelâ Arşidük Ferdinand'ın hizmetinde bulunarak sonra Napoli Kralı'nın hizmetine geçmiş ve kısa bir zaman önce İspanya ile Osmanlı Devleti arasında müzâkerelerde bulunarak, nihayet Türk murahhası t y n olup, bu suretle Osmanlı Devleti tarafından bir Hristiyan'ın elçi olarak t y n edilmesine ilk misâl olmuştur.

Deniz Vak'aları

Vezîr-i  zam Nasûh Paşa'nın idamını takiben vukua gelen mu-salehanın tecdidinden bahsetmezden evvel, son    senenin deniz vakıalarına bir göz atalım, ki bunlardan biri, bu sadrâzamanın d  mesinin sebeplerinden mühim bir tanesini te  il eder. Bir süredir Malta ve Floransa donanmaları Osmanlı Devleti donanmasıyla talihin muhtelif tecellileriyle harb ediyorlardı. Provans eyâleti komandom Vakeras kumandasında bulunan be  Malta kadir ası, Navarin'i taarruz olunanı ıyacak derecede m stahken bulduklarından, Korint berzahına yana arak  ehri ya ma ettiler, binlerce T rk n kargısında 500 esîr alıp götürdüler (1611). Ertesi sene, Floransa kadir aları Is-tank y adasına yeni bir sefer yaparak ilk taarruzlarında mukavemet edebilmi  olan kaleyi zabtedip 1200 esîr aldılar. Yeni kapdân  k z Mehmed Paşa —ki pâdişâhın yedi yaşındaki kerîmesi ile ni anlanmasından beri D m d Mehmed Pa a unvanını almı tı— Hristiyan donanmalarının taarruzlarına son vermek i in 30 kadir a ile denize  ıktı. Floransa kadir ası kapd nımn u radı ı ma l biyetin arma anı olmak  zere

«Nos ad Sertem. Vam. par supradictum Nigronium deferri deque  s istic tractare voluimus, sed quando quidem inhodiernum usque diem ille in Sertis. Vae. di-tione, quominus ad nos de omnibus ut istic a ta tractata referre possit, tenetur et impeditur, nec satis comper-tum habemus, quo haec ardua negocia in cardine ver-tantur, difficile Nobis ad omnia litteratum Sertis. Vae. capita in praesenti quae admodum requiratur responde-re, ubi autem ad Nos una com Nostro Sertis. Vae. Orator devenerit plenius responsuri sumus.— De Transylvania vicinisque castris ac arcibus, quas Ser t as. Va. litteris us-que adeo suis urget ubi Commissarii nostri et Andreas Negronius una cum Sertis. Vae. Orators redierint, u te-riori responso mentem Nostram aperturi sumus.» (Metnin  zeti metindedir.)

³²⁴ Gratyani T rk e mektublarını .Hırvat- diye imza eder; bu ise «Hırvat» olabilir; ra br  «CG.D.G.» harfleriyle be  devir yapar. Gra ta de  , Gra-di 'te do mu tu. Balyos Nani .Fena, ahlaksız, Venedikliler'e d  man, okht-tunu yazar: «Unco trtoto, scandaloso, nemico dei Vineziani- Venedik H- tsui, 8 Aftosta* UU.

aldıkları 40 Fîransalı başım Silifke'nin Ağa Limanı hisarına koydurmuş olmalarından dolayı Gran-duka Kozma DÖ Mediçi'nin hiddetini bu liman üzerine çekmiş idiler.

Gran-duka, intikam almak vazifesini Amiral İngirami'ye vermiş, Sent-Etiyen tarikatından 40 şövalye ile İtalyan, Fransız, İngiliz serseri asîlzâdegânından birçok kimseleri (ki Pietro Do Mediçi, Kont DÖ Kandal, Dük dö Pernon da bunların arasındaydı) Amiral'in emri altına vermişti. Ağa limanının etrafında sekiz kulesi olup, Lisânü'l-Kahbe (kadîm Zefirium)³²⁵ Burnu yakınında az yüksek bir tepenin güney sırtında bulunurlar. İmparator Barbarossa'mn içinde boğulduğu Göksün (kadîm Kalikadnos) Irmağı bu burunun doğusunda denize ulaşır. Nehrin sahili boyunca Silifke harabeleri uzanır. Kaya içine oyulmuş antik bîr tiyatro, sonradan kiliseye çevrilmiş antik bir putperest mabedi, Rumca kitabeleri bulunan yeraltı mezarları ve sandukalar; büyük bir havuz³²⁶, taşlarında henüz oku-namamış Ermenice kitabeler kazılı bulunan eski bir kale, seyyahın nazar-ı dikkatini celbederler. Donanmanın tairesi Ağa Limanı kalesini zapt ettiler. Bunlar hayli zayiata uğradılarsa da, 200 Hristiyan esîri kurtardıkları gibi, 350 Türk esir alarak, bunları ve diğer sekiz kadirga ile sekiz gemiyi alıp götürdüler.

İkibuçuk ay sonra, Sicilya İstolu³²⁷ kumandam Ottovio Dara-gon, kral Dük Dö Usona'nın emri üzerine sekiz kadirga ile Cezâir-i Bahr-i Sefîd sularına geldi (12 Ağustos 1613). Kapdan Paşa, 30 kadirga ile İstanbul'dan çıktıktan sonra Ağrıboz'a gitti; oradan 60 gemi daha alarak Dürzi âsîlerini vurmak için Suriye'ye asker çıkarmak üzere o tarafa yöneldi. Sakız'a 20 mil mesafede bulunan Kurov (Korvu?) burnunda, Üttovio Daragon — İskenderiye'den gelen birkaç gemiyi çekmek üzere Kapdan Paşa'nın kendi kuvvetinden ayırmış olduğu— 10 kadirgaya rastladı. Şiddetli bir muharebeden sonra bu kadirgaların yedisi zapt edilerek, kürek çekdirilmekte olan 1.000 Hristiyan esirini kurtarıp, onların yerine Türk koydu. Ottavio'nun aldığı esîlör arasında Grınya Beği Sinan ve İnebahtı muharebesinde vurulmuş olan Piyâle Paşa'nın oğlu İskenderiye Beği bulunuyorlardı. Bu muharebenin kaybedilmesi Suriye'ye asker çıkarılmasını imkânsız bırakarak Dâmâd Mehmed Paşa'nın kapdânhktan azline yolaçmış

³²⁵ İtalyan gemicileri bu dili «Lingua di Bagascia. diye adlandırırlar- Bufor'a da müracaat- Karamanla, Londra, 1817.

³²⁶ Bufor, s. 217. Yüzelli kadem uzunluğunda, yetmişbeş kadem genişliğinde, 35 kadem derinliğindedir.

³²⁷ Birlikte seyr etmek, üzere tertiplenmiş birçok gemilerin hey'et-i mecmuası olan «Füotte* mukabilinde «donanma»; münkasım olabileceği kısımların her-biri demek olan «Escadre» mukabilinde «İstol» keltaesi kullanılacaktır. (Mütercim)

ve bu memuriyet ikinci defa olarak Ermeni Halil'e verilmiştir ³²⁸.

Ertesi sene Halîl Paşa 45 kadirga ile Messina'ya yelken açarak Malta adasına yanaşmış ve köylerim ateş ve kana boğmuştur. Adanın başka bir tarafına daha yanaşmak istediği halde, Rodos Beği Memi Beğ bu niyetinden yazgeçirdi.

Suriye sahillerine gitmek hususundaki ilk tasavvurlarından vazgeçerek, isyan bayrağı kaldırmış olan Sefer Dayı'yı te'dîb etmek üzere Trablus Garb'a yöneldi. Trablus Garb limanına girdiğinde (2 Cumâde'1-ührâ 1023 - 10 Temmuz 1614). âsîyi gemiye davet etti, o da gafilâne icabet ederek Dayı —ahâlinin kapalı tutmak i'tiyâdm-da bulunduğu— şehir kapısı önüne asıldı. Müsadere edilen malları 150.000 gurus tahmin olundu. Halîl Paşa Navarin'e dönerken 1.200 kile buğday yüklü bir Hıristiyan gemisini zabtetti (29 Temmuz). Yasve'de üç Tunus kadirgası Halîl Paşa'nın kuvvetine iltihak ettiği gibi, Mayna âsî Dağlılar'ı ile cenk edecek olan Arslan Paşa, donanmanın tâifesiyle kuvvetini artırdı. Maynalılar, dağdaki mevkilerinin ve eski Ispartalıları (Sparta) temsil eden cengâverliklerinin müsâid olduğu kadar itaat ettirildiler. Muvaffakiyetinin mükâfatı olmak üzere Kapdan Paşa, Pâdişâh'dan kılıç ve hil'at aldı. Mayna-lılar'la edilen cenkte Osmanlı bahriyesinin en şeci zabitlerinden Dimyat Beği Memi (Mamay) Ağa, Sapienza adası yakınında, kuvvetçe kendisinden fazla olan birçok Hıristiyan gemileriyle muharebe ederken şehîd düşmüştür. Osmanlılar bu adaya meşhur gemici «Burak»ın ismini vermişlerdir. Kapdan Paşa Midilli önünden geçerken büyük bir şebek ³²⁹ olarak, mevsimin ilerlemesi cihetiyle İstanbul'a döndü.

Kazaklar Sinofta

Halil'in Adalar Denizi'nde dolaştığı sırada, Karadeniz'de hiç Osmanlı gemisi olmadığından Kazaklar, Küçük Asya'nın en zengin ve en müstahkem limanlarından biri olan Sinop'u zabtederek tamâmiy-le tahrîb ettiler ve büyük bir servet yağmalamadıkça bırakmadılar. Karadeniz'i muhafaza etmek üzere derhâl 60 kayıkla gönderilmiş olan (20 Ramazan 1023 - 24 Ekim 1613) Şakşakî îbrâhîm Beğ, Ka-zaklar'ın aldıkları ganimetlerden bir miktarını Tatarların yardım-y-le Don nehrinin denize karıştığı mahalde geri

³²⁸ Bodiye, s. 762. Grimeton, s. 917 ve 918- Hacı Kalfa. Esftrül-Bihâr, varak: 37. (Halil Paşa'nın Ermeni olduğuna Hanuner İspanyolca bir eseri Şâhîd gösteriyor- Mütercim)

³²⁹ Akdeniz'de yelken veya kürekle gider uzun gemi, Kaanras-ı Frauevt (Mütercim)

aldı; 40'ını da esîr alarak İstanbul'a gönderdi. Sadrâzam, Sinop'ta meydana getirilen hasarları, buna dâir birbirini müteâkib malûmat getiren ulakları uzaklaştırmak suretiyle gizli tutmak "istediyse de, faydası olmadı. Sultân Ahmed, vak'ayı büyütmüş olan kuvvetle muhtemel olan müftî-den gizlice haber alarak Nasûh'un yalnız liyakatsizliğinden dolayı değil, bu işi saklamasından dolayı da oldukça öfkelenildi. Kazakların böyle muzaffer bir şekilde akın göstermiş olmaları, yine bunların Moldavya'daki akanlarına mukabil" olmak üzere Aksu (Buğ) nehrinin iki tarafında Pâdişâh'ın yapılmasını emrettiği iki kalenin inşaatını da ta'tîl etti.

Nasuh Paşa'nın Düşmesi

Nasûh Paşa'nın Sinop'un tahribini Pâdişâh'tan gizlemekte ihtimam göstermesi, düşmesinin sebeplerinden biri oldu. gururunun, irtikâbının epey zamandan beri başına indireceği darbe, nihayet vuruldu. Arnavudluk'ta Gümülcine ³³⁰ Hristiyanları'n-dan birinin oğlu olan Nasûh, gençliğinde baltacılıkla saraya girmiş, çavuşluk'la çırak edilmiş, kendisine Mehmed Ağa'nın himaye göstermesi sayesinde sırasıyla Zile voyvodası, kapıcılar kethüdası, ikinci emîr-i âhur, Füleke Beği ³³¹ olmuştur ³³². Kürd Mîr Şerefin kızıyla izdivacı ³³³ o kadar servet ve kudret vermişti ki, sadâret için Sultân Ahmed'e 40.000 altın teklif etmiş ve Murâd Paşa'ya itaatte çekinmez davranmasıyla beraber Murâd Paşa taarruz etmemeye mecbur olmuştu.

Lâkin sadârete gelince ve Pâdişâh'ın 13 yaşındaki kerîmesi île nikahlanıp dâmâd olunca hırs ve tamâ'ının sonu gelmedi. Düşüncelerine ve tasavvurlarına mâni olanların hepsinden amansızca intikam alırdı. Müftî, kızla rağası, hoca kendisinin üç hasmı idi. Bunların zât-ı şahaneye hususiyetleri —ihtimâl ki, büsbütün esassız olmaksızın— Nasûh Paşa'nın tahtı gasbetmek düşüncesinde olduğuna dâir Pâdişâh'ın fikrine, hiss olunmayacak şekilde, telkinlerde bulunmalarına müsâid oldu. Nasûh'un

³³⁰ Nasûh Paşa gerek Naimâ'ya (s.123) gerek Hadtkatül-Vftzer&'ya nazaran (s. 59) Gümülcine köylerindendir; fakat Naimâ (s. 89) -Arnavud cinsi, olduğunu yazmış, ve ileride görüleceği üzere Nasûh Paşa bir aralık Arnavudluğa kaçma düşüncesinde bulunmuştur. Bununla beraber Hammer iki rivayeti birleştirmek için —Güraülcine'nin Arnavudluk'tan olmadığını düşünmeksizin— „Arnavudluk'ta Gümüleine» demiştir. Birbirini tutmayan rivayetlere nazaran bu adam Gümülcine köylerinden midir, yoksa Arnavudluk'tan mıdır, yoksa Arnavud olup da Gümülcine taraflarında mı doğmuştur, belirsizdir. (Mütercim)

³³¹ Naimâ ve Hadlbatfil-V&er&'da yazıldığı üzere Füleke Beği değil, Haleb beg-lerbegi. Doğrusu bu olacaktır (Mütercim)-

³³² Bodiye ve Grimston'â g5re, bir Rum papasının oğlu imiş; lakin Nalma Arnavud cinsinden olduğunu yazar.

³³³ Mîr Sererin babasına bütün Kürdistan'ın tevcihine dair verilen berât Sarı Abdullah Efendi'de vardır.

şahsi özellikleri, halkın teveccühünü celbetmişti. Tavırları samîmi, şeci ve güzel konuşan, lâkin hiddetli, çabuk öfkelenen ve yumuşaklıkla muamele etmeye muktedir olmayan bir adamdı. Diğer vezirlerin de dâima kudretlerinin azaltılmasına çalışırdı. Onun nazarında insanların hayâtının hiç i'tibâ-rı yoktu ³³⁴. Servetten, mansıbdan başka birşeye ehemmiyet vermezdi. Kendisine hizmet edenlerin bir kısmım muhassıl, bir kısmını müfettiş ve muharrir yaptı. Devlet memuriyetlerine o kadar karışıklık getirdi ki, sadâreti zamanında bir memuriyeti on defadan ziyâde verdiği vâki olmuştur. Diyârbekir vâlîsi iken âsîlere karşı Murâd Paşa'nın imdadına gittiği zaman Aşti Kürd aşiretinin bir kalesini alarak üç-dört bin nüfûs olan halkını, erkek, kadın çoeuk, büyük bir çukura doldurup dumanla boğmuştu ³³⁵. Nişancı mansıbını verdiği Hızır Efendi'yi Anadolu'ya göndererek, peşinden de bir adam göndermek suretiyle îdâm ettirdiği zaman Hızır Efendi'nin geçmişteki hizmetlerini hatırlatan ve gösterdiği bu şiddete teessüf eden bâzı musâhiblerine:

— «Ben onu dünyânın cefâsından kurtardım, cennete koydum; benden asla intikam almak istemiyecektir»³³⁶ demiştir ³³⁷.

Nasuh Paşa'nın Boğdurulması

Sadrazamlığa getirildikten sonra mutâd üzere müftî efendiye ziyarete gitmesi lâzım gelirken, gururundan dolayı gitmemiş ve Pâdişâh ise kadîm i'tiyâdlara uygun şekilde hareket etmesini emretmişti. Bunun üzerine başına, bulabildiği en küçük kavuğu geçirerek altı kürekli bir pereme ile müftînin Boğaziçi'ndeki yalısına gitti. Sahile çıkar çıkmaz müftî istikbâline geldi; lâkin Nasûh Paşa yalnız selâm vermekle iktifa ederek, arkasını dönüp kayığa bindi. Mu-rad Paşa'nın dâmâdı olan eski Budin Valisi Ali Paşa'nın idamını üç defa arzetti; Sultân Ahmed, kendisini Vize sancak beğliğine tâyin etti ve hemen çıkıp gitmesini bir haseki vâsıtasıyla emretmek suretiyle Ali Paşa'nın hayâtı korunabildi. Pâdişâh, son olarak Edirne'de bulunduğu zaman bâzı durumlar birçok defa Pâdişâhın gazabına sebep olmuştu. Sultân

³³⁴ Naîmâ (c. 2, s. 126) : «Katli inşân yanında zebh-ı dücâceden ehven ve kesr-i zücâceden eshel ve ahsen».

³³⁵ Bir dam içinde boğulan bu adamların miktarında Hammer'ın bir sıfır fazlası vardır (yâni 100 olacaktır). Naimâ'ya müracaat, s. 126 (Mütercim)

³³⁶ «Biz onu şefafd itdik. cihân-ı faninin zahmetinden kurtardık,' bizhn. sebebimizle cennete de girer* Artık bizden kanım ister mi?» Naîmâ'dan telhis, c-2. s. 126. 127. (Mütercim).

³³⁷ Natmâ .Ve illâ tekattellû'n-nefs ületiy harerou'Uahi illâ bi'i-hakk... xuumn-da bulunan fermanı ilâhiye muhalefet ukubetinden bihaber idi» der. (s-126, 127).

Ahmed avda iken çalılıktan bir doğan çıkıo avını almak üzere kendi doğanının üzerine hücum ettiğini birdenbire görünce:

— «Benim avımı aldırın küstah kimdir?» dedi; müteakiben doğanın gittiği yere doğru giderek —oralarda bulunduklarından kendisinin hiç malûmatı olmayan— mükemmel surette silâhlanmış bir takım çerkes süvarisi gördü. Bu adamlar, Nasûh Paşa'nın Edirne'ye ve —Kırım Hanlığı'nın tevcihine bir fırsat düşer ümidiyle— Pâ-dişâh'ı takiben ava çıkmaya davet etmiş olduğu Mehmed Giray'm (Kırım Hâm'nın kardeşi) maiyyeti idi. Mehmed Giray sadrâzâmın daveti üzerine gelmiş olduğundan bahisle özür beyân etti. Lâkin Pâdişâh'ın yakınları, Nasûh Paşa'yı Cengiz Hân sülâlesinden olan Tatar Prensi'ni Osmanlı tahtına oturtmak niyetiyle getirtmiş bulunmakla ithâl ettiler. Bu telkinlerin âcil neticesi olmak üzere, Mehmed Giray Yedikule'de habsolundu; Kili'de bulunan kardeşi Şahin Giray da habsedilecekken, kaçmakla furtulabildi. Bir müddet sonra Pâdişâh, Edirne'de, Cum'a namazı edâ etmek üzere camide iken, Nasûh Paşa'nın ağalarından (Cebail nâmında) birinin hanesinde misafir olduğu ve zevcesini iğfal etmek istediği bir seyyîd, yeşil sarığını camiin ortasına atarak:

— «Pâdişâhım, Pâdişâh-ı Âl-i Osman'sın, Zıllullahsm; nedir bu zulüm ki, bir alay eclâf (baldın çıplak) şehre yayılarak ve Hakku celle ve alâ hazretlerinin mukarreb meleklerinin isimlerini takınarak envâ-ı fesâdâta cür'et ederler. Bilmem, Allahu azîmü's-şâna kimden şikâyet edeyim?»³³⁸, dedi.

Pâdişâh bu rezileden oldukça öfkelen-di, İstanbul'a döndüğünde Nasûh Paşa, Pâdişâh nezdindeki i'tibârım müftî ile hocanın günden güne azaltmakta olduklarını görerek bu iki düşmanını öldürmeyi zihninde kararlaştırdı. Ancak bu katmerli cinayetin yol açacağı gazab-ı şahaneden kurtulmak için, hoca ve müftiden intikam alır almaz binip Arnavudluk'a kaçmak üzere, kethüdası Behram'a İstanbul kapılarında 50 hayvan bulundurmasını emretti. Behrâm'ın, Nasûh'un niyetini Pâdişâh'a haber vermesi üzerine, idamı kararlaştırıldı. Sadrâzam kudretini, iktidarını yeniden kazanabilmek için son bir tecrübede bulundu:

— «Ya benim dediğim icra olunsun, zât-ı şahaneniz benim akıllıca nasihatlerime uygun hareket ediniz, yâhud sadrazamlıktan istifa ederim; mührü bir başka kulunuza veriniz, ben de kendimi zehirlerim.» dedi.

Pâdişâh bu sözler üzerine hiddetini gizlemiyerek:

³³⁸ NaimA'dan alındı, s. 129, 130 (Mütercim).

— «Hâin, demek ki, söyledikleri gibi, Murâd Paşa Lalamı sen zehir vererek öldürmüşsün! Hoşundı (Hoş imdi?!» sözlerini söyledi.

İlk cuma bünü (13 Ramazan 1023 - 17 Ekim 1614), camide Pâdişâh ile birlikte bulunması lâzım gelen sadrâzam, hasta olmasından dolayı vazifesini îfâ edemeyeceğini bildirerek özür diledi. Bos-tancıbaşı, yanına yüz bostancı alarak, hatırını sormak bahanesiyle Nasûh'un konağına giderek, Sultân Ahraed'den aldığı emir mucibince onu boğdu³³⁹.

Devletin resmî tarihçisi, Nasûh Paşa'nın ölümünün âleme yeniden hayât verdiğini yazar³⁴⁰. Hiç olmazsa hazînesi, Pâdişâh'ın boşalmış olan hazinesini doldurmuştur. İncilerle dolu sandukçeler, bir milyondan ziyâde duka, o miktarda gurus; altın ve gümüş işlemeli, murassa bin onsekiz kılıç (ki yalnız bir murassa kıt'ası 50.000

(Ellibin) altın tahmin olunmuştu); İran ve Mısır kalıçeleri ve ipekli ve kadife mensucat ile dolu mahzenler; 400 Arab kısrağı olmak üzere 1.100 at, kısarak ve tay; altından yapılmış kırk çift geniş üzengi, 1.800 deve, 4.000 yük hayvanı, 6.000 Öküz, 500.000 koyun. İşte Na-sûh Paşa'nın iğtisablarının ve düşmanlıklarının semeresi bû idi. Servetinin büyük kısmı Pâdişâh'a âit olmuştur.

Şeyhülislâm Hocâzâde Mehmed Efendinin Vefatı

Sadrâzamlık Sultân Ahmed'in damadı Mehmed Paşa'ya verildi. Yeni sadrâzam, Murâd Paşa'nın damadı Kadızâde Alî Paşa'yı tekrar Budin Valiliğine, Kalender Paşa'yı Yûsuf Paşa'nın vefâtıyla açık kalan vezirliğe tâyin etti. Birkaç ay sonra (5 Cumâdeluhrâ 1024 - 30 Haziran 1615) Sa'deddîn Efendi-zâde Mehmed Efendi vebadan vefat ederek, Eyüp'te babasının yanına defo edildi³⁴¹. Bu zât, Osmanlı ulemâsının nazarında tam olarak bilinmesi mutlaka gereken üç lisanda, yâni Arabça, Farsça ve Türkçe'de büyük kudret sahibiydi. Bu lisanların hepsinde mensur ve manzum eserler

³³⁹ M-D'Ohsson, Osmanlı Devleti Tablosu, s. 408. Mezerey, 2, a. 186 -196- Laotrey. Nâimâ, Peçevt. Fezleke, Osmân-zâde Tâib, Hadîkatü'l-Vüzera. O zaman İstanbul'da bulunan Ottovio Sapienza, Nasûh'un düşüşünün, İran ile hainine bir yazışmasının Cagaloglu'nun dul zevcesi olan hemşire-lî sultanî tarafından ele geçirilmesinden kaynaklandığını söyler. Grimston'a da baknz. Venedik elcisinin raporu bu hususta şöyle diyor: «120 yük ipek satın almak üzere İran'a bir tacir gönderdi. Bu tacir, dönüşünde, ipeklerin İran hükümdarı tarafından gönderildiğini ve tran üe Nasûh Paşa arasındaki münâsebetlerin İnkıtaa uğraması İran tarafından arzu edilmediği söylentisini yayacak imiş» Mayıs, 1615.

³⁴⁰ «Nasûh Paşa'nın mevti ile âlem-i hayat taze ve efrâd-ı benî Adem sürûr-ı bl-endfize buldı-» Naîma, c. 2, 3. 131 (Mütercim)

³⁴¹ «Müft! vebadan vefat ederek pek çok altın bıraktı; yerine Hristiyanlar'» düşman ve muamelelerinde gayet şiddetli ve mutaassıp olan kardeşi geçti.» Veudik Hulâsası.

bırakmıştır. Münşeât numunesi yazmış, Kasîde-i Bürde'yi tercüme etmiş ve pederinin Tâcü't-Tevârîh adlı eserine zeyl yazmıştır ³⁴². Dînî hükümler bakımından şiddet taraflısı ve Hristiyanların düşmanı olan biraderi Es'ad Efendi, veba için (Okmeydânı'nda) duaya çıkıldığı gün Hac'dan dönmüş ve bu duaya, Mehmed Efendi'nin yerine müitî olarak riyaset etmiştir.

İran Üzerine Sefer

Nasûh Paşa'nın İstanbul'a göndermiş olduğu İran sefiri Kadı-hân, efendisi nâmına sulhu kararlaştırarak İncili Çavuş ³⁴³ ile birlikte İran'a dönmüştü. Ancak ahidnâmede şarta bağlanan senelik ipek vergisi, iki soneden beri henüz gelmedi: Bu şikâyet sebebine, Şâh Abbâs tarafından — Simon Luvarsab adlı eski hâkimi dört sene önce Yedikule hapishanesinde ölen ³⁴⁴— Gürcistan'a asker sevk olunması ³⁴⁵ inzimam etti. Abbâs, Nasûh Paşa'nın vefatından birkaç ay önce bu seferi Osmanlı Devleti'ne bildirmişti ³⁴⁶. Bu durumdan dolayı İran üzerine sefer kararlaştırıldı.

Sadrâzam, 23 Rebîulâhîr 1024 —22 Mayıs 1615'de İstanbul'dan hareketle ancak Ağustos sonunda Haleb'e varabildi. Sultân Selim Camii müezzini Derviş Talib Efendi, ordunun harekâtını yıldızların durumuna göre tertîb etmişti. Onun tertibi serdâra o kadar te'sîr etti ki, bu sene hiç muharebe edilmemeye karar verildi ³⁴⁷. Bundan dolayı ordu Mar'aş,

³⁴² Pederlerinin Tâcî't-Tevârîh'inî tezyile şürû «idüp tekml müyesser olmadı.. Natmâ. c. 2, s. 141. (Mütercim)

³⁴³ Hammer İncili» kelimesinin «İncil'e mensup veyâbud «müjde getirici mâ'nasına olduğunu beyan eder* «İnci takınmış» mânâsında olması için o zamanki imlâsı «incilü» olması lâzım gelirken, târihlerimizde bâzan «incili, diye ka-yithysa da bu lâkâbın İmlâsının telâffuza uyurulmuş olması muhtemeldir-Hammer -İncite mensup mânâsım tercih ederek vermiş olacaktır- (Mü-tardın).

³⁴⁴ «İran Şâhı'mn kayın pederi Sinan (Simon?) Ciorciano'nun ölümü; bu adam uzun müddet Yedikule'de mahbus bulunmuştur» Venedik Hülâsası, Ocak 1611.

³⁴⁵ «İran hükümdarı. GUân eyâletinde Ferakbâd (Ferahâbâd veya Ferruhâbâti) ismiyle bir kale inşası tasavvurundadır. Geçen sene İran hükümdarının ellerinden aldığı memleketlerini geri almış olan Gürcî prenslerine Şah tarafından büyük hediyeler verilmişti.» İkinci balyosun 28 Kasım 1615 raporu-

³⁴⁶ İki mektup reîsülküttâb Sarı Abdullah Efendi'nin Münşeât'ında mevcuttur.

³⁴⁷ O vakit sadrâzam ve serdâr olan Mehmed Pasa, erbâb-ı rüyeten bir zât idi. Muharebeyi büsbütün sürüncemede bırakmak, yâhud Sultân Süleyman'ın yaptığı gibi İran seferini iki seferini İki senede yapmak tasavvurunda bulunmuş olduğu halde, kendisinin ağır davranmakla suçlanmaması için müneccim efendiyi işe karıktırmış olması muhtemeldir- Rivayet olduğuna göre. Sultân II. Mahmûd zamanında Tersâne'de bir gemi indirilecekti. H-Mahtnûd .eşref saat- gözetecek kişilerden değilse de, halkın telâkkilerine uygun olarak, daha sonra gemiye bir hâl olacak olursa, indirilgi zamanının iyi seçilmediğine atfolunacağından, müneccim-bagiya mu'tâd olduğu Üzere münâsib bir zaman seçmesi irâde buyurulmuştu. Müneccim-bası her nasılsa Pâdişâh'ın yemek zamanına rasthyan bir vakit seçmiş olduğundan. Sultân Mahmûd bu zâtı huzuruna getirterek : «Benim yemek yiyeceğimi vakitten başka eşref saat yok mudur?- diye azarladi. Müneccim-bagi efendi derhâl kusurunun bağışlanmasına dileyerek yıldızların hareketleri ile beraber zâtı şahanenin i'tiyâdına muvafık «eşref saate1 çıkarmağa himmet eylemiştir. (Mütercim).

Malatya, Sivas, Karaman taraflarında kışladı; sadrâzam da kış ı Haleb'de geçirdi. Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa, kaymakam olmak üzere, Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a gönderildi. Bu sırada İran elçisi Kasım ile  ncili  avuş İstanbul'a gelmiş ³⁴⁸ ise de, İran ile ceng haylî vakitten beri kararlaştırılmış olduğundan, Kaasım huzûr-u  ahaneye kabul edilmeyerek, hanesinde mevkuf kalmıştır.

Ertesi sene baharında, yâni 1616 Nîsân'mda ordu Haleb'den hareket etti. Göksün Yayl sı'm geçerek Aksar Sahrasına vardığında Rumeli be lerbe i Dâvud Paşa'n m askeri orduya iltihak etti. Di-y rbekir Valisi Dilâver Paşa ile Van Vâlîsi Tekeli Mehmed Paşa Revan  zerine gitmekle görevlendirilerek, Kürd Be i Seyy d H n Nahcuvan (Nahcivân)  zerine yürüdü. Acemler tarafından tahrib edilmiş olan Kars kalesi yeniden in   edildi ve içine asker konuldu. Revân muhasarası sırasında Tekeli Mehmed Paşa dört han ile ceng ederek, büyük bir zafer kazandı. Nahcivân muhasara etmekte olan sadrâzama 1.000 ba  ve 50 esîr gönderdi. Nahcivân 40 gün muhasaradan sonra, Osmanlı ordusunun ric'ate hazırlanmakta olduğu bir sırada, Nasûh Paşa ile akdolunan ahidnâmenin aynen kabulü ve kararlaştırılan ipe in yarısının indirilmesi  artı e teslim oldu.

Bu mevkii almaya çalışırken bütün zahirelerini tüketmiş olan ordu, teslimden sonra, ambarları bo  bulunduğundan, yiyecek kıtlı ına u ramamak için hemen dönmeye mecbur oldu. Kış pek ilerlemiş olduğu için, So anlı Yayl sı'ndan geçilirken askerin birçoğu soğuktan telef oldu. Yalnız Revân'ı bile ele geçirememiş olan bu seferin kötü neticesi Mehmed Paşa'nın azline yol açtı ³⁴⁹.

Pâdişâh'ın, sadrâzama değiştirmek niyetini belli etmesi üzerine, kaymakam Ekmekçi-zâde bu makama kendisinin getirilece inden asla şüphe etmiyordu. Yeni sadrâzamanın tâyini vezirlere ve ulemâya bildirilece i gün müfti saraya gitti. Pâdişâh kimi seçmek lâzım geleceğini sordu. Müftî:

—• «Kaaide-i teselsül  c bınca Ekmekçi-zâde'ye virilmek lâzım gelir.» cevâbını verdi.

³⁴⁸  ncili  avus'un Diyârbekir yalanlarında « ngl. nâmında bir köyden olduğu ve adının Mustafa olduğu  sttilmistir. (Mütercim)

³⁴⁹ Grimston bu gazelden bahsettiği sırada,  u ibaresiyle büyük bir hat  yapıyor: «İstanbul'da doğmuş, olup İstanbul'un zabtından beri aslen Türk olup da sadrâzam olan, yalnız budur.» Hâlbuki Karamanlı Mehmed Paşa, Dâvud Paşa, Mesih Paşa,  shak Paşa, Cendereli ( andarh) Ib-rahim Paşa, Hadım Al  ve Sinan Pa alar, P ri Paşa,  z-demir (Osman) Paşa, Lala Mehmed Paşa, Hadım Hasan Paşa, Cerrah Mehmed Paşa, aslen Türk olup m h-tedi değil idiler. Bununla beraber İstanbul'un fethinden beri, biri diğerini tâkîb eden 48 sadrâzaman yalnız  2'si Türk, diğerlerinin hepsi Arnavud, Hırvat, Macar, Iskla-vonyalı, Dalma yah, Bosnal , Rum gibi kavimlerden dönme, yâhud bu kavimlere mensup Hristiyan baba ve anadan do madırlar.

Pâdişâh dedi ki:

— «Vakı'a kaaim-i makaamdır; lâkin birkaç defa yalan söylediğine muttali' oldum, sadr-ı a'zam yalan söylememelidir.»

Müftî:

— «Fi'1-hakîka hem yalancı, hem gaddardır.» dedikten sonra kap-dân Halîl Paşa'yı teklif etti. Pâdişâh tarafından tasvib olundu.

Müftî'nin dönüşünden sonra zât-ı şâhâne kaymakam paşayı huzuruna kabul etti ve ona da aynı suâli sordu. Harîs Ekmekçi-zâde:

— «Zât-ı şahaneleri irâde buyurlarsa yolunuzda canımı ve başımı feda iderem.» dedi.

Sultân Ahmed, hiçbir cevap vermedi. Ekmekçi-zâde bu sükûtu kendisinin sadrazamlığına zımnen bir vaad hükmünde telâkki ederek, o kanaatle hanesine döndü. Pâdişâh ise mührü Halil Paşa'ya gönderdi. Onun tarafından bir çavuş, kaymakamın hanesinde yemekte olan reîs Yazıcı-zâde Hamza Efendi'yi aramaya gelerek, ona hitaben:

— «Sadr-ı a'zam ister» dedi. Yazıcı-zâde, kaymakamı göstererek:

— «Sadr-ı a'zam iştel!» cevâbını verdi. Çavuş:

— «Sadr-ı a'zam Halîl Paşa'dır» sözleriyle mukabele ederek kaymakamla Yazıcı-zâde'nin ümîdlerini mahvetti.

Halîl Paşa, sadâretinin ilk günlerinde Ekmekçi-zâde'yi tahkirde hiç kusur etmedi. Aleyhindeki suçlamaların hepsine kulak vererek, bütün alacaklılarının talebelerini karşıladı. Ekmekçi-zâde, hiç olmazsa, sadrâzaman İran'a gitmesinden sonra kaymakam sıfatıyla İstanbul'u idare edeceğini ümîd ederdi; bu ümidi de boşa çıkarak uhdesine kaymakamlık tevcih olunmak üzere, Budin Vâlîsi Sofu Sinan Paşa davet edildi.

Moldavya Seferi

Halîl Paşa, İran üzerine bir teşebbüste bulunmadan evvel, Moldavya'da asayişin sağlanması ve Kazaklar'ın memleket hududların-dan uzaklaştırılmasına uğraştı. Moldavya prensi Jeremi Mugila'nın üç oğluyla ittifak eden Samuel Koreki ve Misel Viçinyevski Osmanlı Devleti tarafından voyvodalığa oturtulan Etiyen Tomza'yı, bir Kazak ordusu kuvvetiyle uzaklaştırmış ve Silistre mutasarrıfı Sarhoş tbrâhîm Paşa ile Bender ve Akkirman askerini bozmuş idi. Divân-ı Hümâyûn, Eğri Vâlîsi İskender Paşa'yı Bosna, Sirem, Semendire, Alacahisar, Volçetrin, Silistre askerleriyle Moldavya'ya gönderdi. İskender Paşa Moldavyalılar ve Kazaklar ile ceng

ederek, onları bozdu. «Domine», yâni Moldavya prensinin dul eşi, iki oğlu, Koreki'nin zevcesi olan bir kızı, bizzat Koreki esir oldular³⁵⁰. Bir müddetten beri İstanbul'a esir geldiği görülmemiş olduğu halde, bunlar 500 Kazak ile beraber zincirlere vurulmuş olarak harb armağanı olmak üzere İstanbul'a gönderildiler³⁵¹. Etiyen Tomza Moldavya tahtına iade edildi. Koreki'nin güzel karısı —ki Domine'nin kızı idi— yolda kaybedilmiş ve her kim getirirse 30.000 gurus fidye-i necat verileceği vaadiyle bulunabiünisti. Bir Tatar'ın eline geçmiş ve ikiz olarak iki kız doğurmuş olduğundan, bir müddet Türkler'in istihzâli şarkılarına mevzu oldu³⁵². Moldavya, Eflâk ve Transilvanya askeriyle kuvvet bulan İskender Paşa, yeniden Kazaklar üzerine yürümek için emir aldı.

Osmanlı Devleti, Osmanlı ordusunun Lehistan üzerine değil, devletin hududlarına tecâvüzden ve Karadeniz'deki her türlü eşkıyalıktan hâli olmayan Kazaklar üzerine sevk edildiği hakkında Lehistan elçisine te'mînât verdi³⁵³.

Birkaç Türk gemisini zabtetmiş olan Azof Kazakları Rusya İmparatoru'nun tebeasmdan idiler. Bununla beraber, bu sıralarda hediyeler takdim etmek ve Tatarlar'ın Asya'ya taarruzlarını Osmanlı Devleti'nin men' etmesini teklif etmek üzere, İstanbul'a vâsıl olan Rus elçisi³⁵⁴, Boğaz'da bir Osmanlı kadirgası ve İstanbul'da ça-vuş-başı ve sipahiler ağası tarafından büyük bir ihtiramla kabul edildi (Ağustos 1616). Hediyeleri, samur kürklerden, dört doğandan ve 60 aded büyük balık dışinden tertîb edilmişti. Pâdişâh, Lehistan elçisi Koşanski vâsıtasıyla Lehistan Kralı'na göndermiş olduğu bir mektupta, her türlü taarruzdan uzak durması için Kırım Hânı'na

³⁵⁰ «Alessandro'nun validesinin damadı olup Boğdan'da bütün Türk ordusuna karşı 1.600 süvârî üe muharebe etmiş olan Koreki geçen hafta Divânî Hü-mâyûn'a gönderilmiştir.» Venedik Hulasası.

³⁵¹ Naimâ- Venedik HuUuu'ndan : «Radul ile İskender Paşa arasında vuku bulan muharebe alınan 20 bayrakla esirlerden zincire vurulmuş 160rî Divânî Hüir.âyûn'a gönderilmiştir.. Ekim 1616.

³⁵² Naimâ, Engel. Moldavya Târihi, s. 255 (Eski Boğdan voyvodası Armie'nin zevcesi —ki .Domine» derlerdi— Lehistan'da geniş arazilerin sahibiydi. Lehistan ve Rusya esirlerinden Forski onun dâmâdı idi- Forski'nin dengi olan zevcesi Tatar eline düşerek, bulunması ve Tatar elinden alınması mümkün olmadığından, otuz bin gurus bahâ kesümeğle ele geçirilebildi. Gebe imiş; İki kızı birden doğurur. Muahharan Lehliler'e esir olup on sene esarette kalmış olan İskender Paşa kethüdası hikâye eder ki, «Yazık ki, oğlan doğurmadı- Tatar neslinden bahâdır yiğit olurlardı.» diye gülüşürler imiş- Pe-çevî'den telhis, c 2, s. 246 ve 347. .Şarkı-, bu gülüşmeden ibarettir. Mütercim)

³⁵³ Lehistan elçisi, İskender Paşa ordusunun yalnız Kazaklar üzerine hücum için toplanılmış olduğuna iyice inanarak gitti- Venedik Hulasası.

³⁵⁴ Tatarlar'm Asya'ya geçirilmeyip Lehistan üzerine gönderilmelerini talep etmek için gelen Rus elçileri Karadeniz Boğazı'ndan bir Türk kadirgası ile İstanbul'a götürüldü ve —maiyyetlerinde 100 kadar çavuş ve sipahi olduğu halde— çavuşbaşı ve sipahi ağası tarafından karşılandılar. Hediye olarak samur kürkleri, 4 doğan, halka ve bilezik yapılmak üzere 60 büyük balık dışı getirmiş idiler- 6 Ağustos 1616, Venedik Hulasası.

emir verdiğini iş r ederek Kazaklar'ın akınlarından şikâyet ediyordu ³⁵⁵. Ancak Lehistan Kralı, Kazaklar'ın taarruzlarına nihayet verdirmediğinden, ertesi sene Osmanlı ordusu, İskender Paşa ku-mandasıyla Dinyester üzerinde vâki' Bodila palangasına doğru yürüdü. Başkumandan Stanislas Zolkiyevski kumandasında bulunan Lehistan askeri Türkler'e mukabele etmeye  ktılar.

Lehistan İle Sulh Anlaşması

Umûmî bir savaş çıkacağı tahakkuk etmişken, 26 Ramazan 1026 (27 Eyl l 1617) târihinde akdedilen meşhur Bosna muahedesi, iki memleket arasında sulhu te'm n etti. Bu muahede mucibince Kazaklar «O akof» (Dinyester) nehrini tecâvüz edemiyceklerdi. Lehistan h k meti Moldavya, Eflâk, Transilvanya işlerine m d heleden vaz geçiyordu. Buna mukabil Pâdişâh da Kırım Tatarları'mn Lehistan hududuna riâyet etmelerini taahh d ediyordu. Ahidnâmenin Lehçe bir nüshası Hatman'ın mührüyle mühürlenerek Zolkiyevski'nin ordugâhında bulunan Manyatlar'a gönderildi, iskender Paşa derhâl geri çekildi.

Cizvitler'in Atılması

Kaza ki ar'l a Acemler Devlet'in Asya ve Avrupa hududlarını hasara uğratmakta oldukları sırada, Galata'da Dîvân-ı hümâyûn'la ecnebi hükümetleri arasında ihtil flar ortaya  ıktı. Patrik vekilini kendi taraflarına çeken ve Napoli Kralı'na ve Papa'ya kendi lehlerinde mektup yazmaya ikna etmiş olan Cizvitler hapse atıldı; Patrik vekili asıldı ³⁵⁶; Fransız elçisi cizvitleri ancak 30.000 altın feda ederek kurtarabildi ³⁵⁷.

Zenci cinsinden bulunan Galata Kadısı, Yah dler'in ve Hiris-tiyanlar'ın serpuşları hakkında emir verdi. Kadı, Bakı Paşa ile müzâkere ederek yabancı bir devletin hizmetinde olsun olmasın, bütün Frenkler'den istisnasız olarak

³⁵⁵ Sadr zamn, elçi Gregorio Koşa  (Cochaz) vâsitasıyla aldığı mektuba cevaben yazdığı mektup g ye-i sefer (18 Mart 1617) tarihlidir. İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'nde Ul. Sigismund tarafından internons Andrea'ya verilmiş 19 Mart 1614 tarihli bir i'tim dn me vardır.

³⁵⁶ «Fransa sefirinin himaye ettiği mevkuf Cizvitler hakkında Napoli Kralı'na ve Papa'ya mektup yazmış olmasından dolayı. Patrik vekili boğuldu.. Eyl l 1616.

³⁵⁷ «Cizvitler dört hafta mahpus kaldıktan sonra tahliye edilmişler ve Fransa sefirinin ikaametg hına gönderilmişlerdir- Fransa sefiri bunların g nderilmemeleri (yâni Osmanlı topraklarından  ıkarılmamaları) için 30.000 zekini vermiştir-» 4 Ekim* «Cizvitler tard edilmiş olarak gidiyorlar.» 19 Ekim 1616.

harâc almak istedi. Ecnebi devletler elçilerinin aileleri kadı tarafından vergi defterlerine dâhil edildiler ve elçiler bile bir müddet harâc vermeye zorlandılar ³⁵⁸. Ar d arda yapılan şikâyetler üzerine, sadrâzam, kadı'mn icrââtının haklı olup olmadığını anlamak üzere, Bâb-ı Hümâyûn ile olan muahedeleri görmek istedi. İlk Önce Fransız sefiri, Osmanlı Devleti ile temsil ettiği hükümet arasındaki muahedeyi gönderdi; diğerleri de ona uydular. Sadrâzam, bunlardan harâc alınmasına hiçbir hak olmadığını görerek, kadı'mn vermiş olduğu kararları iptâl etti ³⁵⁹.

Endülüs Müslümanları İle İlgili Temaslar

Yine o sırada Pâdişâh, İspanyol'dan dönme bir çavuşu, 28 Türk esirinin tahliyesini istemek ve Gırnatamdan çıkarılan Müslümanların lehinde iltimasda bulunmak üzere, Fransa sarayına gönderdi. Fas ve Merâkeş şerifinin bir elçisi de İspanya Müslümanlarının durumları hakkında nazar-ı dikkati çekmek ve tspanya ile ahidnâme akdine mâni' olmak üzere İstanbul'a geldi.

Venedik'in Osmanlı Hükümeti İle Münâsebetleri

Cizvitler'in ³⁶⁰ ve Galata Kadısı'mn en azılı düşmanı, mümtaz bir hükümet adamı olan Balyos Nani idi ki, ailesi, sahibi bulunduğu Şark meskukâtı ve yazmaları koleksiyonu ile meşhurdur; İstanbul'a vardığında, Pâdişâh'dan nail olduğu ilk mülakatta (Nisan 1615) kendisine, selefi gibi, sırmalı kaftan giydirildi ve maiyyetine sekiz hil'at tevzî edildi. Son zamanlarda Venedik hükümeti Malta ve Floransalüar'ın askerî hareketlerine asla iştirak etmemiş olduğundan dolayı, Osmanlı Devleti memnun idi. Bundan dolayı zât-ı şâhâne Santa Mavra, Preveze, Navarin, Koron, Malvezi, Modon hükümetlerine emirler göndererek, Venedik hududuna riâyet olunmasını ve Venedik gemilerine hiçbir mania çıkarılmamasını ihtar etti

³⁵⁸ Defterdar Baki Pasa, ve kötü şöhretli olan Zenci Kadı. Balyos, tevkif edilen Kayser elçilerini ziyaretten men' edildiler. Sefirler harâc vermek zorunda bırakıldılar.» 4 Ekim 1616.

³⁵⁹ Sadrâzam sefirlerin hepsinden bütün kapitülasyonları istedi- Fransa sefiri kendisine âid olanları verdiğinden, diğerleri de aynı şekilde harekete mecbur oldular. Müftî, haracın men'ine ncu'teriz ve mütereddid idi- Müftî şe-rîate ve Paşa da kapitülasyonlara istinâd ediyordu. Haracın lağvına (sefirlerden alınmamasına) Pâdişâh irâdesi çıkarıldı.» 8 Mart 1617.

³⁶⁰ «Cizvitler'in kendi aralarında yaptıkları toplantıda almış oldukları kararlara mâni' olması balyosa tenbû edilmişti.» Mavis 1615, Venedik Hulâsa»

(Nîsân 1615) ³⁶¹.

Nani, Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethi sırasında akdedilen ve o zamandan beri yenilenmekle iktifa edilmiş olan kapitülasyonun bâzı şartlarına ilâveten, 14 madde hâlinde yazılmış ve mühr-i hümayûn ile mühürlenmiş berât şeklinde bir ticâret ahidnâmesine —pek büyük müşkilâtla— nail olabildi ³⁶².

Venedik balyosu, Fransızlarca, İngilizler'e sağlanan imtiyazların Venedik ticâreti hakkında dahî teşmili ve —Fransız elçisi tarafından kabul edilmesi Fransa menfaatlerine pek zararlı olan— meskukât üzerinden alman verginin (gümrük vergisi) kendi milletinden alınmaması hususlarının bu ahidnâmeye dercine mesâi sarfetti ³⁶³.

Pâdişâh, İspanya'dan çıkarılmış olan dindaşlarım ³⁶⁴ ve müttefiki olan

³⁶¹ Venedikliler aleyhine kayık teçhizini Önlemek üzere Karılı sancak beğine; Preveze ve Aya-Mavra kadılarına emir verildi. Yine, hududda bulunan mahallere tecâvüz olunmaması için Modon, Koron, Malvezi, Hersek sancak-beği-ne emir yazıldı.» Venedik Hulâsası.

³⁶² Bu ondört madde şunlardır: 1) Korsanlar tarafından hasarların tazmininin sağlanması, 2) Koron, Modon, San-tamavra, Preveze limanlarından korsanların ihracı, 3) Sulh esnasında tutulan esirlerin iadesi, 4) Venedik te-beası arasındaki münazaalarda balyosun hâkim olması, 5) Venedik gemilerinin kasâbiyye adı verilen vergiden muaf tutulmaları, 6) Tebea-ı şahanenin sefine kapdanla-rından hediye olarak çuka, şeker ve şâire talep etmekten memnû'iyetleri, 7) Dinlerini değiştirenlerin ihracı, 8) Venedik cumhurunun sefineleriyle yolculuğun emîn olması, 9) Tebea-ı şahanenin gemilerini hediye bahanesiyle tecrîm etmekten (para cezasına çarptırmaktan) memnu' olmaları, 10) «Che delle botti di Moscati che vengono da Isola di Candia sia talto il dazio secondo l'an-tico canone» (Kandiye, yâni Girit adasından Moscati şarabı (tatlı şarab) fiçilerinden kanun-ı kadîme göre vergi alınması.); 11) Tercümanlar için hukukî hürriyet, 12) Venedikliler'in İmparator tebeası olan Uskoklar tarafından Osmanlı memleketlerinde yaptıkları hasarların tazminine mecbur tutulmaması, 13) Kudüs ziyaretinin serbest olması ve Kabr-i Mukaddes Kiüsesi'nin ta'mîrine müşâde edilmesi, 14) Mısır ve Suriye'de Venedik konsolosları tarafından verilen hükümlerin incelenmesi; konsolos ve tercümanların başkasının borcundan mes'ûl olamaması (Muahedeye bu ilâve 1 Muharrem 1024 (31 Ocak 1615) târihinde yapılmıştır).

Nani, 19 Eylül 1615 raporunda Osmanlı hükûmeti hakkında şunları yazıyor; «Bu, şiddetli bir hükûmettir; bizce adalete muvâfık görülmeyen bir muamele, cehillerinden dolayı onlarca öyle addolunmaz. Göçebe olduk-/ lan cihetle istibdâd içinde doğup büyürler. Bizim vahşilik dediğimiz şey, onların indinde hikmet-i hükûmeti meb-nî yapılmış sayılır ve ekseriya sadrâzamlarına adamlarına işler havale olunarak, bunlar efendilerinin sayesinde herşeyi İcra ederler.»

Eylül raporunda da şöyle yazar: «Türkler, tebeamn hem en itaatlisi, hem de en itaatsizidir. Zât-ı şahanenin tebeası olan Müslümanlara dâir emirler verildiği takdirde birinci durum görülür, ve eğer Türk vükelâsına Hiis-tıyanlar'a m üs â id emir gönderilmiş ise, ikinci suret âşl-kâr olur; çünkü bu takdirde mezkûr emirlerin icra olunmak niyetiyle çıkarılmadığı bilinerek metruk tutulur, ve kaymakam, emrin çıkarılmasına yolaçan düşünceye ta-mâmiyle muhalif bir yol ittihaz eder» (Nani'nin ibaresinden bu kadar anlaşılabilmiştir; anlatmak istediğinin özeti, Venediklilik mukteziyâtından ohnak üzere, Hristiyanlar^ mağdur görmekten ibaret olacaktır. Mütercim)

³⁶³ Fransa sefirinin meskukât için gümrük alınmasına muvafakati kendi kralını mutazarrır etmişti-» 1615, Venedik Hulâsası. (Gümüş paralar Üzerinden gümrük resmi alınmaması ve gümüş paraların sokulmasına cevaz verilmesi vakit vakit ve hattâ pak yakın zamanlara kadar Avrupa'dan rayiç kıyret-leri hakikî kıymetlerinden az olan pek çok gümüş paraların İdhâline meydan vermiştir; Yemen'deki marya-Tereza riyalleri bunların bakayası idi, ki, bu riyaller Avrupa'nın hiçbir devletinin parası olmayıp bir takım ticarethanelerin kendi hesaplarına bastırdıkları şeylerdi. Mütercim)

³⁶⁴ Sultân Ahmed'in Doc'a (İspanyo Müslümanları hakkındaki) mektubu 15 Cu-mâdeülâ 1023 (23 Hazirân 1614) tarihidir

Raguzalılar'ı ³⁶⁵ tavsiye etmek için Venedik Doc'una mektup yazdı ³⁶⁶. Nani, Venedik hududuna taarruz olunmasından dolayı şikâyet etmekle beraber ³⁶⁷ Cizvitler'e ³⁶⁸, Ermem ve Rumlar'a ³⁶⁹ Kudüs ziyaretini men' ettirmek, Zeytin Dağı'nda Müslümanlar'm inşâat yapmasına izin verilmemek ³⁷⁰ için çok uğraştığı gibi, Pâdişâh'ın ayak basmış olduğu bahanesiyle bir Beyoğlu kilisesinin camie çevrilmesine muvaffakiyetli bir şekilde muhalefet gösterdi ³⁷¹.

Uskoklar'ın hudud üzerindeki haydutlukları Osmanlı Devleti, Venedik ve Avusturya arasında daimî bir şikâyet sebebi teşkil ederdi. Nani, bunların mu'tâd ve girilmesi kaabil olmayan ikaametgâh-ları olan Senya'dan çıkarılmaları için her yolda çalıştı. Lâkin Im-parator'un elçileri Senya'nın Avusturya'nın ırsî hükümdarının tan-sîsâtı olduğunu bildirerek, bu talebe muhalefet ettiler ³⁷². Buna rağmen Nani, birkaç bin duka fedâkârlık ederek Uskoklar'ın împa-rator'la akdolunan son muahedeye girmesi hakkında, sadrâzâmın muvafakatini sağladı ³⁷³.

Viyana Anlaşması

Alî Beğ ve Hırvat Gaspar Gratyani, Sitvatorok (Zitvatorok) ahidnâmesinin yeni tâdil şeklim İmparatora kabul ettirmek için Vi-yana'ya gittiler (12 Mayıs 1615). Bu hususta, vezîr Ekmekçi-zâde gibi bir ekmekçinin oğlu ve Avusturya İmparatorluğu hükümetinin ruhu olan Kardinal Klezel ile

³⁶⁵ «Venedik filosofunun verdiği zararlardan dolayı Raguzalılar'ın. Pâdişâh'ın bir mektubunu ulaştırmak üzere Venedik'e bir çavuş (Mûsâ) gönderildi* 1617, Venedik Hulâsası.

³⁶⁶ Raguzahlar, devletin müttefikî değildi, himâyesi altında İdi. (Mütercim)

³⁶⁷ Sultân Ahmed'in 1 CumSdelulâ 1021 (30 Hazîrân 1612) tarihli bir mektubu BOrton Emmo kadırgasından alman eşyanın iadesine dâirdir: İ Muharrem 1023 (11 S«bat 1614) tarihli bir mektubu Venedikliler tarafından İlesna'da yaptırılan kale hakkındadır. Cumâdelulâ 1026 (Mayıs 1617) tarihli Öfcincü bir mektubunda, Pâdişâh, donanmanın İsnanya üzerine hareketin! Doc'a bildiriyor ve kendisini yardıma davet ediyor

³⁶⁸ «Haleb konsolosu. Cebeli Mukaddes'de bir cami İnşâsından dolayı Merkad-i İsâ (Kamâme Kilisesi) râhiblerinin Cebel-i Mukaddes'den mahrum edilmek tehlikesi altında bulunduklarını yazıyor. Bu râhiblerin endîşe ve üzüntülerinin başlıca sebebi şudur kî, Rum rahibi kıyafeti giymiş iki Cizvit papası, Patrik ile beraber —Fransiskan râhiblerini Mukaddes Topraklar'dan mahrum etmek maksadiyle— o tarafa geçmişlerdir.» Hazîran 1615.

³⁶⁹ Rum ve Ermeniler Merkad'i muhafaza etmek üzere emir aldılar.» 6 Haziran 1612.

³⁷⁰ Cuirâdeluhrâ 1024. «Müslümanlar tarafından Zeytin Dağı'nda binalar inşâ olunmaması hakkında Nani'nin Kudüs kadısından almağa muvaffak olduğu emir- Venedik Hullsası

³⁷¹ «Pâdişâh'ın Beyoğlu'nda San-Pransisko Kilisesi'nin önünden geçerken içeri girmesi üzerine, Türkler tarafından zabtıyle, kilisenin ellerinden çıkmasından endîşe olunmaktadır. Bostancıbağı vazgeçmiştir.» Şubat 1612.

³⁷² Senya. Avusturya hükümdarının malikânesi olduğundan, fesat menbâ idi. Kavserfn sefiri, Uskoklar'ın oradan çıkarılmasını savunmuştur.» Venedik Hulâsası

³⁷³ Balyos, Uskoklar'a âid maddenin yazılması için sadrâzâma ikibin zekini vermiştir.» Aralık 1616.

müzâkerelere giriştiler ³⁷⁴. Macarların ve Linç'te toplanan umûmî meclisin reîsi Palatin Torzo'nun siyâseti, împarator'un Türkler'le yeni bir muharebe açmak hakkındaki çalışmalarını neticesiz bıraktı. Arzu edilen muhâsamaya onları ikna için, Zitvatorok ahidnâmesinin 15. ve 16. maddeleri ahkâmında Eğri, Flûek, Novigrad, Zeçeni kalelerine mülhak köylerin, vergilerini Eğri, Hatvan, Budin, Estergon'da tefdiye etmeleri lâzım geleceğini ortaya koyduysa da, faydası olmadı. Meclis, barışa temayül ederek, hattâ împarator*a Betlen'i büsbütün Osmanlıların kucağına düşmeye sevketmemesini ihtar etti.

Kardinal Forgacz, beraberindeki Klezel'e cevaben, bu köylerin ahâlîsi Hristiyan olduğu cihetle Hristiyanlık düşmanlarına vergi vermemeleri lâzım geleceğini ileri sürerek, ahidnâmenin hükümlerinin icrasına muhalefet ediyordu ³⁷⁵. Lâkin Klezel, împarator'un bile uzun müddet Türkler'e vergi verdiğini Öne sürdü. Ha-kîkatte henüz tam mânâsıyla icra mevkiine konulmamış olan Zitvatorok ahidnâmesine Türkler tarafından sokulan yeni değişikliklere göre, Macarlar tarafından son zamanda inşâ edilen palangaların yıkılması lâzım geleceği gibi bahis konusu olan köylere konulmuş olan Osmanlılar'a bırakılmış ve sulhu ihlâl eden Macar kale muhafızlarının yerine Alman muhafızları konulması kararlaştırılmıştı.

Osmanlı murahhasları Budin Vâlîsi Alî Paşa kethüdası müteferrika Ahmed Ağa, Gaspar Gratyani ile împarator'un komiserleri Kardinal Forgacz ve Klezel, Müşavere Meclisi Reîsi Mular, Kont Altaym, Baron Sulmis (Sulms), Yüzbaşı Lâdislas Peç, Macaristan Hazîne Reîsi Aponi 20 maddelik bir ahidnâme imza ettiler. Her iki taraftan şunlar kararlaştırıldı: Zitvatorok ahidnâmesi yirmi sene için teedîd edilecek, bu ahidnâmenin akdinden beri iki hükümet tarafından yapılmış olan kaleler yıkılacak, o zamandan beri alınan. esirler geri verilecek, Osmanlılar'ın kendilerine vergi vermelerini istedikleri 158 köyden yalnız 60'ı Osmanlı Devletine tâbi olacak, her iki tarafça tâyin edilecek bir komisyon diğer köylerin vergileri mes'e-lesini bir

³⁷⁴ Türk naşalan ve müftî, Klezel'e yazdıkları mektupta kendisine sadrâzarr unvanını vererek, büyük te'sîrini tasdik ederler

³⁷⁵ Kardinal Klezel, İmparatora takdim ettiği raporunda Viyana ahidnâmesinden bahsederken, Zitvatorok Muâhede-i maddelerinin yeni müzâkerelere esâs alınmasının mümkün olmadığını, çünkü evveleminde bu maddelerin birbirine zıt şekilde tefsir edildiğini, bundan sonra bunların İstanbul'dan kamilen bozulmuş olarak iade edildiğini, bundan başka Osmanlılar'ın Zitvatorok Muâhede-si'nin Macarca ve Almanca vesikalarını imza etmediklerini, binâenaleyh Türkçe aslına müracaat etmek ve Osmanlı Devleti'nin istediği yetmiş köyü, müdâfaaları mümkün olmadığından, terk etmek lâzım geleceğini beyân ediyor. Bu muvafakatın Macaristan Diyet Meclisi'n-de izhâr edeceği feryadlardan piskopusun telâşa düşmesi gerekmiyeceğini, çünkü diyet feryadlanm tahrîk edeceği işler kadar hayırlı bir şey olamayacağını ve buna rağmen meclisin bâzı sebeplerle sonunda kabul edeceğini ilâve ediyor.

karara rabt edecek, iki milletin ticarî emniyetine nezâret etmek üzere konsoloslar tâîn olunacaktı.

împarator'un tasdknâmesi ³⁷⁶ sene sonuna doğru İstanbul'a geldi. Pâdişâh'ın tasdiknamesi yine birçok maddelerde Avusturya tasdiknamesinden farklı bulunduğundan, önceki murahhaslar, ertesi sene (1616) Mayıs'ımın birinde, ahidnâmeye Osmanlılar tarafından yeniden sokulmuş bulunan değişiklikleri müzâkere etmek üzere birleştiler. AH Paşa ve Altaym, geçen seneden bu güne kadar her iki tarafça yapılmış olan palangaların yıkılmasını ve diğer bâzı müşki-l&tın giderilmesini sağlamak üzere, eklenen maddeleri kabul ettirdiler.

Avusturya Elçisinin Bayrak Açarak İstanbul'a Girişi

Kardinal Klezel İstanbul sefaretı için împarator'a, yedi sene önce yine aynı görevle gitmiş olan Baron Töfel'i tavsiye etti ve Macar asilzadelerinden birinin refakatine verilmesini teklif etti. Sefaretin masraflarını ve hediyeleri 300.000 filorin hesâbederek, göstereceği cömerdliğı devletin hazînesine yüklemenin makamına yakış-mıyacağım hatırlattı ve bu masrafı kendi üzerine almasını da beyân etti. Lâkin İmparator, Prag burjuvazi sınıfının reisi Baron Harman Çernin'i seçti. İtalyan Sezar Gallo da onunla birlikte gönderildi. Çernin ve Gallo İstanbul'a 150 kişiyle ve Osmanlı elçileri Ah-med Kethüda ve Gratyani ile birlikte vâsıl oldular. Budin Vâlisi Dâmâd Alî Paşa — ki aslen Macar'dır— Çernin'i mümtaz bir surette kabul ederek günlük masrafları için 125 filorin tâîn etti (1 Haziran 1616). İstoni-Belgrad'da Kont İzolani ile birlikte Osmanlılar eline düşmüş olan üç esîr —ki Rudolf Laşenski de bunlardandır— sefire hürmetten salıverildi. Belgrad'da, o zaman hemen hemen 80 yaşına varmış bulunan Kadı Hâbîl Efendi Çernin'e gayet dostâne muamele gösterdi (28 Haziran).

Fransa, İngiltere, Felemenk, Venedik sefaretleri kâtib ve mî-rahorîan ve bir miktar çavuş, İstanbul'dan yarım mil mesafeye kadar Çernin'i istikbâle çıktılar. Çernin, bir tarafında Osmanlı elçisi ve bir tarafında çavuş-başı olduğu, önünde altı genç asilzade, sefarethanenin süvarileri, beş boru ve

³⁷⁶ Sulh Viyana'da 1 Temmuz târihinde akd olunmuştur- imparatorun Prag'dan yazdığı tasdiknamesi 1 Aralık tarihli. Pâdişâhın tasdiknamesi 15 Şa'bân 1024 (9 Eylül 1615) tarihli. Nalmâ ve Fezleke ile karşılaştırınız. •Confirmati et ratificatiõ ttemque ertentio conditionum pacis Thorockiensis inter romanorum Imperatorem Mathiam et Turcarum Acomathem primum Sultanum, ut Ulae anno 1615 inter utramque partem tractatae conclusae sunt. 1615 senesi resmi vesfikalanndan alınmıştır.

davul ve bir tarafında Haç üzerinde îsâ ve Öteki tarafında Avusturya kartalını gösterir bir bayrak bulunduğu halde, şehre girdi. Hiçbir Hristiyan sefirinin cüvet edememiş olduğu bu yeni usûl, bütün şehirde heyecan yarattı. İstanbul'da Haçlı bayrağı görüldüğü zaman, Devlet'in çöküş tehlikesi içinde bulunacağına dâir olan eski bir rivayet hatırlara geldi ³⁷⁷. Bütün ahâlî ve hattâ pâdişâh endişelendiler. Payitahtta birbirine zıt sözler dolaştı. Kiliseler, manastırlar, Hristiyan haneleri silâhla dolu olduğu ve Rumlar'ın bunlarla isyan çıkaracakları söylenir oldu. Kazaklar yeniden Karadeniz sahilini istilâ etmek ve İstanbul'a girmek üzere oldukları, Cizvitler'in şehri zabt etmek tasavvurunda bulundukları da rivayet edildi, Avusturya elçisi gözaltına alındı, Hristiyan haneleri kontrol edildi. Galata'da Fransiskenler'in umûmî vekili olan râhib denize ve dört Cizvit Yedikule'ye atıldı. Pâdişâh, kendi muhafız askerleriyle geceleri bizzat kol gezdi. Lâkin bu rivayetlerin hepsinin asılsız olduğu anlaşıncı Çernin'in hürriyeti iade (4 Eylül) ve münâsib bir tarziye verileceği vaad olundu. Bu tarzıyeye nail olamamıştır. Lâkin Hristiyan elçilerinin içinde ilk olarak bayrağın açmış ve muzikasını önüne katmış olarak İstanbul'a girmiş ve Osmanlı Devletinin çöküşüne dâir olan keşfi bu suretle te'yîd etmiş olması, onun için kâfi bir mükâfat olmuştur ³⁷⁸.

Çernin, kaymakam Ekmekçi-zâde'ye, împarator'un ve Kardinal Klezel'in mektuplarını ve hediyelerini verdikten sonra, 4 Eylül 1616 târihinde huzûr-ı şahaneye kabul olundu. Avusturya elçileri Çernin ve Gallo, İstanbul'a, Osmanlı elçileri Ahmed Ağa ve Gratyani ile birlikte gelmişlerdi. Bunların şehre girişlerinde zafer armağanı olmak üzere 2.000 Acembaşı, İranlılardan alınmış 3 bayrak ve 7 takım muzika teşhir olunmuştu. Çernin ve Gallo'nun maiyyetinden 33 kişiye hil'at verildiği gibi, mızraklarının ucunda işkence ile öldürülen esirlerin başlarını getiren 12 kişi dahî bu suretle taltif edildiklerinden, her iki takım aynı derecede tutulmuş oluyordu. Avusturya elçileri bunu kendilerine hakaret sayarak mütehasis olmak zorunda kaldılar, özellikle bu başlar, o zaman Vân Vâlîsi olan ve dâmâd-ı pâdişâhî sadrâzam Öküz Mehmed Paşa'nın seferinde Osmanlı ordusunun şerefini

³⁷⁷ «İstanbul'da Haçlı bayrak dalgalandığı zaman Devlet izmihlale uğrayacağı hakkında Türkler kitablarında bir rivayet buldular. Kayser sefirinin İstanbul'a girişinde açılan bayrak bu kötü fala (kötü yoruma) sebep olmuştur-Venedik Hulâsası, Hylüt 1616- (İstanbul'da bir Hristiyan sefirin haçlı bayrağı açarak şehre girmesi, olsa olsa Devlet şerefi ve azametini düşünenlerin canını sıkmış ve bu yüzden idarecileri tenkid eder mâhiyette sözler sarfetmelerine yol açmıştır. «Eski bir rivayet» ve «fal» mes'elesi, herhalde Hammer'in veya Hıristiyan müverrihlerin bâtil i'tikadlarından veya yorumlarından bir başkası olacaktır. Hazırlayan)

³⁷⁸ Hamir.er, dini ve râhl taassubunu açıkça göstermiş oluyor. (Mütercim)

koruyabilmiş yegâne kişi olan Macar mühtedîsi Tökeli ³⁷⁹ tarafından gönderilmişti. Gratyani, huzura kabul edildiğinde, Pâdişâh'a hitâb etmek şerefine niâzhar oldu. Avusturya elçileri resm-i dest-bûsîye (el Öpme merasimine) kabul olun-dularsa —yakınlarda tazelenmiş olan dostâne münâsebetlerin tamâ-miyle teessüs etmemiş olduğunu göstermek için gibi— kendilerine sadrâzam konağında mu'tâd olan ziyafet verildi ³⁸⁰. Bununla beraber împarator vaadinde sadâkat göstererek, Pâdişâh'a 50.000 filo-rinlik hediye göndermişti, ki bütün parçalan gümüşten seyyar bir eczâhâne dahî bunların arasında bulunuyordu.

Avusturya ve Osmanlı Devleti arasındaki münâsebetlerin güçlüğü Transilvanya mes'elesinden kaynaklanıyordu. Betlen, Tamişvar paşasına Arad ve Lippa'yı hâince teslim etmişti. Çernin, Tamişvar valisinin bu işte iştiraki bulunduğundan ve Türkler'in Ekerzek'i istilâlarından dolayı Transilvanya memuru Balastı Ferenc hazır olduğu hâlde, kaymakam paşaya şikâyetlerini bildirdi. Transilvanya memuru, bu mıntıkanın doğrudan Pâdişâh'ın himayesinde olduğunu ve împarator'un bu memleketin işlerine karışmaya hiçbir hakkı bulunmadığını iddia etti. Çernin, Lippa (Lipve), Arad, Yeno kalelerinin Macaristan veyahud Osmanlı Devleti menfaatlerine olmak üzere Transilvanya'dan ayrılamıyacağı fikrini öne sürüyordu. Kaymakam paşa da, împarator'un Honionay'i den Boçkayı'nın tacım kabul etmiş ve Avusturya toprağını terkedip silâhlı olarak Eflâk'a girmek üzere Radul'a yol tezkiresi verilmiş olmasından şikâyet etti. Çernin şöyle cevâp verdi: Avusturya, âsîlerin faaliyetlerini asla düşünmemiş; Macaristan tacı Honionay'i'nin değil, Palatin'in elinden alınmış; Radul'a askerle Eflâk'a girmek için değil, seyahat etmek için yol tezkiresi verilmiştir.

Çernin, İstanbul'dan çıkıp gitmek istediği zaman, Osmanlı hükûmeti mümanaat gösterdi. Sezar Gallo, 50 maddeyi ihtiva eden ve Çernin tarafından tanzim olunmuş bir ahidnâmeyi —ki Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında akdolunan bu türlü muahedelerin ilkidir— hamilen, yalnız olarak gönderildi. Naksos ve Paros dukası ³⁸¹ nasbolunmuş ve mukabeleten

³⁷⁹ İmparator elçisinin raporu. Naîmâ ve Fezleke, Tökeli Paşanın hizmetini tamamen tasdik ederler. Naîmâ diyor ki : «Bundan sonra Tekeli Mehmed Paşa bülend-iştihâr buldı.»

³⁸⁰ «Kayserin sefirleri, kendilerinin ümid ettikleri gibi, resmî ziyafete davet edilmediler; bu da yapılan müzâkerelerin sona ermediğine delâlet ederdi- Huzura kabul olundukları zaman zât-ı şâhâne Çemlîn'e el uzatmış, ve Galla'ya da aynı muamelede bulunmuşsa da, sonradan Gallo mevkiini Çernin'e terket-miştir.» Venedik Hulâsa».

³⁸¹ «Gratyani'nin dostu olan Rumeli kazaskeri Naksos dukağının ona verilmesini teklif etti. Fakat Anadolu kazaskeri muhalefet ederek kadiya âid olan bir hizmetin gayrimüslime verilmesi (yâni hakkı kaza verilmesi)'nin şerfiate mugayir olacağım söyleyerek, Gratyani'nin İslâm'ı kabul etmesini ileri sürdü- Kezalik.

taraf-ı şahaneden împarator*a gönderilen hediyeleri ulaştırmaya memur olmuş bulunan Gaspar Gratyani, Avusturya elçisi Gallo ile beraber Viyana'ya gitti. Bu aralık Çernin, yeni ta'lîmât alarak, Boçkayî'nin isyanı sırasında Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne emirgüzarlığını tasdîk eden ahidnâmenin —âsî Macarlar*! himaye edeceğini vaad eden pâdişâh mektubunun Presburg Diyet Meclisi tarafından ibtâl edildiği gibi— hükümsüz tutulmasını istedi ³⁸². Çernin'in ta'lîmâtında «împarator, Heyduk-lar'dan dolayı harb etmek istemez ³⁸³; lâkin Alî Paşa'nın vefâtıyla münhal olan Budîn valiliğinin Kanije Vâlîsi Ahmed'e tevcihini arzu eder.» denilmişti. Ancak, AH Paşa, vefat eder etmez onun mansıbı Pâdişâh tarafından sabık Mısır Vâlîsi Sofu Paşa'ya, ondan sonra da Nakkaş Paşa'ya verildiği cihetle, împarator'un talebi yerine getirilmedi ³⁸⁴.

Türkler, Macarlar'ın sözünde durmayarak istilâ etmiş oldukları Fülele, Novigrad, Zekin kalelerini istediler. Yıkılmış olan Bolondvarın yerine de, bu hususta Sezar Gallo'nun İmparatorca bir rapor tak-dîm etmeye söz vermiş olduğunu belirterek, Vayçen'i talep ettiler. O zaman hükümetin ruhu olan kızlar-ağası, İmparator'un memuru Ştarzer'i (Ştrazer'i) çağırarak, Kont Altan'm Lehistan'a gitmesi Avusturya ile bu hükümet arasında Osmanlı Devleti aleyhinde bir ittifak akdi maksadından başka bir maksada yorul amıyacağından, onun oraya gönderilmesinden şikâyet etti. Betlen'in telkinleri üzerine müftî ve Ştrazer'e o yolda ihtarlar bulundu.

Bu gibi şartlar altında, Çernin müzâkereleri ilerletmeye ve taf-lîmâtının tavsiye ettiği veçhile, İstanbul'da ahidnâmeye uygun olarak, bir konsolosluk kurmaya muvaffak olamadığından, Pâdişâh'a, sadrâzama, müftîye veda ederek Viyana'ya gitmek üzere hareket etti (10 Haziran 1617). Budin'de, elçi bir genç Türk kızını alıp kaçırmış olduğu bahanesiyle ve bunun iadesi talebiyle tahkir ve eşyası yağma olunarak Paşa'mn hanesinde ahkonuldu. Piyer Boonoomo Budin valisine hitaben İmparator tarafından yazılmış bir mektupla gelmedikçe Çernin yola çıkamadı. Bununla beraber, satın almış ol-

³⁸² Çernin'in İ'tîmâd-nâmesi. Ahmed ve Gratyani için 18 Mayıs 1615 tarihli i'timâdnâme cevâbı.

³⁸³ Almanca talimatta Heydöcker hakkında şöyle denilmişti: Heydäcker'den dolayı, ki bunlar için, para verilince, Türkler'e yftud Hristiyanlar'a hizmet etmenin farkı yoktur; kendileri yağmagerlikle tanınmış ve dinden mahrum olup gâh o tarafta, gâh bu tarafta bulunurlar; ne Allah, ne de vicdan tanınlar; harb san'atı bakımından bâzı maharetleri vardır, yağma ararlar, lâkin mukavemet görürlerse kaçarlar. Almanlar'a düşman, kendi milletlerine sadakatsizdirler. Vefasızlığa, hıyanete, sevkedilmeleri kolaydır- Hareketlerinde muayyen bir tasavvurları olmayıp dâima talihe, filân veyâhud falan tarafından imdada mazhar olacakları zannına istinfd ederler»

³⁸⁴ Gevenholler. Fenfinand'm Kronift, 8, s. 1168; Venedik elçisinin raoru : .Bu-din paşası vefat etti. Mehmed Paşa onu vezir yapmıştı, eskiden Kaahire vâ-lîliğinde bulundu- tyi tabiatlı bir adamdı, pek zengindi.»

duğu üç kızı —ki Hristiyan dînine girmek üzere İslâm'ı terk etmiş ve tekrar eski dînlerine döneceklerini söylemiş idiler— bırakmaya mecbur oldu³⁸⁵.

Sultan Ahmed'in İktihali

Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın hükümet işlerini yürüten iki devlet âdâmı, yâni Kaymakam Ahmed Paşa ile Kardinal Klezel, Zit-vatorok ahidnâmesini Viyana ahidnâmesiyle yeniledikleri sırada Sultân Ahmed, kısa bir hastalıktan sonra, 28 yaşında ve saltanatının 14'üncü senesinde irtihâl etti (23 Zilka'de 1026 - 22 Ekim 1617)³⁸⁶. Na*şım yıkamak için Üsküdârî Şeyh Mahmud Efendi davet olundu. Şeyh bu vazifeyi îfâ edemeyecek derecede ihtiyar olduğundan, kendi yerine Şa'bân Dede'yi gönderdi. Sultân Ahmed, kendiliğinden hiçbir şey yapmıyarak ve birşey de yapmak istemiyerek, bütün hayâtı müeldetince hocanın, müftînin, haremlerinin, kızlarağasının boyunduruğu altında kalmıştır. Bu kararsızlık ve tabîatındaki bu zaaf, hükümdarlığı zamanındaki vak'alardan kâfi surette görülebilir. Naîmâ ile Valyeri'nin adalete muhabbetinden dolayı yaptıkları medhiyele-re liyâkatini, bâzı hareketleri isbât eder.

Avda hasara uğratmış olduğu bağlardan dolayı birkaç, bağ sahibine tazminat vermiş olabilir; om uzun a taş atmış olan bir dervişi rrecnûn saymayı tercih etmiş olabileceği gibi, bu ta'rîzkârca hareketin bu şekilde yorumlanması bazılarınca kendisi için bir meziyyet sayılmış olabilir. Lâkin akıldan mahrum olduğunu söylediği bir dervişi idam ettiren, bir çadır ipiyle boğulmuş olduğu hâlde henüz hayât emaresi gösterdiği için bir sadrâzâmın başını bizzat kesen, vezirlerden birçoğunu öldüren, hadımlarını zehirlemek³⁸⁷ i'tiyâdında bulunan, vakia cûlusu sırasında —saltanatın yegâne vârisi olduğu için— biraderinin hayâtını muhafaza etmişse de, sonraları onun îdâmı hakkındaki tasavvurunu³⁸⁸ sadece kendisi için felâkete yol açacağı zan ve keşfinden dolayı icra etmemiş olan, elbette itham olunmak lâzım gelir.

Sultân Ahmed, hazînesinde bir milyon duka, kıymetli taşlarla müzeyyen

³⁸⁵ Elçinin birçok İslâm kızlarını birer hile ile ele geçirerek .Hristiyan oldular!« iddiasında bulunduğu pek açık surette anlaşılıyor; kızların, elinden kurtarılması pek tabîî İdi. (Mütercim)

³⁸⁶ Zilka'de evâilinde pâdişâhın mizacı sû-i mi'deden mütegayyır olup gittikçe iştîdâd buldı. Zilka'denin yirmi üçüncü gicesi nhlet eyledi.» Natmftdan (Mütercim)

³⁸⁷ Pâdişâh, Zencî hadım hadımlardan birine şerbet kâsesiyle zehir verdirdikten sonra onun Eski Saray'a gönderilmesini emretti. Hadım yolda Esmeğe başlayıp öldü.. Venedik Hulâsası.

³⁸⁸ Pâdişâh, biraderinin îdâmı için defalarca emir verdi; lâkin her defasında umulmadık bir mânla ortaya çıktı.- Kezalik.

18 kılıç, birçok servet bıraktı. Saltanatının hakikaten övülmeye değer faaliyetleri dindârâne müesseseler ve özellikle Atmey-danı'nda medrese, imaret ve dârü'lmeçânîn (akıl hastahânesi) ile beraber bir cami inşâsıdır. Mekke ve Medine'nin tezyinatı, camiinde her sene velâdet-i peygamberi manzumesini (Mevlid'i) büyük bir hürmetle okutturması, sarayda Hazret-i Peygamber'e âid Mukaddes Emânetler'in teşhiri, yine sarayda her cuma gecesi Kur'ân hatm etmek üzere hafızlar tâyini, şarâbın men'i hakkındaki emirleri, bihakkın takdîr olunması ancak Müslümanlarda mümkün olabilecek eserlerdir.

Lâkin o pâdişâh hem büyük, hem umûmî bir âbide bırakmıştır: Bu, adını taşıyan Kanunnâme'dir ³⁸⁹ki, vefatından iki sene sonra hazîne kethüdası Müezzinz-zâde Alî Efendi tarafından neşr olunmuştur. Bu Kaanun-nâme gerçekten hiçbir yeni kanunu ihtiva etmiyorsa da, o zaman Devlet'te carî olan kanunları bir usûl dâiresinde tasnîf; sancak ve eyâletleri timâr ve zeametleri daha güzel bir surette taksîm ve kara ve deniz kuvvetlerini tâyin, Pâdişâhın mâliye işlerine, timâr ve zeametlere dâir eski emirleri daha muntazam bir şekil altında tefrik eder ³⁹⁰.

Güya Sultân Ahmed'in biraderi olmak iddiasıyla, Yahya nâmında ve Hıristiyan papası kisvesi altında bütün Avrupa'yı dolaşarak kendisine Osmanlı hükümetini zabtettirmek için Varsve (Varşova)'den, Prag'dan, Floransa'dan, Paris'ten, Napoli'den, Roma'dan yardım isteyen ve doğumu hakkında naklettiği efsâneleri zahirî bir itimâda mazhar olan şahıs, bir Rum serserisi olmalıdır.

Sultân Ahmed'in bıraktığı yedi oğlundan üçü —ki II. Osman, IV. Murad, îbrâhîm'dir— saltanata çıkmış, Osman ve îbrâhîm yeniçerilerin isyânıyla terk-i hayât eylemişlerdir. Diğer dördü —ki Meh-med, Süleyman, Kaasım, Bâyezîd'dir— kardeşlerinin saltanatları sırasında ve onların emirleriyle îdâm edilmişlerdir.

³⁸⁹ Bu Kaanun-nâme şu isimle İtalyanca'ya tercüme edilmiştir: .Osmanlı Hükümetinin Ahvâl-i Urcûmiyyesiyle Bu Devletin Askeri Gücünün Mikdânı, Paşalıkların, Beğlerbeğliklerin, Sancakların İsimleriyle Varidatını ve İfcr-birinin Şevkiyle Mükellef Olduğu Askerin Ne Kadar Olduğunu Mübçyyin Olup Sultân Ahmed Hân'a Sadrazâm Tarafından Takdim Olunmuştur, Baş-reîs'in Emri Mucibince Mânâsına Halel Gelmeksizin Aynen Kelimesini Kelimesine Türkçe'den İtalyanca'ya Tercüme Edilmiştir.*

³⁹⁰ «Zâtı Şâhâne, varidat ve masraflarının cedvelini görmek istemiş olması üzerine, defterdarlar hâl-i hâzırda nmhâbe dolayısıyla hazîneye üç milyon zekini girdiğini ve senelik masrafların altı milyon zekiniyi bulduğunu beyân etmişlerdir— Pâdişâh, askere dâir olan hesapların tedkikinde 55 bin yeniçeriye ve 20 bin sipahiye maaş verildiğini ve hâlbuki mevcut yeniçerilerin 36 binden ve sipahilerin 12 binden ibaret olduğunu müşahade ebcisUr. Maaş alan herkesin muharebeye gönderilmesini arzu etmişse de müftt ve kapı-ağa-sı bunun mitakûn olamayacağıu ifâde etmişlerdir.» Venedik Hıdmusu-

KIRKDÖRDÜNCÜ KİTAP	
Sultan Mustafa'nın Cülusu Ve Hal't; Yerine Sultan Osman'ın Cülusu	
İran İle Musalaha	
Diplomatik Münâsebetler	
Fas, Mekâkeş Ve İkan Elçileri	
Sadaret Değişikliği	
Safîyye Sultan Ve Ekmekçizâde'nin Vefatları	
Göktaş Ve Kuyruklu Yıldız	
Lehistan Seferi	
Manfredonya'nın Tahrîbi	
İstanbul'a Macaristan, Bohemya Ve Avusturya Elçilerinin Gelişi	
Sadrazam Alî Paşa'nın İcraatı	
Şiddetli Kış	
Sadrazam Ali Paşa'nın Vefatı	
Ohrili Hüseyin Paşanın Sadâreti	
Lehistan (Hotin) Seferi	
Lehistan'la Sulh	
II. Osman'ın İstanbul'a Dönüşü	
Yabancı Devlet Elçileri	
İngiltere Elçisi Sir Tomas Rue	
Ordunun Ve Halkın Hoşnudsuzluk Sebepleri	
II. Osman'ın Hacc İçin Mekke'ye Gitme Düşüncesi	
Yeniçerilebin Ve Sipahilerin Atmeydanında Ve Sarayda İhtilâlleri	
«Sultan Mustafa'yı İsteriz!»	
En Sağlam Tedbir, Anadolu'ya Geçip Beklemektir	
Sultan Osman'ın Şehîd Edilmesi	

KIRKDÖRDÜNCÜ KİTAP

Sultân Mustafa'nın cülusu ve hal'i. — Halefi II. Osman'ın İran ile sulh anlaşması. — Avusturya, Venedik, İngiltere, Fransa, Lehistan. Fâs, İran ile diplomatik münâsebetler. — Sadrâzam değişikliği. — Bafa Sultân'ın ve Ekmekçi-zâ-de'nin vefatları. — Gök taşı ve kuyruklu yıldız. — Grat-yani'nin ölümü. — • Manfredonya'nın tahribi. — İstanbul'a Macaristan, Bohemya, Avusturya sefaret hey'etlerinin gelmesi. —

— Şiddetli kış, Boğaz'ın donması. — Sadrâzam Alî Paşa'nın vefatı. — Lehistan üzerine sefer. — Sultân Osman Edirne'de, Tuna ve Dinyester sahillerinde. — Lehistan ile sulh, bir şehzadenin doğumu- — 21- Osman'ın İstanbul'a dönüşü. — İngiltere sefiri Sir Tomas Rue. — Ordunun ve halkın hosnudsuzluk sebepleri. — Pâdişâh'ın Hacc için Mekke'ye gitme düşüncesi. — • Yeniçeriler'in ve sipahilerin At-meydanı'nda ve Saray'da ihtilâlleri. — Sultân Mustafa'nın tekrar tahta çıkması. — Yeniçeri ağasının ve sadrâzamanın öldürülmeleri. — Sultân Osman'ın kışlaya götürülerek Öldürülmesi.

Sultan Mustafa'nın Cülusu Ve Hal't; Yerine Sultan Osman'ın Cülusu

OSMANLI saltanatının kuruluşundan, yâni üç asırdan beri on-dört pâdişâh hatt-ı nisâb-ı amûdî (babadan büyük oğula) olmak üzere birbirini tâkîb etmiş ve bu kaaide bu müddet zarfında asla bozulmamıştır. I. Selîm ve I. Süleyman (Kaanûnî) zamanlarında ilk defa olarak dahilî harb zuhur ederek, Cengiz Hân'dan Osmanlılar'a intikal eden veraset usûlü ³⁹¹ ihlâl edildi ³⁹². Kanun mucibince sâitanut en büyük oğul a, ondan sonra (yâni oğlu olmadığı takdirde) ölen hükümdarın akrabasından en yaşlısına intikal eder. Kanunun emrettiği «birâderkeşlik» her pâdişâhtan ancak doğrudan doğruya vârislerini (yâni evlâdını) hayâtta bırakıp, saltanattaki pâdişâhın

³⁹¹ Cengiz Hân'dan intikal etmiş olan veraset, saltanatın büyük evlâda intikalinden ibaret olmuş oluyor- (Mütercim)

³⁹² Buraya kadar olan iki fikra, biraz açıklanmaya muhtaçtır: Osman Gazî'ye halef olan Orhan Gazi büyük oğul değilse de, onun büyüğü olan Alâeddin Paşa hükümdarlık arzu etmiyerek kardeşine vezir olmayı tercih ettiğinden, rızâyâ müstenid kardeşine vezir olmayı tercih ettiğinden, rızâyâ müstenid olan Orhan'ın cülusu, kaaideyi bozmuş sayılamaz. Yıldırım Bâyezîd'den sonra Şehzadeler birbirinin yerine geçmiş iseler de resmi târih ve ona uygun olarak Hammer, Çelebi Sultân Mehmed'den mâada Bâyezîd evlâdından pâdi şâh tanımazlar. Onun cülusunda ise, ortada kendisinden büyüğü yoktu. Hâlbuki I. Selim, kendinden büyük kardeşleri varken tahta çıkmış ve onları mahvetmişti. H. Selîm'in cülusunda kendinden büyük kardeşi yoktu, lâkin —evvelce Öldürülmüş olan şehzade Mustafa'dan ve vefat eden diğerlerin* den maada— Şehzade Bâyezîd bir dahilî harb neticesi olarak yok edilmiş olduğundan, H. Selîm'in cülusunu da açıklanmış olan kaaîdeye mugayir olmak üzere sayar. (Mütercim)

amcalarını ortadan kaldırdığı cihetle, hatt-ı neseb-i müvâzî ³⁹³ den birinin hükümdarlık makamına gelmesi, henüz vuku bulmamıştı. Bu defa ilk olarak bir pâdişâha, kardeşi halef oldu. Ahmed'in kardeşi Mustafâ, saray gelenekleri hilâfına hayâtta bırakılmıştı. Zîrâ Sultân Ahmed'in cülusunda, genç pâdişâhın yegâne vârisi o idi. Sultân Ahmed'in büyük evlâdı Osman'dan 13 yaş büyük olan Mustafa, Cengiz Hân ailesinden Osmanlı Hanedanına intikal eden yaşça büyüklük hakkı mucibince saltanata davet olundu. Üç ay sonra hal' edilen bu hükümdar ise belâheti —vücûdta sakat olanlar gibi— «imamlık» sıfatından çıkarılmasına yeterli sebep olarak gören İslâm şerîati mucibince, zâten tahttan mahrum olması gerekirdi. Mustafa, gerçi biraderinin cülusunda hayâtma dokunulmadan kalmışsa da, 14 sene sarayın harem dâirelerinde mahbus bulunduğundan maneviyatı zaafa uğramış ve üzerine belâhet (bönlük, ahmaklık) çökmüştü. Bütün aklî melekeleri şehvanî nazlarla bozulmuştu. Pek seyrek ve siyah bir sakalın hafif surette gölgelendirebildiği dar ve mağmum çehresi, vahşice bakan gözleri düşünme melekесinin hâlini açıkça gösterirdi ³⁹⁴.

Eyüb'de kılıç kuşandıktan, ecdadının türbelerini ziyaret ettikten, askere üçyüz milyon akçe yâhud üç milyon altın kadar cûlus bahşisi verdikten sonra, bâzı icrâatta bulundu ki, hükümdarlık faaliyetleri bunlardan ibarettir. Silâhdâr, Pâdişâh'ın dâyesini nikahlamak şartıyla Mısır valisi nasb olundu. Çukadar ağaya Şâm, doğancı-ba-şî'ya Karaman eyâleti verildi. Sultân Ahmed zamanında hududsuz bir iktidara mâlik bulunup şimdi hükümet dizginlerinin idaresini Sultân Mustafâ'nın validesine teslim etmek mecburiyetine düşeceğinden korkan dârüssaâde ağası (Mustafa Ağa), Boğaziçi'nin balıklarına altın atmakla vakit geçiren Pâdişâh'ın nelerle meşgul olduğuna, ilk olarak ifşa etti ³⁹⁵. Hünkârın belâhetini velayet alâmetlerinden sayan, yâhud bu velînin zamanında istedikleri gibi hüküm süreceklerini üraîd ettikleri için öyle sayar görünen büyük şeyhler, kızlar-ağasının uzaklaştırılmasını Vâlîde-Sultân'a ihtar ettiler. Lâkin kızîar-ağası, sözleriyle Valideyi iğfale ve işlerin idaresini kendisine bıraktırmaya muvaffak oldu. Bununla beraber, ihtimâl ki Sultân Osman'ın validesinin müsâadesine,

³⁹³ Baba oğul gibi değil de, amca-amcazâde gibi- (Mütercim)

³⁹⁴ Pâdişâh (Sultân Mustafa) 23 yaşındadır; bünyesi alelade ve zayıftır. Siması mağmum, çehresi solgun ve küçük, sakalı ve bıyıkları az ve siyahtır. Gözleri büyük, lâkin ruhsuzdur; müteveffa pâdişâhın gözlerini andırır ise de, bunlarda belâhet (bönlük) eserleri görülür. Bu belâhet eserleri, kısmen, müteveffa pâdişâhın tahsis ettiği iki üç odada 14 sene mahbus kaldıktan sonra, birkaç saat zarfında bu kadar ahvâlî görmesinden doğan hayrete atf olunuyor.» 29 Ekim 1617, Nani'nin ifâdesi.

³⁹⁵ Nâîrcâ, «çesm-i giyân ve azûbet-i lîsân ile» diyor. Nani der ki ; «Kızlarağası gerek pâdişâhın, gerek valide sultânın yakınlığını kazanmağa muvaffak oldu-» Ocak 1618.

Sultân Mustafa'nın validesinin müsâadesinden daha ziyâde ümîd verici olduğu için, müftî ve kaymakam Sofu Mehmed Paşa ile birlikte, Mustafa'nın hal'iyle, yerine yeğenin oturtulmasına karar verdi.

Devlet büyükleri, raevâcib tevzii bahanesiyle dîvâna davet edildi. Sultân Mustafa dâiresine kapatılarak, Sultân Osman büyük memurlara ve askere tahttaki pâdişâh olmak üzere gösterildi (1 Re-biülevvel 1027 - 26 Şubat 1618) ³⁹⁶. Ordu, yeni pâdişâhı büyük bir coşkunklukla alkışladı. Çünkü bu ikinci cülus, asker için mutlaka bir ikinci bahşişe âlâmetti. Üç ay içinde altı milyon altın dağıtılması hazîneyi kuruttu.

Sultân Osman'ın cülusu günü, Edirne avından beri Yedikule'-de mahbus bulunan Kırım şehzadesi Mehmed Giray kaçmaya fırsat buldu. Sultân Osman'ın kılıç alayı için mirzaları atlandırmak bahanesiyle otuz kırk at ödünç alarak bunlara, hapishanenin avlusunda kendi adamlarını bindirmişti. Bu küçük birliğe manevralar yaptırdığı sırada Yedikule dizdari açık bulunan kapının önüne oturmuştu. Mehmed Giray dizdara lâtife yollu:

— «Kaçacak olursam ne dersin?» dedi.

Dizdar, bu sözlerin ne demek olduğunu düşünmeye vakit bulmaksızın Mehmed Giray ve maiyyeti atlarıyla kapıdan fırladılar. Kaymakam Sofu Mehmed Paşa, şehir subaşısını hafif bir kayıkla gönderdiği gibi, İskender Paşa'yı da birkaç süvari ile karadan takibe çıkardı. İskender Paşa, Bulgaristan hududunda bulunan Pra-vadi'de bir sırt üzerinde Mehmed Giray'a yetişerek, İstanbul'a getirdi ve evvelkinden daha sıkı habs olundu. Mehmed Giray'ın kardeşi Şahin Giray İran'a firar etmişti; Sultân Ahmed'in vefatında Kırım'a dönmek üzere Şâh'dan ruhsat istedi. Şâh Abbâs büyük ih-

³⁹⁶ Hasanbeğ-zâde'nin yazdığına göre, dârüssaâde ağası Mustafa Ağa devri Ah-medî'de kemâli istiklal ile alup virneğe mu'tâd ve erkân-ı hükûmet kendisine münkaad iken pâdişâh-ı cedîd lâ-kayd ve derviş-meşreb olduğu için eski iltifâtdan mührüm olduğu cihetle Sultan Mustafâ'nın kület-i aklini ve setri lâzım gelen evzâim halka i'lân idüp «Bîr müddet daha Pâdişâh olursa meskukâtı denize, sahraya atarak hazîneyi mahv idecekdür» yolunda sözler söyler oldu- Esrâr-ı devlete mahrem ba'zı meşâyih valide sultâna haber gön-derüp «Bu ağayı dârüssaâdeden dūr kılmalıdır» didilerse de isağa olunmayup ağanın çeşm-i giryân ve azubet-i lisânına firifte oldular. Ağa ulemâyâ, a'yâna haberler gönderüp «Pâdişâh, bütün şehzadeleri Öldürecek; hânedân-ı Osmâ-nî'nin inkırazına sebep oluyor: siz mâni' olacağınız için mansıblaruuzı edântye veriyor.- dimekle can başlarına sıçrayup hal'ine ittifak itdiler. 1027 re-biülevveli guresinde kapukulunu tevzi'-i mevâcib bahanesiyle dîvânda âmâ-de kılup Sultân Mustafâ'nın üzerine meskeni kapusını sedd iderek Sultân Ahmed'in en büyük şehzadesi Sultân Osman'ı başka kapudân çıkarup idâs itdiler. Sultân Mustafâ itübâim ulufeye gelen asker için «Hal* için gelmişler» diyerek korkuttular. Hasan-beğzâde bunları yazdıktan sonra «Şeyhlerin sözü tutulsa hu fitne çıkmazdı, bir cölûsluk in'âm ve ihsan hazîneye kalırdı diyor- Lâkin Hacı Kalfa Fezleke'de, dâriissaâde ağasından hilekâr diye söz ederek der ki : «Pâdişâhın evzâ-ı garibesî halk içinde şöhet buldu; deryada balıklara para atdığıu, yollara para saçtığıu herkes gördü. Dâriissaâde ağası asrı Ahmedî'de müdebbir-i umur-ı cumhur olmağla bir muktezây ı gayret i hayırhahtık iderek şeybü'l-islâm Es'ad Efendi'ye ve kaa'im-i ma-kaam Sofu Mehroed Paşa'ya "Pâdişâhın hâli gizlenecek dereceyi geçdi. İlmâl olunursa hazine itlafından başka netice virmez* diye haberler gönderdi. (Nalmâ'dan telhis) (Mütercim).

tiramla yola çıkardı ve hattâ bizzat üzenliğini tuttu. Şahin Giray ata bindiği zaman, Abbâs, lâîfe yollu:

— «Hânzâdem, eğer Osmanlılar seni serdâr ederlerse Acemler'le muharebe eder misin?» diye sordu.

— «Şübhesiz!»

— «Bana kılıç çeker misin?»

— «Şübhesiz!»

İran ile Musalaha

Sultân Mustafa'nın cülusundan sonra, İstanbul'da mahbus bulunan Acem elçisi serbest bırakılmıştı. Bir taraftan da İran hududundaki Osmanlı ordusuna müftünün damadı olan bir kapıcı-başı, cülûs bahşisi ve bir hatt-ı hümayûn ile gönderilmişti ³⁹⁷. Ancak, vak'alarım yazdığımız zamanda, Kırım Hanı Canbek Giray*ın Tebriz yakınında Serav sahrasında bozulması, İran ile musalahayı icâb ettirdi ³⁹⁸.

Defterdar Bakî Paşa'nın ve tecrübe sahiplerinden diğer bir harb adamının re'ylarına rağmen, Kırım Hânı timâr ve zeamet sahibi süvariler

³⁹⁷ Halil Paşa târihinde (varak: 185), münderic olan buhatt-ı hümayûn Sultân Mustafa'nın saltanata vâris olmasını kanuna muhalif göstermek cihetiyle pek garîbdir; tercümesi (Mütercim bunun aslını bulamamıştır) şudur:

«Vezîr-i âzam Halil Paşa, vezirlerim, beğlerbeğle-rim, beğlerim, ağalarım, hassaten bâb-ı hümayûnumun ath muhâfizlarıyla (sipahiler) yeniçeri ağalan, zeamet ve timâr sahipleri bin akçeden bir akçeye kadar ulufe alan bütün askerim! Ba'desselâm, işbu hatt-ı hümayûnumun ahzında malûmunuz ola M: Osmanlı sülâlesinin teessüsünden beri, saltanat babadan oğula intikal edegel-miştir. Babam Sultân Ahmed'in İrtihâlinden sonra, saltanat, kaanun-i kadîme tevffikan. bana tevarûs etmek lâzım gelirken benden birkaç yaş yaşlı olmasından dolayı Sultan Mustafa tahta çıkarılmıştır; lâkin Sultân Mustafa kendi ihtiyariyle mesâlih-i hükümetten feragat ve ih-tiyâr-ı uzlet etmesiyle bu gün —ki 1027 Reb'ül-evveli-nin guresidir (26 Şubat 1618)— Allah'ın inayeti ve er-kân-ı devlet olan vezirlerin, â'yân-ı memleket ve ahâlînin, şeyhülislâmın, mevâlî ve ulemânın, büyük ve küçük ve ganî ve fakîr diğer cümle-î halkın muvafakati ile tahta cülusum vuku bulmuştur. Niyet-i hayriyyem tebeamin asayişini te'mîn ve fukara ve zuafâyâ şefkat etmektir. Siz ki kızılbaşlara (Acem'e) karşı cihâd eden gâ-zî kullarınısınız, bu sene geçen seneden ziyâde düşmandan intikam almaya ve şecâat-ı mu'tâdenizle muharebe ederek nâmûs-ı devleti kurtarmaya gayret etmelisiniz. Âtiyyen muharebe yorgunluğundan bu suretle rehîn-i halâs olursunuz. Büyük, küçük, fakîr ve ganî cümleinin başlarına itaat etmeleri ve şu itaatleri hüsn-i teveccühüme ve dünyevî ve uhrevî saadete ihrâz-ı liyâkat etmeleri iktizâ eder. Başbuğlarınız olan paşa ve ağalar ile ittîfak-ı tâm üzere hareket ederek asla gayretinize hâle getirmemelisiniz. Benim i'timâdım askerimin, hazînelerimin, müihmmâtımın mikdârında değil, muzaferriyyet ihсан buyurması me'mûlüm olan Cenâb-ı Hakk'ın lût-fundadır. Vezîr-i azamın ve bütün gâzî kullarım, sizi müyesserül-âmâl olan Kaadir-i Mûteâl'a ısmarladım. Orduya bahşîş olmak üzere segbân-başı ile elli sekiz kîse altun gönderdim ve amucam tarafından harfiyyen ten-, sîb olunan mevâdd-ı husûsâtın cümlesini kabul ettim. Bunları icra ile ibrâz-i gayret etmelisiniz. Cenâb-ı Hak'ı tevffikatına mazhar buyursun.»

İkinci bir hatt-ı hümayûnda (varak: 180), zât-ı şâ-hâne orduyu yeniden İran muharebesine teşvik ediyor.

³⁹⁸ Düstûr-i İbşâ, nu : 72, Sultan Mustafa'nın cülusu münâsebetiyle Şâh Abbâs'a gönderdiği nâme-yi ve nu: 73, elçi Burun Kaasım'ın getirdiği nâme-yi Sultân Osman'ın cevflb olarak gönderdiği nâme-yi ihtiva eder.

Diyârbekir, Van, Sivas, Rumeli, Haleb, Erzurum beğlerbe-ğüeriyle Van'dan hareket edip, askerin normal olarak ancak sekiz günde aldıkları bir mesafeyi iki buçuk günde katederek, Serav sahrasına varmıştı. Tebrîz kumandam Karçgay Hân Kırım Hanı'm bir tuzağa çekerek kanlı bir ceng açtı; Rumeli, Diyârbekir, Van beğ-lerbeğileri bu muharebede telef oldu. Hân ancak yeniçerilerin şecaati sayesinde kurtuldu. Hânın kazasker ve müftîsi de ceng meydânında kaldı. Karçgay Hân, 500 esirin başlarını keserek Şâh'a gönderdi.

Hân'ın hezimetini haberi Osmanlı ordugâhına gelince, sadrâzam Halil Paşa, askerinin şecaatini haleldar etmemek ve düşmanı korkutmak için, ric'at edecek yerde doğrudan doğruya —Şâh'ın ecdadının mezarlarını ziyaretle meşgul bulunduğu— Erdebîl'e yürümeyi azmetti. Bununla beraber, Şâh Abbâs, Halil Paşa'ya —burnunun büyüklüğünden dolayı «Burun Kaasım» diye yâd olunan— bir elçi, Osmanlıların yağma hırsına atfettiği mağlûbiyetlerini hatırlatan ve bununla beraber sulha temayülünü iş'âr eden bir mektupla gönderdi. Burun Kaasım, Osmanlı ordusuna gayet şiddetli bir rüzgâr estiği gün geldi. Dîvân'a çıktığı zaman Acemlerdin kazandığı muzaf-feriyet ve Halîl Paşa'nın bir taraftan sulh müzâkeresinde bulunurken, bir taraftan da memleketi tahrîb için Tatar askerini çıkarmak gibi avcâclı (dolambaçlı) siyâseti hakkında tafrafuruşluğunu bitirip tüketemedi. Vezîr Dîlâver Paşa, konuşmanın mecramı değiştirerek elçinin böbürlenmelerine son verdirmek için:

— «Bu taraflarda rüzgâr hep böyle şiddetli mi eser?» diye sordu. Dâima zehir saçan bir nükte atmaya müheyya bulunan Bakî

Paşa:

— «Yok, sultânım, bu rüzgâr şimdi Kaasım Beğ'in burnunun yelidir*³⁹⁹ dedi.

Bu zarîfâne cevabın yolaçtığı gülüşmeler, sefirin böbürlenmelerine son verdi.

Daha sonra, kendisi de güzel sözler söyleyen Şâh, bu latifeyi işitince, Bakî Paşa'yı bir haylî övmüş ve memnuniyetini göstermek için keten yüklü üç katar deve göndermiştir.

Osmanlı ordusunun komşuluğu, birçok evliya mezarlarının bulunduğu Erdebil mukaddes-şehri için bir tehdit teşkil ettiğinden, sulh müzâkereleri İranlılar tarafından büyük zorluklar çıkarılmadan yürütülüyordu. Nasuh Paşa tarafından son muahedede belirtilmiş olan, ve İranlılar'm senelik yüz yük

³⁹⁹ Bu söz aynen Nalm&'dan alınmıştır : c. 2, ■. 168. (Mütercim)

ipek göndermeleri taahhüdüyle ilgili şartlar mucibince, Serav sahrasında sulh akdedildi (6 Şevval 1027 -26 Eylül 1618).

Şâh, Osmanlı ordusuna zahire yüklü binsekizyüz katar deve hediye etti. Vezîr-i âzam helvalar, şekerlemeler, meyveler ve bilhassa limon ve nar, hassü'l-hâs un, pirinç yüklü dokuz katar deve aldı. Sadrâzam kethüdası, yeniçeri ağası ile defterdar hissesine beşer katar deve ve o nisebte eşya düştü. İran elçisi Mîrzâ Mehmed Hân, Şâh'ın tasdiknamesini sadrâzama ve Cebeci-başı Mehmed Ağa, Halil Paşa'nın tasdiknamesini İran sarayına götürdü.

Sadrâzam, mevsimin bakiyyesi için ordusuna Erzurum'da ruhsat verdi; kendisi de kışlamak üzere Tokat'a gitti (Zilhicce 1027 -Ekim 1618). Burada bir hatt-ı hümayûn buldu ki, seferin neticesinden dolayı takdirleri bildiriyordu. Lâkin İstanbul'a vardığında azledilerek, üçüncü defa olmak üzere kapdân-paşalığa tâyin olundu⁴⁰⁰.

Diplomatik Münâsebetler

Kapıcı-başı Ahmed Ağa, Sultân I. Ahmed'in vefatı ve Sultân I. Mustafa'nın cülusu haberini Viyana'ya ulaştırmakla görevlendirilmişti⁴⁰¹. Belgrad kadısı Hâbil Efendi, Kaniye beğlerbeği Ahmed Paşa, Budin valisi de bu iki vak'ayı Kardinal Klezel'e haber vermiş idiler⁴⁰². Kapıcı-başı Ahmed Ağa'nın împarator'a götürdüğü mektup, Türk elçileri Ahmed Kethüda ile Naksos dukası Gaspar Grat-yanı'nın derhâl iadesini istiyordu. 9 Aralık 1617'de Ahmed Kethüda ve Gratyani, iki tarafından kendilerine âit olduğunu iddia etmekte oldukları köylere dâir bir mukavelename imza etmiş idiler. Bu mukavele, zikredilen değişikliklerden dolayı gözden geçirilmesi gereken Zitvatorok ahidnâmesinin yenilenmesine esâs kabul edilmiş ve bu gözden geçirme işi, Sultân Osman'ın cülusu sırasında Komorn'da vuku bulmuştur⁴⁰³.

⁴⁰⁰ Bu İran musalahası ve Karçgay'in Osmanlılar'a galebesi .Târfh-i Halil Pa-şa.da. s. 186-195, Natmâ'dan, Fezleke'den, Hasanbeğ-zâde'den, Peçevi'den ziyâde tafsilâtla nakledilmiştir- Nâdiri'nin Şan-nâmesi'ne müracaat.

⁴⁰¹ Sultan Mustafa'nın Matyas'a mektubu, Zilka'de 1026 (Ekim 1617).

⁴⁰² Kaniye beğlerbeğinin, Budin vâlisi Nakkaş Hasan Paşa'nın Belgrad kadısının Kardinal Klezel'e mektupları.

⁴⁰³ Kornom kongresine memur Avusturya murahaslarına verilen vekaletname Abersdorf'dan 28 Aralık 1617 tarihli olup, bunda murahasların isim ve sıfatları Lâtince olarak şu şekilde gösterilmiştir:

«Ratione pogorum deditiorum et aliarum differentiarura componendarum Camaronü habenda fiidelem spectafaleim Magnificum Joannem a Molard Li-berum Baronem in Reinek et Drosendorf, Intinraun Consiliarium Consilü aulici Praesidem, aulicum Cubicularium, supremum Civitatis Viennae Capi-taneum,

Avusturya birinci murahhası olan harb meclisi reisi Dö Mular, Sultân Osman'ı cülusundan dolayı tebrik ve Komorn'da te'yîd olunan ahidnâmenin tasdiknamesini takdim etmek üzere, İstanbul'a gitti (27 Şubat 1618). Elçinin maiyyetini teşkil eden alay, payitahta, önünde muzıka ile, fakat bayrak açmaksızın girdi. Baron Mullar'a, Cemin hakkında öyle bir bid'ate müsâade göstermiş olduğu için çavuş-başımın azledilmiş ve memuriyetine iade olunmamış olduğu söylendi. Mullar sulhun muhafazası için Budin, Bosna, Kanije, Ağ-ram paşalarına, Solnok ve Estergon beğlerine fermanlar çıkartılması hususunda muvaffak oldu. Boçkayı'ye âid olup Betlen'in Türkler'e verdiği Lippa'yı, Macaristan Krallığı'na âid olmak üzere, istedi. Lâ-kin Mullar'ı n talebleriirîn yerine getirileceğine delâlet edecek hiçbir hâl yoktu. Çünkü iğlerin idaresi, Betlen'in Sultân Ahmed zamanında entrikalarına âlet etmiş olduğu kızlarağasının elinde bulunmakta devam ediyordu ⁴⁰⁴.

Bir gün huzura kabulde Raguza memurlarına tekaddüm etmiş olan Betlen'in adamları geri bırakıldılar ⁴⁰⁵.

Uzun zamandan beri Venedik birinci tercümanı Borissi'nin kı-zını almaya boş yere uğraşan ve nihayet bu defa İngiliz elçisinin ara-cılığıyle maksadına nail olan Naksos (Nakşa-pâre) dukası Gratyani, Moldavya Prensi tâ-yîn edildi (4 Şubat 1619). Eflâk voyvodalığına getirilmesine Avusturya elçisinin bütün kuvvetiyle çalışmış olduğu David Şirban bu sırada vefat etti. Mular, Radul Şirba'mn oğlu olup da Gabriyel Mugila'nın Eflâk'dan çıkardığı Aleksandr lehinde nüfuzunu kullanarak, David Şirban'ın mirasını ona verdirmeye muvaffak oldu.

Bohemya âsîleri Mular'ın sefareti esnasında ilk defa olarak İstanbul'a temsilciler gönderdiler, ki Hanri Biter de bunlar arasındaydı. Bohemyahlar, temsilcileriyle Bâb-ı Hümâyûn'a gönderdikleri mektupta, Pâdişâh'dan

nec non Paulum Appony de Nagy Appon ea conditione ne vel minimo a conclusis in Sitvatorok articulîs pacis et ab illis, quae Viennae 9 Dec. annî hujus 1617 conclusa sunt, nusquam recedant.» imparatorluk Arşivi.

⁴⁰⁴ Betlen'in kızlarağası ile muhaberesi hakkında Venedik sefirinin raporunda bazı tafsîlât vardır: Betten Gabar tarafından kızlarağasına gönderilen bir mektubun suretini gönderiyor ki, bunda mektup sahibi Upve veya kalesiyle kendi muhafazasına tevdi olunan diğer kaleleri zât-ı şahaneye satmak arzusunda bulunduğunu bildiriyor. Mayıs 1615. Betten Gabor tarafından kızlarağasına Macarca yazılmış ve Türkçe'ye tercüme olunmak üzere Ştrazer'e gönderilmiş olan mektup; bu mektubun muhteviyatı tmparator'un aleyhindedir; tmpara-tor'u bflb-ı hümâyûna sahte muhibb -e kendisi*, yâni Beüen'e aleni hasım gösteriyor. 1618- Betten, bu eyâletlere flit vergi selefleri tarafından yirmibeş seneden beri gönderilmemiş de, kendisi Osmanlı Devlet-i Mes'ûdesi'nin sâdık bendesi sıfabyle bu verginin gönderilmesi için çalışacağım yazıyor, Kasım 1019.

⁴⁰⁵ Transilvanya elçileri Raguza elçilerine tekaddüm ederek yerlerini almış idiler. Onların Raguza elçilerinin üst tarafında bulunmalarına Paşa tarafından emir verilmişti.» Ağustos 1619.

yardım talep ediyorlar ve buna mukabil Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi arzediyorlardı.

Macaristan Millet Meclisi, Palatin vekili Emerik Lipta'yı» Avusturya elçisiyle müzâkere ederek Osmanlı valilerinden dolayı şikâyet ve özellikle Türkiye'ye vergi vermekte olup da vergi yükünden mecalsiz kalan köylerin daha iyi bir şekilde idaresini istihsâle memur etmişti. Mular'm Dîvân ile müzâkereleri sırasında Matyas Öldü. Yerine geçen İT. Ferdinand Mular'ı sefarette bıraktı. Mular, uzun seneler İstanbul'da ikaametden sonra, yeni İmparatora Pâdişâhın tebriklerini iletmeye memur bir çavuş refakatinde Viyana'ya gitti. Venedik'e, Sultân I. Mustafa'nın cülusunu bildirmek ve cumhuriyetin bâzı faaliyetlerinden dolayı şikâyetle bulunmak üzere yazılmış mektupları vermek üzere Mustafa Çavuş gönderilmişti. Dört ay sonra, Senato, Mehmed Çavuş'un tebliğiyle, Osmanlı tahtına II. Osman'ın geçtiğini haber alarak, yeni pâdişâha mu'tâd olan tebrikleri ifâ etmek ve eski muahedeleri yenilemek için Fransisko Kon-tarini'yi görevlendirdi. Kontareni, otuz maddelik son ticâret anlaşmasını tasdik ettirmeye muvaffak oldu. Doc, kadife ve ipek hediyeleri ve övgü dolu mektuplarıyla, —Sultân Ahmed zamanında olduğu gibi, şimdi de— kızlarağasıyla beraber hükümetin ruhu olan müftî Es'ad Efendi'nin teveccühünü kazandı. Bundan dolayı, bu iki büyük ricalin te'sîri, sadrâzam Nasûh Paşa'nın tam bir muvafakat gösterdiği ve Sezar Gallo ile Gratyani'nin son olarak tekrar müzâkere mevkiine koydukları bir İspanya mütârekesini, Venedik'in lehine olmak üzere, reddettirdi- Pâdişâh, Kontareni'nin i'timadnâme-sine cevâbında, bir müddetten beri Venedik aleyhinde şikâyetlerde bulunarak mütemadiyen Bâb-ı Devlete müracâat etmekte olan Bosna tacirlerinin iddialarını ifâde etti. Kontareni'nin gitmesinden sonra, balyos Moro Nani, evvelki pâdişâhlarla akdedilen ve tuğray-ı hümayûnu hâvî olmasından dolayı alâmet-i şerife» adı verilen ahidnâ-meyi yeniledi.

Bu sırada İngiliz elçisi Pol Pindar İstanbul geldi. Fransa, Ko-reki'nin firarını kolaylaştırmış olmaları bahane edilerek, tercümanları hapsedilmek suretiyle sefiri Mösyö DÖ Sansi'ye edilen hakaretten münfail görünmüş olduğundan, Hüseyin Çavuş XIII. Luî'nin sarayına Osmanlı Devleti'nin Özürlerini ve Sultân II. Osman'ın cülusunu tebliğ etti. Bu çavuş, cülûs'un tebliği için Fransa'dan İngiltere ve Felemenk'e gitti.

Lehistan hükümeti Kasova'yı tahkim etmiş ve bu suretle anlaşmaları

bozmuştu. Bunun üzerine 15.000 Tatar, hududu geçmişti ⁴⁰⁶. Lehistan, bu istilâdan dolayı sefiri vâsıtasıyla şikâyet etmiş ve sadrâzam Halîl Paşa Kırım Hânı Canibeg (Canbeg) Giray Hân'a Lehistan hududuna riâyet etmesi için emir göndermişti ⁴⁰⁷. Ertesi sene, Koreki'nin firarından ve Kazaklar'ın Moldavya'da yeni bir akınlarından dolayı Dîvân'da hâsıl olan dargınlığı bertaraf etmek üzere, Lehistan Kralı'nın yeni bir elçisi İstanbul'a geldi. Lâkin bunun teşebbüsleri bir netîce vermeyip, Gratyani, Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında aracılık etmiş olmakla beraber, İskender Paşa Kazaklar üzerine yürümeye emir aldı ⁴⁰⁸. Bununla beraber, III. Sigismund'un elçisi Beç dizdarı Stanislas Zoravinski ve Kral III. Jan'ın kardeşi Jak Sobieski ma'rifetleriyle Hotiu'de sulh yapıldı.

Fas, Mekâkeş Ve İkan Elçileri

Lâkin bu Hristiyan hükümetleri elçilerinin ehemmiyeti, Osmanlılar nazarında Fâs Sultânı ve îrân Şahı gibi tslâm hükümdarlarının Sultân Osman'ı tebrike yâhud eski muhedeleri yenilemeye memur ettikleri elçilerin ehemmiyetinden geri kalırdı. Fâs ve Merâ-keş Sultânı'nın sefiri Şeyh Abdülazîz, silâhlardan ve kıymetli kumaşlardan tertîb edilmiş hediyeleri ve Basra Körfezî'nde kâfirlerle Arablar tarafından yapılmış olan haydudluğun önlenmesini Dîvân'-dan talep etmek meniuriyetiyle İstanbul'a geldi.

Iran Şâhı'nın elçisi, Bakî Efendi'nin zehir saçan lâtîfesine hedef olmuş olan Burun Kaasım idi ki, hiç şüphesiz istihzanın önünü kesmek için mektupta ismi «Yadigâr Alî» olarak değiştirilmiş ⁴⁰⁹ idi. Bu elçi, Fâs Sultânının hediyelerinden elbette daha kıymetliydi; yüz yük ipek, dört fil, bir gergedan, bir çadır, iki pars derisi, otuz yedi vaşak derisi, altı siyah tilki derisi, otuz iki sırmalı libâs, yirmialtı kadife ve dokuz kumaş elbise, onaltı top çuka ile ince mus-lîn olmak üzere kırkbeş destârdan tertib edilmiş hediye getirmişti. Halîl Paşa, gerçekten, sadrazamlık makamının kendisine

⁴⁰⁶ «Lehler Rasova'yı yeniden inşâ ettiler. Rasova'nın inşâsına mani olunmak için Bogdan'a emir verildi- 15-000 Tatar Lehistan'a girdi.» 4 Mayıs 1618, Venedik Hulâsası. «İstanbul'daki Lehistan nonsuna, Tatarlar'ın yaptıkları hasarlardan dolayı şikâyetleri bildiren yazılar geldi.» 23 Ağustos 1618.

⁴⁰⁷ Naîmâ, bu elçiye Gregoroferi diye adlandırır. (İstanbul basımında «Gar-garofçı».)

⁴⁰⁸ «Yorga (Trambovala Straoaati —mutasarrıfı— Raviç Aorga) denilen Lehistan elcisi İstanbul'a girdi- Yeni beg intfhlb olunan Gratyani Lehler'in nez-dinde tavassut etmek teklifinde bulundu; İskender Pasa karadan Kazak memleketlerine girdi- 7 Şubat 1619. Venedik Hulâsası, imparatorluk Kütüphanesi.

⁴⁰⁹ «Burun Kaasım ki nâmesinde Yadigâr Alî Sultân Halfa yazardı*. Naîmâ. s. 172- Kaasun bu unvanı burnundan da pek çok büyük görünüyor; Hammer bu unvanın «kokusunu» almamıştır. (Mütercim)

verdiği hu-dudsuz mezuniyet mucibince, tran ile sulh akdetmiş ise de, Pâdişâh nâmına tasdiknamesi, yeni sadrâzam  k z Mehmed Paşa ile İran sadrâzamı Kadı Han ve Revan Vâfisi Emir Güne arasında karşılıklı birçok mektuplar yazıldıktan sonra ⁴¹⁰ gönderildi. Bu ahidnâmeye göre, İranlılar'ın istemekte oldukları Ahışa (Ahıska) Osmanlılar*-da kalarak buna mukabil Bağdâd ve Deme ve Dertenk (Dertenek) eyâletleri terkedildi ⁴¹¹. İran, H veyze ve Mah n hâkimlerinin pâdişâh hizmetine geçmelerine muhalefet etmemeyi ve Dağıstan şem-halı'na ⁴¹² hiçbir şei lde zarar vermemeyi taahh d ediyordu. Bundan başka, iki taraftan alman esirlerin iadesi ve Acemler'in ilk    halife ile  işet 's-Sidd ka (hazer tı) haklarında sebb ve ta'n etmemeleri yazılıydı (19 şevval 1029 - 29 Eyl l 1619).

Sadaret Değışikliğı

Bir müddet sonra  k z Mehmed Paşa ancak on ay muhafaza edebilmiş olduğu sadâretten azledildi. Yerine Osmanlı müverrihlerinin bâzan «Çelebi» ve bâzan «Güzelce» adını verdikleri Al  Paşa tâyin edildi ⁴¹³. İran muahedesini akdeden Halîl Paşa, pederi Sultân Ahmed'in irtih linde Sultân Mustafa'yı tahta çıkarıp da kendisini    ay saltanattan uzak bırakmış olan ve lüzumsuz yere bir c lus için    milyon altın sarfettirmiş olmasını Sultân Osman'ın bir türlü affedememesinden dolayı azledilmişti.

Sultân Osman, müftî Es'ad Efendi'den de yine o sebeple memnun değıl ise de, azletmedi. Fakat silsile-i ulemâ tevc h tım ondan alarak Hoca Ömer Efendi'ye vermek suretiyle, hissolunacak bir derecede muğber eyledi ve bu durumda, müftînin vazifesi fetv 'dan ibaret kaldı.

Hayâtını tehlikede görmüş olan Halîl, Üsküdar'a vardığında şeyh-i a'zam Üsküdârî Mahmûd Efendi'nin tekkesine sığınmıştı. «Azîz» (Mahmûd H d yO'nin halk arasında mazhar olduğu saygı sebebiyle h k met üzerinde bir kuvvet hâlini almış olan te'siri, büyük memurlardan birkaçını  d mdan

⁴¹⁰ Vezîr-i  zam Mehmed Paşa'nın Kadı H n'a mektubu San Abdullah Efendi'nin inşâsında mevcuttur. Yine sadrâzamin Emir Güne (Güne)'ye m ktubu bu inşânın 10 m. smdadır.  k z Mehmed Paşa'nın halefi sadrâzam Alt Paşa'nın Sultân Ahir.ed ve Sultân Mustafa zamanındaki müzâkerelere dâir ve Kartoel (Kürtül?) Tiflis'ten bahseden mektubu Velî  avuş, tna'rifetiyle ulaştırılmıştır.

⁴¹¹ Bunun doğrusu Ahışa eyâletinin ve ona bağlı olan yerlerin bu tarafta kalup, buna mukabil Bağdâd serhaddinde İran tasarrufundaki yerlerden Deme ve Dertenek sancaklarının öte tarafın olmasıdır. Natm 'dan, e- 2, s- 173 (Mütercim)

⁴¹² şemhal ve şâir Dağıstan H kimleri. Nairr. 'dan, c. 2, s. 173 (Mütercim)

⁴¹³ Reis lk tt b Sar  Abdullah Efendi'nin D stAr-ı Ing&'sında nu : 91, Sadrazam Alt Paşa'ya 5 Cumâdeluhrâ 1029 (8 Mayıs 1620) tarihli bir temlikoame vardır.

muhafaza etmiş idi. Mahmûd Efendi'nin müdâhale etmesi üzerine Pâdişâh, Halîl Paşa'nın hayâtına kasdetmemeyi vaad ettikten başka, ikinci vezâret pâyesiyile kap-dân-paşalığa tâyin etti.

Bu sene içinde iştirâk-i nisvân (çok kocalılık) fikrini telkin ve icra etmekte olan 15 kişi Çeşmî Mahmûd Efendi'nin fetvası üzerine müdhîş işkencelerle îdâm edildi. Yine o sene ilk defa olarak 10 akçelik sikke kesildi. Güzelce yâhud Çelebî Alî Paşa —ki ince ve hîle-kâr unvanları da verilebilirdi— Celâlî Yahya tarafından bir isyanda öldürülmüş olan Tunus beğlerbeği îstanköylü Ahmed Paşa'nın oğlu idi. Evvelâ Dimyat sancak-beği⁴¹⁴, sonra Yemen ve Tunus beğlerbeği, Kıbrıs ve Mora eyâletleri idaresiyle birlikte vezîr olmuş ve o zaman ikinci defa olarak kapdân-paşalığa tâyin edilmiştir.

Az bir süre önce İstanbul limanına altı düşman gemisini, sefinesinin arkasından çekerek girmiş ve 200 esîr ile beraber getirmişti. Osmanlı amiralinin payitahta zafer alayıyla girişinde bu esirlerden her biri bir torba altın getiriyordu. Bu muvaffakiyet üzerine Pâdişâh, Alî Paşa'ya hil'atlar ve altından bir zincir ihسان etti. Pâ-dişâh'ın Alî Paşa hakkındaki iltifatı, kendisini çekemiyen sadrâzam Dâmâd Mehmed Paşa'yı, Hristiyan elçilerini Alî Paşa hakkında şikâyet etmek ve onun açıkladığı ganimetlerin, ganimet olarak alınan şeylerin onda biri bile olmadığını Pâdişâhla telkîn etmek için tahrîk etti. Alî Paşa, yapılan bu gizli tahriklerden haberdâr olarak, sadrâzama beş kese altın göndermek suretiyle onun kırgınlığını izâle etti. Ondan sonra gurur verici hediyeler ve vaadlerle Pâdişâh'm o derecede teveccühünü kazandı ki, Sultân Osman kendisini sadâret makamına ve Mehmed Paşa'yı tekrar Haleb valiliğine tâyin etti (Muharrem 1029 - Aralık 1619). Lâkin Mehmed Paşa'nın gitmesine müsâade etmezden evvel, 30.000 altın vermeye icbar etti; o kadar da sıkıştırdı ki, kapıcılar kethüdasını bir günde beş defa göndererek, nihayet o paranın hepsini aldı. Bunun üzerine Mehmed Paşa, fakır ve soyulmuş halde Haleb'e gitti ve arası çok geçmeden vefat ederek Şeyh Ebûbekir Zâviyesi'nde inşâ ettirmiş olduğu türbeyle defnedildi.

Alî Paşa'nın Sultân Osman üzerine nüfuzu o dereceye vardı ki, Pâdişâh'm yanından eski mahremlerini bir cezaya mâruz kalmaksızın uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Zât-ı Şâhâne, iktidarları sadrâzamin te'sîrine rekaabet edebilecek büyük memurların hepsinin azl edilmesine muvafakat

⁴¹⁴ Alî Paşa, babasının vefatında küçük kalmıştı. Sonraları celalî Yahya'yı mahvederek, buna mükafat almak üzere Dimyat sancağı ihسان olundu. Hadfka-tSI-Vfizerâ, s. 65. (Mütercim).

gösterdi. Defterdar Bakî Paşa'nın bütün malları müsadere edilerek Yedikule'ye hapis ve sonra Kızıl Adalar'a sürgün edildi.

Sultân Ahmed'in zamanında hükümete sâhib imiş gibi hükmünü yürüten, Sultân Mustafa'yı hal' ile Sultân Osman'ı iclâs eden, o herşeye muktedir kızlar ağası da bütün servetini kaybederek, Mısır'a uzaklaştırıldı. Silsile-i ulemâ tevcihâtım icra hakkım Pâdişâh'-ın kendisine vermiş olduğu Hoca Ömer Efendi, Mekke'ye gitmek emrini alarak Üsküdar'a geçmek üzere gemiye binmek üzereyken, Alî Paşa'nın vefat etmesi üzerine saraya dönebildi.

Safiyye Sultan Ve Ekmekçizâde'nin Vefatları

Sultân Osman'ın tahta çıktığı ilk sene, 28 sene zevci III. Murâd ile hükümete iştirak etmiş olan ve oğlu IH. Mehmed zamanında Dev-let'i idare etmekte devam etmiş bulunan ve fakat torunu Sultân Ahmed'in cülusundan beri 14 senedir, geçmişteki ikbâlinin hâtırası, yine iktidara nail olmak arzusu ile Eski Saray'da münzevî bir hayat sürmekte olan Bafa (Safiyye) Sultân vefat etti ⁴¹⁵. O zaman Eski Saray'da Sultân Ahmed'in sevgilisi Mâh-peyker, daha ma'ruf olan ismiyle «Kösem Sultan» bulunuyordu ki, Murâd, Süleyman, Kansım, İbrâhîm isimlerinde dört şehzadenin vâlidésidir. Kendilerini cezbedecek bir hüsn ü ân bulamadığı yâhud Vâlîde-Sultân ile Hasekî-Sultân'm rekabetleri aralarında soğukluğa yol açtığı için, Pâdişâhların hiçbir zaman —evvelki saltanatların solmuş güzelliklerine yâhud sukuut etmiş kudretlerine ikâametgâh olan— Eski Saray'a gitmek mu'tadları olmamakla beraber Sultân Osman, pederinin sevgilisi tarafından yapılan üç-dört günlük bir şenlikte kızlarağasıyla birlikte o sarayda bulunmaya razı oldu ⁴¹⁶. Anlaşıldığına göre Mâh-peyker Sultân, Osman'ın validesi olan Mâh-fîrûz Sultân'ın; yâhud hiç olmazsa kızlarağasının nazar-ı dikkatini çekebilmek için kendisinin hâl ve mevkiini iyi takdîr edecek bir zekâyâ mâlik idi.

Bafa Sultân'ın vefatından bir müddet sonra, Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın vefatı vukua geldi. Edirne'den bir ekmekçinin oğlu olan bu zât,

⁴¹⁵ Sultân Mehmed'in validesi. Sultân Ahmed'in büyük annesi oton büyük vâlîde-sultân vefat etti. Bu sultân, fikrî meziyetlere mâlik olduğundan hükümetin idaresine iştirak etmek isterdi- Lâkin Sultân Ahmed kendisini güzel bir surette Yeni Saray'dan çıkarmıştı- Ocak 1619. Venedik Hulâsası.

⁴¹⁶ «Pâdişâh, kızlarağasıyla birlikte Eski Saray'a çekilerek üç dört gün pederinin validesi tarafından iz'af olundu.» 17 Nîsân 1619.

birbirini müteâkib vergi tahsildarlığı ⁴¹⁷, mültezim, defterdar, vezîr mertebelerine çıkmıştı. Sadrâzam öküz Mehmed Paşa'nın azlinde Ekmekçi-zâde kaymakam bulunduğu için, Pâdişâh'-ın, kendisini o makaama tâyin edeceğini ümîd etmişti. Lâkin kaymakamlıktan bile azledilerek, Halîl Paşa ona tercih edildi. Bu hakaretle kederinden vefat etti. Vefatından az evvel Ocakof (Özi) kalesinin tamiri ve bu şehrin karşısındaki Kılburun'da bir kale inşâsı için 10 milyon akçe tahsis etti ⁴¹⁸. Vasiyetnamesinde zamanın müf-tîsini, dînî müesseselerine ve özellikle İstanbul'daki medresesine, Edirne ve Ereğli'deki hanına, diğer birçok binaya nazır tâyin etti. Ekmekçizâde'nin hanesinde 100 milyon akçe (bir milyon altın) bulunarak bu paralar hazîneye alındı. Vakıa ihtirasla istediği sadrazamlık makaamma nail olamadı; fakat ikbâl gemisini iktidar der-yâsmin birçok girdablan arasından muvaffakiyetle geçirebildi. Mâliye idaresine bakmakla görevli olduğundan, îbrâhîm, Murâd, Nasûh Paşalar gibi sadrâzamların husûmetine tabiatıyla maruz bulunduğu halde, gerek vazifesinde faal ve zekî oluşu, gerek büyük meblâğlar feda ederek mazhar olduğu pâdişâh himâyesi sayesinde onların kininden masun kalmıştır.

Ekmekçizâde'nin vefat ettiği sene, —ki aynı zamanda Bafa Sul-tan'ın vefat ettiği yıl olmakla ve yine Komorn'da imzalanan Macaristan anlaşması ve Serav sahrasında akdedilen İran anlaşmasıyla de işaretlenmiştir— bir ekmekçinin oğlu iken büyük bir devletin vükelâsından olmuş bulunan Kardinal Klezel de Arşidük Ferdinand'm emri üzerine ansızın, Kolalto ve Dampiyer tarafından tutuklanarak Tirol'de bîr kaleye sürüldü.

Göktaşı Ve Kuyruklu Yıldız

Yine bu 1618 senesinin Hazîrân ayında Budin Vâlîsi Karakaş Mehmed Paşa, Mur nehri sahilindeki mahallerde zuhur etmiş olan bir gök hâdisesi hakkında Dîvân'a arîza gönderdi: Bir kara bulut zuhur ederek bunun ortasından haç şeklinde şimşekler parlamış, birçok siyah taşlar çıkarak birbuçuk zirâ'a kadar yere girmiş ve bunların bâzıları üç kantar gelmiştir ⁴¹⁹.

⁴¹⁷ Hristiyanlar'dan alınan harâc tahsildarlarına -cizyedâr* ve bir sancakbeği yâhud befterbeği tarafından vekîl olan sancak ve vilâyet tahsildarlarına «muhasşü* denilir.

⁴¹⁸ Ekmekçizâde, hastalığı ziyâdeleşince, bu parayı İstanbul'da defterdar Yah-nikapan'a tesellüm etmişti. (Mütercim)

⁴¹⁹ Budin muhafızı Karakaş Mehmed Paşa'dan gelen arzda şöyle yazılıydı: «Evt-sıt-ı şâ'bânda Hungarya şimalinde diyâr-ı Nemçe'den Morava ülkesinde vafct-i asrda bir siyah müdevver bulut zahir olup andan kan yağdı ve bir saika-i azîme kopup bulutdan şekli salîbîde bir ateş göründü. Ba'dehu bulut müc-temi' oldu; azfm duhân çıkup intişâr itdi. ve der-akab bir şedld saika dahî çatladı; {gidenlerin aklı gitdi- Dışarıda

Ertesi sene, Sultân Ahmed'in vefatının sene-i devriyesinde bir kuyruklu yıldızn zuhuru İstanbul'da daha der n te'sirler yaptı. Işığı ateş gibi parlak ve kendisi kılıç şeklinde olup kılıcın ucu doğudan batıya doğru uzanarak g y  payitahtı tehdit ediyordu. O zaman İran ile yeni muharebe gök h diselerine atf edildi. İki sene sonra, Lehistan muharebesine ve ondan sonra çıkan ihtil le alâmet addedilmiş ve bir pâdişâhın Roma'yı fethedip de 10 sene sonra Hristiyanların kinciyle öldürüleceğine dâir halk arasında dolaşan eski bir rivayetle m n sebeti olduğu zannedilmiştir.

Lehistan Seferi

Moldavya voyvodası Gratyani'nin hıyaneti, Lehistan muharebesinin ilk sebebini teşkil eder. Gratyani, Kazak ve Lehler'in akınlarına dâir Betlen Gabor'un Osmanlı h k metine yazmış olduğu mektupları ele geçirerek, Kazak ve Lehler'e haber vermişti. Betlen, intikam almaya yemîn ederek, hak kten Gratyani'nin azliyle yerine Eflâk voyvodası Aleksandr'ı t yinine muvaffak oldu. Silistre vâlisi ve serdâr t y n olunan İskender Paş , eskiden himaye ettiği Gratyani ve ona yardım eden Lehler'e karşı gönderildi. Rumeli beğler-beği Yûsuf Paş , Niğbolu sancak beği Tiry k  Mehmed Paş , Vidin sancak beği Mihaloğlu neslinden ihtiya Hızır Paş , Kırım Hânı Can-beg Giray seferberlik emrini aldılar. Kırım Hânı'mn yanında kardeşi Kalgay Devlet Giray'dan başka, Mehmed Giray'm kızının oğlu Neberd (?) Giray, Mans r oğullarıyla birlikte Kantemir Mîrzâ No-gay oymağı da beraberdi ⁴²⁰.

İskender Paş  bu firkaları kendi kuvvetiyle birleştirdikten sonra Prut'u geçerek ve Dinyester sahiline inerek, Lehistan ordusunun bulunduğu Yasi (Yaş) civarına gitti. Düşman karşısına varınca askerini harb nizâmına sokarak sağ cenaha Rumeli beğlerbeği Yusuf Paş 'yı, Yûsufun önüne ilk hatta Tatarlar'la Devlet Giray'ı; sol cenahına Niğbolu sancak-beğini, Nogaylar'm kumandasında Kantemir Mîrzâ'yı koydu. Kendisi de ordunun seçkin kısmiyle merkezi tuttu. Pişdar akıncıları kumandanı Mihaloğlu çok ilerlemiş olduğundan, bir an büyük tehlike içinde bulunduysa da, Tiry k  Mehmed Paş  serdârın emrini beklemeksizin mu'tâd sil hı olan baltasını (teber)

bulunan hayvan t dizleri üzerine   k p başlarını göge kaldırdılar, ve sonra sahralara kaçup dağıldılar. Müteakiben gökde    sayha-  azîme İşidildi ki. heybetinden z hreler  ak olurdu- O bulutdan siyah ve müdevver gülleler inüp bir buçuk zira' kadar d şd ğ  yere gömülürdü. B zısı tartıldı, üçer kantar geldi.  Natm 'dan, c. 2, s- 173. (Mütercim)

⁴²⁰ Naîmâ, Nogay reislerinin de isimlerini zikreder: Orak Mîrzâ Süleyman ş h, İneyet ş h, Velî ş h. Fezleke, Peçevi. (Tiryaki Mehmed Pasa'nun l kabı <Sannısak>dır. Naîmâ)

alarak, Mihâloğlu'nu kurtarmak üzere 500 kahramanla atını ileri sürdü. Bu cesûrâne hareketle onu kurtarmaya muvaffak oldu. Ertesi gün, 20 Eylül 1620'de bütün hatta cenk başladı. Kör Hüseyin Paşa, Osmanlı öncülerini sevketmekte ve arkasından ilerleyen Mi-haloğlu'na istinâd etmekte idi. İskender Paşa, Devlet Giray'a, Cengiz ailesinin yegâne mümessili olduğu için, kendisini tehlikeye koy-mıyarak dümdarda (artçıların yanında) bulunmasını ihtar etti; Devlet Giray ise:

— «Tığ-i düşmenin yetişebileceği yerden uzak durmak ordunun ruhu olan serdâr için lâzım gelir» cevâbını verdi.

Bu merdçe çekişme, ancak, Devlet Giray'm Tatarlarda birlikte ordunun tâ önüne konulmazsa çekilip gideceğine yemîn etmesiyle son buldu.

Mihâloğlu, Hüseyin ve Tiryakı Paşalar, düşmanın ortasına hücum ettiler. Her taraftan mahsur kaldıkları halde, Tatarlar'ın ve No-gaylar'm kahramanlıkları sayesinde kurtulabildiîer. 2.000 Lehli muharebe meydanında kaldı. Diğerleri ordugâhlarına çekildiler. Grat-yani, firara muvaffak olmuş, lâkin kethüdası Buçok Osmanlılar'ın eline düşmüştü. Leh esirlerin, serdârın otağı önünde başları kesildi. Leh serdârı, İskender Paşa'ya şu sözlerle bir görüşmeci gönderdi:

— «Biz, yalnız eski düşmanlarımız olan Tatarlarda uğraşacağız sanıyorduk; bizzat vezîr ile ceng edeceğimizi bilmiyorduk. Kral'ın yeğenini ve diğer asilzadeleri size rehin olmak üzere vermeye hazırız, şu şartla ki, siz de Kan t em ir Mirza ile Hüseyin Paşa'yı bize gönderirseniz, Dinyester'in öte tarafında rehinler mübadele olunarak herkes sükûnetle yerlerine döner.»

Görüşmeci, serdâra 100.000 duka ve Pâdişâh için senelik bir vergi vaad etti. İskender Paşa bunun üzerine harb şurası topladı. Kan-temir baştan ayağa mü s el l âh bir halde yırtık bir kalpakla «Gazaba gelmiş fil» gibi geldi. Lâkin Lehliler'in tekliflerini işitince hiddetten kanlanmış gözlerini ⁴²¹ serdârın üzerine dikerek şöyle bağırdı:

— «Gâvurların malına tama' ile gâvur mu olsun? Otuz senedir benim kılıcım onların babalarının ve oğullarının kanını içmektedir. Beni şişe geçirip kebâb etmek için kendimi ellerine mi vereyim? Bu gâvurlar için kılıcın keskin tarafından başka söz yoktur.»

Kantemir bu sözleri söyledikten sonra otağdan huşunetle çıktı. Hüseyin Paşa da rehin gitmeye muhalefet gösterdiğinden, görüşmeci olarak gelen

⁴²¹ «Dîdeleri câm-ı lebrfz-ti hamr gibi pürhûn olup* (Naîmâ.).

memur habsediüp, Gratyani'nin kethüdası (minstro-su) kazığa vuruldu ⁴²².

Bunun üzerine Lehler, daima Tatarlar tarafından taarruza uğrayarak ric'ate başladılar. Onyedî gün boyunca, iki ordunun kısımları arasında ceng devam ederek, Tatarlar birçok esir aldılar. Lehler Dinyester sahiline vardıklarında —Osmanlılar'ın rivayetine göre generallerinin evvelâ süvariye geçirip de piyadeyi kendi talihlerine bırakmak istemelerinden dolayı— saflarında büyük bir karışıklık yüz gösterdi (7 Ekim 1620). Tatarlar bu halden istifâde ederek düşman ordusu üzerine hücum ettiler ve Lehler tarafında yaygın bir hezimet meydana geldi. Kalinovski kaçarken Prut'ta boğuldu. Zolki-yevski'nin başı Osmanlı ordugâhına gönderilip, saray kapısında teşhir edilmek üzere İstanbul'a gönderildi. Konyakapolskî esir edilerek Boğaziçi Kulesi'ne atıldı. Gratyani, kaçarken yolda bir köylü tarafından öldürülerek, başı, halefi Aleksandr'a gönderildi. Bütün Lehistan ordusu mahvolmuştu ⁴²³.

Manfredonya'nın Tahrîbi

Geçen sene, Floransalılar birçok Türk kadırgalarını zabt etmiş oldukları halde, bu sene, denizde de, karadaki kadar Osmanlılar'a müsâid oldu ⁴²⁴. Kapdân Halil Paşa Navarin'de donanmasını tamir ettikten sonra, Dıraç sularında buğday, yüklü iki gemi zabt etmiş ve gemicilerini, gemilerini Manfredonya'ya götürmeye mecbur etmişti. Halil Paşa şehri ansızın zabt

⁴²² Bu roeşveret meclisi ve neticesini Naîmâ su sebilde yazar :

.Serdâr:

— «tmdi biz dah! meşveret idelim» diye Kalgay Sultân ve sair ümerâ ve. a'yân ile söyleşüp vefret-i düğmene binâen ve iğtinâm-ı selâmet-i guzâtâ tamâ'en musalehâya meyyal göründükde ol mahalle Kanteinîr Mirza geldi; gark-ı âhen, basında kalpak, mânend-i fil menkülüs (?), bir dilâver-i divzâd ve kühten. Heybet ile otağaya girüp mu'tâdî üzere ref-i savt ile paşaya: Salamalayk» yâni «Selâmün aleyke» diyerek cümle ümerâyâ tasaddur itdi, ve çak vezirin yanına oturdu. Kantemir ilciye bir nazarı kuhberendâz salup, ondan vezire bakup •Nedör bu kâfir» didi. Pasa dahi «İlcidir; sulha tâlib-dir, amfin dilerler, bac ve haracı müteahhid olurlar, suyu geçince (ye kadar) seni ve Hüseyin Paşa'yı renin taleb etmiş» didikde hemân Kantemir'in dideleri cam-ı tebrîz-î bamr gibi pürhup olup kemâli huşunet ile vezire «Baka, sen kâfirin mâline tapup kâfir oknuşın; ben otuz yıldır bunlara kılıç urup ataların, oğulların öldürmüşens; niçün özümi ellerine vireyüm, tâ ki beni diri diri şişe sancup büryân itsinler? Bunlar kâfirdir, bizim bunlarla barışımız yokdur; bunlara hemân kılıç ururuz, gayrı sözümüz yokdur» diyü sıçrayup bübergıran gibi gümürdenerek dışarı çıkdı. Paşa dahi rehn gittcek-den a'râz İtdi* İlciyi habs idüp mukaddema giriftar olan Buçok Kethudâ'yı kazığa urdılar.» Naimâ, c. 2, s. 182, 183. (Mütercim)

⁴²³ Nalmft, Lehistan ordusunu elliüç bin, Osmanlı ordusunu yüzbin gösterir. Bir diğer raporda Lehistan ordusunun altmış bin olduğu ve bundan yalnız dörtyüzünün kurtulmuş olduğu zıkr olunmuştur. TiUeviskî'nin Narratto de Praelüs gesto biter PoJonam et Tarcam, annls 1620 «t 1621 (Matriti, 1623, s. 13) eserinde Osmanlı ordusunda yetmiş bin Tatar, onüri bin Eflâklî, onbîn Bağdan, yedibm Macar, dörtbin Türk olup Lehistan ordusunda ancak yedibin kişi olduğu yazdınabr! Bunlardan daha doğru sözlü olan Sir Tomas Rue (s. 11), Lehistan ordusunu 40-000 ve Tatar «duşunu 30.000 olmak üzere tâyin eder.

⁴²⁴ «Sen-Stefano tarikatine âid kadırgaların 1619 senesinde ilk seyahatlerinde birkaç Türk sefinesini nasıl zabtettiklerine dâir vekayînâme» isimindeki İtalyanca eser ki, 1619 senesinde Fransa'da basılmıştır.

ederek üç gün muhasaradan sonra da kaleyi almak suretiyle ateş ve kana boğmuş, ondan sonra ganimetleri yükleyerek gitmişti. Kaleye hücumunda Üsküdârî Aziz Mahmûd Efendi'nin verdiği hırkayı giymişti, Muhibbi ve manevî pederi olan bu zâta, seferinin mes'ûd neticesini bildirdi.

Öte taraftan Maltalılar Turens'i (Tunus?) istilâ ettiler.

İstanbul'a Macaristan, Bohemya Ve Avusturya Elçilerinin Gelişi

İskender Paşa, Moldavya'ya gitmek üzere yolda iken, Budin Vâ-lîsi Karakaş, kendisine Macaristan Kralı unvanım vermekte olan Betlen ile ittifak ederek —daha önce Macarlar tarafından vâki' olan ahdin bozulması hadisesine misliyle mukabelede bulunmak bahanesiyle— Vayçen'i zabt etmişti. İmparatorun generalleri, Betlen tarafından şiddetle sıkıştırılarak, bu yeni fethinde kendisini endîşeye düşürmemeye mecbur oldular. İmparator'un Baron Mular'a halef olmuş olan (2 Ağustos 1620) ve II. Hudolf tarafından Belgrad kadısı ihtiyar Hâbîl Efendi'ye hitaben kendisine bir mektup verilen elçisi Sezar Gallo, bu hususta hiçbir şeye muvaffak olamadı⁴²⁵.

Gallo, Macaristan, Bohemya ve hattâ Avusturya âsîlerinin İstanbul'daki entrikalarına kargı muvaffakiyetle uğraşabildiği için, kendisini bahtiyar addetmeye mecbur oldu⁴²⁶.

Macaristan Millet Meclisi mebuslarından Etiyen Korlat'ın maiyetindeki adamları arasında bulunan Piyerfay, bir gün sarhoşluk hâlinde bir Türk'ü kendi eliyle öldürdü. Halk toplanarak Fay'ın îdâ-mını istediler. Bu adam bir saat mühlet alarak, bu müddeti vasiyetnamesini yazmaya sarf etti

⁴²⁵ Nemçe Çâsân Ferdinandos Belgrad kadısı Hâbîl Efendi'ye mektup gönderüp yazmış ki: «Bizün hizmetkârimız Çerz Gali (Sezar Gallo) Âsitâne'ye gönderdim ki sipariş olunan her ne ise bî-tekeliûf söyleye-Devletlü, azametlü, her işe kaadir İslâm Pâdişâhı Sultân Osman Hân hazretlerine —ki, öteyaka ve beri yakanın pâdişâhıdır— aramızda olan iyi barışığı muhkem tutmak İçün ki bizim tarafımızdan dahî mu'teber tutulumdur. Mezbûr Çerz Gali'den ne işidirsensiz sahih i'tikad idin. Bu mektubumuz milâdın 1620 Aprilinln 11'inde Beç kalesinde yazıldı ve biz Roma Çâsân olalı bir yıl, ve Macar Kralı olalı iki yıl, ve Çeh Kralı olalı üç yıldır. Mektub bu sal (1621) recebinin yirmi altısında vârid oldu. Naîmâ, s* 185, ve 186- (Mütercim)

⁴²⁶ «Bohemya ve Macaristan'dan elçiler geldi. Bunlar, hükümetlerinin 10 seneden 20 seneye kadar sulh ve dostluk te'sîsi talebinde bulunduklarını ileri sürdükleri gibi, gerekli şartların kararlaştırılması hususunda Osmanlı hükümetine büyük bir hey'et gelmiştir. Bu hey'et Bâb-ı Hümâyûn tarafından iyi karşılandı- Paşa, bu hey'etin murahasına hil'atler giydirerek Davudpaşa Sarayı'nda huzûr-ı şahaneye çıkarıp Pâdişâh'ın elini öptürdü. Betlen tarafından gönderilen elçi dahi bu münâsebetle aynı lutufkârca muameleye mazhar oldu. Bu murahaslar pek uygun cevaplarla dönmüşlerdir, gtrazer'in amcası, Ferdinando'ya Matyas'a hizmeti gibi hizmet etmediğinden bahisle, Ştrazer'e azarlayın mâhiyetinde bîr mektup göndermiştir.» Nisan 1620, Venedik Hülâsası*

ki, tafsilâtı, son zamanına kadar itidalini muhafaza ettiğini gösterir ⁴²⁷. Mühleti dolunca başını cellâda teslim etti.

Bohemya Millet Meclisinin memurları —Kont Palatin Fredrik'in de i'timâdnâmelerini hâmil olan— Kolonyalı Jan ve Bzediçli Samuel Gaşin idiler ⁴²⁸.

Yukarı Avusturya Millet Meclisinin elçileri arasında Baron Ştramberg ve Siraon Engel; Aşağı Avusturya Millet Meclisi memurları arasında diğer bir Engel ile İmparator'un memuru Ştrazer'in (veya Ştarzer'in) kardeşi bulunuyordu. Âsîlerin bu elçileri, kendilerini Dâvudpaşa Sarayı'nda kabul eden Pâdişâh'ın memnuniyetini mûcib olduğu kadar, İmparator Rudolf'un hoşnuds uzluğunu celb ettiler. Sezar Gallo, bunların mesâisini hükümsüz bırakmak için her tedbîri uygulayarak, hastalığı zamanında İmparatorun memur Ştra-zer tarafından yardım gördü: Homonayi'nin Türk kıyafetinde İstanbul'a gönderdiği kâtibi vâsitasıyla, Erdel Prensliği'ni almak için, Osmanlı hükümeti nezdinde gizlice yapılmış olan teşebbüslerini Ştra-zer şiddetle destekledi. Ştrazer ile ser kâtib Homonayi'nin memlekete dönüşünde İskender Paşa'nın kendisini Erdel Prensliği'ne oturtacağına dâir bir yazılı vaad almaya muvaffak oldular. Lâkin kâtib döndüğünde Homonayi'yi zehirlenmiş buldu ⁴²⁹.

⁴²⁷ Hurmayer, Coğrafya ve Târih İçin Arşiv, Nu : 59. 60; 1817.

⁴²⁸ Bohemya elçilerinin i'timâdnâmede zikredilen isimleri ve sair tafsilât:

«Domino Joanni a Köllin Regiae Magestatis Consili-ario eximium virum Samuelem Gschinium a Bezdiczy Adjunctum volumus. Pragae 19 Mai 1620.»

Sadrâzâmin mektubundan:

«Universo orbi et celsissimae Sublimitati Vestrae abunde constare putamus, in quas aerumnas perditte quorundam perfidorum patriae civium, qui clavum rei-publicae tenebant, libido florentissimum hoc regnum cum praestantissimis ei annexis et confoederatis provin-ciis praecipitaverit et tantum non libertates nostras et privilegia in universum omnia f unditus everterit, ac sub miserrimum jugum Hispaniae tyrannidis, quo omnia oeorum ibant consilia, nos miserit, quod ne flet mature nobis cavendum rati consilium ex re capere, patriam avi hostili defendere, libertatem avitam tutari et justa cum armis temere in nos sumtis opponere et pro fortu-nis cervicibus nostris strenue depugnare, devrevimus.»

⁴²⁹ «Es ist im Jahre 1620 des graven Georg Homonay Sec-retarius nach Kostantinopol in türggischen Kleidem verkleidet in compagnie des Scenderpassa Leuthen ange-langt, in mein Losament losirt, und umb des Fürster-tumb Siebenbürgen mit recommandation gedachtes Scenders Passa vor seinen Herrn Tribunt par 100.000 Thaler, vom gemelten; Hr. Homonay Chartae biancae mitbracht, welche aile von mir ausgetheilt, und were wie alles incemi nirt zu lang zu erzehlen, doch dahin kommen dass so Homonay ihme in Siebenbürgen zu-kommen sich getraut und ihme die Stendt zu einem Fürsten annehmen, derselbe vom sultan confirmirt wer-den solle, —welche Traktation auch durch mich anfan-gen und soweit vollented worden, dass Hr. Homonay die Lizenz von der Porten schriftUch, das seine Ankunft in Siebenbürgen von der Porten nicht geandt, dem Scen-der passa aber die Fahne, Sabel und Rockh samt der in-vestitur zugeschiedt werden solle. Hr. Homonay wenn es Zeit damit zu begaben, wie dann Hr. Graf von Althann zu diesem endt etliche 100 Husaggi Heran Homonay zu-gefuert, est ist aber gedachter Secretarius 2 öder 3 Tag. nachdem Her Homonay, schon vergeben und bereit dodt gewest, zu spath ankommen, und alles blieben; Sonst man den Bethlehem zue Presburg in dem Sackh gehabt hatte.»

(Kadîm Almanca'dır, tercümesinin hulâsası metindedir.)

Sadrâzam, Ştrazer'in de huzurunda, Macaristan, Bohemya, Avusturya âsîleri memurlarına, kendilerini İmparator ile barıştırmak için tavassutta bulunacağını ve eğer bir tesviye sureti bulunamazsa Osmanlı askeri ile yardım edeceğini vaad etti ⁴³⁰. Son zamanlarda âsî tebeasına Hristiyan hükümetleri tarafından gönderilmiş olan himaye ve dostâne müdâhaleleri protesto etmiş olan Osmanlı hükümeti, bu münâsebetle Macaristan, Bohemya, Avusturya âsîleri memurların resmî mülakatlara kabul etmekten, müdâhale ve hattâ yardım etmeyi alenen vaaddan bir mahcubiyet hissetmedi ⁴³¹. Eğer bu vaadler yerine getirilememişse, ihtiyarından hâriç idi; çünkü Lehistan ile çıkan harb, nazar-i dikkatini geniş hududlarından diğer bir tarafa davet etti.

Sadrazam Alî Paşa'nın İcraatı

Bu zamanda Osmanlı Devleti siyâsetinin ruhu, Hristiyan hükümetleri mümessilleri hakkındaki soğuk muâmeleleriyle meşhur olan sadrâzam Sinan Paşa'nın tavırlarını hatırlatan ve hattâ onu geçen AH Paşa idi. Hakîkaten, İmparator tercümanlarının ve diğerlerinin vazifelerini tamâmiyle yerine getirmelerinden dolayı doğulmuş, dîvândan kovulmuş, hapis ve sürgün edilmiş olmaları, o zamana kadar görülmemiş bir şey değilse de, hiç biri, Sultân Osman saltanatında olduğu kadar, Moldavya Prensi Gratyani'nin kayınpederi olan Venedik birinci tercümanı Borissi gibi serbestçe konuş-

⁴³⁰ «Dann nimb auch ich den gerechten Gott zum Zeigen, wie hoch ich mich als die gesampte Potshafter A. 1620 vor diesem damals widrigen Erbkhönlreichen und lan-den nach der Porten khommen, mich deselben Prakh-tikhen sowol mündlich a als schrifttucht opponirt, un weil Alles mündlich nicht verricht werden khennen, mit grossen Spessen der Kebe Fieden erhalten, auch weilen die Truppen stolz und allerseits in Frieden auch soviel Störenfried an der Porten sich befunden, dass den Re-bellen auf deren grosse Offerte sonderlich @ach geschehener Prager Schlacht wirklich kheine Hülft geleist, venhuett - \vorden, zwar weniger nicht, als dass durch so grosse efferta die Türggen dahin bracht, dass sich diesel-be gegen gedachte Rebellen erbotet? dass Sultan sich derselben mit E. K. Majestat zu vergleichen sein Auro-ritat interpoiren, und so solches nicht verfangen, man ihnen hilf nicht wider Ihre Majestat sondern wider.die spanische, pabslich, florentisnische, und ahdere unter I. M. Armee hefindenden den Türggen feindliche Nati-onen geben wollte, welches der Oberste Wesir mir im Marsio 1620 im Namen des Sultans in Beisein aller re-bellischen Pothschafter I.K. M. anzuzaigen unverholen vermelt, ist es doch nochmals durch den polischen Zug ein Wort pravada auch die wirkliche Hilf vermittelt blieben.»

(Starezer'in raporu, meâîi metinde münderictir.)

⁴³¹ Hristiyan hükümetleri —edilen protestolara rağmen— Osmanlı Pevleti'nin te-beasını himaye etmiş oldukları cihetle, dîvânı hümâyûnun da bu şekildeki muamelesi mukabele-i bilimsilden başka birşey sayılamaz. Yalnız Avrupa hükümetleri saman altından su yürüttükleri halde, Osmanlı hükümeti merdçe, açıktan açığa muamele ediyordu. Asıl hatâ. lüzumsuz, faydasız olan Lehistan seferinin yapılmasıyla, Macaristan, Bohemya, hattâ Avusturya'nın bir kısmı tarafından yapılan yardım taleplerine cevap verilememiş olmasıdır. (Mütercim)

masını hayatiyle ödememişti ⁴³². Gratyani'nin azlinden sonra Borissi, Pâdişâh'm emriyle boğulmuştu (Şubat 1620); tahkikat evrakında Borissi'nin şeriat ve kadılar hakkında fena sözler söylemiş olduğu yazılıyor; hâlbuki idam sebebi Osmanlılar tarafından zabt olunan bir Venedik kalyonunun iadesi hakkında hararetle ısrar göstermek suretiyle, sadrâzâmın üzerine çektiği kininden başka bir şey değildir ⁴³³.

Bir ay sonra, Alî Paşa ile Macaristan, Bohemya, Avusturya âsîlerinin elçileri arasında evvelce söylediğimiz müzâkereler yapıldı ⁴³⁴. Sadrâzam, bu memurların talebi üzerine Ştrazer'in müzâkerelerde hazır bulunmasını istedi; onun karşı çıkması üzerine sadrâzam, Venedik tercümanı gibi kendisini de boğduracağını, yâhud eşek gibi dayak altında öldüreceğini söyleyerek tehdîd etti ⁴³⁵.

Pek çok zamandan beri yeniçeri kışlalarına et vermiş olan Skar-letto bir gün, teslim etmiş olduğu bütün koyunların derisinin hesabını vermeye ve derileri aynen îtâ edemediği için külliyetli bir akçe ödemeye mecbur oldu ⁴³⁶.

On sene zarfında Metropolit kiliselerinde 300 tevcihât icra etmiş olduğunu bahane ederek ve her biri için 1.000 dukadan 300.000 duka almış olması lâzım geleceğini söyleyerek, Rum Patriki'nden de 100.000 duka istedi. Buna rağmen Patrik 30.000 gurus Ödemekle kurtuldu. Hersek Ahmed Paşa'nın ahfadından biri Alî Paşa tarafından habs olunarak, 100.000 altın mukabilinde hürriyetini satın almaya icbar edildi ⁴³⁷. Mısır Vâlîsi Ca'fer Pasa'nın terekesinden bu paranın iki mislini, himâye-gerdesi olan Mustafa Paşa'dan bile 15.000 altın aldı.

⁴³² Bizim târihlerde «Gaşper» denilen Gaspar Gratyani'nin ne mâhiyette bir adam olduğunu Hammer de yukarıda ifâde etmişti. Hiçten Moldavya Prens-liği'ne çıkmış iken isyan ederek Lehistan muharebesine de sebep olan bu herifin kayın pederi olan Venedik tercümanı, başına gelen belâya bak kazanmamış, olamaz* (Mütercim)

⁴³³ «Paşa, kalyon için yüzbin taler istedi*, Venedik Hulâsası.

⁴³⁴ «Borissi (Paşa'nın rivayetine göre) kazaskerler ve şertat aleyhinde sözler söylediği için boğdurulmuştur. Cesedi, Holanda sefiri vâsıtasıyla satın alınmıştır.» Venedik Hulasası, Şubat 1620-«Kalyonlar mes'elesini müdâfaa ettiği için paşa onun aleyhinde idi-» Venedik Hulasası.

⁴³⁵ Yukarıda zikredilen sefirlerin yanında ve âsîlere yardımcı olunmasına dâir pâdişâhın irâdesini göstermiş olması üzerine (yukarıda ifâde ettiğim veçhile) hükümdarımın asî tebeasıyla birlikte bulunacağını beyân ettiğim zaman, sadrâzâmın, bir ay evvel astırdığı Venedik tercümanı gibi olacağını, yâhud eşek yavrusu gibi dayak yiyeceğimi nasıl bir azametle söylediğini nakletmek uzun olur.. Sefirin Almanca raporundan çıkarılmıştır.

⁴³⁶ «Birçok senelerden beri yeniçerilere et ır.üteahhidliği eden Skarlatti nâtnuı-daki tacirden, tedârik ve itâ -etmiş olduğu koyunların dertlerinin hesabını İstedi- Bu hesaba hayvanların bağları, ayakları, bağırsakları dahi idhâl edilmekteydi- Venedik Hulâsası, 9 Şubat 1620, İmparatorluk Kütüphanesi.

⁴³⁷ Hersek-oğlu Ahmed Paşa'nın bir oğlu habse konuldu ve tahliyesi için 100.000 altın verdi» VeaMUK Hott*a»

Bu , sadrâzâmın yalnız hükümet sandıklarını doldurmasına değil, kıymetli hediyeler takdim etmek suretiyle Pâdişâhın mal hırsına düşmesini tahrik etmesine de hizmet ediyordu. Bîr bayramda ondört at, onsekiz Türk kıızı, yüz kat muhteşem libâs takdim etti ⁴³⁸.

Defterdar Bakî Paşa, Alî Paşa'mn mâlî tedbîrlerini dâima destekler görünmediği için azledildi ve Yedikule'ye hapse atıldı. Bakî Paşa'nın bütün servetinden iki milyonu hazîneye alındı ⁴³⁹, Alî Paşa hoca ve müftî ile birlikte, Sultân Ahmed'in saltanatından beri te'sîri üstünlük kazanmış olan kızlarağası Mustafa Ağa'nın mahvına çalıştı. II. Osman'ın huzurunda hoca ile kızlarağası arasında vukua gelen bir çekişme, kızlarağası aleyhinde tertîblenen entrikaların te'sîrli olmasına imkân verdi. Hocanın Edirne kadısı olan oğlu, kızlarağasının arzusuna muhalif olarak, Edirne bostancı-başısının azline sebep olmuştu. İki hasım, Pâdişâh'ın dâiresinde birbiriyle karşılıklı sözlerle cedelleştirler. Kızlarağası, bu sözlerden öfkelenerek kalktı ve öfkeyle çıktı. Hoca bu fırsattan istifâde ederek, kızlarağasının edep dışı tavrını ve kendisine verilen hududsuz iktidarı tak-bîh ederek Pâdişâhın —saltanat edebilecek bir yaşta oğlu bulunan— üvey vâlidisiyle dârüssaâde ağası arasındaki sıkı muhabbetin taht için felâkete yol açacağı îmâ etti. Pâdişâhın aklına böyle mâhirâne bir surette giren bu fikir, neticesiz kalmıyacak bir tohum oldu.

Kızlarağası azledilerek Mısır'a sürüldü. Servetinin bir kısmını teşkil eden ikibuçuk milyon altın hazîne-i hümayûnu zenginleştirdi. Kızlarağasının — efendisinin mâlik olduğu diğer hazîneleri söylettirmek için sadrâzâmın sarayında göz habsine alınan— kethüdası, Üsküdar'da Azîz Mahmûd Efendi'nin yanma firar ederek, dervîş hırkası giyip, bundan sonra tâkîb edilmekten kurtuldu ⁴⁴⁰. Kızlarağasının himâyesi altında bulunan Diyârbekir Vâlîsi Dilâver Paşa azledilerek, yerine zât-ı şahanenin silâhdârı tâyîn olundu ⁴⁴¹. Dârüssaâde ağası aleyhinde gayretlerini birleştirmiş olan Hoca ve sad-râzam, yeniçeri ağasından dolayı bozuşmakta geç kalmadılar. Hoca, ağanın

⁴³⁸ «ondört at, 8 güzel Türk kıızı, 100 elbise takdim etti, Pâdişâhın haset tab'ı var idi.» Venedik Hulâsası.

⁴³⁹ «Teklif ettiği ehemmiyetli ehemmiyetsiz teşebbüslere dâhil olmak Özere, istemediği için (iki milyon altın dan) defterdar Bakî Paşa'yı Yedikule'ye attırdı.» Kezalik.

⁴⁴⁰ «Bu vak'anın sebebi hocadır. Hoca, Edirne kadısı olan oğlunun ısrarına binâen ve lozlarağasının arzusuna rağmen, Edirne bostancıbaşısının azline teşebbüs ettiğinden, kendisiyle kızlarağası arasında bir muhavere vuku bulmuştu. Zâtı şahane çekişmelerinin sebebini sorması üzerine, ağa dışarı çıkıp hocayı huzurda yalnız bıraktı. Hoca, kularağasının aleyhinde birçok söz* 3er söylediği gibi, devlette hâkim âmir olmak İsteddiğini ve büyük bir oğlu olan Pâdişâhın vâlideliğiyle samimî münâsebetlerde bulunmak cıttıyla Pâdişâh aleyhinde birşey yapması muhtemel bulunduğunu beyân eylemiştir.» Venedik Hulâsası, Temmuz 1620.

⁴⁴¹ «Kızlar ağasının himâyesi altında bulunan Diyârbekir valisi Dflâver Paşa azledildi ve yerine silâhdftır tâyîn edildi» Venedik Hulâsası.

azledilmiş olduğunu görmek arzusunda olduğu halde, sadrâzam yerinde bıraktı. Bu ihtilâf üzerine hoca mansıbını kaybettiği gibi, onun himâyesi altında bulunan büyük kançılar⁴⁴² da, düşerken kendisiyle beraber çaktı⁴⁴³. Hoca, sadrâzaman üstün nüfuzu karşısında gözden düşmesi üzerine, üç gün evvel gözden düşmüş bulunan müftî makamına avdet etti⁴⁴⁴.

Venedik tercümanını boğdurmuş olan Alî Paşa, Venedik hükûmetiyle muharebe istiyordu. Vezîr Nakkaş ve Gürcî Paşalar ise, bil'akis Lehistan ile muharebe fikrindeydiler. Onlar bu kanaatlerinden ve fikirlerinden dolayı azledildiler⁴⁴⁵. Balyos, 10.000 duka takdim etmek suretiyle sadrâzam ile Venedik cumhuriyetinin arasını bulmaya muvaffak oldu⁴⁴⁶.

Para, ancak para! Tunus beğlerbeği ve kapdân-paşa sıfatıyla korsanlık ettikten sonra, o zaman sadrâzam sıfatıyla daha geniş bir çapta kanunlarını icra etmekte olan bu hırslı adamın hareketlerinin özeti bundan ibaretti. Ali Paşa, paradan başka bir şeye iltifat etmez, kendisi de Sultân Osman'a hiç olmazsa ayda iki defa hediyeler arz ederek, bu suretle makaamında tutunurdu⁴⁴⁷. Bundan evvelki sekiz-on sadrâzam, Kıbrıs vergisini hükûmet hazînesine alamamış idiler; Alî Paşa adaya 50.000 ekü (guruş) vergi koydu⁴⁴⁸. Macaristan, Bohemya, Aşağı ve Yukarı Avusturya âsî şehirlerinin⁴⁴⁹ hediyeleri 30.000 eküyü buluyordu. Bu hediyeler arasında boruları gümüşten bir organım, 72 saat, gümüş balıklar, altı hokka, altı büyük ayna, altı doğan, Palatin Frederik'in Bohemya Kralı sıfatıyla gönderdiği yalnız başına 1.000 duka kıymetinde zümrütlü bir saat nazar-ı dikkati celbediyordu. Bu muhtelif meclislerin temsilcileri yaptıkları cömerdliliklerle Osmanlı hükûmeti nezdinde ancak hakîkî elçilerin mazhar oldukları

⁴⁴² Aşağıdaki haşiyeye göre, «defterdar- olacaktır. Defterdar Bâkl Paşa'nın azO ve hapsinden yukarıda bahsedildiği gibi, sadrâzam Ali Paşa'nın buna benzer ahvâlinden de daha önceki sahtfelerde kısaca sözedilmiştir. (Mütercim!)

⁴⁴³ «Hoca'nın himaye ettiği büyük kançılar azledildi ve Yedfınle'ye habs olundu. Sîpâhîlerin zeametlerinden hay! para elde etmiş olduğu dhette paşa/ondan 60000 skodi istemişti. Radu'ı Eflâk voyvodalığine tâyininden dolayı paşaya 50000 ve kethüdaya 25.000 skodi vermiştir. — Paşa tüccardan 10000 skodi aldı. Dilâver Paşa'yı Dilyârbekir'e göndermek içki 20.000 zekini istedi.* Venedik Hulâsası.

⁴⁴⁴ «MOftî üç gün ma'zûliyetten sonra memuriyetine avdet etti, bu avdeti, paşa ile anlaşmış olmasından dolayıdır.» Venedik Hulâsası

⁴⁴⁵ Sadrâzam Lehistan 3e muharebe olunmasını istiyordu, hoca ve diğer vükelâ (dtvân fivelert) dahi bu arzuda idiler; Nakkaş ve Gürcî Paşalar harb aleyhinde oldukları içü sadrâzam tarafından azledildiler.» (Bu not, metne aykırı görünüyör. Hazırlayan) Vesedık Hulâsası.

⁴⁴⁶ Balyos, paşaya 10000 sekini takdim etti.» Kezalik.

⁴⁴⁷ «Sadrâzam ayda lâakal iki defa pâdişâha akçe takdim eder ve memuriyetini bu suretle muhafaza edebilir.- Venedik Hulâsası, Aralık 1620. .

⁴⁴⁸ «Sadrâzam, Kıbrıs adasının 50-000 taleriye varan haracını Pâdişâh'a gönderdi; bu mtinesebetle, işbu haracın sekiz on vezîr zamanında saraya gönderilmediği söylenilmiştir. > Venedik Hulâsası, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi.

⁴⁴⁹ Öte tarafa âsî; bu tarafa tabî olmak arzusunda bulunan şehirler. (Mütercim)

müsâadelere nail oldular. O kadar ki, Tran-silvanya temsilcisi Balassi'nin vefatında yalnız Macaristanh, Bohem-yalı, Avusturyalı arkadaşları değil, ingiltere ve Felemenk elçileriyle Venedik balyosu da tâbutunu tâkib ettiler (12 Ocak 1621) ⁴⁵⁰. Bununla beraber Venedik balyosu Linç'ten mühürlenmiş ve bu şehir panayırında te'diyesi gereken bir poliçe mektubunu, Yukarı Avusturya Millet Meclisinden altmış temsilcinin imzasını taşıdığı halde, te'diyeden imtina etti ⁴⁵¹.

Yine o sırada Acem elçisi Necef Kuli Beğ ⁴⁵², son muahedede kararlaştırılan yüz yük ipekten mâada 120 samur ve 12 siyah tilki kürkü, 40 vaşak derisi, 200 parça muslin, bukalemun renk kumaştan altmış, Şâm kumaşından otuz, diğer muhtelif kumaşlardan 824 kat elbise, 1250 parça boğâsî, 200 boyun sargısı, 1,000 fağfûri kâse, 40 ipek kalıçe, deve yününden 40 kalıçe, 2 at, 4 fil, bir gergedan, 2 kaplan getirdi ⁴⁵³. Buna mukabil Padişah da İran Şâhı'na, abanozdan bir hokka takımı, bir ayna, 2 saat, kıymetli taşlarla müzeyyen iki topuz, 2 kılıç, 4 ipek otak, 4 güzel câriye, sırma işlemeli 11 kat elbise, sırma dokumalı 2 kat yün libas, sırmalı kumaştan 4 elbise, 1.000 duka kıymetinde bir altın kâse gönderdi ⁴⁵⁴.

Şiddetli Kış

Bu sefaretlerin parlak nümayişlerini, kış esnasında matem sahneleri tâkib etti. Osman'ın —fakat başka valideden— kardeşi olan ve büyük ümîdler veren Sultân Mehmed idam olundu (12 Ocak 1621); Sultân Osman bu irâdeyi, ya diğer biraderlerine hâkim kudretinin böyle müdhîş bir delilini göstermek için, yâhud Şehzade Mehmed'in seçkin hasletlerinden dolayı

⁴⁵⁰ 12 Ocak 1621'de Transilvanya elçisi Balast Sldii. Onun cenaze alayında ingiltere, Macaristan, Lehistan seffirleriyle Birleşik Krallıklar (Felemenk) elçileri, balyos, Flandra seffri dahî hazır bulunmuşlardır.» Venedik Hulâsası

⁴⁵¹ «Avusturya'ya flit İki memleketin elçileri Birleşik Krallık nâmına ve 60 muhtelif mühürle mühürlenmiş Onz kasabasından 22 Skim 1620 târihi ile târih-lenmiş bir poliçeyi balyosa (Justiniani) göndermişlerdir. Poliçede yazılı akçenin Linz panayırında Birleşik Kralhk tarafından tesviye olunmak üzere tedârik edilerek gönderilmesi rica ediliyordu. Kendilerine hizmet için hazır bulunduğunu beyân etmiş olmakla beraber, balyos, Llnz panavmındaki tüccardan hiebîrtvle muhaberesi olmadığım ileri sürerek Özur dilemiştir» 26 Ocak 1621, Venedik Hnlâsnsı.

⁴⁵² Sadrâzam AH Pasa'mn Şah'a iki mektubu Sarı Abdullah Efendinin mecmuasında 129 ve 130 numaralardadır.

⁴⁵³ Venedik Hulâsası'nda bu şekilde sayılmıştır.

⁴⁵⁴ Venedik Hulâsasında bu şekilde ve 26 Ocak 1621 tarihiyle sayılmıştır- (Şah Abbâs tarafından Necef Kuli nâm ilci gelöp Şâh'dan arz-ı hulûs ile dostluğa müteallik umurda bezl-i maktûr itdi ve sulhde sâbit-fcadem olduğum îlâm eyledi. Lâkin nâme getirmemişdi. Mücerred o tarafa intisabı cihetiyle hu-zûr-ı şahaneye kabul ile iade olundu- Nalmâ'dan telhts, c. 2, s. 185* Mütercim).

onların hased etmeleri sâi-kasiyle vermişti. Yeni kızlarağası Süleyman Ağa, Pâdişâh'ın gizli niyetini desteklemek, yâni genç şehzadenin öldürülmesini tavsiye etmek suretiyle, Pâdişâh'ın teveccühüne nail olmaya çalıştı. Lâkin müftî Es'ad Efendi bu kardeş katlini meşru göstermek için istenilen fetvayı vermekte muhalefet gösterdi. Rumeli kazaskeri Kemâleddîn, müftînin yerine geçmek ümidiyle Pâdişâh'ın irâdesine muvafık bir fetva verdi; ancak ümîdi yerini bulmadı. Bedbaht Şehzade Mehmed, cellâdların hücumunu görünce:

— «Osman, Allah'dan dilerim ki hayât ve saltanatından mahrum ol! Beni nasıl Öldürüyorsan seni de Öyle öldürsünler!» diye feryâd etti ⁴⁵⁵.

Birkaç hafta sonra kışın fevkalâde şiddeti bir hâdiseye mahal verdi ki, Osmanlı târihi dokuz asır zarfında yalnız iki misâlini zikreder: Boğaz tamâmiyle dondu; Öyle ki Avrupa'dan Asya'ya yaya yürüyerek gidilebilirdi ⁴⁵⁶. Gemilerin seyredememesi zahire fiâtında büyük bir yükselmeye yol açmıştı. Yetmiş dirhem ekmek bir akçeye, etin okkası beş akçeye kadar çıktı. Kıtlik, şundan dolayı da vahim neticelere sebep olabiliyordu: Sipahiler yine gürültü ile Dîvân-ı Hümâyûn'a gelmiş ve sadrâzam yeniçerilerin bunları itaat dâiresine sokacaklarını zannettiği halde, zannı beyhude olmuştu. Alî Paşa, birikmiş aylıklarından bir kısmını ödemek suretiyle kendilerini hoş-nûd etmeye mecbur oldu ⁴⁵⁷.

Sadrazam Ali Paşa'nın Vefatı

Bu işler olurken, sadrâzam, şahsî emniyeti için korkmaya başladı. Yukarıda gördüğümüz veçhile gözden düşen bâzı vezirlerin iltica etmiş

⁴⁵⁵ «Katline hücum olundukda. Osman, AUah'dan dilerem ki ömr ü devletin berbâd olup beni Ömrümden nice mahrum eyledjn ise sen dahi behremend okoayasin» diye hatok-i kelâm idöp şehid olmuş; ol vakt-İ ye*sde süz-i d^h rûn ve inlidsâr-ı kalb-i mahzun İle İtdlgi beddua. İcabebe karin olup zamm-ı kainde mûcâzâü zuhur ibnisdir.» Nalmfl, c. 2, s. 188- (Mütercim)

⁴⁵⁶ «1030 Şitâsında rebîülevvel güneşinden onaltıncı gününe kadar azîm kar ya-ğup, giddet-İ sermâdan serâser derya muncemid olup, ancak akıntı ortasında bir nehr-i sagır nakdân mahal açık kalmış idi. Rebîülevvelin onyedinci günü —ki hamsinin onfairi idi— Sarayburnu ile Üsküdar arası cümle buz olup Galata'dan İstanbul'a, Hâs Bağçe'den Kireç Kapısı'na piyade adam geç-diginl görenler rivayet iderler. Hicretin yüz yigirmi birinci sfilinde (739) bir dera daha vâki' olduğu Hristiyan târihlerinde ve Târihi Cenftbf'de mesturdur- Hattâ o zaman Üsküdar'dan İstanbul'a araba İle geçüp Kefe'den tüccar geldiğini yazarlar» Naimâ, s. 186 ve 187. Nalmfî'nin bu rivayeti bizzat görenlerden işitme olmamalıdır; diğer târihlerden nakl etse gerekdir. Hâ-sîral'nın söylediği donma tarihi, Peçevî'nin kaafiyye dikkat ederek doğrusunu zabtettiği gibi, şudur: -Yol oldı Üsküdâr'a/Ak deniz dondı bin otuzda.» (Mütercim)

⁴⁵⁷ «Kendilerine âid maaşların bedeli âmirlerinin eline geçmiş bulunduğu için sipahiler dîvâna gürültü De geldiler. Sipahileri yatıştırmak üzere yeniçerilerin «nühim bir miktarı dîvâna gönderilmesi, yeniçeri ağasına emredildi-Fakat bin kişi bile getirelemedl. Sadrazam, sipahileri birkaç kese dağıtmak suretiyle yatıştırırbldı.» 22 Aralık 1620. Venedik Hulâsası-

oldukları Üsküdârî Azîz Mahmûd Efendi'yi ziyaret ederek, kurbanlık kırk koyun verdi ⁴⁵⁸. Hoca ile de uyuşmak ihtiyât-kârlığında bulundu. Lâkin yine bahar girerek Boğaz yine gemilerin seyrine açılıp, askerin isyanı korkusu kalmayınca, Ho-ca'nın Mekke'ye uzaklaştırılması için irâde çıkarttı. Hoca bu mecbûrî hacı îfâ etmek üzere Üsküdar'a geçmiş bulunduğu halde, sad-râzam «taş ületUnden vefat etti. Zât-ı Şâhâne'den başka kimse vefatından müteessir olmadı (9 Mart 1621) ⁴⁵⁹.

Ohrili Hüseyin Paşanın Sadâreti

Alî Paşa'nın yerine vezirler sırasının en sonunda bulunan Hüseyin Paşa tâî'n edildi. Bu Hüseyin Paşa Arnavudluk'un Ohri kasabasının olup, Revan muhasarasında bostancı-başıhtan yeniçeri ağalığına, daha sonra Rumeli beğlerbeğliğine ve vezârete terfî ettirilmişti. Kürre-i Arz'da 'Pâdişâh'dan başka hükümdar yoktur, cihanın geri kalan İmparator ve kralları ancak onun keyfiyle hükümet eder fikrindeydi ⁴⁶⁰.

Onsekiz yaşında bulunan Sultân Osman, vezirlerin vesayetinden kurtulmak için çalışmaya ve onların nasihatlarına husûsî iradesiyle mukabele etmeye başladı. Harbçi düşüncelerine ve silâh kullanmaktaki maharetine rağmen ⁴⁶¹ cimriliğinden dolayı askerin nefretini kazanmıştı. Şimdiye kadar emsali görülmemiş bâzı muameleleri, bilhassa Hoca Ömer Efendi'nin telkinleriyle ilmiyye ricalinin arpalıklarını kesmesi yüzünden, ulemâ da kendisinden mün-fâil idiler. Vaziyeti kontrol için geceleri bizzat kola çıkmasından hoş-nûd olmayan payitaht ahâlîsinin de teveccühüne mazhar değildi ⁴⁶². Lehistan ile muharebe etmek Pâdişâhın kafasında öylesine yerleşmişti ki, ⁴⁶³ yeni sulh teklifleriyle gelen bir Lehistan elçisi,

⁴⁵⁸ «Kendilerine para verilen sipahiler hoşnudsuzluk eserleri göstererek birikmiş maaşlarının bakiyyesini de talep etmektedirler. Pâdişâh hasis olduktan başka, vezirine iktifâen para sarfetmemefe alışmış bulunduğu, vezirin «arz» lanna cevap vermedi. HusûsMe ki, vezîr böyle bir teklîfde bulunmamayı önceden taahhîd etmişti — Vezîr korkusundan Aztz Mahmûd*a fittcft ile kurban olarak kırk kovun kestirdi. Hoca davet edilerek kendisine mTat giydirilmiştir.» Venedik HolAsaa.

⁴⁵⁹ «Alî Paşa bu sabah (9 Mart) habs-i bevîden vefat etmiştir. Pâdişâhtan başka kimse vefatına müteessir olmamıştır.» Keza.

⁴⁶⁰ Venedik Hulâsası, 2 Mart 1621-

⁴⁶¹ «Pâdişâhın silâh ta'limlerine istidadı vardı. Kendi düşüncesine göre harekete başladığından devletin büyük ricalini gücendirtrüştü.» 9 Nlsfin 1620, Venedik Hulasası»

⁴⁶² «Pâdişâh, tebdil-i kıyafetle gece gündüz devre (kol gezmeğe) çıkar, şehir dahilinde herşeyi araştırır ve ziyade şiddet gösterir.» Nisan 1621, Venedik Hulâsası.

⁴⁶³ «Lehistan elçisi Kfiçükcekmece'ye kadar geldiği halde İstanbul'a girmekten men' edilmiştir; çünkü Pâdişâh, pederi Ahmed'in sözlerini hatırlatarak, Kazaklar tarafından yapılan hasarların müsebbibinin Lehler olduğunu ve onları cezalandırmak lâzım geleceğini düşünüyordu.» 1621, Vaeedlk ffalltım*

payitahta giremiyerek, hiçbir şey kararla tıramaksızın Küçükçekmece'den geri dönmeye mecbur kaldı . İngiliz elçisi Sir Con Eir, Kraliçe Elizabet zamanında vuku bulan bir arabuluculuk içine istinaden, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ihtil fı Kral Jak nâmına düzeltmek istedi ⁴⁶⁴; lâkin Pâdişâh'ın, Kazaklar tarafından Devlet'in hududunda yapılan akınların intikamını alması lâzım geleceğinden başka cev ba nail olamadı.

Lehistan (Hotin) Seferi

17 Cumâdeluhrâ 1030 - 9 Mayıs 1621'de ⁴⁶⁵, Pâdişâh'ın tu lan D vutpa a sahrasına dikilerek —bir güneş tutulması vuku buldu undan ve kamerî ayın son gününün u urlu sayılmamasından dolayı— Osmanlılar'm b t l i'tikadlarına (evh mperli ine) göre katmerli bir u ursuzluk olmakla beraber, cum deluhr  sonunda asker hareket etti ⁴⁶⁶.

Pâdişâh Edirne yolu üzerinde bir köprüden geçerken, sadaka istemek üzere bir tarafa gizlenmiş ve hassa askerleri tarafından def edilmemiş olan dört Hindli dervişin ansızın üzerine geldiklerini gördü. Bu an  ortaya çıkıştan ve atını  ahlandırmı  olan seslerinden öfkelenerek, dördünü de orada  d m ettirdi ⁴⁶⁷.

Payitahttan çıkışından on gün sonra (10 Receb - 31 Mayıs) Edirne'ye v s l olarak, on gün de orada kaldı ve bu müddeti ceng sporlarıyla geçirdi. Onbirinci gün yeniçeriler Yanbolu'ya doğru hareket ettiler. Ya murlardan dolayı Balkanlar'dan geçmek pek zahmetli oldu; birçok y k hayvanları telef oldu. Çadırların yüklendiği develerin geçemedikleri yerlerde, hediye olarak son defa İstanbul'a gönderilmiş olan filler kullanıldı. Yol esnasında Kazakların Karadeniz'de Ahiyoli'ye çıktıkları haber alındı. Lehistan hududu mevkilerine vukufundan dolayı  arhacı olmak üzere ileriye gönderilmiş olan Hacı Key Paşa birkaç esîr ve Lehlerdin    muhtelif ordugâhda ka-leye kapandıkları haberiyle Kantemir Mîrzâ'yı gönderdi. Isak 'da Tuna  zerine

⁴⁶⁴ «Pâdişâh İngiltere Krah'ndan bir mektup aldı. Evvelce ingiltere Kraliçesi tarafından Lehler'in  rilinde aynı mealde yazılan mektupta beyân olunduğu gibi, (Lehistan aleyhindeki) te ebb sten vazgeçilmesi teklif ediliyordu^ Ve-nedik Hulâsası.

⁴⁶⁵ K io es, azimet günü (doğrusu: Otak kurma g nft) için 29 Nisan tarihini tâyin eder ki, Naîmâ'nın gösterdiği 7 Cumâdeluhrâ ile muvafiktir,

⁴⁶⁶ 7 Cumâdeluhrâ "da (29 Nisan) Dâvud Paşa'ya otak kuruldu; dokuz gün sonra Pâdişâh geldi; 30 Cumâdeluhrâ'da Dâvud Paşa'dan hareket olundu- Cu-m del hirenin 29'uncu cum'a günü sal t-ı k  f kılınmış idi. k  fdan evvel ve sonra birkaçı gün, eyyâm-ı nahs tdan ma'd d olduğu gibi seH -i  ehr güni de nahs olduğu halde buralara dikkat edilmemiş idi-- Natm , s. 188 ve 180- (Mütercim)

⁴⁶⁷ Venedik Hulâsası, Haziran 1821.

köprü kuruldu. Bu sırada (22 Şa'bân - 12 Temmuz), yeniçeri ve sipahilere pâdişâhların ilk seferlerinde mu'tâd olan ellişer akçe bahşiş verildi ⁴⁶⁸. Mevzûatü'l-Ulûm sahibi Taşköprî-zâde'nin oğlu olup Şehzade Mehmed'in katline fetva vermekle ilmî şerefini gölgelemiş bulunan Rumeli kazaskeri Kemâleddîn Efendi irti-hâl etti ⁴⁶⁹. Onun yerine, Galata kadısı bulunması itibariyle uzun müddet Hristiyan hükümetleri elçileri için bir âfet kesilmiş ve kendilerini haraca kesmiş olan Habeşî hadım Molla Alî getirildi. Bu adam, doğru ve fukara hakkında hayırperver ise de şedîd ve mutaassıp olmakla beraber fıkıh ilminde de tamâmiyle câhildi.

Molla Alî gibi tslâm fıkından habersiz olan Tabîb Mûsâ —bir müddet sonra sahîh veyâhud sahte bir hastalıktan dolayı İstanbul'a geri dönen ⁴⁷⁰— müftî Es'ad Efendi'nin muhalefet göstermesine rağmen, Hoca'nın te'sîriyle Anadolu kazaskerliğine nasb olundu. Müftî Çelebî-zâde Abdülazîz Efendi, Habeşî ve Tabîb'in kazasker olmaları hakkında «İslâm'da ilk kırılmış şişe değildir» (darb-ı mesel olup «Bu hâl, ilk defa olan bir şey değildir» demektir) darb-ı meselini tatbîk ederek tesellîyâb olmuştur ⁴⁷¹.

Köprü'nün inşâatı bitinceye kadar ve seferin açılması için gerekli eşyanın gelmesini beklemek üzere, ordu onsekiz gün îsakçı mevkiinde kaldı. Bu esnada, özü beğlerbeği Hüseyin Paşa'mn sahilleri talan eden 18 Kazak kaygını ele geçirdiği haberi alındı. 5 Ramazan 1030 - 24 Temmuz 1621

⁴⁶⁸ Natmâ ve Venedik elçisinin raporu : «Pâdişâhın ilk seferi olmak münâsebetiyle yeniçerilere verilmesi mu'tâd olan biner akçe yerine tahsisatlarına birer akçe zammı teklif etmişse de asker bu teklifi red ile atıyye-i mu'tfi-denin talebinde ısrar etdiler.»

⁴⁶⁹ Atâyî, 769 tercüme-i hâl. Kemâl, babasının Büyük Mu-hît'ini (Ansiklopedik eser) ve Hüseyin Vfiiz'in eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bunlardan başka Sûre-i Kehfî Tefsîr-i Va'de nâmındaki kitabında Hidâye mesailini îzâh etmiştir. «Kemâl» mahlâsiyle Türkçe ve Arab-ça şiirler yazmış, ve Sultân II. Osman saltanatına dâir bir Şâh-nâme bırakmıştır.

(Bahis mevzuu olan Taşköprî-zâde Mehmed Kemâl-leddîn Efendi pekçok eser sahibi bir zât olduğundan, Bursalı Tâhir Beğ'in «Osmanlı Müellifleri» eserinde ona dâir verilen malûmatın hulâsası aşağıya alınmıştır: Taşköprî-zâde Ahmed Efendi'nin oğludur. Babasından ve Ebû's-Suûd gibi üstâ di ardan ders alarak 1030'da Karaçelebî-zâde yerine kazasker olmuştur. O sene II. Osman ile birlikte Lehistan seferine giderken îsakçı'da vefat etmiş, na'şî İstanbul'a nakledilerek Aşık Paşa Camii naziresinde pederinin yanına defn edilmiştir.

Eserleri: On sene önce (yânî 1903-4'de) İstanbul'da basılmış olan Mevzûatü'l-Ulûm Tercümesi, ki Hammer'-ün Büyük Muhit dediği kitaptır(*); Tercüme-i Risâle-i Hüseyin Vaiz; Tercüme-i Târîh-î Muhît-i Mısır; Sultân Osman Hân'ın emriyle yazdığı mensur Şeh-nîfime (tabîatiyle eksik kalmış olacaktı; Hidâye* Mesailinin hulâsası olmak üzere İdde; Kasîde-i Bürde'ye tahmisi; Târîh-i Sâf; Tuhfetü'l-Ahbâr; Kemâl mahlâsiyle gürleri, bâzı risaleler. Târîh-i Sâf (ki basılmıştır), Osmanoğulları, Abbas-oğulları ve birçok hükümdarların vekaayiinin hulâsasıyla le bâzı hikâyeleri içine alır.

Sultân I. Ahmed'in emriyle, imâm-ı pâdişâhı Mustafa Efendi'nin başlayıp da «Ha» harfine kadar getirip burada bıraktığı İbrâhîm İsfahânî'nin Kitâbü'l-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb tercümesini, Kemâl Efendi ikmâl etmek istediği halde, o da bitirememiştir (Mütercim).

⁴⁷⁰ Ravztrt'l-Ebrâr, hastalıktan dolayı donduğunu yazar. Venedik elçisinin raporu şöyle diyor: «Mottt ordugâhdan döndü. Harbin pek şiddetli bir surette aleyhinde bulunduğu, Pâdişâh onun hakkında muğber idi.»

⁴⁷¹ EanaiYl-Ebrtr.

t arihinde eski sadrâzam Kapdân Halîl Paşa, Karadeniz'de esîr etmiş olduğu 200 Kazak ile orduya geldi. Kendisine iki kat hil*at verildiği gibi, maiyyetinden 18 zabite de hil*atlar verilerek taltif edildiler.

Pâdişâh, karşı taraf  muayene etmek, yâhud ata binerek ok atarak bu iki türlü sporda maharetini göstermek için, k  k kay klarla T na'y  geçerdi. Kendisine  rnek almış olduğu Sultân Süleyman'dan yadigâr bir zırh dâima üzerinde bulunurdu ⁴⁷². Birgün Tu-na'ıun öte tarafına bir ok yetiştirmeye muvaffak olarak, bunun düştüğü yere bir sütün dikildi ve Pâdişâhın kol gücünün h tiras  ebe-dile tirildi. Kasvetli bir zamanında gönül eğlendirme harb i tem -ylilleriyle askerden kazandığı teveccühü yok etti ⁴⁷³. Isak ı'da yeni bir kale yapılmasını emretti ki, hâlâ (yâni Hammer'ın devrinde) mevcuttur. Ordu Yeniköy yakınlarında Tuna'y  geçince, Kefe beğ-lerbeğinin gönderdiği 300 Kazak'tan mürekkeb bir zincire tesad f etti; bu bedbahtlarla  z  beğlerbeği tarafından gönderilen diğer 16 kişinin ba ları kesildi.

Boğdan'da, Tataran'da Diyârbekir beğlerbeği Dilâver Paşa, ordunun bakıyyesine iltihâk etti (20 Ramazan - 8 Ağustos).

Bu sırada Betlen Gabor'dan, İmparator askeriyle yaptığı birkaç m sademede aldığı bayrak ve ba lar geldi. Ahı a ve Silistre beğ-lerinin, Moldavya Prensi'nin, Lehistan toprağını çiğnemek üzere metb u için ruhsat istemekte olan Kırım H n  vezirinin gelişleri bayram  enliklerini artırdı (1  evval -. 19 Ağustos).

Eflâk voyvodası, yollan iktizâ ettiği şekilde tümör etmemiş olduğu gibi, Lehler'le anla m   olmasından şüphe edildiği için azl ve hapsedilerek, voyvodal k, ikinci defa olarak Lehler'in alenî düşmanı olan Etiyen Tomza'ya verildi.

Yeniçeriler firar etmeye ba ladıklarından, huzûr-    h ne resm-i geçit yapılarak, herbirine yarım guru  ihsan olundu (6  evval - 24 Ağustos) ⁴⁷⁴.

Hüseyin Paşa ile Moldavya Voyvodası düşmanın 5.000 kişilik bir akıncı firkasını mağlûb ettiler. Bunlardan bir mağaraya sığınm   olan 80 kişi» Pâdişâh'ın emri üzerine ve onun huzurunda dumanla boğuldular. Prut kenarında, orduya getirilen her Kazak için tâyin olunan mükâfat, hazîneden

⁴⁷² «Pâdişâh, her şeye bizzat nezâret etmek istediği gibi, kendisine örnek ittihaz ettiği Sultân Süleyman gibi arkasında dâima zırh bulundururdu- Venedik Hulâsası.

⁴⁷³ «Pâdişâh yakınlarına s -i niyet ve şiddet ile oklar atarak kendilerini yaraladığı gibi, v kel sına da   ir p di  hlar zamanında görülmemiş bir surette kötü muamele eder- İşte bu sebeplerden dolayı herkesin teveccüh ve muhabbetini kaybetmiştir.» Kasım 1621, Venedik Hulasası

⁴⁷⁴ «Bir müddet sonra, birikmiş maa ların ödenmemiş olmasından dolayı İ stanbul'da yeniçeriler arasında bir m naza  çıkmıştır: « ehrin muhafazasına memur olan yeniçeriler maaş almadıklarından dolayı ayaklandılar.» 31 Ağustos 1621, Venedik Hulâsası,

askere te'diye olundu. Ağustos nihayetlerinde Pâdişâh Hoçim (Hotin) yakınlarına vâsıl oldu. Lehistan Büyük Kançılaryası, 4.000 Leh ve 8.000 Alman ile Dinyester sahillerine yerleşmişti; velâhd 60.000 askeriyle Kaminiek (Kamaniçe)*de istihkâm altına girmişti.

Bu sırada Kırım Hânı gelerek, zât-ı şahanenin elini öpmeye kabul olundu. Pâdişâh'ın otağına gireceği zaman sadrâzam belinden tırkeşini alınca Hân'a bir korku geldi. Lâkin murassa bir tırkeş, bir kılıç, bir murassa eyerli at ve bir samur kürk ihsan olunması üzerine emniyet hâsıl oldu.

Osmanlı ordusu derhâl harb nizâmına konularak, sadrâzam, Leh ordugâhını çevirmek üzere tedbîrler aldı. Ucu nehre dayanmakta olan sağ cenah Diyârbekir, Anadolu, Karaman, Sivas beğlerbeğile-rinden; merkez, yeniçeri ve sipahilerden mürekkeb idi; sol cenah Şâm, Haleb askerinden, müteferrikalardan, dîvân yazıcılarından, Moldavya voyvodasıyla Kırım Hânı'ndan mürekkeb olarak bir ormana dayanıyordu. İlk vuruşma bu ormanda vuku bularak, Bosna beği öldürüldü. Moldavya Voyvodası Dinyester üzerine köprü atmakla görevlendirildi. Müstahkem ordugâha birinci hücum tam bir muvaffakiyetle neticelendi (21 Şevval - 8 Eylül). 12 sahra topu, 32 bayrak, 2 büyük Alman bayrağı zabt olunup, 1.000'den ziyâde düşman muharebe meydânında kaldı.

Kırım Hânı'nın, Pâdişâh'ın kendisine teveccüh göstermesini çekemediği cesur Nogay beği Kantemir Mırzâ Özü valiliğine tâyin edilerek, Lehistan'a akın etmekle görevlendirildi. Kantemir, Dinyes-ter*i geçti ve 2.500 esir ile geri döndü.

Düşman ordugâhına ikinci hücum, Leh topçularının sıkı ateşiyle geri püskürtüldü. Üçüncü hücum —bütün beğlerbeğileri iştirak etmiş ve Doğancı Alî Paşa, ordugâhı öte tarafından top ateşine tutmuş olmasına rağmen— bir netice vermedi. Dördüncü hücum —ki bunda Pâdişâh, karşısında bulunan Kazak ordugâhına bizzat taarruz etmişti— hepsinden daha kanlı oldu. Osmanlılar çok zâyîât verdiler, en kahraman tengâverlerinden birkaç bini, özellikle bir gün evvel orduya gelmiş bulunan Budin Vâlîsi, Vayçen (Vaç) fâtihî Ka-rakaş Mehmed Paşa harb meydânında kaldı. Sadrâzam, Karakaş Pa-şa'yı ateşin en şiddetli yerine sevk etmiş ve sonra da imdâd etmemişti (27 Şevval - 14 Eylül).

Görülen mağlûbiyetten ve Budin beğlerbeğinin kaybından dolayı sadrâzama henüz şiddetle te'dîb tasavvurunda bulunmayan Pâdişâh, onun azliyle iktifa ederek yerine Diyârbekir Valisi Dilâver Paşa'yı tâyin etti (1 Zilka'de - 17 Eylül). Hüseyin Paşa ikinci vezir unvanım korudu ve

Dinyester*'in öte tarafında harekete memur askerin kumandanlığına getirildi. Yûsuf Paşa, Erzurum; Süleyman Paşa Diyârbekir Valiliğine tâyin edildi; Bakî Paşa defterdar oldu.

Dinyester üzerine köprü kurulunca Hüseyin Paşa nehrin öte ta--rafına gitti. İki gün sonra (7 Zilka'de - 23 Eylül) Lehler, Hüseyin Paşa'nın ordugâhına bir gece hücumu icra ederek Doğancı Alî Paşa ile Bolu Beği'ni yaraladılar. Ertesi gün nehrin diğer tarafında kalan asker, Leh ordugâhına beşinci bir hücumda bulundular. Rumeli beğlerbeği ve Kırım Hânı kahramanca savaştılar; lâkin yeniçeriler yardım etmediğinden geri çekilmek zorunda kaldılar. Altıncı ve son bir hücum yapıp, bunda dahi Osmanlılar büyük zâyiât vererek ordugâhlarına ric'ate mecbur oldular ⁴⁷⁵.

Ertesi gün Sultân Osman, bir harb meclisi toplayarak —çokdan beri cengden fütur getirmiş olan— kumandanlara hitaben bol bol iltifatta bulunarak:

— «Aksâ-yi amalim zaferdir; iktizâ ederse kış benimle geçirirsiniz.» dedi.

Ondan sonra 30 gün istirahat emredildi. Tatar Hânı'nın ikinci veliahdı demek olan Nureddîn Sultân o civardaki memleketleri vurmaya memur edildi.

Lehistan'la Sulh

Mevsimin ilerlemesi ve zayıatın karşılıklı olarak çok oluşu, iki tarafa da sulhu arzu ettiriyordu. Eflâk Voyvodası Radul Şirban ara-cılığıyla, eskiden> Sultân Süleyman'ın koymuş olduğu esâs, yâni Lehistan Tatarlar'a senelik 40.000 filorin vermek şartıyla bir anlaşma akdolundu ⁴⁷⁶.

Devlet'in bütün eyâletlerine fetihnameler yazıldı. Kaymakam paşaya, payitahtı ışıklandırması için emir verildi ⁴⁷⁷. Hristiyan müverrihlerine

⁴⁷⁵ Osmanlı müverrihleri Naîmâ ve Hacı Kalfa bu son hücumu 11 Zi'lka'de (27 Eylül)'de gösterirler; Titlevski ise 28 Eylül'de gösterir. Osmanlı müverrihlerine nazaran sulh 20 Zi'l-ka'de (9 Ekim)'de azimet etmiştir. Halbuki Titlevski 3 Ekim'de akdedildiğini yazar. Osmanlı müverrihleri Hotin'in-Moldavya'ya iadesinin kararlaştırıldığını ve Titlevski Lehistan'a bırakıldığını iddia ederler: Tit-levski'nin dercettiği ahidnâme tamamen yanlıştır.

⁴⁷⁶ Fezleke, varak: 221. Knolles'te Grimston, s. 964, ve Naîmâ, s. 342. Şu halde birbirinden tamâmiyle ayrı dört ahidnâme olmak lâzım gelir: Hacı Kalfa'da, Naîmâ'da, Peçe-vî'de bahsedilen ahidnâme ile Titlevski, Grimston, Bo-diye'nin söyledikleri ahidnâmeler. Ancak Venedik elçisinin raporlarında «Hotin'in Terki Ahidnâmesi» denilmesi, Osmanlı müverrihlerinin mevsûkiyetinde asla şübhe bırakmaz. Şah-nâme-i Nâdiri'ye de müracaat, varak: 65.

⁴⁷⁷ Ne'îl: «Aferin ey rftz-i kftnn sehsviftr-ı safderi/Ars'a as günden glrft tîl-l Sftreyyi-cevheri!» matlaında. ve : >Tliua n'ola, n'ota yemin eylerse rth-ı MnrUıA?/ Bir «axa ltdin İd hosnâd eyledin Peygamberi!- beytini

nazaran, Türkler bu muharebede 80.000 adam ve 100.000 hayvan zâyî etmişlerdir. Osmanlı müverrihleri ise, kendi milletlerini Lehler'e üstün göstererek bu sene «süyûf-ı mü'minin altında yüz bin bî-dînin. terk-i cân etmiş» olduğunu iddia ederler. Birinci rakam, ne kadar mübalâğalı olsa da, ikinciden daha çok ihtimâl dahilindedir. Lehistan seferinin netîcesizliğini sadrâzam Hüseyin Paşa ile Nakkaş Paşa'mn, Kırım Hânı'yle Kantemîr Mîrzâ'nın kıskançlıklarına ve Özellikle kızlarağası Süleyman Ağa'nın cehil ve gururuna atfetmek lâzım gelir. Pâdişâh huzurunda akdedilmiş olan bir harb meclisinde Süleyman Ağa, DeBfeçğ Mehmed Paşa'ya:

— «Leh Kralı bize karşı gelebilir mi?» diye sordu. Mehmed Paşa'mn «Şübhesiz» cevâbını vermesi üzerine, kızlarağası:

— «Ben seni akıllı ve tecrübeli bir adam sanırdım; Leh Kralı ne köpekdir ki Osmanlı Pâdişâhına karşı durabilsin?» dedi.

Mehmed Paşa, muhtelif kâfir memleketlerinin hepsinin tek bir millet teşkil etmekte olduklarını ve Lehistan'ın Avusturya'dan, Rusya'dan, Kazaklardan, Fransızlardan, Papa'dan imdâd alarak para ve asker bulmakta güçlük çekmiyeceğini beyân ederek, düşüncesinin doğruluğunu isbâta çalıştı. Kızlarağası, Mehmed Paşa ile istihza ederek, ona cevâb olmak üzere:.

— «Böyle ahmak bir ihtiyarın ^meşveretinden ne çıkar?» dedi.

Yeni sadrâzam da, bilhassa Rusya'ya gönderilmiş olan bir çavuşun bu hükümetle Lehistan arasında bir ittifak kurulduğu haberiyle dönmesinden dolayı, evvelkiler gibi sulh tarafında bulundu ⁴⁷⁸. Zâten ordu, Pâdişâh'ın cimriliğinden dolayı muğber olduğundan, sulhten başka selâmet yolu yoktu.

Sultân Osman, bu seferin felâketli neticesinden, ilk defa olarak babalık sevinciyle kendini teselli etti: Bir şehzadesi dünyâya geldi ⁴⁷⁹. Bu şehzade, —nâdir güzelliğe sahip bir Rus olup, vatandaş Rokzelan gibi Pâdişâh'ın arzusunu te'mine ancak meşru zevce hakkını ve unvanını kazandıktan sonra muvafakat etmiş olan; hasekî-sultândan dünyâya gelmişti ⁴⁸⁰. Doğumdan

içinde bulunduran gaza kasidesini, bu lüzumsuz ve neticesiz Hotin seferi manft-Bebeüyto israf etomgti. (Mütercim)

⁴⁷⁸ Ruslar'la Lehler ittifak etmiş idiler. Rusya'ya gönderilmiş olan çavuş, ittifakın akdedüdiği haberiyle, Dilaverden sonra avdet etti. Dilaver, harbin aleyhinde ve bütün birinci vezirler ve zâtı gñhâne dahi o fikirdeydiler.* Venedik Hulasası, 1621 Ekim.

⁴⁷⁹ Bir saltanat varisi şehzadenin doğumu, Nadir'nin Şataime'sinde, dörtbin beyitlik yirmibir nazmı teşkil eder

⁴⁸⁰ «20 Ekim 1621 gecesi zftt-ı câhfinenin ilk oğlu dünyâya geldi. Validesinin ismi Mttiklia (Melek-Sİmft) (?)*dır. Aslen Rûs ve âdi (sıradan) bir ailedendi. Küçük yaşında ele geçerek vezir Murad Paşa'ya câriye olmuş, Murad Pa-sa'nın vefatından sonra zevcesi tarafından, sabık kızlarağası Mustafa Ağa'ya hediye edilmiştir. Ağa kendisini kızı gibi severek sonra âzâd etmiştir. Bir gün zât-ı şahane görerek güzelliğine hayran olmuştur. Rivayet olunduğuna göre pek nâdir rastlanır bir güzelliğe sahip idi. Pâdişâh, buna

altı hafta sonra Hasekî Sultân, Pâdişâh'i istikbâl için Edirne'ye giderek vezirler tarafından karşılandı ⁴⁸¹.

II. Osman'ın İstanbul'a Dönüşü

Osmanlı târihinde ilk defa olarak bir Pâdişâh'ın katli ve bir hükümdarın yerine diğerinin oturtul masıyle işaretlenmiş olan 1622 senesi başlarında Sultân Osman, seferden dönerek Davudpaşa Sa-rayı'na inip Kapdân Halil Paşa tarafından mutantan bir ziyafet verildi ⁴⁸². Peygamber'in doğum gününe rastlayan 12 Rebûlevvel'de —ki 1622 Ocak'ın in 25'idir— Pâdişâh İstanbul'daki sarayına dâhil oldu. Bu iki münâsebetle umûmî şenlik yapıldı.

Sultân Osman'ın ilk icrââtı saray müstahdemlerinden bir kaçını devlet memuriyetlerine tâyin etmek ve hükümet idaresinde bâzı değişikliklerde bulunmak oldu ⁴⁸³. O zaman en nüfuzlu adamlar şunlardı: Sadrâzam Dilâver Paşa ⁴⁸⁴ ki, aslı Hırvat olup son Acem seferinde bir dereceye kadar askerî şeref kazanmıştı, ve makamım hizmetlerinden başka servetini de Pâdişâh'a sunmak suretiyle almıştı; ikinci vezîr Kapdân Halîl Paşa ki, Ermeni asıllı olup önce sad-râzamhk etmiş, taassubsuz bir müslüman idi ve Hristiyanlar hakkında tolerans sahibi olmakla vasıflandırılmıştı; defterdar Bakî Paşa; tevkîî Mustafa Paşa; yeniçeri ağası Alî Ağa; Şeriat hükümlerine mutlak riâyetle ⁴⁸⁵ ve serbest düşüncelikle ⁴⁸⁶ mâruf müftî Es'ad Efendi; Rumeli kazaskeri Habeşî Hadım Molla Alî; Anadolu kazaskeri câhil tabîb Mûsâ Efendi. Harem-

kızlarağasından İstedi- Ağa, kız âzâd edilmiş bulunduğu için, nikâh edilmedikçe verilmesi şer'an caiz olmayacağı söyledi. Nikâh akdedilerek, zâtı şahane onu diğer zevcelerinden daha çok sevmiştir. Üstün mevkiini muhafaza etmek ve vellahd validesi olmak için kendisine sultân muamelesi edilecek, ve zât-ı şahane üzerinde dâima büyük nüfuzu olacaktı.» Venedik Hulâsamı.

⁴⁸¹ «Aralık ayının 16'sında sultân (yâni pâdişâhın zevcesi), küçük şehzade ile birlikte Edirne'ye vâsıl olarak. Pâdişâhın emri mucibince bütün vezirler tarafından karşılanmıştır. > Venedik Hulâsası, Ekim 1621.

⁴⁸² «Ocak ayının 4'ünde zâtı şahane Davudpaşa'ya vâsıl oldu. Orada Kapdân-Paşa büyük bir ziyafet çekti. Ocak'ın 6'sında Pâdişâh'ın mutantan alayla şehre girmesi kararlaştırıldı.» Venedik Hulâsası* Lâkin bu giriş, Naimâ'ya nazaran ancak 12 Rebûilevvel (25 Ocak)'da vuku bulmuştur

⁴⁸³ Mere Hüseyin Paşa'nın yerine Biber (?) Paşa Mısır valisi; Abaza Mehmed Paşa Erzurum vâlisî, Kalavun Mehmed Paşa Maraş valisi, Bostan Paşa Rakka vâlisî. Tayyar Mehmed Paşa Sivas valisi- Naimâ

⁴⁸⁴ «Beyne'n-nehreyn vâlisî (Diyârbekîr beğlerbeği) olup zengin ve İran muharebelerinde büyük nâm kazanmış olan Dilâver Paşa, yalnız nefsiyle değil, parasıyla de hizmet etmek üzere kendisini sadâret için arzetti. Pâdişâh teklifini kabul ederek mührü verip birinci vezîr yaptı.» Elcim 1621, Venedik Bnlâsash

⁴⁸⁵ «Pâdişâh'ın, dost olduğu iki hükümdardan birinin aleyhine, diğerine yardım etmek caiz olup olmayacağına dâir müftiden fetva talep olundu (Ştrazer'in istediği zannedilir); müftî bunun şeriatle ilgili işlerden olmayıp hükümetçe halledilecek mes'elelerden olduğunu bildirerek, suâl cevap vermek istemedi.» 23 Temmuz 1616, Venedik Hulâsası.

⁴⁸⁶ Müftlik sıfatının kendisini devlet işlerinin dışında bulundurduğunu mahir bir şekilde beyân ederek, Pâdişâh'm biraderinin katli hakkında talep edilen fetvayı vermekten imtina etmiş ve diğer bir siyâsî mes'elede de yine aynı tarzda hareket ederek fikri istiklâlini isbât etmiştir

i h m yunda bir nevi' « kili iktidar» geçerli olup, nüfuz ve kudret —eski sadrâzamların tevec-c hs zl   n  celbederek Mekke'ye gitmek üzere gemiye binmeye mecbur olmuş iken, sonradan yine ikb le nail olan— kötü huylu ve h rsly Hoca Ömer Efendi ile Pâdişâh'a kardeşinin  d mı ve Lehistan muharebesinin açılması nasihatini veren ma rur kızlara ası arasında payla ılıyordu.

Yabancı Devlet Elçileri

Sultân Osman'ın  stanbul'a gelişinden birkaç gün önce, zât-ı   -hâneye bir mektubu hâmil olarak, Beti en Gabor'un elçisi ile Felemenk elçisi (Hoca gibi Betlen'in hâmisi) Dîvân-ı H m  n'da g r nm   idiler. Bir Acem memuru da payitahta gelmiş idi. Lâkin sözleşmeye ba lanan harb vergisini getirmedii gibi, son seferin hakîkî neticesi hakkında malûmat almaktan başka bir memuriyeti de yoktu.

 ngiltere Elçisi Sir Tomas Rue

Yine o zamana doğru, tngiliz elçisi Sir Tomas Rue, Osmanlı Devleti ile eski kapitülasyonları yenilemeye, Lehistan esirlerinin ve özellikle Kor aki'nin saliverilmesini, Berberiyeye hükümetlerinin (Cezayir, Tunus, Trablus-ı Garb)  ekavetlerinin (korsanlıklarının)  nlenmesini, Müslümanların bilcümle  ngiliz tebeasına olan borçlarının kapatılmasını istemeye memur idi ⁴⁸⁷.

Sir Tomas Rue, Venediklilerin entrikalarından, Fransa hükümetinin son senelerde u radii fel ketlerden, bu felâketleri m te -kib Fransa elçisinin hepsinden, son  ngiliz sefirleri Pol Pindar ile Con Eyr'in ehliyetsizliklerinden dolayı, Avrupa devletleri elçilerinin nüfuzunun büsbütün zail olmuş bulunduğunu gördü. Sadrâzam Di-l ver Paşa, —ki Sir Tomas, kendisini pek mutedil ve pek akıllı, ciddî bir adam olmak üzere tasvir eder— muahedelerin yenilenmesine ve Berberiyeye hükümetlerinin deniz h rsızlı ına kar  emniyetini sağlamaya muvafakat etti. Lâkin esir Lehler'in

⁴⁸⁷ Sir Tomas Rue'nin m z ker t-nâmesi, s. 24-26, ve Knol-les'de Grimston, s. 969; Knolles «Sir Tomas Rue Ocak ayı ba larında  stanbul'a vâsıl oldu» demekle hat  ediyor; Rue dahi Sultân Osman'ın vusul  hakkında « stanbul'a Ocak nihayetine doğru vâsıl oldu» demekle hat  etmiştir. Sir Tomas Rue'nin ilk raporu (M z ker t-nâme, s. 14) 19 Ocak 11622 tarihli olup, m z ker tn medeki bir matbaa hat sından do du u zannedilebilece i gibi, 1621 tarihinde değildir.

salıverilmesinden ve İngiliz alacaklıların —bundan evvel kendinden öncekilerin ileri sürmüş oldukları— iddialardan bahsedilmesine asla müsaade göstermedi. Kendisine ruhsat vermeden evvel, başkalarının işi için müdâhale etmek ve ölümlerin hâtıralarını karıştırmak münâsib olmayacağını; bununla beraber kendisi işbaşında bulundukça İngiliz tebeasm-dan hiçbirinin şikâyet için bir sebep bulamıyacağını ve faaliyetlerini takbih etmiye sebebiyet verecek bir şey yapmıyacağım söyledi⁴⁸⁸. Zât-ı şâhâne, Kral Jak'm sefîr vâsıtasıyla gönderilen mektubuna bu mealde cevâp yazdı.

Ordunun Ve Halkın Hoşnudsuzluk Sebepleri

Sultân Osman, İstanbul'a döndüğünden beri kendisini kederli ve hayalperest tabîatine teslim ederek, halkı şiddetle aleyhine çevirmişti. Bir-îki paşa ile beraber geceleri sokak ve meyhaneleri dolaşır, bu suretle polis gözcülüğü, subaşılık vazifesini görürdü⁴⁸⁹. Şarab ve tütün kullanılmasına karşı şiddetli emirler neşretti. İstanbul'da fiyatlar çok yükselerek, halk bunu Pâdişâhın tamâ'kârlığına hami etti. Sultân Osman ise harem zevkim gittikçe artırıyordu. Aslı Rus olan Haseki Sultân'ın Pâdişâh üzerinde pek büyük nüfuzu vardı. Haseki Sultân'ın memnuniyetini celbetmek için şenlikler yapılarak, Lehistan muharebesinin bâzı vak'aları, bataryalar zabtı gibi bâzı cenk sahneleri temsil edildi. Bu oyunlarda hazır bulunan velî-ahd (Pâdişâh'ın oğlu) bir tüfeğin ansızın ateşlenmesiyle hâsıl olan yaradan öldü. Bu kaybı telâfi için Sultân Osman üç zevce daha seçti. Fakat mu'tâd olduğu veçhile cariyelerden değil, tebeasının hür kızlarından. Bu ise, tehlikeli ve kanuna aykırı bir şeydi. Çünkü, pâdişâhın akrabalık kurduğu kudretli ailelerin sonradan saltanat dâvasında bulunmalarından korkuluyordu. Osmanlı kanunu ister ki, padişâhın zevcesi çocukluğunda ailesinden alınmış, hamisiz, akra-basız bir cariye olsun; bu zevce ancak Haseki Sultân, yâni velîahdın validesi ve sonra Valide Sultân, yâni pâdişâhın validesi olmakla bir imtiyaz kazanabilirdi. Pâdişâh da, hür bir kadının değil, bir cariyenin oğlu olmak lâzım gelir; tâ ki hükümranlılık irâdelerinde hiçbir aile nüfuzunun rolü ve te'sîri olmasın ve para ile alınmış olmayıp, fakat esaret boyunduruğu altına girmeye mecbur bulunmuş olan te-bea kulları, taht üzerinde bulunan bir

⁴⁸⁸ Sir Tomas Rue'nin Vekaayi-nâme'si. Kral'ın i'timâdnâmesi ve bunun cevâbı Grimstan'da (Knolles. s. 966) yazılıdır.

⁴⁸⁹ «Hergün sokaklarda yaya olarak ve değişik kıyafetlerle dolaşması tezytd-î sît ve nüfuzuna hizmet etmişti.. Sir Tomas Rue, s. 20.

câriye-oğlunun karşısında hür bir valideden doğmuş olmak fâikiyyetine mâlik bulunsun. Diğer Müslümanlar'ı değil, fakat yalnız Pâdişâhı birden ziyâde meşru zevcesi olmaktan men' eden Osmanlı izdivaç hukukuna muhalif olarak, Sultân Osman, dört meşru zevce seçmek istedi; Pertev Paşa'nın kızını aldı ⁴⁹⁰, müftinin kızına nişan takıldı ⁴⁹¹.

Sultân Osman, son muharebede tamahkârlığıyla, haksız takbîh-leriyle yeniçeri ve sipahilerin de nefretini kazanmıştı. Her düşman başı için verilen mükâfatı bir altına indirmişti. Neferler bu tedbîrden dolayı ileri geri konuşarak:

— «Bir düşman başı için bir altın ne demektir? İnsanın, onu alması için kendi başını tehlikeye koyması lâzım gelir.» diyorlardı.

Lehistan seferinin müsâid olmayan neticesinden dolayı hoşnudsuzluğunu dahî, hiç gereği yokken, askere göstermişti. Bostancı-başısı da gece meyhanelerde bulunduğu yeniçerileri denize atmak, ahâlîden sarhoş tesadüf ettiklerini kadirgalara (taş gemisi) koymak suretiyle, hükümet aleyhine husûmeti artırıyor.

ii. Osman'ın Hacc İçin Mekke'ye Gitme Düşüncesi

Lâkin birkaç seneden beri istiklâlini ilân eden Dürzi Beği Emir Fahreddîn'i itaate getirmek için gelecek baharda Suriye'ye gitmeyi düşündüğünü ortaya koyduğu zaman, umûmî infial son dereceyi buldu. Vezirler, müftî, ulemâ Pâdişâh'a, bir âsinin üzerine kendisinin bizzat gitmesinin caiz olmadığını, son dereceye gelince Hristiyan memleketlerine iltica edebilecek bir adamı tenkîl için karadan bir vezîr ve denizden kapdân paşa ile asker gönderilmesinin daha münâsib olacağını arzetteler. Sultân Osman, bu mülâhazaları dinledikten sonra, sadrâzamı kapdân paşayı, defterdarı huzuruna celbe-derek, yüz kadirga hazırlanmasını emretti ve bunların teçhizatı için 80.000 altın verdi. Tunus ve Cezayir beğlerbeğilerine de gemileriyle donanmaya iltihak etmeleri için emirler gönderildi.

Prens Filiber, gerek Fahreddîn'e yardım etmek, gerek Halil Paşa'nın

⁴⁹⁰ «Zât-ı şahanenin 12 gün önce, bütün vükelâsının tavsiye ve arzusu hilâfına, Pertev Paşa zevcesi olan bir sultânın büyük kızını sadece güzelliği sebebiyle her türlü merasimden ârî olarak izdivacı altına alması burada kötüye yorumlanmıştır- Çünkü pâdişâhın selefleri son zamanlarda bilhassa Türk ırkına mensup kız almazlardı.» 9 Şubat 1622.

⁴⁹¹ M. D'Ohsson, Osmanlı Devleti Tarihi, 7, s. 63. «Zât-ı sfinâne bir nikâhlı zevcesinden başka, De daha almak fikrindedir; bunlardan biri müfünin kızıdır. Müftl. evvelki pâdişâhlar zamanında böyle bir şey vuku bulmadığını, ve onların yalnız câriye aldıklarını söyleyerek muvafakat göstermemiştir. Şubat 1622, Vfoett

son olarak Manfredonya'da yaptığı hasarlardan dolayı intikam almak maksadıyle, Messina'da 60 kadirga ve 6 kalyonu silâhlandirmakta olduğu için, bu emirlerin verilmesi elzemiiyet kazanmıştı. Donanma gelecek Nîsân'da yelken açacaktı.

Bu teçhizattan maksad, Pâdiřâh'ın Hacc için Mekke'ye gitmesinden başka bir řey olmadığının anlaşılması gecikmedi. Bu seyahat için gerekli zahirenin tedâriki hususunda Suriye ve Mısır'a bir saray baltacısı gönderilmışti. Cidde'ye erzak nakli için istihdam olunmak üzere tedârik olunabilecek gemilerin Mısır valiliğine gönderilmesi Mekke şerifi'ne bildirildi. Pâdiřâh'ın güzergâhında ki eyâletlerin valileri yüzbin erdeb buğday, pirińç ve sair zahire tedârikine memur oldular. Pâdiřâh'ın refakatinde ancak 500 samsoncu ve 1.000 sipâhî bulunarak muntazam askerlerin bakıyyesi payitahtın muhafazasında kalacaktı. Sadrâzam, defterdar, nişancı pařa, rikâb ümerâsı, gedikliler, 40 müteferrika, 40 dîvân kâtibi, Hacc kaafilesinde bulunacaklardı. Devletin üç payitahtının, yâni İstanbul ile Edirne ve Bursa'nın muhafazası, kaymakam tââyîn edilen eski sadrâzam Hüseyin Pařa ile vezîr Gürcî Mehmed Pařa'ya ve Receb Pařa'ya tevdi olunmuştu.

Yeniçerilebin Ve Sipahilerin Atmeydanında Ve Sarayda İhtilâlleri

Sadrâzam ile müftî, Pâdişâh'ı uygun olmayan bu tasavvurundan vazgeçirmek için her tedbîre başvurdular; lâkin Hoca ve kızlar-ağası bunların âkilâne nasihati annı te'sîrsiz bırakmaya muvaffak oldular ve maâşh Mısır askerinin şecaat ve itaat bakımlarından yeniçerilerden pek üstün olduğunu ve bir müddetten beri aralarında intizamsızlık çıkmış bulunan yeniçeri ve sipâhî firkalarının yerine

Mısır ve Suriye'den aylıkla tutulmuş asker ikaamesinin daha iyi olacağını Pâdişâh'a telkîn ettiler.

Hoca'mn Pâdişâh'a Hacc tavsiye etmesinde şahsî bir menfaati vardı; Mekke kadılığına tââyîn olunan biraderi Karakaş Efendi'nin vazifesine başlamasına mâni olan Belde-i Mükerrreme'nin şerifinden intikam almak ister, kendisi Mekke'de bulunursa buna muvaffak olacağını ümîd ederdi. Bununla beraber Lehistan hükümetiyle sulh akdi için elçi Zbarovski'nin

gelmesinin beklenmesi re'inde olan sadrâzâmın ⁴⁹² ihtarlarına ve Hacc'dan daha ziyâde sevab kazandıracağı ifadesiyle Pâdişâhın takvâ-perestçe niyyetini bir cami inşâsına çevirmeye çalışan m üftün in mesaîsine rağmen, Sultân Osman'ın gitmesi kararlaştırıldı ⁴⁹³. Müftî, Pâdişâhı tasavvurundan vazge-çirebilmek ümidiyle, kızını 600.000 altın mehir ile ⁴⁹⁴ evlendirmeye nihayet muvafakat etmişti; lâkin Sultân Osman bir türlü niyyetini değiştirmede. İstanbul'da her vakitki gibi Şubat ve Mart aylarında esen güney rüzgârları da kasvetli hâlini ziyâdeleştirmişti ⁴⁹⁵ tebdîl-i kıyafet ederek, bir cirit oyunu seyrederken, seyircilerden biri istemeksizin koluna dokununca hadım ağaları tarafından fena muamele gördü; lâkin Osman, bu adamın serbest bırakılmasını emretmekle beraber 50 altın verdi ⁴⁹⁶.

Müftînin kızıyla düğününü yapmış olduğu Eski Saray'da, pederinin güzellik ve zekâsıyla şöret kazanmış olan sevgilisini —kendisi Mekke seyahatinde iken yerine oğlunu tahta oturtamaması için— boğdurdu ⁴⁹⁷. Bir aralık sarayın 200 cariyesini kocaya vermek tasavvurunda bulunduğu gibi,

⁴⁹² «Pasa, büyük elçinin gelmemesinden dolayı küçük elçisine ihtarlarda bulundu- Mart 1622, Venedik Hulâsası

⁴⁹³ Pâdişâh, sultanın (kadın) ikmâl etmek istediği büyük camiin ziyaretine gitti. Müftî. Mekke'ye gitmekten vazgeçirmek için, cami inşâsının Mekke'ye gitmekten sevab olacağını ifade etti.> Venedik Hulâsası, Mart 1622.

⁴⁹⁴ «Müftî, kızını vermemek için elinden geldiği kadar çalıştı; lâkin nihayet muvafakat gösterdi. Pâdişâh 600000 altın -kabin» üzerine nikâh akdettirdi. Üç gün sonra kın Eski Saraya gönderdi ki, hâlâ orada bulunuyor.» Kezâlik, 19 Mart. 1622

⁴⁹⁵ Sir Tomas Rue Sultân Osman'ı şöyle tasvîr eder: «Bu hükümdar her bakımdan nefrete düşâr olmuştur. Askerin nazarında mahkûr, vüzerâ kendisinden yüz çevirmiş ve ürkmüş, ulemâ nezdinde tel'in edilmeye lâyık görülmüştür. Kanunları ve âdetleri değiştirir ve ortadan kaldırır, dâima evham ve hayâllere gark olmuştur. Devleti ve ecdadını hafife alır. Türü kıyafetlere girerek, meyhaneleri ve kötü yerleri dolaşarak polis memuru vazifesi görmesinden dolayı, kendisini âdi ve hürmete şâyân olmayan bir adam hükmüne koymuştur. Azamet-i saltanatının direği ve kuvveti olan kadırgalar, ta'mîrine asla ihtimam gösterilip bakılmadığından, perişan ve harâb bir hâle düşmüşlerdir, o derecede ki her sene denize çıkması mu'tâd olan kapdân-paşa, hepsi fena kumanda edilmiş ve her türlü mühimmattan mahrum bulunmuş olmak üzere, 40 kadırga toplayamamıştır.»

⁴⁹⁶ «Pâdişâh, yaya vaziyette Atmeydanı'nda iken bir şahıs bilmîyerek fena muamelede bulundu; lâkin zât-ı şahane bu adama 50 altın ihsan eyledi- Kezâlik, Nisfîn 1630.

⁴⁹⁷ Osmanlı müverrihlerinin pek çok kullandıkları Arabça darb-ı mesel «Fîr-Receb terî'l-aceb»dir ki «Receb (ayında) de şaşırtıcı durumlar görürsün» demektir. Arabî sene, kamerî sene değil, (21 Mart'ta başlayan) Şemsî sene (güneş yılı) olarak hesap olunursa Receb, Eylûl ve Ekim aylarına tesadûf eder. Ancak senenin başı (Bizans-lılar'ın hesabı gibi) Eylûl'den i'tibâr olunursa, Receb, Mart ve Nisân'a rastlar. Bu sene (metinde vak'alan söz-konusu edilen 1031 senesi) Receb'in otuz günü 2 Mayıs'tan (eski tarz) başlayarak Mayıs ayı günlerine rastlıyordu. Atâyî, bu müneccimin tercüme-i hâlinde hikâye eder ki: Sultân Ahmed'in vefatında müneccimın ahababı o kadar mühim bir vak'ayı takviminde göstermemiş olmasından dolayı istihza ederler. Müneccim, pâdişâhın vefat ettiği günün hizasında «kuwet-i pâdişâh» yazılmış olduğuna dikkat etmemiş olduklarını cevaben söyler. «Kuvvet» kelimesi (Osmanlı yazısında) bir nokta ile yazılınca «fevt» (ölüm) kelimesi zahir olur.

Küsûf a gelince: Hakîkaten Sultân Osman'ın doğum gününde (29 Nisân 1604) ve ölüm gününde (10 Mayıs 1622) vuku bulmuştur. Bu iki küsûf (tutulma; güneş tutulması) arasındaki müddet (onsekiz sene on gün), eskilerin küsûflan tâyinde esâs aldıkları devre-i Keldâniy-ye'dir.

hemşirelerinden ikisini evlendirdi; yedi yaşında Nasûh Paşa'dan dul kalmış olan bir hemşiresini Van Vâlisi Hafız Paşa'ya ve diğerini Kaahire yeniçerilerinin turnacı-başısı olup donanma ile dönecek olan Bayram Ağa'ya verdi⁴⁹⁸.

Sultân Osman bu aralık bir rüya gördü ki, birbirine zıt şekillerde tâbîr olunmakla beraber, ilk tasavvurunu te'yîd eylemiştir. Rüyasında bir taht üzerinde oturduğu halde Kur'ân okurken Haz-ret-i Peygamber (s.a.v.) göründü. Kur'ân'ı ve arkasındaki zırhı alarak bir tokad vurdu. Bu rüyadan telâşa kapılarak, Hoca'ya tâbirini sordu. Hoca, Hacc'a gitmeyi te'hîr etmiş olmasından dolayı Peygam-ber'in kendisini ayıpladığını söyledi. Bu hususta re'yini sorduğu vezirler Kur'ân «şeriat», zırh «dünyâ» demek olduğunu, söyleyerek, tevbe ve istiğfar etmesi lâzım geleceğini ifâde ettiler. Bu muhtelif tâbirlerden tamâmiyle hoşnûd olamıyarak Üsküdarlı Azîz Mahmûd Efendi'ye müracaat etti; O'nun kanaati, vezirlerin kanaatine tamâmiyle muvafık oldu⁴⁹⁹.

Sultân Osman, kendisini istiğfara sevk eden Peygamber ihtarına uymak için ecdadının kabirlerini⁵⁰⁰ ziyaret etti. Eyüb'e gittiği zaman (1 Receb 1031 - 12 Mayıs 1622) mu'tâd olduğu üzere Öküz ve koyun kurbân. etmek istedi. Ancak önceden tedârik edilmediği için Öküz bulunamadı. Bostancılar, şehrin kapılarında ve gümrükte buldukları arabaları durdurarak öküzlerini çıkardılar; sahiplerine fiyatının ancak dörtte birini verdiler.

Sultân Osman, iki gün sonra cum'a günü camie⁵⁰¹ gitti. Halkın nazarında daha büyük, daha kuvvetli görünmek için pamuk doldurulmuş bir libas giymiş olduğundan, göğüs ve diğer azaları sun'î bir şişmanlık gösteriyordu. Nihayet Mayıs'ın 17'siride otağ-ı hümayûnun Üsküdar'a

⁴⁹⁸ «Eski Saray'da bulunan nisvî'ından ikiyüzünü kocaya vermek tasavvurunda bulundu; hemşirelerinden ikisini de tezvîc eyledi; birini, yâni müteveffa Na-sûh Pasa'nın zevcesini Van vâlisi Hafız Paşa'ya, diğerini Kaahire turnacı-başısına verdi.» Nafmâ (Natmâ, s. 206, yalnız Bayram Ağa'ya sultân verilip vüzerânın kanun üzre Eski Saray'dan önüne düşüp götürdüklerini yazar.)

⁴⁹⁹ «İçeri ve taşra halkının ihtilâf-ı ahvâlinden pâdişâh mütehayyır olup gitmek emrinde tereddüd üzere iken bir gice Fahr-ı Âlem saüellâhü aleyhi ve senemi rü'yâsmda görür. Kendi taht üzerinde tilâvet iderken gelüp andan Mushaf ve eğninden etibbe ve cevşeni alıp bir sille ururlar; tahtdan yıkı-htp nün ba'd kalkup mübarek kadem-f şerifine yüz sürmeğe sa'y ider; müyesser olmaz. Bu rü'yây-ı hâil dağdaga-endâz-ı pâdişâh-ı deryadil olup evvelâ hâce Ömer Efendi'ye söyler. Hâce ta'btr İdüp «Haccı şerife olan myyeti-nizde terk-i tereddüd için sÜret-î tevbtldir; rü'yâda ayağına yüz sürmek müyesser olmadı ise İnşâ'Allahu Teâlâ merkad-î münevverlerine yüz sürerr siniz. didi. Bu tâbirden pâdişâha gına gelmeyeüp azfz-i vakt Osküdâr! Mah-mûd EfendTye varup ta*btr itdirir. Anlar bu veoh Ue ta'blr iderler ki «Ke-lâm-ı Kadim, hükmi şerM şerifdir; cübbe âlemi vöcûddur; pâdişâh-ı İslâm'a lâzımdır ki tevbe ve inâbeti kendilerine hemdem İdineler-Pâdişâh ziyâde müteessir olup tnerâkid-i kibar ziyaretine teveccüh eylediler.» Natmft, s. 211 ve 212. (Mütercim)

⁵⁰⁰ Doğrusu .büyük zâtların kabirleri, (merâfad-ı klbfir) olacaktır. Nâlrca, s-212. (Mütercim).

⁵⁰¹ Sultân Selîm Câmîi'ne- Galiba o ayarda bir kahraman olduğunu göstermek isterdi. (Mütercim)

geçirilmesine emir verildi. Müftî, o zaman Pâdişâhlar* a hacc etmenin mecburî olmayıp, en birinci vazifeleri ihtilâlden korkulacak vakitlerde adaletten ayrılmamaktan ibaret olduğuna dâir bir fetva gönderdi. Bâzı müverrihlere nazaran, Pâdişâh bu fetvayı yırtmıştır. Üsküdârî Azîz Mahmûd Efendi bu yolda ihtarlarda bulundu ⁵⁰². Bir taraftan da saray müneccimi, uğursuzluğa, kötülüğe delâlet eden Merih ve Zuhal'ın bu sene Yengeç burcunda birbirine yaklaşması hâdisesi vuku bulduğundan, teşebbüsünde muvaffak olamayacağını haber verdi ⁵⁰³. Şurasını da ilâve etti ki, Pâdişâh'm velâdeti tâliine tesadüf eden burcda bir kûsûf (tutulma) vâki olduğundan, bir felâket zuhur edecek; ve gerçi bâzı iyiye alâmet şeyler varsa da, ancak iki ay sonra zuhur edebilip bu ay eski bir Arab darbimeseli mucibince acayip vak'alar cereyan edecektir ⁵⁰⁴.

⁵⁰² Şeyhülislâm «Pâdişâhlara hacc lâzım değildir; yerinde oturup adi eylemek evlâdır, mealinde sûret-i fetva göndermiş idi; Üsküdârî Mahmûd Efendi de «Caiz ki fitne zuhur ider» diye nasihat etmişti, lâkin def-i kazaya mecal olmadı-» Naîmâ'dan telhis, s. 212. (Mütercim)

⁵⁰³ Natmâ, Hasanbeğzî'de, Ravratn'ı-Ebrâr, .Sultan Osm&oin ŞetUdett Târihi», Nev'î- Peçevî, son rivayeti müneccimin ağzından nakleder- (Peçevî'nln İfâdesinin telhîsi:

1031 Recebinin sekizinci (Natmâ ve Hammer'e nazaran yedinci) çehâr-şenbitü günü defterdar Bakî Paga'nın yanında idik; Pâdişâhın otakları yüklenilmek üzere kadirge yanaştı. «Siz de çadırlarınızı gönderin» diye divândan emir geldi. Bakî Paşa, kethüdâsı dan Mehmed Efendi'ye «Bizim de çadırlarımız kalmasın» dediler. Damadım Ramazan Çavuş ile beraber kethüdaya refakaten Bakî Paşa'nın hanesine gittik. O sırada müneccira-başî Mehmed Efendi geldi. Ramazan Çavuş «Şunu aramıza alalım, soyledelim (konuşturalım)» dedi. Aramızda yer gösterdik; Mehmed Kethudâ'nın çadır çıkarılmasıyla uğraşması için gülmeğe başladı. .Pâdişâhın çadırları geçti» dedik; «Ne o geçmiştir, ne bu geçer! dedi- O aralık baş bakî hademesinden biri gelerek Şileymâniye'de azîm hengâme kopduğunu, Ağa-Kapısı*na güya dünyâ halkı toplanmış olduğunu haber verdi. Müneccim-başıya «Pâdişâha Ur keder İhtimâli var tra?» diye sorduk; «Bilmem anana Ramazana yetişmez» cevâbım verdi. Muahharan bu istidlalinin esbâbım suâl ettim; İzâh etmedi: «Pâdişâhın velâdeti tflî'i olan bureda kûsûf vâki' olmuş idi» diye cevâb verdi.» (Peçevî, c. 2, s. 383 - 84)

Naîmfî da şöyle yazar : «Manecdra-başî Mehroed Çelebi —ki ol asrın mahiri İdi, ankflm-ı nücûmda tevfilîm mevlûd ve sinin ve «nsâH mesafle müteallik başka türkt risaleleri vardır, erbabı beyninde gayet makbul ve mu'teberdir— ol gün Bâkl Pasa kedhudâsmda bulunup bunların hareketine hande İderdi; ve «Abes yire zahmet çekmeyiniz, sefer yokdur, daha neler olsa gerekdir» dir İdi. Pâdişâh ahvâlinde suâl eylediler. Cevâbında «Bu sâl kıranı nahseyin-i seretân! olduğundan mâada tâli'-i hümayûnları olan burcda kûsûf vâki' oldu. Ba'zı suûdun nazarı vardır; lâkin kûsûf, katı'-ı kavidir; ber-muktezây-ı fenn mōndefî' ofenayup ramazana ilîşmemek iktizâ ider-> didi* Naînvâ, c. 2, s. 212 ve 213. (Mütercim)

⁵⁰⁴ «Zât-ı şâhâne Eski Saray'da ikamet ediyordu. Orada pederinin en ziyâde sevdiği «Şiveza»yı boğdurmuştu. Bu kadın, muharebeye gideceği sırada idâm etmiş olduğu Mustafa'nın validesi idi.» Venedik Hulâsası. Lâkin Venedik balyosu yanlış mal'ûmât almıştı. Çünkü idâm edilen Şehzade, Mustafa değil, Mehmed idi. «Ondan sonra Mekke'ye gitme kararını aldı. Adı geçen kadın gibi vâsi' fikir sahibi ve iki biraderinin validesi olan bir kadını, kendinin yokluğunda İstanbul'da bırakmak istemiyordu. Mart 1622». Kösem Sultân'ın idâmını otuz sene evvel gösteren bu fıkra, Venedik elçileri raporlarının Osmanlı tarihleriyle karşılaştırılmasında ne derece dikkatli olmak gerektiğini gösterir. (Hammer, «Şiveza»yı Kösem Sultân olarak telâkki etmiş ise de, ihtimâl ki, başka bir isimden bozmadır. Yâhud bu fıkra büsbütün asılsızdır. Çünkü Kösem Sultân vak'asmdan, otuz sene önce bahsedilemezdi. Mütercim).

Venedik evrakı (Otuzsekizinci Cüz, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi), Sultân t. Ahmed'in oğlu zannedilmiş olan Yahya'ya, Toskana Gran-dukası Maria Madelina'nın Temmuz 1627, Sadua dukası Viktor Amade'nin Kasım 1623, Eflâk prensi Matteo Besaraba'nın 1647 tarihli mek-tublarıyla iki Tamışvar valisinin, Silistre, Bosna ve şâir eyâletlerin valilerinin yazışmalarını ihtiva eder. Adı geçen evrakta Yahya'nın silsile-i nesebi de kayıtlıdır. Doğum tarihi 1585 olarak gösterilmiştir.

Pâdişâh'ın otağının Üsküdar'a geçirileceği günden bir gün önce, yeniçeri ve sipahiler —ki gizlice yapılan tahriklerden dolayı bu seyahatin kendi ocaklarının mahvedilmesi maksadından dolayı olduğundan korkmaktaydılar— yeni kışlalarda toplanarak ondan sonra Karaman mahallesinde Etmeydanı'na ⁵⁰⁵ gittiler (7 Receb - 18 Mayıs). Sadrâzâmın emriyle kendilerini itaate davet için gelmiş olan çavuş-başı Halıcı-zâde'yi taşlarla kaçırdılar. Varlıkları bahis konusu olan bu tehlikeye karşı, ne yapacaklarını kararlaştırmak için, içlerinden birkaçını Pâdişâh'm müşavirleri aleyhine fetva istemek üzere müftîye gönderdiler. Müftîye sorulan suâl şu şekildeydi:

— «Pâdişâhı bir takım bid'atlere sevk ederek Müslümanların mallarını israf edenlerin katli meşru mudur?»

Müftî, tasdik eder şekilde cevâp verdi. Âsîleri vazifelerine davet etmek niyetiyle Etmeydanı'na gitmiş olan yeniçeri ağası ve yeniçeri bölük ağaları da taşlarla karşılandılar ⁵⁰⁶.

Bu karışıklık günü donanma Beşiktaş'tan çıkmış, Yedikule önüne demir atmıştı. Askerin ihtilâl çıkardığı haberi bu gemilere ulaşınca, bunlara bindirilmiş bulunan yeniçeriler derhâl karaya çıkarak Etmeydam'ndaki âsîlere iltihak ettiler. Asîler, istediklerini, Pâ-dişâh'a arz olunmak üzere, sadrâzam ve Hoca'ya söylemeye karar verdiler. Hoca, sarayının kapısını kapatarak pencereden bakıyordu. Bunlar Hoca'nın sarayı Önüne gelince:

— «Efendi, inf askerin sözünü Pâdişâh'a tebliğ et!» diye bağır* maya başladılar.

Hoca kıyafet değiştirerek firar ettiğinden, âsîler cebren haneye girdiler ve yağma ettiler. Ondan sonra sadrâzâmın sarayına gittiler; sadrâzâmın adamları bunlardan birkaçını Öldürdüler ve yaraladılar. Âsîler, o gün silâhlanmamış olduklarından, Çarşıdaki silâhçı dük* kânlarından silâh almak istediler. Lâkin silâhçılar önlerine çıkarak mallarına ilişmemelerini rica ettiler. Akşam yaklaşmakta olduğu için, niyetlerinden vaz geçtiler. Ertesi gün silâhlı olarak toplanacaklarını birbirlerine taahhüd ederek dağıldılar.

Pâdişâh, askerin isyanını ve Hoca'mn sarayının yağma edildiğini haber alınca, ulemâyı davet ederek karışıklığın sebeplerini ve buna çâre olmak

⁵⁰⁵ Etmeydanı (Atmeydanı değil) Fâtih taraflarında, Kıztaşı civarında, pazar kurulan yerdir, lâkin Nafenâ ve Peçevî'ye nazaran bu toplantı, Etmeydanı'nda değil, Atmeydanı'ndaydı. (Mütercim)

⁵⁰⁶ «...Pâdişâhı ızlâl ve bu sevdaya düşürÖp abes yire beytÜ'1-mâll itlaf ve fesada bâis olanlar hakkında şer'an ne lâzım gelir?» diye bir fetva suret! tes-vld klüp müftt-1 vakt Es'ad Efendi'ye gönderdiler ve lözûm-j kafi île fetva alup bölitk ağalan ve yeniçeri ağası bunları «aen'e geldikçe taşlayup kaçırdılar.» Natmâ, s. 214. (Mütercim).

üzere ne yapmak lâzım geleceğini sordu. Ulemâ, yeniçeri ve sipahilerin Asya'ya seyahat tasavvur ve hazırlıklarından rahatsız olduklarını ve Hoca ile kızlarağasının uzaklaştırılmasını talep ettiklerini söylediler. Pâdişâh şöyle cevap verdi:

— «Gidiniz, askere söyleyiniz, Hacc niyetinden feragat ediyorum; lâkin Hoca ile kızlarağasım azletmek istemem.»

Ulemâ, bu emrin yerine getirilmesini ertesi güne bıraktılar. Gece, kışlalarda bir haber yayıldı ki, Sultân Osman bostancıları saraya toplamış ve kendilerine silâh dağıtmıştır. Diğer taraftan bostancılar da —aralarında yayılan asılsız bir habere binâen— yeniçerilerin donanmadan top çıkarmış ve bahçe tarafından hücum etmek üzere saraya doğru hareket etmiş olduklarını birbirlerine tekrar ediyorlardı.

Ertesi gün, 8 Receb 1031 - 19 Mayıs 1622'de ⁵⁰⁷, yeniçeri ve sipahiler Fâtih Camii avlusuna toplanarak, kendileriyle müzâkere etmek üzere ulemâyı davet ettiler. Bunlar, Atmeydam'nda hazır bulunabileceklerini haber verdiler. Âsîler sabah namazını kıldıktan ve üç defa «Allah!» diye çağırdıktan sonra, mülakat yerine gittiler. Müftî Es'ad Efendi'yi, nakîbüleşrâf Gubârî'yi, Ayasofya vaizi Ömer Efendi'yi, yeni Sultân Ahmed Câmü vaizi Sivâsî Efendi'yi, Cerrah Mehmed Paşa Camii vaizi îbrâhîm Efendi'yi, müftî Zekerîyyâ Efen-di-zâde Yahya Efendi'yi, müftî Bostan-zâde Mehmed Efendi mahdumu Mehmed Efendi'yi, Azmî-zâde Hâletî Efendi'yi, Kadî-zâde Fey-zî Efendi'yi, Dervîg Efendi'yi, kethüda Mustafa Efendi'yi orada buldular ⁵⁰⁸. Bu oniki büyük şeriat memuruna müracaat ederek Hoca Ömer Efendinin, kızlarağası Süleyman ve segbân-başı Nasûh Ağalar'ın, kaymakam Ahmed, defterdar Bakî, sadrâzam Dilâver Pa-şalar*'ın katilleri meşru olduğuna dâir fetva talep edildi. Feridun ve Hayli nâmında iki kâtib ⁵⁰⁹ asker tarafından Pâdişâh'a bir ar-zihâl yazdılar ki, bu altı kişinin başlarını talep ediyorlardı. Hoca ve kızlarağası, Suriye'ye seyahat tasavvurunun mucidi olmak üzere, umûmî bir nefret kazanmışlardı. Ancak ulemâ, diğerlerinin ne cürüm işlemiş

⁵⁰⁷ Receb'in sekizinci pergeicbe günü- Nalma, s- 213. (Mütercim)

⁵⁰⁸ Naîmâ'da su isimler yazılıdır: Müftî, nakîb Gubfirt Efendi, Kaf-zâde, Bos-t&n-z&de, Azmî-zâde, kethüda Mustafa Efendi, Ayasofya vaizi Ömer Efendi, Dervîş Ef., Kadî-zâde Ef. Hammer «Kafzâde»yi unutmuştur. Naîmâ'nın saydığı on zâta meşâyih'ten Sivâsî Efendi ile İbrâhîm Efendi eklenince, 12 (dur (Mütercim)

⁵⁰⁹ Ulemâ «ehevyn-i şerrinin ihtiyarı lâzımdır; virilmezse daha ziyâde şerr ve fesada bâis olur; zararı ânımdan zarar-ı hâss tercih oluna gelmiştir» dediler; müfid olmadı. .Siz mukayyed olmayınız; onlar başsız askerdir; tiz dağılır- buyurdılar. Ulemâ ve vûzerâ tekrar İkdâm ve nush ile niyaz idfip: Mekôn sehrfârâ, civfint mekûn Çünin her belâ kfımrfln! mekûn

(Mânâsı: Pâdişâhım bu kadar gençlik, tecrübesizlik yapma; bu suretle belanın üzerine kâmrânt, keyif kurma) diye rica eylediler ve kul tafeisi cem'iy-yet itdikde İstediklerini alırlar; ecdâd-ı İzâmınızdan ala gelmişlerdir; mukaddemce olmak evlâdır.* didiler.» Naîmâ'dan. (Mütercim)

olduklarını sordular. Sadr zamn, hanesinden asker üzerine ok yağdırmış olduğu; defterdarın maaşları düşük ayarlı sikke ile ödediği; kaymakamn askerlikten tekaüd edilmiş olan neferlerin maaşlarını vermediği; Nasûh Ağa'mn kaymakamla suç ortağı olduğu beyân edildi.

Ulemâ arzıh li ve askerin arzularını tebliğ etmek üzere saraya gittiler. Sultân Osman, bunların kanlı tasavvurlarını kabul etmiye-ceğini, cevaben söyledi. Ulemâ, iki serden hafifini seçmek lâzım geleceğini ihtar ederek tekrar rica ettjler. Pâdişâh:

— «Siz uğraşmayın, onlar başsız bir g ruhtur, yakında dağılırlar.» cevâbını verdi.

Ulemâ, asker toplandığı zaman, istedikleri şeyi almak itiyadında bulunduğunu ve Pâdişâh'ın büyük cedleri bu türlü hallerde dâima onların arzusunu yerine getirmiş olduklarını söyleyerek ısrar ettiler ⁵¹⁰.

Bu sözler  zerine Pâdişâh, hiddetlenerek:

— «İhtil lin çıkmasına yol a anlar siz imişsiniz gibi söylüyorsunuz;  s ilerle beraber sizi de  d m edeceğim.» dedi (110).

Ulemâ sustular. Sabık sadrâzam Hüseyin Paşa, Sultân Osman'ın ayaklarına kapandı:

— «Pâdişâhım, benim de başımı isterlerse ver, kendi sel metini düşün» dedi.

Ulemâ, ısrarlarını tekrar ettilerse de faydası olmadı; huzurdan  ktılar; fakat sarayda kalmaları emredildi. Atmeydamnda toplanmış olan  s iler, ulemânın dönmemesi üzerine isteklerinin reddedildiğine hükmettiler. Bostancıların sil hlandırılarak sarayın m d faasına memur edilip edilmedikleri hakkında hâsıl olan umûmî şübhe üzerine,  s ilerden biri meseleyi tahkik etmek için o sırada Ayasofya minaresine  ıktı ⁵¹¹. Ne ulemâdan, ne de bostancılardan kimseyi görmedi. Bu haber üzerine bütün halk Bâb-ı Hümâyûn'a doğru hücum ederek, sarayın birinci avlusuna m şkil tsızca girdiler. Kapı bekçileri, bostancılardan korkmalarını ihtar ettiklerinden,  s iler duvar bedenlerine birkaç yüz tüfekçi koydular; sil hsız gelmiş olan cebeciler, topçular, acemî oğlanları odun anbarından birer odun aldılar. Halk, birkaç saat birinci avluda kalarak yüksek sesle Hocanın, kızlarağasımın, sadr zamn başlarını istediler. Hiçbir cevap verilmediğinden, ikinci kapıdan ikinci avluya girdiler. Ve iki saat kadar Dîvân-ı Hümâyûn

⁵¹⁰ Pâdişâh gazaba gelüp .Bu fitne erbabını siz tahrik İtmişe benzersiniz, gibi. Evvel sizi kıranan, ba'dehu anlan. Ol taifenin tedâriki g r ta şd r» didi-Natm  (Mütercim).

⁵¹¹ «Dideb n  mer beğin tedbiriy le Ayasofya minarelerine adamlar çıkardılar.* Naîmâ, s. 217 (Mütercim)

etrafını kuşatarak önceki isteklerini tekrarladılar. Ulemâ «Dârüssaâ»de denilen üçüncü kapının taş basamakları üzerinde idiler. Bâzı şehâdete göre Gubârî Efendi askere «Bizim sözümüz dinlenmedi; siz gidiniz, kendiniz söyleyiniz» demiş. Dâ-rüssaâdeyi korumaya memur birkaç ak-ağası, askerin dalga dalga is-tîlâsı önünden içeriye kaçtılar. Asker de bunları sür'atle tâkîb etti⁵¹².

«Sultan Mustafa'yı isteriz!»

Bu anda, zahiren ehemmiyetsiz, fakat ekseriya ihtilâllerde bir hükümetin âkıbet-i hâline hâkim olan bir hâdise halkın düşüncesini başka bir tarafa çevirdi. İç avludan:

— «Biz Sultân Mustafâ'yı isteriz!»

Diye yüksek bir ses işitildi ve sadâ, derhâl, binlerce defa tek-râriandı. Âsîler, hiçbir zaman içlerinden kimsenin ayak basmadığı dâirelere girerek büyük-odayı, küçük-odayı, kırk hademe-i hâssaya mahsûs olan iç-odayı dolaştılar; durmaksızın «Sultân Mustafâ'yı isteriz!» diye bağıştılar. Ulemâdan üçüncü avluda bulunan biri askere parmağıyla harem dâiresini gösterdi. Bunlar işaret edilen binaya koştular; ancak, bu dâirenin dışarıya kapısı olmadığından, kubbeden dâireye girmek üzere bir odun yığını yaptılar. Bir taraftan da yine sürekli olarak: «Sultân Mustafâ'yı isteriz!» diye bağışma-ya devam ediyorlardı. Ansızın aşağıdan zayıf bir ses işitildi: Bu ses «Sultân Mustafa buradadır» diyordu⁵¹³;

Derhâl kubbe delindi; saldırganların üzerine ok atan birkaç zenci öldürüldü. Kubbenin yukarısından içeriye merdiven olmadığını cihetle, divanhanenin perde iplerini kestiler. Âsîlerden biri kendisini buna kuvvetli bir şekilde rabt ederek arkadaşları ipi tutmak suretiyle, aşağıya indi. Sultân Mustafa'yı eski bir minder üzerinde oturur ve karşısında iki câriye ayakta durur vaziyette buldu ve:

⁵¹² Natmâ, Tüġî. Fezleke, Hasanbeğzâde. Peçevi, Târihi Abdurrahman, Ravza-tô'1-Ebrâr. Şu eserlere de müracaat: Sir Tomas Rue'nl'n Kroniği; Bodiye, Törkler'ia Umûmi Târihleri Hulâsası; Sagredo, Târihi Hâtıralar. Almanca bir Türk vekaayinâmesinden : «İstanbul'da sipahilerle yeniçeriler ve diğer asker tarafından işbu 1622 senesi Mayısının sekizinci (18'inci) günü aniden büyük bir ayaklanma ve isyan çıkmıştır. Bu isyanda sadrâzam ve diğer bâzı Türk erkânı katledildikten mâada, Pâdişâh Sultân Osman dahi yeniçeriler tarafından habsedilmiştir. Asker uzun müddetten beri mahbûs olan Sultân Mustafa'yı 1622 senesi Mayısının dokuzuncu (19'uncu) mahbesden çıkararak saltanat tahtına oturtmuşlar ve ferdası günü selefi olan Sultân Osman'ı boğmuşlardır- Nümburg 1622.» Bunlardan başka 19-21 Mayıs, Venedik raporu.

⁵¹³ «Taşrada sopalar ile kubbe üzerine çıkup» Şer' ile Sultân Mustafâ'yı isteriz» diye çağışdılar. Aşağıdan «Sultân Mustafâ buradadır- diye bir âvâz-ı nerm zâhîr oldu.» Naîroft, s. 218. (Mütercim).

— «Pâdişâhım, dışarıdaki asker size muntazırdır» dedi.

Mustafa, cevap verecek yerde sâdece:

— «Su isterem» diyebildi.

Üç günden beri yiyeceksiz, içeceksiz bırakılmıştı. Yeniçeriler telâtîn bir somak ile su indirdiler. İçlerinden birkaçı oğlunun bulunduğunu Mustafa'nın validesine haber vermek üzere Eski Saraya koştular. Mustafa, kubbenin üzerine çıkarılarak oradan avluya indirildi ve müftînin atma bindirildi. Ancak zayıf ve bitkin hâli at üzerinde durmaya müsâid olmadığından taht odasına (Arz Odası) götürüldü. Askerin parıldayan silâhlarını gördükçe titrerdi; korkacak bir şey olmadığı söylendiği halde bile, güçlkle inandınlabildi.

Sultân Osman, âsîlerin saraya girdiğini görünce Üsküdar'da Azîz Mahmûd Efendi'ye iltica etmiş olan Dilâver Paşa'yı oradan aldirarak saraya getirtmişti. Sultân Mustafa'nın içinde mahbûs ve mecalsiz bir halde bulunduğu kubbenin delinmesini müteâkib bir harem kapısı açılarak sadrâzamlar kızlarağası askere teslim edildi; ve müteakiben harem kapısı kapandı. Askerin şiddetine kurbân olunmak üzere arz olunan bu iki bedbaht derhâl parça parça edildiler. Âsîler ulemânın Mustafa'ya bîat etmesini istediler. Onlar şu cevâbı verdiler:

— «Rahat durunuz. İsteddiğiniz verildi; daha ne istersiniz? Sultân Osman'a ilişmeyiniz, bırakınız.»

Âsîler ise:

— «Biz aradığımız, Pâdişâhımız Sultân Mustafa'yı bulduk.» dediler.

Ulemâ tekrar cevaben:

— «Kardaşlar, arkadaşlar, Sultân Osman size selâm eder; istediğinizi size teslim etti; diğerlerini de teslim edecektir, biz kefiliz. Eğer Sultân Mustafa'yı tahta çıkaracak olursanız pişman olursunuz.» diye nâsîhat ettiler.

Âsîler:

— «Bunu evvel söylemek gerek idi; biz pâdişâhımızı bulduk, ona bîat etmelisiniz.» diye bağıştılar.

Ulemâ:

— «Sultân Osman tahtta bulundukça böyle yapmak caiz değildir» mülâhazasını ileri sürdüler. Lâkin muhalefetleri üzerine binlerce kılıç sıyırıldığından, böyle bir tehdîd karşısında ulemâ, yeni pâdişâha bîat etmeye mecbur kaldılar. İçlerinden biri —ki Kaf-zâde*-dir— korkusundan öldü.

Minareler  zerinden, Sultân Mustafa'nın padi ahlığı ilân edildi ⁵¹⁴.

Ata binmeye muktedir olamayan yeni pâdişâh, mahbusluğuunda beraberinde bulunan iki câriye, sil hdar olmak üzere verilen Der-v   nâmında bir köle ile beraber bir arabaya konuldu. Halk arabayı elleriyle çekerek, bu halde Eski Saray'a götürüldü.

Arası çok geçmeksizin, Sultân Osman'ın bostancılarla Eski Saray'a hücum edeceği söylentisi yayıldı. Per enbe ak amını, yâni cuma gecesini yeniçerilerin muhafazası altında geçirmek üzere, Sultân Mustafa'yı yeniçerilerin camiine götürdüler. Sultân Osman, bu isyan günü öğle zamanından ve sadrâzam ile kızlarağasını askere teslim ettikten sonra, sadâreti Hüseyin Paşa'ya ve yeniçeri ağalığını kapıcı-ba ı Kara Al  Ağa'ya tevcih etmişti. Kumandanlığına tâyin olunduğu askerin — avu  ve keth da iken— nefretini kazanmış olan Al  Ağa, Pâdişâh'a bunları itaate alacağını vaad etti ⁵¹⁵. Yine Al  ismini taşıyan ve azledilmi  bulunan yeniçeri ağası, ev-velce askerin isyanına iştirak etmemiş, Sultân Mustafa'nın yanma gitmekten imtina etmişti. Ancak bütün yeniçeri zabitleri yeni p di  ha b t için davet edince, camie gitmiş ve biat ederek sarayına çekilmişti.   iler, Baba Ca'fer Zindan 'nın kapılarını kırdılar; kadırgalarda ve tersanede zincire vurulmuş olan esirleri salıverdiler. Bu i lerle birlikte Pâdişâh'ın yeniçeri ağası yaptığı Kara Alî'nin, defterdar Bak  Paşa'nın, Sa'deddîn evlâdından Hoca-zâde nâmiyle y d edilen İstanbul kadısının hanelerini yağma ettiler.

En Sağlam Tedbir, Anadolu'ya Geçip Beklemektir

Sultân Osman, birdenbire gelişen bu ahvâl içinde ne tedbîr alınması gerekeceği hakkında sarayda vezîr-i  zam Hüseyin Paşa ve bostancı-ba ı Mehmed Ağa ile müzâkere etti. Bunlar, yeniçeri ağası v satasıyla yeniçerileri kazanarak onlara iltica etmek fikrinde bulundular. Sultân Osman:

— «Eğer yalnız yeniçeriler isyan etmiş olsa bu münâsib olurdu; lâkin sipahilerle ulemâ da onlara iştirak etmiştir. En sağlam tedbîr, Anadolu'ya geçerek padi ahlığa getirdikleri adamın m hiyetini gözleriyle görüp anlamalarını emniyet içinde beklemektir.» diye cevâp verdi. Saray

⁵¹⁴ şehirde m n d ller nida Udi. Na ma. Galiba müverrih Hammer «m n di.yi «minare- okumuştur. (Mütercim).

⁵¹⁵ «Al  Ağa'nın bu sözü, p di  ha karşı söylenmiş bir vaad değildir; kendisinin memuriyetini tebrike gidenler «Bu ne haldir? Asker, Sultan Mustafa'yı pâdişâh itdik diyarlar» deyince yeni ağa gaafil olmağla «B rsey yok. Er zilden birkaçı toplanmış., bu gice i  basılır» demişti. Sonra askerin ahv line v kf olunca o da kaçtı.» Na m dan telhis, s- 221* (Mütercim).

kayıklarım hazırlattırmak istedi; fakat bunların kayıkçısı olan bostancıların hepsi kaçmıştı. Sadr zamlı bostan-cı-başmın dediklerinden başka yapacak bir şey kalmamıştı.

Gece, Sultân Osman, yeniçeri ağası kapışma gitti. A a, Yeniçeriler camiinde ve Sultân Mustafa'nın yanında idi; ancak Sultân Osman'ın geldiğini işitince, döndü. Hüseyin Paşa 10 kese altın yanına alarak, zabitlerden b zılanyla görüşüp de kendi tarafına celbetmek için, yeniçeri kışlasına yakın olan şehzade Câmii'ne gitmişti ⁵¹⁶. Sultân Osman, itaat etmeleri sortiyle, her yeniçeriye 50 altın ve elbiselik ıskarlet (kırmızı)  uka, her sipahiye 10 akçe terakki teklif etmesini a aya söyledi. Bu vaaddenden haberdâr edilen yeniçeri zabitleri, Sultân Osman'ın bu yeni niyetinden askere bahsedilmesini a aya hatırlatarak, kendileri de muvafakat göstereceklerini söylediler.

Ertesi sabah, 9 Receb 1031 - 20 Mayıs 1622 günü, a a, kendi kapısından yeniçeri kışllarına gitti. Lâkin yeniçeriler a anın ne tek-lifde bulunacağını haber almış ve kendisine a ız a tırmamak üzere sözleşmiş idiler. A a, askere hitaben söz söylemek için merdivenden yukarı çıkınca, aşağıdan: «Urun! S yletmen» gürültüleri işitildi. Bir nefer arkasından iterek merdivenin alt başına düşürdü. Derhâl parça parça edilerek, cesedi Aksaray'da dörtyol ağzına konuldu. A a ile beraber bulunan  avuş ve keth da camie güçlükle iltica edebildiler.

Yeniçeri büyük zabitlerinden za arcı-baş ve birkaç zabıt, bir sadrazam tâyini hakkında Sultân Mustafa'nın validesinden emir almak üzere Eski Saray'a gittiler. Valide, Sultân'm —saray hademeli inden Rumeli be lerbe ili ine ve kapdân-paşalı a yükselmiş olup Sultân Mustafa'nın eniştesi ve dolayısıyla onun validesinin dâmâdı olan— Bosnalı Dâvud Faşa'ya meyli yeniçeriler tarafından bilindiğinden, onun sadrazamlı a getirilmesini istediler; teklifleri derhâl kabul edildi. Valide Sultân:

— «  inizde yazı bilen var mıdır?» ⁵¹⁷ diye sordu.

Kara Mus b ⁵¹⁸ nâmında bir yeniçeri  ne çıkarak, validenin dikte ettirmesi suretiyle on, oniki tevcih berâtı yazdı. Vezîr-i  zam-hk Dâvud Paşa'ya, yeniçeri a alı ı baş imrahor Derviş A a'ya, baş avuşluk Kara

⁵¹⁶ Hüseyin Paşa'nın eski tezkirecisi Sıdkı Efendi yolda efendisine der ki: •Yeniçeriler tahta bir başka pâdişâh iclâs etmiş oldukları hâlde Sultân Osman'ı Aga-Kapısı'na götürmek m nfisib midir? > Hüseyin Paşa şu cevâbı verir: •Devlet hangisinin ise onun olur; nizâm-ı âlem bozulmasın da pâdişâh kim olursa olsun.» Natm .

⁵¹⁷ Mabeyninizde yavuz yazı yazar var u a?» (Naimâ, 224) (Mütercim)

⁵¹⁸ Bizim t arihlerde «K ra Muzak» dır. (Mütercim)

Musâb'a verildi ⁵¹⁹.

Bu sırada isyancılardan bir grup —tirkeşlerden vergi almış bulunan— gümrük emîni Murad Çavuş'un hanesini yağma ettikleri gibi, kürekten çıkarılmış olan şahıslar da vaktiyle kendilerine şiddet göstermiş olan Hacı Subaşı'mn hanesini harâb ettiler. Yeniçeriler, Sultân Mustafa'ya takdim ettikleri bir arzihâlde kanun-ı kadimi tağyir ederek Devlet'te yeni kanunlar ihdas edenlerin hepsinin başlarını istiyorlardı. Bilhassa kaymakam A lime d Paşa'yı, defterdar Bakî Paşa'yı, Hoca Ömer Efendi'yi» segbân-başı Nasûh Ağa'yı, Edirne'de kethüda iken manbûsların birçoğunu Tunca'ya atmış olan mü-tekaid Ayaş Ağa'yı gösteriyorlardı. Bundan başka, azledilmiş olan zabitlerin bir daha tâyin edilmemesini, yeniçeri ağasının ocak zabitlerinden olmamasını, sadrâzamanın tam selâhiyetle Devlet'i idare etmesini, rüşvetin şiddetle men' edilmesini taleb ettiler. Pâdişâh'm bu muhtelif taleblere muvafakat göstermesi üzerine derhâl alkış sa-dâları her tarafı doldurdu. Yeniçeri ağası parçalandıktan sonra, henüz Ağa-Kapısı'nda bulunan Sultân Osman'ı ele geçirmek için âsilerden bir kısmı acele olarak o tarafa doğru gitmişlerdi. Saklandığı yeri buldular. Sultân Osman'ın arkasında beyaz bir entari olup başında arakıyye bile yoktu. Bir sipâhî kendi dülbendini Sultân Osman'ın basma geçirdi. Âsî bir beygire bindirdiler. Asîlerin beraber götürmek istedikleri Hüseyin Paşa ellerinden kurtuldu, kaçmaya çalıştı; elde kılıç onu tâkîb ettiler; elbisesinin altındaki zırha kılıç te'-sîr ettiremediler, lâkin nihayet başını keserek muzaffer bir şekilde Yeniçeri Câmii'ne (Orta Cami) götürdüler. Yeniçerilerin amansız husûmetlerine kurbân olan Hüseyin Paşa hayatını bu şekilde kaybetti.

Hotin Önünde yeniçerileri Lehler'in en şiddetli ateşlerine sevke-der, vazifelerini ifâ etmeleri için münâsib sözlerle teşvik edecek yerde «Pâdişâh'a asker mi bulunmaz? Eşek yerine at bağlarız» gibi tah-kîr edici sözlerle hitâb ederdi. Bostancı-başı Mehmed Ağa, gece kol gezerken meyhanelerde bulduğu yeniçerileri Pâdişâhın emrine göre denize atacak yerde, müsamahakâr davrandığı için, hayâtını muhafaza edebildi. Sultân Osman, Hüseyin Paşa'nın sokak üzerine serilmiş olan cesedinin yanından geçerken gözlerinin yaşım tutamiya-rak:

— «Bunun kabahati yoktur; eğer onun nasîhatlarım dinlemiş olsaydım, bu felâketler başıma gelmezdi; Hoca ile kızlarağasının ısrarlı

⁵¹⁹ Kara Muzak'ın yazdığı —güya, hatt-ı hümayûn idi. Naîmâ'ya nazaran Kara Muzak evvelâ vezîr-i âzamin hattını, daha sonra onsekiz rcansib hattını ve kendisinin başçavuşluğu hattını yazdı. (Mütercim)

telkinleri beni iğfal etti.»

Bu pişmanlık ifâde eden i'tiraf, ihtilâl hâlinde bulunan intizamsız askere asla te'sir etmedi; Osman, yolda dâima hakaretlere mâruz kaldı. Bâzıları istihza ederek diyorlardı ki:

— «Canım Osman Çelebi! Meyhaneleri basıp da sipâhî ve yeniçerileri kadırgalarda zincire vurmak, denize atmak hoş mu idi?»

Bâzıları da:

— «Ecdadınız bu devlet binasını segbânlarla mı kurdular? Bu kaleleri Mısırîler (Mısırlılar, yâni Mısır askeri), bostancılar mı yaptılar? Bostancılar Anadolu'yu ihtilâl ateşi içinde yakmadılar mı?»

diyorlardı.

Altuncu-oğlu adında bir alçak edepsiz baldırlarını sıkarak daha galîz sözler söylemesi üzerine, Sultân Osman ağlayarak:

— «Edebsiz mel'ûn! Ben pâdişâh değil miyim?» dedi.

Osman, bu türlü hakaretler içinde kışlalara kadar yoluna devam ederek, orada Haseki Sarı Mehmed Ağa'nın muhafazasına verildi.

Öğle vakti olduğu için, minarelerin şerefelerinden ezan sesleri işitiliyordu; asker, Sultân Osman'ın vefatından sala veriliyor zannettiğinden, hepsi birden bağııştılar ve:

— «Sultân Osman'a zinhar sû'-i kasd olunmasın. Şimdilik Sultân Mustafa pâdişâh olsun, Sultân Osman da muhafaza olunsun.» dediler.

Dâvud Paşa gürültüyü bastırmak isteyerek, hayatta olduğuna askeri ikna etmek için bedbaht Osman'ı pencereden gösterdi.

Bu sırada Sultân Mustafa, hapislik arkadaşı olan iki câriye yanında bulunduğu halde, camiin mihrabına oturmuştu. Dışarıda gürültü çoğaldıkça korkudan titrer, endişe ve ıztırap içinde pencereye doğru koşup demir parmaklığa yapıştırdı. Bîçâre ve aklen zayıf (Sultân Mustafâ), «Gel! Gel arştanım!» diye kendisini teskine çalışan validesinin sözlerinden başka şeye emniyet edemezdi. Sultân Osman ise etrafındakilere te'sirli sözler söylerdi:

— «Bakınız, nasıl bir adamı pâdişâh yapmak istiyorsunuz?» Hem Devlet'in, hem Ocağınızın mahvına sebep olacaksınız.» derdi.

Ondan sonra başındaki eski dülbendi çıkarıp gözlerinden yaş dökerek ağalara dedi ki:

— «Bilmiyerek sizi gücendirdimse affediniz. Dün pâdişâh idim; bugün üryanım. Benden ibret alınız, siz de bu dünyânın inkılâbâtı-na uğrarsınız.»

Bu esnada, Dâvud Paşa ile birlikte gelmiş olan cebeci-başı boğmak için boynuna kemend attı. Lâkin ihtiyatlı bulunan Osman kemendi kuvvetle

tutarak bu defalık kurtuldu. Ağalar:

— «Durunuz! Böyle yaparsanız halk cümlemizi mahv eder» diye bağırdılar.

Sultân Osman Dâvud Paşa'ya hitaben:

— «Zâlim, ben sana ne yaptım? İki defa seni ölümden kurtardım, memuriyetine iade ettim; bana neden husûmet bağladın?» dedi.

Sultân Mustafa'nın validesi ise ağaları tahrîk etmeye çalışarak:

— «Bu yılandır; eğer elinizden kurtulursa hepimizi mahveder.» diyordu.

Dâvud Paşa, kemendi Osman'ın boynuna atması için ikinci defa olarak cebeci-başıya işaret etti; lâkin ağalar yine muhalefet gösterdiler. Osman, o zaman muhafızı olan hasekiye dönerek:

—* «Sana bu mansıbı kim verdi?» diye sordu.

Haseki:

— «Sultân Mustafa» cevâbını verdi. Osman:

— «Sultân Mustafa kendi adını bile bilmez bir delidir; gel şu pencereyi aç, kullarıma söyleyeyim.» dedi.

Hasekî merhamet ederek, camiin asker toplanma yeri olan haremine bakan pencereyi açtı. Osman, şöyle hitâb etti:

— «Sîpâhî ağalarım, yeniçeri ihtiyarları babalarım, gençlik be-lâsıyla fena nasihatlere kulak verdim; niçün beni böyle tahkir ediyorsunuz? Beni artık istemiyor musunuz?»

Umûmî bir sadâ yükseldi:

— «Ne padişahlığını, ne de katlini istiyoruz!»

Dâvud Paşa'nın bir işareti üzerine, cebeci-başı Osman'ın meşguliyetinden fırsat bularak üçüncü defa kemendi attı. Ancak Hasekî mâni* oldu.

öğleden sonra Sultân Mustafa iki câriye ve vâlidesiyle birlikte bir araba içinde saraya naklolunarak tahta oturtuldu. Asker dağıldı, Sultân Osman'ın muhafazasında yalnız birkaç kişi kaldı. Yeniçerilerin bir kısmı saraya, bir kısmı —Sultân Osman'ın bir gece evvel getirmiş olduğu oniki kese altını aramak üzere— Ağa-Kapısı'na gittiler. Lâkin yalnız birini bularak bunu kapıştılar; diğer onbirine el koyamadılar⁵²⁰.

⁵²⁰ «Sultân Mustafa'nın saraya azimetinden sonra Sultân Osman yeniçeri kapısına on kise filori getirmişti. Bunu işidenler geldiler. Bir takımı pâdişâhı yoklar, bir bölüğü filoriler arardı. Nâgâh bir kise filori ortaya atıldı». İşte getirdiği filori!» denilince kise paralanup filoriler san çiçek gibi ortaya yayıldı. Cumhur onu yağma idüp dağıldılar- Bakî kiseleri hazm İden devletlilere aşkolsun! Naîmâ'dan s. 230 (Mütercim)

Sultan Osman'ın Şehid Edilmesi

Sultân Mustafa saraya gelince sadrâzam Dâvud Paşa, Osman'ı alıp Yedikule'ye götürmek üzere kethüdası  mer, cebeci-ba ı, suba ı kethüdası Kelender U rusu ⁵²¹ ile beraber yeniçeri kışlaları camiine gitti. Tahtından indirilmiş p di ahın g zerg hına pek çok halk toplanmıştı. Herkes da ılıp da Yedikule'nin kapıları kapatılınca sadr zamlar    yardımıyla celi  di ık vazifesine ba ladılar. Pek kuvvetli ve genç olan Osman, kendinden daha zayıf olan dört saldırganlara karşı uzun müddet mukaiemet etti. Lâkin nihayet cebeci-ba ı kemendi boynuna geçirdi, Kelender U rusu  l t-ı ten  liyyesini sıktı: O zaman Osmanlı târihini lekedâr eden ilk «p di ah katli» ikmâl olundu. Na'şının bir kulağı kesilerek Sultân Mustafa'nın validesine götürüldü ⁵²². t te I. Osman'ın saltanatı te'sis etmesinin üçyüz yirmi ikinci ⁵²³ yılında, II. Osman, 18 ya ında ve saltanatının dördüncü senesinde, bu suretle, yeniçerileri mahvetmek tasavvuruna kurbân oldu ⁵²⁴.

Sultân Osman, saltanatıta kaldığı kısa müddet içinde d hilen ihtil ller, haricen muharebe ile meşgul bulunduğu için ancak birkaç inşaat ile, özellikle Karadeniz'in batı kenarında ve sahilten dört fersah mesafede bulunan Su Kulesi'nin (kadîm Pirgos,  imdi Burgaz) bin siyle i tigal edebilmi ti. Bu su mahzeninin ilk b n si Rum İmparatoru Andronikos Komnen'dir ki —Sultân Osman'ın katli Osmanlı Devleti'nde ihtil llerin sebep olduğu cinayetlerin en korkuncu olduğu gibi— Andronikos'un katli de Bizans vekaayin melerini kana bo an hallerin en deh etlisidir. Andronikos ile Sultân Osman'ın talihleri birbirlerine pek benzer. Andronikos, —daha önce Aleksis Komnen'i görme hassasından mahrum ederek zindana atmış olduğu —«Hellayi» mevkiine ( imdi Bebek) g t r ld  u zaman, deniz, g y 

⁵²¹ «Kelender U rusu»,  ocuk hırsız demektir. Fransızca'nın «ogre: g lyab n, d v» kelimesi «o rı.dan ge mezdir.

⁵²² Naîmâ, Venedik sefiri raporu- Bu raporun buna dâir fıkrası: - ld   n n ni anesi olmak üzere Sultân Mustafa'ya bir kulak getirildi», İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi. (-Cebeci ba ı dedikleri la'ın. derhal  l met-j mevt olmak için kula ın, galiba b m n d hi kes p valideye götürdü Peçevt, c 2, s. 388 (Mütercim)

⁵²³ Kameri sene hesabıyla, 332*ind senesinde. (Mütercim)

⁵²⁴  u esere bakınız: «Osmanlı Manzumelerinin Serbest Tercümesi» (İtalyanca'ya). Bu tercümenin adı şudur: «Poema illirico di G. F. Condola patrizio di Ragusa, colla vita di lu  scr tta dal p. J. M. Appcndini per A. Mar-ticchini, 1827.»

İllirya lis nında yazılmış olan asıl manzumenin unvanı şudur:

«Osman, spievange vitescko Giva Gundulichja vlas-telina dubrovackoga. Osnanjenem dijela Gundulich-ievich, i sci votom Osmanoviem priteceno sd rgojagn ma Pjevagnaa na resceno, Nadom, Feregnima stvarji od Spjevaoa u kratko narecenieh i Isgovaragnem rjecji tkomugodi sumracnieh sljedjeno.»

defalarca dalgalarına birer leke teşkil eden idamları hatırlayarak, kendisini sahile husûsî bir şiddet ile atmıştır. Kavaslar tarafından zincir vurularak rakibi îsak dahî hazır olduğu halde en tah-kîr edici muamelelere dûcâr oldu; tokat ve tekme vuruldu; kocalarmı kör bırakmış olduğu kadınlar, onun saçlarını yoldular, dişlerini kırdılar; bir eli kesildi, bir gözü çıkarıldı. Blahern Sarayı'nda Anemas Kulesi'ne atılarak büsbütün yiyeceksiz bırakıldı. Birkaç gün sonra henüz görmekte olan diğer gözü de çıkarıldı; halkın tahkir ve istihzasına mazhar etmek için şehirde bir uyuz deve üzerinde dolaştırıldı.

Halkın bir bölüğü topuzlarla başına vurdular; bir bölüğü de üzerine idrar doldurulmuş şişeler döktüler; burun deliklerine çamur doldurdular. Diğer bir takımı da ağzına m üz ah rafa ta batırılmış süngerler soktular. Ondan sonra Hipodrom'da (Atmeydam) iki sütün yanında ve dişi kurt ile sırtlan heykelleri arasında asıldı. Bu felâketler sırasında «Yârâb, bana merhamet et! Zâten kırılmış bir dalı kırma!» diye bağırırdı. Edebsiz bir takım kimseler elbiselerini çıkardılar; içlerinden biri boğazına bir harbe saplayarak bağırsaklarına kadar soktu- tki Lâtin, hangisinin demirinin daha keskin olduğunu anlamak için, yanlarından kılıç ile kestiler. Ondan sonra Andronikos — ihtimâl ki kanım emmek istediği için— kolunun yaralı ve kanlı tarafını ağzına götürerek hayâtını tamamladı. Bu işkence, tahtından indirilmiş bir hükümdara yapılan işkencelerin en alçakçası, en zâlimânesidir. Rum İmparatoru'yla Osmanlı

Pâdişâhı'nın katlinin hâtırasını Burgaz su mahzeninden ayırmak kabil değildir.

O mevkiin, bu dehşet manzaralarını hatırlatan görünüşü derîn bir mahzunluk duygusu verir. Şiddetli yağmurlar yağdıktan sonra, «tdrolis» deresinin kırmızımsı dalgaları mermer kuleye kanlı dalgalar gibi hücum ettiği zaman, bu âbidenin iki banisinin kanı, sanki intikam istemek üzere, köpük saçıp kaynıyor zannedilir. Eğer Osmanlı müverrihleri Andronikos'un âkıbet-i hâlini bilmiş olsalardı, elbette bu münâsebet nazar-ı hayâllerinde saklı kalmıyacaktı. Bu müver- ' rihler, bu târihî malûmata sahip olmadıkları için» Sultân Osman'ın fecî sonunu mersiyelerine mevzu ittihaz ettikleri sırada, ona bir takım deliller isnâd ediyorlar ki, milletin bâtıl i'tikad ve telâkkilerini gösterecek şeyler olduğu için, burada nakledilmeye lâayık şeylerdir.

Şark âleminin iki büyük âfeti olan ceng ile veba, Türkiye'yi sık sık tahrîb etmekte olduğu için, vahim vak'alara mukaddeme olarak telâkki edilir. Bu zandan tabîatın bütün hercümercleri, feyezanlar, yangınlar, fırtınalar,

zelzeleler, fevkalâde semavî hâdiseler de hissedar olurlar. Osmanlı müverrihi, Sultân Osman'ın katline delâlet etmek üzere şunları sayar: İstanbul bezâzistanındaki büyük yangın ⁵²⁵; şehrin bir kısmını suya gark eden bir kasırga ⁵²⁶; Halic'in donması ve bunun neticesi olarak kıtlık çıkması; gök taşı düşmesi ve büyük kuyruklu yıldız görünmesi. Bir de Sultân Osman'ın doğum yılını işâretdâr eden iki kûsûf ^{527 528}.

KIRKBEŞİNCİ KİTAP

Sultan I. Mustafa'nın Tahta Çıkması

Davud Paşa'nın Azledilmesi

Mere Hüseyin Ve Lefkeli Mustafa Paşaların Sadareti

Sultan Mustafa'nın Aklî Dengesinin Bozukluğu

Sadrazam Hadım Mehmed Paşa'nın İdarî Tedbirleri

Donanmanın İstanbul'a Girişi

Suriye'de Seyfeddinoğlu İle Ömer Paşa Çekişmesi

Abaza Paşanın İsyanı

Dâvud Paşa'nın İdamı

Lehistan İle Sulh Anlaşması

Transilvanya Prensi Betlen Gabor'un Elçisi

İngiliz, Fransız Ve Venedik Elçilerinin Müzâkereleri

Mere Hüseyin Paşa'nın İkinci Sadâreti

Ulema'nın İsyanı

Sultan Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi

Devlet'in Temel Müesseselerinin Bozulması

Osmanlı Edebiyatının Durumu; Ulemâ, Şairler, Edibler, Tarihçiler

Ve Şeyhler

⁵²⁵ 1027 (1618) senesindedir ki, Osman'ın tahta çıktığı yıldır Naîma (233).

⁵²⁶ 1029 (1619). Nalına (233).

⁵²⁷ 1604 senesinde, 29 Nisan, ve 1622 senesinde, 10 Mayıs.

⁵²⁸ Naîraâ'nın bu konuda yazdığı sudur: «Âtem-i esbîbda her şey'in nice ma'-nevi sebepleri vardır. Pâdişâh-ı mağfur ve merhumun tâli'i müsfid olmadığından gayrı sâat-ı pest ta "bir etdikleri vakt-i usretde, yevnvl nash-i müste-min-de cülus idüp ol sene bezâzistân etrafı yandı; bin yiğirmi sekizde çar-şunm yanmayan yirf dahi yandı, yiğirmidokuzda üç gün kesret baran ve azım seyller olup nice evler yıkıldı; Aksaray'da koğacı mahallesinde bir ay kadar mescidler su içinde kaldı* Der'akab bir azım tâûn oldu ki misli gSrül-memiş idi; bin otuzda deniz donup azım kant ve gala oldu; HoUn seterinde dahî bu kadar hasâret ve kesr-i ırz zuhur eyledi; hususa tali'-i hümâyûnları olan burcda kûsûf vâki' olmusidi ki, kaati'-i azım ad itmişlerdir; Hotin seferine de eyyamı kûsûf da hareket itmişlerdi; kûsûf ise bu ma'nâya e&zlm delaildir dknisler. ...Hakikatde şems ftlenvi ulvîde padişaha nazir ve kamerin nûn semsden mükteseb olmağla mânend-i vezirdir, ve kamerin avftmn-ı nftssft delâleti olmağla semsin İnkışafı rezüe-l avamın hüdûmiyle mÖlk ve devletin izbrâbma dettkt idefehnisterdrl..

KIRKBEŞİNCİ KİTAP

Sultân I. Mustafa'nın cülusu. — Dâvud Paşa'nın azli. '— Mere Hüseyin ve Lefkeli Mustafa Paşaların sadâreti. — Sultân Mustafa'nın belâbeti (akit dengesinin bozukluğu). — Sadrâzam Hadım Mehmed Paşa'nın İdâri Tedbirleri. — Donanmanın İstanbul limanına girişi — Bir Acem sefaretinin gelişi. — Suriye'de Seyfeddin-oğlu ve Ömer Paşalar arasında muhâsama. — Abaza, Sultan Osman'ın öldürülmesinden dolayı İntikam almak bahanesiyle isyan ediyor. — Dâvud Paşa'nın Idâmı- — Sadrâzam Mehmed Paşa'nın azli. — Lehistan ile sulh anlaşması. — Betten Ga-bor tarafından gönderilen sefaret. — İngiliz, Fransız, Venedik elçilerinin müzakereleri. — Aşçı Mere Hüseyin Paşa'nın tekrar sadrazamlığa getirilmesi. —

— Ulemânın ayaklanması. — Sadrâzamin azli va Pâdisâh'ın tahttan indirilmesi. — Devletin temel müesseselerinin bozulması- — Osmanlı edebiyatının durumu. — Müverrihler, edtbler, şâirler, şeyhler.

Sultan I. Mustafa'nın Tahta Çıkması

SULTÂN Osman'ın cenaze namazı, öldürüldüğü günün akşam üzeri kılındı. Mu'tâd olan usûllere göre bu cenaze namazında müftînin imâm olması lâzım gelirdi. Lâkin, damadının ölümünden hasıl olan teessürü halk arasına çıkmasına müsâid olmaması sebebiyle, yâhud Sultân Osman'a olan kızgınlığı mezarı başında dahî sönmemesinden dolayı, cenazede görünmedi. Şiddetle takbih etmiş olduğu Hotin seferinden beri müftînin Sultân Osman ile arası bozulmuş, kızım ona nikahlamak mecburiyetinde kalması bu bozgunluğu artırmaktan başka bir şey yapmamıştı. Osman'ın Ölümünden sonra hizmetinden istifa etti ve müftîlik Yahya Efendi'ye verildi. Altı bölük ağasından ekserisi değiştirildi. Eyâletlerin valilerinden ekserisi yerinde bırakıldı. Sultân Mustafa'nın cülusundan, daha doğrusu asker marifetiyle tahta oturtulmasından iki gün sonra, (11 Receb 1031 - 22 Mayıs 1622) sipahilere cülûş bahşîşi dağıtılmakla beraber, evvelce terkedilmişken bu defa ihya olunan kötü b|r âdet gereğince, harâc kendileri tarafından alınmak üzere, bu verginin defterleri onlara verildi. Sipahiler bu defterleri Fâtih Sultân Mehmed Câmii'nde, kim fazla verdiyse ona sattılar. Yeniçeriler bahşîşlerini birkaç gün sonra aldılar. Çünkü, uf ak. para kabul etmeyip

mutlaka altın isterlerdi ⁵²⁹. Adam başına 25 altın verilerek c lus bahşışının yek nu birbuçuk milyonu buldu ⁵³⁰.

Yeniçerilerin ufak para almaktan imtina ettikleri gün, Sultân Mustafa ile validesinin bulunduğu Dâvud Paşa Sarayı'nın önünde sipahiler gürültü ile toplanarak, sadrâzama:

— «Biz sana Sultân Osman'ı emânet verdik; niçün öldürdün?» diye ba ırdılar.

Davud Paşa:

— «Ben Sultân Osman'ı pâdişâh-ı  lem Sultân Mustafa'nın emriyle öldürdüm.» cevâbını verdi.

   hafta sonra (1 şa'ban 1031 - 11 Haziran 1622) yeniçeri ve sipahiler tekrar toplanarak, Sultân Osman'ın müşavirlerinden olup ihtilâl günü kızlara asıyla sadrâzamanın  kabet-i h linden kurtulmuş olan Hoca Ömer Efendi'nin, kaymakam Ahmed Paşa'nın, eski ked-hudâ Hüseyin'in, Kara Al , Ayaş ve Nasûh A alar'ın başlarını istediler. Ancak Sadrâzam Dâvud Paşa, tâkîb etmeleri için adamlar t * y n etmiş olmasına rağmen, bunların hepsi firar etmiş idiler. 11-12 Haz r n gecesini saray hademesi kapı-a asını, yâni haricî sarayın id y recisi olan ak-a alar reisini, pâdişâhın ye enini öldürmek istemiş olmak bahanesiyle id rn ettiler. Lâkin bu katli, kapı-a asının kendi haklarındaki şiddetli muamelelerine son vermek için yapmış olmaları büyük bir ihtimâldir ⁵³¹. Bu bedbahtın cesedi Atmeydanı'na asıldı. Bununla beraber, harem hademesi, yeniçeri ve sipahilere karşı kapı-a asının şehzadeleri id m etmek hakkındaki tasavvurlarım isnâd mevkiine koydular. Yeniçeri ve sipahiler Dâvud Paşa'dan bu teşebbüsün sebeplerini sordular. Dâvud, hiç malûmatı olmadığına yemîn ederek, yeniçeri ve sipahileri ikinci defa yatıştırdı. Sultân Osman'ın öldürülmesine emir vermiş olmasından

⁵²⁹ Naîmâ. Asker kendilerine verilen atıyeden memnun olmakla beraber daha birçok şey talep ederek içlerinden onbin m ş h  adamı paşayı parça parça etmek üzere hanesine göndereceklerini makaanvı tehd dde bildirdiler; bunun üzerine i -hazîneden para vermek mecburiyeti görüldü.* Haz r n MBS. Venedik Hulâsası (Na ma'nın rivayeti müverrihin metinde yazdı ından ibarettir. Mütercim)

⁵³⁰ «Adan: başına yirmibeş altın verilmiştir ki, cem'an birbuçuk milyon duka tutar. Bundan başka bir takımına günde bir- ki akçe, ve bir takımına beş akçe zamtn olundu ki, bunların da yek nu senede 600.000 akçeye varır.* Venedik Hulâsası, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi.

⁵³¹ Bu hususta Sir Tomas Kue'den ve Venedik elçisinin raporlarından daha mevsuk olan Osmanlı müverrihleri, Vâlide-Sultân'ın Dâvud Paşa'nın tahrirleri üzerine kapı-agasın şehzadeleri de t ro etmek istemiş olduğunu m ttefikaa beyfin ederler. Knolles'de Grimston. 2, s. 937. (Naîmâ, kapı-a asını barevni hümâyûn hademelerinin şehzadelere s 'f kasd t hm yle paralayıp c ssesini (cesedini) Atmeydara'nda ejder suretine (heykeline) astıklarını ve sabahla, beraber bunun aabn  anlamak için yeniçeri ortalarında toplantı olup i -ot lanlanndan Aga-Kapısı'na ka ıd gönderilerek sebebinin bildirildi ini yazdıktan sonra, .Me er maktul kapı-ağası yolsuz gelmiş bir ma rur tav şt olup i -o lanların rencide iderimiş; kati idüp. hal ş i  n bu töhmeti isnâd  t: diler:» diyor. s. 235. (Mütercim)

dolayı yeniçeri ve sipahilerin nefretine dūçâr olan Dâvud Paşa, askerin zulûmlerine müsâade ettiğî, vergi defterini onlara taksîm ettiğî, evkaafın idaresini onlara bıraktığî için ahâlînin daha ziyâde nefretini kazanmıştı.

Davud Paşa'nın Azledilmesi

Bu türlü ahvâl üzerine müftî Yahya Efendi Valide Sultân'a kendisinin ve oğlunun selâmetinin, damadının sadrazamlıktan azlinde olduğunu söyledi. Hakîkten Dâvud Paşa azledilerek, vezîr-i âzam-lık Mısır Valiliğinden gelmiş olan Mere⁵³² Hüseyin Paşa'ya verildi. (3 Şa'bân 1031 - 13 Hazîrân 1622)⁵³³.

Mere Hüseyin Ve Lefkeli Mustafa Paşaların Sadareti

Mere Hüseyin, en âdî sınıftan bir Arnavud'dur ki, devlet hizmetindeki mesleğine, yirmibeş sene önce, Macaristan üzerine gönderilen ordunun seraskeri Saturcı Mehmed Paşa'nın aççılığından başlar. Aççılıktan sırasıyle sipâhî, çavuş, kapıcı, ikinci imrâhor ve nihayet Sultân Osman'ın cülusundan sonra Mısır vâlîsi olmuştu. Bu ülkeyi idare ettiğî 18 ay zarfında senelik vergi olan 600.000 altından başka, kendi hesabına da onun yarısını tahsil etmiş ve çocuklarının düğün masraflarını karşılamak bahanesiyle her türlü zulûmlerde bulunmuştu. Mere Hüseyin, ancak devlette kaht-ı rical (rical kıtlığı) olmasından dolayı sadrazamlık mansıbına gelmişti. Şiddeti, askerin ağzına gem vuracak sanılırdı. Ancak her şeyde, kendisinden önceki sadrâzam Dâvud Paşa'yi örnek aldı. «Koyun bahâsı» nâmiyle maaşlarına yüksek perdeden terakkî isteyen askerin homurtularını yatıştırmak için, Devlet hazînesini yağmaya verdi. 21 Hazîrân'da (11 Şa'bân) Sultân Ahmed Câmîi'nde silâhdâr ve sipâhî mülâzimlerine «koyun bahâsı» olarak beşyüz gurus tevzî olunduğu vakit, sipahiler, silâhdâr mülâzimlerinin azlığından dolayı bunu yarı yarıya paylaşmaya razı olmayıp, iki mülâzim grubu arasında münazaa çıktı. Gürültü arasında bir dîvâne elinde bıçak, halk içine girerek ve: «Sultân Osman'ı ne yaptınız?» diyerek, sağma soluna bıçak salladı, önüne geleni yaraladı. Mülâzimîer bu adamın üzerine üşüşüp öldürdüler.

⁵³² Hüseyin Paşa Arnavud olduğundan huzurundan kaldırılıp hapis veyfi kati olunmasını emrettiğî şahıslar için kendi adamlarına hitaben Arnavudca «Mer-re!» derdi ki, «Al! demektir. Bu münâsebetle «Mere-lâkabını almıştır. (Mütercim)

⁵³³ Nafmâ, Osmân-zfide, sadrâzamların tercüme-i hâlleri. (Kaahire valisi Kö-seiribassa (Hüseyin Pasa) Mısır'dan hazine için 600.000 (senelik Mısır varidatı), kendisi için de 300-000 altın çekti.» Venedik Holasası, Haziran 1622.

24. Haz r n'da (14  a'b n) Sultân Mustafa cuma namazım kılmak için camie gitti. Bu münâsebetle eski Osmanlı debdebesini ihya etti. Sultân Osman gibi halkın karşısına ufak bir alayla  ıkmıya-rak, bütün saray takımını yanında bulundurdu. Sultân Osman'ın o şekilde  ıkı ı halkın tevecc s zl   ne uğraması sebeplerinden biri olmuştu.

Altı gün sonra müftî, yeni Sultân Ahmed Camii Vakıflarının hazîneye alınması için kazaskerlerle m  avere etti (30 Haz r n). Asker, Sultân Mustafa'ya bîat hususunda başlangıçta imtina göstermiş oldukları için, ulemâya hasım olduklarından vakıf h sılatının fazlasının hazîneye bırakılmasını istediler. Bu  ndan i'tibâren bu türlü vakıflar harâb oldu ⁵³⁴.

Mere Hüseyin, muhtelif bahanelerle askerin büyük kısmını şehirden çıkarmaya çalıştı. Son saltanat de i ikli ine en çok iştirak etmiş olanlardan yeniçeri ağası Derviş A a'yı Karaman vâlisi t y n etti. Silâhdâr Bayram A a bir saray kayı ında Mudanya'ya kadar Derv  'e refakat etti (7 Temmuz 1622) ⁵³⁵. Askeri yeniden ayaklandırmaya bundan daha fazlası gereksizdi. Yeniçeriler, sadr zamn a alarım  ld rm   olduğunu, birer birer kendilerini de ortadan kaldırac ğını söyleyerek ba ırmaya ba ladılar. On yeniçeri ve sipâhî bu konuda Pâdişâh'a arzıh l verdiler; şöyle garîb bir hatt-ı hümâyûn çıkarıldı:

  Sadrizamlı a Dâvud, G rc  Mehmed Paşa, Lefkeli Mustafa Pa alar'dan birini t y n ediniz; sizin  ntih b edece iniz bence makbul olacaktır.  ⁵³⁶.

O lunun nâmına saltanat eden Valide Sultân, bunu kendisi söyleyerek yazdırdı ve   hak kten bir yüz örtüsü ile mestur olarak  bizzat askere söz söylemeye cesaret etti.   te o zaman, bir kadın, ilk defa olmak üzere, kanun hükümlerine aykırı olarak toplu halde bulunan askerlere g r nm   t r.

Asker,    namzedden birini sadrâzam seçmek hürriyetini kullanmak istemediği gibi, aralarında ittifak da edemiyerek,  u yolda cevap verdiler:

  P di  h, kimi isterse onu t y n edebilir. 

Bunun  zerine sadrazamlık mansıbı Lefkeli Mustafa Paşa'ya verildi (1031  a'b nının sonu); çünkü zevcesi Pâdişâhın d yesi idi.

Altı  afta sonra (15  evval), Pâdişâh Dâvud Paşa Sarayı'nda iken,

⁵³⁴ O zaman, buna   Yuhrib  'l-evkaaf. terkebini târih d   rm   lerdir. Nalm , s. 237.

⁵³⁵ Bunun doğrusu sudur: Silâhdâr Bayram A a yeniçeri a alı ına t y n ed l-  , selefi Derv  s A a bir kayıkla Mudanya'ya uzaklaştırıldı. Nalm , s. 238. (Mütercim)

⁵³⁶   Bir h tt çıkdı ki Dâvûd Paşa. G m! Mehn-ed Paşa, Lefkeli Mustafa Paşa, bunlardan kangısı ihtiya olunur ise vez ret j virdim buyurulnng.  Natraa, s. 238* (Mütercim)

sipahiler Mustafa Paşa'nın tamahkâr ve mürfekib olduğundan bahisle, azlini talep ettiler. Mustafa Paşa, Ayasofya ve Sultânahmed müezzinliklerini bir eşekçi ile bir boru^zene vermişti. Pâdişâh, müf-tînin re'yi üzerine, sadâreti Gürcî Mehmed Paşa'ya verdi ki, dört ay zarfında askerin baskısıyla tâ'yîn edilmiş üçüncü sadrâzamdı.

Sultan Mustafa'nın Aklî Dengesinin Bozukluğu

Sultân Mustafa'nın bel âh ati (aklî dengesinin bozukluğu) ikinci saltanatında, birincisinden daha çok aşikâr olmuştu. Sarayın içinde şuraya buraya koşarak her kapıyı vurur, gelip de kendisini saltanatın ağırlığından kurtarması için, ölü bulunduğunu unutmuş olduğu yeğeni Sultân Osman'ı çağırırdı. Bir gün kayığa at üzerinde girmek ve sarayına döndüğü zaman kayığı arkasından getirtmek istedi. Bayram münâsebetiyle yapılan el öpme merasimi sırasında Devlet erkânını oturmuş olarak değil, ayakta kabul etti. Bu hâlini bâzıları cinnetine hamlettiler, bir kısmı ise ilk halifelerin âdetlerini ihya etmek istediğini zannederek, şerefli bir tevazu saydılar. Sultân Mustafa'nın tavrı, gözlerinin dâima bir noktaya dikilmiş olmasıyla beraber his ve reaksiyondan mahrum bulunuşu büsbütün akıldan mahrûm bulunduğunu gösterdiği hâlde, birçok kimseler ve bilhassa şeyhler belâhet emarelerini velayet ve cezbe-i ulviyyet nişanesinden başka bir şey saymazlardı- Bir gün Üsküdar bahçesinde iken bostancı-başıya muayyen bir mahalle gitmesini emrederek, orada yere gömülmüş bir koyun bulacağını ve bunu alıp getirmesini söyledi. Bos-tancı-başı, tâ'yîn olunan mahalle giderek hakîkaten Pâdişâh'a ayakları bir yere getirilip bağlanmış ve ağzı, gözleri dikilmiş bir koyun getirdi. Mustafa, koyunun bağlarını çözerek ve gözleriyle ağzındaki iplikleri çıkararak, iyice beslenilmesi için bostancıya verdi. Anlaşıldığına göre, Sultân Mustafa bu ayağı bağlı, gözleri, ağzı dikili koyunu kendi timsâli addederdi. Kimseye zararı olmayan bu delilikler onun veliliğine dâir bir şöhret kazandırmış ise de, bir Pâdişâh için gerekli olan hürmeti te'mîn edecek hallerden değildi: Şeyhler, bir taraftan velî olduğunu îlân ederlerken, asker de bir taraftan onu hafife alır ve Sultân Osman'ın katline her gün daha ziyâde teessüf ederlerdi.

Ramazan'm son günlerinde (son cumasında) Cerrah Paşa Camii şeyhi îbrâhîm Efendi bir vaazda şu sözleri söyledi:

— «Ümmet-i Muhammed, pâdişâh-ı velî üç gündür bir tenhâ odaya girüp kapanmış; namaz kılup ağlamaktadır. Hiç kimseye söz söylemez;

esrarına ancak kendisi v kıfıdır. Sultân Osman Hân'ın mertebesini âlem-i r 'yâda müşahede eylemişler: Pek yüksek görmüştür; Hakk Te    rahmet eyleye!»⁵³⁷.

Buna benzer şekilde verilen vaazlar dinleyenlerin gözlerini yaşırtıldı. Bayramdan sonra, Sultân Mustafa, ş  b içilmemesi için bir emir neşretti. Meyhane açmış olan Hristiyanlar meyhanelerini kapattılar. Lâkin Edirne-kapısı'nda, Kumkapı'da ş  b satmakta olan yeniçeriler bu emre pek ehemmiyet vermiyerek, tic retlerine devam ettiler. Yeniçerilerden birkaçı sadrâzam Mere Hüseyin Paşa'nın azlini isteyen sip   ler arasında bulunmuş idiler. Mere'nin azlinin ertesi günü, tekrar a alı a gelmiş olan Derviş A a, yeniçerileri toplayarak:

— «Sadrâzamin azlini isteyen sipahilerin içinde siz de var mı idiniz?» diye sordu.

Zabitler:

— «Bizim vezirlerden şik yetimiz yoktur, arkadaşlarımızdan hiçbiri sipahilerle bir eşmemiştir. Eğer içimizden birkaçını P     'a göndermek niyetinde bulunmuş olsaydık, Sultân Süleyman'ın kaa-n nu mucibince eskilerimizi intihâb ederdik.» dediler.

   ay⁵³⁸ sonra, Derviş yeniçeri a alı ından azledilerek Budin valiliğine t  n edildi⁵³⁹. Onun azledilmesinin sebebi şu idi: Bey-t 'l-m l d airesine yeniçeri ocağından gönderilen adamlar, oca ın kadîm us l  gereğince, yeniçerilerin gediklilerinden olmak lâzım gelirken, Derviş A a, kendi adamlarını me'm r etmek istedi. Bundan dolayı çıkan çekişmede Derviş, yeniçerilere lanet okudu. Yeniçeriler, bu lanete o kadar ehemmiyet vermiyerek, a anın azledilmesi gerektiğinde ısrar ettiler. Derviş A a hatt-ı h m  n ile azled diyi-se de, onun tarafından t  n olunan memurlar ikinci bir hat ile yerlerinde bırakıldılar. Bu muamele daha iyi bir idare usûlüne doğru ayak atmak demek olduğu gibi, sadrâzam Hadım Mehmed Pařa⁵⁴⁰ birçok valiliklerde ve    defa sadâret kaymakamlı ında bulunarak, devlet

⁵³⁷ Aslına göre yazılmıştır- Nalm , c. 2, s. 239. (Mütercim)

⁵³⁸ Hammer      fta- demişe de Derviş A a'nın Mudanya'dan dönerek tekrar yeniçeri ağası olması takriben «ev  r-i ş   n» (N   , s. 238) ve a alıktan çekilmesi 8 Zilhicce 1031 (N   , s- 239) olduğundan tercümede doğrusunun yazılması tercih edilmiştir (Mütercim).

⁵³⁹ Vak'ada Sultân Mustafa'yı bulma a delâlet eden Derv  A a'ya Tamişvar valiliği verilerek, orada attan düşüp boynu altında kalmıştır. Natma'dan, s- 236. Derv 'in Tamişvar'da vefatı ilerde müverrih dahi Ravzati'Eb-r r'dan naklen açıklayacaktır. Budin v Kli i, Tamişvar valiliği zannıyla yazılmış olabilir- (Mütercim)

⁵⁴⁰ Hadım Mehmed Paşa, G r t Mehmed Paşa, her ikisi de aynı adamdır. Mehmed Paşa tav st idi. Nalm , s. 252. (Mütercim)

idaresinde tecrübe ve alışkanlık kazanmış olduğundan, hükümet idaresinde sebat ve metaneti yerleştirmek istiyordu.

Sadrazam Hadım Mehmed Paşa'nın İdarî Tedbirleri

Mehmed Paşa'nın ilk icrââtı, Devîet'i bulunduğu çöküş mailesinde tutacak adamın bu olduğu fikrini herkesin zihnine yerleştirdi. Bir müddetten beri geceleri hırsızlık ve adam Öldürmelerle iyice bozulmuş olan payitahtın asayişinin sağlanması hususunda vüze-râ ve ulemâ ile istişare etti. Mere Hüseyin Paşa'nın evkaaf müte-vellîliklerini sipahilere bırakmasından dolayı da ciddî intizamsızlıklar doğmuştu. Dîvân-ı hümayûn kâtiblerinden ve diğer memurlardan bâzıları istifa ederek evkaaf mütevellîlikleriyle büyük menfâatler te'mîn etmek üzere sipâhî yazılmış idiler. Ağaların hademesinden bir takımı da, hiç sipahilik etmeksizin mülâzim yazılarak, bu sıfatla evkaaf mütevellîliklerini ele geçirdiler. Mehmed Paşa, bundan sonra mülâzimliklerin kanuna uygun olarak hizmette sakal ağartmış sipahilerden başkasına verilmemesini emretti. Eski sipahiler bu karardan hoşnûd olmadırlarsa da, yenileri şiddetle aleyhinde bulundular. Derviş Ağa Budin valisi tâîîn olunduktan sonra Sultân Osman'ın Öldürülmesinde katledilen yeniçeri ağasının vereseşi tarafından öldürülen ağanın mallarını zabt etmiş olmakla itham edilmişti. Derviş her ne kadar inkâr ettiyse de, ağalar aleyhinde şehâdetle bulunduklarından, sadrâzam aldığı eşyayı iade etmesini emretti. Ancak, öldürülen yeniçeri ağası Alî Ağa'nın servetinin Derviş Ağa tarafından zabt olunması hakkında bir hatt-ı hümayûn sâdir olmasıyla, sadrâzamanın emri uygulanmadı.

Donanmanın İstanbul'a Girişi

Gürcî Mehmed Paşa, donanmanın ve elçilerin mutantan surette İstanbul'a girişiyle de Devlet'in eski parlaklığını iade etmek istemişti. Ekim içinde Receb Paşa kumandasında Karadeniz ve kapdân Halil Paşa kumandasında Akdeniz donanmasının, bir de İran elçilerinin geldiği görüldü. On seneden beri Kazaklar Karadeniz sahillerini haydutluklarıyla harâb etmişlerdi. Hiçbir Osmanlı kumandanı bunlara karşı kesin bir zafer kazanamamıştı. Böyle olduğu halde Receb Paşa kendilerinden 18 kayık ve 500 esir almıştı; limana girişi top atılarak alkışlandı. Receb Paşa zât-ı şahanenin elini öpmek üzere kabul olunarak, kendisine kıymetli bir hil'at

verildi.

Oniki gün sonra (6 Zilhicce - 12 Ekim) Halil Paşa —dprt büyük fırtınadan yara almış— donanma ile Akdeniz seferinden döndü ⁵⁴¹,

İran elçisi Ağa Rızâ, Sultân Mustafa'ya hediyeler ve cülusundan dolayı tebrikler getirdi. Sefir saraya giderken 400 kapıcı, 1.000 yeniçeri kendisine refakat ettiği gibi, maiyyetinden 24 kişiye hil'at verildi.

Viyana'ya, Venedik'e Sultân Mustafa'nın cülusunu bildiren mektuplarla çavuşlar gönderildi.

Suriye'de Seyfeddinoğlu ile Ömer Paşa Çekişmesi

Devletin Anadolu eyâletini harâb eden Celâlî ihtilâllerini, payitahtta askerin baskı ve zorbalıkları tâklb etmişti. Eyâletlerin isyanından mı, yoksa askerin isyanından mı daha fazla korkulması lâzım geleceği, Devlet için segbân ve levendler, yâni eyâlet askerleri mi, yoksa kapıkulu, yâni yeniçeri ve sipahiler mi daha tehlikeli olduğu bilinemezdi. Devletin müdâfaası için îcâd edilen ve bununla beraber bir rekabet hissiyle mütehassis olarak iki el gibi bir başa tâbi' olmaları lâzım gelen muntazam askerlerle gayri-muntazam askerler arasında o zaman bir tefrika çıkarak, birinci kısım payitahtta, ikinci kısım eyâletlerde hâkim oldular. Kapıkulu takımının kadîm kanunları ayaklar altına almak bakımından istanbul'da gösterdikleri başıbozukça cüretkârlıklar, en uzak eyâletlerde bile umûmî efkârın alevlenmesine yol açarak, payitahtta şiddetin susmaya mecbur ettiği halk, yeniçeri ve sipahilerin yaptıkları hercümerce karşı Suriye ve Ermenîye hududunda açıktan açığa konuşmaya başladı.

⁵⁴¹ Bu inkılâbdan evvelki sene zarfında seyahat etmiş olan De Hais «Ba-irâde-i Kralı (S.D.S.)'in 1621 Senesi Şarkta Seyahati. Paris 1630» eserinde, o zamanki donanmanın durumu hakkında şu tafsilâtı veriyor: Evvelâ, Rodos is-tolü. 1) Rodos beğinin kadirğası ki kapûdâne, yâni amiral gemisidir, 2) Milus ve Santarin beğinin kadirğası ki patrona'dır, yâni ikinci amiral gemisidir; 3) Sakız karşısında Sığacık beğinin kadirğası; 4) Menteşe beğinin ki, 5-7) Rodos beğinin masrafiyle techîz olunmuş üç kadirğa. İkinci olarak, Sakız beğinin istolü (filosu): 8-14) Yedi kadirğa. Üçüncüsü, Kıbrıs beğinin 6 kadirğası, yâni 15) Kıbrıs beğlerbeğinin kapudânesi; 16) Famagosta (Magusa) beğinin patronası, 17) Baf beğinin kadirğası, 18) Tuzla beğinin 19) Limasol beğinin, 20) Grinyo beğinin. Dördüncüsü, Mora istolü. 21) Mora beğinin kapudânesi, 22) yine o beğın patronası. 23) Mizitra (Misistre) beğinin kadirğası, 24) tnebahtı beğinin, 25) Santamav-ra beğinin, 26-31) Diğer altı kadirğa. Beşincisi, Mısır istolü. 32) Beğlerbeğinin kapudânesi, 33) Dümyât beğinin patronası, 34-39) Diğer altı kadirğa. Altıncısı Cezâir-i Bahr-i Sefid istolü. 40) Midilli beğinin kapudânesi; 41) Kal'a-i Sultanîye kadirğası, 42) Linini beğinin kadirğası, 43) Kavala beğinin; 44) Selanik beğinin, 45) Ağrıboz beğinin. 46) Andros ve Şire beğinin, 47) Naksos (Nakşa) ve Paros beğinin. Lâkin alelade 40 ve 42 kadirğa vardı. (MütercinVin ilâvesi: Bunlar Akdeniz sahilindeki eyâletlerin beğlerinin sefineleridir. Doğrudan doğruya kapûdân-paşa kumandasında olup her sene baharda Akdeniz'e ve Karadeniz'e çıkarak Kasım ayında donen do-nanmay-ı hümayûn ile Garb Ocakları filoları bu hesaba dâhil değildir.)

İstanbul'da halkın yeniçerilerden hoşnutsuzluğu yalnız nefret ve istihza ile kendini gösterirdi. Bu intizamsız askerin isyanlarını mü-teâkib ağalan Derviş Ağa'nın hayâtı hakkında endişeye düştükleri vakit halk:

— «Bu doğancı çelebiyi (Çünkü Dervîş' Ağa doğancılıktan yetişmişti) vezîr-i âzam niçin kati etti, diye dâva edersiniz; hâlbuki tuzunu ekmegini yediğiniz ve rakibi Sultân Mustafa'ya mukaddes bir emânet olmak üzere tevdi' eylediğiniz bir pâdişâhın boğulmasına sağır şeytân⁵⁴² gibi karşıdan baktınız.» demiş idiler.

Trabulus-Şâm ve Erzurum beğlerbeğleri ise, efkâr-ı umûmiyye-ye istinâd ederek, kendilerini kapı halkına hasım olmak üzere ilân ettiler ve bunları mahvederek, yerlerine segbân ve levendleri ikaa-me etmek üzere ayaklandılar. Trablus vâlisî şahsî menfaatlerinden dolayı harekâtını kendi hududlarına münhasır tuttu. Ancak tasavvurları daha geniş olan Erzurum vâlisî, Sultân Osman'ın katlinden dolayı bihakkin intikam almak bahanesiyle, Devlet'in topraklarında kan deryaları akıttı.

Maraş Türkmenleri'nden olup eskiden devencilik etmiş olan ve sonradan levend olan Yûsuf⁵⁴³ kalabalık ailesiyle birlikte Şâm ve Akkâ arasındaki münbit hatta yerleşmişti. Orada zora dayanan bir hâkim olmak üzere hüküm sürerek, zamanımızda (Müverrihin zamanında) Cezzâr Paşa'mn oynadığı rolü oynamıştır. Yûsuf a kadar Trablus, Suriye donanması beğlerinden birine malikâne tahsis edilmisti; Yûsuf, celâlîler reîsi Canpulad'ı mağlûb ettiği zaman Trablus bir eyâlet hâline getirildi. Vahşilikte ihtiyar Kuyucu Murâd Paşa'ya benzerdi; şu farkla ki Kuyucu, cinayetlerinden korkmayarak bunları alenen i'tirâf ederdi; Yûsuf ise cânîyâne fiillerini derin bir sır perdesiyle örter, şüphesini çeken şahısların ne suretle ortadan kaldırıldığına kimse vâkıf olamazdı⁵⁴⁴. Yûsuf, hazînelerini saklamak üzere kuyular kazdırdığı zaman, ameleyi öldürmek için kaatiller tâ-yîn eder, son kaatili de kendi eliyle öldürürdü.

Kaasim ve Alî nâmında iki emîrlerinin idaresinde bulunan Benî Kelb aşiretini⁵⁴⁵ mahvetmek istiyerek, Emir Kaasim'a hitaben yazılmış ve güya biraderinin öldürülmesi hususunun aralarında uzun zamandan beri kararlaştırılmış bulunduğunu belirten bir mektubunu Emîr Alî'nin eline düşürdü. Alî, kendisini tehdîd etmekte olduğunu zannettiği tehlikeden

⁵⁴² «Şeytân-ı ahres-, Naimâ. s. 219- (Mütercim)

⁵⁴³ Naimâ, Seyf oğlu Yûsuf Faşa'nın yasının 100'den fazla olduğunu yasar, s. 242. (Mütercim)

⁵⁴⁴ «Yûsuf Fasa ak sakallı, kara yağız, yüzü çopur bir hüekâr ihtiyar İdi.» (Natma. Mütercim)

⁵⁴⁵ Kelb! Urbanı. Nalmâ, * 241. (Mütercim)

kurtulmak için, Kaasım'ı öldürdü. Alî, kardeşinin taraftarlarınca öldürüldü. Reislerinden mahrum kalan aşîret, Yûsuf tarafından kolaylıkla itaat altına alındı.

Sultân Osman'ın katlini müteâkib Yûsuf, yeniçerileri arazîsinden çıkararak segbânlara İstinaden istiklâlini ilân etti. Sadrâzam Dâ-vud Paşa, Trablus eyâletini Ketenci Ömer Paşa'ya verdi; lâkin Me-re Hüseyin Paşa'nın sadâretinde Yûsuf, kedhudâsının aracüğüyle dîvândan yerinde bırakıldığı emrini aldı. Buna da kanâat etmiye-rek, rakibi olan Ömer'i Devlet nazarında suçlu göstermek istedi. Ömer'in casuslarından biri, Yûsuf un hazînelerinin güyû bir kuleye konulmuş olduğuna dâir düzme bir haber alarak, bu ma'lûmâtı alelacele efendisine yetiştirdi. Ömer, gösterilen kulenin kapılarını kırdı, fakat kum ve taş dolu sandıklardan başka bir şey bulamadı. Bu şekilde aldatılmış olduğuna Öfkelenerek, casusu öldürdü. Lâkin bu îdâm, İstanbul tarafından Ömer Paşa'mn, Yûsuf un hazînesini çalmış, hırsızlığın yegâne şahidini de ortadan kaldırmış olduğu zan-nını doğurdu.

Yûsuf, Venediklilere âit birkaç gemiyi zabt etmek için de buna benzer hileler kullandı. Konsolos, Venedik gemilerinin zabtından dolayı şehrin kadısına şikâyet edince, Yûsuf, Venedik Konsolosu'-nun tercümanını — muvafakat etmediği takdirde kendisini öldüreceğini söyleyerek— bu gemiler her ne kadar Venedik bayrağı altın-da iseler de, Malta gemisi olduklarını beyâna icbar etti; binâenaleyh gemileri satmaya me'zûn oldu.

Abaza Paşanın İsyanı

Erzurum Valisi Abaza Paşa, aslen, Karadeniz'in kuzey-doğusun-da oturan Abaza kabilesine mensup idi. Hazinedarı olduğu Celâli Canpulad'ın bozgunluğunda îdâm hükmü almak üzere Murâd Paşa'-nın huzuruna getirildiği halde, yeniçeri ağası Halil'in şefaatiyle kurtulmuştu. Halil, kapdân olunca, hizmetinden memnun olduğu Abaza'ya «derya beği» unvâmyle bir kadirga kumandanlığını verdi. Daha sonra Halil Paşa sadrâzam olduğu zaman Abaza Maraş valiliğine tâyin olundu. Hotin seferinde de Erzurum beğlerbeği oldu. Abaza'nın vâlî olduktan sonra, Sultân Osman ile gizlice muhabere ederek yeniçeri îdâm tasavvurunda bulunduğu zannolunur. Bu zan doğru değilse bile, İstanbul ve Erzurum'da böyle bir rivayet dolaşmıştır.

Abaza'nın yeniçeriler aleyhindeki düşmanca duygularının meydana çıkmasına en önce Ayıntâb kadısı Abdülbâkî sebep olmuştur. Abdülbâkî, yeniçerilerle bir münazaası üzerine, Sultân Osman'ın yeniçerilerin îdâmını

emretmiş olduğunu söyleyerek, Ayıntâb ahâlîsini bunların aleyhine tahrik etti. Birkaç yeniçeri Öldürüldü. Karışıklığın sebebini anlamak için Yeniçeri orta çavuşu Ayıntâb'a gönderildi. Erzurum'da da böyle karışıklıklar vuku bulmuştu. Yeniçerilerle Paşa takımı arasında çıkan bir çatışmada, yeniçerilerden üç ve beriki takımdan beş kişi öldü. Abaza, yeniçerileri te'dib etmek istedi, onlar kaleye sığınarak cezadan kurtuldular. Sabık Erzurum Valisi Hüseyin Paşa, şehir halkından başhcalarının nüfûzuyla yardım görerek iki takımın arasına girdi. Barışçı arabuluculuğu tam bir neticeye mazhar oldu. Yeniçeriler kaleyi tahliye ettiler; Abaza'nın eline geçti.

Bir müddet sonra vâlî, sipahilerin sadâkatini te'mîn ederek yeniçerileri Erzurum'dan çıkardı. Bunlar İstanbul'a gelerek Abaza'dan şikâyet ettiler (13 Muharrem 1032 - 17 Kasım 1622). Yeniçerilerin suçlamaları üzerine Erzurum eyâleti sabık Diyârbekir beğlerbeği Mustafa Paşa'ya verilerek, Abaza'ya Sivas'a gitmesi için emir verildi. Lâkin Mustafa Paşa Erzurum'a bir mütesellim, yâni eyâletin idaresini geçici olarak eline almak üzere bir memur gönderdiği zaman, Abaza şehirden çıkmaktan imtina edip, Mustafa'nın mütesellimi çekilmeye mecbur oldu Erzurum'dan çıkarılan asker, belde eşrafını şâhid göstererek, Abaza'nın yeniçerilerden birçoğunu zehirlediğini, segbânları kendi tarafına celbettiğini, Kara ve Ahışa paşalarına da bu yolda hareket etmek üzere emir verdiğini Dîvân-ı Hümâyûna arz ettiler. Abaza'nın hâmisi olan kapdân Halîl Paşa kendisine mektuplar yazarak itaat arz ederek kaleyi teslim etmesini nasihat etti.

Yeniçeriler'in Abaza'ya olan infialleri bir ay müddetle İstanbul'da gizliden gizliye şiddet kazanarak, nihayet fiilen ve kavlen ortaya çıktı. Bir gün (19 Safer - 23 Aralık) ağa, sadrâzam kapısına giderken, yeniçeriler gürültü ile etârfını alıp:

— «Abaza'nın isyanına sebep İstanbul'da Gürcî Mehmed Paşa ile Halîl Paşa'dır; onlara istinâd eder; çünkü sadrâzamanın biraderi Hüseyin Paşa'nın dâmâdı ve Halîl Paşa'nın oğulluğudur.» dediler.

Zabitler, askerin gürültüsünü yatıştırmak istediler. Bunlar sadrâzam kapısına varınca Halîl Paşa'ya rast gelip derhâl onun etrafım alarak:

— «Vezîr-i â'zam senin hatırın için Abaza'yı te'dîb etmez; Abaza sana istinâd ile böyle yapıyor.» diye bağırdılar.

Sadrâzam kethüdası Çeşteci Alî Ağa bu sırada yetişip âsîleri dağıttı. Ertesi gün yeniden dîvânın pencereleri önünde gürültü ederek toplanıp, yine zabitleri devlet erkânı ile bunların araşma girdiler. Dâima tekrar edilen bu karışıklıklar üzerine: «Erzurum beğ-lerbeğini azl ettim. Halîl Paşa'nın bu

işte medhali yoktur, ona ilişmeyiniz» mealinde bir hatt-ı hümayûn sâdir oldu.

Bu aralık yeniçerilerin dört kumandan muavinlerinden biri demek olan segbân-başı Bayram Ağa ile Mehmed Ağa ve Kurd Ağa Rumeli'ne, baş-hasekî, yâni gönüllüler kumandanı ile yaya-başı Anadolu'da yeniçeri sancağı altına Hristiyan çocuklarını toplamaya, Türkler'de câri olan bir tâbire göre «devşirme devşirmeğe» gittiler⁵⁴⁶.

Dâvud Paşa'nın İdamı

1623 senesi başında, Sultân Osman'ın katledilmesinin hâtırası sipahilerde bir vicdan azabı, yâhud utanma hissi uyandırmış ve bundan Dâvud Paşa'nın düşmanları mâhirâne şekilde istifade etmişlerdir. Sipahiler, Dîvân etrafında toplandılar (28 Safer - 1033 - 1 Ocak 1623): Halkın bu husustaki ayıplamalarına tahammül edemediklerini, bu cinayeti kimler yapmışlarsa onların ceza görmesi lâzım geleceğini söylüyorlardı. Bölük ağaları dağdağayı bastırmaya muvaffak oldular. Dîvândan sonra sipahiler, Sultân Mustafa ile Sultân Osman'ın, biri tahta çıkmak, diğeri ölüme gitmek üzere çekilmiş oldukları camide toplandılar; zabitlerini şu mealde bir arzihâl ile Pâ-dişâh'a göndermeye karar verdiler: «Eğer pâdişâh Sultân Osman'ın katlini emretmişse, bunu ortaya koysun da bizim namusumuzu halkın iftirasından kurtarsın.» Müteakiben dağıldılar.

29 Safer (2 Ocak)'da Ahîzâde Hüseyin Efendi Rumeli kazaskeri, Bostanzâde Yahya Efendi Anadolu kazaskeri tâyin olundular. Ve sipahiler dîvânda yine, Sultân Osman'ın kaatiline kendilerine tes-lîm edilmesini istediler. Bölük ağaları dîvândan uzaklaşıp beş on ihtiyar sipâhî (kaatiller hakkında) niûftîden fetva talep ettiler. Şeyhülislâm, cevaben, bu hususun evvelâ Pâdişâh'a arz olunması lâzım geleceğini, eğer Sultân Osman'ın katli bir irâde-i şahaneye müste-nid değil ise, o vakit kaatiller hakkında adaletin hükmünün (yâni îdâmın) icra olunacağını söyledi. 1 Rebîülevvel 1032 (3 Ocak) de karışıklıklar tekrar etti. Sipahiler, Sultân Osman'ın kaatiline kendilerine teslim olunmasını bağıarak istediler. Gürültünün sebebi Sultân Mustafa'ya arzedilince:

— «Sultân Osman'ın kati olunmasını ben istemedim; Dâvud Paşa

⁵⁴⁶ Elimizdeki Naînâ'da (c 2, s. 247), zikredilen ağalar «devşürtneğe gildiler» diye kayıtlıdır. «Devşürme devşürmeğe» tâbirinde musahhih bir kelimeyi fazla yazmış olacaktır. Hammer'in dikkati sayesinde tashih ediyoruz. (Mütercim)

Öldürdü; kaatiller kim ise haklarından gelinsin!» diye bir hatt-ı hümayûn çıktı.

Bunun üzerine, asker:

— «Tîz kaatiller bulunsun!» diye çağırıştılar.

O gece, Sultân Osman'ın kulağını Sultân Mustafa'nın validesine götürmüş olan cebeci-başı kaçarken karakol tarafından tutularak, Sultân Osman'ın mahbese giderken su istediği çeşme önünde ⁵⁴⁷ boynu vuruldu. Dâvud Paşa saklanma ihtiyatında bulunmuştu. Sarayı mühürlenerek, kendisi iki gün aranıldı. Üçüncü günü Eyüp yakınında bir sipahinin hanesinde ⁵⁴⁸ samanlık içinde buldular. Bir nefti kapama ile, pejmürde bir kıyafet içinde, bir arabaya konularak Yedikule'ye götürüldü; Sultân Osman'ın katli vak'asında —Ker-belâ çengini müteâkib Hz. Alî'nin oğlu Hz. Hüseyin'in kaatili olan İbnü Mülcem gibi— bütün herkesin nefretini davet etmiş olan Kelender-oğlu —ki bu sırada subaşı idi— da yine Yedikule zindanına kaldırıldı. Ertesi cuma günü (6 Ocak) asker Orta Câmii'nde toplandı. Namazdan sonra yeniçeri ağası kendilerine şöyle hitâb etti: — «Yoldaşlar, Dâvûd Paşa tutuldu; emîr pâdişâhındır; artık Dâ-vûd Paşa hakkında bir söz söylemeyiniz, diğerlerini istemek için cem'iyet ediniz (toplanınız).»

Yeniçeriler, sipahiler ağanın emrine itaat ederek dağıldılar. Lâkin Dâvud Paşa'nın zevcesi olan sultân ile kendisinin tarafdâr an sadrâzamı, bulunduğu tehlikeden kurtarmak için her surette çalıştılar. Bâzı odabaşılarını para kuvvetiyle celb ettikleri gibi, cellâddan dahî îdâmda ağır davranmak Jizgre vaad aldılar. Ertesi gün dîvândan Dâvud Paşa'nın katli emri sâdır olunca, cellâdlar kendisini îdâm kararını beklediği kapıcılar odasından alarak çeşme önüne getirdiler. Arkasındaki nefti kapama cellâdlar elinde paralanmış, başı açık kalmıştı. Dâvud Paşa diz çökmüş, felâket kılıcı başının üzerinde görölmekteyken, Sultân Osman'ın katli hakkında kazaskerlerin verdiği fetvayı ve me'zûniyeti belgeleyen Sultân Mustafa'nın hattını koynundan çıkardı. Birkaç sadâ «Durunuz!», diğerleri «Vurunuz!» diye bağırıldılar. Kuloğlu nâmında bir yeniçeri kendisini siyâset yerinden (îdâm sehпасından) kaldırdı; asker kendisini çevirerek ve bir ata bindirerek Orta Câmii'ne götürdüler ⁵⁴⁹.

⁵⁴⁷ Naîmâ'da «Çeşme Önünde* denilmiştir- Sultân Osman'ın Yedikuleye giderken su istediği geçmediğinden, bu çeşme saray içindeki (Şimdiki Gülhane Parkı) çeşme olacaktır. Bu çeşmeden ileride de bahsedeceğiz- (Mütercim)

⁵⁴⁸ «Eyüp yakınında Topçular'da Hair.za Beğ nâmında bir sipahinin hanesinde. Naîmâ'dan. (Mütercim)

⁵⁴⁹ Naîma, bütün tasvir kudretiyle şöyle yazar: «Amma Dâvud Paşa zevcesi sultân ve itbâ'ı bezli mal ile ba'zı zorba odabaşılara ve neferlere ve sipahiden Feridun Efendi'ye ve Haylı Çelebî'ye müracaat itdiler, ve cellâd

Yeniçeriler ile sipahiler birbirine girecekti. Bir takımı Sultân Osman'ın katlinin intikamının alınmış olması için Dâvud Paşa'nın idamını, ikinci takım ise öldürülmeinesini isterlerdi. Eski sadrâzamı muhafaza etmek emelinde olanlar, onun sayesinde mal toplamak ve mansıb kazanmak düşüncesindeydiler. Saraydan Orta Câmi'e gidilirken birçok âsî Dâvud Paga'nın etrafında toparlanarak kendilerine, üzerindeki elbiseden bir işaret vermesini istediler. Dâvud Paşa, kudretine kavuştuğu zaman, hayâtını kurtaranlardan olduklarını is-bât için bu alâmeti göstereceklerdi. Paşa'nın kuşağını, kapamasını parça parça ederek, gelecekteki hamilerinin teşekküllerine mazhar olmak üzere bu parçaları aralarında paylaştılar. Bu guruh, ekmek dağıtılan yerden geçerken bir sipahi kavuğunu Dâvud Paşa'nın başına geçirdi; bir diğeri kapamasını, bir üçüncüsü de atını verdi. Câ-mi'e vardığında yeniçeriler resmî kavuk (mücevveze) ve hil'at giydirip sadrâzam sıfatıyla alkışladılar. Ondan sonra aldıkları urba parçalarını arz ederek, Dâvud Paşa da bunlara mukabil mansıbları tev-cîh etmeye başladı. Her taraftan gördüğü tazyik üzerine onu ked-hudâ, şunu çavuşbaşı, bunu tezkireci tâyin etti ⁵⁵⁰.

Usta Süleyman'a dahî acele itmemeğe düşündüler. Irtesî divân turdukda cellâdlar Dâvud Paşa'yı kapıcılar odasından çıkartıp katline işaret itdikde ma'hûd çeşme önünde meydân-ı siyâsete getirüp çökerdiler. Menkuldür ki, ol gün Dâvud Paşa'yı içerden bir hey'et ile çıkardılar ki, arkasında olan nefli kapama tutanların çekişdirmesinden paralanup yer yer penbeleri çıkmış idi. Başında destan yok, hâsirü'r-re's; egerçi elleri bağlanmamış idi (Son anda koynundan kağıdları çıkarabilsin diye); amma kemâli dehşetinden harekete mecal kalmayıp ulûb ile çökerdiler. Cellâd yakasını kıvrup, şemsin ni-yâmmdan çıkarup çalacak mahalde Dâvud Paşa koynundan hücceti —ki kendi vezîr-i â'zam oldukda Sultân Osman'ı kati itdikten sonra Rum-ili ve Anadolu kazaskerleri kethûda Mustafa Efendi, ve Yahya Efendi "den alup vücûb-ı katl-t Osman Hân babında ikisine de imza itdirüp temessOk idinmiş İdi ânı ve Sultân Mustafa Hân'dan husûs-ı mezkûr için aldığı hattı çıkarup, eliyle yokan kaldırım: «Ben bu temessûkler ile ger'an kati ttdim» diye feryada başladı. Ol zaman zıkr olunan ihsan İldeler cellâda «Urma, görelüm aslını!» didiler; yeniçeri ihtiyarlarından birkaçı «Ur! öldür!» diye çağınşdıar. Ol icahâlde yeniçeri ve sipahinin avamı ve muhrik-i fesâdlan bu vâcibü'1-kat-Un ibkaasını kendilerine sebeb-i iğtinâm-ı emval ve neyli merâdât tasavvur itmeyle her taraftan: «Çalma- Urma!» diyüp na'ra ve hücumlar Udiler; ceUâd kılıcı glâhna koy di; yeniçeri taifesinden Kul-oğlu nâm şahıs ileri gelüp Dâvud Pasa'yı siyâsetgâhdan kaldırdı ve leşker ihata idüp orta kapıdan tagra çıkardılar; bir ata bindirüp Orta Câmi'e götürdiler.» s. 249, 250 (Mütercim)

⁵⁵⁰ <O zaman yeniçeri ve sipâh biribirine gir ey azdı; zabitler araladılar; zîrâ iki ceriden ekserisi «Kati olunsun» ve sipâh zümresi «Görelüm; te'bir olunsun» dirlerdi. Lâkin hakkı kelâm yeniçeri zabitleri Dâvud Paşa'nın katlini isterler İdi ki üzerlerinden katli Sultân töhmeti ref olup lühukk-i ardan halâs olalar; amma yeniçeri ve sipahin âmmesi —ki tasallut ile celbi mâle ve gâret ve yağmaya mu'tâd olmuşlar idi— anlar dâima nâire-i fiten mün-defîl okusun diyü tahrîkde olup Dâvud Paşa'nın ve şâir mebbe-i fesâd olanların izâlesini istemezlerdi. Vaktâ ki Dâvud Pasa'yı meydandan kapup Orta Câmi'e götürdüler, vüzera ve ehli divân mebhût ve mütehayyir kaldılar-Dâvud Paşa'ya leşkerin her biri dâmen ve destmâlinden birer pare kat' idüp niş&ne vermeğe başladılar. Dâvud Paşa'da nigân binden ziyâde oldı. Ser-i bûrhene ve hayran kelb-İ İlfhis gibi feza* ve ru'b ile soluyup nfm cân ile giderdi. Nisan virmekten murâd bu ki Dâvud Pasa girü sadrı â'zam olup nişan sâhiblerinin tûclemes&Uarma müsâade eyleye. Ol hâl ile giderken hâsa furûn Önüne geldikde slpâfadan biri basından destârim çıkartıp giy-dürdt Biri dahi feracesini virdi; birisi dahî atından inüp Dâvud Pasa'yı süvâr itei. Bu hengâme ile Orla Câmi'e gtdiler, ve anda başına mücevveze ve eğnine libâs ve hil'at giydirüp vezâretine and ve biat gösterdiler; ve nişan sâhtbleri izkâr-ı iltimasa mübâderet idüp

Bu sırada sadrâzam cellâdı Dîvân'a çağırarak, Dâvud Paşa'yı kimin kaldırmış olduğunu sordu. O da «sipahiler» cevâbım verdi. Dîvânda hazır bulunan sipahi zabıtları bu ifâdeyi yalanladılar. Kazaskerler vak'ayı tescil ettiler. Dîvân hiçbir şeye karar vermeksizin büyük ıztırap içinde dağıldı. Sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa sarayına döndü. Kapıcılar kedhudâsı Rahîkî dâmâdı Ahmed Ağa sadrâzâmın huzuruna gelerek kendisine lâzım gelen emirler verilirse Dâvud Paşa'nın îdâmı vazifesini üzerine alabileceğini söyledi. Sadrâzâmın muvafakatim aldıktan sonra, 200 kapıcı ile Orta Câmî'e gitti. Onun ansızın gelişi herkese dehşet saçarak, nev-zûhûr mansıb sahipleri kaçıştılar. Dâvud Paşa, Sultân Osman'ın Yedikule'ye götürülmüş olduğu arabaya konuldu. Kendisinin celiâdhk hizmetini görmüş olduğu bu zindana vardığında Kelenderoğlu ile birlikte îdâm edildi ve ikisinin de cesetleri beraberce denize atıldı (7 Rebûlevvel -9 Ocak 1623). Sultân Osman'ın katli cinayetinin diğer şerikleri olan Gudin beğlerbeği Derviş Paşa'ya ⁵⁵¹ ve Köstendil beği Meydan Beğ'e îdâm emriyle kapıcılar gönderildi ⁵⁵². Bu idamların zahiren sebebi Sultân Osman'ın katlinden dolayı ceza vermek ise de, gerçekte sadrâzam Mere Hüseyin Paşa'nın entrikalarından kaynaklanmıştı. Mere, Valide Sultânın dâmâdı bulunan Dâvud Paşa'nın idamından sonra da yeniçerileri Validenin mahremi olan seksenlik sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa aleyhine tahrik etti. Hükümet,

bir bölüğü dahî alel-ittisâl nî-şân virmeğe iştigâl gösterdiler- Dâvud Paşa dahî câr ve nâcâr bu sipihr-f turfakâre vücûd virüp tevcih-i menâsıba başladı. Kedhudâ ve çavuş-başı ve tezkireciler karşısında kıyam idüp almağa virmeğe meşgul oldu.» Nafmâ. c 2, s. 250-251. (Mütercim)

⁵⁵¹ Ravzatt'l-ibrâr'a nazaran Derviş Paşa îdâm emrinin vusulünden evvel Ta-mışvar'da atdan düşerek fevt etmiş (Ölmüş)tiç.

⁵⁵² «Beri tarafında vezîr-i â'zam cellâdı çağırup .Dâvud Paşa'yı meydândan kini götürdü didikde ceUâd «Sipahiler aldılar, diye cevâb virdi. Sipahiler «Hâşâ, bizim alâkamız yokdur» didiler. Kadı-askerler bu ahvSB sicile kayd it-diler- Dîvân bozuldu. Leşkerin bu hareketinden hatırlar rencide ve kulûb-ı ekâbir remide olup vezîr-i â'zam Güre! Mehmed Paşa dahî sarayına geldi, ve nice ideceğini bilmeyüp mütehayyir kaldı. Ol mahal kapucılar kedhudâsı Rahîkî dâmâdı Ahmed Ağa —ki bir merd-i âkil ve cerî idi— veziri â'zama gelüp bu veçhile hayr'ode buldukda «Nedflr tefekkürünüz? Bana söyleyiniz. Eğer bu vâki' olan ahvâlden ÖtÜrl ise bana bir ferman virin; farup bi-faz-lullahi teâlâ ol fitneyi ref ve mel'ûnı kati İdeyim» dimesiyle Gürcî Mehmed Paşa dahî mütenebbih olarak cür'ete gelüp fi'l-hâl ferman yazıldı. Ahmed Ağa fermanı alup ikiyüz mıkdarı üsküfli kapıcı ile alel-gâfle Orta Câmî'e müteveccih aldı. Vaktâ ki Orta Cami cem'iyyetine «Kapucılar kedhudâsı geliyor!» diye haber virildi. Oradaki eşhasın kalblerine ru'b istilâ idüp medhûş oldüar. Kapucılar ile Ahmed Ağa'nın ol he/etle vusulünü «ördüklerinde vehâroet-i akıbet bavfi cümlesinin sâmu-i ahvâlî olmağla ol cerr'iy-

: yet İden eşAs dağıMılınr. Ahmed Ağa cftmi'e girdi; Dâvud Paşa'yı yaka sından tutup ve âmân virmeyüp be-aynîhâ Sultân Osman merhumun girdiği arabaya bindirdi; kapucılar etrafını kuşadup ol hâl ile Yedikule'ye götürüp habs itdiler- Rebîölevvelin yedinci günü boğup pâdişâh-ı merhumun intikamını aldılar. Kelender Uğrısı didikleri hınzır dahî kati olunup lâşe-i habfsi deryaya atıldı. Kaatillerin biri dahî Budin'e giden Dervîs-i bed-endîş idi; katline bir kapıcı-başı gitdi. Biri dahî Meydân Beğ idi ki Dâvud Paşa'nın kendi arpalığı olan Köstendi! sancağını alup gitmiş idi; onun dahî katline adam gönderildi.» Kaîmâ, c- 2, s. 251 ve 252 (Mütercim)

tamâ-miyle sadrâzam ile Valide Sultân'ın ellerinde bulunduğundan Hüseyin'in taraftarları «Devleti iki koca karı idare ediyor» derlerdi. Mere'nin en şiddetli taraftarlarından sipahi Arnavud Süleyman —ki para kuvveti ile gayreti artmıştı— asker arasında bir fitne tertibini taahhüd etti (4 Rebîulâhîr - 5 Şuba). Sipahilerin zabitleri ve eskileri, ağalarının yanına giderek, Devlet'in harâb olmaya başladığını ve saraydan yetişme bir ihtiyara değil, akıllı ve faal bir vezire ihtiyaç olduğunu söylediler. Ertesi gün yeniçeri ve sipahiler Dîvân'a hücum ederek sadrâzamanın yüzüne karşı:

— «Sen eskiden bizim kardeşlerimizi Öldürdün; biz seni istemeyiz; tavâşîlerin hükümeti iktidarsız bırakmasına tahammül edemeyiz; itaat etmeyecek olursan hançerlerimiz seni parça parça edecektir.» sözlerini söylediler.

Mehmed Paşa, derhâl sadâretten el çekerek, artık kendi husûsî hayâtına dönmüş olduğu halde, sarayına gitti. Kapıcılar kethüdası mührü hazîne kedhudâsma, o da Pâdişâhla teslim etti.

Sultân Mustafa, asker kimi isterse mührü ona vereceğini bildirdi. Onlar da Mere Hüseyin'i seçtiler. Valide Sultân bu tevcihe mâni olmak için elinden geleni yaptı; daha önceleri sadârette bulunmuş olan Kapdân Halîl Paşa'yı⁵⁵³ yine vezîr-i âzam yaptırmak istedi; Halîl Paşa kabul etmedi.

Bu müzâkereler sırasında yakın bir yerde bulunmakta olan Mere Hüseyin, birden bire ortaya çıkarak Dîvân'da sadrâzam makamına geçti. Asker zâbitâm hil'atler giydiler, neferler «koyun bahâsı» nâmîyle bahşış aldılar. Ağa-Kapısı'na 1.000 kelle şeker gönderildi. Orta Câmî'e ipek kal içe döşendi.

Hükümet dizginlerini azimli ellerinde tutmak iktidarı kendilerine münhasır olan Güre! Mehmed ve Halîl Paşalar'dan birincisi Bur-sa'ya, ikincisi Malkara'ya sürüldü. Kapdân-paşalık Kazaklar galibi eski bostancı-başı Receb Paşa'ya verildi⁵⁵⁴.

⁵⁵³ «Valide Sultân, Hüseyin'in sadrı ftzâmha tâyinini men* İcra elinden geleni yaptı, ve bu makama Halil Paşa'yı teklif etti. Halîl Paşa, sadâreti kabul etmediği için nefrete uğradı» Şubat 1623, Venedik Httlâsan.

⁵⁵⁴ Gürcî Mehmed, Paşa niâfa tedbîr-i umura mübaşeret ve hûn-ı nâhîtkfc-ı pâdişâha dest-î alay olanların kıasına ihtimam ve eşkıyayı idam itmekle hânedân-i velî-î ni'mete hîdmet ve erâzilden ahz-ı sâre azimet eyleyûp umûr-ı devlet semt-i salâha yüz tutmak alâinü zahir obnuşiken meğer Mere Hüseyin Paşa keminde hileye derkâr olmuş; sipahi zorbalarından Arnavud Süleyman ki Konevtül asi ve erbâb-ı işret ve fitne kâran beyinde sâhib-i akd fi haU idi, ana ve anın emsaline bezl-î mâl-i firâvân itmekle tahrik eyledi- Kebîö'l-âhirin üçüncü günü oda-başılar cem' olup «Erzurum ve Bağdâd'da fitneler zuhur itdi. Kantemir, Leh Krah şapkalar yaptırdığını arz itmişken vezîr-î fl'zam mukayyed değildir» diye müşavere itdiler. Ertesi divânda sipfth ihtiyarlan ve oda-başılar ittifak ile Ağa Önüne varup -Bize bir müdebbir vezir gerek-dir; âlem haraba varıyor, bu vezîr mukayyed olmuyor» didiler. Hasan Beğ-zâde dir ki: Sipâh ve yeniçeri tnüttetfikan divâna hücum itdiler, vezîr-i müş-terî-nazîre müğâfeheten bî-edeblik İdüp «Sen bizim, sabıka, İhvanımızı kati itmış

Lehistan İle Sulh Anlaşması

Mere Hüseyin'in ikinci sadâretinde ve Sultân Mustafa saltana* tının son zamanlarında vukua gelen dahilî karışıklıkları ve tekrar tekrar yapılan değişiklikleri ifâde etmeden önce, burada Bâb-ı Hü-mâyûn'un- Avrupa Devletleri ile olan münâsebetlerini anlatmak lâzım gelir. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin en mühim müzâkereleri Lehistan ile anlaşma yapılmasına dâirdi. Sultân Osman'ın katli sırasında Lehistan elçisi Zabarov Prensi Kristof İstanbul'da ortalığın yatışmasını bekliyerek Kaminiye (Kamaniçe) yakınında ve hudûd üzerinde bulunuyordu.

Yeni sadrâzam Hüseyin Paşa, Dâvud Paşa'nın idamından sonra, muahedenin akdedümesine mâni olduğu bahanesiyle Koreki'yi hapisnede öldürmüş olduğundan bu da elçinin gelmesi için başka bir te'hîr sebebi oldu. Sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa, Prens Zba-rov'u Tomza ile Kantemir'in azilleri hakkındaki taleplerinden vazgeçirmek üzere, vergi istiyerek ve başka diplomasi hileleri kullanarak Lehistan elçisinin hudud üzerinde beklemesine sebepler hazırlamıştı. O zaman Silistre vâlîsi bulunan Nogay emirlerinden Kante-mir, eğer İstanbul'a gidişini daha fazla geciktirecek olursa, kendisi ordugâhını Varşova önüne kuracağını belirterek sefiri tehdîd etti. Zbarov, yumuşak bir cevap vererek yol hazırlığı gördü. Prut'un Öte tarafında Moldavya Prensi Tomza tarafından ve Moldavya ve Eflâk arasında tabîî hudud teşkil eden küçük ırmağın kenarında, Eflâk Prensi Radul tarafından kabul olundu. Nihayet Kasım ayı başlarında İstanbul'a vâsıl oldu.

Lehistan elçisinin maiyyeti ihtişamlı ve bahâdırâne manzarasıyla dikkatleri çekiyordu. En önde Macar neferleri, onlardan sonra eşya ve Zbarovski'nin silâh arabaları, hafif süvariler, kırmızı çuka giymiş hademe, Lehistan'ın en asîl ailelerine mensup kırk delikanlı bulunuyordu. Bunları i'timâdnâm eleri taşıyan sefaret kâtibi tâktb etmekte ve daha sonra —Hotin

İdin; biz seni istemeyüz, tavâşî taifesinin vezâretde alâkası olduğuna razı değiliz, yok dirsen hançer üsûrfip seni paralarız» demekle Mehmed Paşa sadâretten dest-keşân olup vekaarı İle azlini ihtiyar eyledi. Ve mflhr-İ hü-mâyûra çıkarup kapucîâr kedhudâsma teslim İtdî, kendfisi de teedîd-i vuzû' ider gibi nazikâne dîvândan kalkup sarayına pitdi. Kapucîlar kedhudâsı mührü hazînedâr-başîva, o dah! Pâdişâh'a İsal itdi. .Kul kfmi İsterse ana virüsüm dinildikde Mere'yî İstediler, kapucîlar kedhudâsı mühri götürüp Mere Hösevin Paşa'va teslim İtdî. Hüsevin P»sa hâzır oluo haber jrözedirdl. Fjîl-hâl dîvâna gelüp sadrda karâr İtdi. Zabıtlere hil'atler jdydirüp nefere koyun akçeleri ve ta'âmlar ve ağa-kâpusına bin kelle seker gönderdi. Orta Câmi'e ibrişim kalıçeler ddsetdi. GÖrcî Mehmed Pasa Bursa'ya. Hain Pasa Malkara'ya nefy olunup kapûdânlık Receb Paşa'ya virildi.» Natmft, c. 2. s. 252-253. (Mütercim)

muahedesi mucibince Lehlere rehin verilmiş olan— Ahmed ve Mustafa'nın ortasında sefîr gelmekteydi. Bu alaya Soliçev, Kulikov, Platenberg ile — Radul aracılığıyla imza edilmiş olan Hotin anlaşmasının müsveddesini tanzim eden— Hum asıllı tercüman Vevelli son veriyorlardı.

Beş hafta bekledikten sonra Dîvân-ı Hümâyûn'a kabul edildi ve orada yeni gelmiş olan Rus elçisine tesadûf etti. Bunlar vezirlerin huzurunda muhakkırâne sözler söylemeye kadar çıktılar. Rusya sefiri. Lehistan elçisine, Rusya'dan korktukları için Lehler'in Türk-ler'e baş eğmek mecburiyetinde kaldıklarını ayıplar bir üslûpta söyledi, öteki de Moskofların sulh müzâkerelerim ihlâl emeline bulunmakla suçladı. Zbarovski'nin huzûr-ı hümâyûna kabulünde, sadrâzam, elçi nutuk söylerken sözünü keserek, Kral Sigismund'un dostluğunun Türkler için kıymetli olduğuna ve Kral ile Pâdişâh'ın ecdadı arasında yapılmış ahidnâmelerin mer*î tutulacağına dâir te'-mînât verdi. Valide Sultân, dâmâdı Dâvud Paşa'nın, Kapdân Halîl Paşa'nın tevcihlerine hattâ İngiliz elçisiyle Venedik balyosunun müdâhalelerine rağmen, Zbarovski Gürcî Mehmed Paşa'nın muhalefe-tinden dolayı sulh akdinde karşı konulamaz manialarla karşılaştı. Nihayet Gürcî'nin azlinden sonra İngiliz sefiri Sir Tomas Rue'nin yardımıyla —Sultân Süleyman zamanında yapılan ve o zamandan beri defalarca yenilenmiş olan— kapitülasyonlar esası üzerine 19 maddelik bir ahidnâme kabul ettirmeye muvaffak oldu (18 Şubat 1623). Kazaklar'ın, Tatarlar'ın akınlarının önleneyeceği, yapılmış olan hasarların tazmin edileceği, esirlerin karşılıklı olarak âzâd edilecekleri her iki tarafça vaad edildi. Bundan başka Lehistan, —tekrar Moldavya'ya ilhak edilmiş olan— Hotin'den göndereceği muayyen bir miktardaki akçe ile Tatarların akınlarını satın alacaktı ⁵⁵⁵. Az bir müddet sonra Lehistan elçisi İstanbul'dan gitti ⁵⁵⁶. Müteakiben, son müzâkereleri te'hîr edememiş olmasından dolayı nâ-hoşnûd bulunan Rusya elçisi de memleketine döndü ⁵⁵⁷.

Transilvanya Prensi Betlen Gabor'un Elçisi

⁵⁵⁵ Bu ahidnâme Knolles'de dercedilen Grimston'un eserinde tam olarak yazılıdır. Orada açıkça görülüyor ki, Kû-çeviç'in (s. 154-167) söylediği on madde —Tiŭeviski'nin Hotin ahidnâmesi münâsebetiyle naklettiği maddeler gibi— tamamen yanlıştır. Kû-çeviç'in daha birçok hatâları vardır ki, onlar târih metninde tarafımızdan tashih edilmiştir.

⁵⁵⁶ Veda İçin 10 Rebîfîlâhir (11 Şubat)'da kabul olundu. Hasanbeğ-zâde

⁵⁵⁷ «Moskofların elçileri Lehistan ile musâlehayı men* etmeğe muvaffak ola* nnyarak az hoşnûdlukla geri döndüler.» 2 Nisân Venedik Hulâsası. M. D'Ohs-son, 7, s. 458.

Sultân Mustafa'nın cülusundan üç ay sonra Transilvanya Prensi Betlen Gabor'un elçisi, refakatinde Kont DÖ Torn bulunduğu halde İstanbul'a gelerek —zorlayıcı durumları mazeret sebebi sayarak ve Türkler tarafından da Hotin'de gösterilen muameleyi örnek alarak— İmparator ile muahede etmesinden dolayı efendisini temize çıkarmak istedi. Transilvanya Prensi'nin lâzım gelen imdadı aldıktan sonra muharebeye başlayacağım Bâb-ı Hümâyûn'a vaad etmeye me'mûr idi. Bu hususta Budin paşasının 30.000 kişi ile Transil-vanyalılar'la birleşmesini taleb ediyordu. Lehistan ile muahedeyi kolaylaştırmış, Avrupa'da sulhu kesintiye uğratacak her türlü durumun önlenmesine çalışmak üzere talimat almış olan İngiltere elçisi, Betlen'in elçisine ve Kont Torn'a ⁵⁵⁸ beyân etti ki, Almanya'da Türk akınlarına son verecek bir teşebbüsünü ne İngiltere, ne de Bohemya Kralı (Kont Palatin Frederik) asla tezvîc edecek değildir. Bohemya Kralı Kont Palatin Frederik'in menfaatlerini muhafaza ile görevli bulunan Sir Tomas Rue, Kont için Pâdişâh'tan iki mektup almaya muvaffak oldu ⁵⁵⁹. Betlen'in elçisi Transilvanya vergisini Dîvân'a takdim ederek ⁵⁶⁰ Nîşân ayında efendisi muharebeye girişecek olursa Pâdişâh tarafından müzaheret göreceğine dâir vaad aldıktan sonra Lehistan ve Rusya elçileriyle birlikte gitti ⁵⁶¹.

İmparator, muhtelif Hıristiyan hükümetleriyle muahede etmiş olduğu isnadında bulunan Betlen Gabor'u tezkîb için, dostâne niyetleri hakkında te'mînâtta bulunmak ve yeni bir sefaret hey'eti gönderileceğini bildirmek üzere Pâdişâh'a bir mektup yazdı ⁵⁶². Hakîkaten, 8 Temmuz 1623'de, henüz Viyana'da bulunan Türk elçisi Ahmed Beğ ile birlikte Kurtz Dö Sanftenao'yı İstanbul'a gönderdi; İmparator'un elçisi, cülusundan dolayı Sultân Mustafa'ya tebriklerini arz ederek, Zitvatorok muahedesine aykırı olarak zabt edilen Lippa, Arad, Solimos, Vayçen kalelerini istemekle görevli idi. Ancak gizli talîmâtı, îbrâhîm Beğ kumandasıyla Macaristan'da akınlar

⁵⁵⁸ «Yedi Eyâletler Umûmi vekili sıfatını taşıyan Kont DÖ Torn (Coir.te de Thurn)>; Rue, s. 177. «Kont do Torn başladı : Intihâb olunan kral», Betlen' Gabor, s. 81-

⁵⁵⁹ «Pâdişâh tarafından prence yazılan iki mektuptan bahsettim.» Rue, s. 147. Kuçeviç o zaman İstanbul'da bulunan Bphemyablar'dan (Çekler'den) şikâyet eder : «Certe conipertum habeo, Boemos partim hoeresi corruptos, partim rebellions suoe metu ansios, intehdîsse vera, adgessls, se falsa. Legas tumque dolo simul casibus obsectasse-» s. 69.

⁵⁶⁰ «Elçi Gabor zât-ı şahnenin elini öptü ve 10.000 altından ibaret olan cnu'tâd vergiyi takdim etti.» Şubat 1623 Venedik Hulasası

⁵⁶¹ «Transilvanya elçisi ve Kont Dellatore, bağlı oldukları hükümet kıyam ettikleri takdirde yardım görecekları vaadiyle terhîs olundular. Lehistan ahid-nâmesi sadrâzam tarafından sefire teslîm olundu.» 1 Nisan 1623, Venedik Hulasası, İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi, Rue, s. 150.

⁵⁶² «İmparator tarafından buraya gönderilen elçi Gabor'un Bâb-ı Hümâyûn nez-dindeki teşebbüslerine vâkıf olduktan sonra sulhun devamını samîmî olarak İstedîğini bildiren halisane bir mektup yazmıştır.» 22 Ocak 1623, Rue, 127.

yapmakta olan Tatarlar geri çağılmazdan evvel, Komorn'dan Öte geçmemesini emrediyordu. Mukîm unvânıyla İstanbul'da kalacak olan Lostriye Dö Liyanştayn ile tercüman Damyin, Kurtz DÖ Sanftenao'nun refakatine verildi. Sefaretin İstanbul'a gelmesinden önce Sultân Osman hail' edilerek, i'timâdnâznelerin Sultan Mustafa nâmına tekrar tanzim olunması lâzım geldi.

İngiliz, Fransız Ve Venedik Elçilerinin Müzâkereleri

O sıralarda iki hâdise Fransa elçisi Sezi Kontu Harley⁵⁶³ ve İngiltere elçisi Sir Tomas Rue ile Venedik balyosu Cuistinani'nin na-zar-ı dikkatlerini davet etti. Donanma yenîçerileri tarafından, bu milletlerin İzmir'deki konsolosları hakkında vukua gelen taarruzlardan ve Patrik'in değiştirilmesinden bahsetmek isteriz.

Türkler, bir Venedikli'nin ehemmiyetsiz bir fiilini bahane ederek, o konsoloslardan ikibin'den onbin guruşa kadar vergi aldılar. O sırada Venedik tebeasından biri parçalandı. Hristiyan elçileri bu hatâların tamirini istemekte ve yağmacılıkla meşhur olan Kıbrıs beğ-lerbeğinin Haleb valiliğine tâyinini engellemeye gayret etmekte hepsinin menfaatları vardı⁵⁶⁴, Lâkin İngiliz ve Venedik elçileri Patrik'in değiştirilmesi mes'elesinde Fransız elçisiyle aynı düşüncede değillerdi. Harley, Cizvitler'in tahrikleri üzerine⁵⁶⁵ —büsbütün sebepsiz olmaksızın Calvinistlik'le⁵⁶⁶ suçlanan Patrik Griilos'un azline sebep oldu⁵⁶⁷. Rumlar, Patrikleri iade olunursa 50.000 ekü ve-receklerini söylediler⁵⁶⁸. Fransa elçisi Cizvitler'in iddialarını, İngiltere ve Venedik elçileri Rumlar'ın talebîlerini desteklediler.

⁵⁶³ Flassan, Fransa Diplomasi Târîhi, c. 2, s. 268- Rue, onun hakkında şöyle söyler : «Fransa sefiri, bütün faaliyetinde olduğu gibi, bana şikâyetini bildirmek hususunda da gayet acelecilikle hareket etmişti.* Rue, s. 112-

⁵⁶⁴ «Venedik ve Felemenk tacirlerinden ellibin ekü (guruş) gasbettikten sonra, tacirlerin kendisine vâki olan şikâyetlerine cevaben, Haleb'e gitmek Üzere olduğunu ve orada yüzbin ekü daha aldıktan sonra eski borcunu te'diye edeceğini söyledi.» Sir Tomas Rue, s. 148, der ki: «Hâlimiz o kadar perişanlık içindeydi ki, her vâl! bir kurt gibi hareket ederek mallarımızı yağmalar ve yağr.r.alariyle servet toplayarak geri döner.»

⁵⁶⁵ -Patrik, kendisini düşürmek ve Fransa sefirinin müzâheretivle yerine kendilerine mensup bir rahip tâyin etmek üzere Cizvitler tarafından tertiplenmiş bir entrika keşfettiğini haber verdi.» Mart 1623. «Patrik Fransa'nın mfl-«âheretivle ve Cizvitler tarafından tertiplenmiş bir plân üzerine makamından düşürüldü.» Nisan 1623, Venedik Hülâsası.

⁵⁶⁶ Calvinistlik, Protestanlığın bir şubesidir ki, .Kflvin» (Calven) isminde bir papasa nisbet edilerek bu isim verilmiştir. (Mütercim)

⁵⁶⁷ Bizzat Patrik'e gelince bunun fikren Calvin Protestan mezhebine İnanmış olduğunda şühe etmem: binâenaleyh bu taraflarda Cizvitler onun hakkında husûmet besliyorlar.» Rye, s. 102.

⁵⁶⁸ «Rumlar, makaimndtm dflsurtlten PatrikMerinİ arzu ettikleri için 50000 taleri teklif ettiler.» hnparatoriuk ve Kraliyet ArsM'nde Venedik Hülâsası.

Mere Hüseyin Paşa'nın İkinci Sadâreti

Mere Hüseyin, sadâreti, yeniçeri ve sipahilerden yüzbin altın vaadiyle almıştı. Bu gem almaz askerin zorbalıkları son derecesini bulmuştu. Yalnız taht değil, vezîr-i âzamlik makamı da altın ile satılıyordu. Bir taraftan yeni bir cûlus bahşişine olan sürekli arzu ve bîr taraftan en büyük memuriyetlerin müzayedeye konulması Devletli daimî değişikliklere ve tehlikelere mâruz kılıyordu. Mere Hüseyin, yeniçerilere «koyun parası» verdikten, takım başına beş kelle şeker tevezî' ettikten, Orta Camii zeminine ipek kalıçeler döşettikten sonra, her orta erkânının birinci zabitleri demek olan çorbacıları Atmey-dam'na toplayarak, onlara şöyle söyledi:

— «Yoldaşlar, saâdetlü pâdişâhımızın devâm-ı saltanatı için duâ ediniz ve kaanuna riâyet gösteriniz. Etinizi, mumunuzu, size lâzım olan eşyayı nerede bulursanız alınız. Hamd olsun, pâdişâhın bu şeylere hiç ihtiyâcı yoktur.»

Sadrâzam tarafından kendilerine 50.000 akçe tevezî edilen çorbacılar, bu sözleri alkışlarla karşıladılar. Bununla beraber hergün vuku bulan yangınlar, yeniçerilerin, hoşnûdsuzluğunu Hândan geri kalmıyordu. Yeniçeriler Abaza'nın isyanından dolayı infiallerini bu şekilde gösteriyorlardı. Abaza'ya gönderilmiş olan yeniçeri miralay (çorbacı), Anadolu'dan dönmüş ve Abaza'nın tam bir isyan olduğu, Erzurum eyâleti sancaklarını kendi adamlarına verdiği, bu mıntıkada hâne basma 1.000 akçe vergi tarh eylediği haberini getirmişti. Askeri Karayazıcı, Conpulad, Kalenderoğlu, Saîd, Tavîl kumandası altındaki serkeşlerden olup Kuyucu Murâd'ın takibatından kurtulabilmiş ve bu defa yeniçerilerin alenî düşmanı ve Sultân Osman'ın intikamcısı olmak üzere segbân sıfatıyla Abaza'nın sancakları altında toplanmış kimselerdi. Karahisar sancak-beği olup Abaza'nın emirlerine elde silâh mukaavemet etmiş olan Murtazâ Paşa, Karahisar kalesinde hücumla mâruz olması üzerine, on gün muhasaradan sonra teslim olarak âsilerin saflarına geçti. Abaza, Ankara ve Sivas üzerine yürüdü; o havali sancak-beği erine kendisiyle birleşme teklifinde bulunan mektuplar gönderdi. Maiyyetine iltihak eden ve fakat hıyanet edeceği hakkında şübhe hâsıl olan Mar'aş beğlerbeği Kala-vun Yûsuf Paşa'yı Abaza îdâm ettirdi. Sivas Vâlîsi Tayyar Mehmed Paşa, kendi rızasıyla Abaza'ya itaat etti. Kayseri şeyhi asker huzurunda Abaza'ya şunları söyledi:

— «Sen müeyyed min indellahsın; Allah Teâlâ seni bu kavm-i zâlimin

(Yeniçerilerin) üzerine musallat etmiştir; korkma, ruhsat senindir.»⁵⁶⁹.

Kengirî'ya vardığında Nogay Paşa kendisine mükellef bir ziyafet verdi. Abaza, geçtiği köylerde yeniçerilerin mallarını müsadere etti. Eline düşen yeniçerileri ya derhâl öldürür, yahut tabanlarına nal çakmak suretiyle işkence içinde can verdirirdi. Ankara'yı 40.000 kişi ile muhasara, ettiği vakit Anadolu ve Karaman beğlerbeğleri onun üzerine yürümekle görevlendirildikleri gibi, Cağala-zâde Mah-mûd Paşa 4.000 yeniçeri ve 4.000 sipâhî ile serdâr unvanıyla Anadolu'ya gönderildi. Mahmûd, Beğpazan'na kadar ilerlediyse de, düşmanın çokluğunu öğrenerek Bursa'ya kadar geri çekildi.

Abaza, üç ay Bursa'yı muhasara etti. Suyunu keserek şehri zapt etti. Fakat kaleyi alamadı. Kış ilerlediğinden Niğde taraflarında kışlamaya gitti.

Yangınlar, Abaza'nın ilerlemesi, Budin ve Tamişvar beğlerbeği-lerinin, azilleri hakkında Pâdişâh tarafından emir olmadığı bahanesiyle, memuriyetlerinden el çekmeleri, her ikisi de henüz sürgün mahallerine gitmemiş olan eski sadrâzam ile Kapdân Halîl Paşa'nın⁵⁷⁰ İstanbul'da bulunmaları, birikmiş aylıklarını almadıklarından dolayı nâhoşnûd olan sipahilerin bir isyan çıkarmaları⁵⁷¹, Gürcî Mehmed Paşa ile Kösem Sultân'ın, Şehzade Sultân Murâd'ı⁵⁷² —ki Kösem Sultân'ın oğludur— tahta çıkarmak üzere fitne tertîb ettiklerine dâir güziden gizliye bir rivayet yayılması, bütün bu durumlar Sadrâzam Hüseyin Paşa'yı ziyadesiyle huzursuz ediyordu. Binâenaleyh Devlet'in inhilâlire karşı uğraşmaya muktedir iki devlet ricali olan Gürcî Mehmed Paşa ve Halîl Paşa'nın ihtiyatî bir tedbîr olarak kesinlikle Bursa ve Malkara'ya⁵⁷³ sürülmeleri icra edildi. Hüseyin, mevkiinde tutunabilmek için devamlı surette yeniçerileri ok-şardı; bunların ardı arkası kesilmeyen isteklerine rızâ göstermek için her türlü kötülüğü yapmak zorunda kalırdı⁵⁷⁴, Hemen hemen tamamen şuursuz bulunan

⁵⁶⁹ Natraa'dan aynen alınmıştır, s. 254. (Mütercim)

⁵⁷⁰ «Budin ve Tamişvar paşaları aldıkları emre itaatten ve memuriyetlerini terk etmekten İrr.tinâ ettiler; çünkü Pâdişâhın böyle emir vermeğe muktedir olmayıp, bunların sadrâzamanın kötü muamelesi eseri olduğunu söylüyorlardı.» Şubat 1623, Venedik Hulâsası.

⁵⁷¹ Tahsisatlarından dolayı sipahilerin kıyamı». Mart 1623, Keza.

⁵⁷² «Sultân Murâd'ın validesinin parasıyla sadrazamlık makamını elde eden Gürcî Mehmed Paşa'nın, onunla ittifak ederek Sultân Mustafa'yı hal' etmek tasavvurunda bulunduğu dâir rivayetler yayılmaktadır.» 18 Şubat 1623.

⁵⁷³ «Gürcî Meluned Paşa'nın Bursa'ya sürülmesine dâir hatt-i hümayûn çıkması; Paşa'nın hanesinin mühürlenerek kendisinin Bursa'ya gitmesi-» «Haiti Paşa'nın azlolunarak Malgâre'ye sürülmesi.- 2 ve 29 Nisan-

⁵⁷⁴ «Hüseyin Paşa, mevkiini muhafaza için yeniçerilerin her türlü taleblerini destekler. Z&t-ı şahane ve idrâki mahdud olan Valide Sultân engellemeğe muktedir olamadıklarından, sadrâzamanın en büyük meşgalesi öteden beriden para koparmaktır.- Mart 1623.

Pâdişâh, bu karışıklıklara tabîatiyle bir   re bulamazdı. Fikri mahdûd olan Valide Sultân da itaate mecbur oldu.

Sultân Osman'a hacca gitmesini nasihat eden ve bir seneden beri sürgün bulunan Hoca Ömer Efendi tekrar ortaya çıkararak, ulem n n müdahalesiyle şeyh 'l-hareml k'le Mekke'ye gönderildi. Ömer Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi'ye Menemen kazası arpalık verildi. Kırım Hânı Canbeg Giray azledilerek, Çirmen sanca ı varidatı kendisine tahsis olunup Rodos'a gönderildi. Sultân Osman'ın c lusu günü Yedikule zindanından ka mı  olan Mehmed Giray, hanlı a ve kardeşi  ahin Giray kalgaylı a getirildi (23 Nîsân 1623) ⁵⁷⁵.

Mere Hüseyin, yeniçerileri c mertlikleriyle kendisine ba lamaya çalıştığı sırada, sipahiler, vezirlerin en sevgilisi olan Halîl Paşa'-nın cebren gönderilmesinden ve muhasses tları için verilen akçenin d  uk ayarlı olmasından dolayı homurtu çıkarmaya ba ladılar. O zamanın hakîkî rayicine uygun olarak kendilerine guru  100 akçe, altın 150 akçe hesabiyle verilirdi. Lâkin sipahiler Sultân Mehmed zamanında olduğu gibi rayice göre farkından kendileri istifâde etmek üzere, guru u 80 akçeye, altın 120 akçeye almak isterlerdi ⁵⁷⁶. Sadrâzamı yeniçeriye taraftarlıkla itham ettiler. Bu ho n dsuzluklar, Mısır'ın son vâlîsi olup o valilikten büyük bir servetle gelmiş ve askere bah    olarak 100.000 ve birikmiş tahsisatları için de ayrıca 200.000 altın vaad etmiş olan Biber Mehmed Paşa'mn etrikalarıyla ziy dele ti ⁵⁷⁷.

Sipahiler, ikinci defa olarak, d v n n pencereleri altında toplanarak akçe rayici ve hizmetlerin tevcihi hakkında b z  talepler ileri sürdüler; altın ve m ltezimlikler tev iyle yatı tırıldılar. Askerin ilk mev cibinin te'diyesi için para olmadığından, sadrâzam ve Valide Sultân, darbh neyi saraya nakl ederek, altın ve gümüş sahanları, gümüş at başlıklarını,  zengileri sikke

⁵⁷⁵ Naimâ. «Kırım Hanı azledilerek yerine Mehmed Giray gönderilmiştir. Aa-ledilmi  olan H n'a ihbarlarda bulunan memur  dama mahkûm olmuştur.» 29 Nîsân 1623, Venedik Hulâsası,  mparatorluk ve Kraliyet Arşivi. Hue s 158.

⁵⁷⁶ Sadrâzam, mevkiini muhafaza etmekte ve kuvvet bulmak için askerlere talt fler-de bulunduğu gibi onlara paralar da ıt r- Fakat sipahiler, paranın ma   s olmasından  ik yete ba larlar. «Talaro. 100 ve .zekini. 150, « spero. hesap edildiğinden, bu fiyatla kabul etmuyerek, birincinin 80 ve ikincinin 120 hesap edilmesini talep ettiler. Sadrâzam muvafakat eder. Lâzım gelen akçe zâten hayli açığı bulunan enderûn hazinesinden alınmıştır-. Mayıs 1623. Venedik Hulâsası

⁵⁷⁷ B z  hizmetlerin kendilerine verilmemesinden dolayı sipahiler ayaklandılar. Hizmetlerin en g z delerinin yeniçerilere tahsis olunduğu bahanesiyle, sadrâzamı taraf tutmakla itham ettikleri gibi, pa anın kendilerini teskin etmek için nakdi hediyeeler verdiğini ve d v n n toplantı yapmadığını  ik yet ma kamında ileri sürdüler. Bu ayaklanmanın tertib sinin Kaahire be lerbe i Mehmed Paşa olduğu zannediliyor. Mehmed Paşa neferlere bah    olarak 100.000 zekini, ve maa larına mahsuben 200.000 zekini vereceğini vaad etmiştir.» 12 Mayıs 1623. Venedik Hulâsası.

hâline getirdiler. Sadrâzam, yeniçerilere hoş görünmek için, kendisini yeniçeri yazdırdı ⁵⁷⁸. Eflâk voyvodası Radul'u —felâketten kurtulmak için külliyetli para verir ümidiyle— azletmeyi düşündü ⁵⁷⁹. Hakikaten Radul, 30.000 ekü (guruş) fedâkârlık ederek kendisini yerinde bıraktırmaya muvaffak oldu. Voyvodalığı almak üzere Aleksandr tarafından gönderilmiş olan şahsa dayak atıldı. Sadrâzâmın, her türlü zulümlerine tahammül ettiği sipahiler, evlere yeni vergiler koydular; tahammül edilemez derecedeki askeri boyunduruk şiddetinden Hristiyan hükümetleri elçileri bile âzâde kalmadılar. Mere Hüseyin, ecnebî elçileri zevcelerinin belde duvarı hâricinde araba ile gezinmelerini men' etti; İngiliz tacirlerinin akçeyi ancak eski hesaptan kabul etmeleri hakkında İngiliz elçisinin bütün mesaîsi beyhude oldu ⁵⁸⁰.

Mere Hüseyin, sipahilerin her türlü zulümlerine müsâade göstermek suretiyle, hoşnudluklarını kazanmaya çalıştığı halde dahî, bu kaba askeri inzibat altına alamadı. Bir dîvân günü, yeni bir isyan çıkardılar ve Mere Hüseyin firara mecbur oldu. Bizans devrindeki «Maviler ve Yeşiller» fırkalarının türlü fitnelerine sahne olan Atmeydam sipahilerle doldu. Müftî ile kazaskerler söz söylemedeki maharetleri sayesinde ancak geçici bir sükûn sağlamaya muvaffak olabildiler (2 Hazîrân 1623) ⁵⁸¹. Sipahiler sadrâzâmın mahvedilmesi için kendileriyle birleşmeye davet etmek üzere yeniçerilere temsilciler gönderdiler. Lâkin bunlar, onun cömertliğinin te'sîriyle Mere'ye mağlûb olduklarından, ne kendilerinin, ne de sipahilerin bu türlü işlere karışmamaları gerektiği cevâbını verdiler ⁵⁸².

Sadrâzâmın tahakküm ve gururu o mertebede idi ki, bu vak'a'ya dâir ne Pâdişâh'a, ne de Valide Sultân'a hiçbir arıza yazmadı ⁵⁸³. Yeniçerilerden

⁵⁷⁸ «Sadrâzam yeniçerilere hoş görünmek için, kendisini yeniçeri kaydettirdi, ve adamlarından birini ağa yaptı.» Hazîrân 1623.

⁵⁷⁹ «Sadâzam, 300-000 ekü mukabilinde 8flâk voyvodası Radul'un azlinden feragat etti ve Aleksandro lehinde teşebbüslerde bulunan Çipriyoto nâmında bir tercümanı hapsedirerek doğdurdu.» Hazîrân 1623-

⁵⁸⁰ Sipahiler sadrâzâmın teşvikleriyle bütün hanelere ağır vergiler koydular. Sefirlerin zevcelerinin şehir hâricine araba ile çıkmalarını yasaklamak için bostancıbaşıya emir verildi. İngiliz sefiri, kapitülasyonlar hükmünce kendi tebeasmdan Osmanlı altınlarının 12 i'tibârıyla alınmasını talep ettiyse de muvaffak olamadı.» Nisan 1623.

⁵⁸¹ Sadrâzam, Atmeydâm'nda toplanan sipahilerden korkarak divândan kaçtı; bunun üzerine müftî ve kazaskerler müdâhale ederek onları yatıştırmağa muvaffak oldular.» 2 Hazîrân 1623. Venedik Hulâsası

⁵⁸² «Sipahiler öyle bir zalimin elinden kurtulmak için kendileriyle birleşmeleri hakkında yeniçerilere adam gönderdilerse de, yeniçeriler sadrâzâmın mu'tâd semâhatiyle rceclûb olduklarından ne kendilerinin, ne de sipahilerin böyle işlere karışmamaları gerekeceği cevâbiyle mukabele ettiler» Haziran 1623, Venedik Hulâsası.

⁵⁸³ «Sadrâzâmın tahakkümü o derecede idi ki zât-ı şahane ve vâlide-sultâna arıza bile yazmadı.» Haziran, 1623.

başkasına son derecede azametle muamele ederdi. Kendisinden evvel hiçbir vezir ve Pâdişâh'ın cür'et edemediği muameleleri yaptı. Beğlerbeğlerine, ulemâya değnek cezası icra etti. Bir beğlerbeği dîvânın ortasında değnek altında can verdi. Yaptığı işler kusursuz olan bir hâkim de aynı tahkir edici cezaya uğradı ⁵⁸⁴.

Ulema'nın İsyanı

Büyük memurların imtiyazlarına açılan bu gedikler, ulemânın asker tecâvüzlerine karşı pekçok zamandan beri beslemekte oldukları hoşnudsuzluğun galeyana dönüşmesine yol açtı. Bunlar, sâdece yeniçerilerin yalın kılıçlarının tehdidi altında biat etmiş oldukları Sultân Mustafa'nın cülusu üzerine Sultân Osman'ın katlini bir türlü unutamamış, meta' olmak üzere tanımağa mecbur oldukları şuarsuzu serbestçe kabul edememiş idiler.

Ulemâ, Fâtih Câmü'ne toplandılar. Orta Cami yeniçerilerin fitne ocağı olduğu gibi, Fâtih Camii de ulemâ için kıyam merkezi oldu. Bunlar meslekdâşlarına edilen rezilâne muamelelerden şikâyetle yetinmeyip, Mere Hüseyin'i, henüz Mısır valisi iken söylemiş olduğu bâzı bâzı sözleri delil kabul ederek küfür ve dalâlet ile itham ettiler. Daha önceden azledilen Anadolu kazaskeri Yahya Efendi'nin riyaseti altında toplanarak Mere Hüseyin'in bu töhmetinden dolayı îdâma mahkûm edilmesinin meşru olduğuna dâir bir fetva ver-

diler. Müfti'yi cebren camie getirterek, adaletin hükmü icra edilmek üzere, vezîr-i âzami huzuruna çağırmasını taleb ettiler. Müftî:

— «Mere Hüseyin sadrâzam bulundukça buraya gelmez; azl olunmadıkça, şer'î hükmün icrası müşkil olur; bekleyiniz, ben şimdi Pâdişâh'a gider, keyfiyeti arzederim; Mere Hüseyin'in azlinden sonra onunla olan dâvanızı hallederim» dedi.

Müftî gitmek istediği sırada âsî sipahilerin tahrikçilerinden Bı-çakçı-oğlu —ki ulemâya karışmış, mavi atlastan bir libas giyinmişti—:

— «Zinhar salıvermeyin, yoksa hepiniz kati olunursunuz!» diye bağırdı.

Fakat bu nida te'sîr etmedi; müftî saraya gitti. Sadrâzam ulemânın toplandığını haber alır almaz, Ağa-Kapısı'na iltica'etti. Kazaskerleri oraya

⁵⁸⁴ Naîma; Fezleke.

celbetti. Müftî de geldi. Sadrâzam şöyle söyledi:

— «Fâtih Câmîi'ne toplanmış olan ulemânın dağılmalarını Pâdişâh ve bilhassa Valide Sultân arzu ediyor.»

Sonra ulemâyâ Deli Kaasım ve Pirincci Mehmed nâmında iki ağa gönderdi. Bu iki temsilci, Mısır'ın son vâlîsi Biber Mehmed Pa-şa'nın kardeşi olup o zaman İstanbul kadısı bulunan Hasan Efendi'-ye, âsîleri terke mecbur etmek, için, para yolladılar. Hasan Efendi. bu nasihatlere uyarak abdest tafcejemek bahanesiyle câmi'den çıktı.

İki ağa, camie vardıklarında azledilmiş kazasker Yahya Efen-di'yi mihrâb yanında oturmuş olan ulemâ ile müzâkerede buldular. Hasan Efendi Deli Kaasım ile Pirinççi Mehmed'i âsî addederek «Urun!» diye bağırdı. Ulemâ derhâl üzerlerine hücum ettiler. Kadı-zâde bunların dinlenilmesi lâzım geleceğini söyleyerek kendilerini himaye etmek istediye de, küfredilerek, tartaklanarak camiden çıkarıldılar. Bu sırada Bıçakçı-oğlu'yla ulemâdan bâzıları yeniçerilerle müzâkere için, onların kışlarına gitmişlerdi.

— «Sultân Mustafa meslûbül-akl (aklı başından gitmiş) dır, hükümet dizginleri başkalarının elindedir. Bırakınız da başka pâdişâhı tahta çıkaralım; buna ne dersiniz?» dediler.

Yeniçeriler:

— cUlemâ efendilerimiz ne tarafda iseler biz de onlara tâbiyiz» cevâbını verdiler.

Ulemâ bu sözlere aldanarak, onların muvafakatlerine inandılar. öte taraftan sadrâzam, yatıştırıcı sözlerle nakîbül-eşrâfî göndermişti. Lâkin yeniçerilerle acemî-oğlanlarına, eğer isyancıların ikna edilrnesi mümkün olmazsa cebren dağıtılmalarına hazırlanmak için emir vermişti, öğleden sonra camie gitti, serkeşlik edenlere hitabede bulunmak üzere, mihrâb ve minber arasındaki pencereye oturdu ki, Pâdişâh namaza geldiği zaman burada bulunurdu. Ulemâyâ hitaben, fakat boş yere, bütün konuşma kaabiliyetini kullandıktan sonra, cebinden bir hatt-ı hümayûn çıkardı. Ulemâ:

— «Pâdişâh, bu yazıyı tanımaz bile; bunu başkası yazmıştır!» diyerek «Allah Allah!» âvâzeleriyle bağıristılar ve nakibi camiden çıkardılar. Ak-Şemseddîn'in ⁵⁸⁵ bir sırık üzerinde Müslümanların ihtiramlı nazarlarına arz edilmiş olan sarığını ⁵⁸⁶ alıp açarak, ondan bayrak yaptılar. Mendillerini,

⁵⁸⁵ II. Mehtned'in muzaffer askerlerini İstanbul'un fethine sevkeden ve (Hz.) Eyyûb'un kabrini uygun zamanda keşf eden zât. («Uygun zamanda» lâfzının imâ ettiği hafife aha mânâyı reddederiz. Mütercim)

⁵⁸⁶ Ak-Şemseddin tacım», Naîmâ, c- 2, s- 258. (Mütercim)

urbalarını bu muhterem yadigâra sürdükten sonra sarığı bir ağaç üzerine dikerek camiden çıkardılar. Bu nev-îcâd sancağı Hünkâr maksuresinin merdivenine dikerek, bulabildikleri emirleri topladılar. Nakîbi ve emirleri bu mukaddes toplantı işareti yanına oturmaya icbar ederek, Ak-Şemseddin'in kavuğu etrafına dikeltiler.

Ulemâ, istedikleri kadar kıymetli ve toplayıcı bir sancağa mâlik iseler de, hiç silâhları yoktu. Zâten Naîmâ, kullanmaya iktidarları olmadığı cihetle, silâhları olsa da faydasız olacağını söylüyor. Bu sırada acemî-oğlanları, kışlarında sükûnet içinde kalmışlardı. Lâkin gece, ulemâ dağıtmadıkları için, yeniçeri ağası ve yeniçeri kedhudâsı Çeteci Ali Ağa, kendi askerleriyle bunların üzerlerine yürüdüler. Serkeşler bu hareketten haberdâr olunca, vakit geç oldu bahanesiyle, yarın toplanırız diyerek çekildiler. Yeniçeri ağası akşam namazı kılmak üzere Şehzade Câmü'nde durdu; lâkin sabrede-nüyen birkaç yeniçeri ve acemî-oğlanı ve çavuş Karaman-zâde kumandasında bir takım Arnavudlar, henüz camide bulunan ulemânın üzerine, ellerinde kılıç, hücum ederek birçoğunu Öldürdüler⁵⁸⁷.

Ölülerin cesedleri, bu kıtalden iz kalmaması için eski bir mecraya dolduruldu. Birkaç gün sonra son karışıklıkların başlıca müsebbibi olan Yahya Efendi, Şerif Efendi, Alı Çelebî-zâde, sekiz müderris, birkaç kadı İstanbul'dan sürüldüler. Payitaht kadısı azledildi ve çiftliğine uzaklaştırıldı. Ulemâdan çoğu sadrâzâmın takibatından ve büyük kavuklu bir molla gördükçe «Sancak dibine! Sancak dibine!» diye bağırmaktan geri durmayan halkın istihzalarından kurtulmak için, bir müddet gizlendiler. Ayaklanmanın olduğu gün kazaskerlerle beraber Ağa-Kapısı'na gidememiş olmalarından dolayı ma'ze-ret dilemek isteyen bir kısım ulemâya sadrâzam, müstehziyâne: — «Sultân Mehmed Cârâii'ne gitmeyi bildiriniz!» diye cevâp verdi.

Karışıklıklar sırasında halka nutuk atan bir derviş Küçük-Ka-raman'da asıldı. Yeniçeri ağası, ayaklanmayı yatıştırmak için uyguladığı tedbirlere mükâfâten Mısır valiliğine tâyin edildi. Onun yerine Çeteci Alî geçti.

Bu vak'alar ulemânın ve şâir sınıftan olan ahâlînin hoşnudsuz-* luklarını

⁵⁸⁷ «Sadrâzâmın bir kadıyı döğdürmesi üzerine, ulemâ ayaklanarak camie toplandılar, ve sadrâzâmın azl ve katlini istediler. Sadrâzam yeniçeri kapısına iltica etti. Çerkeş Mehmed Paşa'ya sadâret tevcih olunmak İstenildi ki, İhtiyar ve iyi bir adamdır. Lâkin kabul etmedi. Sadrâzam ve yeniçeri ağası, sadrâzâmın memuriyetinde bırakılmasını belirten düzme bir hat okuttular-Ulemâ «Râyet-i Muhainmedi.yi açtılar. Sadrâzam birçok paralar sarf etmek suretiyle isyanı yatıştırmaya çalıştı. Acemîoğlanlarını camie göndererek kuvvetten ziyâde tehditle ulemâyı dağıtmağa muvaffak oldu.» 6 Haziran 1623, Venedik Hulasası. (Ulemânın açtığı bayrak Râyet-i Muhammedi değildi. (Mütercim)

artırmaktan başka bir netice vermedi. Bunlar Sultân Os-mân'm Öldürülmesinden dolayı yeniçerilerden intikam almak üzere el altından Abaza'yı tahrik ettiler.

Ayaklanmanın böyle muvaffakiyetle bastırılması Mere Hüseyin'in gaddarlığını artırdı. Hergün daha zâlim, daha söz anlamaz kesilerek, devamlı olarak adam îdâm eder dururdu ⁵⁸⁸. Değnek urdu-rurum diye tehdîd ettiği bir dîvân kâtibi istifâ etti ⁵⁸⁹; diğer bir takımı işkence içinde can verdiler. Bu mezâlimin arzusuna göre netice vermiş olması üzerine, düşmanları olan sipahilerden ve sipâhî oğlanlarından cesurca bir darbe-i hükümet ile kurtulmaya karar verdi. Mısır askeri kıyafetinde silâhlandırılmış olan saray bostancıla-riyle, kendisinin emîn olduğu bir miktar yeniçeri ilk fırsatta, vezirler elçi kabul ediyorlar bahanesiyle saraya giderek, matbah tarafından sarayın ikinci avlusuna girip orada bulunan sipahileri tek bir ferdi canlı kalmayınca kadar kıracaklardı. Lâkin bayram girdiğinden, bu kanlı tasavvurun icrası bayramdan sonraya bırakıldı. Bayram esnasında (ikinci günü) Hüseyin'in hazinedarı geçenleri görmek ve onlarla konuşmak üzere bir dükkâna gitmişti. Birkaç si-pâhî gelerek o dükkânda oturmak istediler. Hazinedarın arkadaşları «Burada sadrâzâmın mahremi olan büyük bir adam var» diyerek başka bir yere gitmelerini söylediler. Sipahiler:

— «Biz de Pâdişâh'ın mahremleriyiz, istediğimiz yerde otururuz» cevâbım verdiler.

Bunun üzerine, hazinedarın beraberindeki zâtlardan olup sipahilerin Önünden çekilmeye mecbur olan biri hiddetini zabt edemiye-reks

— «Oturunuz, bayramdan sonra sizi bitirecekler» dedi ⁵⁹⁰.

Bu söz derhâl sipâjuler içinde yayıldı. Ertesi dîvânda bunlar Me-re'nin üzerine hücum ederek:

— «Sen bizi kırdırmak istiyorsun; biz de senin sadrazamlığını istemeyiz.» dediler.

Kızlarağasıyle Valide Sultân Mere'yi istifa etmesi için teşvik ettiler; Mere karşı koyarak, mührü verecek olursa yalnız yeniçerilere verebileceğini

⁵⁸⁸ «Ülemânın kıyamım yatıştırdıktan sonra sadrâzam her zamankinden ziyâde Şiddet göstermeğe başladı. Etrafindakilerden bir takımını nefy ettirdi. Bîr tatopvm denize attı, bir takımını sebepsiz yere doğdurdu.» 13 Haziran 1623, Venedik Hulasası.

⁵⁸⁹ «Sadrazam divân kâtiplerinden birini sopa altında öldürteceğini söyleyerek tehdîd eder, kâtip İstifasını verir; sipahiler bostanabâşı Mehmed'in te'slr-leriyle sadrazâmın aleyhine ayaklanarak o azl olunmadıkça Abaza üzerine gitmeyeceklerini »Öylerler.» Venedik Hulâsası.

⁵⁹⁰ Huddâro-ı vezirden biri gazaplanup tedârikiniz görümsüdür; ba'de'Myd belânızı bulursunuz, diye keşfi rftz ide ddfld.» Nâfraâ, c. 2, s- 261. (Mütercim)

söyledi ⁵⁹¹. Mere Hüseyin, Yemişçi Hasan'ın yaptığı gibi, yeniçerileri sipahiler aleyhine ayaklandırmak ve bu tef-rifâ sayesinde kendi sadrazamlığını uzatmak ümidiyle Ağa-Kapısı'-na gitti. Hakîkaten bir takım yeniçeriler Mere Hüseyin'in tarafını tutmuş oldukları halde, hilekârâne bir siyaset sahibi olan yeni ked-hudâ Bayram, bu ilk harekete karşı geldi. Yeniçerilere, sipahilerin kendilerine arkadaş olduklarını ve sadrâzâmın husûsî menfaatleri için kendilerini onların aleyhine sevkettiğini ihtar etti. Yeniçerilere dedi ki:

— «Zabitler dâima sadrâzâmın altınını alırlar; fakat bu cömertliğin neferlere ne lutfu vardır? Bütün sipâhî ocağına karşı husûmet Üân etmek ihtiyata muvafık olmaz. Eğer payitahtta yeniçeriler daha kuvvetli ise, eyâletlerde böyle değildir.»

Bayram, bu yolda sözlerle yeniçerilerin zabitlerine aldanmama-larmı tavsiye etti ve eğer kendisinin fikrini sorarlarsa tarafsız bir vezîr istemelerini nasihat edeceğini ilâve etti. Yeni bir ayaklanmada sipâhîler Mere Hüseyin'in azlini isteyince, yeniçerilerin zabitleri Mere'den hoşnûd olduklarını ortaya koydular. Lâkin onların hasımları, kendilerinin para kuvvetiyle sadrâzama meclûb olduklarını iddia ederek, yeni bir sadrâzam intihabının toplanmış olan askere âid bulunduğunu iddia ettiler. O vakit yeniçeri saflarından, Bayram'ın sözlerine muvafık olmak üzere, şöyle umûmî bir sadâ yükseldi:

— «Biz bî-taraf bir vezîr isteriz, arkadaşlarımız ne tarafta ise biz de o taraftayız.»

Mere Hüseyin, mühr-i hümayûnu teslim etmeye mecbur oldu. O da bir mendil içinde Pâdişâh'a gönderdi (20 Ağustos 1623).

Sultan Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi

Sadrazamlık Kemankeş Alî Paşa'ya verildi. Yeni sadrâzâmın ilk işi, kazaskerleri ve devletin büyük memurlarını toplayarak —belâ-hatinden dolayı saltanata ehil olmayan ve zayıf elleri Devîst'i artık muhakkak bir izmihlalden kurtarmaya iktidarsız olan— Pâdişâh'ın hall'i hakkında müşavere etmek oldu. Sultân Mustafa'nın tahttan indirilmesinin icâb ettiğinde herkesin düşüncesi aynı idi. Lâkin gerek mâliye hazînesinin, gerek hazine-i şahanenin askere mu'tâd olan cûlus bahşişini, yâni iki milyon altını

⁵⁹¹ «Kızlaragası. Mebmed (Pasa) İle bi'1-ittifâf, vâlide-sultâm, nsûhr-i hümayûnun iadesi idâ sadrâzamı ikna etmeğe teşvik ederler, sadrâzam istmkâf ederek, eğer mührü vermek gerekirse, yeniçerilere vereceğini söyler.* Venedik Hulisa».

vermeye tahammülü olmadığından; bu tasavvurun icrası büyük müşkilâta mâruz idi. Askerin vatanperverliğine başvuruldu. Bunlar Devlet'i tehdîd eden tehlikeleri takdir ederek, cüluslarda verilmesi lâzım gelen ihsandan kendiliklerinden vazgeçerek, saltanatın değiştirilmesine muvafakat ettiler. Bunun üzerine, Dâvud Paşa Sarayı'nda bulunan Sultân Mustafa, saraya nakl olundu. O gece, sarayın ve devletin büyük memurları, Sultân Ahmed'in oğlu olup Murâd ismindeki pâdişâhların dördüncüsü olan ve henüz 11 yaşında bulunan şehzadeye biat etmeye geldiler^{592 593}.

Devlet'in Temel Müesseselerinin Bozulması

Sultân Mustafa'nın hal'i devlet bakımından kat'î bir lüzumdan kaynaklanıyordu. Zîrâ, bu pâdişâhın ehliyetsizliği tahtın hukukunu düşkünlüğe mahkûm ederek, hükümetin dizginlerini aşkerlerin pençesine bırakıyordu. Felâketlerin, muharebelerin Devlet'ten koparmakta olduğu eyâletlerin kaybı, umûmî bir surette nüfusun azalması, vergilerin çoğalması, her türlü zulümler, vezirlerin ve kadıların irtikâbları, yeniçeri ve sipahilerin elde ettikleri iktidar, Abaza'nın isyanı, eski kanunların bozulması... bunların her biri inhilâlin âmili olan unsurlardı. Ondokuz sancak teşkil eden Gürcistan, Gence, Revân, Bağdâd, Basra eyâletleri Acemler'in elindeydi. Devlet hazînesine âit varidat, vaktiyle 2.441 yük'e, yani 244 milyon 100 bin akçeyi buluyordu. Osmanlılar'ın ardarda arazî kaybetmelerinden dolayı 48 milyon 500 bin akçe azalmıştı. Mevcûd varidatın ekserisi arpalık nâmiyle nedimlere, yâhud yaşmak veya paşmak bahası nâ-miyle sultânlara tevzî olunmuştu. Bu yüzden saltanat için ancak 10 milyon akçe kalırdı. Vâsıl olduğumuz zamandan on sene önce Dev-lefin bütün nahiyeleri sayılarak 553.000'e balığ olmuştu. Lâkin Lehistan ile son muharebeden sonra yapılan sayımda, bu miktardan 70.000 eksildiği anlaşıldı.

Nüfusun böyle müdhiş bir surette azalması, devletin içindeki kötülüklerin zarurî neticeleriydi. İdâreye ânz olan intizamsızlıklardan evvel, her bir hâne emlâk vergisi olmak üzere 50 akçeden ve avarız, yâni fevkalâde

⁵⁹² Naîmâ, Fezleke. Sir Tomas Rue, 31 Ağustos târihiyle «Sultân Murâd'ın bugün cülusu ilân olunmuş» diye yazar. Naîmâ, 15 Zi'1-ka'de (9 Eylül) târihini gösterir. Hacı Kalfa, 4 Zi'l-kade der; her ikisi de o günün pazar olduğunu yazarlar. Hâlbuki 4 ve 14 Zi'1-ka'de Cumaerte-si'ydi. Bu târih böylece tashih edilince (yâni 5 Zi'l-ka'de alınınca) Rue'nin ifâdesine ve Venedik elçisinin raporuna tamâmiyle muvafık düşer.

⁵⁹³ Sultân Mustafa Dâvud Pasa'da iken göç itdirüp ertesi zi'l-kadenin ondördüncü günü yevmül-ehadda duhye-i kübrâda —dîvân günü olmağla— a'yt'a vi erkân hazır olup tahtı hümâyûna cUcup padişahı seçfiat-nihâd Sultân Murâd Hân hazretleri cûlûs idûp kanon üzere umûmen biat Udiler. Dediler:

«Sultan Murfıd-ı Rflbi' oldı pâdişâh» târih-i cüluslarıdır.. Natmft, c 2, s. 283 ve 264. (Mütercim)

vergi olmak üzere 40 akçeden ve iki koyun için 1 akçeden, gulâmiye (ücret-i tahsîliye) olarak 3 ve nihayet 5 akçeden ziyâde vermediği halde, sonraları hazîne için nüfûsun her birinden 240 akçe ve her haneden 300 akçe avarız parası, diğer tâbirle fevkalâde vergi ve her koyundan bir akçe alınırđı.

Bu vergilerin tahsilini (yâni gulâmiye'yi) sipahiler kendilerine tahsis etmiş olduklarından, her sene Sultân Mehmed Camii avlusunda müzayedeyle satılırdı. Bu nev-zuhûr vâridât-ı umûmiye mültezimleri haracı adam başına 700-800 akçeye, ağnam resmini hayvan başına 7-8 akçeye, kadar çıkardılar. Bu ağnam resmi Anadolu'da 26 ve 30 akçeye kadar vardı. Eski kanunların unutulması yeniçeri ile sipahiler ve sancak muhafızları demek olan kapu-halkı, yâni muntazam askerler arasına her gün daha ziyâde intizamsızlık girmesine yol açtı. Çavuşlar, hizmetten muaf demek olan mumcular, müte-kaid demek olan oturaklar sınıflan daimî surette çoğalıyordu. Aslında 43'den ibaret olan çavuşlar 50'ye kadar çıktı; mumcular 100'ü geçmişti. Vaktiyle Osmanlı ordularının istilâlarında kuvvetlerinin en müdhiş kısmını teşkîl eden akıncılar ise, sonraları iki-üç bine inmişti. Gayrı-muntazam asker, yâni yürükler, vergiden muaf demek olan Rumeli müsellemleri⁵⁹⁴, Anadolu piyadeleri, askerî hizmetleri ti-mâr ve zeamet sahiplerine bırakıyorlardı. Cebeliler (süvari), eskisi gibi para ile satın alınmış köle olmayıp, hükümet hizmetine kabul edilmiş aylıklı adamlardan ibaretti. Timâr ve zeametlerin büyük bir kısmı sepete düşmüş, yâni isimleri defterde yazılı olduğu halde hiçbir zaman ordu ile birlikte bulunmayan adamlara ihsan edilmişti.

Nasûh Paşa, intizamsızlığa bir çâre bulmak için Edirne'de timâr ve zeamet sahihlerini yoklama ettiği zaman, devlet büyüklerinin, kendilerine sepet timâr ve zeametleri verilmiş adamları sipâhî silâh ve elbisesiyle hazır bulunduklarından, suîstimâl eskisi gibi devam etti. Silâhdar ve sipâhî askeri de bozuldu. Çünkü defterler ellerinde bulunan çavuşlar, bunların boşalttıklarını ulemânın uşaklarına ve hırfet erbabına verirlerdi.

Yeni muamelelerin en kötüsü, sipahilikte boşalan yerler için sl-pâhî-oğlanları sınıfında mülâzimlik ihdas edilmesi olmuştur ki, bunu yeniçeri kâtibi Aksaraylı Mehmed teklif etmişti. Bundan az zararlı olmayan diğer bir muamele de, timâr ve zeamet sahiplerine, kendi yerlerine vekîl gönderebilmeleri hakkında, yeniçeri ağası Mustafa'nın îcâd ettiği usûldür. Saltanat makamına âit olup eskiden geçici bir müddet için tasarrufları

⁵⁹⁴ Teslim masdandan ism-î mef'ûl. (Mütercim)

büyük memurlara ihsan olunan birçok arazî de, vakıflara devredildi. Sipahiler, h k met i lerinde nüfuz kurduklarından beri, vakıfların ve camilerin idaresini kendilerine tahsis etmişlerdi.   te kav n n-i kadîme, bu suretle mahv olup gidiyordu ⁵⁹⁵.

Osmanlı Edebiyatının Durumu; Ulemâ,  airler, Edibler, Tarihçiler Ve  eyhler

Kanunlarda ve devlette meydana gelen inhitattan gözlerimizi başka tarafa çevirerek, o zamanlar Osmanlılar'da edebiyatın ve fık  ilimlerinin ne halde bulunduğunu görmek istersek, bunları, o dâimi katı ıklık zamanının durumuyla ba da tırmak kaab  olmayan bir te-rakk  h inde bulur ve hayret ederiz. Lâkin o vakit ulemâ zümresinin hâiz bulunduğu te'sire dikkatimizi teksif ederek, bu hayret zail olur.

M ftT e kazaskerlerin devletin her türlü i i üzerinde müessir surette h f z icra ederek, sadr azamların, hattâ p di  hların de i tirilmesine sebep olabildiklerini ve F t h Sultân Mehmed Câmii'nde  eyh Ak- emsedd n'in sarı ını isyan bayrağı olmak üzere ortaya çıkardıklarını gördük. En büyük ism  makamlara yalnız tahsil sayesinde y kselinebilirdi. Binâenaleyh fık  ve ilm-i kelâm ile —m ba'-d 't-tabny t, riy ziyy t, hey'et, t b gibi— Osmanlı tel kkisine göre fık  ve ilm-i kelâma bağlı olan ilimlerin tahsili ba -müderrislik, kadılık, kazaskerlik, saray müneccim ve tab bli i ve imamlı ı; ve nihayet her zâtın nail olabileceği müftîlik mansıblanna v s l olmak için v s ta addolunurdu.  lmin muhtelif şubelerinde tahsil için, çok çalışılmasının hikmeti, ilmiye hizmetlerinin mazhar olduğu mükâfat  le pek kolay anla ılır. F t h Sultân Mehmed'den bozuk- u rlu Sultân Mustafa'ya kadar   irleri himaye etmiş, kendileri de   ir olan p di  hlar, Osmanlı  iirinin terakkisini  a ılacak bir surette desteklemi lerdir. Sultân Mustafa'nın — lem-i ulv  içinde kendisini kaybetmiş bir müfekkire gücünün hayret ve  a kınlı ından ibaret olmak üzere tefsir edilen— mecz biyyeti, mutasavvıf  eyhler için bir teşvik hükmüne geçti.

Madem ki Sultân III. Mehmed'in vefatından, Sultân Mustafa'nın saltanatının sonuna kadar son 20 sene içinde Osmanlı edebiyatının

⁵⁹⁵ Ko ı Bej Laylıhası'na müracaat.  mparator tercümanı Damyanı'nın 1 K -n n-  evvel (Aralık) 1623 târihinde  stanbul'da yazma a ba layarak S Temmuz 1625'de Viyana'da bitirdiği  talyanca rapor —ki Arşiv'de mevcuttur— Sultan Osman ve Suttan Mustafa'nın hallerinden doğan  nfalablenn ve  nhitatin sebepleriM d tir m fihim mal umat vermektedir.

(literatürünün) ne durumda bulunduğunu görmek isteyeceğiz, IV. Murad'ın hükümdarlık devresinden ileri geçerek, bu mahsûlsüz zaman içinde câlib-i dikkat olan birkaç meşhur ismi de zikr Meîim;

Fukahâ ve meşâyihin tercüme-i hâlleri znüntehebât mecmualarında Osmanlı târih, edebiyat ve fıkıhı için arzu edilebilecek her türlü malûmatı bulmak mümkündür. Ancak bu muhtelif eserler —ulemâ sınıfına mensub olmadıkça, yâhud şiir tanzim etmedikçe— müverrihler hakkında büsbütün sükûtle geçerler. Taşköprü-zâde'nin, Atâî'nin, onlara zeyller yazanların fukaha biyografilerinin nişancılık, defterdarlık, sancak-beğliği, paşalık gibi yüksek devlet mansıblann-da bulunup da aynı zamanda îmiye'ye mensub olmayan müverrihlere dâir bir şey söylememiş olmaları, her devirde, her millette muhtelif zümrelerin meşbû bulunmuş göründükleri inhisarcı ve infirad-çı düşünceye bir delildir. Roma ve Kartaca senatörleri, Anglikan Kiliseleri ile Osmanlı ulemâsından herhangi birisi, bu hususta diğere bir kusur atfedemez. Osmanlı tercüme-i hallerinde yazılı olan ulemâ ve meşâyihin ekserisi edîblerden oldukları için, zikredilme-yip de isimlerinin kendinden sonrakilere intikali ancak kendilerinin yüksek ilmiye mansıblarında bulunmaları sayesinde mümkün olan, şâhid veya fail olarak karışmış oldukları v ak'alan nakl eden seçkin fikir sahihleri kamilen hâriç bırakılmıştır. Eğer müverrih Lutfî, Ha-sanbeğ-zâde, Âlî başka bir yolda şöhret bulmamış olsalardı; birincisi sadrâzam, ikincisi reîsü'l-küttâb, üçüncüsü şâir olmasaydı, Osmanlı tercüme-i hallerinde onlardan hiç bahsetmiyeceklerdi. Bunların isimleri, ancak sadrâzamların, reîsü'l-küttâblann, şâirlerin biyografileri himmetiyle unutulmaktan kurtulmuştur. Osmanlı biyografi yazarlarınca unutulmuş olan müverrihler şunlardır:

Peçevî, başka bir tâbirle Fünfkirhen'li ki, evvelâ Lala Mehmed Paşa'nın kâtibi olarak Estergon'un iki tesliminde, yâni Osmanlılar tarafından kaybedilmesinde ve daha sonra geri alınmasında cereyan eden müzâkerelerde o sıfatla hazır bulunmuş, sonraları târihinin sonu olan IV. Murad devrinde Diyârbekir defterdarı ve Rakka beğler-beği nasb olunmuştur. Nişancı Mehmedoğlu kî, Alem'in yaradılışından Sultân Süleyman'a kadar «Mirâtü'l-Kâinat» adıyla bir umûm! târihin müellifidir ⁵⁹⁶. Safî ki, Sultân Ahmed zamanını, yansı mensur, yansı manzum olarak yazmıştır. Sa'deddîn Efendi-zâde Mehmed ki, pederinin Tâcü't-Tevârîh'ine

⁵⁹⁶ 1031 (1621) senesinde vefat etmiştir. İki eser daha bırakmıştır: Nftrtt'1-Aya; Cânü'fiT-FüsMeyn. Hacı Kalfa, Nişancı Mduned'in vefatı münâsebetiyle, onun târihinin yansı tsrfiiliyfttan. ve İslâmiyet zamanına fitt hurafelerden îbarete olduğunu yazar. Fedeke.

zeyl yazmıştır ⁵⁹⁷. Dîvân-ı hümâyûn kâtiblerinden Arnavud Mehmed ki, seksen yedi t l m h k mdarlık hanedanının vakaayini  Nuhbet 't-Tev r h  ismiyle toplayarak, evvelâ Sultân Osman'a ve sonra, ilk eserine Osmanlıların husûsî bir târihini de ilâve ederek Sultân IV. Murâd'a takdim etmiş-tir.

Revân kadısı Cerr h-zâde ki, Sultân Ahmed zamanında İran seferini ve onun şah Abbâs tarafından zabtını yazmıştır. BaĒd d kadısı N r  ki, bu şehrin IV. Murâd zama nm   fethedilişini hikâye etmiştir. Nev  ki, Sultân Osman'ın hal'i vak'asını tasvir etmiştir. Nâdiri ki, bu bedbaht pâdişâhın zamanındaki vak'aları  şeh-n iue  unv niyle kaleme almıştır. Hikem , Hoca Hüseyin, Sarı Abdullah, eĒer     de reîsü'l-küttâb. yâni haricî işler n zın makaamında bulunup da bu sıfatla Resmî Ahmed Efendi'nin reîsü'l-k tt bların biyografilerine dâir eserinde, yerini almamış olsaydılar, ötekiler gibi s k tla ge iştirileceklerdi. İki defa reîsü'l-küttâb ve bir defa nişanc  olarak t y n edilmiş olan Hikem , kezâlik  Sult n Süleyman tarafından îcâd edilmiş bir memuriyet olan   şehnameci  t y n olunmuştur ki, bu hizmette  ranh  rif 'ye, Lokman'a, Ta'likci-zâde'ye halef olmuştur. Re s 'l-küttâb Hoca Hüseyin, IV. Murad'ın emriyle  Ahb r 'd-D vel  unvanlı umûmî târihi Arabça'dan tercüme etmiştir; bundan başka,  Bid ' 'l-Vekaay   nâmiyle târihi bir eser yazmıştır ⁵⁹⁸. San Abdullah Efendi,  ki birçok tasavvuf  eserin müellifi ve Mesnevinin şerhini yazmıştır   D st r 'l- nş    ⁵⁹⁹ unv niyle devlet yazışmaları mecmuası tanzim etmiştir; bunda p di-ş hlann 150 mektubuyle diĒer vesikalar mevcuttur. Bu mecmua nişanc  Feridun'un   nş  sına lâyık bir zeyldir.

Osmanlıların takdirine göre ilm-i kelâm ve ilm-i fıkıh m tehasıs larını t k ben meş y hden bahsetmek lâzım gelirse de, biz m -verrihler*den sonra muh t '1-ul m muharriplerinden, nahviyy ndan (gramer uzmanları), ilm-i belagat (retorik) m ntesiblerinden, ş irlerden bahsedeceĒiz.  Net ic 'l-F n n   unv niyle oniki ilimden bahseden bir eser sahibi olan NevTnin izinden yürüyen   y zyedi ilimden bahseden  Mevz t ' l-Ul m   eserinin müellifi pederi Taşk pr -zâde'nin edeb  şöhretine bihak n vâris bulunan Kemâl, Arabça bir muh t l-ul mu (ilimler ansiklopedisi) Türkçe'ye tercüme etmiştir ⁶⁰⁰. Akkirmanlı Molla Al  ⁶⁰¹ beş ilim hakkında bir

⁵⁹⁷ 1024 (1615)'de vefat et  f r- Fezleke, AtayS.

⁵⁹⁸ Viyana K t ph nesi'nde mevcuttur.

⁵⁹⁹ DiĒer eserleri: Nasihat 'l-Mal k, Semer tf '1-Fo d, D t rre, Cevhere.

⁶⁰⁰ DiĒer eserleri: T tl ve Z g, Hasb-1 Hâl (divân),  l. 1007 (1598).

kitap'te'lif ederek, Kırım Hâm'na ithaf etmiştir. Bu zamanın en mümtaz gramercileri arasında şu zâtlar nazar-ı dikkati celbeder: Aydınli Molla Mehmed ⁶⁰², ki Türkler'in klâsik eserlerinden bir hulâsa yapmıştır. Kastamonulu Molla Alî, ki bir nahiv yazmış, sarf ve nahve, nazım ve nesir usûlüne dâir Arabça eserler tercüme etmiştir ⁶⁰³. Dâ-vud-zâde Mehmed, ki Cevherî'nin Arabça lügati hakkında tashîhâtı içine alan «Lakıt» nâmıyle bir lügat yazmıştır ⁶⁰⁴.

Bu asır, Türkler'in yazışma üslûbu bakımından en parlak devridir ki, reîsü'l-küttâb San Abdullah Efendi'nin resmî yazışmalar mecmuasında delilleri görülür. Ulemâ ve nişancılar, mektuplarında ifâdenin ihtişamı bakımından birbirleriyle yarışmışlardır. Hacı Kal-, fa yazışma üslûbu hususunda en yüksek dereceyi, Arabça biyografi eseri tanzim eden ve onları Türkçe'ye çeviren Kerîm Çelebî'ye verir ⁶⁰⁵. Kerîm Çelebî'nin yanında şu zâtların isimlerine yer verir: Nergisî ⁶⁰⁶; şâir Ganîzâde, Azmî-zâde Hâletî ⁶⁰⁷, Nev'î-zâde Atâ-yî ⁶⁰⁸, Terâcim-i Ahvâl-i Şuarâ'nın şöhetli yazarı Kınah-zâde'nin biraderi Kerâmî; Nergisî'nin yazılarını toplayan Şeyhî ⁶⁰⁹; reûsül-küttâb ve daha sonra Haleb vâlîsi olan Okçu-zâde Mehmed Paşa'nın oğlu Mehmed Şâh ⁶¹⁰, şâir Veysî ⁶¹¹, ki IV. Murad saltanatı vak'a-larına karışmış olduğu cihetle defalarca nazar-ı dikkatimizi celbede-cektir; Dursunzâde ⁶¹², ki Hamları hâlâ Türk mahkemelerinde nü* mûne ittihaz olunmaktadır.

Şâir Rızâ'nın tezkiresinde kayıtlı olan 250 şâir arasında, ulemâdan bin zâtın tercüme-i hallerini yazmış, İran'ın büyük şâiri Nizamî ve Türk şâirleri Sinan Muîdî ve Behîştî'nin ⁶¹³ yolunda yürüyerek Hamse nazmetmiş olan Nev'î-zâde Atâyî nazar-ı dikkati celbeder. Şu zikredeceğimiz şâirler Nevzî-zâde Atâyî'ye rakîb addedilirler: Şarkta meşhur olan Leylâ ile Mecnûn'a dâir

⁶⁰¹ Öl. 1030 (1620).

⁶⁰² Yeşil Efendi narayla mâruf olan Molla Mehmed 1016 (1607)'da vefat etmiştir- M&nakkahât-ı Meşrâha nâmıyle bir eser yazmış, Mültelci ile GiUistâu'a serh bırakmış, Cevherî'nin lügatini, Birgivi'nin Tarikat I Hudummediyye'slnî, İmâm Sündüs'nis Havza'sını hulasa etmiştir.

⁶⁰³ Kafiye ve Mukaddemât mütercimidir. Öl- 1028 (1618).

⁶⁰⁴ Öl. 1031 (1621).

⁶⁰⁵ Öl- 1038 (1628).

⁶⁰⁶ Mektupları, imparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesinde vardır, Nu : 58.

⁶⁰⁷ Öl. 1040 (1630). Menâr'a notlan, MugBî'l-Lebib'e serhi vardır- Vefat ettiğinde 4000 kitabı kalmıştır ki, bunların kenarlarında kendisinin kayıtları ve mülâhazaları yazılıydı.

⁶⁰⁸ Öl. 1000 (1591).

⁶⁰⁹ Şeyhî'nin tns&'sı Viyana İmp. ve Kraliyet Kutüphanesindedir. İkon'da Osmanlı Belagat Târihi'ne bakınız, s. 1680.

⁶¹⁰ Öl. 1039 (1629); bir «Menşe'fi'l-İnşa*» ve bir «Erbain», yâni kırk hadisi ihtiva eden bir eser müellifi.

⁶¹¹ Atât'de Veysl. Nu: 903; Rızâl'de. Nu: 368; Rıza'da, Nu: 249.

⁶¹² Öl. 1019 (1610).

⁶¹³ Öl. 1044 (1634)

bir manzumesi ve meyhaneler hakkında bir kitap müellifi olan Kaf-zâde ⁶¹⁴; Şah u Ged  sahibi  stibli Hasan Adil ⁶¹⁵; Gazzâlî'nin Tebr 'l-Mesb k f  Nasa-ih 'l-M l k eserinin mütercimi ve «Hay l   Y r» ve «Ş hid ve Me ni» manzumelerinin n zımı V c d  ⁶¹⁶; Leylâ v  Mecnûn», «Yûsuf   Zel h » n zımı Rif at , Arnavud Ahmed, Fuz  'nin «Had -kat 's-Sued »sını takl den hik yeler tarzında bir kitap yazmıştır. Bosnal  Derviş, Dünyâ'nin «Semahat-nâme» (?)'sâni tercüme etmiştir. Bergamal  Kızıl Hayreddîn meşhur Kasîde-i M nferece'ye şerh yazmıştır ⁶¹⁷. Hasan Bur n  ⁶¹⁸ Kasîde-i Harariyye ile Arab mutasavv f şâiri tbn  F rid'in d v nına şerh yazmıştır. Rüstem Paşa'-nm oğlu Molla Hüseyin ⁶¹⁹ —bir zamanlar Deli Biraderdin yaptığı gibi— manzum mektuplar, Niks r  ⁶²⁰ hicivler (Hicviyy t) yazmıştır. Siyâsî hayâtı IV. Murad saltanat  vak'alarına bağlı olduğu cihetle NefTnin hicivlerinden defalarca bahsedeceğiz. Nak b 'l-eşr f şerif Efendi ⁶²¹, Sa'deddîn Efendiz de müftî Es'ad ve Mehmed Efendiler, Busayrî'nin Hz. Muhammed'in vasıflarına dâir olan Ka-sSde-i Bürde'sini tahmis ettiler. Türk şâirleri arasında Gaz y  n m n  almış olan Kırım H n  G z  Giray'ı,  rif  mahlas n  almış olan oğlu Saadet Giray'ı, Selâmet Giray'ın oğlu Bah dır Giray'ı zikretmek lâzım gelir.

Bu devrin p diş hları da gazel yazdılar. Sultân Ahmed «Baht », Sultân Osman «Fars », Sultân Murâd «Mur d » mahlas m almışlardır. Saltanat  hüzün verici bir fel ketin zorlamasıyla pek kısa sürmüş olan Sultân Osman, üç şâire Şeh-nâme, yâni saltanat devresi hakkında manzume yazmasını emretmişti. İran şâirleri İranlı Günü-b d  ve H tiff 'nin liyakatli rakibi olan Nâdiri ⁶²² ikibin beyit yazarak, hik yesini meş'um Lehistan muharebesine kadar getirmiştir. Kemâl ⁶²³ —faaliyetlerini tasvir edeceği kahramandan, yâni Sultân Osman'dan bir müddet evvel ecelin pençesine düştüğünden— manzumesinin ancak mukaddimesini yazabilmiştir.

Sultân III. Mehmed saltanatından Sultân IV. Murad'in vefatına kadar geçen 40 sene zarfında At yfnin saydığı 500  lim ve şeyh-den ancak birkaçı

⁶¹⁴  l. 1031 (1621).

⁶¹⁵  l. 1026 (1616).

⁶¹⁶  l. 1021 (1612).

⁶¹⁷  l. 1026 (1616).

⁶¹⁸  l. 1040 (1630).

⁶¹⁹  l. 1023 (1614).

⁶²⁰  l. 1025 (1616).

⁶²¹  l. 1040 (1630).

⁶²²  l. 1036 (1626). Abd lgan  Efend 'nin oğlu olduğundan Gani zade denilirdi. Beyzavf n n tefsirine taltka  ve Djv n'ı vardır.

⁶²³  l. 1030 (1620).

edeb  şerefe liyâkat iddia edebilirler. Dâhil bulundukları vak'alar münâsebetiyle m ft lerden evvelce bahsettiğimiz gibi, bundan sonra da t rimiz, nazar-ı dikkat atfetmemizi emrettik e bahsedeceēiz. Bu devrin, eserleriyle en m mtaz5 olan ulem s  şunlardır: «Mi'r c 'n-Nebevî» ve «Nüzhetü'l-Cil n» mütercimi Altıparmak ⁶²⁴; «Avd 'ş-Şeb b» unvanlı bir eserle bir ciltte on büyük fetva mecmuası toplamış olan Mekke kadısı R z y  Al  Çelebi ⁶²⁵; birçok ilmî eserler bırakmış olan Hid yet ⁶²⁶; bir fetva mecmuası toplamış ve şiirler yazmış olan Üsküb Müftüsü ⁶²⁷ Atâyî «Ne-feh t 'l-Ezh r»ında bu zâtın «Mahzen 'l-Esrâr»ından birkaç beyit zikr eder; Taş p ri-zâde'nin Terâcim-i Ahvâl'ine zeyl yazan Ha-m dli Karaca Ahmed ⁶²⁸; Kud r 'nin kitabına dört cild üzerine şerh yazmış olan Molla Kad  ⁶²⁹; «Ravzatü'l-Esihh  ve Devhati'l-EHbb » n m yla t bba dâir büyük bir eser bırakmış olan Tabîb-zâde Molla Mehmed ⁶³⁰. Y ldızlarla ilgili keşifleri bahis konusu edilen zamanın müneccimi Çelebi'yi ⁶³¹ zikretmiştik. Gubârî ⁶³² ve Cer-r h-zâde Mehmed ⁶³³ eserleriyle haklı bir şöhret kazanmışlardır. Mehmed Atuf  kimyaya dâir bir eser yazmıştır. Nak b 'l-eşr f Al-l me ⁶³⁴ Sultân IV. Murad'a hoş görünmek için kahve yerine bakla kabuēu kullanılması hakkında bir risale yazmış ve tütün kullanmanın haram olduēunu beyân etmiştir. Kad -zâde bir  lim vazifesi deēil, bir mutaass b vaz fesi görmüştür.

Ancak şeyhler arasında hiçbiri Üsküdarlı Aziz Mahmûd derecesinde hürmete nail olmamıştır. Onun zaviyesi, ekseriya azil veya sürgün edilmelerinden sonra — ile çıkarmaktan ziyâde ikb llerinin iadesi için uygun zamanı kollamak üzere— dervîş h rkas  giyen vez rlere iltica mahalli olurdu. Aziz Mahmûd Efendi ⁶³⁵ Arabça ve Türkçe tasavvufa dâir eserler yazmış, yine aynı konuda şiirler  iazn  etmiştir.

 skender Paşa'nın Galata'da yaptırdıēı Mevlevi Derg h  postni-ş ni

⁶²⁴  l. 1033 (1623).

⁶²⁵  l. 1039 (1629).

⁶²⁶ Tefsîr-l Kadının'a, H daye'ye. Telvth'e, D firer   Gurer'e, M ft h'a şerh yazmıştır. Tercüme-  hâli Atâyî'de 922 numaradadır.

⁶²⁷  l. 1028 (1611). Atâyî'de Nu: 667

⁶²⁸  l. 1024 (1615).

⁶²⁹  l. 1025 (1616). Atâyî'de Nu : 713.

⁶³⁰  l. 1029 (1619).

⁶³¹  l. 1040 (1630).

⁶³²  l. 1034 (1624). Gubârî S re-i  hlas'a şerh ve Sa'deddîn'in târihine zeyl yazmıştır.

⁶³³  l. 1025 (1618).

⁶³⁴  l. 1016 (1607).

⁶³⁵  l. 1038 (1628). Tercüme-i hâli Atâyî'de Nu: 978.

Ankaralı tsm il Dede ⁶³⁶ tar katının kurucusu Mevlânâ Ce-l ledd n-i R m 'nin emir ve işareti  zerine Mesnev 'yi  erh etmiş ve bu esere yedinci bir defter ilâve etmiştir ⁶³⁷. Mevlevi derv şlerinin sed siyle sem  ettikleri kud m ve n y hakkında  sm il Dede'nin yazdığı esere  eyh  br h m tarafından reddiye yazılmıştır. Şeyh  b-r h m ⁶³⁸, ilimlerle i tig l etmeden önce yılan tutmakla mâruf olup rüya t birine dâir bir kitap yazmıştı. Yine meşhur zâtlardan  znikli Husrev-zâde Al  Be  vardır ki, Edebali torunlarından olup Azız Mahmûd Efendi'den in be almış ve kimyaya dâir bir kitap yazmıştır. Al  Be  Mahmûd Efendi'ye yazdığı bir mektubun unvanını «M r d n n en z ifinden  st d-ı Ekmel'e» şeklinde yazdığı halde, Mahmûd Efendi «Fukaran n en z ifinden ulem n n en  limine» un-v mye cevâp yazmıştır ⁶³⁹. Mısır'ın en büyük ulemâsından  eyh  br h m Likaan  (?) vahdet-i vücûd, tütün kullanılması, diğer mevzular hakkında eserler bırakmıştır ⁶⁴⁰. Mısır'da  eyh G l  en 'nin halefi olan Ekmekçi-zâde Yahya,  mr  boyunca azizlerden addedilmi  ve Mantıku't-Tayr unvanlı eserinden dolayı olağanüstü ma'l -m t sahibi olarak bilinmi tir ⁶⁴¹.

Tunuslu  eyh Ebu'l-Giy s —ki Buh r 'nin meşhur had s kitabını  erh etmiştir— muazzam servetini tekkeler ve niektebler in  asına sarf etmiştir. Buh r 'nin eserlerinden bin kadar nüshayı toplamıştır ⁶⁴². Tar kat-nâme'si, yâni usûl-ı ma  et-i mutasavvif nesi   kird ve canisini Seyyid Muhammed tarafından  stanbul'a getirilmiştir.  stanbul'da Bitpazarı'nda bir camiin im m  Evliya Mehmed Efendi, zamanının en meşhur kaari-i Kur* n'ı idi

⁶⁴³.  eyh  terc m n mn halifelerinden  eyh Ömer Efendi,  stadının tekkesine defn olunmuştur ⁶⁴⁴. M ba'd 't-tabî'iyy t (metafizik; tabiat-öte-si)'in en anlaşılması güç meselelerine c retk rca nüfuz etmekte olan mutasavvıfların ve nassc ların mahdûd surette tefs riyle iktifa eden m tekellim n (kel mc lar) arasındaki münazaa, gelecek saltanat döneminde, s filerle Kadız delilerin mu  amalarıyla daha belirgin bir  ekil alacaktır ⁶⁴⁵.

⁶³⁶  l. 1041 (1631). At y de Nu: 967.

⁶³⁷ Yedinci defter ilâve etmiş olmayıp Hazret-t P r n eseri olduğu herkesçe kabul edilmeyen yedinci defteri dahi Mesnev 'nin c z lerinden kabul ederek  erh etmiştir (Mütercim).

⁶³⁸ Cerrah V iz  1042 (1632)'de vefat etmiştir. At y de Nu : 908-

⁶³⁹  l. 1018 (1609). At&y 'de Nu : 730.

⁶⁴⁰  l. 1040 (1630).

⁶⁴¹  l. 1014 (1605)..

⁶⁴²  l. 1031 (1621).

⁶⁴³  l. 1045 (1635).

⁶⁴⁴  L 1033 (168)*

⁶⁴⁵ Zikr olunan müelliflerden Atâyî,  u isimleri derceder:

1) MoUa İbrahim Levh-h n,  l. 1014 (1605), Nazm 'l-Fe-r id f -Silk-i Mecm 'i'l-Akaaid müellifi, Atâyî, Nu: 592;

2) Abd lcebb r-zâde Derv  Mehmed,  l. 1023 (1614), Hidaye'ye  erh ve Mift h ve Tecr d'e ha iyeler sahibi, Atâyî, Nu: 688; 3) Belgrad  Al   elebi,  l. 1029 (1619), Fer iz'den Siraciyye'ye ha iye sahibi, Atâyî, Nu: 785; 4) Ahmed bin H s m, Hidâye ve Telv h  zerine birçok  erhler sahibi, Fet v y-ı Kad -h n 'yi  erh eylemiştir, Atâyî, Nu: 828; 5)  eyh-zâde Molla Ahmed Efendi,  l.-1032 (1623), Fezleke; Telv h ve Mift h'a ha iyeler yazm  tır ve Sun'ullah Efendi'nin Ke  afına risale yazm  tır, Atâyî, Nu: 847; 6) Vah -zâde Abdullah, ki «H lm » lakabıyla y d olunurdu,  l. 1015 (1606), Fezleke, Mugn 'l-Leb b'i  erh etmiştir; 7) Molla Mehmed  a'b n,  l. 1020 (1611), Mecm 'u'l-Bahreyn'i  erh etmiş ve  eyh Abd l-ga s'in tercüme-i hâli için ma'l m t toplam  tır. Fezleke.

Molla tbr h m Bergamalydı r; had s'den Env 'u'l-Bevfink fi Tertibi Te rihi'l-Me  r k, eserinin de sahibidir. Tefsirlere ve   ir kitaplara  erhleri, açıklamaları vardır.

Ahmed bin H s m, Sirozlu'dur, «Mollac k» nâmiyle m arufu,  l. 1033, Hezargrad. Eserleri: Kit bu Muallikaat min Fet v y-ı Kad -h n; Kit b-ı Mev t n, Mine't-Tefsîr, H  iyet 't-Telv h ve'l-Hidaye, vs.

Sun'ullah Efendi'nin Ke  af ,  eyh l sl m Sun'ullah Efendinin Ke  af  zerine olan ta'lik tdır. (Mütercim).